

“ ใต้พระทรวง ถ่มมะทรวง จินาคี
การให้ธรรมะเป็นทาน ชนะการให้ทั้งปวง ”

ขอมอบเป็นธรรมบรรณาการ	
แต่	
จาก	

คำกล่าวมอบหนังสือ ขณะมอบหรือถวายหนังสือเป็นธรรมทาน
ให้กล่าวดังนี้ :

ขอบุญนี้ จงถึงแก่พระอริยเจ้าทั้งหลาย เทวดาผู้รักษาดวงชา เทวดา
ผู้รักษาบ้านเรือน ทรัพย์สิน, การค้า นาไร่ของข้า ญาติของข้า ขอจงมี
ฤทธิ์ มีอำนาจ อยู่เป็นสุขเถิดฯ

ขอบุญนี้ จงเป็นเหตุเป็นปัจจัย ให้เกิดปัญญาญาณ ถึงความพ้น
ทุกข์ คือพระนิพพานเทอญฯ

กิมพ์เผยแพร่ถือเป็นธรรมทาน

- ชื่อหนังสือ : มนุษย์เกิดมาทำไม ? เล่ม ๘
ว่าด้วย คู่มือพระอภิธรรมเชิงแนวปฏิบัติ
- เลขมาตรฐาน : ๙๗๘-๙๗๔-๑๖-๖๗๕๙-๘
- สากลประจำหนังสือ
- พิมพ์ครั้งที่ ๑ : สิงหาคม ๒๕๕๑ จำนวน ๗,๒๐๐ เล่ม
- พิมพ์ที่ : บริษัท พิมพ์สวย จำกัด
๕/๕ ถนนเทศบาลรังสฤษฎ์เหนือ แขวงลาดยาว เขตจตุจักร
กรุงเทพมหานคร ๑๐๙๐๐ โทร. ๐๒-๙๕๓-๙๖๐๐
- ภาพปกหน้า : เด็กก็มีหัวใจ จากหนังสือ ชีวิตงาม
- ภาพปกหลัง : พระจันทร์ขึ้นที่เกาะสมุย จากหนังสือ ธรรมชาติกับชีวิต
- ผู้รวบรวม : นายสุวัฒน์ พิทักษ์วงษ์ ๓๕๕/๑๑๙๙ ซอย ๒ หมู่บ้านพัฒนา
และเรียบเรียง : ถนนวิภาวดีรังสิต (ซอยพหลโยธิน ๗๗)
หมู่ ๑๕ ตำบลคูคต อำเภอลำลูกกา ปทุมธานี ๑๒๑๓๐
(สถานฝึกปฏิบัติธรรม ชมรมเผยแผ่พระสัทธรรมเพื่อการพัฒนาสังคม
โทร. ๐๒-๕๓๖-๖๕๒๒)
- ผู้อื้อเพื่อพิมพ์ : นางสาวกุลิสรา รุ่งมณี นางสาววิภา พิทักษ์วงษ์
ต้นฉบับ : นางสาวกิงกาญจน์ พิทักษ์วงษ์ นางสาวกานต์สินี สายันต์
- ผู้ประสานงาน : นางพรรณศิริ ฤทธิเรืองเดช นางสาวกิงกาญจน์ พิทักษ์วงษ์
และภาพประกอบ : นายพงศธร พิทักษ์วงษ์

หนังสือนี้ จัดพิมพ์เผยแพร่เป็นธรรมทาน ไม่จำหน่าย เมื่อท่าน
ไม่ต้องการใช้หนังสือนี้แล้ว กรุณามอบให้ห้องสมุดหรือผู้อื่นใช้
ประโยชน์ต่อไป จะเป็นกุศลอย่างยิ่ง

หน้า

๑) คำนำ.....	๑
๒) คำนิยม.....	๓
สัมมาทิฐิ.....	๕
๓) บทนำ.....	๖
๔) พระอภิธรรมคืออะไร.....	๒๔
๕) ความหมายของปรมัตถธรรม.....	๓๑
๖) ประวัติพระอภิธรรม.....	๓๖
๗) การสวดพระอภิธรรมในงานศพ.....	๔๕
บทสวดพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์แปล.....	๔๗
๘) เรียนพระอภิธรรมกันไปทำไม?.....	๕๘
แผนภูมิย่อเนื้อหาพระอภิธรรมปิฎก.....	๖๑
รู้กาย-รู้ใจ.....	๖๒-๖๓

พระอภิธรรมมัตถสังคหะ ๙ ปริจเฉท

๙) ปริจเฉทที่ ๑ จิตตสังคหวิภาค.....	๖๖
ภาพประกอบคำอธิบายทำไมอัฐิพระอรหันต์ จึงกลายเป็นพระธาตุ.....	๙๖
๑๐) ปริจเฉทที่ ๒ เจตสิกสังคหวิภาค.....	๙๗
๑๑) ปริจเฉทที่ ๓ ปกิณณกสังคหวิภาค.....	๑๑๑
๑๒) ปริจเฉทที่ ๔ วิถีสังคหวิภาค.....	๑๓๓

๑๓) ปริจเฉทที่ ๕ วิถีมุตตสังคหวิภาค.....	๑๔๙
๑๔) ปริจเฉทที่ ๖ รูปสังคหวิภาคและนิพพาน.....	๒๐๔
๑๕) ปริจเฉทที่ ๗ สมุจจยสังคหวิภาค.....	๒๒๕
สมุฏฐานโรคทั้ง ๘.....	๒๕๔
๑๖) ปริจเฉทที่ ๘ ปัจจยสังคหวิภาค.....	๒๘๓
๑๗) ปริจเฉทที่ ๙ กัมมฏฐานสังคหวิภาค.....	๓๑๓
ภาพอิริยาบถ ๔.....	๓๒๔
แผนภูมิวิปัสสนาภูมิ ๖.....	๓๔๙
ภาพแสดงความสัมพันธ์ทวาร ๖.....	๓๕๒
แผนภูมิขั้น ๕.....	๓๕๗
ภาพแสดงการเกิดวิถิจิต.....	๓๕๘
ค้นหารายละเอียดเพื่อศึกษาพระอภิธรรมเพิ่มเติม	
๑๘) บทสรุปเนื้อหา ๙ ปริจเฉท (*โปรดอ่านบทนี้ก่อน!).....	๔๐๔
ประวัติผู้รวบรวมและเรียบเรียง	
บรรณานุกรม	

คำนำ

หนังสือมนุษยเกิดมาทำไม ? เมื่อพิมพ์เล่มแรกเสร็จก็คิดว่าจะให้เสร็จให้จบในเล่มเดียว และทุก ๆ เล่ม แต่ละเล่มที่ทำเสร็จก็คิดว่าเสร็จแล้วทุกครั้ง แต่แล้วก็ต้องมีเหตุปัจจัยให้ต้องมาถึงเล่ม ๘ จนได้

หนังสือเล่ม ๘ นี้ มีแรงบันดาลใจเกิดจากการที่ได้ออกไปสนทนาธรรมกับพระสงฆ์ และญาติธรรม ต่างยอมรับกันว่า พระอภิธรรมนั้นน่าสนใจอย่างยิ่งที่ทุกคนควรจะต้องเรียนรู้ แต่การเรียนรู้ยังไม่แพร่หลาย และแต่ละสำนักเรียนก็มีหลักสูตรที่ยาวนานใช้เวลาหลายปี ทำอย่างไรจึงจะให้อภิธรรมง่ายต่อความเข้าใจ เพื่อนำไปปฏิบัติและใช้เวลาศึกษาไม่นานเกินไป กับทั้งเพื่อให้สะดวกแก่การศึกษาให้แพร่หลายยิ่งขึ้น จึงเป็นที่มาของการได้จัดทำหนังสือเล่มนี้

พระอภิธรรม เป็นธรรมชั้นสูง ชั้นปรมาตม์ ผู้ที่มีพื้นฐานน้อยจะอ่านยาก เข้าใจยาก แต่ไม่ควรละเลยที่จะอ่าน เพราะอภิธรรมคือชีวิต ถ้าหากท่านรักชีวิต ท่านต้องศึกษาพระอภิธรรม แม้จะเป็นของยากก็ขอให้ใช้ความพยายาม ไม่มีอะไรที่ได้มาโดยง่าย ของง่ายย่อมไร้ค่า แต่จะเห็นคุณค่ามากขึ้นก็เพราะความเป็นของที่ได้มาโดยยากนี้แหละ

ควรอ่าน หนังสือชุดมนุษยเกิดมาทำไม ? เล่ม ๑, ๓, ๔ และ ๒ ก่อนแล้วไปอ่านเล่ม ๕, ๖, ๗ ไปตามลำดับ แล้วจึงค่อยมาอ่านเล่ม ๘ นี้

หนังสือนี้ มีเนื้อหายังไม่ละเอียดครอบคลุมสมบูรณ์ แต่ก็พอที่จะเป็นแนวทางให้ไปศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมต่อไป เป็นหนังสือที่ให้ความรู้ทางศาสนาเพื่อการปฏิบัติ โดยนำพระสูตรเข้ามาเทียบเคียงให้เข้าใจง่าย จึงมิใช่ตำราทางวิชาการหรือศึกษาเพื่อไปสอบเอาปริญญาบัตรหรือประกาศนียบัตร ความสำคัญอยู่ตรงที่ว่า “ใจเป็นนาย

กายเป็นบ่าว” ทุกคนจึงควรต้อง รู้ใจ-รู้กาย ของตนมากกว่าที่จะไปรู้ปริญาทางโลก(นอกตัว)สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงตรัสว่า

“อาละ! จิตนี้ผ่องใส แต่เศร้าหมองเพราะอุปกิเลสที่จรมมา ผู้มิได้สดับย่อมไม่รู้จิตตามความเป็นจริง ย่อมไม่ได้อบรมจิต อาละ!”

พระอภิธรรม จะเป็นแผนที่เดินทางอันประเสริฐ ที่จะนำให้ท่านเดินทางเข้าหาหลักการปฏิบัติสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐานได้โดยถูกต้อง อันที่จะเป็นหลักประกันอันหนึ่งมิให้คนเป็นมิฉกาจฉวัจแล้วดำเนินสู่หนทางที่พ้นทุกข์

หนังสือเล่มนี้ เมื่อได้อ่านแล้วท่านจะต้องอาศัยการฟังคำอธิบายจากกัลยาณมิตรท่านผู้รู้ก็จึงจะเข้าใจชัดเจนเพราะผู้รวบรวมไม่ต้องการให้หนังสือมีความหนาเกินไป เกรงคนอ่านจะกลัวแล้วไม่หยิบมาอ่าน

หวังว่า จะเป็นแนวทางไปสู่การปฏิบัติให้ถึงปฏิเวธ ยึดอายุพระพุทธานุภาพให้ยืนยาวออกไปให้นานเท่านั้น อาจมีสิ่งผิดพลาดบกพร่องด้วยประการใด ๆ ขอได้โปรดให้อภัยในความผิดพลาดบกพร่องนั้นด้วย และหากจะได้หักท้วงแนะนำแจ้งให้ทราบเพื่อแก้ไขปรับปรุงในการพิมพ์ครั้งต่อไปก็จะเป็นพระคุณอย่างยิ่ง

ขอขอบพระคุณผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกท่านที่ช่วยให้หนังสือเล่มนี้สำเร็จ ขอพลาณภาพทั้งหลายอันมีพุทธานุภาพ ธรรมานุภาพ สังฆานุภาพ เทพदानุภาพทั้งหลาย และกุศลกรรมานุภาพทั้งปวงที่ท่านได้กระทำแล้ว จงเป็นพลปัจจัยให้ทุกท่านจงเกิดปัญญาได้ดวงตาเห็นธรรมถึงความบรรลुธรรมด้วยกันทุกท่านด้วยเทอญ

สุวัณณ์ พิทักษ์วงษ์

สิงหาคม ๒๕๕๑

คำนิยม

ได้อัดตามหนังสือ "มนุษย์...เกิดมาทำไม?" ของคุณโอมสุวัฒน์ พิกักษ์วงศ์ มาตั้งแต่เริ่มต้นๆ จนถึงปัจจุบัน ยิ่งทั้งและศรัทธาในความวิริยะอุตสาหะอย่างมาก ที่ยากคนหนึ่ง มีความศรัทธาในพระรัตนตรัย ศักยภาพตัวพระไตรปิฎกและหนังสือธรรมะแจกกัน และสามารถถ่ายทอดออกมาเป็นเรื่องราวได้ดี เข้าใจง่าย นับว่าทบทวนที่ทรงพลังได้อย่างสมบูรณ์ ฝ่าเรื่องราวที่พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว

หนังสือ "มนุษย์...เกิดมาทำไม?" ได้มีผล ว่าด้วยคุณพระธรรมเช่นแนวปฏิบัติ) ดังนั้น นับว่าเป็นความของทางจิตธรรมอย่างสูง เพราะไม่ว่าพระหรือโยม เมื่อพูดถึงพระศาสนาเป็นต้องท้อแท้สับสนในทันที แต่คุณโอมสุวัฒน์ ศักยภาพตัวพระไตรปิฎกถ่ายทอดได้อย่างดี โดยเฉพาะที่จะเป็นหนังสืออ่านเพื่อปฏิบัติ อ่านเพื่อเพิ่มศรัทธาในพระธรรมและเป็นหนังสือวิชาการที่ผู้สนใจนำไปอ่านเองได้

ขอชื่นชม คุณโอมสุวัฒน์ พิกักษ์วงศ์ ที่สามารถทำของยากให้เป็นง่าย อ่านแล้วเข้าใจ และใคร่ครวญมีความสุข ความเจริญใจตลอดไป

ดร. สุวิทย์

(พระศรีวิสุทธิธรรม)

ผ.ช.ส., พช.ม., ศษ.ม., อ.ม. (มทสจ.)

รองเจ้าคณะจังหวัดกำแพงเพชร

เจ้าอาวาสวัดพระเมรุมาศ หนองแขมหลวง

รองผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์

พระพุทธเจ้าทั้งหลายที่นับจำนวนไม่ได้ และพระสาวกอรหันต์ทั้งหลายของพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ที่เสด็จปรินิพพานและนิพพานผ่านไปแล้วจนประมาณกาลไม่ได้ก็ดี พระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลายที่เสด็จปรินิพพานและนิพพานผ่านไปพอประมาณกาลได้ก็ดี พระพุทธเจ้าสมณโคดมกับพระสาวกท่านที่เพิ่งเสด็จผ่านไปไม่ได้ไม่กี่พันปีก็ดี ล้วนทรงอุบัติและอุบัติขึ้นเป็นพระพุทธเจ้าและเป็นพระอรหันต์จากกรรมฐานทั้งหลาย มีกรรมฐานห้าเป็นต้นทั้งสิ้น ไม่มีแม้พระองค์หรือองค์เดียวที่ผ่านการรู้ธรรมมาโดยมิได้ผ่านกรรมฐานเลย

สัมมาทิฐิ

“...การสร้างวัด เจดีย์ กุฏิ วิหาร
มากมาย ไม่อาจทรงพระศาสนาไว้ได้

พระศาสนาจะอยู่ได้ด้วยศาสนา ๓
ได้แก่ ปรัชญา ปฏิบัติ ปฏิเวธ ดังนั้น
พระศาสนาจึงจะไม่เสื่อม

แม้จะมีมาลาทิพย์หล่นลงมานูชา
จากขอบปากจักรวาล จนถึงพรหมโลก
ตกาคก็ไม่มีสรรเสริญ เพราะนั่นเป็น
อามิสนูชา

ตกาคตสรรเสริญ ปฏิบัตินูชา
นั่นแหละพระศาสนาจึงจะทรงอยู่
ไว้ได้”

ดับอวิชชา

บทนำ

การศึกษาพระอภิธรรม เป็นการศึกษาเรื่องของตัวเรา ตัวเราเป็นตำราแต่เราไม่รู้จักทั้ง ๆ ที่มองเห็นได้ด้วยตาแต่เราก็ไม่เห็นมัน เราใช้อวัยวะทุกส่วนของร่างกายอยู่ทุก ๆ วัน แต่เราก็ไม่เข้าใจมัน จึงควรเรียนให้เข้ามาหาตัวเอง แล้วน้อมมาปฏิบัติให้บังเกิดประโยชน์แก่ตนทั้งชาตินี้และชาติหน้าและชาติต่อ ๆ ไป

พระพุทธองค์ตรัสว่า ร่างกายเราเป็นทุกข์ เป็นที่ตั้งของทุกข์ ทั้งปวง ถ้าเราได้ศึกษาและทำความเข้าใจตัวของเราเองได้เราก็จะพ้นจากทุกข์ การศึกษาพระอภิธรรมเป็นการศึกษาปริยัติ เพื่อนำเอาไปปฏิบัติให้ได้มรรคผลนิพพานเป็นปฏิเวธ

พระอภิธรรมปิฎกเป็น ๑ ในพระไตรปิฎก มีเนื้อหา ๔๒,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ กล่าวคือ เป็นกึ่งหนึ่งของพระไตรปิฎก ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ และโยงไปเกี่ยวข้องถึงกันทั้งพระวินัยปิฎกและพระสุตตันตปิฎก

การศึกษาพระอภิธรรม เป็นการศึกษาเนื้อแท้ ๆ ของธรรมะตามแนวของพระอรุทธาจารย์เป็นหลัก ซึ่งได้ย่อร้อยกรองจัดหมวดหมู่คำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้เข้าใจง่ายต่อการศึกษา แยกออกมาเป็นอีกปิฎกหนึ่ง กล่าวถึงปรมัตถธรรม ๔ คือ จิต เจตสิก รูปและนิพพาน

วินัยปิฎก เป็นอภิสีลสิกขา ศึกษาเกี่ยวกับศีลชั้นสูง เป็นวิติกมปหาน คือเครื่องละกิเลสหายาบ

พระสุตตันตปิฎก เป็นอภิจิตสิกขา ศึกษาเกี่ยวกับสมาธิชั้นสูง เป็นปริยัญฐานปหาน คือเครื่องละกิเลสอย่างกลางอันรตริงจิตได้แก่

นิเวศน์กิเลสอันกันจิตมิให้เป็นสมาธิ

พระอภิธรรมปิฎก เป็นอริปัญญาลึกซึ้ง ศึกษาเกี่ยวกับ ปัญญาชั้นสูง เป็นอนุสยปหาน คือเครื่องละกิเลสอย่างละเอียด อันได้แก่อนุสัยกิเลส คือกิเลสที่นอนเนื่องในสันดาน เหมือนตะกอนนอนกันตุ่ม ไม่มีอะไรมาทาบก็ไม่แสดงตัวออกมา

หัวข้อย่อแห่งพระอภิธรรมปิฎก มี ๗ คำ คือ สัง, วิ, ธา, ปุ, ก, ย, ป ดังต่อไปนี้

๑) สัง = **สังคณี** ว่าด้วยการรวมหมู่ธรรมะ

๒) วิ = **วิภังค์** ว่าด้วยการแยกธรรมะออกเป็นข้อ ๆ

สังคณี เป็นการเรียนรู้รวมกลุ่ม ส่วนวิภังค์ เป็นการเรียนรู้แยกกลุ่ม เปรียบได้กับการรู้

รถคันหนึ่งควรรู้ทั้งการประกอบกันเข้าเป็นคันรถและการแยกส่วนออกฉะนั้น

๓) ธา = **ธาตุกถา** ว่าด้วยธาตุ คือ ธรรมะทุกอย่างอาจจัดเป็นประเภทได้โดยธาตุ

๔) ปุ = **บุคคลบัญญัติ** ว่าด้วยบัญญัติ ๖ ประการ เช่น ขันธบัญญัติ อายุตนะบัญญัติ จนถึงบัญญัติเรื่องบุคคล พร้อมทั้งแจกรายละเอียดเรื่องบัญญัติบุคคลต่าง ๆ ออกไป

๕) ก = **กถาวัตถุ** ว่าด้วยคำถามคำตอบหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา (พระอรรถกถาจารย์ กล่าวเป็นคำถามคำตอบนับได้ ๒๑๙ ข้อ)

๖) ย = **ยมก** ว่าด้วยธรรมเป็นคู่ ๆ บางทีการจัดคู่ก็มีลักษณะเป็นตรรกวิทยา

๗) ป = **ปฏฐาน** ว่าด้วยปัจจัย คือ สิ่งสนับสนุน ๒๔ ประการ

อภิธรรม แปลว่า ธรรมยิ่ง ธรรมวิเศษ ธรรมอย่างเยี่ยม ธรรม เลอล้ำหรือหัวธรรม (เหมือนพูดกันว่า หัวน้ำหอม หัวน้ำนม หัวกะทิ เป็นต้น) หมายถึงคำสอนที่เป็นข้อสำคัญ เป็นหลักใหญ่ เป็นเนื้อหาแท้ ๆ ของพระพุทธศาสนา

ปิฎก แปลว่า ภาชนะที่บรรจุหรือเก็บรวบรวม (เช่น ตะกร้า กระบุง บุงกี) คัมภีร์ ตำรา อภิธรรมปิฎก จึงแปลว่าคัมภีร์ที่รวบรวม หลักคำสอนสำคัญที่เป็นเนื้อหาแท้ ๆ ของพระพุทธศาสนา ท่านมักอธิบายโดยเทียบกับพระสูตร (สูตรตันตปิฎก) ว่าพระสูตรเป็นคำสอนที่เกี่ยวข้องกับบุคคลเหตุการณ์ สถานที่

พระพุทธเจ้าทรงแสดงโดยปรารภบุคคล และเรื่องราวที่เกิดขึ้น ทรงชี้แจง แนะนำ ให้พอเหมาะพอดีกับพื้นเพอุปนิสัย สติปัญญา ความพร้อมของผู้ฟัง และให้เหมาะกับโอกาสนั้น ๆ เนื้อหาสาระของธรรมที่ทรงอธิบายก็มักเป็นเพียงความหมายแง่ใดแง่หนึ่ง หรือบางส่วนบางด้านของข้อธรรมนั้น ๆ เท่าที่จะให้คนฟังเข้าใจและได้รับผลสำหรับคราวนั้น ๆ หลักธรรมก็ปะปนอยู่กับเรื่องราวความเป็นไปที่เกี่ยวข้องในการเทศน์ เช่น มีตัวอย่างแทรกบ้าง มีคำเปรียบเทียบเป็นอุปมาอุปไมยบ้าง เป็นต้น

ส่วนพระอภิธรรมนี้ แสดงแต่เนื้อธรรมล้วน ๆ แท้ ๆ ไม่เกี่ยวข้องกับบุคคล เหตุการณ์ สถานที่ใด ๆ ทั้งสิ้น เมื่อยกหลักธรรมใดขึ้นมาอธิบาย ก็อธิบายโดยสิ้นเชิง คือแจกแจงให้ละเอียดทุกแง่มุมครบถ้วนเต็มที่ตามหลักวิชา ให้จบไปเป็นเรื่อง ๆ ไม่คำนึงว่าใครจะอ่านใครจะฟัง

รวมความว่า อภิธรรมปิฎก เป็นคัมภีร์รวบรวมและอธิบาย หลักธรรมสำคัญตามแนวหลักวิชา หรือโดยวิธีของนักวิชาการ พูด

อย่างง่าย ๆ ว่า พระสูตรว่าด้วยธรรมที่นำมาให้คนใช้ อภิธรรมว่าด้วยธรรมในตำราของนักวิชาการ

อภิธรรมปิฎก แบ่งออกเป็น ๗ คัมภีร์ คือ สังคณีหรือธรรมสังคณี วิมังค์ ชาติุกถา ปุคคลบัญญัติ กถาวัตถุ ยมก และปฏิฐาน

คนโบราณกำหนดเป็นอักษรย่อ ให้จำง่ายเรียกว่า “หัวใจอภิธรรม” ได้แก่ สัง วิ ธา ปุ ก ย ป และมักเรียกกันว่า อภิธรรม ๗ คัมภีร์ เพื่อแยกไว้ต่างหากไม่ให้สับสนกับคัมภีร์อภิธรรมรุ่นหลัง เช่น อภิธัมมัตถสังคหะ เป็นต้น

ในพระไตรปิฎก ฉบับสยามรัฐของไทย ซึ่งมีจำนวน ๔๕ เล่ม อภิธรรมปิฎกพิมพ์เป็นหนังสือ ๑๒ เล่ม มีสาระสำคัญโดยย่อ ดังนี้

สังคณี

สังคณี หรือ ธรรมสังคณี แปลว่า ประมวลนับหรือตรวจนับข้อธรรม คือยกหลักธรรมแม่บทขึ้นตั้งเป็นหัวข้อ ถ้ามวลหลักธรรมนี้ได้แก่อะไรบ้าง หรือประกอบด้วยข้อธรรมย่อยอะไรบ้างแล้วนับคือแสดงให้เห็นว่า หลักธรรมนี้ในกรณีนี้ ๆ ได้แก่ ธรรมข้อนี้ ๆ เช่น ตั้งหัวข้อว่า ธรรมพวกไหนบ้างเป็นกุศล แล้วตอบชี้แจงว่าในกรณีนี้ในเวลาที่ดีจัดเป็นอย่างนี้ มีธรรมข้อนี้ ข้อนี้ ข้อนี้...เป็นกุศล

คัมภีร์สังคณี แบ่งออกเป็นตอน ๆ ตอนต้นเป็นเสมือนบทนำของอภิธรรมทั้งหมด เรียกว่า “มาติกา” ต่อจากนั้นมีตอนที่เป็นตัวเนื้อหาของธรรมสังคณีอีก ๔ ตอน

มาติกา แปลว่า แม่บท หมายถึง หลักธรรมที่เป็นหัวข้อใหญ่ๆ ชุดหนึ่ง ๆ ซึ่งสามารถนำเอาข้อธรรมต่าง ๆ ทั้งหลาย มาสรุปลงได้ทั้งหมด เช่น กุศลธรรม อกุศลธรรม อัปยากตธรรม เป็นมาติกาหนึ่ง โลกียธรรมและโลกุตตรธรรม เป็นมาติกาหนึ่ง เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า ธรรมทั้งหลายมีอยู่เท่าใดก็ตาม ย่อมสรุปลงในมาติกาแต่ละมาติกาได้ทั้งหมด มาติกาชุดที่มีหัวข้อใหญ่ ๓ หัวข้อ เรียกว่า ติกมาติกา แปลว่า มาติกาชุดสาม (เช่น กุศลธรรม อกุศลธรรม และอัปยากตธรรม เป็นติกมาติกาหนึ่ง)

มาติกาชุดที่มีหัวข้อใหญ่ ๒ หัวข้อ เรียกว่า ทุกมาติกา แปลว่า มาติกาชุดสอง (เช่น โลกียธรรมและโลกุตตรธรรม เป็นทุกมาติกาหนึ่ง)

มาติกาอย่างนี้ มีจำนวนรวมทั้งสิ้น ๑๖๔ มาติกา มาติกาเหล่านี้ยังจัดแยกได้เป็น ๒ ประเภท คือ แม่บทแบบอภิธรรมเรียกว่า อภิธรรมมาติกา และแม่บทแบบพระสูตรเรียกว่า สูตรตันตมาติกา ขอยกตัวอย่างบางมาติกาที่น่าสนใจมาให้ดู ดังนี้

ก. อภิธรรมมาติกา (๑๒๒ มาติกา)

๑. ติกมาติกา (๒๒)

กุศลธรรม	อกุศลธรรม	อัปยากตธรรม
อดีตธรรม	อนาคตธรรม	ปัจจุบันธรรม

ฯลฯ

๒. ทุกมาติกา (๑๐๐)

สังขตธรรม	อสังขตธรรม
รูปธรรม	อรูปธรรม
โลกียธรรม	โลกุตตรธรรม

สาสวธรรม	อนาสวธรรม
อุปาทินนธรรม	อนุปาทินนธรรม
ฯลฯ	

ข. **สุตันตมาติกา** (๔๒ ทุกมาติกา)

พาลธรรม	บัณฑิตธรรม
นาม	รูป
สัสสตทัญญู	อุจฺเจททัญญู
ขันติ	โสรัจจะ
สติ	สัมปชัญญะ
สมณะ	วิปัสสนา
ฯลฯ	

อีก ๔ ตอนที่เหลือของธรรมสังคณีก็คือ คำอธิบายของมาติกา ที่กล่าวมาแล้วนั่นเอง โดยเฉพาะ ๒ ตอนแรกเป็นคำอธิบายของ ติกมาติกาแรก (คือ กุศล-อกุศล-อัปยากตะ) เพียงมาติกาเดียวเท่านั้น ตอนทั้ง ๔ นั้นเรียกเป็นกัณฑ์ ๆ ดังนี้

๑. **จิตตูปปาทกัณฑ์** ตอนว่าด้วยจิตและเจตสิก อธิบายโดยยก มาติกาแรก (กุศล อกุศล อัปยากตะ) ขึ้นตั้งเป็นแม่บท แล้วตรวจ นับเจตสิกต่าง ๆ ที่เป็นกุศล อกุศล อัปยากตะ ซึ่งเกิดกับจิตประเภท ต่าง ๆ ในแต่ละกรณี ๆ ไปตามลำดับ

๒. **รูปกัณฑ์** ตอนว่าด้วยรูป ตรวจนับรูปประเภทต่าง ๆ ซึ่งล้วน เป็นอัปยากตธรรม อยู่ในมาติกาแรกทั้งสิ้น ตรวจนับทีละประเภท ๆ ไปตามลำดับว่าประเภทนั้นมีรูปอะไรบ้าง ประเภทนี้มีรูปอะไรบ้าง ตามลำดับจนหมด ท้ายสุดกล่าวถึงนิพพานหน่อหนึ่งในฐานะที่เป็น อัปยากตธรรมอย่างหนึ่งด้วย

๓. **นิกเชปกัณฑ์** อธิบายมาติกาหมดทั้ง ๑๖๔ มาติกา แต่อธิบายสั้น ๆ อย่างที่เรียกว่า ให้คำจำกัดความไปตามลำดับจนครบทุกมาติกา

๔. **อรรถุทธารกัณฑ์** (เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อรรถกถากัณฑ์) อธิบายหรือให้คำจำกัดความแก่อภิธรรมมาติกา ๑๒๒ ข้อใหญ่อีกครั้งหนึ่ง แต่ไม่อธิบายสุดต้นตอมาติกา วิธธิบายหรือให้คำจำกัดความในอรรถุทธารกัณฑ์นี้ เป็นอีกแนวหนึ่งต่างจากนิกเชปกัณฑ์ ตัวอย่างเช่น อธิบายมาติกาว่าด้วยสังขตธรรม และอสังขตธรรม

นิกเชปกัณฑ์ว่า : ธรรมเหล่าไหนเป็นสังขตะ ? ธรรมเหล่าใดมีปัจจัย ธรรมเหล่านั้นแลเป็นสังขตะ
ธรรมเหล่าไหนเป็นอสังขตะ ? ธรรมเหล่าใดไม่มีปัจจัย ธรรมเหล่านั้นแลเป็นอสังขตะ
(อภิ. ส. ๓๔/ ๗๐๒/ ๒๗๗)

อรรถุทธารกัณฑ์ว่า : ธรรมเหล่าไหนเป็นสังขตะ ? กุศลในภูมิ ๔ อกุศลวิบากในภูมิ ๔ กิริยาอัพยาภุตในภูมิ ๓ และรูปทั้งหมด, ธรรมเหล่านี้เป็นสังขตะ ธรรมเหล่าไหนเป็นอสังขตะ ? นิพพาน ธรรมเหล่านี้เป็นอสังขตะ
(อภิ. ส. ๓๔/ ๕๐๗ / ๓๕๕)

คัมภีร์สังคณีทั้งหมดนี้ รวมอยู่ในพระไตรปิฎกเล่มเดียวกัน คือ เล่มที่ ๓๔

วิภังค์

วิภังค์ แปลว่า แยกแยะ แจกแจง หรือจำแนกความ คือ อธิบายหลักธรรมสำคัญ ๆ เช่น ชันธ์ อายตนะ ธาตุ อริยสัจจ์ ปฏิจจสมุปปาท เป็นต้น โดยแยกแยะรายละเอียดกระจายออกให้เห็นทุกแง่ จนชัดเจนจบไปเป็นเรื่อง ๆ อธิบายเรื่องใดก็เรียกว่า วิภังค์ของเรื่องนั้น เช่น อธิบายเรื่องชันธ์ ๕ ก็เรียกว่าชันธวิภังค์ อธิบายเรื่องอริยสัจจ์ ๔ ก็เรียกว่า สัจจวิภังค์ เป็นต้น มีทั้งหมด ๑๘ วิภังค์ คือ

๑. ชันธวิภังค์	แจกแจงเรื่อง	ชันธ์ ๕
๒. อายตณวิภังค์	"	อายตนะ ๑๒
๓. ธาตุวิภังค์	"	ธาตุ ๑๘
๔. สัจจวิภังค์	"	อริยสัจจ์ ๔
๕. อินทริยวิภังค์	"	อินทริย์ ๒๒
๖. ปัจจยาการวิภังค์	"	ปฏิจจสมุปปาท
๗. สติปัฏฐานวิภังค์	"	สติปัฏฐาน ๔
๘. สัมมปธานวิภังค์	"	สัมมปธาน ๔
๙. อิทธิบาทวิภังค์	"	อิทธิบาท ๔
๑๐. โพชฌังควิภังค์	"	โพชฌงค์ ๗
๑๑. มัคควิภังค์	"	มรรคมีองค์ ๘
๑๒. ฌานวิภังค์	"	รูปฌาน อรูปฌาน
๑๓. อัปปมัญญาวิภังค์	"	อัปปมัญญา ๔
๑๔. ลิกขาปทวิภังค์	"	ศีล ๕
๑๕. ปฏิสัมภีทวิภังค์	"	ปฏิสัมภีท ๔
๑๖. ญาณวิภังค์	"	ญาณประเภทต่าง ๆ

๑๗. ขุททกวัตถุวิภังค์ แจกแจงเรื่อง เบ็ดเตล็ด คือ อกุศล
 ธรรมต่าง ๆ มากมาย
๑๘. ธรรมหทัยวิภังค์ ” หัวใจธรรม คือ หลัก
 ธรรมสำคัญต่าง ๆ ที่
 ควรรู้

วิธีอธิบายของวิภังค์นี้ ดำเนินไปอย่างมีระเบียบ พูดยุติที่ละเอียด ๆ เพื่อให้ได้ความหมาย และทราบรายละเอียดต่าง ๆ ปรากฏออกมาอย่างชัดเจน แทบทุกเรื่องหรือแทบทุกวิภังค์จะมีการอธิบายตามลำดับขั้นตอนคล้ายคลึงกัน คือ แบ่งเป็น

ก. สุตตันตภาชนีย์ จำแนกความแบบพระสูตรหรืออธิบายตามแนวพระสูตร

ข. อภิธรรมภาชนีย์ จำแนกความแบบอภิธรรมหรืออธิบายตามแนวอภิธรรม

ค. ปัญหาปุจฉกะ ภาควิชาปัญหา คือตั้งคำถามให้วินิจฉัยเรื่องนั้น ตามหลักมาติกา ที่กล่าวไว้ในสังคณี เช่นในชั้นวิภังค์จะถามว่าในชั้น ๕ ก็ชั้น เป็นกุศล ก็ชั้นเป็นอกุศล ก็ชั้นเป็นอพยาगत...ก็ชั้นเป็นโลกียะ ก็ชั้นเป็นโลกุตตระ...

อย่างไรก็ตาม วิภังค์ท้าย ๆ มักไม่มีภาคปัญหาปุจฉกะรวมวิภังค์ทั้ง ๑๘ อยู่ในพระไตรปิฎกเล่มเดียวกัน คือเล่มที่ ๓๕

ธาตุกถา

ธาตุกถา แปลว่า แถลงเรื่องธาตุ (เป็นชื่อที่ตัดให้สั้นชื่อเต็มควรจะเป็นชั้นชยตณธาตุกถา แปลว่า แถลงเรื่องชั้นชยตณะ และธาตุ) เป็นคัมภีร์ว่าด้วยการสงเคราะห์ คือนำเอาข้อธรรมต่าง ๆ มาจัดเข้าในชั้น ๕ อายตนะ ๑๒ และ ธาตุ ๑๘ ว่าข้อไหนจัดเข้าได้ ข้อไหนจัดเข้าไม่ได้ ? จัดเข้าได้ในชั้นใด ? อายตนะใด ? หรือในธาตุใด ?

ก็อย่างจัดเข้าได้ ? ก็อย่างจัดเข้าไม่ได้ ? ข้อไหนประกอบกันได้ ข้อไหนประกอบกันไม่ได้ ? เช่น อิทธิบาท สงเคราะห์ได้ (คือจัดเข้าได้) ในชั้น ๒ อายตนะ ๑ ธาตุ ๑ สงเคราะห์ไม่ได้ (คือจัดเข้าไม่ได้) ในชั้น ๓ อายตนะ ๑๐ ธาตุ ๑๖ ดังนี้ เป็นต้น

ข้อธรรมที่นำมาพิจารณาจัดเข้า ได้แก่ ธรรมต่าง ๆ ในมัตติกาทั้งหลาย และข้อธรรมอื่น ๆ อีก ๑๒๕ อย่าง คือ ชั้น ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ ลักจะ ๔ อินทรีย์ ๒๒ ปฏิจจสมุปบาท ๑๒ สติปัฏฐาน ๔ สัมมปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ ฌาน ๔ อัปปมัญญา ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ มรรคมรรค ๘ ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา จิต อธิโมกข์ มนสิการ.

บุคคลบัญญัติ

บุคคลบัญญัติ แปลว่า การบัญญัติบุคคล หมายความว่า บัญญัติความหมายของชื่อที่ใช้เรียกบุคคลประเภทต่าง ๆ ตามคุณธรรมที่มีอยู่ในบุคคลนั้น ๆ เช่น บัญญัติความหมายของคำว่าพระโสดาบันว่า “บุคคลอย่างไรหนเป็นโสดาบัน ? บุคคลใดละสังโยชน์ ๓ แล้ว บุคคลนี้เรียกว่าโสดาบัน”

คำว่า เสขะ ก็ว่า “บุคคลอย่างไรหนเป็นเสขะ ? บุคคล ๔ ที่ประกอบด้วยมรรคบุคคล ๓ ผู้ประกอบด้วยผล ชื่อว่าเป็นเสขะ”

คำว่า ปัจเจกพุทธะ ก็ว่า “บุคคลอย่างไรหนเป็นพระปัจเจกพุทธะ? บุคคลบางท่านในโลกนี้ ย่อมตรัสรู้เองซึ่งสัจจะทั้งหลายในบรรดาธรรมที่ไม่เคยได้ยินได้ฟังมาก่อน แต่ไม่บรรลุความเป็นสัมพัญญูในธรรมเหล่านั้น ทั้งไม่ถึงความชำนาญในธรรมอันเป็นกำลังทั้งหลาย บุคคลนี้เรียกว่า พระปัจเจกพุทธะ” ดังนี้ เป็นต้น

วิธีอธิบายในบุคคลบัญญัติ ท่านเอาบุคคลประเภทต่าง ๆ มาจัดเรียงเป็นมัตติกา คือแม่บทก่อน ตามลำดับเลขจำนวน คือหมวดบุคคล ๑ หมวดบุคคล ๒ หมวดบุคคล ๓ หมวดบุคคล ๔ หมวดบุคคล ๕ หมวดบุคคล ๖ เรื่อยไปจนถึง หมวดบุคคล ๑๐ จากนั้นจึงทำนิทเทส คือขยายความ หรืออธิบายแสดงความหมายไปตามลำดับทีละประเภทจนครบถึง ๑๐ หมวด

ธาตุกถาและบุคคลบัญญัติ เป็นคัมภีร์สั้น ๆ รวม ๒ คัมภีร์ อยู่ในพระไตรปิฎกเล่มเดียวกัน คือ เล่มที่ ๓๖

กถาวัตร

กถาวัตร แปลว่า เรื่องสำหรับสนทนา เรื่องที่เป็นข้อพูดจา หรือเรื่องที่เอามาถกกัน เป็นคัมภีร์ที่พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ ผู้เป็นประธานแห่งการสังคายนาครั้งที่ ๓ เรียบเรียงขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๓๔ เพื่อกล่าวแก้ทัตตะผิวดรหิตทั้งหลาย ของนิกายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในยุคนั้น (มีนิกายที่ถือผิวดรหิต ๑๗ นิกาย รวมกับเถรวาทด้วย เป็น ๑๘ นิกาย) และชี้มติที่ถูกต้อง อันเป็นการเชิดชูหลักคำสอนที่แท้จริงของพระพุทธศาสนาที่สืบมาในเถรวาท

เรื่องหรือหัวข้อที่นำมาถกหรือถกเถียงกัน (เรียกว่ากถา) มีทั้งหมด ๒๑๙ กถา เรียบเรียงเป็นบทสนทนา ถามตอบหรือปุจฉาวิสัชนากัน จัดเป็นวรรค คือหมวดได้ ๒๓ วรรค ยกตัวอย่างเรื่องที่น่าสนใจในบรรดา ๒๑๙ เรื่องนั้น เช่น

- พระอรหันต์เสื่อมจากอภัตตผลได้หรือไม่ ?
- เทวดามีการประพฤติพรหมจรรย์หรือไม่ ?
- กุศลมูลสืบทอดกุศลมูลได้หรือไม่ ?
- บุคคลส่งความสุขให้แก่กันได้หรือไม่ ?
- พระเสขะรู้จิตของพระอเสขะได้หรือไม่ ?
- พระพุทธเจ้าเคยทรงดำรงพระชนม์อยู่ในโลกมนุษย์จริงหรือไม่ ?
- พระพุทธเจ้ากับพระพุทธเจ้าด้วยกัน ยังมียิ่งหย่อนกว่ากัน

หรือไม่ ? กถาวัตรอยู่ในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๓๗.

ยมก

ยมก แปลว่า คู่ คือตั้งคำถามย้อนกันเป็นคู่ ๆ เป็นคัมภีร์ที่อธิบายธรรม ด้วยวิธีถามตอบ หรือปุจฉาวิสัชนาเพื่อให้มองเห็นความหมายและขอบเขต ของธรรมข้อนั้น ๆ ได้ชัดเจนและเป็นวิธีทดสอบความรู้ ความเข้าใจธรรมที่ลึกซึ้งมาก คำถามจะตั้งขึ้นมาทีละคู่ และมีเนื้อความย้อนกันเองตัวอย่าง เช่น

- ธรรมที่เป็นกุศลทั้งหมด เป็นกุศลมูลหรือ ? หรือว่าธรรมที่เป็นกุศลมูลทั้งหมดเป็นกุศล ?

- รูป (ทั้งหมด) เป็นรูปขันธ์หรือ ? หรือว่ารูปขันธ์ (ทั้งหมด) เป็นรูป ?

- ทุกข์ (ทั้งหมด) เป็นทุกข์สัจจ์หรือ ? หรือว่าทุกข์สัจจ์ (ทั้งหมด) คือทุกข์ ?

- จิตของผู้ใดเกิดไม่ดับ จิตของผู้นั้นจักดับ จักไม่เกิดหรือ ? หรือว่าจิตของผู้ใดจักดับ จักไม่เกิด จิตของผู้นั้นเกิดไม่ดับ ?

- กุศลธรรมเกิดได้แก่ผู้ใด อกุศลธรรมก็เกิดได้แก่ผู้นั้นหรือ ? หรือว่าอกุศลธรรมเกิดได้แก่ผู้ใด กุศลธรรมก็เกิดได้แก่ผู้นั้น ?

ในการถาม-ตอบ ถือหลักธรรมสำคัญ ๆ เป็นหลัก เมื่อจะอธิบายหลักธรรมใดก็ตั้งคำถามเป็นคู่ ๆ อย่างข้างต้นนั้นแล้วตอบไปตามแนวคำถามนั้น ถามตอบจนเห็นว่าครบทุกแง่ทุกด้านแล้วจึงจบเรียกว่าเป็นยมกหนึ่ง ๆ ตั้งชื่อตามหลักธรรมที่อธิบายในบทหรือตอนนั้น ๆ เช่น ถามตอบเพื่ออธิบายเรื่องขันธ์ ๕ ก็เรียกว่า ขันธยมก ถามตอบเพื่ออธิบายเรื่องธาตุ ก็เรียกธาตุยมก จบยมกนี้แล้ว ก็ถามตอบหลักธรรมอื่นในยมกต่อไปมียมกอย่างนี้ทั้งหมด ๑๐ ยมก คือ

๑. มุลยมก	ว่าด้วยมูลเช่น	อกุศลมูล
๒. ขันธยมก	"	ขันธ ๕
๓. आयตनยมก	"	อายตนะ ๑๒
๔. ธาตุยมก	"	ธาตุ ๑๘
๕. ลัจจยมก	"	อริยสัจ ๔
๖. สังขารยมก	"	สังขาร ๓
๗. อนุสยยมก	"	อนุสัย ๗
๘. จิตตยมก	"	การเกิดดับของจิตต่าง ๆ
๙. ธรรมยมก	"	กุศล-อกุศล-อัปยากตธรรม
๑๐. อินทริยยมก	"	อินทริย์ ๒๒

ยมก เป็นคัมภีร์ใหญ่คัมภีร์หนึ่ง มีความยาวกินเนื้อที่ในพระไตรปิฎก ๒ เล่ม คือ เล่มที่ ๓๘ และ เล่มที่ ๓๙

ปฏิฐาน

ปฏิฐาน แปลว่า ฐานทั่วไป หรือที่ตั้งที่อาศัย คือปัจจัยต่าง ๆ เป็นคัมภีร์แสดงเรื่องปัจจัย ๒๔ คือแสดงให้เห็นว่าธรรมหรือสิ่งทั้งหลายทั้งปวงสัมพันธ์กัน โดยเป็นปัจจัยแก่กันด้วยปัจจัยอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลาย ๆ อย่าง ในบรรดาปัจจัย ๒๔ ประการ

ข้อธรรมที่นำมาพิจารณา เพื่อแสดงให้เห็นความสัมพันธ์อย่างนี้ ก็คือข้อธรรมในมาติกาทั้งหลาย ที่กล่าวมาแล้วข้างต้นในตอนว่าด้วยคัมภีร์สังคณี ขอให้ดูปัจจัยบางข้อ พร้อมด้วยตัวอย่างแสดงความสัมพันธ์อย่างกว้าง ดังนี้

๑. เหตุปัจจัย ปัจจัยโดยเป็นเหตุ เช่น เหตุ (คือ โลกะ โทสะ

โมหะ หรือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ) เป็นปัจจัยโดยเป็นเหตุปัจจัยแก่กรรมทั้งหลาย ที่ประกอบด้วยเหตุ และแก่วงศ์ทั้งหลายที่เกิดจากกรรม ที่ประกอบด้วยเหตุนั้น

๒. อนันตรปัจจัย ปัจจัยโดยความต่อลำดับ เช่น กุศลกรรมที่เกิดก่อนเป็นปัจจัย โดยอนันตรปัจจัยแก่กุศลกรรมที่เกิดภายหลัง

๓. สหชาติปัจจัย ปัจจัยโดยเกิดร่วมกัน เช่น มหาภูตรูปเป็นปัจจัยแก่อุปาทายรูป โดยสหชาติปัจจัย

๔. อัญญมัญญปัจจัย ปัจจัยโดยอาศัยกันและกัน เช่น นาม-ขันธ์ทั้ง ๔ (เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ) เป็นปัจจัยแก่กันโดยอัญญมัญญปัจจัย

๕. นิสสยปัจจัย ปัจจัยโดยเป็นที่อาศัย เช่น ในขณะที่ปฏิสนธินามและรูปเป็นปัจจัยแก่กัน โดยนิสสยปัจจัย

๖. อุปนิสสยปัจจัย ปัจจัยโดยเป็นอุปนิสัย เช่น ปรุฏมถนานเป็นปัจจัยแก่ทุติยถนาน โดยอุปนิสสยปัจจัย

๗. กัมมปัจจัย ปัจจัยโดยกรรม เช่น กุศลกรรมและอกุศลกรรม เป็นปัจจัยแก่ขันธ์ที่เป็นวิบาก โดยกัมมปัจจัย

๘. อัตติปัจจัย ปัจจัยโดยการมีอยู่ เช่น ตาเป็นปัจจัยแก่จักขุวิญญาณ และกรรมที่ประกอบกับจักขุวิญญาณนั้นโดยอัตติปัจจัย

๙. นัตติปัจจัย ปัจจัยโดยภาวะที่ไม่มีอยู่ เช่น จิตและเจตสิกที่ดับไปใหม่ ๆ เป็นปัจจัยแก่จิตและเจตสิก ที่เกิดขึ้นต่อจากนั้นโดยเป็นนัตติปัจจัย

อย่างนี้เป็นารแสดงแบบหลักทั่วไป ต่อจากนี้ท่านจะแสดงความสัมพันธ์ แบบเฉพาะกรณีทีลึกลง และซับซ้อนอีกมากมาย ขอยกตัวอย่างมาให้ดูอีก ทั้งแบบหลักทั่วไป และแบบเฉพาะกรณี

จากที่ต่างๆ หลายแห่ง ดังนี้

- กุศลธรรมเป็นปัจจัยแก่กุศลธรรม โดยอุปนิสสยปัจจัย (เช่น อาศัยศรัทธาจึงให้ทาน จึงสมาทานศีล จึงบำเพ็ญฌานจึงเจริญวิปัสสนา...)

- กุศลธรรมเป็นปัจจัยแก่อกุศลธรรม โดยอุปนิสสยปัจจัย (เช่น ประราภทานที่ได้ให้ ศีลที่ได้สมาทาน เกิดความยินดีเพลิดเพลิน ยึดเป็นอารมณ์อย่างหนักแน่นจนเกิดราคะทณฺฺญิ มีศรัทธาหรือศีล หรือ ปัญญา เป็นต้น แล้วเกิดมานะคือถือตัวว่า ฉันดีกว่า เก่งกว่า หรือ เกิดทณฺฺญิเห็นว่า ต้องประพฤติอย่างนี้เท่านั้นจึงถูกต้อง)

- กุศลธรรมเป็นปัจจัยแก่อภัยกตธรรม โดยอุปนิสสยปัจจัย (เช่น เพราะศรัทธา จึงทำตนให้ลำบากเดือดร้อน ได้รับความทุกข์ด้วยการแสวงหา กุศลธรรมเป็นปัจจัยแก่วิบากของมัน เป็นต้น)

- อกุศลธรรมเป็นปัจจัยแก่อกุศลธรรม โดยอุปนิสสยปัจจัย (เช่น อาศัยโทสะ จึงฆ่าสัตว์ พุดเท็จ พุดคำหยาบ...)

- อกุศลธรรมเป็นปัจจัยแก่กุศลธรรม โดยอุปนิสสยปัจจัย (เช่น อาศัยความอยาก ความปรารถนา อาศัยมานะ อาศัยทณฺฺญิ จึงให้ทาน จึงรักษาศูโบสถ จึงทำฌานให้เกิดขึ้น กล่าวคำหยาบไปแล้ว เพื่อจะลบล้างผลของพรุสวาทนั้น จึงให้ทานรักษาศีล...)

- อกุศลธรรมเป็นปัจจัยแก่อภัยกตธรรม โดยอุปนิสสยปัจจัย (เช่น เพราะราคะ จึงทำตัวให้ลำบากเดือดร้อนได้รับความทุกข์ ด้วยการแสวงหา, ราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทณฺฺญิ เป็นปัจจัยแก่สุขทางกาย หรือทุกข์ทางกาย เป็นต้น)

- ธรรมที่มีใช้จิต เป็นปัจจัยแก่ธรรมที่เป็นจิต โดย อารัมมณปัจจัย เช่น รูปเป็นปัจจัยแก่จักขุวิญญาณ เป็นต้น

- ธรรมที่ไม่ใช่จิต เป็นปัจจัยแก่ธรรมที่ไม่ใช่จิต โดยอาร์มมณปัจจัย (เช่น ปรารภความดีที่ได้ทำไว้ เกิดความยินดี เพลิดเพลินอย่างยิ่ง...)

- โลเกียธรรมเป็นปัจจัยแก่โลเกียธรรม โดยอาร์มมณปัจจัย (เช่น พิจารณากุศลธรรมที่เคยสั่งสมไว้, อากาสาัญญาตนะเป็นปัจจัยแก่วิญญาณัญญาตนะ...)

รวมความว่า เนื้อหาของคัมภีร์ปฏิฐานก็คือ การนำเอาข้อธรรมทั้งหลายในมาติกาของอภิธรรมทั้งหมด ๑๒๒ มาติกา มาแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ เป็นเหตุให้เป็นปัจจัยแก่กัน โดยปัจจัย ๒๔ ประการ

การอธิบายแม้จะยากและซับซ้อน แต่ก็มีขั้นตอนและระบบที่วางไว้อย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย ระบบการจัดลำดับและโครงการอธิบายเป็นอย่างไร จะไม่กล่าวในที่นี้ เพราะจะทำให้พื้นผิว

ขอสรุปเพียงว่า ปฏิฐานเป็นคัมภีร์ที่ทั้งใหญ่มีเนื้อหามากและสำคัญมาก จึงได้ชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า “มหาปกรณ์” แปลว่าตำราใหญ่หรือตำราสำคัญมาก กินเนื้อที่ในพระไตรปิฎกรวมทั้งหมด ๖ เล่ม คือเล่มที่ ๔๐ ถึง ๔๕ ซึ่งเป็นเล่มสุดท้ายของพระไตรปิฎก ท่านกล่าวว่า ถ้าผู้ใดเข้าใจปฏิฐานหรือมหาปกรณ์นี้ดีแล้ว ก็เท่ากับเข้าใจอภิธรรมปิฎกทั้งหมด

พระอภิธรรมปิฎก ซึ่งเป็นปิฎกสุดท้ายในพระไตรปิฎกและถือกันว่ายากที่สุดมีจำนวนหนังสือ ๑๒ เล่ม (ในจำนวน ๔๕ เล่มของพระไตรปิฎกทั้งหมด) มีจำนวนหน้ากระดาษพิมพ์ฉบับภาษาบาลี ๖,๔๙๘ หน้า (ในจำนวนทั้งหมด ๒๑,๙๒๖ หน้า ของพระไตรปิฎก)

สาระน่ารู้เกี่ยวกับพระอภิธรรม

- พระอภิธรรมคืออะไร
- ประวัติพระอภิธรรม
- การสวดพระอภิธรรมในงานศพ
และพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์แปล
- ประโยชน์จากการศึกษาพระอภิธรรม

พระอภิธรรม คืออะไร

หลังจากที่สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้ว พระองค์ได้ทรงแสดงธรรม โปรดเวไนยสัตว์เป็นเวลายาวนานถึง ๔๕ พรรษา คำสอนที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ทั้งหมดรวบรวมได้ ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ เรียกว่า **พระไตรปิฎก** ซึ่งบรรจุคำสอนและเรื่องราวของพระพุทธศาสนาไว้โดยละเอียด แบ่งออกเป็น ๓ ปิฎกหรือ ๓ หมวดด้วยกันคือ

๑. พระวินัยปิฎก
๒. พระสุตตันตปิฎก
๓. พระอรรถกถาปิฎก

พระวินัยปิฎก หรือเรียกสั้น ๆ ว่า **พระวินัย** เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับศีลหรือสิกขาบท (บพัณฺณยฺติ) ตลอดจนพิธีกรรมและธรรมเนียมของสงฆ์ อันเป็นกฎระเบียบที่พระภิกษุสงฆ์และพระภิกษุณีสงฆ์จะต้องปฏิบัติ รวมถึงพุทธประวัติบางตอนและประวัติการทำสังคายนาที่มีทั้งสิ้น ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ แบ่งออกเป็น ๕ คัมภีร์ เรียกโดยย่อว่า อา. ปา. มะ. จ. ปะ. (หัวใจพระวินัย) ได้แก่

๑. คัมภีร์อาทิกัมมิกะ ว่าด้วยอาบัติปาราชิก สังฆาติเสส อนินยต และต้นบัญญัติในสิกขาบทต่าง ๆ

๒. คัมภีร์ปาจิตติยฺ ว่าด้วยอาบัติปาจิตติยฺ ซึ่งเป็นอาบัติอย่างเบา

๓. คัมภีร์มหาวรรค ว่าด้วยพุทธประวัติตอนปฐมโพธิกาล และ
พิธีกรรมทางพระวินัย

๔. คัมภีร์จุลวรรค ว่าด้วยพิธีกรรมทางพระวินัยต่อจากมหาวรรค

ตลอดจนความเป็นมาของภิกษุณี และประวัติการทำสังคายนา

๕. คัมภีร์ปริวาร ว่าด้วยข้อเบ็ดเตล็ดทางพระวินัย

พระสูตรตันตปิฎก หรือเรียกสั้น ๆ ว่า **พระสูตร** เป็นหมวดที่ประมวลพระธรรมเทศนา คำบรรยายธรรม และเรื่องเล่าต่าง ๆ อันยังเกี่ยวตามบุคคลและโอกาส เป็นธรรมที่แสดงโดยใช้สมมุติโวหาร คือยกสัตว์ บุคคล กษัตริย์ เทวดา เป็นต้น มาแสดง มีคำสอนทั้งสิ้น ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ แบ่งออกเป็น ๕ นิกาย เรียกโดยย่อว่า ที. มะ. สัง. อัง. ชุ. (หัวใจพระสูตร) ได้แก่

๑. **ทีฆนิกาย** ประกอบด้วย พระสูตรขนาดยาว จำนวน ๓๔ สูตร

๒. **มัชฌิมนิกาย** ประกอบด้วย พระสูตรขนาดปานกลางจำนวน ๑๕๒ สูตร

๓. **สังยุตตนิกาย** ประกอบด้วย พระสูตรที่จัดหมวดหมู่ เรียกว่า **สังยุตต์** มีชื่อตามเนื้อหา เช่น เกี่ยวกับแคว้นโกศล เรียกว่า **โกศลสังยุตต์** เกี่ยวกับมรรคเรียกว่า **มรรคสังยุตต์** มีจำนวน ๗,๗๖๒ สูตร

๔. **อังคุตตรนิกาย** ประกอบด้วย พระสูตรที่จัดหมวดหมู่ตามจำนวนข้อของหลักธรรม เรียกว่า **นิบาต** เช่น **เอกนิบาต** ว่าด้วยหลักธรรมที่มีหัวข้อเดียว จนถึงหลักธรรมที่มี ๑๑ หัวข้อที่เรียกว่า **เอกาทสกนิบาต** ในนิกายนี้มีจำนวนพระสูตร ๙,๕๕๗ สูตร

๕. **ขุททกนิกาย** ประกอบด้วยภาษิตเบ็ดเตล็ด ประวัติและนิทานต่าง ๆ นอกเหนือจากที่จัดไว้ในนิกายทั้ง ๔ ข้างต้น แบ่งออกเป็นหมวดได้ ๑๕ หมวด คือ

๑) ขุททกปาฐะ แสดงบทสวดเล็ก ๆ น้อย ๆ โดยมากเป็นบทสวดสั้น ๆ

๒) ธรรมบท แสดงคาถาพุทธภาษิต ประมาณ ๓๐๐ คาถา

๓) อุทาน แสดงพระพุทธานุญาตที่เปล่งอุทานเป็นภาษิตโดยมีเนื้อเรื่องประกอบตามสมควร

๔) อิติวุตตก แสดงคำอ้างอิงว่าพระพุทธานุญาตแล้วอย่างนั้นอย่างนี้

๕) สุตตนิบาต เป็นหมวดที่รวบรวมพระสูตรเบ็ดเตล็ดไว้ด้วยกัน

๖) วิมานวัตถุ แสดงเรื่องราวของผู้ได้วิมานและแสดงเหตุที่ทำให้ได้วิมานไว้ด้วย

๗) เปตวัตถุ แสดงเรื่องราวของเปรตที่ได้ทำบาปกรรมไว้

๘) เถรคาถา แสดงภาษิตต่าง ๆ ของพระอรหันตสาวก

๙) เถรีคาถา แสดงภาษิตต่าง ๆ ของพระอรหันตสาวิกา

๑๐) ชาดก เป็นหมวดที่ประมวลคาถาธรรมภาษิต เกี่ยวกับเรื่องราวในอดีตชาติของพระพุทธรองค์

๑๑) นิทเทส เป็นหมวดที่ว่าด้วยเรื่องของนิทเทส (การชี้แจง, การแสดง, การจำแนก) แบ่งเป็น มหานิทเทส และจุลนิทเทส

๑๒) ปฏิสัมภิทามรรค กล่าวถึงการปฏิบัติเพื่อเข้าถึงความมีปัญญาอันประเสริฐ

๑๓) อปทาน หมวดนี้จะกล่าวถึงอรรถาธิบายประวัติของพระพุทธรองค์ และพระอรหันตสาวกและอรหันตสาวิกา

๑๔) พุทธวงศ์ แสดงประวัติของอดีตพระพุทธรเจ้า ๒๔ พระองค์

๑๕) จริยาปิฎก แสดงเรื่องราวการบำเพ็ญบารมีของพระพุทธเจ้า
พระอภิธรรมปิฎก หรือเรียกสั้น ๆ ว่า พระอภิธรรม เป็น
 หมวดที่ประมวลพุทธพจน์อันเกี่ยวกับหลักธรรมที่เป็นวิชาการว่าด้วย
 เรื่องของ *ปรมัตถธรรม*^๑ ล้วน ๆ ยกตัวอย่างเช่น **เมื่อกล่าวถึงบุคคลใด**
บุคคลหนึ่งทางพระอภิธรรมถือว่าบุคคลนั้นไม่มี มีแต่สิ่งซึ่งเป็น
ประชุมรวมกันของจิต เจตสิก รูป เท่านั้น ดังนั้น ธรรมะในหมวดนี้
 จึงไม่มีเรื่องราวของบุคคลเหตุการณ์ หรือสถานที่ซึ่งเป็นสิ่งสมมุติเข้า
 มาเกี่ยวข้องด้วยเลย

พระอภิธรรมปิฎกมีอยู่ทั้งสิ้น ๔๒,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ แบ่ง
 ออกเป็น ๗ คัมภีร์ เรียกโดยย่อว่า สัง. วิ. ธา. ปุ. กะ. ยะ. ปะ.
 (หัวใจพระอภิธรรม) ได้แก่

๑. คัมภีร์ธัมมสังคณี ว่าด้วยธรรมที่ประมวลไว้เป็นหมวด
 เป็นกลุ่ม เรียกว่า **กัณฑ์** มีทั้งหมด ๔ กัณฑ์ คือ

- ๑) จิตตวิภัตติกัณฑ์ แสดงการจำแนกจิตและเจตสิก
เป็นต้น
- ๒) รูปวิภัตติกัณฑ์ แสดงการจำแนกรูป เป็นต้น
- ๓) นิกเขปราสีกัณฑ์ แสดงธรรมที่เป็นแม่บท (มาติกา)
ของปรมัตถธรรม
- ๔) อัตถุทธารกัณฑ์ แสดงการจำแนกเนื้อความตามแม่บท
ของปรมัตถธรรม

^๑ปรมัตถธรรม มี ๔ ประการ อันได้แก่ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน

๒. คัมภีร์วิภังค์ ว่าด้วยการจำแนกมาติกาในคัมภีร์มัสมสังคณี ทั้งติกมาติกา ๒๒ หมวด และทุกมาติกา ๑๐๐ หมวด โดยแบ่ง เป็น ๑๘ วิภังค์ เช่น ชันธวิภังค์ จำแนกชันธ^๒, อายตนะวิภังค์ จำแนกอายตนะ, ชาติวิภังค์ จำแนกชาติ, สัจจวิภังค์ จำแนกสัจจะ, อินทริยวิภังค์ จำแนกอินทริย, ปฏิจจสมุปบาทวิภังค์ จำแนก ปฏิจจสมุปบาท, สติปัฏฐานวิภังค์ จำแนกสติปัฏฐาน เป็นต้น

๓. คัมภีร์ธาตุกถา ว่าด้วยคำอธิบายเรื่องขันธ ๕ อายตนะ ๑๒ และธาตุ ๑๘ โดยนำมาติกาของคัมภีร์นี้จำนวน ๑๐๕ บท และ มาติกาจากคัมภีร์มัสมสังคณีจำนวน ๒๖๖ บท (ติกมาติกา ๖๖ บท ใน ๒๒ หมวด และทุกมาติกา ๒๐๐ บท ใน ๑๐๐ หมวด) มา แสดงด้วยนัยต่าง ๆ (จำนวน ๑๔ นัย) เพื่อหาคำตอบว่าสภาวะธรรม บทนั้น ๆ สงเคราะห์เข้าได้กับขันธเท่าไร เข้าได้กับอายตนะเท่าไร และเข้าได้กับธาตุเท่าไร เข้าไม่ได้กับขันธเท่าไร เข้าไม่ได้กับอายตนะเท่าไร และเข้าไม่ได้กับธาตุเท่าไร

๔. คัมภีร์บุคคลบัญญัติ ว่าด้วยการบัญญัติ (การประกาศ แสดงหรือชี้แจง) ในเรื่อง ๖ เรื่อง คือ (๑) **ขันธบัญญัติ** การ บัญญัติเรื่องขันธ (๒) **อายตนะบัญญัติ** การบัญญัติเรื่องอายตนะ (๓) **ธาตุบัญญัติ** การบัญญัติเรื่องธาตุ (๔) **สัจจบัญญัติ** การ บัญญัติเรื่องสัจจะ (๕) **อินทริยบัญญัติ** การบัญญัติเรื่องอินทริย (๖) **บุคคลบัญญัติ** การบัญญัติเรื่องบุคคล

๕. คัมภีร์กถาวัตถุ ว่าด้วยการได้วาทะเพื่อชี้แจงแสดงเหตุผล ให้เห็นว่าวาทกถา (ความเห็น) ของฝ่ายปรวาที (พวกภิกษุในภิกษุที่

^๒ ขันธ หมายถึง ขันธ ๕ อันประกอบด้วย รูปขันธ เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ และวิญญาณขันธ รูปขันธ ก็คือ รูป, เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ รวมเรียกว่า เจตสิก ส่วนวิญญาณขันธ ก็คือ จิต ดังนั้น ขันธ ๕ ก็คือ จิต+เจตสิก+รูป นั่นเอง

แตกไปจากเถรวาท ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช) จำนวน ๒๒๖ กถาล้วนผิดพลาดคลาดเคลื่อนจากพระพุทธรพจน์ดั้งเดิมที่ภิกษุฝ่ายเถรวาทยึดถือปฏิบัติอยู่ วิธีการโต้วาทะใช้หลักตรรกศาสตร์ที่น่าสนใจมาก นับเป็นพุทธตรรกศาสตร์ที่สมบูรณ์แบบที่สุด ซึ่งมีในคัมภีร์นี้เท่านั้น

๖. คัมภีร์ยมก ว่าด้วยการปลุณา-วิสัยนา สภาวธรรม ๑๐ หมวด ด้วยวิธีการยมก คือการถาม-ตอบ เป็นคู่ ๆ ซึ่งเป็นวิธีการเฉพาะของคัมภีร์ยมก

สภาวธรรม ๑๐ หมวด ได้แก่ (๑) หมวดมูล (สภาวธรรมที่เป็นเหตุ) (๒) หมวดชั้น (๓) หมวดอายตนะ (๔) หมวดธาตุ (๕) หมวดสังขาร (๖) หมวดสังขาร (๗) หมวดอนุสัย (๘) หมวดจิต (๙) หมวดสภาวธรรมในกุสลติกะ เรียกสั้น ๆ ว่า หมวดธรรม (๑๐) หมวดอินทรีย์

สภาวธรรม ๑๐ หมวดนี้ทำให้แบ่งเนื้อหาของคัมภีร์ยมกออกเป็น ๑๐ ยมก เรียกชื่อตามหมวดสภาวธรรมที่เป็นเนื้อหา คือ (๑) มูลยมก (๒) ชั้นยมก (๓) อายตนะยมก (๔) ธาตุยมก (๕) สังขารยมก (๖) สังขารยมก (๗) อนุสัยยมก (๘) จิตตยมก (๙) ธัมมยมก (๑๐) อินทรีย์ยมก

๗. คัมภีร์ปฏิฐาน ว่าด้วยการจำแนกสภาวธรรมแม่บท หรือ มาติกา ทั้ง ๒๖๖ บท (๑๒๒ หมวด) ในคัมภีร์ธัมมสังคณี โดยอำนาจปัจจัย ๒๔ ประการ^๓ มี เหตุปัจจัย เป็นต้น เพื่อให้เห็นว่า สภาวธรรมทั้งหลายปรากฏเกิดขึ้น ตามเหตุ ตามปัจจัยทั้งสิ้น มิได้เกิดจากการบังการของผู้ใด แต่เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ ที่เรียกว่า จิตตนิยาม กรรมนิยามและธรรมนิยาม (นิยาม ๕ ได้แก่ จิตตนิยาม

^๓ ปัจจัย ๒๔ ประการ ได้แก่

๑. เหตุปัจจัยธรรมที่ช่วยอุปการะ โดยความเป็นเหตุ (ปัจจัย ที่ ๒-๒๔ ดูต่อที่เชิงอรรถหน้า ๓๐)

กรรมนิยาม ธรรมนิยาม อุตุนิยาม พินิยาม)

สรุปแล้ว พระอภิธรรมก็คือธรรมะหมวดที่ ๓ ในพระไตรปิฎก ที่สอนให้รู้จักกรรมชาติอันแท้จริงที่มีอยู่ในตัวเราและสัตว์ทั้งหลาย อันได้แก่จิต เจตสิก รูป และรู้จักพระนิพพานซึ่งเป็นจุดหมายอันสูงสุดในพระพุทธศาสนา

ธรรมชาติทั้ง ๔ คือ จิต เจตสิก รูป นิพพานนี้รวมเรียกว่า **ปรมัตถธรรม**

หากแปลตามศัพท์ คำว่า อภิธัมม หรืออภิธรรม แปลว่า ธรรมอันประเสริฐ, ธรรมอันยิ่ง, ธรรมที่มีอยู่แท้จริงปราศจากสมมุติ เนื้อความในพระอภิธรรมเกือบทั้งหมด จะกล่าวถึง ปรมัตถ-ธรรมล้วน ๆ โดยไม่มี บัญญัติธรรม (สมมุติโวหาร) เข้ามาเกี่ยวข้อง ดังนั้น จึงควรทำความเข้าใจไว้ในเบื้องต้นก่อนว่า ปรมัตถธรรม และบัญญัติธรรม นั้นต่างกันอย่างไร

๒. อารัมมณปัจจัย	ธรรมที่ช่วยอุปการะ	โดยความเป็นอารมณ์
๓. อธิปัตปัจจัย	ธรรมที่ช่วยอุปการะ	โดยความเป็นอธิปัต
๔. อนันตรปัจจัย	ธรรมที่ช่วยอุปการะ	โดยความติดต่อกันไม่มีระหว่างกัน
๕. สมันตรปัจจัย	ธรรมที่ช่วยอุปการะ	โดยความติดต่อกันไม่มีระหว่างกันทีเดียว
๖. สหชาติปัจจัย	ธรรมที่ช่วยอุปการะ	โดยความเกิดพร้อมกัน
๗. ัญญมัญญปัจจัย	ธรรมที่ช่วยอุปการะ	โดยความอาศัยแก่กันและกัน
๘. นิสสยปัจจัย	ธรรมที่ช่วยอุปการะ	โดยความเป็นที่อาศัยกัน
๙. อุปนิสสยปัจจัย	ธรรมที่ช่วยอุปการะ	โดยความเป็นที่อาศัยที่เกิดขึ้น
๑๐. ปุเรชาติปัจจัย	ธรรมที่ช่วยอุปการะ	โดยความเกิดก่อน
๑๑. ปัจจชาติปัจจัย	ธรรมที่ช่วยอุปการะ	โดยความเกิดทีหลัง
๑๒. อาเสวนปัจจัย	ธรรมที่ช่วยอุปการะ	โดยความเสวยบ่อย ๆ
๑๓. กัมมปัจจัย	ธรรมที่ช่วยอุปการะ	โดยความปรุงแต่งเพื่อให้เกิดสิ่งต่าง ๆ สำเร็จลง
๑๔. วิปากปัจจัย	ธรรมที่ช่วยอุปการะ	โดยความเป็นวิปากคือเข้าถึงความสุข และหมดกำลังลง
๑๕. อาหารปัจจัย	ธรรมที่ช่วยอุปการะ	โดยความเป็นผู้ให้
๑๖. อิทฺธิปัจจัย	ธรรมที่ช่วยอุปการะ	โดยความเป็นผู้ปกครอง
๑๗. ฌานปัจจัย	ธรรมที่ช่วยอุปการะ	โดยความเป็นผู้เพ่งอารมณ์
๑๘. มัคคปัจจัย	ธรรมที่ช่วยอุปการะ	โดยความเป็นหนทาง
๑๙. สัมปยุตตปัจจัย	ธรรมที่ช่วยอุปการะ	โดยความเป็นผู้ประกอบ
๒๐. วิปยุตตปัจจัย	ธรรมที่ช่วยอุปการะ	โดยความเป็นผู้ไม่ประกอบ
๒๑. อัตติปัจจัย	ธรรมที่ช่วยอุปการะ	โดยความเป็นผู้ที่มีอยู่
๒๒. นัตติปัจจัย	ธรรมที่ช่วยอุปการะ	โดยความเป็นผู้ไม่มี
๒๓. วิคตปัจจัย	ธรรมที่ช่วยอุปการะ	โดยความเป็นผู้ปราศจากไป
๒๔. อวิคตปัจจัย	ธรรมที่ช่วยอุปการะ	โดยความเป็นผู้ยังไม่ปราศจากไป

ความหมายของปรมัตถธรรม

ปรมัตถธรรม คือ ธรรมชาติที่เป็นความจริงแท้แน่นอน ที่ดำรงลักษณะเฉพาะของตนไว้โดยไม่ผันแปรเปลี่ยนแปลง เป็นธรรมที่ปฏิเสธความเป็นลัทธิ ความเป็นบุคคล ความเป็นตัวตนโดยสิ้นเชิง มี ๔ ประการ คือ

๑. จิต	๒. เจตสิก
๓. รูป	๔. นิพพาน

ซึ่งมีความหมายโดยย่อดังนี้

จิต คือธรรมชาติที่ทำหน้าที่เห็น, ได้ยิน, รับกลิ่น, รับรส, รู้สัมผัสถูกต้อง ตลอดจนจนธรรมชาติที่ทำให้เกิดการคิดนึก สภาวะของจิตมีทั้งหมด ๘๙ หรือ ๑๒๑ อย่าง (โดยพิสดาร) แต่เมื่อกล่าวโดยลักษณะแล้วมีเพียง ๑ เท่านั้น คือ **รู้อารมณ์** (อารมณ์ในที่นี้หมายถึง รูป, เสียง, กลิ่น, รส, สิ่งต่าง ๆ และเรื่องราวต่าง ๆ ที่จิตไปรับรู้)

จิตเป็นนามธรรม และมีชื่อเรียกหลายชื่อ เช่น วิญญาณ, มโน, มนัส, มนินทรีย์, มโนธาตุ, มโนวิญญาณธาตุ และ มนายตนะ เป็นต้น

เจตสิก คือ ธรรมชาติที่ประกอบกับจิต ประจุแต่งจิต ทำให้เกิดความรู้สึกนึกคิด ที่แตกต่างกัน ทั้งทางที่ดีและไม่ดี มีทั้งหมด ๕๒ ลักษณะ เจตสิกเป็นนามธรรม ที่เกิดร่วมกับจิต คือเกิดพร้อม กับจิต ดับพร้อม กับจิตรู้อารมณ์เดียวกันกับจิต และอาศัยที่เกิดที่ เดียวกันกับจิต สภาพของจิตเป็นเพียงประธานในการรู้อารมณ์ แต่ การที่จิตโกรธ หรือจิตโลภ เป็นเพราะมีเจตสิกเข้าประกอบประจุแต่ง

ให้เกิดความโกรธหรือความโลภนั่นเอง จิตเปรียบเสมือนเม็ดยา เจตสิกเปรียบเสมือนตัวยาที่อยู่ในเม็ดยา จิตเกิดโดยไม่มีเจตสิกไม่ได้ และเจตสิกเกิดโดยไม่มีจิตก็ไม่ได้เช่นกัน

เนื่องจาก จิต และ เจตสิก เป็นสิ่งที่ต้องเกิดร่วมกันตลอดเวลา ดังนั้น การอธิบายบางแห่งจึงเขียนว่า **“จิต+เจตสิก”** เพื่อให้ระลึกไว้อยู่เสมอว่า จิตและเจตสิกนั้นเป็นธรรมชาติที่ต้องเกิดร่วมกัน ต้องอิงอาศัยซึ่งกันและกัน และไม่สามารถแยกออกจากกันได้

รูป คือ ธรรมชาติที่แตกดับ ย่อยยับ สลายไปด้วยความเย็นและความร้อน ในร่างกายของคนเราและสัตว์ทั้งหลายนั้นมีรูปประชุมกันอยู่ทั้งหมด ๒๘ ชนิด และรูปที่ประชุมกันอยู่นี้แต่ละรูปต่างก็แตกดับย่อยยับสลายไปตลอดเวลา หากความเที่ยงแท้ถาวรไม่ได้เลย

นิพพาน เป็นธรรมชาติที่พ้นจากกิเลสเครื่องร้อยรัด พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด นิพพานโดยปริยายมี ๒ ลักษณะคือ

๑. สอุปาสีสนิพพาน คือ นิพพานที่ยังเป็นไปกับขั้น ๕ หมายถึง การที่ประหาณกิเลสได้หมดสิ้นแล้ว (กิเลสนิพพาน) แต่ขั้น ๕ ยังมีการเกิดดับสืบต่ออยู่ (ยังมีชีวิตอยู่)

๒. อนุปาสีสนิพพาน คือ นิพพานที่ปราศจากขั้น ๕ ได้แก่ นิพพานของพระอรหันต์ (ผู้หมดจดจากกิเลส) และสิ้นชีวิตแล้ว (คือ กิเลสก็ไม่เหลือ ขั้น ๕ ก็ไม่เหลือ) หรือที่เรียกว่า ปรินิพพาน (ปริ = ทั้งหมด) เมื่อปรินิพพานแล้ว จิต+เจตสิก และรูปจะหยุดการสืบต่อและดับลงโดยสิ้นเชิง (คือเมื่อปรินิพพานไปแล้วก็จะไม่มีการเกิดอีกหรือไม่มีภพชาติต่อไปอีก)

นิพพาน เป็นจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาที่พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย จะต้องพยายามเข้าถึงให้ได้ จึงจะได้ชื่อว่าเป็นพุทธสาวก เป็นอริยบุคคล และเป็นทายาทผู้รับมรดกธรรมในพุทธศาสนา

ความหมายของบัญญัติธรรม

บัญญัติธรรม คือ สิ่งที่มีมนุษย์บัญญัติขึ้น เพื่อสื่อสารให้เข้าใจความหมายซึ่งกันและกัน เช่น ชื่อ นายมี นางมา ลีเขียว ลีแดง ทิศเหนือ ทิศใต้ วันจันทร์ วันอังคาร เดือน ๘ เดือน ๑๐ ปีชวด ปีฉลู เวลาเช้า เวลาเย็น เวลา ๒๔.๐๐ น. พลเอก อธิบดี รัฐมนตรี เหยียบ ๕๐ สตางค์ ธนบัตร ๑๐๐ บาท ระยะทาง ๑ กิโลเมตร เนื้อที่ ๑ ไร่ ล้วนเป็นสิ่งสมมุติทั้งสิ้น สิ่งเหล่านี้ท่านเรียกว่า **บัญญัติธรรม** หรือ **สมมุติบัญญัติ**

แม้แต่ ต้นไม้ ภูเขา แม่น้ำ ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ หนังสือ ปากกา นาฬิกา บ้าน โต๊ะ เก้าอี้ แก้วน้ำ ช้อน ชาม พัดลม วิทยุ เกวียน เรือ รถยนต์ คน และสัตว์ทั้งหลาย ฯลฯ ก็จัดเป็นบัญญัติธรรม เช่นกัน

ปรมาตมธรรมเป็นธรรมที่อยู่เหนือสมมุติบัญญัติ

หากไม่มีมนุษย์เกิดขึ้นในโลกนี้ ความหมายของสิ่งต่าง ๆ ที่มีมนุษย์บัญญัติขึ้นว่าเป็นนั่นเป็นนี่ มีชื่อเรียกอย่างนั้นอย่างนี้ ก็ย่อมไม่เกิดขึ้นเช่นกัน แม้แต่ ต้นไม้ ภูเขา แม่น้ำ พื้นดิน ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ฯลฯ ก็เป็นเพียงธรรมชาติ ที่ปราศจากความหมาย ปราศจากชื่อ คือเป็นแต่เพียงสภาวะที่เกิดจากการประชุมกันของมหาภูตรูป/

ทั้ง ๔ อันเป็นรูปธรรม (รูป) ที่ปราศจากนามธรรม (จิต+เจตสิก) ซึ่งเป็นสภาวะปรมาตม (ปรมาตตธรรม) ที่พ้นจากสมมุติบัญญัติโดยสิ้นเชิง

ส่วนมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายนั้น หากกล่าวในแง่ปรมาตตธรรม แล้วถือว่าไม่มีตัวตน ไม่มีนายมี ไม่มีนางมา มีแต่รูปธรรม (รูป) และนามธรรม (จิต+เจตสิก) มาประชุมกันเท่านั้น

ดังนั้น ไม่ว่าตัวเราหรือผู้อื่นซึ่งรวมถึงสัตว์ทั้งหลายด้วยนั้น เมื่อกล่าวในแง่ปรมาตตธรรมหรือธาตุแท้ตามธรรมชาติแล้ว จะมีส่วนประกอบอยู่ ๓ ส่วนเท่านั้น คือ

๑. จิต คือ ธรรมชาติที่รู้อารมณ์
 ๒. เจตสิก คือ ธรรมชาติที่ประกอบปรุงแต่งจิตมี ๕๒ ลักษณะ
 ๓. รูป คือ องค์ประกอบ ๒๘ ชนิดที่รวมกันขึ้นเป็นกาย
- จะเห็นได้ว่า คนเราทุกคนและสัตว์ทั้งหลายนั้น มีส่วนประกอบ**

เหมือนกัน คือ

เราก็มี จิต เจตสิก รูป

เขาก็มี จิต เจตสิก รูป

สัตว์ทั้งหลายก็มี จิต เจตสิก รูป

จะมีความแตกต่างกันก็ตรงที่รูปร่างหน้าตาผิวพรรณ ซึ่งถูกจำแนกให้แตกต่างกันด้วยอำนาจของกรรมที่กระทำไว้ในอดีต

^๔ มหาภูตรูปทั้ง ๔ ได้แก่ ๑. รูปที่มีความอ่อนและแข็งเป็นลักษณะ (ปฐวี) ๒. รูปที่มีอาการไหลและเกาะกุมเป็นลักษณะ (อาโป) ๓. รูปที่มีความร้อนและเย็นเป็นลักษณะ (เตโช) ๔. รูปที่มีการเคลื่อนไหวหรือเคร่งตึงเป็นลักษณะ (วาโย) แท้จริงแล้วยังมีรูปอีก ๔ อย่าง คือ รูปารมณ คันธารมณ รสารมณ และอาหารรูปแฝงอยู่ในมหาภูตรูปทั้ง ๔ รวมเรียกว่า อวินิพโกรูป ๘ แต่ในที่นี้ยกเฉพาะ มหาภูตรูป ๔ ขึ้นแสดงเท่านั้น เพราะถือว่า อวินิพโกรูป ๘ มีมหาภูตรูป ๔ เป็นประธาน

จิต+เจตสิก และรูป มีลักษณะสามัญตามธรรมชาติ (สามัญลักษณะ) อยู่ ๓ ประการคือ

๑. อนิจจลักษณะ คือมีลักษณะที่ไม่เที่ยงไม่คงที่ ต้องเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

๒. ทุกขลักษณะ คือมีลักษณะที่ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ เกิดขึ้นแล้วต้องดับไปอยู่ตลอดเวลา

๓. อนัตตลักษณะ คือมีลักษณะที่ไม่มีตัวตน มีตัวตน ไม่สามารถบังคับบัญชาได้

สามัญลักษณะทั้ง ๓ นี้ เป็นสิ่งจริงแท้แน่นอน เป็นกฎธรรมชาติ เรียกว่า ไตรลักษณ์

โดยสรุปแล้ว จิต+เจตสิก และรูป ที่ประกอบขึ้นเป็นบุคคล หรือเป็นสัตว์ใด ๆ ก็ตามนั้น แท้จริงแล้วไม่ได้มีแก่นสารอะไรเลย เป็นเพียงการประชุมกันของส่วนประกอบที่มีความไม่เที่ยง เกิดดับ เกิดดับสืบทอดกันอย่างรวดเร็ว (ชั่วลัดนิ้วมือ จิตมีการเกิดดับแสนโกฏี หนละหรือหนึ่งล้านล้านครั้ง) เป็นสภาพที่หาเจ้าของมิได้ ไม่เป็นของใคร ไม่มีใครเป็นเจ้าของ ไม่เป็นไปตามความปรารถนา ไม่ขึ้นต่อการบังคับบัญชาของผู้ใด ว่างเปล่าจากความเป็นคนนั้นคนนี้ ว่างเปล่าจากความเป็นตัวตน ว่างเปล่าจากความเป็นนั้นเป็นนี้ตามที่สมมุติกันขึ้นมา แต่เป็นสภาวะธรรมอันเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย ขึ้นกับเหตุ ขึ้นกับปัจจัย พระพุทธเจ้าจะอุบัติขึ้นหรือไม่ก็ตามปรมัตถธรรม เหล่านี้ ก็คงมีอยู่ตามธรรมชาติ พระพุทธองค์เป็นแต่เพียงผู้ทรงค้นพบ และนำมาเปิดเผยให้เราทั้งหลายได้ทราบเท่านั้น

(หากต้องการทราบเนื้อหาอันลึกซึ้งของปรมัตถธรรมทั้ง ๔ ก็ต้องศึกษา พระอภิธรรมโดยละเอียดต่อไป)

ประวัติพระอภิธรรม

ในสัปดาห์ที่ ๔ หลังจากที่พระพุทธองค์ได้ตรัสรู้แล้ว พระองค์ทรงพิจารณารายละเอียดเกี่ยวกับพระอภิธรรมซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับปรมัตถธรรม (จิต เจตสิก รูป นิพพาน) อันเป็นแก่นของธรรมะในพระพุทธศาสนาอยู่ตลอด ๗ วัน ในขณะที่ทรงพิจารณาเรื่องของเหตุเรื่องของปัจจัยในปรมัตถธรรมอันเป็นที่มาของคัมภีร์ปฏิฐานอยู่นั้น ก็ปรากฏฉัพพรรณรังสี (รัศมี ๖ ประการ) มีสีเขียว สีเหลือง สีแดง สีขาว สีม่วง และสีเลื่อมพรายเหมือนแก้วพลี๊ว ผ่องออกจากพระวรกายอย่างน่าอัศจรรย์

ในช่วง ๖ พรรษาแรกของการประกาศศาสนา พระพุทธองค์ยังมิได้ทรงตรัสสอนพระอภิธรรมแก่ผู้ใด เพราะพระอภิธรรมเป็นธรรมะที่เกี่ยวข้องกับปรมัตถธรรมล้วน ๆ ยากแก่การที่จะอธิบายให้เข้าใจได้โดยง่าย บุคคลที่จะรับอรรถรสของพระอภิธรรมได้นั้น ต้องเป็นบุคคลที่ประกอบด้วยศรัทธาอันมั่นคง และได้เคยสั่งสมบารมีอันเกี่ยวกับปัญญาในเรื่องนี้มาบ้างแล้วแต่กาลก่อน แต่ในช่วงต้นของการประกาศศาสนานั้น คนส่วนใหญ่ยังมีศรัทธาและมีความเชื่อในพระพุทธศาสนา น้อย ยังไม่พร้อมที่จะรับคำสอนเกี่ยวกับปรมัตถธรรมซึ่งเป็นธรรมะอันลึกซึ้งได้ พระองค์จึงยังไม่ทรงแสดงให้ทราบ เพราะถ้าทรงแสดงไปแล้วความสงสัยไม่เข้าใจ หรือความไม่เชื่อย่อมจะเกิดแก่ชนเหล่านั้น เมื่อมีความสงสัยไม่เข้าใจหรือไม่เชื่อแล้ว ก็จะเป็นเหตุให้เกิดการดูหมิ่นดูแคลนต่อพระอภิธรรมได้ ซึ่งจะเป็นผลร้ายมากกว่าผลดี

ล่วงมาถึงพรรษาที่ ๗ พระพุทธองค์จึงได้ทรงแสดง

พระอภิธรรมเป็นครั้งแรก โดยเสด็จขึ้นไปจำพรรษาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพื่อทดแทนคุณของพระมารดาด้วยการแสดงพระอภิธรรมเทศนาโปรดพุทธมารดา ซึ่งได้สิ้นพระชนม์ไปตั้งแต่ประสูติพระองค์ได้ ๗ วัน และได้อุบัติเป็นเทพบุตรอยู่บนสวรรค์ชั้นดุสิตมีพระนามว่า **สันดุสิตเทพบุตร** ในการแสดงธรรมครั้งนี้ได้มีเทวดา และพรหมจากหิมาฉักรวาลจำนวนหลายแสนโกฏิ มาร่วมฟังธรรมด้วย โดยมีสันดุสิตเทพบุตรเป็นประธาน ณ ที่นั้น พระพุทธองค์ทรงแสดงพระอภิธรรม แก่เหล่าเทวดาและพรหมด้วย **วิตถารนัย** คือ แสดงโดยละเอียดพิสดารตลอดพรรษากาล คือ ๓ เดือนเต็ม

สำหรับในโลกมนุษย์นั้น พระองค์ได้ทรงแสดงแก่พระสารีบุตรเป็นองค์แรก คือ ในระหว่างที่ทรงแสดงธรรมอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั้นพอได้เวลาปิณฑบาท พระองค์ก็ทรงเนรมิตพุทธานิมิตขึ้นแสดงธรรมแทนพระองค์แล้วก็เสด็จไปปิณฑบาทในหมู่ชนชาวอุตตรกุรุทวีป แล้วก็เสด็จไปยังป่าไม้จันทน์ ซึ่งอยู่ในบริเวณป่าหิมวันต์ใกล้สระอนินดาต เพื่อสวैयाพระกระยาหาร โดยมีพระสารีบุตรเถระมาเฝ้าทุกวัน หลังจากทรงสวैयाแล้วก็ทรงสรุปเนื้อหาของพระอภิธรรมที่พระองค์ได้ทรงแสดงแก่เหล่าเทวดาและพรหมให้พระสารีบุตรฟังวันต่อวัน^๕ เสร็จแล้วพระองค์จึงเสด็จกลับขึ้นสู่ดาวดึงส์เทวโลกเพื่อแสดงธรรมต่อไป ทรงกระทำเช่นนี้ทุกวันตลอด ๓ เดือน เมื่อการแสดงพระอภิธรรมบนเทวโลกจบสมบูรณ์แล้ว การแสดงพระอภิธรรมแก่พระสารีบุตรก็จบสมบูรณ์ด้วยเช่นกัน เมื่อจบพระอภิธรรมเทศนา

^๕ พระพุทธองค์ทรงแสดงแก่พระสารีบุตรด้วย **สังเขปนัย** คือ แสดงอย่างย่อ

เทวดาและพรหม ๘๐๐,๐๐๐ โกฏิได้บรรลุธรรม และสันดุสิตเทพบุตร (พุทธมารดา) ได้สำเร็จเป็นพระโสดาบันบุคคล

เมื่อพระสารีบุตร ได้ฟังพระอภิธรรมจากพระบรมศาสดาแล้วก็นำมาสอนให้แก่ภิกษุ ๕๐๐ รูป ซึ่งเป็นศิษย์ของท่านโดยสอนตามพระพุทธร่องค์วันต่อวันและจบปริบูรณ์ในเวลา ๓ เดือนเช่นกัน การสอนพระอภิธรรมของพระสารีบุตรที่สอนแก่ภิกษุ ๕๐๐ รูปนี้ เป็นการสอนชนิดไม่ย่อเกินไป ไม่พิสดารเกินไป เรียกว่า **นาติวิตถารนาติสังเขปนัย**

ภิกษุทั้ง ๕๐๐ รูปนี้ เคยมีอุปนิสัยมาแล้วในชาติก่อน คือในสมัยศาสนาของพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า ภิกษุทั้ง ๕๐๐ รูปนี้เป็นค่างคาถาอาศัยอยู่ในถ้ำแห่งหนึ่ง ขณะนั้นมีภิกษุผู้ทรงพระอภิธรรม ๒ รูปที่อาศัยอยู่ในถ้ำนั้นเช่นกัน กำลังสวดสาธยายพระอภิธรรมอยู่เมื่อค่างคาถาทั้ง ๕๐๐ ตัว ได้ยินเสียงพระสวดสาธยายพระอภิธรรมก็รู้เพียงว่าเป็นพระธรรมเท่านั้นหาได้รู้ความหมายใด ๆ ไม่ แต่ก็พากันตั้งใจฟังตั้งแต่ต้นจนจบ เมื่อสิ้นจากชาติที่เป็นค่างคาถาแล้วก็ได้ไปเกิดอยู่ในเทวโลกเหมือนกันทั้งหมด จนกระทั่งศาสนาของพระสมณโคดมสัมมาสัมพุทธเจ้าอุบัติขึ้น จึงได้จุติจากเทวโลกมาเกิดเป็นมนุษย์ และได้บวชเป็นภิกษุในศาสนานี้ตลอดจนได้เรียนพระอภิธรรมจากพระสารีบุตรดังกล่าวแล้ว นับแต่นั้นมาการสาธยายท่องจำ และการถ่ายทอดความรู้เรื่องพระอภิธรรมก็ได้แพร่ขยายออกไปอย่างกว้างขวาง

ภายหลังที่พระพุทธร่องค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ หลังจากถวายพระเพลิงได้ ๕๒ วัน ท่านมหา-กัสสปเถระ พระอุบาลีเถระ พระอานนท์เถระ พร้อมด้วยพระอรหันต์

รวมทั้งสิ้น ๕๐๐ องค์ ซึ่งล้วนเป็นปฏิสัมพันธ์ปัดตะ^๖ จฬิภิญญะ^๗ และเทวیشะ^๘ ได้ช่วยกันทำสังคายนาพระธรรมวินัย ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ และได้กล่าวยกย่องพระอภิธรรมว่าเป็นหมวดธรรมที่สำคัญมากของพระพุทธศาสนา การทำสังคายนาครั้งนี้ มีพระเจ้าอชาตศัตรูเป็นศาสนูปถัมภก

พระอภิธัมมัตถสังคหะคืออะไร

ต่อมาประมาณปี พ.ศ. ๑๒๐๐^๙ มีพระเถระผู้ทรงความรู้ในพระไตรปิฎกท่านหนึ่งมีนามว่า พระอนรุทธเถระ (พระอนรุทธาจารย์) ท่านเป็นชาวกาวิลักขณจี แขวงเมืองมัทราช ภาคใต้ของประเทศอินเดีย ท่านได้มาศึกษาพระอภิธรรมอยู่ที่สำนักวัดตุมลโสมาราม เมืองอนุราชบุรี ประเทศลังกา จนมีความแตกฉาน และได้รับยกย่องว่าเป็นปราชญ์ทางพระอภิธรรมท่านหนึ่ง ต่อมาท่านได้รับอาราธนาจากนัมพะอุบาสก ผู้เป็นทนายให้ช่วยเรียบเรียงพระอภิธรรมปิฎก ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่ละเอียดลึกซึ้งมากนั้นให้สั้นและง่ายเพื่อสะดวกแก่การศึกษา และจดจำด้วยความมุ่งหมายที่จะให้เป็นประโยชน์แก่นักศึกษาพระอภิธรรมทั้งหลาย

^๖ ปฏิสัมพันธ์ปัดตะ = ผู้ที่ได้ปฏิสัมพันธ์ ๔ คือผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจธรรมะอย่างแตกฉาน สามารถแยกแยะและขยายความได้อย่างละเอียดลึกซึ้ง มีปฏิภาณไหวพริบ มีโวหาร และวาทะที่จะทำให้ผู้อื่นรู้ตามเข้าใจตามได้โดยง่าย

^๗ จฬิภิญญะ = ผู้มีอภิญญา ๖ อันได้แก่ ๑. แสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ได้ ๒. มีหุทิพย์ ๓. หายใจผู้อื่นได้ ๔. ระลึกชาติได้ ๕. มีตาทิพย์ ๖. สามารถทำลายอาสวะกิเลสให้สิ้นไป

^๘ เทวیشะ = ผู้ที่ได้วิชา ๓ อันได้แก่ ๑. ระลึกชาติได้ ๒. รู้การจุติและการอุบัติของสัตว์ ๓. มีปัญญาที่ทำอาสวะกิเลสให้สิ้นไป

^๙ หลักฐานบางแห่งระบุว่า ประมาณปี พ.ศ. ๑๕๐๐

ในอนาคต พระอนุรุทธาจารย์ได้อาศัยพระอภิธรรมปิฎกทั้ง ๗ คัมภีร์ มาเป็นหลักในการเรียบเรียงพระอภิธรรมฉบับย่อ และเรียกชื่อคัมภีร์นี้ว่า **พระอภิธัมมัตถสังคหะ**

อภิธัมมัตถสังคหะ แยกออกเป็น **อภิ+ธัมมะ+อรรถะ+สัง+คหะ**

อภิ = อันประเสริฐยิ่ง

ธัมมะ = สภาพที่ทรงไว้ไม่มีการผิดแปลกแปรผัน

อรรถะ = เนื้อความ

สัง = โดยย่อ

คหะ = รวบรวม

อภิธัมมัตถสังคหะ จึงหมายถึง **คัมภีร์ซึ่งรวบรวมเนื้อความของพระอภิธรรมทั้ง ๗ คัมภีร์ ไว้โดยย่อ อันเปรียบเสมือนแบบเรียนเร็ว** พระอภิธรรม แบ่งเป็น ๙ ปริจเฉท (๙ ตอน) แต่ละปริจเฉทมีเนื้อหาโดยสรุป ดังนี้

ปริจเฉทที่ ๑ จิตตสังคหวิภาค

แสดงเรื่อง ธรรมชาติของจิต ประเภทของจิต ทั้งโดยย่อและโดยพิสดาร ทำให้เข้าใจถึงจิตประเภทต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นกุศลจิต อกุศลจิต วิบากจิต กิริยาจิต มหัคคตจิต และโลกุตตรจิต

ปริจเฉทที่ ๒ เจตสิกสังคหวิภาค

แสดงเรื่องเจตสิก คือ ธรรมชาติที่ประกอบกับจิตเพื่อปรุงแต่งจิตมีทั้งหมด ๕๒ ลักษณะ แบ่งเป็น เจตสิกที่ประกอบกับจิตได้ทุกประเภท เจตสิกฝ่ายกุศล และเจตสิกฝ่ายอกุศล

ปริจเฉทที่ ๓ ปกิณณกสังคหวิภาค

แสดงการนำจิตและเจตสิกมาสัมพันธ์กับธรรม ๖ หมวด ได้แก่ ความรู้สึกของจิต (เวทนา) เหตุแห่งความดีความชั่ว (เหตุ) หน้าที่ของจิต (กิจ) ทางรับรู้ของจิต (ทวาร) สิ่งที่จิตรู้ (อารมณ์) และที่ตั้งที่อาศัยของจิต (วัตถุ)

ปริจเฉทที่ ๔ วิธีสังคหวิภาค

แสดงวิธีจิต อันได้แก่กระบวนการทำงานของจิตที่เกิดทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ เมื่อได้ศึกษาปริจเฉทนี้แล้ว จะทำให้รู้กระบวนการทำงานของจิตทุกประเภท บุญบาปไม่ได้เกิดที่ไหน เกิดที่วิถิจิตนี้เอง ก่อนที่จะเกิดจิตบุญหรือจิตบาป มีจิตขณะหนึ่งเกิดก่อน คอยเปิดประตูให้เกิดจิตบุญหรือจิตบาป จิตดวงนี้เกี่ยวข้องกับการวางใจอย่างแยบคาย (โยนิโสมนสิการ) หรือการวางใจอย่างไม่แยบคาย (อโยนิโสมนสิการ) หากเราได้เข้าใจก็จะมีประโยชน์ในการป้องกันมิให้จิตบาปเกิดขึ้นได้

ปริจเฉทที่ ๕ วิถีมุตตสังคหวิภาค

แสดงถึงการทำงานของจิตขณะใกล้ตาย ขณะตาย (จุติ) และขณะเกิดใหม่ (ปฏิสนธิ) กล่าวถึงเหตุแห่งการตาย การเกิดของสัตว์ในภพภูมิต่าง ๆ โดยแบ่งได้ถึง ๓๑ ภพภูมิ (มนุษย์ภูมิเป็นเพียง ๑ ใน ๓๑ ภูมิ) ขณะเวลาใกล้จะตายภาวะจิตเป็นอย่างไร ควรวางใจอย่างไรจึงจะไปเกิดในภพภูมิที่ดี พระพุทธองค์ทรงอธิบายไว้อย่างชัดเจนว่าตายแล้วต้องเกิดทันที มิใช่ตายแล้ววิญญาน (จิต) ต้องเร่ร่อนเพื่อไปหาที่เกิดใหม่ และยังได้อธิบายเรื่องของกรรม ลำดับแห่งการให้ผลของกรรมไว้อย่างละเอียดลึกซึ้งอีกด้วย

ปริจเฉทที่ ๖ รูปสังคหวิภาค และนิพพาน

เมื่อได้ศึกษาทำความเข้าใจเรื่องจิต และเจตสิก อันเป็นนามธรรมมาแล้ว ในปริจเฉทที่ ๖ นี้พระอนุรุธาจารย์ได้แสดงองค์ประกอบที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของมนุษย์ และสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย นั่นก็คือเรื่องของรูป ร่างกาย (รูปธรรม) โดยแบ่งรายละเอียดออกเป็นรูปต่าง ๆ ได้ ๒๘ ชนิด และอธิบายถึงสมุฏฐาน (เหตุ) ในการเกิดรูปต่าง ๆ ไว้อย่างละเอียดพิสดาร

ในตอนท้ายได้กล่าวถึงเรื่องพระนิพพานว่ามีสภาวะอย่างไร อันจะทำให้เข้าใจเรื่องของพระนิพพานได้อย่างถูกต้องชัดเจน

ปริจเฉทที่ ๗ สมุจจยสังคหวิภาค

เมื่อได้ศึกษาปรমัตถธรรม ๔ อันได้แก่ จิต เจตสิก รูป นิพพาน มาจากปริจเฉทที่ ๑ ถึง ๖ แล้ว ในปริจเฉทนี้จะแสดงธรรมที่เป็นฝ่ายกุศล ซึ่งให้ผลเป็นความสุข และธรรมที่เป็นฝ่ายอกุศล ซึ่งให้ผลเป็นความทุกข์ ในสภาวะความเป็นจริงแล้วกุศลจิต (จิตบุญ) และอกุศลจิต (จิตบาป) จะเกิดสลับสับเปลี่ยนกันอยู่ตลอดเวลา ส่วนจะเกิดจิตชนิดไหนมากน้อยเพียงใดนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับคุณธรรมและจริยธรรมของแต่ละบุคคล คนเราทั่วไปมักไม่เข้าใจและไม่รู้จักกับกุศลและอกุศลเหล่านี้ จึงทำให้ชีวิตตกอยู่ในวัฏฏทุกข์ไม่รู้จักจบสิ้น ในปริจเฉทที่ ๗ นี้ได้แสดงธรรมที่ควรรู้ที่สำคัญ ๆ ได้แก่ อุกาทานชั้นร์ (ชั้นร์ที่ถูกอุปาทานยึดมั่นอย่างเหนียวแน่น), อายุตนะ ๑๒ (สิ่งเชื่อมต่อเพื่อให้รู้อารมณ์), ชาติ ๑๘ (ธรรมชาติที่ทรงไว้ซึ่งสภาพของตน), อริยสัจ ๔ (ความจริงของพระอริยะ) และโพธิปักขิยธรรม (ธรรม

ที่เกื้อกูลการตรัสรู้, ธรรมที่เกื้อหนุนแก่อริยมรรค) มี ๓๗ ประการ คือ สติปัฏฐาน ๔, สัมมปปธาน ๔, อิทธิบาท ๔, อินทรีย์ ๕, พละ ๕, โพชฌงค์ ๗ และมรรคมรรค ๘

ปริจเฉทที่ ๘ ปัจจัยสังคหวิภาค

ในปริจเฉทนี้ ท่านได้แสดงเรื่องปฏิจสุมุปาบาท (เหตุและผลที่ทำให้มีการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏฏ์) และปัจจัยสนับสนุน ๒๔ ปัจจัย ในตอนท้ายยังได้แสดงความหมายของบัญญัติธรรม ซึ่งเป็นธรรมที่ไม่ใช่เป็นความจริงแท้ แต่เป็นจริงตามสมมุติ (สมมุติ ลัทธิหรือสมมุติโวหาร) ตามกติกาของชาวลोक

ปริจเฉทที่ ๙ กัมมัญฐานสังคหวิภาค

ในปริจเฉทนี้ ท่านกล่าวถึงความแตกต่างของสมถกรรมฐาน และวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อให้เห็นว่า **สมถกรรมฐานหรือการทำสมาธิ นั้น เป็นการปฏิบัติเพื่อให้จิตเกิดความสงบ และเกิดอภิญญา (เกิด อิทธิฤทธิ์ต่าง ๆ) เท่านั้น ซึ่งไม่ใช่จุดมุ่งหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา** เพราะผลของการทำสมาธิหรือสมถกรรมฐานนั้น เป็นการข่มกิเลสไว้ ชั่วขณะเท่านั้น ไม่สามารถทำลายกิเลสได้ **ถึงแม้จะเจริญสมถกรรมฐานถึงขั้นอรุพมาน จนได้เสวยสุขอยู่ในอรุพพรหมภูมิเป็นเวลาอันยาวนาน แต่ในที่สุดก็ต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดไม่รู้จักจบจักสิ้น**

จุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา คือการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อให้เกิดปัญญารู้แจ้งในสภาวธรรมตามความเป็นจริงว่า จิต+เจตสิก และรูป ซึ่งเป็นองค์ประกอบของชีวิตต่างก็มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่-ดับไป-เกิดขึ้น-ตั้งอยู่-ดับไป ต่อเนื่องกันไปอย่างรวดเร็วอยู่

ตลอดเวลา เป็นสภาพที่ไม่เที่ยง หนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ ไม่ใช่
ตัวตนอะไรของใคร ไม่มีใครเป็นเจ้าของ ไม่สามารถที่จะบังคับบัญชาได้
ว่างเปล่าจากความเป็นตัวตน ปัญญาที่ประจักษ์แจ้งในสภาวะธรรม
ตามความเป็นจริงเช่นนี้ เมื่อมีกำลังแก้กัณฑ์ก็สามารถประหาณกิเลส
และเข้าถึงพระนิพพานได้ในที่สุด

การสวดพระอภิธรรมในงานศพ

ทุกท่านคงจะพบคำว่า *สวดพระอภิธรรม* หรือตั้งศพสวดพระอภิธรรมในบัตรเชิญหรือในหน้าหนังสือพิมพ์ เพื่อเชิญไปร่วมงานบำเพ็ญกุศลแต่ท่านผู้วายชนม์อยู่บ่อย ๆ ที่ว่า สวดพระอภิธรรม นั้นเมื่อท่านอ่านมาถึงตรงนี้ย่อมทราบดีแล้วว่าหมายถึงอะไร

ตามหลักฐานของท่านผู้รู้กล่าวว่า มีการนำเอาพระอภิธรรมมาสวดในพิธีศพของพุทธศาสนิกชนชาวไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา และท่านได้ให้ความเห็นไว้ว่า การบำเพ็ญกุศลในงานศพเพื่ออุทิศให้ผู้วายชนม์นั้น เป็นเรื่องเกี่ยวกับความรัก ความกตัญญูต่อผู้วายชนม์ ซึ่งจากไปไม่มีวันกลับ การที่พุทธศาสนิกชนชาวไทยนำเอาคัมภีร์พระอภิธรรมเข้ามาเกี่ยวข้องกับประเพณีนี้นั้น ตามข้อสันนิษฐานคงจะเกิดจากเหตุผลประการต่าง ๆ ดังนี้

ประการแรก เป็นเพราะพระอภิธรรม ไม่กล่าวถึงสัตว์ ไม่กล่าวถึงบุคคล ไม่มีตัวตน เรา เขา แต่ทรงจำแนกธรรมออกเป็น กุศล อกุศล และอัพยากฤต (ธรรมที่ไม่ใช่กุศลและไม่ใช่ออกุศล) ทรง **กระจายสรีระกาย** ซึ่งเป็นกลุ่มก้อนออกเป็นขั้น ๕ บ้าง **อายตนะ ๑๒ บ้าง ธาตุ ๑๘ บ้าง อินทรีย์ ๒๒ บ้าง** อันเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยซึ่งต้องมีการเสื่อมสลายไปตามสภาวะ มิสามารถตั้งอยู่ได้ตลอดไป การได้ฟังพระอภิธรรมจะทำให้ผู้ฟังห้อมนำมาเปรียบเทียบกับ การจากไปของผู้วายชนม์ ทำให้เห็นสังขารที่แท้จริงของชีวิต ท่านโบราณบัณฑิตคงจะเห็นว่าในงานเช่นนี้เป็นโอกาสอันดีที่ท่านผู้ฟัง และท่านผู้ร่วมบำเพ็ญกุศลในงานศพจะสามารถพิจารณาเห็นความจริง

ของชีวิตได้โดยง่าย จึงได้นำเอาพระอภิธรรมมาแสดงให้ฟัง

อีกประการหนึ่ง เพราะเห็นว่าในการตอบแทนพระคุณพุทธมารดาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ท่านได้เสด็จขึ้นไปทรงแสดงพระอภิธรรมเทศนาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพื่อโปรดพุทธมารดาซึ่งสิ้นพระชนม์ไปแล้ว ดังนั้น เมื่อบุพการีอันได้แก่ มารดา บิดา ถึงแก่กรรมลง ท่านผู้เป็นบัณฑิตจึงได้นำเอาพระอภิธรรมเข้ามาเกี่ยวข้องในการบำเพ็ญกุศลให้แก่ผู้วายชนม์ โดยถือว่าเป็นการสนองพระคุณมารดา บิดา ตามแบบอย่างพระจริยวัตรของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ต่อมาแม้ว่าท่านผู้วายชนม์จะมีไช้มารดาบิดาก็ตาม แต่การนำเอาพระอภิธรรมมาแสดงในงานศพก็ถือเป็นประเพณีไปแล้ว

ประการสุดท้าย เพราะเชื่อว่าพระอภิธรรมเป็นคำสอนชั้นสูงที่มีเนื้อหาละเอียดลึกซึ้งเกี่ยวกับปรมัตถธรรม ๔ ประการ หากนำมาแสดงในงานบำเพ็ญกุศลให้แก่ผู้วายชนม์แล้ว ผู้วายชนม์จะได้บุญมาก

การสวดพระอภิธรรมก็คือการนำเอาคำบาลีขึ้นต้นสั้น ๆ ในแต่ละคัมภีร์ของพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์มาเรียงต่อกัน การสวดพระอภิธรรมนี้บางที่เรียกว่า **สวดมัตถิกา** ถ้าเป็นงานพระศพบุคคลสำคัญในราชวงศ์เรียกว่า **พิธีสดับปกรณ์** ซึ่งเพี้ยนมาจากคำว่า **สัตตปกรณ์** อันหมายถึง พระอภิธรรม ๗ คัมภีร์นั่นเอง (สัตต = เจ็ด, ปกรณ์ = คัมภีร์, ตำรา)

ต่อมาภายหลังมีผู้รู้ได้นำเอาคาถาในพระอภิธัมมัตถสังคหะของพระอนุรุทธาจารย์มาสวดเป็นทำนอง สรภัญญะ (คือการสวดเป็นจังหวะสั้น-ยาว) เรียกว่า สวดสังคหะ โดยนำเอาคำบาลีในตอนต้นและตอนท้ายของแต่ละปริจเฉท ซึ่งมีทั้งหมด ๔ ปริจเฉท

มาเรียงต่อกันเป็นบทสวด

เหตุผลดังกล่าวข้างต้นนี้ นับว่าเป็นภูมิปัญญาอันลึกซึ้ง และชาญฉลาดในกุศโลบายของบรรพบุรุษในอันที่จะสืบต่ออายุพระศาสนาไว้ให้ยืนนานที่สุด

บทสวดพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์แปล

๑. พระสังคินี

กุสะลา ธัมมา อะกุสะลา ธัมมา
อัปฺยากะตา ธัมมาฯ

กะตะเม ธัมมา กุสะลาฯ

ยัสฺมิํ สะมะเย กามาวะจะรัง
กุสะลํ จิตตํ อุปฺปन्नํ
โหติ โสมะนัสสะสะหะคะตํ

ญาณะสัมปะยุตตํ

รูปารัมมะณํ วา

สัททารัมมะณํ วา

คันธารัมมะณํ วา ระสารัมมะณํ วา

โผฏฐัพพารัมมะณํ วา ธัมมา

ธัมมารัมมะณํ วา

ธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศลธรรม
ทั้งหลายที่เป็นอกุศลธรรม
ทั้งหลายที่เป็นอัปยากฤต

ธรรมเหล่าไหนเป็นกุศลใน
สมัยใด

กามาวจรกุศลจิตที่สหระต
ด้วยโสมนัส

สัมปะยุตด้วยญาณเกิดขึ้น

ปรารภอารมณ์ใด ๆ

จะเป็นรูปารมณก็ดี

สัททารมณก็ดี

คันธารมณก็ดี รสารมณก็ดี

โผฏฐัพพารมณก็ดี

ธรรมารมณก็ดี

ยัง ยัง วา ปะนารัพพะ ตัสสิมิง
 สะมะเย ผัสโส โหติ
 อะวิกเขโป โหติ เย วา ปะนะ ตัสสิมิง
 สะมะเย อัญญะปิ อตติ ปฏิจจะ-
 สะมุปปันนา อรูปินันนา
 อิมะ ธัมมา กุสะลา

ในสมัยนั้น
 ผัสสะ ความฟุ้งซ่านย่อมมี
 อีกอย่างหนึ่ง ในสมัยนั้น
 ธรรมเหล่าใด
 แม้อื่นมีอยู่ เป็นธรรมที่ไม่มีรูป
 อาศัยรูปกันและกันเกิดขึ้น
 ธรรมเหล่านี้เป็นกุศล

๒. พระวิภัตติ

ปัญจักขันธา รูปักขันโธ
 เวหะนากขันโธ สัณญากขันโธ
 สังขารักขันโธ วิญญานักขันโธ
 ตัตตะ กะตะโม รูปักขันโธ

ขันธห้า คือ รูปขันธ
 เวหะนขันธ สัณญาขันธ
 สังขารขันธ วิญญานขันธ
 บรรดาขันธทั้งหมด รูปขันธ
 เป็นอย่างไร

ยังกิณฺณจิ รูปัง
 อตีตา นาคะตะ
 ปัจจุปปันนัง
 อัชฌัตตัง วา พะหิทธา วา
 โอฟาริกัง วา สุขุมัง วา
 หินัง วา ปะณีตัง วา
 ยัง ทูเร วา สันติเก วา

รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง
 ที่เป็นอดีต อนาคต
 ปัจจุบัน
 ภายในก็ตาม ภายนอกก็ตาม
 หยาบก็ตาม ละเอียดก็ตาม
 เลวก็ตาม ประณีตก็ตาม
 อยู่ใกล้ก็ตาม อยู่ไกลก็ตาม

ตะเทกัซฌัง อภิสัญญหิต์วา
อภิสังขิปิต์วา อะยัง วุจจุติ
รูปกัชนโธฯ

นั่นกล่าวรวมกัน เรียกว่า
รูปชั้น

๓. พระธาตุกะถา

สังคะโห อสังคะโหฯ สังคะหิเตนะ
อสังคะหิตัง

การสงเคราะห์ การไม่สงเคราะห์ คือ
สิ่งที่ไม่สงเคราะห์เข้ากับสิ่งที่
สงเคราะห์ไม่ได้

อะสังคะหิเตนะ สังคะหิตัง

สิ่งที่สงเคราะห์เข้ากับสิ่งที่
สงเคราะห์ได้

สังคะหิเตนะ สังคะหิตัง

สิ่งที่ไม่สงเคราะห์เข้ากับสิ่งที่
สงเคราะห์ไม่ได้

อะสังคะหิเตนะ อสังคะหิตังฯ

สิ่งที่ไม่สงเคราะห์เข้ากับสิ่งที่
สงเคราะห์ได้

สัมปะโยโค วิปะโยโคฯ

การอยู่ด้วยกัน การพลัดพราก
คือ การพลัดพราก

สัมปะยุตเตนะ วิปะยุตตัง

จากสิ่งที่อยู่ด้วยกัน

วิปะยุตเตนะ สัมปะยุตตัง

การอยู่ร่วมกับสิ่งที่พลัดพรากไป

อสังคะหิตังฯ

จัดเป็นสิ่งที่สงเคราะห์ไม่ได้

๔. พระปกคะละปัญญัตติ

จะ ปัญญัตติโย ชันธะปัญญัตติ	ปัญญัตติ ๖ คือ ชันธะปัญญัตติ
อายะตะนะ ปัญญัตติ ธาตุปัญญัตติ	อายตนะปัญญัตติ ธาตุปัญญัตติ
สัจจะปัญญัตติ อินทริยะปัญญัตติ	สัจจะปัญญัตติ อินทริยะปัญญัตติ
ปกคะละปัญญัตติฯ	บุคคลปัญญัตติ
กิตตาวะตา ปุกะละลาหัง ปุกะละ	บุคคลปัญญัตติของบุคคลมีเท่าไร
ปัญญัตติฯ	
สละมะยะวิมุตโต อะสละมะยะวิมุตโต	มีการพ้นจากสิ่งที่ไม่ควรรู้
กุปปะธัมโม อะกุปปะธัมโม	การพ้นจากสิ่งที่ไม่ควรรู้
	ผู้มีธรรมที่กำเริบได้
	ผู้มีธรรมที่กำเริบไม่ได้
ปะริหะณัมโม อะปะริหะณัมโม	ผู้มีธรรมที่เสื่อมได้
	ผู้มีธรรมที่เสื่อมไม่ได้
เจตะนา ภัพโพ อะนุรักขะนา ภัพโพ	ผู้มีธรรมที่ควรแก้เจตนา
	ผู้มีธรรมที่ควรแก้การรักษา
ปุฏฺฐะชะโน โคตฺตระภู ภาเยปฺปะระโต	ผู้ที่เป็นปุถุชน ผู้รู้ตระกูลโคตร
	ผู้เข้าถึงภัย
อะภาเยปฺปะระโต	ผู้เข้าถึงอภัย
ภัพพา คมะโน อะภัพพา คมะโน	ผู้ไม่ถึงสิ่งที่ควร ผู้ไม่ถึงสิ่งที่
	ไม่ควร
นิยะโต อะนิยะโต ปฏิปันณะโก	ผู้เที่ยง ผู้ไม่เที่ยง ผู้ปฏิบัติ
ผะเลฏฺฐิตอ อะระหา อะระหัตตายะ	ผู้ตั้งอยู่ในผล ผู้เป็นพระอรหันต์
ปฏิปันโน	ผู้ปฏิบัติเพื่อพระอรหันต์

๕. พระกถาวัตถุ

- ปุคคะโล อุปะลัพะกะติ (ถาม) ค้นหาบุคคลไม่ได้โดย
ปรมัตถ์
- ลัจฉิกัตถะ ประมะตเถนาติ คือ ความหมายที่แท้จริงหรือ
อามันตาฯ
- โย ลัจฉิกัตถโก ประมะตโก (ตอบ) ใช่...ค้นหาบุคคลไม่ได้
โดยปรมัตถ์
- ตะโต โส ปุคคะโล อุปะลัพะกะติ คือโดยความหมายที่แท้จริง
ลัจฉิกัตถะ ประมะตเถนาติฯ
- นะเหวัง วัตตัพเพ อาชานะ หิ (ถาม) ปรมัตถ์ คือ ความหมาย
อันแท้จริง
- นิค คะหัง หัญญิ อันใดมีอยู่
- ปุคคะโล อุปะลัพะกะติ ลัจฉิกัตถะ ค้นหาบุคคลนั้นไม่ได้โดย
ปรมัตถ์
- ประมะตเถนะ เตะนะ ะตะ เระ วัตตัพเพ คือ โดยความหมายอันแท้จริง
อันนั้นหรือ
- โย ลัจฉิกัตถโก ประมะตโก ตะโต โส (ตอบ) ท่านไม่ควรกล่าวอย่างนี้
ท่านจงรู้ นิคคะหะเถติว่า
- ปุคคะโล อุปะลัพะกะติ ท่านค้นหาบุคคลไม่ได้โดย
ปรมัตถ์ คือ โดยความหมาย
อันแท้จริงแล้ว ท่านก็ควรกล่าว
ด้วยเหตุนี้ว่า ปรมัตถ์คือ
ความหมายอันแท้จริงอันใดมีอยู่

ลัจฉิกัตถะ ประมัตตเถนาติฯ มิจฉาฯ คือ โดยความหมายอันแท้จริง
 นั้น คำตอบของท่านที่ว่า ปรมัตถ์
 คือ ความหมายอันแท้จริงอันใด
 มีอยู่เราค้นหาบุคคลนั้นไม่ได้
 โดยปรมัตถ์ คือ โดยความ
 หมายอันแท้จริงนั้นจึงผิด

๖. พระยะมะกะ

เย เกจิ กุสะลา ฐัมมา	ธรรมบางเหล่าเป็นกุศล
ลัฟเพ เต กุสะลามูลาฯ	ธรรมเหล่านั้นทั้งหมดมีกุศล
	เป็นมูล
เย วา ปะนะ กุสะละ มูลา	อีกอย่าง ธรรมเหล่าใดมีกุศล
	เป็นมูล
ลัฟเพ เต ฐัมมา กุสะลาฯ	ธรรมเหล่านั้นทั้งหมดก็เป็นกุศล
เย เกจิ กุสะลา ฐัมมา	ธรรมเหล่านั้นทั้งหมดมีอันเดียว
	กับธรรม ที่มีกุศลเป็นมูล
ลัฟเพ เต กุสะละมุเลนะ เอกะมูลาฯ	อีกอย่างหนึ่ง ธรรมเหล่าใดมีมูล
เย วา ปะนะ กุสะละมุเลนะ	อันเดียวกับการธรรมที่เป็นกุศลธรรม
เอกะมูลา ลัฟเพ เต ฐัมมา กุสะลาฯ	เหล่านั้นทั้งหมดเป็นกุศล

๗. พระมหาปฏฐาน

เหตุปัจจัยโย อารัมมะณะปัจจัยโย	ธรรมที่มีเหตุเป็นปัจจัย
อริปะติปัจจัยโย	ธรรมที่มีอารมณ์เป็นปัจจัย
อนันตะระปัจจัยโย	ธรรมที่มีอธิบดีเป็นปัจจัย
สละนันตะระปัจจัยโย	ธรรมที่มีปัจจัยหาที่สุดมิได้
สละชาตะปัจจัยโย	ธรรมที่มีปัจจัยมีที่สุดเสมอ
อัญญะมัญญะปัจจัยโย	ธรรมที่เกิดพร้อมกัน
นิสสยะปัจจัยโย	ธรรมที่เป็นปัจจัยของกันและกัน
อุปะนิสสยะปัจจัยโย	ธรรมที่มีนิสสัยเป็นปัจจัย
ปุระชาตะปัจจัยโย	ธรรมที่มีอุปนิสสัยเป็นปัจจัย
ปัจฉาชาตะปัจจัยโย	ธรรมที่มีกรรมเกิดก่อนเป็นปัจจัย
	ธรรมที่มีกรรมเกิดภายหลังเป็นปัจจัย
อาเสวะนะ ปัจจัยโย	ธรรมที่มีการเสพเป็นปัจจัย
กัมมะปัจจัยโย	ธรรมที่มีกรรมเป็นปัจจัย
วิปากะปัจจัยโย	ธรรมที่มีวิบากเป็นปัจจัย
อาหาระปัจจัยโย	ธรรมที่มีอาหารเป็นปัจจัย
อินทริยะปัจจัยโย	ธรรมที่มีอินทริย์เป็นปัจจัย
ฌานะปัจจัยโย	ธรรมที่มีฌานเป็นปัจจัย
มัคคะปัจจัยโย	ธรรมที่มีมรรคเป็นปัจจัย
สัมปะยุตตะปัจจัยโย	ธรรมที่มีการประกอบเป็นปัจจัย
วิปปะยุตตะปัจจัยโย	ธรรมที่มีการอยู่ไม่ปราศจากเป็นปัจจัย

อติปัจจะโย	นัตติปัจจะโย	ธรรมที่มีปัจจย ธรรมที่ไม่มีปัจจย
วิคะตะปัจจะโย		ธรรมที่มีการอยู่ปราศจากเป็นปัจจย
อะวิคะตะปัจจะโย		ธรรมที่ไม่มีการอยู่ปราศจากเป็นปัจจย

ด้วยความเมตตาเอื้อเฟื้อจัดทำคำแปลพระอภิธรรมเจดัมภีร์แปลเป็นภาษาไทย โดย พระศรีวิธานธรณ์ (เปรียญธรรม ๙ ประโยค) รองเจ้าคณะจังหวัดกำแพงเพชร เจ้าอาวาสวัดบรมธาตุ พระอารามหลวง ตำบลนครชุม อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร

ประโยชน์จากการศึกษาพระอภิธรรม

ประโยชน์ที่จะได้รับจากการศึกษาพระอภิธรรมมีอยู่มากมายหลายประการ แต่ที่สำคัญมีโดยสังเขปดังนี้

๑. การศึกษาพระอภิธรรมจะทำให้เข้าถึงแก่นของพระพุทธศาสนา เพราะพระอภิธรรมเกิดจากพระสัมพันธัญญุตญาณของพระพุทธองค์ การเข้าถึงพระอภิธรรมจึงเท่ากับเข้าถึงพระปัญญาคุณของพระพุทธองค์อย่างแท้จริง

๒. การศึกษาพระอภิธรรม ก็คือศึกษาธรรมชาติการทำงานของกายและใจ ซึ่งเป็นธรรมชาติที่มีอยู่ในตัวเราและสัตว์ทั้งหลาย เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องจิต (วิญญาณ), เรื่องเจตสิก, เรื่องอำนาจจิต, เรื่องวิถิจิต, เรื่องกรรมและการส่งผลของ

กรรม, เรื่องการเวียนว่ายตายเกิด, เรื่องสัตว์ในภพภูมิต่าง ๆ และเรื่องกลไกการทำงานของกิเลส ทำให้รู้ว่าชีวิตของเราในชาติปัจจุบันนี้มาจากไหน และมาได้อย่างไรมีอะไรเป็นเหตุ มีอะไรเป็นปัจจัย เมื่อได้คำตอบชัดเจนดีแล้วก็จะรู้ว่าตายแล้วไปไหนและไปได้อย่างไร อะไรเป็นตัวเชื่อมโยงระหว่างชาตินี้กับชาติหน้า ทำให้หมดความสงสัยว่าตายแล้วเกิดอีกหรือไม่ นรก สวรรค์ มีจริงไหม ทำให้มีความเข้าใจเรื่องกรรมและการส่งผลของกรรม (วิบาก) อย่างละเอียดลึกซึ้ง

๓. ผู้ศึกษาพระอภิธรรมจะเข้าใจเรื่องของปรมัตถธรรม หรือสภาวะธรรมอันจริงแท้ตามธรรมชาติ **ในพระอภิธรรมจะแยกสภาวะออกให้เห็นว่าทุกสิ่งไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคลอะไรทั้งนั้น คงมีแต่สภาวะธรรม คือ จิต เจตสิก รูป** ที่วนเวียนอยู่ในความเกิด แก่ เจ็บ ตาย โดยอาศัยเหตุ อาศัยปัจจัยอุดหนุนซึ่งกันและกัน เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป เกิดขึ้นใหม่แล้วก็ดับไปอีก มีสภาพเกิดดับอยู่เช่นนี้ตลอดเวลาแสนนานแสนนานไม่รู้กี่แสนชาติ กัลป์ชาติมาแล้วที่สืบทอดกันอยู่เช่นนี้โดยไม่รู้จักจบจักสิ้น แม้ใครจะรู้หรือไม่รู้จักก็ตาม สภาวะธรรมทั้ง ๓ นี้ก็ทำงานอยู่เช่นนี้โดยไม่มีเวลาหยุดพักเลย สภาวะธรรมหรือธรรมชาติเหล่านี้มิใช่เกิดขึ้นจากพระผู้เป็นเจ้า พระพรหม พระอินทร์ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใด ๆ เป็นผู้บันดาลหรือเป็นผู้สร้าง **แต่สภาวะธรรมเหล่านี้เป็นผลอันเกิดมาจากเหตุ คือ กิเลสตัณหา นั่นเอง ที่เป็นผู้สร้าง**

๔. การศึกษาพระอภิธรรมจะทำให้เข้าใจสภาวะธรรมอีกประการหนึ่ง อันเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาที่ต้องการให้เข้าถึงนั่นก็คือ นิพพาน

นิพพาน หมายถึง ความหลุดพ้นจากกิเลสตัณหา ผู้ที่ปราศจากกิเลสตัณหาแล้วนั้น เมื่อสิ้นชีวิตลงก็จะไม่มีการสืบต่อของจิต+เจตสิก และรูปอีกต่อไป ไม่มีการสืบต่อภพชาติ หยุดการเวียนว่ายตายเกิด พ้นจากทุกข์ทั้งปวงโดยสิ้นเชิง จึงกล่าวว่านิพพานเป็นธรรมชาติที่ปราศจากกิเลสตัณหา เป็นธรรมชาติที่ดับทุกข์โดยสิ้นเชิง และเป็นธรรมชาติที่พ้นจากขั้น ๕ นิพพานมิใช่เป็นแดนสุขาวดีที่เป็นอมตะและเพียบพร้อมด้วยความสุขล้วน ๆ ตลอดนิรันดร์กาลตามที่คนส่วนใหญ่เข้าใจ

๕. การศึกษาพระอภิธรรมจะทำให้เข้าใจคำสอนที่มีคุณค่าสูงสุดในพระพุทธศาสนา เพราะแค่การให้ทาน รักษาศีล และการเจริญสมาธิก็ยังมิใช่คำสอนที่มีค่าสูงสุดในพระพุทธศาสนาเนื่องจากเป็นเหตุให้ต้องเกิดมารับผลของกุศลเหล่านั้นอีก ท่านเรียกว่า วัฏฏกุศล เพราะกุศลเหล่านี้ยังไม่ทำให้พ้นไปจากการเวียนว่ายตายเกิด คำสอนที่มีค่าสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือ การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวมหาสติปัฏฐาน ๔ เพื่อให้เห็นว่าทั้งนามธรรม (จิต+เจตสิก) และรูปธรรม (รูป) มีสภาพที่ไม่เที่ยง ทยอยไม่ได้อันใด ๆ บังคับบัญชาไม่ได้ มีการเกิดดับ ๆ ตลอดเวลา หาแก่นสารหาตัวตน หาเจ้าของไม่ได้เลย เมื่อมีปัญญาดูเห็นแจ้งในสภาวะตามความเป็นจริงเช่นนี้แล้วก็จะนำไปสู่การประหานกิเลส และเข้าถึงพระนิพพานได้ในที่สุด

๖. การศึกษาพระอภิธรรม จะทำให้เข้าใจเรื่องอารมณ์ของวิปัสสนา ซึ่งต้องมีนามธรรม (จิต+เจตสิก) และรูปธรรม (รูป) เป็น

อารมณ์ เมื่อกำหนดอารมณ์ในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานได้ถูกต้อง การปฏิบัติก็ย่อมได้ผลตามที่ต้องการ

๗. การศึกษาพระอภิธรรม เป็นการสั่งสมปัญญาบารมีที่ ประเสริฐที่สุด ไม่มีวิทยาการใด ๆ ในโลกที่ศึกษาแล้วจะทำให้เกิด ปัญญารู้แจ้งโลกได้เท่ากับการศึกษาพระอภิธรรม

๘. การศึกษาพระอภิธรรม เป็นการช่วยกันรักษาหลักธรรม คำสอนของพระพุทธองค์ไว้ให้อนุชนรุ่นหลัง และเป็นการช่วยสืบต่อ พระพุทธศาสนาให้มั่นคงถาวรตลอดไป

เรียนพระอภิธรรมกันไปทำไม?

สุวัฒน์ พิทักษ์วงษ์ โทร.๐๒-๕๓๖-๖๕๒๒

มหาปริณิพพานสูตร ๑๐/๑๓๓ “...ดูก่อนอานนท์ ตถาคตจะชื่อว่า อันบริษัทสักการะเคารพบูชาและนอบน้อมด้วยเครื่องสักการะประมาณเท่านี้หามิได้... ฯลฯ

...ผู้ใดแล ไม่ว่าภิกษุ ภิกษุณี อุบาสกหรืออุบาสิกาก็ตาม เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ปฏิบัติตามธรรมอยู่

...ผู้นั้นแล ย่อมชื่อว่า สักการะเคารพบูชาตถาคต ด้วยการบูชาอย่างยอด...

...เพราะเหตุนี้แหละอานนท์ พวกเธอพึงสำเหนียกอย่างนี้ว่า เราจักเป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ประพฤติตามธรรมอยู่ ดังนี้...” (พระพุทธวจนะ)

“ปริยัติ > ปฏิบัติ > ปฏิเวธ (มรรคผลนิพพาน)”

มรรคผลนิพพาน เป็นผลของ ปฏิบัติ ปฏิบัติ ที่เป็น สัมมา เกิดจากการศึกษา ปริยัติ

ปริยัติ คือ คำสอน คำสอนคือ พระไตรปิฎก

พระไตรปิฎก ได้แก่ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก

พระอภิธรรม เนื้อหาโดยสรุป-ศึกษาเรื่องกาย-ใจ

คือ รูปธรรม กับ นามธรรม หรือ รูป กับ นาม คือ รูป กับ จิต, เจตสิก

คือ ปรมัตถธรรม ๔ - จิต, เจตสิก, รูป, นิพพาน

คือ ชันธ์, आयตนะ, ธาตุ, อินทรีย์, สังขะ (มรรค ๘ ใน โพรปัคขยธรรม ๓๗), ปฏิจจสมุปบาท

- สามัญลักษณะ, วิเสสลักษณะ, วิปาส ๔

- กรรม ๑๖ สัทธา ๔ ทสวัตถุกรรมมสกตาปัญญา ๑๐, ภาพ ๓, กำเนิด ๔, คติ ๕

อาณิสฺสูตร ๑๖/๓๐๒ “...ในอนาคตพระสูตรที่ตถาคตกล่าว แล้วอันลิก มีอรรถอันลิกเป็นโลกุตตระ ประกอบด้วย สุนฺณุตฺตรม อยู่ จะไม่มีใครอยากฟัง ไม่มีใครอยากศึกษา แต่เขาจะไปฟังพระสูตร เรื่องราวต่าง ๆ ที่คณาจารย์นักปราชญ์รุ่นหลัง ๆ กล่าวหรือเรียบเรียง ด้วยโวหารไพเราะ วิจิตรพิสดารเป็นของภายนอกอย่างต้งอกต้งใจ...”

(พระพุทธทวณะ)

พุทธพยากรณ์ ข้อ ๑๑

○ ผันว่าแก่นจันทน์แดง	ราคาแพงเลิศล้ำในตำใต้
ชายเขลาเอาพอแรงไม่แจ้งใจ	ก็เอาไปแลกนมโคเสียง่ายตาย
○ ทรงพระพุทธทำนายภิปรายโปรด	กายหน้าโสดหมู่สงฆ์สิ้นทั้งหลาย
จะแนะนำพระธรรมอันเพริศพราย	เที่ยวเร่ขายแลกทรัพย์มาซื้อกิน
○ ไม่อดสูดูร้ายละอายบาป	นิยมหยาบเอื้อมอาจประมาทหมิ่น
เผือก่อกรรมทำตนให้มลทิน	เหมือนหนึ่งกินยาตายไม่หมายเป็น

ฯลฯ

(พุทธพยากรณ์ ๑๖ ประการ มีอยู่ในหนังสือมนุษย์เกิดมาทำไม? เล่ม

๑ และเล่ม ๖)

หมายเหตุ **เรียนพระอภิธรรม** เพื่อรู้วิธีเกิด-วิธีตาย และวิธีไม่เกิด-ไม่ตายอันเป็น**ปริยัติ** แล้วนำเอาไป**ปฏิบัติ**ให้เกิด**ปฏิเวธ** และถ้าหากยังต้องเกิดก็จะเป็นประโยชน์ในชาติหน้า และชาติต่อ ๆ ไป จนกว่าจะไม่เกิดไม่ตาย คือ **นิพพาน**

(พระวินัยปิฎกเล่ม ๑ - ๘ = ๒๑,๐๐๐ พระธรรมปิฎกเล่ม ๙ - ๓๓ = ๒๑,๐๐๐ พระธรรมปิฎก)

(กรรมอันมีจริงจริงกรรมประจำวันได้แก่ ประพฤติกรรม ๔ : จิตเจตสิก รูปนิพพาน = รูป --นาม = จันท์, อายตนะ, ชาติ)

[illegible]

รู้ กาย

“...การนั่งสมาธิ เดินจงกรม เป็นวิปัสสนา
ได้หรือไม่?

...ทุกอิริยาบถ ยืน เดิน นั่ง นอน ถ้ามี
อารมณ์เพ่งจ้องอยู่ในอารมณ์เดียว เป็นสมาธิตั้ง
ในฉานเช่นนี้เป็น สมถกรรมฐาน

...แต่หากเมื่อยกจิตพิจารณา การเกิด-ดับ
ของรูป-นาม ชันธ์ อายตนะ ธาตุทั้งหลายลง
ไตรลักษณ์ทุกสภาวะ เห็นปัจจุบันขณะเกิดความ
ละคลาย เบื่อหน่ายคลายกำหนด เห็นความไม่
เที่ยงเป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เกิดปัญญาวิมุตติ
หลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง ดังนี้ เรียกว่าเจริญสติ
วิปัสสนากรรมฐาน

...เช่น ขณะนั่งสมาธิ เจริญอานาปานสติ
โดยยกจิตขึ้นพิจารณาจุดที่ลมกระทบเมื่อหายใจ
เข้า-ออก หรือ ขณะเดินก้าวเดิน ยกจิตระลึก
รู้ว่าจิตตชวาโยธาตุทำให้เกิดอาการก้าวเดิน
ไม่ใช่สัตว์บุคคล ไม่ใช่ผู้หญิงผู้ชาย รู้แบบนี้เรียก
ว่า เจริญวิปัสสนากรรมฐาน”

ดับอวิชชา

รู้ ใจ

“อย่าส่งใจไปหาบาป - บุญ นอกกายใจ
จะผิดหลักผิดทาง...”

อดีต - อนาคต จึงเห็นว่า เป็นไฟ อย่าส่งใจไป
เกาะเกี่ยว...

...ให้ มีสติ จำเพาะ หน้าพิจารณา ๖ ไตรลักษณ์
อันมีอยู่กับตนนี้แล...

จะขัดหรือไม่ขัดก็ตาม พระ ๖ ไตรลักษณ์! เขาก็
ประจักษ์ของเขายู่แล้วตลอดเวลา...

...อย่าแส่ส่ายไปหาเรื่องไม่ดี อดีต - อนาคต
ปรากฏขึ้น เพราะจิตปรุง...

...อวิชชาและวิชชา เกิดจากใจดวงเดียวกัน
เท่านั้น จึงกันดูให้ เห็นชัดในอาการของกาย
และใจ...”

ดับอวิชชา

พระอภิธรรมมัตถสังคหะ

๙ ปริจเฉท

“ตัดถ วุตตาทิธัมมัตถา จตุธา ปรมัตถโต จิตตัง เจตสิกัง รูปัง นิพพานะมิตติ สัพพภาฯ
เนื้อความของพระอภิธรรม ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ในพระอภิธรรมปิฎก ๗ ประการ
(คัมภีร์) นั้น ว่าโดยปรมัตถ์แล้วมี ๔ ประการ คือ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน”

๙ ปริจเฉท

- ๑ จิตตสังคหวิภาค
- ๒ เจตสิกสังคหวิภาค
- ๓ ปกิณณกสังคหวิภาค
- ๔ วิถีสังคหวิภาค
- ๕ วิถีมุตตสังคหวิภาค
- ๖ รูปสังคหวิภาคและนิพพาน
- ๗ สมุจยสังคหวิภาค
- ๘ ปัจจยสังคหวิภาค
- ๙ กัมมัฏฐานสังคหวิภาค

ปริจเฉทที่ ๑

จิตตสังคหวิภาค

- ๑) จิต เจตสิก
- ๒) รูป
- ๓) นิพพาน
- ๔) ภูมิของจิต
- ๕) โสภณจิต - อโสมณจิต
- ๖) ลักษณะของอกุศลจิต ๑๒
 - ๖.๑) โลกมมูลจิต ๘
 - ๖.๒) โทสมมูลจิต ๒
 - ๖.๓) โมหมมูลจิต ๒
- ๗) กุศลวิปากจิต
- ๘) อเหตุกกิริยาจิต
- ๙) จิตที่เป็นมหากุศล
- ๑๐) ญาณวิปยุตตจิต
- ๑๑) มหาวิปากจิต
- ๑๒) มหากิริยาจิต
- ๑๓) รูปาวจรจิต
- ๑๔) อรูปาวจรจิต
- ๑๕) โลกุตตรจิต

จิตปรมาัตถ์

จิตตสังคหวิภาค (ปริจเฉทที่ ๑)

ในตัวคนเราประกอบด้วยความจริงที่เป็นปรมาัตถธรรมอยู่ ๓ อย่าง คือ จิต เจตสิก และรูป ไม่มีนิพพาน (นิพพานเป็นชั้นขวิมุติ คือ พ้นจากขั้น ๕) จึงควรศึกษาถึงหน้าที่และสภาวะธรรมของจิต เจตสิก และรูปในตัวคนของเราที่ปรากฏออกมาเป็นพฤติกรรมทำกุศล หรืออกุศล รู้คุณ-โทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ เป้าหมายคือ การทำตนให้มีคุณค่า ชำระตนให้บริสุทธิ์ให้ถึงเป้าหมายบรรลुธรรมถึงมรรคผลนิพพาน (ธรรมบท ๒๕/๑๕ “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า ฯลฯ”)

จิต คืออะไร?

๑) ธรรมชาติโดยย่อ *มคิต* ธรรมชาตินั้นเรียกว่าจิต คิดในเรื่อง กุศล อกุศลวิตก (กาม-พยาบาท-วิหิงสาวิตก)

๒) ธรรมชาติโดยรู้ *อารมณ์* ธรรมชาตินั้นเรียกว่าจิต (รู้อารมณ์ ๖ ได้แก่ อารมณ์ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสถูกต้อง เย็น-ร้อน, อ่อน-แข็ง, ตึง-ไหว) คิดนึก

๓) ธรรมชาติโดยย่อ *ทำให้วิจิตร* เพราะเหตุใด ธรรมชาติที่วิจิตรนั้นเรียกว่าจิต เช่น ภาพจิตรกรรม ปฏิมากรรม ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ความงามของโบสถ์ วิหาร อาคารบ้านเรือนต่าง ๆ

วิจิตร มี ๖ อย่าง ได้แก่ ความวิจิตรในหมู่สัตว์โลก คือ ความสวยงามของคน สัตว์ ฯลฯ มีรูปร่าง ผิวพรรณ หน้าตา ฯลฯ เป็นไปตามความคิดและอารมณ์

๑) จิตวิจิตร

๒) สัญญาวิจิตร เมื่อจิตวิจิตร สัญญาวิจิตร

๓) ตัณหาวิจิตร เมื่อสัญญาวิจิตร ตัณหากิวิจิตร

๔) กรรมวิจิตร เมื่อตัณหาวิจิตร กรรมกิวิจิตร

๕) กำเนิดวิจิตร (ชลาพุชะ, อัณพุชะ, สังเสพุชะ โอปปาติกะ)

เมื่อกรรมวิจิตร กำเนิดกิวิจิตร

๖) เดรัจฉานวิจิตร เมื่อกำเนิดวิจิตร สัตว์โลกกิวิจิตรต่าง ๆ กันไปตามกรรมที่ได้ทำเอาไว้

ลักษณะของจิต ๔ ประการ

๑) มีการรู้อารมณ์เป็นลักษณะ คือ รู้อารมณ์ทางทวาร ๖ ได้แก่ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ จำแนกได้เป็น ๒ ลักษณะ

๑.๑ สภาวลักษณะ หมายถึง ลักษณะของจิต คือ รู้ อารมณ์เป็นสภาวะของจิต

๑.๒ สามัญลักษณ์ หมายถึง ไตรลักษณ์ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ปรากฏอยู่ในสังขารทั่ว ๆ ไป ทั้งวัตถุประสงค์และนามธรรม มีสามัญลักษณ์ปรากฏอยู่ทั่ว ๆ ไป

๒) มีความเป็นประธานเป็นกิจ

๓) มีความเกิดดับติดต่อกันโดยไม่ขาดสายเป็นผล

๔) มีนามรูปเป็นเหตุไถ่

ประเภทของจิต

๑) อกุศลจิต

๑.๑ โลภมูลจิต ๑.๒ โทสมูลจิต ๑.๓ โมหมูลจิต

๒) กุศลจิต

๒.๑ กุศลวิปากจิต

๒.๒ อเหตุกกิริยาจิต

๒.๓ ฐปาวจรจิต

๒.๔ อรูปาวจรจิต

๒.๕ โลกุตตรจิต

เจตสิกปรมัตถ์

เจตสิก ธรรมชาติที่ประกอบกับจิต ธรรมชาติใดที่ประกอบกับจิต ธรรมชาตินั้นเรียกว่าเจตสิก

ลักษณะการประกอบกับจิต ๔ อย่าง

๑) เกิดพร้อมกันกับจิต

๒) ดับพร้อมกันกับจิต

๓) มีอารมณ์เดียวกันกับจิต

๔) มีวัตถุที่อาศัยเกิดอย่างเดียวกันกับจิต มี ๖ อย่าง ได้แก่ จักขุวัตถุ โสตรวัตถุ ฆานวัตถุ ชิวหาวัตถุ กายวัตถุ หนัพวัตถุ

รูปปรมัตถ์

รูป หมายถึง ธรรมชาติที่ดียวแต่กลาย ธรรมชาตินั้นชื่อว่า รูป รูปหมายถึงอุปาทินนกรูป (มีวิญญาณครอง) และอนุปาทินนกรูป (ไม่มีวิญญาณครอง)

“แตกสลาย” ได้แก่ สันตติสลาย

โลกสลาย ในวิถีมุตตสังคหวิภาค ได้แสดงไว้ว่า จะเกิดดวงอาทิตย์ ๗ ดวง ในสังวัฏฏะยื้อสขัยกับ กัปที่จักรวาลถูกทำลาย

แล้วตั้งขึ้นใหม่ในวิวิธภูมียอสงไขยกัป

โลกธาตุ ทั้งแสนโกฏิจักรวาลลูกโซติช่วงตั้งแต่อบายภูมิจนถึง
ปฐมฌานภูมิ มอดใหม่เป็นจุนจิวิจุนไม่เหลือแม้แต่อณู มีดมน
อนธกาลนานนักหนาจนกว่าจะเริ่มจักรวาลใหม่ ฯลฯ (อ่านรายละเอียด
เรื่องดวงอาทิตย์ ๗ ดวง ในเล่ม ๔ หน้า ๗๙)

อุปาหินกรุป หมายถึง รูปที่มีใจครอง เช่น คน ลัทธิ เทวดา

ลักษณะของรูป

มีการแตกสลายเป็นลักษณะ ทั้งความเจริญและความเสื่อมก็
สลาย เริ่มตั้งแต่ปฏิสนธิวิญญานในครรภ์ที่เป็นกลละ เป็นอัมพุชะ
เป็นฟอง เป็นเปติฟองเมือก มาเป็นขึ้นเนื้อเป็นปัญจสาขา เป็นการ
สลายไปในลักษณะของการเจริญขึ้น เจริญวัย คือ การเจริญของ
ความเสื่อม มีทั้งวัณณะความเจริญและหายณะความเสื่อม จนเหลือ
แต่ความชราภาพและมรณะในที่สุด

นิพพานปรมัตถ์

นิพพาน หมายถึง ธรรมชาติไดยังความเร่าร้อนในวิญญูทุกข์
ทั้งปวงให้ดับลง ธรรมชาตินั้นเรียกว่านิพพาน

นิพพาน มี ๒ ระยะ

๑) ดับแล้วไม่เกิดอีก ได้แก่ อเสขบุคคลขึ้นพระอรหันตบุคคล

๒) ดับแล้วเกิดอีก ได้แก่ สេขบุคคล ตั้งแต่พระโสดาบัน
สกทาคามีและพระอนาคามี

พระโสดาบันบุคคล ขึ้นสัตตชัตตปุรณะ เกิดอีกไม่เกิน ๗ ชาติ
โกลังโกละ เกิดอีก ๒-๓ ชาติ ขึ้นเอกพีชี เกิดอีกเพียง ๑ ชาติ

พระสกทาคามี เกิดอีก ๑ ชาติ

พระอนาคามี ไปเกิดในชั้นพรหมสุทธาวาสแล้วนิพพานที่นั่น

ลักษณะพระนิพพาน

มีความสงบเป็นลักษณะ สงบจากทุกข์ทั้งปวงซึ่งเกิดมาจากกิเลส โลก โกรธ หลง นิพพานเป็นโลกุตตระคือพ้นจากโลก กล่าวคือ ไม่ใช่สภาวะธรรมที่อยู่ในโลก ในกามโลก รูปโลก และอรุณโลก ไม่เกิดในโลกดังกล่าวทั้ง ๓๑ ภูมิอีก

นิพพานเป็นปรมาตถธรรม พระอภิธรรมเป็นปรมาตถธรรม แต่พระวินัยปิฎก และพระสุตตันตปิฎก เป็นสมมุติธรรม

สมมุติธรรมหรือบัญญัติธรรม แสดงไว้ว่า ได้แก่ พระวินัยปิฎก และพระสุตตันตปิฎก สาเหตุที่แสดงไว้ด้วยเหตุผล ๘ ประการ คือ

๑) เพื่อให้สัตว์ทั้งหลายตั้งอยู่ในหิริโอตตปปะ รู้จักบาปบุญ คุณโทษให้บังเกิดความละอายชั่วเกรงกลัวต่อบาป

๒) เพื่อแสดงเวลาที่สัตว์มีกรรมเป็นที่ตั้ง สัตว์ทั้งหลายมีกรรม เป็นของตน

๓) เพื่อแสดงถึงพฤติกรรมของสัตว์เป็นที่ตั้ง

๔) เพื่อแสดงถึงอนันตริยกรรมเป็นที่ตั้ง

๕) เพื่อแสดงถึงพรหมวิหารธรรมทั้ง ๔ เป็นที่ตั้ง

๖) เพื่อแสดงถึงอดีตชาติของสัตว์เป็นที่ตั้ง

๗) เพื่อแสดงถึงโลกียโวหารเป็นที่ตั้ง เพื่อใช้พูดเพื่อความเข้าใจตามภาษานั้น ๆ

๘) เพื่อแสดงถึงผลอันเกิดจากผู้รักที่บริสุทธิ์เป็นที่ตั้ง
 ปรารถนาธรรมนั้น แสดงไว้เพื่อให้เข้าใจถึงรูปธรรมและนามธรรม
 รูปชั้นนี้เป็น**รูปธรรม** จิต เจตสิก และนิพพาน เป็น**นามธรรม** จิต
 เจตสิกเป็นนามชั้นนี้ ส่วนนิพพานเป็นชั้นธัมมิตี

ภูมิของจิต

ภูมิของจิต จำแนกโดยประเภทแห่งภูมิมี ๔ ภูมิ รวมเป็นจิต
 ๘๙ หรือ ๑๒๑ ดวง โดยพิสดาร

๑) **กามาวจรจิต** คือ จิตของผู้ท่องเที่ยวอยู่ในกาม ได้แก่
 อบายภูมิ ๔ มนุษย์ภูมิ ๑ เทวภูมิ ๖ รวม ๑๑ ภูมิ เป็นกามาวจรภูมิ
 ท่องเที่ยวอยู่ในเบญจกามคุณ ๕ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส
 มีจิต ๕๔ ดวง

๒) **รูปาวจรจิต** คือ จิตของผู้ได้รูปฌานในรูปภูมิ ๑๖ ภูมิ
 ได้แก่ พรหมโลก ๑๖ ชั้น

๓) **อรูปาวจรจิต** คือ จิตของผู้ได้อรุณฌานในอรูปภูมิ ๔ ภูมิ
 ได้แก่ อรูปพรหม ๔ ชั้น

๔) **โลกุตตรจิต** คือ จิตของพระอริยบุคคลชั้นพระอรหันต
 บุคคลซึ่งอยู่พ้นโลก เป็นชั้นธัมมิตีพ้นจากชั้นนี้แล้ว

กามาวจรจิต

กามาวจรจิต ๕๔ ดวง ประกอบด้วย

๑. **อกุศลมูลจิต** หรืออโสภณจิต ๑๒ ดวง ได้แก่ โภกมุลจิต

๘ ดวง โทสมูลจิต ๒ ดวง โมหมูลจิต ๒ ดวง เป็นรากเหง้าแห่ง
อกุศลทั้งปวง **มีโยนิโสมนสิการเป็นอารมณ์ให้เกิด** อยู่ในถิ่น
ประเทศไม่สมควร ไม่คบหาสัตบุรุษหรือกัลยาณมิตร ไม่ฟังธรรม
และไม่ปฏิบัติธรรม และไม่เคยทำบุญไว้แล้วแต่ชาติก่อน ตายจาก
ชาตินี้ไปทุกคติอบายภูมิ ๔ ได้แก่ ลัตว์นรก เปรต อสุรกาย ลัตว์
เดรัจฉาน

๒. อเหตุกจิต ๑๘ ดวง ได้แก่ อกุศลวิบากจิต ๗ ดวง
(ปัญจทวาราวชชนจิต ๕ สัมปฏิจฉันนจิต ๑ สันตிரณจิต ๑) อเหตุก-
กุศลวิบากจิต ๘ ดวง (กุศลวิบากจิต ๗ อุเบกขาวิบากจิต ๑) และ
อเหตุกกิริยาจิต ๓ ดวง (ปัญจทวาราวชชนจิต ๑ มโนทวาราวชชนจิต
๑ หลหิตูปบาทจิตหรือจิตยัม ๑) เป็นจิตที่เป็นผลของกุศลและ อกุศล
(ผลกรรมในอดีต)

๓. กามาวจรโสภณจิต ๒๔ ดวง ได้แก่ มหากุศลจิต มหา-
วิบากจิต และมหากิริยาจิตอย่างละ ๘ ดวง **มีโยนิโสมนสิการเป็น
อารมณ์ให้เกิดทำทาน ศีล ภาวนา** ตายไปบังเกิดยังเทวโลกและมนุษย์
ท่องเที่ยวอยู่ในกามคุณ ๕

รูปาวจรจิต

รูปาวจรจิต ๑๕ ดวง ได้แก่ รูปาวจรกุศลจิต รูปาวจรวิบากจิต
และรูปาวจรกิริยาจิต อย่างละ ๕ ดวง เป็นผลของการบำเพ็ญรูปฌานจิต
ตายไปบังเกิดในรูปพรหมภูมิ ๑๖ ชั้น

อรูปาวจรจิต

อรูปาวจรจิต ๑๒ ดวง ได้แก่ อรูปาวจรกุศลจิต อรูปาวจรวิปากจิต และอรูปาวจรกิริยาจิต อย่างละ ๔ ดวง เป็นผลของการบำเพ็ญอรูปฌานจิต ตายไปบังเกิดในอรูปพรหมภูมิ ๔ ชั้น

โลกุตตรจิต

โลกุตตรจิต ๘ ดวง ได้แก่ มรรคจิตและผลจิต อย่างละ ๔ ดวง เป็นผลของการเจริญปัญญาวิปัสสนาภาวนา เป็นพระอริยบุคคล ๔ คู่ ๘ บุคคล ได้แก่ โสดาปัตติมรรค-ผล สกทาคามีมรรค-ผล อนาคามีมรรค-ผล และอรหัตตมรรค-ผล

จิตจำแนกโดยชาติเภท มี ๔ ชาติ ได้แก่ กุศลชาติ อกุศล-ชาติ วิปากชาติ กิริยาชาติ

จิตจำแนกโดยเวทนาเภท มี ๕ เวทนา ได้แก่ สุขเวทนา ทุกขเวทนา โสมนัสเวทนา โทมนัสเวทนา อุเบกขาเวทนา

จิตจำแนกโดยโยคะเภท มี ๒ โยคะ ได้แก่ สัมปยุตตจิต (จิตประกอบกันกับเจตสิก) และวิปยุตตจิต (จิตไม่ประกอบกันกับเจตสิก)

จิตจำแนกโดยสังขารเภท มี ๒ สังขาร ได้แก่ สสังขาริกจิต (มีสังขารมากระตุ้นเตือน) และอสังขาริกจิต (ไม่มีสังขารมากระตุ้นเตือน)

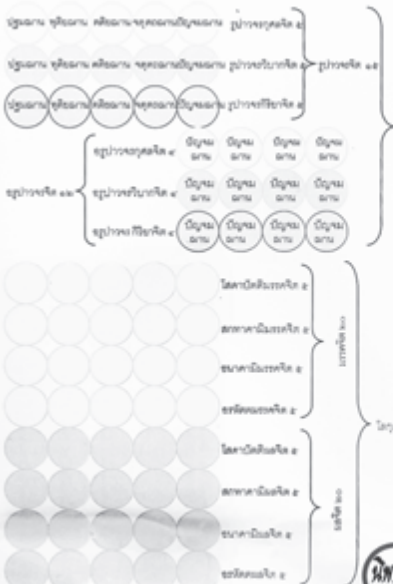
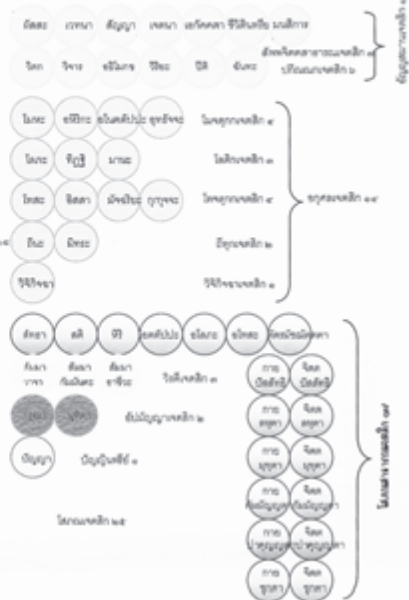

วิธีการสอน ภาพสมมติ ปรมัตถธรรม ๔

คู่ที่ ๑๒๖

คู่ที่ ๑๒๗

คู่ที่ ๑๒๘

ลักษณะของอกุศลจิต

ลักษณะของอกุศลจิต ๑๒ ดวง ได้แก่

ก. โลกมุจฉิต ๘ ดวง ประกอบด้วยโลกเจตสิก ๔ ดวง
ทัญญูเจตสิก ๒ ดวง และมานเจตสิก ๒ ดวง

โลภะ คือ ความทะยานอยากได้ที่ไม่ประกอบด้วยอิทธิบาท แต่ประกอบด้วยเล่ห์เพทุบาย คดโกงเบียดเบียนทุจริตไม่ชอบธรรม ทำให้จิตเศร้าหมองและเป็นทุกข์ว่าจะไม่ได้ตามที่ยากได้ มีจิต ๘ ดวง ได้แก่

- ๑) เกิดพร้อมด้วยความดีใจ ประกอบด้วยความเห็นผิด
ไม่มีสังขารกระตุ้นเตือน
- ๒) เกิดพร้อมด้วยความดีใจ ประกอบด้วยความเห็นผิด
มีสังขารกระตุ้นเตือน
- ๓) เกิดพร้อมด้วยความดีใจ ปราศจากความเห็นผิด
ไม่มีสังขารกระตุ้นเตือน
- ๔) เกิดพร้อมด้วยความดีใจ ปราศจากความเห็นผิด
มีสังขารกระตุ้นเตือน
- ๕) เกิดพร้อมด้วยความเฉย ประกอบด้วยความเห็นผิด
ไม่มีสังขารกระตุ้นเตือน
- ๖) เกิดพร้อมด้วยความเฉย ประกอบด้วยความเห็นผิด
มีสังขารกระตุ้นเตือน
- ๗) เกิดพร้อมด้วยความเฉย ปราศจากความเห็นผิด
ไม่มีสังขารกระตุ้นเตือน

๘) เกิดพร้อมด้วยความเฉย ปราศจากความเห็นผิด

มีสังขารกระตุ้นเตือน

เหตุให้เกิดความโลภ ๔ อย่าง

๑) ปฏิสนธิด้วยกรรมที่มีโลภะเป็นบริวาร (มิใช่ชนกกรรม) เป็นอนุสัยกิเลสและเกิดขึ้นในปวัตติกาล

๒) จุติมาแต่ภพที่มีโลภะมาก เช่น เทวดา มาปฏิสนธิ ชอบรักสวयरักงาม ไม่คิดทำมาหากิน

๓) เพราะประสบกับอิฏฐารมณ์ (อารมณ์ที่น่าพอใจ) เนื่อง ๆ เป็นเหตุในปัจจุบัน

๔) เพราะพบเห็นแต่สิ่งที่ชอบใจเนื่อง ๆ เป็นเหตุในปัจจุบัน

การแก้ความโลภต้องใช้ปัญญา โยนิโสมนสิการให้มากในข้อ

๓) และ ๔) สำหรับพระโสดาบันยังมีโลภโสมนัสอยู่แต่ปราศจากความเห็นผิด ไม่ทำทุจริต

ลักษณะของโลภะ

๑) มีการยึดถือเอาอารมณ์เป็นลักษณะ

- เกิดพร้อมด้วยโสมนัส มีโสมนัสเวทนาปฏิสนธิมาด้วย จะมียามอารมณ์ยิ้มแย้มแจ่มใสร่าเริง ประสบแต่อิฏฐารมณ์ พ้นจากความเลื่อม (ภัยหรือความเลื่อม ๕ ประการได้แก่ เลื่อมจากความเห็นผิด เลื่อมจากศีล เลื่อมจากญาติ เลื่อมจากโคตรทรัพย์ เลื่อมจากโรค) มีความคิดไม่ลึกซึ้ง แม้เกิดความโลภก็มีโสมนัสประกอบ

- เกิดพร้อมด้วยอุเบกขา มีอุเบกขาเวทนาปฏิสนธิมาด้วย จะมียามอารมณ์เคร่งขรึม แม้เกิดความโลภก็มีอุเบกขาประกอบเป็นมัชฌิमतารมณ์คืออารมณ์ปานกลาง (เฉย) ไม่เป็นอิฏฐารมณ์และ

อนิภูจฺจารมณํ มีอาการอยากได้แต่ไม่แสดงออก มีความคิดลึกซึ้ง
แม้เกิดความโลภก็มีมัชฌัตตารมณํ ประกอบ

๒) มีการตามเสวยอารมณ์เป็นลักษณะ

- เสวยอารมณ์ ๖ ได้แก่ รูปารมณํ สัททารมณํ คันธารมณํ
รสารมณํ โภจฺจุฬารมณํ และธรรมารมณํ

โลกทิฏฐิติดัมปยุต เกิดด้วยเหตุ ๕ ประการ

๑) มีความเห็นผิดเป็นอัสสาสํ เนื่องจากสะสมความเห็นผิด
มาแล้วแต่อดีต (ปทปรมบุคคล)

๒) คบกับคนมีจกาทิฏฐิเป็นประจำ รวมถึงการได้อ่าน
ได้ฟังเรื่องมีจกาทิฏฐิด้วย (ไม่มีมงคลข้ออเสวนาจพาลานัง
ปณฺทิตานัญฺจเสวนาฯ) ดังเช่น พระเจ้าอชาตศัตรู เป็นต้น

๓) ไม่สนใจศึกษาพระสัทธรรม ดังเช่น พระเจ้าอชาตศัตรู
 เป็นต้น

๔) จมลงในอารมณ์โดยอุบายอันไม่แยบคาย

๕) มีจกาวิตกพหุลตา วิตกครุ่นคิดถึงแต่สิ่งผิดเป็นประจำ
เช่น เชื่อถือว่าวิญญูณเป็นอัตตา พรหมเป็นของเที่ยง ชาตีก่อนเที่ยง
หยิบจวดยเอานิมิตจากการปฏิบัติธรรมมายึดถือ ฯลฯ เป็นต้น

โลกทิฏฐิติดวิปยุต เกิดด้วยเหตุ มีมานเจตสิกเป็นอกุศล

ข. โทสมูลจิต ๒ ดวง คือ จิตที่ประกอบด้วยโทสะเป็นมูล
ชื่อว่า โทสมูลจิต แปลว่า จิตที่มีความโกรธ มีความขุ่นหมอง เสียใจ
กระทบกับสิ่งที่ไม่พอใจ ไม่ชอบใจ เป็นความโกรธ ขัดเคืองหรือ
ยินร้าย ปฏิฆะ ได้แก่ จิตโกรธที่มีลักษณะเป็น ๒ อย่าง ดังนี้

๑) จิตที่เกิดพร้อมด้วยความเสียใจ ประกอบด้วยความโกรธ ไม่มีสังขารกระตุ้นเตือน (โกรธขึ้นเอง)

๒) จิตที่เกิดพร้อมด้วยความเสียใจ ประกอบด้วยความโกรธ มีสังขารกระตุ้นเตือน (คนอื่นทำให้โกรธ)

ความโกรธ เกี่ยวเนื่องด้วยสัตว์ บุคคล วัตถุสิ่งของที่เข้าไป ยึดถืออุปาทานว่า เป็นของเรา เมื่อถูกกระทบกับสิ่งที่เรายึดถือมากเท่าไร ความโกรธยิ่งเกิดมากขึ้นเท่านั้น แต่ถ้าละอุปาทานได้มากเท่าไรก็จะ เข้มแข็งไม่โกรธง่าย ดังนั้น คนโกรธคือคนที่จิตใจอ่อน คนไม่โกรธ หรือโกรธยากจึงเป็นคนจิตใจเข้มแข็งมีความอดทน ไม่ยอมไหลตาม กระแสอารมณ์ของความชั่วบาปอกุศล ข้อสังเกตว่าคนเจ้าปัญญา มักจะเป็นคนโกรธง่ายเพราะมีอุปาทานมาก มักจะคาดหวังให้คนอื่นเป็นไปตามที่ตนคิด คาดหวังว่าต้องเป็นดังใจของตน เมื่อไม่เป็นไปตามที่คาดหวังจึงโกรธมาก แต่ถ้าคนเจ้าปัญญาประกอบด้วยเมตตาจะเป็นคนดี ไม่โกรธง่าย

ถ้าโกรธบ่อยและยึดเอาไว้จะกลายเป็นพยาบาทหูกโกรธ ควร หลีกเลียงความโกรธ ไม่เผชิญกับความโกรธ ถ้ารู้ตัวว่าโกรธให้หลบเลี่ยง ไปเสียก่อน ความโกรธเปรียบเหมือนไฟไหม้ฟาง แต่ความพยาบาท เปรียบเหมือนไฟสุมขอนจะสุมจิตให้ร้อนรอนตลอดเวลา คนมีปัญญา จะไม่ผูกพยาบาทอาฆาตจองเวรใครและอยู่อย่างไม่วุ่นวาย

เหตุให้เกิดของโทสะ

๑) มีความโกรธเป็นอหังการ เนื่องจากสะสมความโกรธมาแล้วแต่อดีต

๒) มีความคิดไม่ลึกซึ่งเป็นปกติจึงโกรธง่ายเพราะไม่มีโยนิโสมนสิการ

๓) มีการสดับตรับฟังน้อย มีการศึกษาน้อย ไม่มีปัญญา

๔) ประสบกับอนิฏฐารมณ์เนื่อง ๆ

ลักษณะของโทสะ

- มีความดุร้ายเป็นลักษณะ

เหตุให้เกิดอสังขาริกจิต

๑) ปฏิสนธิจิตมาด้วยอสังขาริกจิต ที่เป็นผลของกรรมอสังขาริกกรรม

๒) มีกายและจิตใจเข้มแข็ง ตัดสินใจได้เอง ไม่ต้องให้ผู้ใดมากระตุ้นเตือน

๓) มากไปด้วยขันติธรรมความอดทนอดกลั้นได้สูง ทั้งที่เป็นกุศลและอกุศล

๔) เห็นอานิสงส์ในการทำงานของบุรุษที่กระทำขึ้น จึงตัดสินใจกระทำทั้งกุศลและอกุศล

๕) มีความชำนาญในการทำงาน สามารถตัดสินใจได้ด้วยตนเอง

๖) ได้สัปปายะมีอตุและโภชนะทำให้กำลังกาย-ใจเข้มแข็งไม่ล้าเล้าจับจด

เหตุให้เกิดสสังขาริกจิต

๑) ปฏิสนธิจิตมาด้วยสสังขาริกจิต ที่เป็นผลของกรรมสสังขาริกกรรม

๒) มีกายและจิตใจไม่เข้มแข็ง ตัดสินใจหรือคิดริเริ่มไม่มี ต้องมีคนกระตุ้นเตือน

๓) ไม่มีความอดทนอดกลั้น เช่น ความเย็น-ร้อน ความหิว
กระหาย ฯลฯ

๔) ไม่เห็นอานิสงส์ในการทำงาน จึงไม่คิดทำ ต้องมีผู้อื่นชักจูง

๕) ไม่มีความชำนาญในการทำงาน

๖) ไม่ได้สัปปายะในอุตุและโภชนะ จึงมีกำลังกาย-จิตไม่
เข้มแข็ง ลังเลจับจด

ค. โมหมูลจิต ๒ ดวง

คือ ความไม่รู้หรือลุ่มหลงทางจิตใจ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า
อวิชชา ไม่รู้เรื่องของอริยสัจ ๔ ชั้น อายตนะ ธาตุ ไม่รู้ชั้นธัตถิ
อนาคต ไม่รู้ชั้นปัจจุบัน

อำนาจของอวิชชาหรือความลุ่มหลง บางทีก็แสดงออกมาใน
รูปที่เข้าใจว่าตัวเองมีปัญญาก็ได้ เช่น หลงไปในวิชาความรู้ทางโลก
หรือวิทยาศาสตร์ เป็นต้น ถ้าเปรียบปัญญาเป็นแสงสว่าง อวิชชาก็
คือความมืด คนลุ่มหลงไม่สามารถแยกความดี-ความชั่ว บาปบุญ
คุณโทษออกจากกันได้ เพราะอำนาจของอวิชชาความรู้ จึงทำทุก
สิ่งทุกอย่างลงไปได้

โมหะเป็นอกุศลสาธารณะ เกิดได้กับจิตทุกดวง โมหะจึง
ครอบงำได้ทั้งโลภะและโทสะ ดังนั้น ความโลภและความโกรธจึงเป็น
ความหลงด้วย

โมหะ ประกอบด้วยเจตสิกวิจิกิจฉา ๑ ดวง และอุทธัจจะ ๑ ดวง
การป้องกันมิให้โมหะเกิด ฟังฝึกหัดเจริญสติให้มีอยู่ตลอดเวลา

เหตุที่ทำให้เกิดโมหะ ๒ ประการ

๑) **อโยนิโสมนสิการ** คือ ทำไว้ในใจโดยอุบายอันไม่แยบคาย หมายถึงทำกับอารมณ์ที่เกิดในใจ อารมณ์ทางอายตนะหราว ๖ ได้แก่ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ถ้าเก็บอารมณ์เป็นโลภะโทสะไว้ในใจ ความหลงก็จะครอบงำเกิดเป็นโมหะ จิตมีหน้าที่คิด แต่ควรคิดให้เป็น คุณไปในทาน ศีล ภาวนา จึงจะเป็นโยนิโสมนสิการเป็นอุบายอันแยบคาย

๒) **มีอาสวะเป็นแดนเกิด** มี ๔ อย่าง ได้แก่ กามาสวะ ทิฏฐาสวะ ภวาสวะ และอวิชชาสวะ อาสวะเกิดได้จากโสกะปริเทวะ ความเศร้าโศกเสียใจถึงความรัก-ความชังบอย ๆ เนือง ๆ ที่เกิดจากความผิดหวังสูญเสียไป

การป้องกันอาสวะมิให้เกิด โดยเจริญสติให้รู้ถึงกฎแห่งพระไตรลักษณ์มีความเปลี่ยนแปลงเป็นธรรมดา

ลักษณะของโมหะ

มีลักษณะไม่รู้สภาวะธรรมเป็นลักษณะ สภาวะธรรม คือ ธรรมที่เป็นไปเอง เป็นธรรมชาติของสิ่งนั้น ๆ ที่เกิดขึ้น-ตั้งอยู่-ดับไป เช่น จิตโลก โกรธ หลง เกิดขึ้น-ตั้งอยู่-ดับไป ฯลฯ

สรุป อกุศลจิต ๑๒ ดวง เป็นเหตุให้ตกไปสู่อบายภูมิทั้ง ๔ การรู้อกุศลจิตทั้ง ๑๒ ดวง จะช่วยให้ปิดอบายภูมิได้ พึงศึกษาทำความเข้าใจให้ละเอียด

อเหตุกจิต

คือ จิตที่ปราศจากวิปากเหตุมีโลภะเป็นต้น ชื่อว่า อเหตุกจิต (ผลของกรรมในอดีต)

อเหตุกจิต ๑๘ ดวง ได้แก่

๑) อกุศลวิบากจิต ๗ ดวง ได้รับผลเป็นอนิฏฐารมณีนี่ไม่น่าพอใจ

๑.๑) จักขุวิญญาณ

๑.๒) โสตวิญาณ

๑.๓) ฆานวิญาณ

๑.๔) ชิวหาวิญาณ

๑.๕) กายวิญาณ (ทุกขเวทนา)

๑.๖) สัมปฏิจฉนจิต (รับพิจารณา
ทั้ง ๕ ลงสู่มนทวาร)

๑.๗) สันตึรณจิต (พิจารณาพิจารณา
ทั้ง ๕ เพื่อชวนจิตขึ้นเสพ ๗ ขณะจิต)

เกิดพร้อมด้วย
ความเฉย
(อุเบกขาเวทนา)
(ได้รับผลของ
อกุศลกรรมใน
อดีต ๗ ดวง)

๒) กุศลวิบากจิต ๘ ดวง ได้รับผลเป็นอิฏฐารมณีนี่น่าพอใจ

๒.๑) จักขุวิญญาณ

๒.๒) โสตวิญาณ

๒.๓) ฆานวิญาณ

๒.๔) ชิวหาวิญาณ

๒.๕) กายวิญาณ (สุขเวทนา)

๒.๖) สัมปฏิจฉนจิต (รับพิจารณา
ทั้ง ๕ ลงสู่มนทวาร)

๒.๗) โสมนัสสันตึรณจิต (พิจารณาพิจารณา
ทั้ง ๕ เพื่อชวนจิตขึ้นเสพ ๗ ขณะจิต)

๒.๘) อุเบกขาสันตึรณจิต คือ ทำกุศลไว้
ไม่เป็นโสมนัส อาณิสสที่รับไม่บริบูรณ์

เกิดพร้อมด้วย
ความโสมนัส
เวทนา
(ได้รับผลของ
กุศลกรรมใน
อดีตชาติและ
ปัจจุบันชาติ)

กุศลวิบาก เกิดจากเจตนาความตั้งใจในกุศลที่ทำ อาจเป็น
 ตีเหตุหรือทิวเหตุ สุดแล้วแต่ความประณีตมากน้อยในเจตนาความ
 ตั้งใจนั้น ๆ ถ้าเป็น**ตีเหตุ** คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ ถ้าเป็น**ทิวเหตุ**
 ได้แก่ อโลภะ อโทสะ (ขาดอโมหะคือตัวปัญญา ได้แก่ โสมนัสญาณ
 สัมปยุตตจิต) ดังนั้น การทำกุศลทุกครั้งจะต้องประกอบด้วยปัญญา
 ในเจตนาทั้ง ๓ กาล กล่าวคือ เจตนาก่อนทำ ขณะทำ และภายหลัง
 ที่ได้ทำแล้ว ให้มีอยู่ในใจตลอดชีวิต

๓) อเหตุกิริยาจิต ๓ ดวง

๓.๑) ปัญจทวารารักษณจิต คือ จักขุวิญญาณ โสตวิญาณ
 ฆานวิญาณ ชิวหาวิญาณ กายวิญาณ จะห้ามไม่ให้อายตนะ
 ภายใน ๖ ไปรับกระทบกับอายตนะภายนอก ๖ ไม่ได้ การรับรู้สิ่ง
 กระทบนี้เป็นสภาวะแห่งธรรมชาติของมันเป็นอยู่เช่นนั้น เมื่อกระทบแล้ว
 ก็ส่งไปยังสำนักงานจิตกลางเพื่อรับรู้ทางวิญาณทั้ง ๖

๓.๒) มโนทวารารักษณจิต คือ กิริยาจิตที่แฝงอยู่ที่มโนทวาร
 มีหน้าที่ผลิตความคิดนึกต่าง ๆ นานา คอยรับเหตุการณ์ภายใน-ภายนอก
 มากระทบ จะดีหรือชั่วก็สะสมเอาไว้ จะห้ามจิตไม่ให้คิดในทุก ๆ กรณี
 ย่อมไม่ได้

ข้อ ๓.๑ และ ๓.๒ เกิดด้วยอุเบกขาเวทนา

๓.๓) หลีตูปปาหจิต คือ กิริยาจิตที่ยึดเองโดยปราศจาก
 เจตนาที่จะยึด ไม่อยากยึดมันก็ยึดของมันเอง เพราะเป็นผลของการ
 เจริญจิตจนอยู่เหนือมาयाสังขาร รู้เท่าทันเหตุปัจจัยแห่งการปรุงแต่ง
 ได้แล้ว ไม่ติดข้องในโลกมาयाเป็นอิสระด้วยตัวมันเอง เช่น การแยม

พระโอรสของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นต้น

กิริยาจิตอันนี้ มีเฉพาะในพระอริยเจ้าเท่านั้น ในสามัญชนไม่มี ส่วนในข้อ ๓.๑ และ ๓.๒ มีเท่ากันในพระอริยเจ้าและสามัญชน

สำหรับหสิตุปปาทจิตนี้เกิดได้ด้วยโสมนัสสเวทนา

เหตุให้เกิดปัญจทวาราวชชนจิต ๔ ประการ

- ๑) มีทวารหรือปสาทรูปทั้ง ๕ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย
- ๒) มีปัญจารมณทั้ง ๕ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส
- ๓) มีหทัยวัตถุ (ก้อนเนื้อหัวใจ)
- ๔) มีภวังคุปัจเฉทะ (ภวังคจิต) เกิดขึ้นตัดอารมณ์อดีต

เหตุให้เกิดมโนทวาราวชชนจิต ๔ ประการ

- ๑) มีมโนทวาร
- ๒) มีอารมณ์ ๖ ได้แก่ รูปารมณ ลัทธารมณ คันธารมณ รสารมณ โสณัฐัพพารมณ ธรรมารมณ
- ๓) มีหทัยวัตถุเป็นที่อาศัยเกิด
- ๔) มีมนสิการตั้งใจรับอารมณ์

เหตุให้เกิดหสิตุปปาทจิต ๓ ประการ

- ๑) มีมโนทวาร ๒) มีอารมณ์ ๖ ๓) มีมนสิการ

โสภณจิต ๕๙ หรือ ๙๑ ดวง

โสภณจิต หมายถึง จิตที่พ้นจากอกุศลจิต และอเหตุกจิต เรียกว่า โสภณจิต (อโสภณจิต หมายถึง อกุศลจิต ๑๒ ดวง และ อเหตุกจิต ๑๘ ดวง) ได้แก่

๑) กามาวจรโสภณจิต ๒๔ ดวง ได้แก่ มหากุศลจิต
มหาวิบากจิต และมหากิริยาจิต อย่างละ ๘ ดวง

๒) รูปาวจรจิต ๑๕ ดวง

๓) อรูปาวจรจิต ๑๒ ดวง

๔) โลกุตตรจิต ๘ ดวง

กามาวจรโสภณจิต

คือ ชื่อว่า กามาวจรจิต เพราะเป็นจิตที่ท่องเที่ยวไปในกามภูมิ
เป็นส่วนมาก และเป็นจิตที่มีโสภณเจตสิกเข้าประกอบทุกดวง แบ่ง
เป็น ๓ ประเภท ได้แก่ กุศลจิต ๘ วิบากจิต ๘ กิริยาจิต ๘ รวมเป็น
๒๔ ดวง

กามาวจรโสภณจิต ๒๔ ดวง ได้แก่

๑. มหากุศลจิต ๘ ดวง

- ๑.๑) เกิดพร้อมด้วยความดีใจ (โสมนัส) ประกอบด้วย
ญาณสัมปยุต ไม่มีสังขารกระตุ้นเตือน ๑ ดวง (อสังขาริก)
- ๑.๒) เกิดพร้อมด้วยความดีใจ (โสมนัส) ประกอบด้วย
ญาณสัมปยุต มีสังขารกระตุ้นเตือน ๑ ดวง (สสังขาริก)
- ๑.๓) เกิดพร้อมด้วยความดีใจ (โสมนัส) ปราศจากปัญญา
ไม่มีสังขารกระตุ้นเตือน ๑ ดวง (อสังขาริก)
- ๑.๔) เกิดพร้อมด้วยความดีใจ (โสมนัส) ปราศจากปัญญา
มีสังขารกระตุ้นเตือน ๑ ดวง (สสังขาริก)
- ๑.๕) เกิดพร้อมด้วยความเฉย (อุเบกขา) ประกอบด้วย

- ปัญญา ไม่มีสังขารกระตุ้นเตือน ๑ ดวง (อสังขาริก)
- ๑.๖) เกิดพร้อมด้วยความเฉย (อุเบกขา) ประกอบด้วย
ปัญญา มีสังขารกระตุ้นเตือน ๑ ดวง (สังขาริก)
- ๑.๗) เกิดพร้อมด้วยความเฉย (อุเบกขา) ปราศจากปัญญา
ไม่มีสังขารกระตุ้นเตือน ๑ ดวง (อสังขาริก)
- ๑.๘) เกิดพร้อมด้วยความเฉย (อุเบกขา) ปราศจากปัญญา
มีสังขารกระตุ้นเตือน ๑ ดวง (สังขาริก)

เหตุเกิดมหากุศลจิต ๕ ประการ

๑. มีโยนิโสมนสิการ ทำไว้ในใจด้วยอุบายอันแยบคาย
 ๒. ปฏิรูปเทส อยู่ในประเทศอันสมควร
 ๓. ลัปปฏิรูปัสสยะ คบสัตบุรุษ
 ๔. ปุพเพกตบุญญตา ทำบุญไว้แต่ปางก่อน
 ๕. อตตสัมมาปณิธิ ตั้งตนไว้ถูก มีสัมมาทิฐิเป็นเบื้องต้น
- มหากุศลจิตทั้ง ๘ ดวง เป็นฐานของกุศลนำไปสู่โลกุตตรจิต
ก็ด้วยทาน ศีล ภาวนา เป็นการบำเพ็ญบารมีจากง่ายไปหายาก จะ
ข้ามมหากุศลจิต ๘ ดวงนี้ไม่ได้เลย

การสร้างมหากุศล สมควรสร้างด้วยปัญญาให้เป็นติเหตุกุศล
ด้วยอโลภะ อโทสะ อโมหะ เพื่อนำเกิดด้วยติเหตุกปฏิสนธิบุคคลใน
ชาติต่อไป

แต่ถ้าหากสร้างกุศลด้วยการไม่ประกอบด้วยปัญญา กุศลนี้
จะเป็นทวิเหตุกปฏิสนธิไม่มีปัญญา (ไม่มีอโมหะ) เป็นเหตุให้เกิดเป็น
มนุษย์หรือเทวดาชั้นต่ำหรือไม่สมบูรณ์

๒. มหาวิบากจิต ๘ ดวง

คือ ผลของมหากุศลจิต ๘ ดวงเท่ากัน มีลักษณะเช่นเดียวกัน ต่างกันที่ทำกิจหน้าที่ไม่เหมือนกันเท่านั้น

วิบาก แปลว่า การประชุมของธรรมที่เป็นจิตและเจตสิกอัน ถึงซึ่งความแก่กล้าชื่อว่าวิบากมี ๒ อย่าง ได้แก่ กุศลวิบาก และ อกุศลวิบาก

เหตุให้เกิดวิบาก ๕ ประการ

- ๑) ต้องประกอบด้วยความเพียรในการสร้างกุศล
- ๒) สมบูรณ์ด้วยเจตนาทั้ง ๓ กาล กล่าวคือ ก่อนทำ-ขณะทำ-และภายหลังกระทำ
- ๓) สมบูรณ์ด้วยการกระทำทั้งกายกรรม-วจีกรรม-มโนกรรม
- ๔) สมบูรณ์ด้วยอารมณ์นิमितขณะจิตใกล้เคียงดับ เช่น กรรม-อารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ คตินิมิตอารมณ์
- ๕) สมบูรณ์ด้วยวิบากจิตทั้ง ๘ ดวง สร้างกุศลด้วยกุศลจิต ดวงใด ผลก็จะได้รับกุศลจิตดวงนั้น ๆ

เทวดาและมนุษย์ ปฏิสนธิด้วยมหาวิบากจิต ๘ ดวงนี้ และ ได้รับเสวยผลในปวัตติกาล ทำหน้าที่เป็นภวังค์คือองค์ของภพ เกิด-ดับ ๆ อยู่ตลอดชีวิต

ตทาลัมพนจิต เมื่อสิ้นสุดเสวยอารมณ์ชวณะ ๗ ขณะแล้ว จะเกิดตทาลัมพนขึ้น ๒ ขณะ จะเก็บอารมณ์เอาไว้ในภวังคจิต ดุจเดียวกับเมล็ดพืชที่ซ่อนหน่อพันธุ์ต้นดอกผลของพืชไว้ เมื่อนำไปเพาะปลูก ก็จะเกิดดอกผลตามหลักพีชนิยามฉันใด กรรมที่ได้ทำไว้ก็มีผลปรากฏ เมื่อมีสิ่งแวดล้อมพร้อมตามหลักของกรรมนิยามฉันนั้น กรรมดี

กรรมชั่วจะฝังไว้ในวิบากจิตเป็นด้วยอำนาจของผลของกรรม อเสวน-
ปัจจัย อุปนิสัยปัจจัย วาสนา อนุสัยจริต และบารมี รวม ๗ ประการ
ได้แก่

- ๑) ทำหน้าที่เป็นวิบากเป็นผลของกรรม
- ๒) ทำหน้าที่เป็นอาเสวนการคบหาสมาคม
- ๓) ทำหน้าที่เป็นอุปนิสัยพฤติกรรมที่แสดงออกมาบ่อย ๆ
- ๔) ทำหน้าที่เป็นวาสนา คือ ความเคยชินที่ติดตามาแต่อดีต
ชาติ พระพุทธองค์เท่านั้นที่ละอริวาสนาได้
- ๕) ทำหน้าที่เป็นอนุสัย นอนเนื่องอยู่ในขันธสันดาน
- ๖) ทำหน้าที่เป็นจริต ได้แก่ จริต ๖ ได้แก่ สัทธา-พุทธิ-
ราค-โทส-โมห-วิตกจริต
- ๗) ทำหน้าที่เป็นบารมี

๓. มหากิริยาจิต ๘ ดวง

คือ อาการใดสักแต่ว่ากระทำ อาการนั้นเรียกว่ากิริยา เป็น
กิริยาที่ประกอบด้วยเหตุเรียกว่า “สเหตุกิริยา” หมายถึงประกอบด้วย
สัมปยุตตเหตุ เป็นเหตุฝ่ายกุศล ได้แก่ อโลภเหตุ อโทสเหตุ
อโมหเหตุ

แตกต่างกับมหากุศลจิต กล่าวคือ มหากุศลจิตเกิดขึ้นกับ
ปุถุชนที่มีผลเป็นวิบาก แต่มหากิริยาจิตเกิดขึ้นกับพระอรหันต์ผู้สิ้น
อาสวะอนุสัยกิเลสแล้วซึ่งสร้างกุศลเพียงอย่างเดียวไม่เรียกว่าเป็นกุศล
แต่ไม่มีผลเป็นวิบากเป็นเพียงกิริยา กระทำก็สักแต่ว่ากระทำเท่านั้น

รูป-นาม เป็นที่รองรับของบุญและบาป ถ้าไม่มีรูป-นามหรือ
ไม่เกิดอีก ก็ไม่มีที่รองรับบุญและบาป ดังนั้น การทำบุญจึงให้พิจารณา

พระนิพพาน ไม่ควรปรารถนาได้รับสมบัติใด ๆ ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์สมบัติหรือสวรรค์สมบัติ ถึงแม้จะไม่ปรารถนา ก็จะได้เองเป็นไปตามกรรมนิยาม เช่น ทำบาปแม้ไม่ปรารถนาขอไปก็ต้องได้ไปเกิดในอบายภูมิแน่นอน

อนุสย ๗ ได้แก่ กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในชั้นธสันดานของปุถุชนที่ทำกุศลแล้วหวังผลตอบแทน

- ๑) กามราคานุสย มีโลภเจตสิกในโลภมูลจิต
(เห็นผิดในสัสตตทวิญญูประกอบ)
- ๒) ภวราคานุสย มีโลภทวิญญูเจตสิกในโลภมูลจิต
(เห็นผิดในสัสตตทวิญญูประกอบ)
- ๓) ปฏิฆานุสย มีโทสเจตสิกในโทสมูลจิต
- ๔) มานานุสย มีมานเจตสิกในโลภมูลจิต
- ๕) ทิฏฐานุสย มีทิฏฐิเจตสิกในโลภมูลจิต
(ความเห็นผิดเพราะเที่ยง เพราะขาดสัญญา)
- ๖) วิจิกิจจานุสย มีวิจิกิจจาเจตสิกในโมหมูลจิต
- ๗) อวิชชานุสย มีโมหเจตสิกในโมหมูลจิต

อนุสย ๗ ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ ดวง โลภะ โทสะ โมหะ ที่ถูกปรุงแต่งโดยเจตสิก

สรูปกิริยาจิต ได้แก่ อัพยาภุต หรือ อัพยาภตธรรม คือ ธรรมที่เป็นกลางๆ ไม่เป็นกุศลและอกุศล

พระอรหันต์ มีมหาภิรยาจิตเป็นทั้งโสมนัสและอุเบกขา เป็นทั้งญาณสัมปยุตและญาณวิปยุต และเป็นทั้งสังขาริกและอสังขาริก ถ้าเมื่อใดกำหนดรูป-นาม เป็นอารมณ์ก็จะเป็นญาณสัมปยุต แต่ถ้าไม่ได้กำหนดรูป-นาม ก็จะเป็นญาณวิปยุต

รูปาวจรจิต

คือ จิตที่เป็นรูปฌาน จำแนกโดยชาติ มี ๓ ชาติ ได้แก่ กุศล ชาติ วิบากชาติ กิริยาชาติ มีชาติละ ๕ รวมเป็น ๑๕ ดวง

รูปาวจรจิต ๑๕ ดวง ได้แก่

๑) **รูปาวจรกุศลจิต ๕ ดวง** คือ กุศลจิตที่เป็นรูปาวจรจิต ๕ ดวง คือ

๑.๑) กุศลจิตที่ประกอบด้วย **ปฐมฌาน** เกิดพร้อมด้วย องค์ฌาน ๕ คือ วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา

๑.๒) กุศลจิตที่ประกอบด้วย **ทุติยฌาน** เกิดพร้อมด้วย องค์ฌาน ๔ คือ วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา

๑.๓) กุศลจิตที่ประกอบด้วย **ตติยฌาน** เกิดพร้อมด้วย องค์ฌาน ๓ คือ ปีติ สุข เอกัคคตา

๑.๔) กุศลจิตที่ประกอบด้วย **จตุตถฌาน** เกิดพร้อมด้วย องค์ฌาน ๒ คือ สุข และเอกัคคตา

๑.๕) กุศลจิตที่ประกอบด้วย **ปัญจฌาน** เกิดพร้อมด้วย องค์ฌาน ๒ คือ อุเบกขาและเอกัคคตา (ผลของปัญจฌานเป็น เหตุให้จำนวนจิตเพิ่มขึ้นอีก ๓๒ ดวงจาก ๘๔ ดวงเป็น ๑๒๑ ดวง)

รูปาวจร คือ จิตโดยย่อมห่องเที่ยวไปในรูปภูมิ จิตนั้นชื่อว่า รูปาวจร

รูปภูมิ ได้แก่ พรหมภูมิ-รูปภูมิ ตั้งแต่ปฐมฌานภูมิขึ้นไป จนถึงปัญจฌานภูมิ

ฉาน ได้แก่ การทำสมาธิสมถกรรมฐานให้จิตสงบมีอารมณ์เป็นหนึ่งบรรลุถึงฉานสามารถจัดข่มนิวรณ์ โลก โกรธ หลง เครื่องเศร้าหมองดุจดั่งสนิมเหล็กได้

สมาธิ มี ๓ ระดับ ได้แก่ *ชฌนิกสมาธิ* (ชั่วขณะ) *อุปปจารสมาธิ* (ขึ้นเฉียดฉาน) *อัปปนาสมาธิ* (ขึ้นถึงฉาน) อัปปนาสมาธิขึ้นถึงฉานจึงพ้นจากกามาวจรจิตเป็นรูปาวจรจิต ฉานโลกียะของปุถุชนนี้ถ้าไม่สำรวมอินทรีย์ก็อาจเสื่อมได้ ยังไม่พ้นทางพันทูกษ์ เพราะเหตุว่าฉานเสื่อมได้ เว้นแต่ฉานโลกุตระของพระอริยบุคคลเท่านั้นที่ไม่เสื่อม ถ้าได้ไปสวैयाวิบากบนพรหมโลกจะมีอายุยาวนานมาก ไม่มีโอกาสจะได้ฟังธรรมเมื่อพระพุทธเจ้าอุบัติ เมื่อหมดบุญแล้วก็เวียนว่ายตายเกิดอยู่ใน ๓๑ ภูมิอีก ฉานสุขเป็นสุขในปัจจุบันเป็นสุขที่สูงกว่ากามสุข เพราะเป็นนิรามิสสุขเป็นความสงบไม่ยินดีในกามคุณห้าที่เป็นอามิสสุข แต่ยังไม่พ้นจากทูกษ์เพราะนิวรณ์กิเลสโลกโกรธหลงเพียงถูกกดข่มไว้เท่านั้น ไม่มีปัญญาขัดเกลาลดเลิกเพิกถอนกิเลสออกได้

การทำฉานหรือปฏิบัติสมถกรรมฐานทำได้โดยปฏิบัติตามสมถกรรมฐาน ๔๐ วิธี ได้แก่ กลิน ๑๐ อนุสติ ๑๐ อสุภะ ๑๐ พรหมวิหาร ๔ อาหาเรปฏิกูลสัญญา ๑ จตุธาตววัตถาน ๑ อรูป ๔

๒) *รูปาวจรวิบากจิต* ๕ ดวง

คือ จิตที่นำไปปฏิสนธิในรูปภูมิ เรียกว่า *รูปาวจรวิบากจิต*

สำหรับปัญจมนฉานภูมิ เป็นที่อยู่ของพระอริยเจ้าชั้นอนาคามีบุคคล เรียกว่า *สุทธาวาสภูมิ* ๕ และนิพพานที่สุทธาวาสภูมิ นี้

อสังขยสัตตาพรหม เกิดขึ้นเนื่องจากการอธิษฐานจิตเจริญรูปวิราคะภาวนาเพราะเห็นว่ามีนามเป็นทูกษ์ จึงไปเกิดในอสังขยสัตตาภูมิ

มีแต่รูปไม่มีนาม

๓) รูปาวจรกิริยาจิต ๕ ดวง

คือ จิตของพระอริยบุคคลที่เป็นพระอรหันต์ที่ได้ฌาน ฌาน ที่ได้นี้ไม่เป็นกุศลคงเป็นกิริยา ไม่มีผลเป็นวิบากต่อไปอีก ภพชาติ ลึ้นสุดลงแล้ว ได้ฌานเพื่อเข้าสู่นิโรธสมบัติเท่านั้น

อรุปาวจรจิต

คือ จิตที่ก้าวล่วงปัญจฌาน ก้าวล่วงรูปสัญญา ปณฺธิสัญญา มีแต่อรุปเป็นอารมณ์ เมื่อจำแนกโดยชาติ มี ๓ ชาติ คือ กุศลชาติ วิบากชาติ และกิริยาชาติ มีชาติละ ๔ รวม เป็น ๑๒ ดวง

อรุปาวจรจิต ๑๒ ดวง ได้แก่

อรุปฌาน มี ๔ ฌาน ได้แก่

๑) อากาสันัญญาตณฺณาน (กำหนดที่ว่างเป็นอารมณ์)

๒) วิญญูณฺญายตณฺณาน (กำหนดวิญญูณเป็นอารมณ์)

๓) อาภิญฺจัญญายตณฺณาน (กำหนดภาวะที่ไม่มีอะไร ๆ เป็นอารมณ์)

๔) เนวสัณฺญานาสัณฺญายตณฺณาน (ภาวะมีสัณญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัณญาก็ไม่ใช่)

ฌานจิต ทั้ง ๔ ดวงนี้จะเกิดขึ้นเมื่อได้รูปฌานแล้วเจริญ อรูปฌานต่อโดยอาศัยรูปฌานเป็นเพราะอบรมจิตด้วยองค์ฌาน ๒ องค์ คือ อุเบกขาและเอกัคคตา เพื่กรูปฌาน กำหนดอากาสที่ว่างเปล่าดับ รูป-นามสัญญาใด ๆ ได้สำเร็จ มีสมาธิตั้งมั่นในความว่างเปล่านั้นจน

สามารถดับรูปสัญญา ปฏิสนธิสัญญา นานกสัญญาได้ก็จะสำเร็จรูป-
 ฌานทั้ง ๔ นี้ มีความสุขเบาบางที่ปราศจากรูป เป็นนิกันตอุปกิเลสที่
 ยินดีติดในความสุขในรูปฌานนี้ไม่สามารถเจริญปัญญาดับทุกข์ได้
 ยังคงเป็นโลกียฌานที่เสื่อมได้ จึงยังไม่ใช่ที่สุดทุกข์

โลกุตตรจิต

คือ จิตใดที่ข้ามพ้นจากโลก จิตนั้นเรียกว่า โลกุตตรจิต จำแนก
 เป็น ๒ ประเภท ได้แก่ กุศลมรรคจิต ๔ ดวง และวิบากผลจิต ๔
 ดวง

โลกุตตรจิต ๘ ดวง ได้แก่

๑) **โลกุตตรกุศลมรรคจิต ๔ ดวง** ได้แก่ โสดาปัตติมรรคจิต
 สกทาคามีมรรคจิต อนาคามีมรรคจิต และอรหัตตมรรคจิต หรือเรียกว่า
 มรรคจิต ๔ ดวง

มรรคจิต ได้แก่ หมวดหมู่แห่งเจตสิกธรรม ได้แก่มรรคญาณ
 แปลว่า ปัญญาที่เข้าไปรู้หรือเข้าไปฆ่าหรือทำลายกิเลสเป็นสมุจเฉทปหาน

๒) **โลกุตตรวิบากผลจิต ๔ ดวง** ได้แก่ โสดาปัตติผลจิต
 สกทาคามีผลจิต อนาคามีผลจิต และอรหัตตผลจิต หรือผลจิต ๔ ดวง

โสดาบัน ละเอียดจุลจิตได้ ๕ ดวง ได้แก่ โลภมูลจิต ๔ ดวง
 (ลักกายทิฏฐิและสัสสปตปราคาส) และวิจิกิจจา ๑ ดวง

สกทาคามี ทำอกุศลกามราคะ ปฏิฆะให้เบาบางลง

อนาคามี ละอกุศลจิตได้อีก ๒ ดวง คือ กามราคะและปฏิฆะ

อรหนต์ ละอกุศลที่เหลือ ได้แก่ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ

อุทัจจะ อริชา ได้ทั้งหมด

เหตุให้เกิดพระอริยบุคคล ๔ ประการ (โสดาปัตติลังกะ ๔)

๑) คบสัตบุรุษ (สัปปุริสสุปัถยะ)

๒) ฟังธรรมของสัตบุรุษ (สัทธัมมสวณัง)

๓) ทำไว้ในใจโดยอุบายอันแยบคายหรือหมั่นใส่ใจ (โยนิโสมนสิการ)

๔) ปฏิบัติธรรมตามสัตบุรุษ (ธัมมานุธัมมปฏิบัติ)

การแสวงหา โลกุตตรสมบัติ เป็นการแสวงหาที่ประเสริฐที่สุดในชีวิตยิ่งกว่าสมบัติใด ๆ ในมนุษยโลก และเทวโลกหรือพรหมโลก

พระอริยบุคคล ๒ ประเภท

๑) **เสขบุคคล** คือ พระอริยบุคคลที่เราพึงต้องศึกษาและปฏิบัติได้แก่ พระโสดาบัน สกทาคามี อนาคามี

๒) **อเสขบุคคล** คือ พระอริยบุคคลที่ทำที่สุดแห่งทุกข์แล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว กิจที่พึงทำได้ถึงที่สุดแล้ว ได้แก่ พระอรหันต์

พระอริยบุคคล ๒ จำพวก

๑) **สมณยานิกบุคคลหรือฌานนิยมบุคคล** คือ พระอริยบุคคลผู้ปฏิบัติสมถกรรมฐานมาก่อน

๒) **วิปัสสนยานิกบุคคลหรือวิปัสสนานิยมบุคคล** คือ พระอริยบุคคลผู้ปฏิบัติวิปัสสนาล้วน ๆ

โลกุตตรจิต จำแนกโดยชาติ ๒ ประการ

๑) โลกุตตรจิตกุศลชาติ

๒) โลกุตตรจิตวิปากชาติ

โลกุตตรจิต จำแนกโดยเวทนา ๒ ประการ (ตามการส่วยอารมณ์)

- ๑) โลกุตตรจิต โสมนัสเวทนา
- ๒) โลกุตตรจิต อุเบกขาเวทนา

สรุป

จิต โดยสภาวะมีเพียง ๑ แต่เมื่อสัมปยุตต (ประกอบ) กับ เจตสิกธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งก็มีมากขึ้นตามจำนวนของธรรมที่มา สัมปยุตต เช่น โลกมูลจิต ๘ โทสมูลจิต ๒ โมหมูลจิต ๒ โลกุตตร- กุศลจิต ๑ สัมปยุตตกับมรรค ๔ จึงเป็นโลกุตตรจิต ๔ ดวง เรียกว่า มรรคจิต ๔

ผลจิต มี ๑ สัมปยุตตกับผล ๔ คือ โสตาปัตติผล สกหา- คามิผล อนาคามิผล อรหัตตผล ผลจิตจึงมี ๔ ดวง

ดังนั้น โลกุตตรจิตจึงแยกเป็นมรรคจิต ๔ ผลจิต ๔ จึงเป็น ๘ ดวง

เมื่อกล่าวโดยชาติ จิตที่เป็นอกุศลชาติมี ๑๒ ดวง กุศลชาติ ๒๑ ดวง วิปากชาติ ๓๖ ดวง กิริยาชาติ ๒๐ ดวง รวมเป็น ๘๙ ดวง

แยกเป็นโลกียจิต ๘๑ ดวง โลกุตตรจิต ๘ ดวง รวมเป็น ๘๙ ดวง แต่โดยพิสดารเมื่อมรรคจิต-ผลจิตทั้ง ๘ ดวง ไปสัมปยุตต กับปัญญาฌณามี ๕ จึงเป็น ๔๐ ดวง เมื่อรวมกับโลกียจิต ๘๑ ดวง จึงเป็น ๑๒๑ โดยพิสดาร ดังนี้

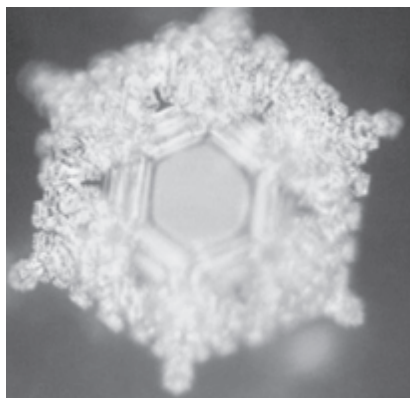
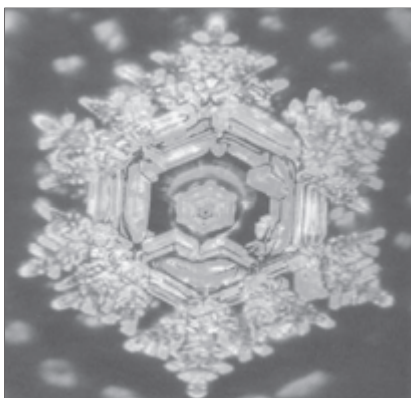
(หมายเหตุ นักปฏิบัติไม่ควรวิตกกังวลกับจำนวนตัวเลขหรือชื่อของจิต เจตสิกหรือรูปก็ตาม ขอเพียงให้เข้าใจและรู้จักแยกว่านี่เป็นจิตฝ่ายกุศล นี่เป็น จิตฝ่ายอกุศล นี่เป็นจิตฝ่ายอุเบกขา เจตสิกก็ทำนองเดียวกัน)

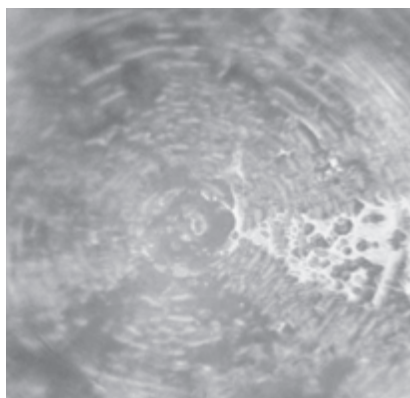
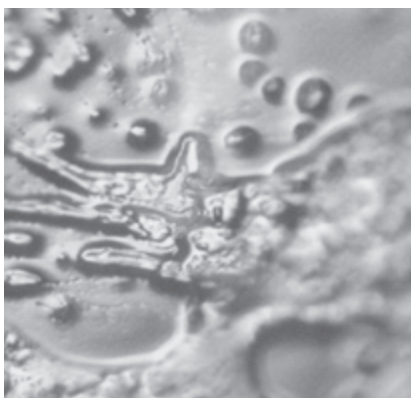
ภาพประกอบคำอธิบาย-ทำไมอัฐิพระอรหันต์จึงกลายเป็นพระธาตุ ภาพขยายเกล็ดน้ำแช่แข็ง ภายหลังปริกรรม

ซึ่งทำการทดลองทางวิทยาศาสตร์ เมื่อใช้กล้องขยายอณูเกล็ดน้ำแช่แข็ง จึงปรากฏ
ดังภาพข้างล่าง จึงสันนิษฐานว่า เมื่อร่างกายมนุษย์มีส่วนประกอบของน้ำและของเหลวประมาณ
๖๐-๗๐% จึงไม่แปลกใจเลยว่า ทำไมอัฐิพระอรหันต์จึงกลายเป็นพระธาตุ
ผู้ปฏิบัติธรรมจึงดูผ่องใส มีสุขภาพดี

ส่วนผู้ที่มักโกรธ-โลภ-หลง จึงมีสุขภาพไม่ดี มักมีโรคภัยเบียดเบียน

๑. ปริกรรมคำสวด ด้วยสมาธิ-พลังที่แน่วแน่ ๒. ปริกรรมด้วยพลังแห่งความปรารถนาดี

๓. ปริกรรมด้วยคำดำ-เกรี้ยวกราด

๔. ปริกรรมด้วยเพลงรุนแรง-กระแทกกระทั้น

A white hand is shown in a mudra gesture, with the index and thumb fingers touching. The background features a faint, circular mandala pattern and a starry sky with small white dots.

ปริจเฉทที่ ๒

เจตสิกสังคหวิภาค

ปริจเฉทที่ ๒ เจตสิกสังคหวิภาค

เจตสิก หมายถึง ธรรมชาติที่ประกอบกับจิต ประจักษ์จิตที่ไม่อาจแยกออกจากกันได้ (ชั้น ๕ ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ส่วนเจตสิกมี ๕๒ ดวง ประกอบด้วย เวทนาเจตสิก ๑ สัญญาเจตสิก ๑ และ สังขารเจตสิก ๕๐ ดวง นามชั้น ๓ นี้เรียกว่า เจตสิก)

เจตสิก ๕๒ ดวง ประกอบด้วย

๑) อัญญาสมานาเจตสิก ๑๓ ดวง

ก. สัมผัสจิตตสาธารณ ๗ ดวง ประกอบกับจิตได้ทุกดวง

ข. ปกิณณกเจตสิก ๖ ดวง ประกอบกับจิตได้ไม่ทุกดวง

๒) อกุศลเจตสิก ๑๔ ดวง (เจตสิกที่เป็นอกุศล)

๓) โสภณเจตสิก ๒๕ ดวง (เจตสิกที่ดีงามหรือกุศล)

ลักษณะของเจตสิก ๔ ประการ

๑) อาศัยจิตเกิด

๒) ไม่แยกกันกับจิต

๓) มีการรับอารมณ์อย่างเดียวกับจิต

๔) มีการบังเกิดของจิตเป็นเหตุใกล้ให้เกิดเจตสิก

อัญญาสมานาเจตสิก ๑๓ ดวง

ก. สัมผัสจิตตสาธารณเจตสิก ๗ ดวง (เกิดกับจิตได้ทุกดวง) ได้แก่

๑) ผัสสเจตสิก คือ สภาพกระทบของอายตนะภายในหรือทวาร

๖ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ กับอายตนะภายนอกหรืออารมณ์

๖ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส เรื่องราวคิดนึก

๒) เวทนาเจตสิก คือ ธรรมชาติที่ส่วยอารมณ์ชื่อว่า เวทนา มี ๕ ประการ ได้แก่ สุขเวทนา ทุกขเวทนา โสมนัสเวทนา โทมนัสเวทนา และอุเบกขาเวทนา

๓) สัญญาเจตสิก คือ ธรรมชาติที่จำอารมณ์ ชื่อว่าสัญญา มี ๖ ประการ ได้แก่ จำรูป จำเสียง จำกลิ่น จำรส จำสัมผัส จำธรรมารมณ์

๔) เจตนาเจตสิก คือ ธรรมชาติที่กระตุ้นเตือนลัมปยุตตธรรมให้ทำงานตามหน้าที่ของตน ชื่อว่าเจตนา มี ๖ ประการ ได้แก่ เจตนาที่เกิดเฉพาะอาศัยรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และธรรมารมณ์

๕) เอกัคคตาเจตสิก คือ ภาวะที่ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์เดียว ชื่อว่าเอกัคคตา มี ๔ ประการ ได้แก่ ขณิกสมาธิ ปริกัมมสมาธิ อุปจารสมาธิ อัปปนาสมาธิ

๖) ชีวิตินทรีย์เจตสิก คือ ธรรมชาติที่เลี้ยงรักษาสหชาตธรรมให้เป็นอยู่ดำรงอยู่ตลอดจิตฺติขณะ มี ๒ ประการ ได้แก่ รูปชีวิต และนามชีวิต

๗) มนสิการเจตสิก คือ สภาวะที่ทำอารมณ์ไว้ในใจ ชื่อว่า มนสิการมี ๓ ประการ ได้แก่ ปัญจทวาราวชชนจิต มโนทวาราวชชนจิต และมนสิการเจตสิกที่ทำให้อารมณ์มาปรากฏทางใจ

ข. ปกิณณกเจตสิก ๖ ดวง (เกิดกับจิตได้ไม่ทุกดวง) ได้แก่

๑) วิตก คือ สภาวะที่ยกจิตขึ้นสู่อารมณ์ทั้ง ๖ เป็นวิตกใน สัมมาสังกัปปะในองค์อริยมรรคและองค์ฌาน

๒) วิจารณ์ คือ สภาพที่พิจารณาอารมณ์ทำหน้าที่ทำลาย วิถีกิจจำให้หมดไปเป็นหนึ่งในองค์ฌาน

๓) อธิโมกษ์ คือ สภาพการตัดสินอารมณ์ทั้งผิดและถูก

๔) วิริยะ คือ ความเพียรเป็นสัมมาวายามะในองค์อริยมรรค มีสังเวควัตถุ วัตถุอันสังเวชสลดใจเป็นเหตุใกล้ (เมื่ออริชฌานบารมี เป็นเหตุใกล้ว่าเกิด แก่ เจ็บ ตาย ฯลฯ เป็นทุกข์ สิ่งที่ยากที่สุดในโลก ๔ อย่าง ๑ อย่างคือ การเกิดยากที่สุดในโลก)

คนที่มองโลกเห็นทุกข์คือคนมีปัญญา แต่คนหลงมีโมหะจะ มองเห็นโลกว่ามีความสุขและอยากเกิดอีก

๕) ปีติ คือ ความอึดเฝือกใจธรรมชาติที่ยังกายและจิตใจอึดเฝือกให้แช่มชื่นให้เจริญชื่อว่าปีติ (โสมนัสเป็นความสุขทางใจ เป็น เวทนาเจตสิก ส่วนปีติเป็นปกิณณกเจตสิก) ปีติเป็นองค์ฌาน มีความชื่นชมยินดีในอารมณ์ทำให้อึดกายอึดใจซาบซ่านไปทั่วกาย

ขุททกกาปีติ ปีติเล็กน้อย ขณิกาปีติ ปีติชั่วขณะ โอกกันติกาปีติ ปีติเป็นพักๆ โยกโหว อุพเพกคาปีติ ปีติโลดโผนเห็นภาพนิมิตตัวเบาลอยและอาจมีอาการอื่น ๆ ด้วยพรรณาปีติ ปีติซาบซ่านอาจเห็นสีแลบ แลบลปลาบอาจชูช่อลูกชูชั้น

๖) ฉันทะ คือ ความพอใจในอารมณ์รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ เป็นกามฉันทะ อาจพอใจในสิ่งสวยงามอื่น ๆ กามฉันทะเป็นนิรวรณ ถ้าเป็นฉันทะในอิทธิบาทก็เป็นความดีเป็นเบื้องต้นของความสำเร็จ

อกุศลเจตสิก

อกุศลเจตสิก ๑๔ ดวง ประกอบกับอกุศลมูลจิต ๑๒ ดวง ดังนี้

๑) โมหะ อหิริกะ อนัตตตัปปะ อุทธัจจะ รวม ๔ ดวง ประกอบกับอกุศลจิตได้หมดทั้ง ๑๒ ดวง

๒) โลภะ ทิฏฐิ มานะ รวม ๓ ดวง ประกอบกับโลภมูลจิต ๘ ดวง คือ

๒.๑) ทิฏฐิ ประกอบกับโลภมูลจิต เฉพาะทิฏฐิคิดสัมปยุต ๔ ดวง

๒.๒) มานะ ประกอบกับโลภมูลจิต เฉพาะทิฏฐิคิดวิปยุต ๔ ดวง

เจตสิก ๓ ดวงนี้ ไม่ประกอบกับโทสมูลจิตหรือกับโมหมูลจิต

๓) โทสะ อีสสา มัจฉริยะ กุกกุจจะ รวม ๔ ดวง ประกอบกับโทสมูลจิต ๒ ดวง

๔) ถีนมิทธะ รวม ๒ ดวง ประกอบกับสสังขาริกจิต ๕ ดวง

๕) วิจิกิจฉา รวม ๑ ดวง ประกอบกับวิจิกิจฉาสัมปยุตตจิต

๑ ดวง

สำหรับความหมายและลักษณะของอกุศลมูลจิต ๑๒ ดวง ได้อธิบายไว้ตั้งแต่ตอนต้นแล้ว โปรดหาอ่านในปริจเฉทที่ ๑

อกุศลเจตสิก ๑๔ ดวง

๑) โมหะ คือ ความหลงอารมณ์ คนส่วนใหญ่หลงไปในรูป เสียง กลิ่น รส ฯลฯ และจะตื่นรนแสวงหาความสุขทางอารมณ์นั้น ๆ และหลงไป แต่คนมีปัญญาจะเห็นว่า เป็นลักแต่ว่า...เกิดขึ้น ตั้งอยู่ดับไป มีแต่รูปกับนาม ชันธ์อายตนะธาตุเท่านั้น ฯลฯ

คนหลงสัมผัส (โง่เขลาพารมณ) ทางกายเพราะไม่รู้ว่ ที่รู้สึกเย็นหรือร้อนนั้นเป็นธาตุไฟ (เตโชธาตุ) อ่อนหรือแข็งเป็นธาตุดิน (ปฐวีธาตุ) ตึงหรือหย่อน (ไหว) เป็นธาตุลม (วาโยธาตุ) ถ้าไม่รู้เราก็ดลงไปกับการสัมผัสทางกายแล้วก็ติดใจในสัมผัสนั้น ๆ ไม่ว่าจะหลงไปกับรูป เสียง กลิ่น รส ฯลฯ ก็ตาม ความจริงมันมีแต่เพียงธาตุขันธ์ ายตนะ หรือรูปกับนามเกิดแล้วก็ดับไป ไม่แน่นอนเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาทั้งสิ้น ถ้าไม่หลงเราก็กไม่ทุกข์ ทำภาวนามยปัญญาให้เกิด แล้วจะไม่ทุกข์ จึงให้มีสติเข้าไปรู้รูปนามที่เป็นปรมัตถ์นี้อยู่ตลอดเวลา มันเป็นสภาวะธรรมตามความเป็นจริง ลักแต่ว่าเป็นรูปเสียงกลิ่นรส ฯลฯ ลักแต่ว่าเป็นตาหูจมูกลิ้นกายใจ ลักแต่ว่าเห็นได้ยินรู้กลิ่นรู้รสรู้สัมผัสคิดนึก มีแต่รูปกับนาม เกิดดับอยู่ตลอดเวลา เดียวก็เกิดทางตา.. เดียวก็เกิดทางหู.. สลับสับเปลี่ยนกันไปตามอารมณ์ที่มากกระทบ เป็นแต่ละอย่างไม่ใช่ผู้หญิง ผู้ชาย ไม่ใช่สัตว์บุคคล เรา เขา จึงให้มีสติเจริญสติอยู่ตลอดเวลา โมหะจะครอบงำไม่ได้

ธรรมที่ทำหน้าที่คล้ายญาณ (ปัญญา) ๕ อย่าง (ญาณคติธรรม ๕ อย่าง) (๑) โมหะ (๒) โลภะ (๓) ทิฏฐิ หรือมิจนาทิฏฐิ (๔) วิตก (๕) วิจารณ์

โหมะ ความไม่รู้ทำให้มองเห็นสภาวะธรรมไม่ตรงกับความจริง (ปรมัตถ์) จึงเกิดวิปาส ๔ อย่าง ได้แก่ (๑) สุภวิปาส (๒) นิจจวิปาส (๓) สุขวิปาส (๔) อัตตวิปาส

และเห็นว่า ๑) ยังไม่แก่ (ยังหนุ่ม-สาว) ๒) ยังไม่เจ็บ (ยังแข็งแรงไม่มีโรคภัย) ๓) ยังไม่ตาย เมื่อเห็นดังนี้แล้ว ก็ยังไม่สนใจ

ศึกษาปฏิบัติธรรมก็ด้วยอำนาจของโมหะครอบงำ และถ้าเกิดโลภะ โทสะ ในที่ใด โมหะเจตสิกนี้จะเข้าครอบงำร่วมปกปิดให้หลงไปด้วยกัน หลงว่าตนมีปัญญารู้แล้ว

ผู้ใดตายขณะมีโมหะครอบงำจะต้องไปเกิดในภูมิอบายสัตว์ เดรัจฉาน

การให้การศึกษาหรือการสร้างปัญญาในทางโลกกับทางธรรม นั้นเห็นต่างกัน กล่าวคือ ทางโลกศึกษาเพื่อให้ได้ปริญญาสูง ๆ แต่ทางธรรมมุ่งการพัฒนาภายใน วาจา ใจ มิได้มุ่งหวังใบประกาศนียบัตร หรือปริญญาบัตร แต่มุ่งปัญญารู้เห็นสภาวะความจริงของชีวิต แต่ทางโลกมองไม่เห็น เนื่องจากถูกตัวโมหะนี้ครอบงำปกปิดความจริงนั่นเอง สติสัมปชัญญะจึงเป็นปัญญา ปัญญาตัวนี้จะทำให้ชีวิตสมบูรณ์ แต่ถ้าขาดสติจะเป็นคนไม่สมบูรณ์ คนที่ขาดสติคือคนไม่มีสติหรือสติไม่ดี ก็ไม่ต่างกับคนเสียสติหรือบ้านั่นเอง

๒) อหิริกะ ความไม่ละอายต่อบาป ธรรมที่คุ้มครองโลกได้แก่ หิริ-โอตตปปะ ถ้าขาดหิริความละอายต่อบาป โลกก็จะวุ่นวายเดือดร้อน (ในยุคปัจจุบันนี้ คนละอายในสิ่งที่ไม่ควรละอาย เช่น ทำความดี แต่ไม่ละอายในสิ่งที่ควรละอาย เช่น ความชั่ว)

อหิริกะ มีความไม่เคารพตนและมีทุจริตเป็นเหตุใกล้ เช่น กายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต เป็นต้น เป็นสิ่งที่ควรละอาย ดังนั้น การกระทำได้ ๆ ที่เป็นสุจริตไม่เป็นทุจริตจึงเป็นสิ่งที่ไม่ควรละอาย

๓) อโนตตปปะ ความไม่เกรงกลัวต่อบาป มีการไม่เคารพในตัวของผู้อื่นเป็นเหตุใกล้ คนที่จะมีความละอาย-เกรงกลัวต่อบาปนี้

ควรที่จะต้องอบรมบ่มเพาะกล่อมเกลามาตั้งแต่เด็ก ผู้ปกครองควรให้ความสำคัญในเรื่องนี้ให้มาก และสิ่งแวดล้อมก็มีส่วนสำคัญมากด้วย เช่น การคบมิตร สื่อสารมวลชน การทำตัวเป็นตัวอย่างของผู้นำชาติบ้านเมืองและครอบครัวพ่อ-แม่ สถาบันทางศาสนา ล้วนต้องช่วยกันทำแบบอย่างที่ดีให้เป็นที่ประจักษ์แก่เยาวชน

การไม่เคารพตนและผู้อื่น คือ การไม่ทำหน้าที่ของตน หน้าที่ในทิศหกเป็นหน้าที่ ๑๒ สถานะ ได้แก่ พ่อแม่-ลูก สามี-ภรรยา เพื่อน-เพื่อน ครู-ศิษย์ สมณะ-กุลบุตรกุลธิดา นาย-บ่าว ถ้าไม่เคารพกัน ไม่ทำหน้าที่ต่อกัน สังคมประเทศชาติก็จะเกิดความวุ่นวายเดือดร้อน

๔) อุทัจจะ ธรรมชาติที่ฟุ้งซ่าน รับอารมณ์ไม่มั่น ยึดหลายๆ อารมณ์ เปลี่ยนเรื่องคิดเรื่อยเปื่อยไม่มีสิ่งที่ยึด มีความไม่สงบเป็นเหตุใกล้ การคิดถึงอดีต-อนาคต คือ ไป(ของร้อน) หรือการเสียค่ากินเปล่า

จึงให้มีสิ่งยึดอยู่แต่ในทาน คือ สมณะ-วิปัสสนา ให้อยู่ในอารมณ์ปัจจุบัน มีโยนิโสมนสิการให้ใส่ใจให้แนบกายต่ออารมณ์ที่กระทบทางทวารทั้ง ๖ และมีสติรู้สึกตัวอยู่ตลอดเวลา

เจตสิกทั้ง ๔ ดวงนี้ มีโมหะเป็นประธาน จึงเรียกชื่อว่า “โมจตุกะ ๔” และประกอบกับอกุศลจิตทั้ง ๑๒ ดวง จึงเรียกว่า สัพพจิตตสาธารณเจตสิก

๕) โลภะ สภาพที่อยากได้อารมณ์ชื่อว่า โลภะ อารมณ์มี ๖ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์คิดนึก มีความไม่บริจาคนเป็นผลปรากฏ มีความยินดีพอใจในสิ่งไหนเครื่องผูกมัด ไม่ยอมเป็นอิสระเพราะถูกอำนาจของกามราคะตันทาผูกไว้

ผู้ใดตายขณะมีความโลภครอบงำ จะต้องไปเกิดเป็นเปรต-อสุรกายในอบายภูมิ

๖) ทิฏฐิ ความเห็นผิดเป็นมิจฉาทิฏฐิ ไม่เชื่อกรรมและความตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ไม่เชื่อบุญ-บาป นรก-สวรรค์ ฯลฯ

๗) มานะ ความถือตัว ทะนงตนของตน มีความหยิ่งในตัวเอง คัดดีศรีของตัวเอง รักษาเกียรติของตน ไม่ยอมรับความช่วยเหลือ ไม่ยอมงอนง้อใคร มีการยกย่องเชิดชูตนหรือเปรียบเทียบกับคนอื่น มีอาการไฝสูงอันเป็นโลภะกิเลส แต่ไม่เป็นไปเพื่อการทุจริต จึงไม่ไปอบายภูมิ

เจตสิก ๓ ดวงนี้ มีโลภะเป็นประธาน จึงเรียกว่า “โลติกกะ ๓”

๘) โทสะ คุร้ายหยาบกระด้างประทุษร้ายดุไฟไหม้ป่า ถ้าหากทำการทำงานใดขณะมีโทสะการงานนั้นก็หยาบกระด้าง เป็นการประทุษร้ายตนดุไฟไหม้หัวไม้ขีดไฟ คนโกรธบ่อยจะมีโรคภัยเบียดเบียน

เหตุให้เกิดโทสะ เพราะมีการคาดหวังสิ่งหนึ่งสิ่งใดแล้วไม่ได้ ถ้าคาดหวังหรือมีความคาดหวังสูง เมื่อผิดหวังก็จะเกิดโทสะ จึงให้มีเมตตาและโยนิโสมนสิการมีสติรู้เท่าทัน ให้เข้าใจว่าทุกคนมีกรรมเป็นของตน อย่าคาดหวังใด ๆ ให้อยู่กับปัจจุบัน อย่าขัดสายไปกับอารมณ์อดีต-อนาคต ให้พิจารณาถึงโทษของความโกรธ หากตายขณะโกรธต้องไปเกิดเป็นสัตว์นรกอบายภูมิ

๙) อีสา หรือริษยา ธรรมชาติที่หึงหวงไม่ยินดีในสมบัติของคนอื่น เพราะไม่มีความพลอยยินดีในความเจริญของคนอื่น ไม่อยากให้คนอื่นได้ดี จึงให้เจริญพรหมวิหารธรรมอยู่หนึ่ง ฯ

๑๐) มัจฉริยะ ความเป็นแห่งความตระหนี่ ความตระหนี่ในสมบัติของตนและตระหนี่ในสิ่งอื่น ๆ ในสิ่งที่ตนยึดถือได้แก่ตระหนี่ที่อยู่ ความรู้ ความดี สกฺกุล เป็นต้น หวงเห่นไม่เอื้อเพื่อไม่เสียสละยึดถือในสมบัติ ต่างกับการประหยัสดอดออมที่เป็นเรื่องที่เกรงกลัวความเสียหาย ไม่ฟุ่มเฟือยฟุ้งเฟ้อ รู้จักเก็บออมสร้างฐานะ ใช้จ่ายแต่พอประมาณเป็นสมชีวิตาเช่นนี้เป็นกุศลธรรมมีใช้กิลเลสมัจฉริยะ

๑๑) กุกุกุจจะ ความเร่าร้อนใจในอกุศลที่ได้ทำและกุศลที่ยังไม่ได้ทำ มีความโศกเศร้าอยู่เนื่อง ๆ เตื่อตร้อนใจอยู่ตลอดเวลาเป็นหนึ่งในนิรวัน ๕ ที่ขัดขวางมิให้ความดีเกิด

เจตสิก ๔ ดวงนี้ มีโทษเป็นประธานและอิสสา มัจฉริยะ กุกุกุจจะก็เกิดตามจึงเรียกชื่อว่า “โทจตุกกเจตสิก ๔”

๑๒) ถีนะ ความหดหู่ท้อถอยเชื่องซึม มีความไม่อุตสาหพยายาม มีการทำลายความเพียรพยายาม มีความเกียจคร้านจมอยู่ในอารมณ์เกิดขึ้นเพราะอโยนิโสมนสิการ

๑๓) มัทธะ ความง่วงเหงาหาวนอน เกิดขึ้นเหมือนถีนเจตสิก

๑๔) วิจิกิจฉา ความสงสัยลังเล ในเรื่อง ๘ ประการ คือ ได้แก่ สงสัยในพระพุทเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ สงสัยในสิกขา ฆันธอดีต ฆันธอนาคต ฆันธทั้งอดีตและอนาคต ปฏิจจสมุปบาท

วิจิกิจฉา เป็นนิรวันอกุศลธรรมมิให้บรรลุโสดาปัตติมรรค

โสภณเจตสิก

โสภณเจตสิก ๒๕ ดวง ได้แก่

๑) โสภณสาธารณเจตสิก ๑๙ ดวง

๑.๑) สัทธา ความเชื่อ เป็นความเชื่อฝ่ายดี มีความปลงใจเชื่อด้วยปัญญาเป็นลักษณะ มีความเลื่อมใสเป็นกิจดุจแก้วมณีที่ทำให้หน้าใส มีความเล่นไปเป็นกิจดุจข้ามห้วงน้ำ มีความไม่ขุ่นมัวเป็นผล มีความน้อมใจเชื่อเป็นอาการปรากฏ มีวัตถุที่ตั้งแห่งความเชื่อเป็นเหตุใกล้

สัทธา เป็นอริยทรัพย์ เป็นอินทรีย์คือความเป็นใหญ่ เป็นพละคือกำลัง

๑.๒) สติ ธรรมชาติที่ระลึกได้ ชื่อว่า สติ สติมีทั้งมิจาสติและสัมมาสติ แต่ในที่นี้หมายถึงสัมมาสติในอริยมรรค มีความระลึกได้ในอารมณ์เนื่อง ๆ เป็นลักษณะ มีความไม่หลงลืมเป็นกิจ มีการรักษาอารมณ์เป็นผล มีการมุ่งเฉพาะต่ออารมณ์เป็นอาการให้ปรากฏ มีความจำได้เป็นเหตุใกล้

สติ ได้แก่ สติปัฏฐาน ๔ ได้แก่ กาย เวทนา จิต ธรรม เป็นเหตุใกล้ สติเปรียบเหมือนนายประจักษ์รักษาทวาร ๖ มีทวารตา ทวารหู ฯลฯ เป็นต้น

๑.๓) หิริ ธรรมชาติที่ละอายต่อบาป มีความเกลียดต่อบาปเป็นลักษณะ มีการไม่ทำบาปเป็นกิจ มีการหลีกเลี่ยงบาปเป็นอาการปรากฏ มีความเคารพตนเป็นเหตุใกล้

๑.๔) โอตตปปะ ธรรมชาติที่กลัวต่อบาป มีความสะดุ้ง

กลัวต่อบาปเป็นลักษณะ มีการไม่ทำบาปเป็นกิจ มีการหลีกเลี่ยงบาปเป็นผล มีความเคารพบุคคลอื่นเป็นเหตุไถ่

๑.๕) อโลภะ สภาวะที่ไม่โลภ มีความไม่ติดข้องอยู่ในอารมณ์ไม่กำหนดยินดีเป็นลักษณะ มีความไม่ยึดมั่นเป็นกิจจุจหยาด น้ำนไปบัว มีความไม่ติดในอารมณ์เป็นผลจุจคนตกไปในหลุมคูถ มีโยนิโสมนสิการเป็นเหตุไถ่

๑.๖) อโทสะ สภาพที่ไม่ประทุษร้าย มีความไม่ดุร้ายเป็นลักษณะ มีความไม่อาฆาตเป็นกิจ มีความร่มเย็นเป็นผลจุจพระจันทร์เต็มดวง มีโยนิโสมนสิการเป็นเหตุไถ่

๑.๗) ตัตตรมัชฌัตตตา ความเป็นกลางแห่งจิตและเจตสิก มีความเสมอภาคและสม่ำเสมอเป็นกิจ มีการไม่หย่อนและยิ่งของจิต-เจตสิกเป็นกิจ ความเป็นกลางวางเฉยเป็นผลจุจสารถิวางเฉยต่อม้าอาชาในยที่วิ่งไปอย่างเรียบ ๆ ฉะนั้น มีสัมปยุตตรธรรมเป็นเหตุไถ่

๑.๘) กายปัสสัทธิ ความสงบแห่งเจตสิก ทั้ง ๕๒ (นามขันธ์สาม ได้แก่ เวทนา-สัญญา-สังขารเจตสิก)

๑.๙) จิตปัสสัทธิ ความสงบแห่งจิต (วิญญาณขันธ์) มีความสงบจากความเร่าร้อนของจิตและเจตสิกเป็นลักษณะ มีความไม่ดิ้นรนและเยือกเย็นเป็นผล มีจิตและเจตสิกเป็นเหตุไถ่

เจตสิก ๒ ดวงนี้ กำจัดอุทัจจะ อกุศลเจตสิกเสียได้

๑.๑๐)-๑.๑๑) กาย-จิตลหุตา ความเบาแห่งเจตสิกและจิตมีความสงบระงับของความหนักเป็นลักษณะ มีการกำจัดความหนักของจิตเป็นกิจ มีความไม่หนักของจิตเป็นผล

เจตสิก ๒ ดวงนี้ ย่อมกำจัดถีนะ-มิทธะ เจตสิกอกุศลเสียได้

๑.๑๒)-๑.๑๓) กาย-จิตมุกุตา ความอ่อนของเจตสิกและจิต

มีการเข้าไปสงบระงับความแข็งแกร่งต่างเป็นลักษณะ มีการกำจัดความแข็งแกร่งเป็นกิจ มีความไม่โกรธเป็นผล มีเจตสิกและจิตเป็นเหตุไถ่

๑.๑๔)-๑.๑๕) กาย-จิตกัมมัฏญตา ความควรแก่การทำงานของเจตสิกและจิต มีการเข้าไปสงบระงับความไม่ควรแก่การงานเป็นลักษณะ มีการกำจัดความไม่ควรแก่การงานเป็นกิจ มีการทำอารมณ์ให้ควรแก่การงานเป็นผล

เจตสิก ๒ ดวงนี้ ย่อมกำจัดนิรโรคที่เหลือเสียได้

๑.๑๖)-๑.๑๗) กาย-จิตปาคุญญตา ความคล่องแคล่วแห่งเจตสิกและจิต มีความไม่อาพาธเป็นลักษณะ มีการกำจัดความอาพาธเป็นกิจ มีความปราศจากโทษเป็นผล มีเจตสิกและจิตเป็นเหตุไถ่

เจตสิก ๒ ดวงนี้ ย่อมกำจัดความไม่มีศรัทธาเสียได้

๑.๑๘)-๑.๑๙) กายุชุกตา-จิตตุชุกตา ความซื่อตรงแห่งเจตสิกและจิต มีความซื่อตรงเป็นลักษณะ มีการกำจัดความอาพาธเป็นกิจ มีความซื่อตรงเป็นผล มีเจตสิกและจิตเป็นเหตุไถ่

เจตสิก ๒ ดวงนี้ ย่อมกำจัดกิเลสที่ทำให้คดโกง มีมายาเจ้าเล่ห์มีส่ายไถยความโอ้อวดเสียได้

๒) วิรตีเจตสิก ๓ ดวง ได้แก่

๒.๑) สัมมาวาจา เจรจาชอบ คือ เว้นจากวจีหุจิริต ๔

๒.๒) สัมมากัมมันตะ ทำการงานชอบ คือ เว้นจากกายหุจิริต ๓

๒.๓) สัมมาอาชีวะ เป็นอยู่ชอบ คือ เว้นจากกายหุจิริต ๓ และวจีหุจิริต ๔

เจตสิก ๓ ดวงนี้ มีคุณธรรม คือ ลัทธา หิริ โอตตปปะ และ
สันโดษปรารณาน้อย ฯลฯ เป็นต้น เป็นเหตุใกล้

๓) อัปมัชฌญาเจตสิก ๒ ดวง ได้แก่

๓.๑) กรุณา ความสงสารต่อสัตว์ที่ได้ทุกข์ ปรารณาให้
ผู้อื่นพ้นทุกข์หรือบรรเทาทุกข์

๓.๒) มุทิตา ความยินดีต่อสัตว์ที่ได้สุข ปรารณาให้
ผู้อื่นเจริญ คือ ธรรมชาติที่มีในสัตว์หาประมาณและหาที่สุดมิได้

๔) ปัญญาเจตสิก ๑ ดวง ได้แก่ ปัญญา คือ ธรรมชาติที่
รู้สภาวะธรรมตามความเป็นจริง ปัญญาเป็นอินทรีย์ คือ ความเป็นใหญ่
เป็นอริยทรัพย์ เป็นพละกำลัง เป็นองค์ตรัสรู้ มีการกำจัดโมหะเป็น
กิจ มีการประกาศความจริง ประกาศปรมัตถธรรม ยังอริยสัจ ๔
ให้แจ้งเป็นกิจ มีความไม่หลงเป็นผล มีสมาธิเป็นเหตุใกล้

สรุปเนื้อหาเชิงปฏิบัติท้ายบท

๑) เจตสิกมี ๕๒ ชนิด แบ่งเป็น ๓ กลุ่มใหญ่ ได้แก่ กุศล
๒๕ อกุศล ๑๔ ที่เป็นกลาง ๆ ๑๓

๒) เจตสิก แบ่งตามขั้น ๕ คือ นามขั้น ๓ ได้แก่
เวทนาขั้น ๑ สัญญาขั้น ๑ สังขารขั้น ๕๐ (แบ่งทะเลถึง
เวทนานุปัสสนา และเวทนินทรีย์๕)

๓) เจตสิกเป็นตัวปรุงวิญญาณขั้น (จิต ๘๙ ดวง) ให้ทำบุญ-
ทำบาป ดูผู้กำกับการแสดง ให้จิตแสดงบทบาท-บทบาทออกมาทาง
กาย วาจา ใจ เป็นกรรมบถ ๑๐ เป็นกายกรรม ๓ วจีกรรม ๔
มโนกรรม ๓ ให้สัตว์โลกเวียนว่ายอยู่ในวัฏฏทุกข์

ดังนั้น จึงเป็นหน้าที่ของนักปฏิบัติ “ทำอย่างไรจึงจะหนีออก
จากวัฏฏทุกข์”

ปริจเฉทที่ ๓
ปกิณณกสังคหวิภาค

ปริเฉทที่ ๓

ปกิณณกสังคหิภาค

คัมภีร์จิตและเจตสิก ว่าโดยสภาวะของตน ๆ มี ๕๓ ประกอบซึ่งกันและกันได้ตามสมควร ได้แสดงมาแล้วโดยพิสดาร บัดนี้ จะได้แสดงปกิณณกสังคหะ คือ การสงเคราะห์จิตและเจตสิกเหล่านั้น โดยเรียงรายทั่วไป ด้วยอำนาจแห่งความเกิดขึ้นของจิตตามสมควร โดยสังคหะใน ๖ หมวด คือ

- ๑) เวทนาสังคหะ
- ๒) เหตุสังคหะ
- ๓) กิจจสังคหะ
- ๔) ทวารสังคหะ
- ๕) อารัมพณสังคหะ
- ๖) วัตถุสังคหะ

เวทนาสังคหะ

แปลว่า การเสวยอารมณ์ คือ ความรู้สึกที่ได้ประสบกับอารมณ์ที่มากกระทบทางทวาร ๖ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ โดยอารมณ์ ๖ ได้แก่ รูปารมณ์ สัทธารมณ์ คันธารมณ์ รสารมณ์ โผฏฐัพพารมณ์ และธรรมารมณ์

ความรู้สึกที่เกิดขึ้นทางทวาร เรียกว่า **ผัสสเวทนา** คือ สุข ทุกข์ หรืออุเบกขาเวทนา ความรู้สึกย่อมปรากฏ ความรู้สึกสุข, ทุกข์

ย่อมเห็นง่าย แต่อุเบกขาเวทนาเห็นได้ยาก (ดูจนายพรานเนื้อติดตามเนื้อที่วิ่งไปบนแผ่นศิลาไม่เห็นรอยเท้าเนื้อจะนั้น)

เวทนานี้ เป็นอารมณ์หนึ่งในสติปัฏฐาน ๔ เป็นหนึ่งในขั้นที่ ๕ ได้แก่ เวทนาขั้นนี้ เป็น สัมผัสจิตตสสารณเจตสิก ชื่อเวทนาเจตสิก ในเจตสิก ๕๒

เวทนา ๕ (อินทรีย์ ๕ ในเวทนา) ได้แก่ สุขเวทนา ทุกขเวทนา โสมนัสเวทนา โทมนัสเวทนา อุเบกขาเวทนา แต่ละเวทนาแจกออกไปตามทวาร ๖ เป็น “สัมผัสสชา ๖” ได้แก่ จักขุสัมผัสสชา โสตสัมผัสสชา ฆานสัมผัสสชา ชิวหาสัมผัสสชา กายสัมผัสสชา มโนสัมผัสสชา (สัมผัสทางทวาร ๖ ได้แก่ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เกิดวิญญาน ๖ เป็น เห็น, ได้ยิน, ได้กลิ่น, รู้รส, รู้สัมผัส ถูกต้องทางกาย, รู้คิดนึกทางใจ) เกิดเวทนา ๕ ขึ้น ทำให้เกิด ยินดี(โลภะ)-ยินร้าย(โทสะ) และก็มีโมหะเกิดเข้าไปพร้อมกับโลภะโทสะด้วยทุกครั้ง แล้วหลงไปในความไม่รู้สภาวะความเป็นจริงที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา จึงเป็นความทุกข์ ถ้ารู้เท่าทันเวทนาที่เกิดขึ้นก็ไม่ทุกข์

ถ้าเราปรารถนาจะเอาแต่เฉพาะเวทนาที่เป็นสุข เท่ากับว่าเราปรารถนาเวทนาขั้นนี้ เมื่อปรารถนาขั้นใดขั้นหนึ่ง **จึงเท่ากับว่าเราปรารถนาขั้นทุกขั้น คือเรายังคงปรารถนาเกิด ก็เป็นทุกข์อยู่ตลอดไป** ดังนั้น จึงควรโยนิโสมนสิการใส่ใจให้แยบคายในความเกิด-ดับของเวทนาที่เกิดขึ้น โดยมีสติรู้ตัวอยู่เนื่อง ๆ ด้วยการกำหนดเจริญ เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน ย่อมเห็นเวทนาที่เกิดขึ้นไม่เที่ยง เป็นทุกข์ทนอยู่ไม่ได้ เป็นอนัตตา ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเรา-เขา

ในทำนองเดียวกัน **ถ้าหากเราผลักไส้หรือปฏิสรรพยาณเวทนา** ที่เป็นทุกข์ หรือหลงลืมไปกับเวทนาที่เป็นอุเบกขา เป็นกลาง ๆ เฉย ๆ **ก็เท่ากับว่าเรายังมีขันธอยู่เช่นเดียวกัน เมื่อยังมีขันธก็มีทุกข์รำไป**

ขณะที่เกิดทุกข์เวทนา เราก็จะเปลี่ยนอิริยาบถ ๔ อยู่เสมอ ๆ เช่นนี้ถ้าสังเกตให้ดีจะเห็นว่า “อิริยาบถปิดบังทุกข์” ทำให้เราไม่เห็นทุกข์ ดังนั้น ก่อนจะเปลี่ยนอิริยาบถควรเข้าไปกำหนดดูทุกข์เวทนาเสียก่อน แล้วค่อยเปลี่ยน เมื่อเปลี่ยนอิริยาบถแล้ว ทุกข์ก็ดับไป ความสุขเวทนามีเกิดขึ้น และสุขเวทนาที่เกิดขึ้นนาน ๆ ก็เป็นทุกข์เกิดขึ้นอีก เป็นเช่นนี้หมุนเวียนเปลี่ยนไปอยู่ตลอดเวลาทั้งวันตั้งแต่ตื่นจนหลับ เกิด-ดับ อยู่ตลอดเวลา เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ถ้าถอนเสียได้ซึ่งความยึดมั่นถือมั่นในเวทนาทั้ง ๕ ภพชาติก็จะไม่มีเกิดขึ้นอีก

สุขเวทนาที่พยายามดิ้นรนแสวงหาเป็นความสุขที่ไม่ยั่งยืน จึงทำให้เกิดทุกข์ ส่วนสุขที่ยั่งยืน คือสุขอันเกิดจากสมาธิและวิปัสสนา จึงเป็นสันติสุขที่ยั่งยืน จึงให้ละความยึดมั่นในเวทนาทั้งปวง

เวทนาที่เกิดกับจิต

๑) สุขเวทนา เกิดจากกุศลวิบาก เกิดพร้อมกับกายวิญญาณจิต ๑ ดวง

๒) ทุกขเวทนา เกิดจากอกุศลวิบาก เกิดพร้อมกับกายวิญญาณจิต ๑ ดวง

๓) โสมนัสเวทนา เกิดจากกุศลวิบาก เกิดพร้อมกับจิต ๖๒ ดวง (เกิดในโลภมูลจิต ๔ กามาวจรจิต ๑๒ ดวง สุขสันติริณะ ๑ ดวง หลีตุปปาหจิต ๑ ดวง มหัคคตจิต ๔๔ ดวง) เกิดพร้อมกับความยินดี

๔) โทมนัสเวทนา เกิดจากอกุศลวิบาก เกิดพร้อมกับจิต ๒ ดวง (ปฏิฆจิต ๒ ดวง ได้แก่ โทสมูลจิต ๒ ที่เป็นสังขาริก ๑ อสังขาริก ๑) เกิดพร้อมกับความทุกข์ทางใจ

๕) อุเบกขาเวทนา เกิดจากอุเบกขาสหคตจิต ๕๕ ดวง อกุศลจิต ๖ อเหตุกจิต ๑๔ กามาวจรโสภณจิต ๑๒ มหัคคตจิต ๑๕ (มีรูปาวจรจิต ๓ และอรูปาวจรจิต ๑๒) และโลกุตตรจิต ๘ ดวง
เวทนาที่สังเคราะห์เข้ากับสัมปโยคณัยและสังคณณัยนั้นมีอธิบายไว้ในจิตตปรมัตถ์

ปฐมอนันตสูตร

“ดูก่อนอนานนท์ เวทนา ๓ เหล่านี้ คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา เหล่านี้เราเรียกว่า เวทนา

เพราะผัสสะเกิดขึ้น เวทนาจึงเกิดขึ้น นี่เป็นความเกิดแห่งเวทนา

เพราะผัสสะดับ เวทนาจึงดับ นี่เป็นความดับแห่งเวทนา

อริยมรรคมืองค์ ๘ คือ สัมมาทิฐิ เป็นต้น นี่เป็นปฏิปทาเครื่องให้ถึงความดับแห่งเวทนา

สุขโสมนัส ย่อมเกิดขึ้นเพราะอาศัยเวทนาใด นี่เป็นคุณแห่งเวทนา

เวทนาไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวน เป็นธรรมดา นี่เป็นโทษแห่งเวทนา

การกำจัด การละนันทราคะในเวทนา นี่เป็นอุบายเครื่องสลัดออกแห่งเวทนา” (พระพุทธทวณะ)

ทฎฐัพพสูตร

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เวทนา ๓ เหล่านี้ คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงเห็นสุขเวทนาโดยความเป็นทุกข์ พึงเห็นทุกข์เวทนาโดยความเป็นลูกศร พึงเห็นอทุกข์ขมสุขเวทนาโดยความเป็นของไม่เที่ยง

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุที่ภิกษุเห็นสุขเวทนาโดยความเป็นทุกข์ เห็นทุกข์เวทนาโดยความเป็นลูกศร เห็นอทุกข์ขมสุขเวทนาโดยความเป็นของไม่เที่ยง ภิกษุนี้เรากล่าวว่ามีความเห็นโดยชอบ ตัดตัณหาได้เด็ดขาด เพิกถอนสังโยชน์ได้แล้ว ได้กระทำที่สุดแห่งทุกข์แล้ว เพราะการละมานะได้โดยชอบ” (พระพุทธรวจนะ)

สัลลัตถสูตร

“...ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ปุถุชนผู้มิได้ลำดับ ย่อมเสวยสุขเวทนา บ้าง ทุกขเวทนาบ้าง อทุกข์ขมสุขเวทนาบ้าง อริยผู้ได้ลำดับแล้ว ก็ย่อมเสวยสุขเวทนาบ้าง ทุกขเวทนาบ้าง อทุกข์ขมสุขเวทนาบ้าง

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในชน ๒ จำพวกนั้น จะมีอะไรแตกต่างกัน มีอะไรต่างกัน ระหว่างอริยสาวกผู้ได้ลำดับกับปุถุชนผู้มิได้ลำดับ... ฯลฯ...

เวทนาเกิดแก่ปุถุชนกับพระอริยบุคคลต่างกันอย่างไร ?

“...ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ปุถุชนผู้มิได้ลำดับ อันทุกข์เวทนาถูกต้องแล้วย่อมเศร้าโศก ร่ำไรรำพัน ทูบอคร่ำครวญ ย่อมถึงความมมใจ เขาย่อมเสวยเวทนา ๒ อย่าง คือ เวทนาทางกาย และ เวทนาทางใจ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนนายขมังธนูพึงยิงบุรุษนั้น ด้วยศรดอกที่ ๑ แล้วยิงซ้ำด้วยลูกศรดอกที่ ๒ อีก เมื่อเป็นอย่างนี้ บุรุษนั้นย่อมเสวยเวทนาเพราะลูกศร ๒ อย่าง คือ ทางกาย และ ทางใจ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ปุถุชนผู้มิได้ลำดับ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน อันทุกข์เวทนาถูกต้องแล้วย่อมเศร้าโศก ร่ำไรรำพัน ทูบอคร่ำครวญ

ย่อมถึงความมั่งมาย

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ฝ่ายอริยผู้ได้สดับ อันทุกขเวทนาถูกต้องแล้ว ย่อมไม่เศร้าโศก ไม่ร่ำไร ไม่ร่ำพัน ไม่ทูปอกคร่ำครวญ ไม่ถึงความมั่งมาย เธอย่อมสละเวทนาทางกายอย่างเดียว ไม่ได้สละเวทนาทางใจ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนนายขมังธนู พึงยิงบุรุษด้วยลูกศรดอกที่ ๑ ยิงเข้าบุรุษนั้นด้วยลูกศรดอกที่ ๒ ผิดไป เมื่อเป็นอย่างนี้บุรุษนั้นย่อมสละเวทนาเพราะลูกศรดอกเดียว

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว ก็ฉันนั้นเหมือนกัน อันทุกขเวทนาถูกต้องแล้ว ย่อมไม่เศร้าโศก ไม่ร่ำไร ไม่ร่ำพัน ไม่ทูปอกคร่ำครวญ ไม่ถึงความมั่งมาย ไม่ได้สละเวทนาทางใจ”(พระพุทธทวณะ)

เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐานในมหาสติปัฏฐานแปล

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ก็อย่างไรเล่า ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นเวทนา (ความสละอารมณ์) ในเวทนาเนื่อง ๆ อยู่

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้

เมื่อสละสุขเวทนา ก็รู้ชัดว่า บัดนี้เราสละสุขเวทนา...

เมื่อสละทุกขเวทนา ก็รู้ชัดว่า บัดนี้เราสละทุกขเวทนา...

เมื่อสละยอกุขมสุขเวทนา (ไม่สุขไม่ทุกข์) ก็รู้ชัดว่า บัดนี้เรา

สละยอกุขมสุขเวทนา...”

ฯลฯ

อนึ่ง เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน ควรตั้งสติกำหนดความรู้สึกในอารมณ์ มี ๔ อย่าง ได้แก่

สุข ทุกข์ ไม่สุขไม่ทุกข์ สุขประกอบอามิส สุขไม่ประกอบอามิส ทุกข์ประกอบอามิส ทุกข์ไม่ประกอบอามิส ไม่สุขไม่ทุกข์ ประกอบอามิส ไม่สุขไม่ทุกข์ไม่ประกอบอามิส

โสดาบันสูตร อินทรีย์ ๕ ในเวทนา (เวทณินทรีย์ ๕) รู้การเกิด-ดับแห่งอินทรีย์ ๕ เป็นโสดาบัน

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! อินทรีย์ ๕ ประการนี้เป็นไฉน คือ สุขินทรีย์ ๑ ทุกขินทรีย์ ๑ โสมนัสสินทรีย์ ๑ โทมนัสสินทรีย์ ๑ อุเบกขินทรีย์ ๑

เมื่อใดอริยสาวกรู้ชัดซึ่งความเกิด-ดับ รู้ชัดซึ่งคุณ-โทษ รู้ชัดซึ่งอุปายอันเป็นเครื่องสลัดออกแห่งอินทรีย์ ๕ ประการนี้ตามความเป็นจริง

อริยสาวกนี้ เรียกว่าเป็นพระโสดาบัน ไม่มีความตกต่ำ เป็นผู้เที่ยงที่จะตรัสรู้เป็นเบื้องหน้า... ฯลฯ...” (พระพุทธทวณะ)

จุฬัตถสัจจสูตร ๑๒/๓๗๘

“... ฯลฯ...เมื่อเธอเสวยเวทนาใด ๆ ไม่ว่าสุข ทุกข์ ไม่สุขไม่ทุกข์ ก็พิจารณาเห็นความไม่เที่ยง ความคลาย ความดับไป พิจารณาเห็นด้วยการปล่อยวางเวทนานั้น ไม่ถือมั่น

เมื่อไม่ถือมั่น ก็ไม่สะดุ้งตื่น เมื่อไม่สะดุ้งตื่น ก็ดับเย็น เป็นนิพพาน เฉพาะตนรู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์ ทำหน้าที่เสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่มีอีก... ฯลฯ...” (พระพุทธทวณะ)

เวทนาในปฏิจจสมุปบาท

เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพ ชาติ ชรามรณะ อวิชชา สังขาร วิญญาน นามรูป สฬายตนะ...เกิดเพราะ “มีผัสสะ” ผัสสะ

หรือผัสสาหาร เป็นอาหารของเวทนา ผัสสะย่อมเกิดที่ทวาร ๖ ดับที่ทวาร ๖ (ศึกษารายละเอียดที่เล่ม ๗ หน้า ๖๖ เรื่อง ยุทธวิธีหรือเทคนิคพิเศษ ศึกษาปฏิจazzสมุปาบท ๑๒)

เวสาลีสูตร ๑๘/๑๒๓

“อนุปาทาโน ปรินิพพาเยติ ผู้ไม่มีอุปาทาน ย่อมบรรลุนิพพาน” (พระพุทธทวจนะ)

ข้อสังเกตสำคัญ การเจริญสติในเวทนานุปัสสนาบ่อย ๆ เนือง ๆ ย่อมเป็นทางดำเนินให้ถึงความบรรลุธรรมได้อีกทางเลือกหนึ่ง ลองพิจารณา (โยนิโสฯ) ใส่ใจให้จงดี ท่านอาจเป็นผู้หนึ่งที่มีชิปปาภิญญา ปฏิปทานี้ ก็อาจเป็นไปได้ เพราะแลเห็นง่ายและชัดเจนดี พระพุทธองค์ทรงตรัสสอนให้ปล่อยวาง คือ ไม่ให้ยึดมั่น (ไม่ให้มีอุปาทาน) **ให้ปล่อยวางให้หมดทุกเรื่องทุกอย่าง อย่าแบกถืออะไร ๆ ให้มันหนักทั้งมันเสียแม้ความดี (บุญกุศล) ก็ให้ทิ้ง** ความถูกต้องก็ให้ทิ้ง หมายความว่า ให้ปฏิบัติการปล่อยวาง ปฏิบัติการไม่แบกไม่ถือ ปฏิบัติการละการทิ้งแม้ความดีหรือกุศลผลบุญ (เพราะบุญบังพระนิพพาน)

เหตุสังคหะ

แปลว่า สภาวธรรมที่ทำให้เกิดผลชื่อว่าเหตุ มี ๖ ประการ

๑) โลกเหตุ เกิดจาก โลกมูลจิต ๘ ดวง	} อกุศลเหตุหรือ
เหตุบาป
มีความทุกข์เป็นผล
๒) โทสเหตุ เกิดจาก โทสมูลจิต ๒ ดวง	
๓) โมหเหตุ เกิดจาก โหมมูลจิต ๒ ดวง	

อกุศลเหตุหรือเหตุบาป เป็นสมุทัยในอริยสัจ ๔ เป็นเหตุให้เกิดทุกข์

โลภะ คือ ตัณหา ราคะ ความรัก ความยินดี ความกำหนัดยินดี ความชอบ ฯลฯ

โทสะ คือ ความโกรธ ประทุษร้าย ความขัง ความอาฆาต พยาบาทปองร้าย ปฏิฆะขัดเคืองใจ ความยินร้าย ไม่ชอบ ฯลฯ

โมหะ คือ อวิชชา ความมืด ความหลง ความเผลอไป ความไม่รู้สภาวะความจริง ฯลฯ

อกุศลเหตุเป็นอกุศลมูล เป็นรากเหง้าของอกุศลทั้งปวง เป็นอกุศลธรรม

การแก้ทุกข์ จึงให้แก้ที่เหตุ คือ ตัสมุทัย (โลภเจตสิกในโลภมูลจิต ๘ ดวง) และต้องแก้ที่ตนเอง แก้ที่คนอื่นไม่ได้ เราไม่สามารถที่จะไปเอากิเลสของคนอื่นออกได้ (ทุกคนต่างมีกรรมเป็นของตัว) พระพุทธองค์ทรงชี้ทางให้เท่านั้น ตัวเราต้องปฏิบัติด้วยตนเอง (ปัญหาของใคร คนนั้นต้องเป็นคนแก้และต้องแก้ที่ตัวเองก่อน) จึงควรจะต้องมีโยนิโสมนสิการเสียให้ถูกต้องก่อนที่จะเริ่มต้นแก้ และการแก้ก็ต้องศึกษาตัวเอง ให้รู้จักตัวเอง วิชาหรือปัญญามีได้เกิดจากการศึกษา วิชาการทางโลก หากแต่เกิดจากการศึกษาตัวเอง ได้แก่ ร่างกายกับจิตใจ รูปขันธ์กับนามขันธ์ รูปธรรมกับนามธรรม หรือรูปกับนาม นั่นเอง

๔) อโลภเหตุ

๕) อโทสเหตุ

๖) อโมหเหตุ

อเหตุกจิต คือ จิตที่ไม่มีเหตุ ไม่สัมปยุตกับเหตุ ๖ ประการ ดังกล่าว จำนวน ๑๘ ดวง (เป็นจิตที่ไม่เป็นบุญเป็นบาป แต่เป็นผลวิบากในอดีต) ได้แก่

๑) ปัญจทวารารัชชนจิต ๑ ดวง คือ จิตที่ร่าเริงถึงอารมณ์ทางทวารทั้ง ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย

๒) ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ ดวง

๓) สัมปฏิจฉันนจิต ๒ ดวง

๔) สันตীরณจิต ๓ ดวง

๕) ไวกุลล์พพนจิต ๑ ดวง

๖) หลิตุปปาทจิต ๑ ดวง

ที่เหลืออีก ๗๑ ดวง เป็น**สเหตุกจิต** คือ จิตที่ประกอบด้วยสัมปยุตตเหตุ ซึ่งมีเหตุ ๖ เกิดร่วมด้วย มี ๓ ประการ

๑) **เอกเหตุกจิต** ประกอบด้วยเหตุเดียว มี ๒ ดวง คือ โมหเหตุ

๒) **ทวิเหตุกจิต** ประกอบด้วยเหตุ ๒ มี ๒๒ ดวง คือ โลกเหตุ และ โทสเหตุ

๓) **ติเหตุกจิต** ประกอบด้วยเหตุ ๓ มี ๔๗ ดวง คือ อโลภ อโทส อโมหเหตุ

เอกเหตุกจิต คือ โมหมูลจิต ๒ ดวง เป็นเหตุเดียวที่เป็นสัมปยุตตเหตุ ได้แก่ โมหเหตุ เหตุทำให้เกิดความลุ่มหลง

ทวิเหตุกจิต คือ จิตที่เกิดขึ้นประกอบด้วยเหตุ ๒ มี ๒๒ ดวง คือ อกุศลจิต ๑๒ โลกมูลจิต ๘ โทสมูลจิต ๒ ดวง เป็น ๒ เหตุที่เข้าไปสัมปยุตตเหตุ ได้แก่ โลกเหตุและโทสเหตุ และมีกามาวจรจิต ๑๒ ดวง เกิดร่วมด้วย

โมหะประจุความมืด เมื่อความโลภ ความโกรธ เกิดขึ้น โมหะ ความหลงจึงเข้าร่วมด้วย เป็นหลงโลก หลงโกรธ

ติเหตุกจิต คือ จิตที่มีเหตุ ๓ มีอยู่ ๔๗ ดวง คือญาณ-สัมปยุตตคามาวจรจิต ๑๒ ดวง มหัคคตโลกุตตรจิต ๓๕ ดวง ประกอบด้วย อโลภเหตุ อโทสเหตุ อโมหเหตุ

จิต ๔๗ ดวงนี้ ปุถุชนสามารถทำได้เพราะมหากุศลคามาวจรจิต ๘ และมหาวិปากคามาวจรจิต ๘ ดวง สามารถทำกุศลทาน ศีล ภavana ได้ และขณะทำนั้นทำด้วยปัญญา มีความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง ทำกุศลด้วยโสมนัสญาณสัมปยุต เกิดมามีปัญญามาก สามารถศึกษาธรรมบรรลุมรรคผลได้ก่อนผู้อื่น ดุจบัวพ้นน้ำคอยแสงอาทิตย์กับานได้ทันที เป็นอุมคตัตถัญญบุคคล สำหรับปุถุชนในปัจจุบันชาตินี้ ถ้าหากจะต้องเกิดอีก ในขณะจุติจิตดับ ก็ขอให้ทำเหตุให้เป็นติเหตุกจิตนี้ไปปฏิสนธิในชาติต่อไปก็จะบรรลุธรรมในชาตินั้น

กิจจสังคหะ

คือ กิจหรือหน้าที่ของจิตและเจตสิก ในกิจจสังคหะนี้แสดงไว้ มีอยู่ ๑๔ กิจ ได้แก่

๑) ปฏิสนธิกิจ ทำหน้าที่ปฏิสนธิ ทำให้ชาติใหม่มีขึ้นหรือเกิดใหม่ เป็นด้วยอำนาจของการสืบต่อ (สันตติ) ระหว่างจุติจิตกับปฏิสนธิจิต สัตว์ทั้งหลายทั้ง ๓๑ ภูมินี้ ตายแล้วเกิดทันทีไม่มีระหว่างกัน ทั้งนี้ตามอำนาจของกรรม

๒) ภาวังกิจ ทำหน้าที่รักษาร่องของภพได้แก่ ภาวังกจิต เป็นช่วงของการพักของจิต เช่น หลับและขณะที่ตื่น และช่วงขึ้นสู่วิถีรับรู้

อารมณ์ทางทวารต่าง ๆ

๓) **อวักขณกิจ** ทำหน้าที่พิจารณาอารมณ์ใหม่ คือ อวักขณจิต ทำหน้าที่พิจารณาว่าอารมณ์เป็นอารมณ์อะไร

๔) **ทัสสนกิจ** ทำหน้าที่เห็นรูปจิตที่เห็นรูปอารมณ์ คือ จักขุวิญญาณจิต รู้รูปอารมณ์ทางตา

๕) **สวณกิจ** ทำหน้าที่ฟังเสียงจิตที่ฟังเสียง คือ โสตวิญญาณจิต รู้สัทอารมณ์ทางหู

๖) **ฆายนกิจ** ทำหน้าที่ดมกลิ่น จิตที่สูดกลิ่น คือ ฆานวิญญาณจิต รู้คันธอารมณ์ทางจมูก

๗) **สายนกิจ** ทำหน้าที่ลิ้มรส จิตที่ลิ้มรส คือ ชิวหาวิญญาณจิต รู้รสอารมณ์ทางลิ้น

๘) **มุสสนกิจ** ทำหน้าที่ถูกต้องสัมผัส จิตที่สัมผัสถูกต้อง โผฏฐัพพารมณ์ คือ กายวิญญาณจิต รู้โผฏฐัพพารมณ์ทางกาย

๙) **สัมปฏิจฉันนกิจ** ทำหน้าที่รับอารมณ์ จิตที่รับอารมณ์ ทางทวาร ๖ ส่งต่อ

๑๐) **สันตீรณกิจ** ทำหน้าที่พิจารณาอารมณ์ จิตที่พิจารณาอารมณ์ที่รับมาส่งต่อ

๑๑) **ไวญญัพพนกิจ** ทำหน้าที่ตัดสินอารมณ์ (จิตที่ทำหน้าที่ตัดสินอารมณ์) ส่งต่อ

๑๒) **ชวนกิจ** ทำหน้าที่เสวยอารมณ์ (จิตที่เสวยอารมณ์) ๗ ขณะแล้วส่งต่อ

๑๓) **ตทาลัมพนกิจ** ทำหน้าที่รับอารมณ์ต่อจากชวนะมาเก็บไว้ (จิตที่หน่วงอารมณ์)

๑๔) จุตติกิจ ทำหน้าที่เคลื่อนจากภพปัจจุบัน (จิตที่เคลื่อนจากภพปัจจุบัน) หมายถึง ตายจากชาตินี้ไปเกิดภพชาติอื่นต่อไป

ฐานของจิต ๑๐ ฐาน

คือ ที่ตั้งหรือที่ทำงาน ที่แห่งการงานของจิต ๑๐ ฐาน ได้แก่

- ๑) ปฏิสนธิฐาน คือที่ทำงานของปฏิสนธิจิต
- ๒) ภาวัญฐาน คือที่ทำงานของภาวัญจิต
- ๓) อารักขฐาน คือที่ทำงานของอารักขจิต
- ๔) ปัญจทวารารักขฐาน เป็นฐานของปัญจทวารารักขจิต ทั้ง ๕ มีฐานรวมแห่งนี้แห่งเดียว
- ๕) สัมปฏิจฉันฐาน คือที่ทำงานของสัมปฏิจฉันจิต
- ๖) สันตัตถฐาน คือที่ทำงานของสันตัตถจิต
- ๗) โวญจัพพนฐาน คือที่ทำงานของโวญจัพพนจิต
- ๘) ชวนฐาน คือที่ทำงานของชวนจิต
- ๙) ตทาลัมพนฐาน คือที่ทำงานของตทาลัมพนจิต
- ๑๐) จุตติฐาน คือที่ทำงานของจุตติจิต

จิตที่ทำงานทั้ง ๑๔ หน้าที่ แบ่งที่ทำงานไปตามฐานต่าง ๆ

ทั้ง ๑๐ ฐาน ใน ๑๐ ฐานนี้ ตั้งแต่ปฏิสนธิจนกระทั่งจุตติ

จิต ๑๙ ดวง คือ อุเบกขาสันตัตถจิต ๒ ดวง มหาวิบากจิต

๘ ดวง รูปาวจรจิต ๕ ดวง อรูปาวจรจิต ๔ ดวง ทำหน้าที่ ๓ หน้าที่

คือ ๑) ปฏิสนธิกิจ ๒) ภาวัญกิจ ๓) จุตติกิจ

การทำกิจหน้าที่ของจิต มีดังต่อไปนี้

๑) ทั้ง ๓ กิจนี้ คือจิตดวงเดียวกันเป็นสันตติสืบต่อเป็น ๓ กิจ และทั้ง ๑๙ ดวง นี้จะทำหน้าที่เป็นภาวัญกิจ-จุตติกิจ-และปฏิสนธิกิจ

ดวงใดดวงหนึ่งใน ๑๙ ดวง

๒) ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ มโนทวาราวัชชนจิต ๑ รวม ๒ ดวงนี้ ทำหน้าที่พิจารณาอารมณ์ทางปัญจทวารและมโนทวาร

๓) จักขุวิญญาณจิต ๒ ทำหน้าที่เห็นรูป โสตวิญญาณจิต ๒ ทำหน้าที่ฟังเสียง ฆานวิญญาณจิต ๒ ดวง ทำหน้าที่ดมกลิ่น ชิวหาวิญญาณจิต ๒ ดวง ทำหน้าที่ลิ้มรส กายวิญญาณจิต ๒ ดวง ทำหน้าที่รู้สัมผัสถูกต้องทางกาย สัมผัสปฏิจันนจิต ๒ ดวง ทำหน้าที่รับอารมณ์ รวมเป็น ๑๒ ดวง (เป็นทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ ดวง และ สัมผัสปฏิจันนจิต ๒ ดวง)

๔) สันตීรณจิต ๓ ดวง ได้แก่ อุเบกขาอกุศลวิบาก ๑ อุเบกขากุศลจิต ๑ โสมนัสสันตīรณจิต ๑ ทำหน้าที่พิจารณาอารมณ์

๕) มโนทวาราวัชชนจิต ๑ ดวง ทำหน้าที่โฆฏฐัพพนกิจในปัญจทวาร คือตัดสินอารมณ์ทางทวาร ๕

๖) อวัชชนจิต ๕๕ ดวง คือกุศลจิต ๒๑ ดวง อกุศลจิต ๑๒ ดวง กิริยาจิต ๑๘ ดวง โลกุตตรจิต ๔ ดวง ทำหน้าที่ชวนกิจเสพอารมณ์

๗) จิต ๑๑ ดวง ได้แก่ มหาวิบากจิต ๘ อุเบกขาสันตīรณจิต ทำหน้าที่ตทาลัมพนจิต ข้อสังเกตว่าอุเบกขาสันตīรณจิต ทำหน้าที่ถึง ๕ หน้าที่ได้แก่ ปฏิสนธิกิจ ภาวังกิจ จุตติกิจ สันตīรณอกุศลวิบาก และ สันตīรณกุศลวิบาก

๘) มหาวิบากจิต ๘ ดวง ทำหน้าที่ ๔ กิจ คือ (๑) ปฏิสนธิกิจ (๒) ภาวังกิจ (๓) จุตติกิจ (๔) ตทาลัมพนกิจ

๙) มหัคคตวิบากจิต ๙ ดวง คือ รูปาวจรวิบาก ๕ อรูปาวจร-

วิปาก ๔ ทำหน้าที่ ๓ กิจ คือ ปฏิสนธิกิจ ภาวังกิจ และจุติกิจ

๑๐) โสมนัสสหคตจิต ๑ ดวง ทำหน้าที่ ๒ กิจ คือ สันตীরณกิจ และตทาลัมพนกิจ

๑๑) โวญฐัพพนจิต ๑ ดวง ทำหน้าที่ ๒ กิจ คือ โวญฐัพพนกิจ กับอาวัชชนกิจ

๑๒) ส่วนที่เหลืออีก ๖๘ ดวง คือ ชวนจิต ๕๕ มโนทวาร วัชชนจิต (มโนวิญญูณธาตุ) ๓ ทวิปัญญาวิญญูณจิต ๑๐ ดวง ทำหน้าที่ตามกิจของตน ๆ เพียงกิจเดียว

ทวารสังคหะ

ทวาร ๖ หมายถึง ทางที่จิตและเจตสิกจะรับรู้อารมณ์มี ๖ ทาง บางแห่งเรียกอายตนะ (ที่ต่อ ช่องต่อ) ได้แก่

๑) จักขุทวาร	ได้แก่	จักขุปสาทรูป
๒) โสตทวาร	"	โสตปสาทรูป
๓) ฆานทวาร	"	ฆานปสาทรูป
๔) ชิวหาทวาร	"	ชิวหาปสาทรูป
๕) กายทวาร	"	กายปสาทรูป
๖) มโนทวาร	"	ภาวังกจิต ๑๔ ดวง ได้แก่ อุเบกขา
สันตীরณจิต ๒ ดวง มหาวิปากจิต
๘ ดวง รูปาวจรจิต ๕ ดวง
อรูปาวจรจิต ๔ ดวง

(อุปมาร่างกาย คือ จอมปลวก มีรู ๖ รู มีโคธา (เหยี่ยว) เข้า-ออกอยู่ตลอดเวลา รู ๖ รู หมายถึง ทวารทั้ง ๖ พญาโคธา

คือจิตหรือวิญญาณ เข้าไปรับความรู้สึกยินดี-ยินร้าย ทาง ตา หู จมูก
ลิ้น กาย ใจ ตลอดเวลา)

จำแนกจิตทางทวาร ๖ ได้ดังนี้

๑) จักขุทวาร มีจิตเกิด ๔๖ ดวง ได้แก่ ปัญจทวารารัชชนจิต
๑ จักขุวิญญาณจิต ๒ สัมปฏิจฉันนจิต ๒ สันตীরณจิต ๓
ไวญฐัพพนจิต ๑ กามาวจรจิต ๒๙ มหาวีบากจิต ๘

๒)-๕) โสตทวาร ฆานทวาร ชิวหาทวาร และกายทวาร
ต่างก็มีจิตเกิดขึ้น ๔๖ ดวง เช่นเดียวกันกับจักขุทวาร

๖) มโนทวาร มีจิตเกิด ๖๗ ดวง ได้แก่

๖.๑) จิตเกิดทวารเดียว มี ๓๖ ดวง

๖.๒) จิตทวารวิมุตตจิต (จิตเกิดพ้นจากทวาร ๖) ๑๙
ดวง ได้แก่ ปฏิสนธิจิต ภวังคจิต จุตติจิต

๖.๓) อภุคฺคผลมฺลจิต ๑๒ ดวง

เมื่อจิตได้รับอารมณ์มากระทบ ถ้ามีโยนิโสมนสิการใส่ใจ
แยบคาย จะควบคุมจิตไม่ให้หลงชอบ-หลงชังไปตามอารมณ์ ฉะนั้น
พึงระวังรักษาสติ อบรมจิตให้รู้เท่าทันสภาวะตามความเป็นจริง ไม่
เป็นไปตามอำนาจของกิเลส เอาสติเข้าไปรู้กาย เวทนา จิต ธรรม เผ่า
สังเกตุอารมณ์ทางทวาร ๖ อารมณ์ ๖ วิญญาณ ๖ เป็นแต่ละอย่าง ๆ
เกิด-ดับๆ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ผู้หญิงผู้ชาย ไม่ใช่สัตว์บุคคล
ตัวตนเราเขา (พึงต้อนรับอารมณ์ที่เข้ามารกระทบ ดุจเดียวกันกับ
ต้อนรับแขกที่มาเยี่ยมถึงบ้านฉันนั้นๆ)

ปุณโณวาทสูตร ๑๔/๔๐๘ “เมื่อเธอเห็นรูป ได้ยินเสียง.. ฯลฯ...
เธอไม่พึงติดเพติดเพลินในนั้นทิวาคะในรูป เสียง ... ฯลฯ...และธรรม

ที่น่าปรารถนาน่ารักใคร่ชอบใจ เมื่อดับความเพลิดเพลินได้...ก็ดับทุกข์ได้... ฯลฯ...” (พระพุทธทวณะ)

อาร์มพนสังคหะ

คือ ในอาร์มพนสังคหะแสดงอาร์มณไว้ ๖ ประการ ได้แก่ รูปอาร์มณ สัทอาร์มณ คันธอาร์มณ รสอาร์มณ โผฏฐัพพอาร์มณ ธรรมอาร์มณ

อาร์มณ คือ จิตและเจตสิกทั้งหลายย่อมมารื่นรมย์ในที่นี้ ที่นี้จึงชื่อว่า อาร์มณ

จำแนกโดยกาล มี ๓ กาล คือ เฉพาะอาร์มณทางทวาร ๕

๑) ปัจจุบันกาล อาร์มณจะรับได้เฉพาะปัจจุบันกาลเท่านั้น

๒) อดีตกาล

๓) อนาคตกาล

ส่วนอาร์มณทางทวารที่ ๖ คือมโนทวาร รับรู้ได้ทั้ง ๓ กาล และกาลวิมุตติ ทางทวารวิมุตตจิต (นอกจากทวาร ๖ ได้แก่ สันตிரณจิต ๒ มหาวีภา ๘ รูปาวจรวิภา ๕ อรูปาวจรวิภาจิต ๔ รวม ๑๙ ดวง)

อนึ่ง อาร์มณของนิพพาน เป็นที่ดับทุกข์ทั้งปวง เป็นบรมสุข เป็นขันธวิมุตติ วิญญูณดับหมดไม่มีเหลืออยู่ในขันธ ไม่มีตัวตนเหลืออยู่ (ไม่มีตัวตนเสวยบรมสุขแต่อย่างใด เพราะเหตุว่าตัวรูป-นาม มีอยู่ก็ยังคงเป็นทุกข์อยู่ แต่การที่ได้เข้าไปถึงนิพพานนั้นแหละเป็นบรมสุข แต่เมื่อตัวรูป-นามยังมีอยู่เมื่อขันธยังไม่ดับ ทุกข์ก็ยังคงมีอยู่ต่อเมื่อดับขันธ ๕ ได้ด้วยจึงถึงบรมสุข จึงมีคำกล่าวว่าถ้ายังมีชีวิตอยู่ก็อาจเรียกได้ว่า “กิเลสนิพพาน” มิใช่ขันธนิพพาน นิพพานเป็นธรรมอาร์มณ ต้องรู้ได้ด้วยใจเท่านั้น จะรู้โดยทวารอื่นไม่ได้เลย)

ปสาทรูป ๕ (ได้แก่ จักขุปสาท ฯลฯ เป็นต้น) สุขุมรูป ๑๖ (ได้แก่ อาโปธาตุ อิตถิหารูป ปุริสหารูป หทัยวัตถุรูป ชีวิตรูป อาหารรูป ปริจเจทรูป กาย-วจีรณฺณติรูป กาย-จิตมฺหุตตา กาย-จิตกัมมณฺณุตตา อุปจยะ สันตติ ชรตา อนิจจตา) รูปดังกล่าวนี้รับรู้ได้ทางมโนทวารเท่านั้น

อารมณ์กรรมฐานที่เป็นบัญญัติ ได้แก่ สมถกรรมฐาน ๔๐ ต้องอาศัยมโนทวาร (เช่น อุคคหนิมิต คือนิมิตที่ติดที่ใจมิใช่ที่ตา)

อารมณ์ทั้ง ๖ ได้แก่ รูป เสียง ฯลฯ เป็นต้นนี้ รับรู้ได้ทางทวารทั้ง ๖ นี้เท่านั้น ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย พระพุทธองค์ทรงสอนเน้นให้ดับทุกข์ทางทวาร ๖ อารมณ์ ๖ วิญญาณ ๖ นี้เท่านั้น จึงให้เพิ่มพูนสติให้เหนือปัญญา (อย่าให้ปัญญาทางโลกอยู่เหนือสติ)

การมีสติรู้เท่าทันอารมณ์ปัจจุบันว่า “ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ไม่ใช่ผู้หญิง ผู้ชาย ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา” เมื่อรู้สภาวะตามความเป็นจริง ความวุ่นวายเดือดร้อนก็ไม่เกิด

วัตถุลังคะ

หมายถึง ที่ตั้งของจิตและเจตสิก เป็นที่เกิดของจิตและเจตสิก เรียกว่า วัตถุ เป็นความรู้สึกคิดต่ออารมณ์ทั้งปวง เป็นสภาวะของจิตและเจตสิก เป็นเรื่องของนามธรรมตลอดจนความสุข ทุกข์ ที่ได้รับอยู่เป็นเรื่องของนามขันธ์ (เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์) แต่ก็ต้องอาศัยรูปขันธ์เกิด (ดูคนตาบอดขาดิกับคนตาดีขาดิ)

รูปขันธ์ คือ วัตถุ ๖ ได้แก่ จักขุ โสตะ ฆานะ ชิวหา กาย และหทัยวัตถุ เป็นวัตถุที่เกิดของนามขันธ์ ๔ คือ จิตและเจตสิก ถ้าไม่มีวัตถุ ๖ วิญญาณก็เกิดไม่ได้

วิญญาณมิได้ล่องลอยไปในอากาศตามที่เข้าใจกัน วิญญาณจะอยู่โดยไม่มีวัตถุเป็นเอกเทศไม่ได้ จะต้องอาศัยรูปเป็นที่เกิด แม้แต่อบายสัตว์และเทวโลกก็ต้องอาศัยรูปเช่นเดียวกัน ที่มองเห็นนั้นมีให้เห็นวิญญาณแต่เห็นรูป เป็นรูปทั้งหยาบและละเอียด เช่น เทวดา, สัตว์นรก, เปรต, อสุรกาย เป็นรูปละเอียดมองเห็นไม่ได้ เว้นแต่จะนิรมิตรูปให้หยาบขึ้นจึงจะมองเห็นได้ มนุษย์กินอาหารหยาบจึงมีรูปหยาบสามารถเห็นได้ง่าย

เรื่องเทวดามีรูปละเอียด ได้แสดงไว้ในพระไตรปิฎก พระสุตตันตปิฎก มีเทวดามาเฝ้าพระพุทธเจ้า มาทูลถามปัญหาหลายครั้ง ทุกครั้งมีเทวดาจำนวนมากหลายหมื่นแสนโกฏิ แต่สามารถอาศัยพื้นที่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น นี่แสดงถึงว่าเทวดาเป็นรูปละเอียดไม่ต้องการพื้นที่มาก (หนึ่งอนุปรमाणูเทวดาอาศัยอยู่ได้ถึงแปดองค์)

วัตถุ ๖ คือ ปสาทรูป ๖ ได้แก่ จักขุปสาทรูป โสตปสาทรูป ฆานปสาทรูป ชิวหาปสาทรูป กายปสาทรูป และหทัยวัตถุรูป

วัตถุ ๖ เป็นที่ตั้งของจิตและเจตสิก จิตและเจตสิกนี้เป็นผู้รู้สึก วัตถุที่ตั้งไม่ได้รู้สึก เป็นอนารัมมณะไม่รู้อารมณ์ ผู้รู้เป็นเรื่องของนามธรรม ได้แก่ จิตและเจตสิก หรือนามขันธ์ ๔ หรือที่เรียกว่า วิญญาณ ได้แก่ จักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ มโนวิญญาณ โดยอาศัยวัตถุ ๖ เป็นที่เกิดนั่นเอง (คนตายมี ตา หู ฯลฯ แต่ไม่รู้รู้สึก ไม่เห็น ไม่ได้ยิน ฯลฯ เพราะ

วิญญาณดับไปแล้ว)

เหตุปัจจัยให้เกิดวิญญาณ ๔ อย่าง

- ๑) มีปสาทรูปดี เช่น จักขุวิญญาณ ฯลฯ เป็นต้น
- ๒) มีรูปารมณฺ์ เช่น รูป เสียง ฯลฯ เป็นต้น
- ๓) มีอาโลกะแสงสว่าง, มีช่องว่างของอากาศ
- ๔) มีมนสิการความตั้งใจ (ใส่ใจ)

วัตถุ ๖ จำแนกตามภูมิ มี ๓ ภูมิ ได้แก่

- ๑) กามภูมิ มี ๑๑ ภูมิ ได้แก่ อบายภูมิ ๔ มนุษย์ภูมิ ๑ เทวภูมิ ๖

- ๒) รูปภูมิ มี ๑๖ ภูมิ ได้แก่ รูปพรหมภูมิ ๑๖ (ปฐมฌาน ภูมิถึงปัญจฌานภูมิ)

- ๓) อรูปภูมิ มี ๔ ภูมิ ได้แก่ อรูปพรหมภูมิ ๔

ในรูปภูมิ ไม่มีขันธ์วัตถุ ขันธ์วัตถุ กายวัตถุ เพราะได้ทำลายกามฉันทะนิวรณ์ได้ วัตถุรูปทั้ง ๓ จึงไม่เกิดขึ้น

ในอรูปภูมิ ไม่มีวัตถุ ๖ เกิดอีก มีเฉพาะนามขันธ์เท่านั้น

วัตถุ ๖ จำแนกตามจิต มี ๒ อย่าง ได้แก่

- ๑) วิญญาณธาตุ ๕ เกิดโดยอาศัยวัตถุ ๕ ได้แก่ จักขุ-
วิญญาณธาตุ โสตวิญญาณธาตุ ฆานวิญญาณธาตุ ชิวหาวิญญาณธาตุ
กายวิญญาณธาตุ อาศัยวัตถุ ๕ ได้แก่ จักขุปสาท โสตปสาท
ฆานปสาท ชิวหาปสาท กายปสาท

- ๒) มโนธาตุ ๓ ได้แก่ ปัญจทวาราวชชนจิต ๑ สัมปฏิจ-
จันนจิต ๒ อาศัยทพยวัตถุอย่างเดียวกเท่านั้น

ส่วนมโนวิญญาณที่เหลืออีก ๓๐ ได้แก่ สันติริณจิต ๓

มหาวีภาจิต ๘ ปฏิฆะ ๒ ปฐมณามรรคจิต ๑ หลีตุปปาหจิต ๑
รูปาวจรจิต ๑๕ ย่อมอาศัยหทัยวัตถุธาตุ เกิดเพียงอย่างเดียวเท่านั้น

จิตอีก ๔๒ ดวง ได้แก่ กามาวจรจิต ๘ รูปาวจรกุศลจิต ๔
อกุศลจิต ๑๐ (เวทนาโสสมูลจิต ๒) กิริยาจิต ๑๓ (เวทนาปัญจทวาร-
วิชชนจิต ๑ หลีตุปปาหจิต ๑) รูปาวจรกิริยาจิต ๕ โลกุตตรจิต
๗ (เวทนาโสตาปัตติมรรคจิต ๑) บางครั้งอาศัย บางครั้งไม่อาศัยหทัย
วัตถุเกิด

ส่วนอรูปาวจรจิต ๔ ไม่อาศัยหทัยวัตถุเกิด

สรุปเนื้อหาเชิงปฏิบัติท้ายบท

ความสำคัญของปริจเฉทนี้ ควรให้ความสนใจเรื่องเวทนา
สังคหะ ผัสสะ ๖ เวทนา ๖ และเวทนาในอินทรีย์ทั้ง ๕ อันได้แก่
ลูขินทรีย์ ทุกขินทรีย์ โสมนัสสินทรีย์ โทมนัสสินทรีย์ อุเบกขินทรีย์
ซึ่งเป็นองค์พิจารณาในเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน ในมหาสติปัฏฐาน ๔
ควรพิจารณาโยนิโสมนสิการใส่ใจให้แยบคาย การพิจารณาเวทนาในเวทนา
ลงไตรลักษณ์ เป็นทางรู้เห็นและบรรลุลุธรรมได้ชัดเจนอีกแนวทางหนึ่ง

สำหรับทวาร ๖ วัตถุ ๖ อารมณ์ ๖ ก็มีความสำคัญ เพราะ
เป็นปัจจัยให้วิญญาณ ๖ เกิด เป็นการเกิด-ดับของรูป-นาม ซึ่งเป็น
อารมณ์ของวิปัสสนา และเกี่ยวโยงไปถึงผัสสะ ๖ และ เวทนา ๖ จึง
ควรใส่ใจโยนิโสแห่งให้ตลอดจนเข้าใจและขึ้นใจ จะช่วยให้ระลึกรู้ใน
การเจริญสติ ซึ่งทุกเรื่องที่กำลังกล่าวมานี้จะรวมลงในวิปัสสนาภูมิ ๖ ซึ่ง
เป็นอารมณ์ของวิปัสสนาทั้งสิ้น

ปริจเฉทที่ ๔
วิธีสังคหวิภาค

ปริจเฉทที่ ๔ วิถีสังคหวิภาค

คือ แนวการรวบรวมจิตและเจตสิก ด้วยสามารถแห่งการ
บังเกิดขึ้นของวิถิจิต เรียกว่า วิถีสังคหะ มี ๖ หมวด ได้แก่

๑) ทวารหักกะ	ได้แก่ทวาร ๖	} ยังมีรายละเอียด
อยู่ในปริจเฉทที่ ๓
๒) อารัมพณหักกะ	ได้แก่อารมณ ๖	
๓) วัตถุหักกะ	ได้แก่วัตถุ ๖	
๔) วิญญาณหักกะ	ได้แก่วิญญาณ ๖	
๕) วิสยปวัตติหักกะ	ได้แก่วิถีมุตตจิต	
๖) วิถีหักกะ	ได้แก่วิถี ๖	

วิญญาณหักกะ

วิญญาณ ๖ ได้แก่

๑) จักขุวิญญาณ	๔) ชิวหาวิญญาณ
๒) โสตรวิญญาณ	๕) กายวิญญาณ
๓) ฆานวิญญาณ	๖) มโนวิญญาณ

วิญญาณ คือ ธรรมชาติโดยอ้อมรู้แจ้งในอารมณ์ เพราะเหตุ
นั้น ธรรมชาตินั้นเรียกว่า วิญญาณ

เหตุที่ทำให้วิญญาณรู้แจ้งอารมณ์

- ๑) ต้องอาศัยวัตถุ ๖ เกิดได้แก่ จักขุประสาทรูป โสตรประสาทรูป
ฯลฯ เป็นต้น

๒) เกิดได้ด้วยวิธี ๖ วิธี ได้แก่ จักขุทวารวิธี โสตทวารวิธี ฆานทวารวิธี ชิวหาทวารวิธี กายทวารวิธี มโนทวารวิธี เกิดเป็น วิญญาณ ๖ ได้แก่ จักขุวิญญาณวิธี ฯลฯ เป็นต้น

วิสยปวัตติจักกะ

วิสยปวัตติ หรือ **วิธีวิมุตตจิต** คือ ความเป็นไปแห่งอารมณ์ เรียกว่า วิสยปวัตติ มี ๖ เรียกว่า วิสยปวัตติจักกะ มี ๖ อารมณ์ ได้แก่

๑) **ในปัญจทวาร มี ๔ อารมณ์** ได้แก่

๑.๑) **อติมหันตารมณ์** คือ อารมณ์ที่มีอัสติทวังก์ ๑ ขณะ และขณะจิตเกิดมากที่สุดถึง ๑๗ ขณะจิต

๑.๒) **มหันตารมณ์** คือ อารมณ์ที่มีอัสติทวังก์ ๒-๓ ขณะ และขณะจิตเกิดมากถึง ๑๔-๑๕ ขณะจิต

๑.๓) **ปริตตารมณ์** คือ อารมณ์ที่มีอัสติทวังก์ ๔-๙ ขณะ และขณะจิตเกิดน้อย ตั้งแต่ขณะที่ ๘-๑๓ ขณะจิต

๑.๔) **อติปริตตารมณ์** คือ อารมณ์ที่มีอัสติทวังก์มากกว่า ๙ ขณะจนถึง ๑๕ ขณะ และขณะจิตเกิดน้อยที่สุด ตั้งแต่ ๒-๘ ขณะจิต

๒) **ในมโนทวาร มี ๒ อารมณ์** ได้แก่

๒.๑) **วิภูตารมณ์** คือ อารมณ์ที่เห็นแจ้งชัดไม่มีอัสติทวังก์เกิดก่อน ซึ่งอาจรับมาจากทวารทั้ง ๕ หรือมโนทวาร จะมีเพียง ๑๒ ขณะจิต ไม่มีภวังคจิต และปัญจทวาราวชชนจิต

๒.๒) **อวิภูตารมณ์** คือ อารมณ์ที่เห็นไม่แจ้งชัด ไม่มีอัสติทวังก์เกิดก่อน ซึ่งอาจได้รับมาจากทวารทั้ง ๕ หรือมโนทวาร โดยตรงจะมีเพียงขณะจิต และไม่มีอัสติทวังก์ ไม่มีตทาลัมพนจิต

วิธีมุตตจิต ได้แก่ วิธิจิตที่เกิดขึ้นนอกหรือพ้นจากทวาร ๖ มี ๑๙ ดวง ได้แก่ อุเบกขาสันตীরณจิต ๒ มหาวิปากจิต ๘ มหัคคตวิปากจิต ๙

จิต ๑๙ ดวง ทำหน้าที่ ๓ อย่าง ได้แก่

๑) ปฏิสนธิกิจ ๒) ภาวังกิจ ๓) จุติกิจ

และมีอารมณ์ ๓ อย่าง ได้แก่

๑) กรรมอารมณ์ ๒) กรรมนิมิตอารมณ์ ๓) คตินิมิตอารมณ์

พระพุทธองค์ปฏิสนธิและจุติกิจด้วยสติสัมปชัญญะ ตั้งแต่เสด็จจากดุสิตเทวโลก ลงสู่ครรภ์ของพระมารดา พระพุทธองค์จึงทรงทราบและอธิบายได้โดยละเอียด ว่าทุกข์เกิดอย่างไร ๆ ขณะอยู่ในครรภ์ตลอดจนทุกข์ที่เกิด แก่ เจ็บ ตาย ฯลฯ ทุกข์เกิดเพราะเหตุมาจากสมุทัย ได้แก่ ตัณหา การดับทุกข์ด้วยนิโรธ คือ นิพพาน และหนทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่ มรรค ซึ่งเป็นที่มาของการตรัสสอนอริยสัจ ๔

วิธิจิต จำแนกได้เป็น ๒ ประเภท

๑) วิธิจิต จิตที่มีอารมณ์เป็นไปในวิถิ มี ๘๐ ดวง ได้แก่ กามาวจรจิต ๕๔ มหัคคตกุศลจิต ๙ มหัคคตกิริยาจิต ๙ โลกุตตรจิต ๘ (ในกามาวจรจิต ๕๔ มีอุเบกขาสันตীরณจิต ๒ และมหาวิปากจิต ๘ รวมอยู่ด้วย)

๒) วิธีมุตตจิต คือจิตที่เกิดขึ้นนอกหรือพ้นจากทวาร ๖ มี ๑๙ ได้แก่ อุเบกขาสันตীরณจิต ๒ มหาวิปากจิต ๘ และมหัคคตวิปากจิต ๙

สำหรับมหาวิปากจิต ๘ กับอุเบกขาสันตীরณจิต ๒ เป็นวิธิจิตและวิธีมุตตจิตด้วย ส่วนมหัคคตวิปากจิต ๙ ดวง เป็นวิธีมุตตจิตอย่างเดียว

วิธีจักกะหรือวิธีจิต

จิตดวงหนึ่ง ๆ มีขณะเล็ก ๆ ๓ อนุขณะ

๑) อุปาทะ (เกิดขึ้น) ๒) ฐิติ (ตั้งอยู่) ๓) วัจจะ (ดับไป)

รูปเกิดขึ้นครั้งหนึ่งพร้อมกันกับจิต จะมีอายุยืนเท่ากับจิต ๑๗

ขณะ เท่ากับขณะจิต ๕๑ อนุขณะ

รูปมีอนุขณะ ๔ อนุขณะ ได้แก่

๑) อุปจยะ (เกิด) ๒) สันตติ (เจริญขึ้น)

๓) ชรตา (เสื่อม) ๔) อนิจจตา (ดับไป)

รูป ๔ อนุขณะ เกิดขึ้นเท่ากับจิต ๑๗ ขณะ หรือ ๕๑ อนุขณะ

โลกและชีวิต รูปและนาม เกิด-ดับ ๆ แยกดับไป เกิดขึ้น-ตั้งอยู่-ดับไปทุก ๆ ขณะจิต คือ ทุกขณะที่ตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง ฯลฯ แล้วก็ดับไปอย่างรวดเร็ว หรือเรียกว่า เกิด-ดับ ๆ ๆ มีอายุสั้นเพียง ๑๗ ขณะจิตเป็นอย่างมาก อายุสั้นแสนสั้น ไม่เที่ยง-เป็นทุกข์-เป็นอนัตตา ไม่ใช่ผู้หญิง ไม่ใช่ผู้ชาย ไม่ใช่สัตว์บุคคลเราเขา จับปัจจุบันขณะให้ได้ เอาเราเขาออกได้ ไม่ใช่ตัวตน ละสักกายทิฐิได้ ดับทุกข์ได้

ปัญจทวาราวชชนจิต คือ จิตที่รำพึงถึงปัญจารมณ ได้แก่ อารมณ ๕ มี รูปารมณ สัทธารมณ คันธารมณ รสารมณ โผฏฐัพพารมณ และมีธรรมารมณปรุงแต่งลงสู่มนทวารให้รับรู้ได้ทางมนทวารญาณ

ปัญจวิญญาณ คือ วิญญาณใดที่เกิดขึ้นโดยอาศัยปสาทรูปทั้ง ๕ วิญญาณนั้นเป็นปัญจวิญญาณ

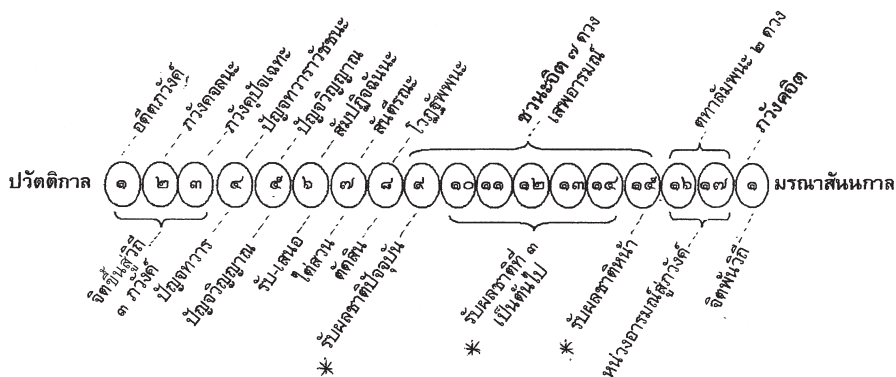
ปสาทรูป ๕ ได้แก่ จักขุปสาธา โสตปสาธา ฆานปสาธา ชิวหาปสาธา กายปสาธา และมีหทัยวัตถุรูปเป็นที่ ๖

ภาพแสดง
การเกิดวิถิจิตขึ้นรับอารมณ์ (๑๗ ขณะจิต)

** มรณาสันนกาล (มรณาสันนวิถิ) - จุติจิต - ปฏิสนธิจิต (ปวัตติกาล) - มรณาสันนกาล **

** ปวัตติกาล - จิตขึ้นสู่วิถิ * ภาวคจิต ๓ ขณะ - ปัญจทวาร - ปัญจวิญญาน - รับอารมณ์ - ไต่สวน - ตัดสิน - เสพอารมณ์ ๗ ขณะ - หน่วงอารมณ์ ๒ ขณะ - พินวิถิ *

คาถาสังคหะ “ปฏิสนธิ ภาวคจิตจะ ตถา จวนะมานะสัง

เอกะเมวะ ตะเถวเกะ วิสยัญ เจกะชาตียัง ฯ ปฏิสนธิจิต ภาวคจิต และจุติจิต เป็นจิตประเภทเดียวกัน และอารมณ์ของปฏิสนธิจิต ภาวคจิต และจุติจิต ก็เป็นอารมณ์อย่างเดียวกัน”

มรณูปัตติ ๔ คือ อายุกขยมรณะ ๑ กัมมัฏกขย ๑ อุภยักขย ๑ อุปปัจเจก ๑

นิमित ๓ ในมรณาสันนกาล คือ กรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ และคตินิมิตอารมณ์

สัมปฏิจจันนจิต คือ จิตใดย่อมรับปัญญาารมณ มี รูปารมณ ฯลฯ เป็นต้น จิตนั้น ชื่อว่า สัมปฏิจจันนจิต (ทำหน้าที่รับอารมณ)

สันตীরณจิต คือ จิตใดย่อมไต่สวนอารมณได้ดี จิตนั้น ชื่อว่า สันตীরณจิต (ทำหน้าที่ไต่สวนหรือพิจารณา)

โฏฐัพพนจิต คือ จิตใดย่อมตัดสินอารมณตามที่ไต่สวนผ่านมาแล้วในปัญจทวารวิธี จิตนั้น ชื่อว่า โฏฐัพพนจิต (ทำหน้าที่ตัดสินอารมณ)

ชวนจิต คือ จิตใดย่อมเล่นไปเสพอารมณ จิตนั้น ชื่อว่า ชวนจิต (ทำหน้าที่เสพอารมณ)

ตทาลัมพนจิต คือ จิตที่รับอารมณต่อเนื่องมาจาก ชวนจิต นั้นเอง เรียกว่า ตทาลัมพนจิต (เก็บอารมณ หรือหน่วงอารมณ ได้แก่ วิปากจิต)

กรรมอกุศลกรรมและกุศลกรรม ถูกเก็บไว้ในจิต ลังสมอยู่ กับจิต เป็นวิปากจิต เป็นผลของกรรมโดยวิปากจิตเป็นผู้นำไปเป็น จุติจิต และปฏิสนธิจิตไปเกิดในภพชาติใหม่ กรรมนิยามนี้ก็ดุจเดียวกับ พีชนิยาม ที่ดอกผลถูกบรรจุอยู่ในเมล็ดพีชฉะนั้น

(นิยาม คือ ความเป็นไปของธรรมชาติ กฎธรรมชาติ กำหนด อันมีระเบียบแน่นอนของธรรมชาติ มี ๕ อย่าง ได้แก่ อุดุนิยาม พีชนิยาม จิตนิยาม กรรมนิยาม และธรรมนิยาม)

อรรถกถาจารย์ ได้เปรียบเทียบจิตขึ้นสู่วิถีไว้ดังนี้

ดังได้สดับมา “มีบุรุษผู้หนึ่ง เอาผ้าคลุมศีรษะนอนหลับอยู่ที่ โคนต้นมะม่วงที่มีผลแล้ว ได้ยินเสียงมะม่วงผลหนึ่งหล่นลงมาใน ที่ใกล้สถานที่ตนนอนอยู่นั้น จึงตื่นขึ้นแล้วจึงเลิกผ้าคลุมศีรษะออก และ

ลืมหาดขึ้นแลเห็นผลมะม่วง จึงรู้ซึ่งสภาวะแห่งผลมะม่วงนั้นเป็นผลที่สุก
จึงถือเอาและลูบลำแล้วจึงผ่าออกซึ่งผลมะม่วงสุกนั้น แล้วจึงกลืน
กินมะม่วงสุกที่อยู่ในปากพร้อมด้วยน้ำลาย แล้วนอนหลับอยู่ที่โคน
ต้นมะม่วงต่อไป”

๑) บุรุษนอนหลับ เปรียบเหมือนภวังคจิต

๒) การหล่นลงมาแห่งผลมะม่วง เปรียบได้กับอารมณ์มา
กระทบปัญญาทวารวชชนจิต (จำพึงถึงอารมณ์)

๓) การได้ยินเสียงมะม่วง เปรียบได้กับ อวชชนกิจ มโน-
ทวารวชชนจิต (อารมณ์เข้าสู่มนทวาร)

๔) การที่เป็นไปแห่งการลืมหาด เอื้อมมือไปเก็บมะม่วง เปรียบ
ได้กับสัมปฏิจฉันนจิต (รับอารมณ์)

๕) ขณะเอามือลูบลำผลมะม่วง เปรียบได้กับสันตிரณจิต
(ไต่สวนพิจารณา)

๖) การที่ได้ปอกผลมะม่วงออก เปรียบได้กับ โวฏฐัพพนจิต
(ตัดสิน)

๗) การกลืนกินมะม่วง เปรียบได้กับชวนจิตเสวยอารมณ์
(เสพอารมณ์)

๘) การกลืนด้วยน้ำลาย เปรียบเหมือน ตทาลัมพะนะจิตเกิดขึ้น
(เก็บผลเป็นนิบา)

๙) กินเสร็จแล้วนอนหลับต่อไป เปรียบเหมือนกับจิตตกลอสู่
ภวังคจิต สุตวิถิจิต

วิถิจิตอัปนาวิถิ คือ วิถิจิตของฌานวิถิ เป็นจิตที่เข้าถึงฌาน
หรือบรรลุฌาน มี ๒ วิถิ ได้แก่

๑) อัปนาชวณมานวิธียุติได้แก่ มหัคคตกุศลจิต ๕ มหัคคต-
กิริยาจิต ๕ ในปุณฺณ

ก) ขิปปาภิญญาบุคคล ผู้เป็นติเหตุก มีปัญญามาก มีจิต
เกิด ๕ วิธียุติได้แก่ ภวังคุปฺปเจตนะ มโนทวาราวชชนจิต อุปจาระ
อนุโลม โคตรฏฐ (ข้ามกามโคตรมาสู่มหัคคตโคตร) และฉานจิต

ข) ทันทาภิญญาบุคคล ผู้มีปัญญาน้อย ต้องใช้การฝึกฝน
อบรมมาก ต้องเพิ่มปริกรรมจึงมีจิตเกิด ๖ วิธียุติได้แก่ ภวังคุปฺปเจตนะ
มโนทวาราวชชนจิต ปริกรรม อุปจาระ อนุโลม โคตรฏฐ และ
ฉานจิต

๒) อัปนาชวณมานโลกุตตรวิธียุติ

ปาทกฉานวิธียุติ คือ ฉานของผู้ที่ได้อภิญญาจิต มี
หลักเกณฑ์ ดังนี้

๑) ต้องได้ฉานถึงปัญจฉาน ๕

๒) ต้องเข้าปาทกฉาน

๓) ต้องได้อรุพฉาน ๔

๔) ต้องฝึกสมาธิให้ชำนาญด้วยกสิณ ๘ (เวทนาอากาศกสิณ
และอาโลกกสิณ)

๕) เข้าฉานเพ่งกสิณ ๘ ไปตามลำดับหลายร้อยเที่ยวจน
คล่องแคล่ว จากปฐมฉานจนถึงปัญจฉาน

๖) เข้าปฏิโลมฉานถอยหลังตามข้อ ๕ จนคล่องชำนาญ

๗) เข้าฉานตามสมาบัติ ๙ หลายร้อยครั้งจนคล่องชำนาญ

๘) เข้าฉานย้อนเป็นปฏิโลมฉานถอยหลังตามข้อ ๗ จน
คล่องชำนาญ

- ๙) เข้าสมาบัติ ๙ ด้วยการข้ามฌาน ตั้งแต่ฌานแรกจนถึง
ฌานสุดท้าย จนคล่องชำนาญ
- ๑๐) เฟ่งกลิน ๘ ด้วยการข้ามกลิน หลายร้อยครั้งจนคล่อง
ชำนาญ
- ๑๑) เข้าฌานด้วยการเฟ่งกลินไปตามลำดับ
- ๑๒) เฟ่งกลินอย่างใดอย่างหนึ่ง แล้วเข้าปัญจฌาน
- ๑๓) เปลี่ยนกลิน ๘ และเข้าฌานด้วยสลับกัน
- ๑๔) เข้าฌานและเฟ่งกลินไม่เป็นตามลำดับ แล้วพิจารณา
กำหนดรู้อารมณ์สมาบัติ ๙ แล้วเข้าสู่ปาทกฌานวิธี แล้ว
จึงอธิษฐานขอเข้าถึงอภิญญา ๖ ประการ เช่น อิทธิฤทธิ์
รู้วาระจิตผู้อื่น ฯลฯ เป็นต้น

การฝึกสมถกรรมฐานเพื่อให้ได้อภิญญาจิตนี้ มีอยู่ก่อนแล้วที่
พระพุทธองค์จะตรัสรู้ แต่ไม่ใช่ทางพันธุกรรม พระพุทธองค์ไม่ทรงสรรเสริญ
การปฏิบัติเพื่อมรรคผลนิพพาน นั้นแหละจึงจะถึงซึ่งความพ้นทุกข์

โลกุตตรวิธี

มรรคจิตจะเกิดปหานกิเลสเพียงครั้งเดียว ผลจิตก็เกิดเป็น
อากัทธิกรรม ไม่มีกาลเวลาระหว่างกัน

โลกียกุศล มีกาลเวลาต้องคอยการให้ผล แต่โลกุตตรกุศล ได้แก่
มรรค คือโลกุตตรกุศลไม่ต้องคอยกาลเวลา เมื่อมรรคจิตเกิด ผล
จิตก็เกิดทันที

๑) โสตาปัตติมรรค ปหานกิเลส ๓ ได้แก่ ลักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา
สีลัพพตปรามาส โสตาปัตติมรรคจิต ก็เกิดและโสตาปัตติผลจิตก็เกิด

ตามเป็นอกาลิกรรม

๒) เมื่อโสดาบันบุคคลทำความเพียร ทำให้กิเลสภวราคะ ปฏิฆะให้เบาบางลงไป มรรคจิตในสภาคามีมรรคก็จะเกิดปหานกิเลส สภาคามีผลจิตก็เกิดตามเป็น อกาลิกรรม

๓) เมื่อสภาคามีบุคคลทำความเพียร ละกิเลสภวราคะ ปฏิฆะได้เด็ดขาด มรรคจิตในอนาคามีมรรคก็เกิดขึ้น และอนาคามี ผลจิตก็เกิดตามเป็น อกาลิกรรม

๔) เมื่อพระอนาคามีบุคคลทำความเพียร ละกิเลสรูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชา ได้เด็ดขาด อรหัตตมรรคจิตก็เกิดปหานกิเลส ดังกล่าวเป็นสมุจเฉทปหาน อรหัตตผลจิตก็เกิดตาม ทันทเป็นอกาลิกรรม

มรรคจิต ในแต่ละชั้นอริยบุคคล จะเกิดขึ้นเพียงครั้งเดียว แล้วไม่เกิดอีก

ผลสมบัติวิธิ พระอริยบุคคลในแต่ละชั้น สามารถเข้าผล สมบัติได้ครั้งละเจ็ดวัน เพราะรูปขันธ์ต้องการอาหารหล่อเลี้ยง ส่วนมากเป็นพระอริยสุขวิปัสสกะ (วิปัสสนาญาณิก)

ผลสมบัติวิธิ มีจิตเกิดดังนี้ ภาวังคจลนะ ภาวังคุปัจเฉทะ มโนทวาราวชชนะ ขณะที่ ๔-๖ เป็นอนุโลม ขณะที่ ๗ เป็นผลจิต (ไม่มี บริกรรม อุปจาระ และโคตรภู เพราะเป็นวิบากชาติเป็นวิบากจิต สามารถเสพอารมณเป็นชวนกิจได้ จึงมีแต่อนุโลมเพียงอย่างเดียวทำหน้าที่ แทนบริกรรม อุปจาระ และโคตรภู ตามที่แสดงไว้ในมหาปัฏฐาน)

โสมนัสอัปปนาชวนจิต คือ อัปปนาชวนวาระวิธิเหล่านั้น อัปปนาชวนจิตที่เกิดต่อจากโสมนัสสหคตคามาวจรชวนจิต เป็น

โสมนัสอัปนาชวนจิตเท่านั้น และย่อมเกิดต่อจากปริกรรม อุปจาระ
อนุโลม โคตรภู

อุเบกขาอัปนาชวนจิต คือ อัปนาชวนจิตที่เกิดต่อจากอุเบกขา
ต้องเป็นอุเบกขาสหคตคามาวจร ชวนจิต เป็นอุเบกขาอัปนาชวนจิตเท่านั้น

กุศลอัปนาชวนจิต มี ๒๙ ดวง ได้แก่ มหัคคตกุศลจิต ๙
โลกุตตรกุศลจิต ๒๐ และผลจิตเบื้องต่ำ ๓ ได้แก่ โลกุตตรวิปากจิต
๑๕ (เว้นอรหัตตผลจิต ๕) รวมเป็นอัปนาชวนจิต ๔๔ ดวง ย่อม
เกิดต่อจากญาณสัมปยุตคามาวจรจิต ๔

ผลจิตเบื้องต่ำ ๓ ได้แก่ อนาคามีผลจิต สกทาคามีผลจิต
และโสดาปัตติผลจิต

มรณาสันนกาลวิถี* คือ ในกาลทั้งหลายมีมรณาสันนกาลเป็นต้น
ชวนจิตย่อมแล่นไปเสพอารมณฺ์ มีความเป็นชนิดอ่อนกำลัง มีเพียง ๕
ขณะจิตเท่านั้น (คนปกติการมองเห็นครั้งหนึ่งมี ๗ ขณะจิต)

เหตุที่จิตเกิดเพียง ๕ ขณะจิต เพราะจิตอ่อนกำลัง เช่น คน
ที่เจ็บป่วยมาก ๆ ฯลฯ เป็นต้น และจะเกิดขึ้นเพื่อเสพอารมณฺ์ทั้ง ๓
ได้แก่ กรรมอารมณฺ์ กรรมนิมิตอารมณฺ์ คตินิมิตอารมณฺ์ ฉะนั้น
จึงควรคิดถึงแต่กุศลกรรม และสิ่งที่ดี ๆ มาก ๆ ทั่ววันให้เกิดเป็น
อาจิณณกรรม และอาสันนกรรม* ส่งผลเป็นชนกกรรมนำเกิด

บุคคลเภท โดยจำแนกบุคคล ๓ ประเภท

๑) ทวิเหตุกบุคคล คือบุคคลที่ปฏิสนธิมาด้วยเหตุ ๒ คือ
อโลกะ และอโทสะ

๒) ตีเหตุกบุคคล คือบุคคลที่ปฏิสนธิมาด้วยเหตุ ๓ คือ
อโลกะ อโทสะ อโมหะ

๓) **สุคติอเหตุกบุคคล** คือบุคคลที่ปฏิสนธิมาด้วยอเหตุกจิต คืออุเบกขาสันตிரณกุศลวิบากอเหตุกจิต (เช่น คนพิการ กระเทย คนปัญญาอ่อน ฯลฯ เป็นต้น) อเหตุกบุคคลกับทวิเหตุกบุคคล ไม่สามารถทำฌานและมรรคผลให้เกิดในชาตินี้ ดังนั้น **ควรอบรมอินทรีย์ให้แก่กล้า เมื่อมรณาสันนกาลขึ้นสู่วิถีดับจิต ให้วางจิตให้เป็นติเหตุกบุคคลในชาติหน้า**

ส่วนติเหตุกบุคคล ควรที่จะต้องปฏิบัติให้สำเร็จ มรรคผลนิพพานต่อไป อันมีโสดาบันบุคคล สกทาคามีบุคคล อนาคามีบุคคล กิริยาชวนจิตย่อมไม่เกิดในสันดานของบุคคลเหล่านี้ เพราะยังไม่ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ แมติเหตุกบุคคลผู้ไม่ได้บรรลุมรรค ผล นิพพานยังเป็นปุถุชนอยู่ กิริยาชวนจิตก็ไม่เกิดขึ้นในสันดานเหมือนกัน กิริยาที่เป็นมรรคกิริยาจิตจะเกิดแก่พระอรหันต์เท่านั้น ปุถุชนจะมีแต่มหากุศลจิตกับมหาวีบากจิตเท่านั้น แม้รูปาวจรกิริยาจิต หรืออรูปาวจรกิริยาจิตก็ไม่เกิดขึ้นได้เช่นเดียวกัน

สำหรับเสขบุคคลนั้น ทิวฐิคติสัมปยุตตอกุศลชวนจิต ๔ ดวง วิวิจิทสัมปยุตตชวนจิต ๑ ดวง ย่อมไม่เกิดแก่เสขบุคคล เพราะปหานได้เด็ดขาดหมดแล้ว ด้วยโสดาปัตติมรรค สกทาคามีมรรค อนาคามีมรรค

ปฏิขัมปยุตตชวนจิต ๒ ดวง ย่อมไม่เกิดขึ้นแก่พระอนาคามีบุคคล เพราะตัดโทสะได้เด็ดขาดแล้ว

วิธีจิตทั้งหลายเหล่านี้ แม้ทั้งหมด ๘๐ ดวง ย่อมเกิดได้ในการมาจรภูมิตามสมควร คือ การมาจรจิต ๕๔ ดวง มหัคคตกุศลจิต ๙ ดวง มหัคคตกิริยาจิต ๙ ดวง โลกุตตรจิต ๘ ดวง ส่วนอีก ๙

ดวง ที่เกิดไม่ได้ ได้แก่ รูปาวจรวิบาก ๕ ดวง และอรูปาวจรวิบาก ๔ ดวง

วิถิจิตทั้งหลาย ๖๔ ดวง ได้แก่ อารัชนจิต ๒ ดวง อเหตุก-วิบากจิต ๙ ดวง ชวนจิตวิบากจิต ๑ ดวง ชวนจิต ๕๒ ดวง ย่อมเกิดได้ในรูปาวจรภูมิ

วิถิจิตทั้งหลาย ๔๒ ดวง ๔๐ ดวง ๓๘ ดวง ๓๖ ดวง เว้น ปฐมมรรคจิต ๑ ดวง รูปาวจรชวนจิต ๑๐ ดวง หลิตุปปาหจิต ๑ ดวง อรูปาวจรชวนจิตที่ต่ำกว่า และกามาวจรวิบากจิต ๒๓ ดวง ปฏิมชวนจิต ๒ ดวง ปัญจทวารารัชนจิต ๑ ดวง ย่อมเกิดได้ ในอรูปาวจรภูมิ

นิโรธสมบัติ

พระอริยบุคคลนี้จะต้องได้มานานมาก่อน คือ รูปฌาน และ อรูปฌาน หรือที่เรียกว่า สมบัติ ๘ (รูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔) จึงจะสามารถเข้าสู่निโรธสมบัติ หรือสมบัติ ๙ หรือเรียกว่า สัณญญา เวชยิตนิโรธ (สมบัติที่ดับเวทนา และสัณญญา ที่ดับ วจีสังขาร กายสังขารและจิตตสังขาร ซึ่งดับไปตามลำดับ) และมีเฉพาะในบุคคล ๒ ประเภทเท่านั้น ได้แก่ ๑) พระอรหันตบุคคล ๒) พระอนาคามี-บุคคล และต้องเข้าสู่ปฐมฌานพิจารณาไตรลักษณ์ไล่ไปตามลำดับ จนถึงปัญจมณณาก็พิจารณาเช่นเดียวกัน โดยพิจารณาสังขารธรรม เหล่านั้น โดยเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

สำหรับบุคคลหัตถาภิญญานบุคคล และชิปปาภิญญานบุคคล ต่าง กันที่ชิปปาภิญญานบุคคลไม่มีปริกรรม หัตถาภิญญานบุคคลมีปริกรรม

ส่วนวิธีจิตผู้เข้านิโรธสมบัติ มีดังนี้ ได้แก่

ภวังคจลนะ ภวังคุปัจเฉทะ มโนทวาราวชชนะ **ปริกรรม**
อุปจาระ อนุโลม โคตรภู เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน ๒ ขณะ
แล้วจึงเป็นนิโรธสมบัติ (จิตเจตสิกดับ) และมีผลจิต ๑ ขณะ เมื่อ
สุดวิธีแล้วก็เป็นภวังค์ต่อไป

ผู้จะเข้านิโรธสมบัติ ควรทำบุพพกิจ คือ กิจที่ควรทำก่อน

- ๔ อย่าง
- ๑) อธิษฐานมิให้อัฐบริวารอันตรายาน
 - ๒) อธิษฐานให้ออกเมื่อคณะสงฆ์เรียกหา
 - ๓) อธิษฐานให้ออกเมื่อพระพุทธองค์ทรงเรียกหา
 - ๔) อธิษฐานให้ออกเมื่อครบกำหนดเวลา

มรรควิธี

คือ วิธีจิตของบุคคลที่จะถึงความเป็นพระอริยบุคคล คือ
ก่อนที่มรรคจะเกิด

มรรคนี้ไม่ได้หมายถึง หนทาง ไม่มีความหมายเหมือนมรรค
๘ แต่หมายถึง มรรควิธี หรือ มรรคญาณ

มรรคญาณ หมายถึง การเข้าไปตัดกิเลส ที่เป็นเหตุแห่ง
สังสารวัฏให้หมดไป เรียกว่า มรรคจิต

มรรควิธี ถ้าเป็นชิปปาภิญญาบุคคล ผู้มีปัญญาแก่กล้า ได้มา
อบรมวิปัสสนาเพียรพยายามปฏิบัติจนกระทั่งบรรลุมรรคผล ก่อนขึ้น
สู่การบรรลุมรรคผล เมื่อจิตขึ้นสู่วิธีแล้วในมรรควิธีจะมีภวังค์เกิดขึ้น ๒
ขณะจิต คือ ภวังคจลนะ และภวังคุปัจเฉทะ ซึ่งเป็นวิธีมุตติทุบาท

แล้วเป็นมโนทวาราวชชนะ อุปจาระ อนุโลม โคตรภู และมรรคจิต
ต่อไปจึงเป็นผลจิตเกิดต่อทันที

สำหรับมรรควิธีของทันทาภิธมฺมบุคคล จะเพิ่ม “*ปริกรรม*” อีก
๑ ขณะจิต คือ เมื่อจิตขึ้นสู่ มโนทวาราวชชนะแล้วจะเป็น *ปริกรรม*
อุปจาระ อนุโลม โคตรภู มรรคจิต ผลจิต

ส่วนผลสมาบัติวิธี จะแตกต่างกับมรรควิธีตรงที่ไม่มีโคตรภู
และไม่มีมรรค กล่าวคือ ผลสมาบัติวิธี จะเป็นดังนี้

ภวังคจลนะ ภวังคุปจเณทะ มโนทวาราวชชนะ ปริกรรม
อุปจาระ อนุโลม และผลสมาบัติ

การเข้าสู่ผลสมาบัติ คือ การเข้าสู่ส่วยผลความสงบ มีนิพพาน
เป็นอารมณ์

สรุปเนื้อหาเชิงปฏิบัติท้ายบท

ปริจเฉทที่ ๔ นี้ เกี่ยวเนื่องกับปริจเฉทที่ ๓ ความสำคัญที่
ควรให้ความสนใจ ได้แก่

- ๑) ทวารวิธี ๖ ได้แก่ จักขุทวารวิธี โสททวารวิธี เป็นต้น
- ๒) วัตถุประสาทรูป ๖ ได้แก่ จักขุประสาทรูป โสทประสาทรูป เป็นต้น
- ๓) อารมณ์ ๖ ได้แก่ รูปารมณ์ ลัทธการมณ์ เป็นต้น
- ๔) วิญญาณ ๖ ได้แก่ จักขุวิญญาณ โสทวิญญาณ เป็นต้น
- ๕) วิธีมุตตจิต ได้แก่ จุติจิต ปฏิสนธิจิต ภวังคจิต
- ๖) *มรณสันนกาลวิธี** อันเกี่ยวเนื่องกับติเหตุกปฏิสนธิบุคคล

ควรพิจารณาลงในธาตุ ๑๘ เป็นรูปกับนาม เกิด-ดับลงไตรลักษณ์ใน
ธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ในมหาสติปัฏฐาน ๔ ให้แทงตลอดอาจเห็น
ธรรมบรรลุธรรมได้ทางหนึ่ง

ปริจเฉทที่ ๕
วิถีมุตตสังคหวิภาค

ปริจเฉทที่ ๕ วิถีมุตตสังคหวิภาค

วิถีมุตตจิต คือ จิตที่เกิดขึ้นนอกหรือพ้นวิถียุติ ได้แก่ จุติจิต ปฏิสนธิจิต ภวังกจิต ซึ่งเป็นจิตประเภทเดียวกัน และมีอารมณ์อย่างเดียวกัน (วิถีมุตตจิตนี้เป็นแนวทางไปสู่การบรรลุธรรมได้อีกทางหนึ่ง ควรโยนโสมนสิการให้มาก)

วิถีมุตตสังคหะ “ได้แสดงอาการเป็นไปของจิต ด้วยอำนาจของจิตในปวัตติกาล โดยนัยที่ได้กล่าวมาแล้วในวิธีสังคหะ บัดนี้จักได้แสดงอาการเป็นไปของวิถีมุตตจิตในปฏิสนธิกาลต่อไป”

วิถีมุตตจิตในปฏิสนธิกาล จำแนกเป็น ๔ หมวด ได้แก่

๑) ภูมิจตฺตะ	๒) ปฏิสนธิจตฺตะ
๓) กรรมจตฺตะ	๔) มรณจตฺตะ

(ปฏิสนธิกาล คือ ช่วงขณะสืบต่อภพใหม่ โดยเคลื่อนจากภพปัจจุบันด้วยจุติจิต(ตาย) ไปสู่ภพใหม่ด้วยปฏิสนธิจิต(เกิด) ส่วนปวัตติกาล คือ ช่วงตั้งแต่ปฏิสนธิ(เกิด) จนถึงจุติ)

ภูมิจตฺตะ

ภูมิจตฺตะ (ภูมิศาสตร์ในพระพุทธศาสนา) แบ่งออกเป็น ๔ ภูมิ ได้แก่

- ก) **อบายภูมิ** ๔ ได้แก่ สัตว์นรก เปรต-อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน
- ข) **กามาวจรสุคติภูมิ** ๗ ได้แก่ เทวภูมิ ๖ มนุษย์ภูมิ ๑

ค) รูปภูมิ ๑๖ ได้แก่ รูปพรหม ๑๖ (อัสถุญสัตตาพรหม ๑, รูปพรหม ๑๕)

ง) อรูปภูมิ ๔ ได้แก่ อรูปพรหม ๔

นรกภูมิ มี ๘ ชุมใหญ่ ๘ ทิศ มีบริวารล้อมรอบนรกชุมใหญ่ทั้ง ๘ ทิศ ทิศละ ๑๖ ชุม ชื่อ อุตสทนรก (นรกมีมาก) รวม ๑๒๘ ชุม มีชื่อเรียก เช่น คุณนรก (หลุมคุณเฒ่า) กุกกุนนรก (นรกขี้เถ่าร้อน) สิมพลินนรก (ป่าไม้จ้าว) เวตตรณีนรก (แม่น้ำเค็มมีหว่ายหนาม) และยังมียมโลกนรกล้อมรอบอุตสทนรก อีก ๓๒๐ ชุม

อายุขัยสัตว์นรก เช่น ชุมที่ ๑ สัณฐิชนนรก มีอายุห้าร้อยกัป (เท่ากับ ๑ แสน ๖ หมื่น ๒ พันปีมนุษย์), ชุมที่ ๒ กาฬสุตตนนรก มีอายุหนึ่งพันกัป (เท่ากับ ๑ ล้าน ๒ แสน ๙ หมื่น ๖ พัน โกฎิปีมนุษย์), ชุมที่ ๓ สังฆาตนรก มีอายุสองพันปี (เท่ากับ ๑ โกฎิ ๓ แสน ๖ หมื่น ๘ พัน โกฎิปีมนุษย์), ชุมที่ ๔ จูฬโรจรวนรก มีอายุสี่พันปี (เท่ากับ ๘ โกฎิ ๓ ล้าน ๑ แสน ๔ พัน โกฎิปีมนุษย์), ชุมที่ ๕ มหาโรจรวนรก มีอายุแปดพันปี (เท่ากับ ๖๖ โกฎิ ๓ ล้าน ๕ แสน ๕ หมื่น ๒ พันปีมนุษย์), ชุมที่ ๖ จูฬตาปนนรก มีอายุหนึ่งหมื่นหกพันปี (เท่ากับ ๕๓๐ โกฎิ ๘ ล้าน ๔ แสน ๑ หมื่น ๖ พัน โกฎิปีมนุษย์), ชุมที่ ๗ มหาตาปนนรก มีอายุเท่ากับครึ่งอันตรกัปมนุษย์, ชุมที่ ๘ อเวจีมหานรก มีอายุเท่ากับ ๑ อันตรกัปมนุษย์ (เรื่องอายุขัยสัตว์นรก คัดจากเทปธรรมะของท่านกิตติวุฒโฑภิกขุ)

มหานรก ๘ ชุม แต่ละชุมมีพระยายมราช ๔ องค์ ลีริคุตอำมาตย์ ๔ คน และนายนิรยบาลจำนวนมาก เป็นรากษส อยู่ในยมโลก มีหน้าที่ทำกรรมกรแก่สัตว์นรก พระยายมราช เป็นเจ้าแห่ง

เวมานิกเปรต (ไม่ใช่สัตว์นรก) ปฏิสนธิด้วยทวิเหตุก ทำกุศลและอกุศลปนกันไป บางเวลาเสวยสุขในวิมาน บางเวลาต้องทำงานในนรก

ยมบาล หรือนายนิริยบาล เป็นเจ้าหน้าที่นรก ทำหน้าที่ช่วยเหลือพระยายมราช ดูแลสัตว์นรก ทรมานสัตว์นรก ทำกุศลและอกุศลปนกัน ชอบเกมกีฬาแข่งขันพนันสัตว์ขณะเป็นมนุษย์จึงต้องมาเสวยวิบากอกุศล เป็นนายนิริยบาลในนรกภูมิ ฯลฯ

เทวทูต เป็นเจ้าหน้าที่ในนรก ทำหน้าที่ช่วยเหลือพระยายมราช ในการรับ-ส่ง วิญญาณคนตายจากโลกมนุษย์มาสู่นรกภูมิเพื่อเสวยวิบากอกุศลกรรม มี ๔ ประเภท

๑) คนใกล้ตายนึกถึงกุศลกรรมอย่างเดียว (ตายแล้วไปสวรรค์ทันที ไม่ต้องไปพบนายนิริยบาล

๒) คนใกล้ตายนึกถึงกุศลมากกว่าอกุศล ตายแล้วไปสวรรค์ เพราะมีญาติให้สติก่อนตาย

๓) คนใกล้ตายนึกถึงอกุศลมากกว่ากุศล ตายแล้วไปอบายภูมิไปพบนายนิริยบาล

๔) คนใกล้ตายนึกถึงอกุศลอย่างเดียวตายแล้วไปอบายภูมิทันที ไม่ต้องไปพบนายนิริยบาล

ถ้าต้องไปพบเทวทูตหรือนายนิริยบาล จะถูกเตือนสติด้วยคำถามให้ระลึกถึงการเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นทุกข์ ถ้ามีสติรู้ว่าเป็นทุกข์จะถูกปล่อยให้ไปสุคติภูมิ แต่ถ้าไม่รู้ว่าเป็นทุกข์ ก็จะส่งตัวลงอบายภูมิ

สัตว์นรกทั้งหลายเหล่านี้ เกิดได้ด้วยอำนาจของอกุศลโทสกิเลส

การบันทึกลง ฟ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี ตลอดจนการดู

ภาพยนตร์ ละคร และการแสดงทั้งหลาย ทางโลกเข้าใจว่าเป็นการพักผ่อนอย่างหนึ่ง แต่พระพุทธองค์ทรงห้ามเพราะเป็นความสุขในกามาพจรภาพ เป็นอกุศลโลกกิเลส ต้องไปเกิดในเปตภูมิ คือ เปตและอสุรกายหรือสัตว์เดรัจฉาน

มนุษย์ผู้ยินดีหรือหลงใหลอยู่ในกามคุณต่าง ๆ การแสดงนั้น ๆ ทำให้คนเคลิบเคลิ้มหลงใหล ตกอยู่ในความประมาท อกุศลโมหกิเลส เมื่อละโลกมนุษย์แล้วก็จะไปสวดยทุกข์ในอบายภูมิสัตว์เดรัจฉาน

อุปนิสัย และโกลิตะ สองสหายไปดูละครแล้วสลดสังเวชใจ คิดออกแสวงหาโมกขธรรมทางพันทุกข์ จนได้บวชเป็นพระโมคคัลลาน์ พระสารีบุตร อัครสาวกซ้ายขวาในเวลาต่อมา การดูละครอย่างมีสติ ปัญญา ดูแล้วได้แง่คิดโยนิโสมนสิการ ดูอย่างนี้ดูอย่างไม่ประมาท วงการสังคมต่าง ๆ แม้เวทีการเมืองหรือวงการข้าราชการ หรือแม้แต่ในครอบครัวหนึ่ง ๆ เปรียบเหมือนละครชีวิตจริง ต่างแสดงบทบาทไปตามกรรมของตน ๆ เป็นกุศลกรรมบ้างอกุศลกรรมบ้าง แล้วต่างคนต่างก็จากกันไป นั่นคือ ความตาย ตายแล้วก็ต้องไปเกิดภพชาติใหม่วนเวียนอยู่อย่างนี้ไม่มีจุดจบ

พระนางมัลลิกาเทวี มเหสีพระเจ้าปเสนทิโกศล ทำบุญให้ทานมากและยิ่งใหญ่ ถวายภิกษุสงฆ์จำนวนมาก มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน แต่ตายไปตกนรกอยู่ ๗ วัน เพราะการนึกถึงอกุศลกรรมก่อนตาย ส่วนนายเพชรฆาตตัณหาฐฎิกโจรคราแดงฆ่าคนมากแต่ก่อนตาย คิดถึงกุศล ตายได้ไปเกิดบนเทวโลก ดังนั้น จึงควรเตรียมการก่อนที่จะตายเอาไว้ทุก ๆ วัน ด้วยความไม่ประมาท และคิดถึงบุญ ทาน การกุศลทุกวันให้เกิดเป็นอาจิณณกรรมก่อนตาย (พระพุทธองค์ให้หนักถึง

ความตายทุกลมหายใจเข้าและหายใจออก)

ไตรัจฉานภูมิ หรือ เตรัจฉาน,ไตรัจฉาน แปลว่า ตีโร แปลว่า ขวาง, อัจฉา แปลว่า ไป, โยนิ แปลว่า ชาติ รวมแปลว่า การเกิดที่ขวางต่อนิพพาน ในที่นี้หมายถึงสัตว์ไตรัจฉาน คือ สัตว์ที่ไปทางขวาง (ไม่ตั้งตรงเหมือนมนุษย์)

สัตว์ไตรัจฉาน เป็นภูมิของสัตว์ที่มีโมหะ ไม่สามารถปฏิบัติตนให้ถึงมรรคผลนิพพานได้

จำแนกสัตว์ไตรัจฉาน เป็น ๔ หมวด

- ๑) **อปทไตรัจฉาน** คือ สัตว์ไม่มีขา ได้แก่ งู นาค (นาคพิภพ) ปลา ไส้เดือน ฯลฯ
- ๒) **ทวีปทไตรัจฉาน** คือ สัตว์สองขา ได้แก่ นก เป็ด ไก่ ฯลฯ
- ๓) **จตุรปทไตรัจฉาน** คือ สัตว์สี่ขา ได้แก่ ช้าง ม้า วัว ควาย ฯลฯ
- ๔) **พหุปทไตรัจฉาน** คือ สัตว์มีขามาก ได้แก่ กิ้งกือ ตะขาบ กิ้ง ปู ฯลฯ

สัญญาในสัตว์ไตรัจฉาน มี ๓ อย่าง

- ๑) **กามสัญญา** คือ การสืบทพันธุ์
- ๒) **โคจรสัญญา** คือ การหากิน
- ๓) **มรณสัญญา** คือ ความกลัวตาย

เกิดด้วยอำนาจโมหะเจตนา เป็นอุเบกขาสันตริณอกุศลวิบากจิต ไปเกิดเป็นสัตว์ไตรัจฉาน

ประเภทแห่งอายุ มี ๘ ได้แก่

- ๑) **อายุกับ** คือ การกำหนดอายุขัยมนุษย์ตามสมัยนั้น ๆ
- สมัยปัจจุบันอายุกับมนุษย์เท่ากับ ๗๕ ปี (อายุกับสมัยพุทธกาลเท่ากับ

หนึ่งร้อยปี ต่อมาทุกหนึ่งร้อยปีอายุก็จะลดลงหนึ่งปี)

๒) **อันตรกัป** คือ การกำหนดเวลาตั้งแต่ต้นกัปถึงปลายกัป แล้วเจริญขึ้นอีกจนถึงต้นกัปเท่ากับ ๑ อันตรกัป

๓) **อสงไขยกัป** คือ ๖๔ อันตรกัป เท่ากับ ๑ อสงไขยกัป

๔) **มหากัป** คือ ๔ อสงไขยกัป เท่ากับ ๑ มหากัป (ค้นหารายละเอียดในหนังสือเล่ม ๔ ข้อ ๑๓๑ หน้า ๑๒๕)

๕) **วัฏฏอสงไขยกัป** คือ กัปที่เกิดโลกาวินาศด้วยเตโช-อาโป-วาโยวัฏฏอสงไขยกัป

๖) **สังวัฏฏฐายีอสงไขยกัป** คือ กัปที่จักรวาลวินาศดวงดาวดับ

๗) **วิวัฏฏฐายีอสงไขยกัป** คือ กัปที่จักรวาลตั้งขึ้นใหม่ ดวงดาวเกิดขึ้นใหม่

๘) **วิวัฏฏฐายีอสงไขยกัป** คือ โลกกำเนิดใหม่ ตั้งขึ้นใหม่

อายุขัยของเทวดาบนเทวโลก

๑) **ชั้นจาตุมหาราชิกา ๕๐๐ ปีทิพย์** (๑ วันทิพย์ เท่ากับ ๕๐ ปีมนุษย์)

๒) **ชั้นดาวดึงส์ ๑,๐๐๐ ปีทิพย์** (๑ วันทิพย์ เท่ากับ ๑๐๐ ปีมนุษย์)

๓) **ชั้นยามา ๒,๐๐๐ ปีทิพย์** (๑ วันทิพย์ เท่ากับ ๒๐๐ ปีมนุษย์)

๔) **ชั้นดุสิต ๔,๐๐๐ ปีทิพย์** (๑ วันทิพย์ เท่ากับ ๔๐๐ ปีมนุษย์)

๕) **ชั้นนิมมานรดี ๘,๐๐๐ ปีทิพย์** (๑ วันทิพย์ เท่ากับ ๘๐๐ ปีมนุษย์)

๖) **ชั้นปรนิมมิตตวสวัตตี** ๑๖,๐๐๐ ปีทิพย์ (๑ วันทิพย์ เท่ากับ ๑,๖๐๐ ปีมนุษย์)

อายุขัยของพรหมบนพรหมโลก ดังตัวอย่าง เช่น เหนวลัญญา นาลัญญาตณภูมิ มีอายุแปดหมื่นสี่พันมหากัป ฯลฯ เป็นต้น

ปฏิสนธิจตุกะ

ปฏิสนธิ มี ๔ ประการ คือ การหยั่งลงในภพใหม่ ซึ่งสืบต่อมาจากภพเก่าของปฏิสนธิวิญญานและปฏิสนธิกัมมชรูป

๑) **อบายปฏิสนธิ** ในอบายภูมิ ๔ ด้วยอุเบกขาสันตிரณอกุศลวิบากจิตทำหน้าที่ปฏิสนธิ

๒) **กามสุคติปฏิสนธิ** ในกามสุคติภูมิ ๗ ด้วยอุเบกขาสหคตสันตிரณอกุศลวิบากจิต ๑ ในมนุษย์ชั้นต่ำและเทวดาชั้นต่ำและมหากุศลวิบากจิต ๘ ในมนุษย์ชั้นสูงและเทวดาชั้นสูงทำหน้าที่ปฏิสนธิ

๓) **รูปาวจรปฏิสนธิ** ในรูปาวจรภูมิ ๑๖ ด้วยรูปาวจรกุศลวิบากจิต ๕ ดวง ย่อมเป็นไปในรูปาวจรภูมิทั้ง ๑๖ ภูมิ ได้แก่ ปฐมฌานภูมิ ทุตติย-ตติย-และจตุตถฌานภูมิ ทำหน้าที่ปฏิสนธิ

๔) **อรุปาวจรปฏิสนธิ** ในอรุปาวจรภูมิ ๔ ด้วยอรุปาวจรกุศลวิบาก ๔ ดวง ย่อมเป็นไปในอรุปาวจรภูมิทั้ง ๔ ได้แก่ อากาสานัญจายตนะ ฯลฯ เป็นต้น ทำหน้าที่ปฏิสนธิ

กรรมจตุกะ

พระอนรุทธาจารย์ ได้แสดงกรรมจตุกะ ไว้ในพระอภิธัมมัตถสังคหะ วิธิมุตตจิตตสังคหะ แบ่งเป็น ๔ หมวด ๆ ละ ๔ รวม ๑๖ ประเภท ได้แก่

๑) **หมวดกิจจตุกกะ** คือ กรรมว่าโดยหน้าที่ ๔ ได้แก่

๑.๑) ชนกรรม	๑.๓) อุปปีฬกรรม
๑.๒) อุปตัมภกรรม	๑.๔) อุปฆาตกรรม

๒) **หมวดปากทานปริยายจตุกกะ** คือ กรรมว่าโดยลำดับการให้ผล ๔ ได้แก่

๒.๑) ครุกรรม	๒.๓) อาจิณณกรรม
๒.๒) อาสันนกรรม	๒.๔) กัตตตากกรรม

๓) **หมวดปากกาลจตุกกะ** คือ กรรมว่าโดยเวลาที่ให้ผล ๔ ได้แก่

๓.๑) ทิฏฐัมมเวทนียกรรม	๓.๓) อปรปริยเวทนียกรรม
๓.๒) อุปปัชชเวทนียกรรม	๓.๔) อโหสิกรรม

๔) **หมวดปากฐานจตุกกะ** คือ กรรมว่าโดยฐานะที่ให้ผล ๔ ได้แก่

๔.๑) อกุศลกรรม	๔.๓) รูปาวจรกุศลกรรม
๔.๒) กามาวจรกุศลกรรม	๔.๔) อรูปาวจรกุศลกรรม

(มีรายละเอียดคำอธิบาย ในหนังสือ เล่ม ๑ เรื่องประเภทของกรรม ๑๖ ประเภท หน้า ๔๔-๔๖)

มรณจตุกะ

มรณจตุกะ คือ ความตาย ๔ อย่าง ได้แก่

- ๑) ตายเพราะสิ้นอายุ (อายุกขยมรณะ)
- ๒) ตายเพราะสิ้นกรรม (กัมมกขยมรณะ)
- ๓) ตายเพราะสิ้นอายุและสิ้นกรรม (อุภยักขยมรณะ)
- ๔) ตายเพราะกรรมตัดรอน (อุปปัจเจกมรณะ)

ท่านเปรียบเทียบชีวิตมนุษย์เหมือนตะเกียงที่ต้องมีไส้ตะเกียง น้ำมัน และอากาศ ถ้าไส้หมดตะเกียงดับ หมายถึง การสิ้นอายุ ถ้าน้ำมันหมดตะเกียงก็ดับ หมายถึง สิ้นกรรม ถ้าตะเกียงทั้งไส้ก็หมดน้ำมัน ก็หมด หมายถึง ตายเพราะสิ้นอายุและสิ้นกรรมพร้อมกัน หรือถ้าตะเกียงมีทั้งไส้และน้ำมัน แต่ถูกลมพัด หรือมีลมมาเป่าให้ดับ ก็หมายถึงการตายโดยเพราะมีกรรมมาตัดรอน

ความตาย ๓ อย่าง ได้แก่

๑) **ขณิกมรณะ** ได้แก่ ความตายแต่ละขณะ ๆ ของจิตเจตสิก รูปที่เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป

๒) **สมมุติมรณะ** ได้แก่ ความตายของสัตว์บุคคลในภพหนึ่งชาติหนึ่ง

๓) **สมุจเฉทมรณะ** (ความสิ้นชีวิตนิรันดร์) ได้แก่ การปรินิพพานของพระอรหันต์ ซึ่งเมื่อจุติจิตเกิดและดับไปแล้ว ไม่มีปฏิสันธิจิตเกิดสืบต่ออีกเลย

สัตว์โลกทั้ง ๓๑ ภูมิ เมื่อตายไปแล้ว โดยมรณสันนกาลขึ้นสู่วิถี จุติจิตดับ สิ้นสุดสภาพความเป็นชีวิตในชาติก่อน ปฏิสันธิจิตชาตินี้อันมีชนกกรรม ก็นำเกิดสืบต่อจากจุติจิต เกิดเป็นชีวิตใหม่ทันที

ปฏิสนธิจิตเป็นวิบาก คือ ผลของกรรมหนึ่งที่ได้กระทำไปแล้วในสังสารวัฏฏ์ กรรมนั้นเป็นชนกรรม คือ เป็นปัจจัยให้ปฏิสนธิจิตและกัมมชรูป (รูปที่เกิดแต่กรรม) เกิดขึ้นพร้อมกันขณะปฏิสนธิจิตเกิด แต่ละคนจึงต่างกันทั้งรูปร่างลักษณะ อุปนิสัยใจคอ และความคิดนึกตามการสั่งสมของจิต (โปรดอ่านรายละเอียดเรื่องนิมิตก่อนตาย ทำยบทนี้ประกอบ)

อนึ่ง จุติจิต ปฏิสนธิจิตและภวังคจิต เป็นจิตพันธุ์เดียวกัน เป็นจิตพันธุ์เดียวกัน และอารมณ์ของจุติจิต ปฏิสนธิจิต และภวังคจิต ก็มีอารมณ์เป็นอย่างเดียวกัน

ภวังคจิต คือ มโนที่เป็นอายตนะที่ ๖ หรือเรียกว่า มโนทวาร อันเป็นวิบากเป็นอัปายากฤต ตามปกติของมันที่ยังไม่ขึ้นสู่รู้รับรู้ อารมณ์ ยังไม่เป็นมโนวิญญาณ จะเกิดขึ้นในระหว่างปฏิสนธิจนจติ หรือตั้งแต่เกิดจนตายในขณะไม่ได้เสวยอารมณ์ทางทวาร ๖ มีจักขุทวาร เป็นต้น แต่เมื่อมีการรับรู้อารมณ์ ภวังคจิตจะดับวิธีจิตเกิดแทน เมื่อวิธีจิตดับภวังคจิตก็เกิดขึ้นดังเดิมเช่นนี้จนกระทั่งจติ (จิตนี้ปัสสสแต่เศร้าหมอง เพราะอุปกิเลสที่จรมา ฯลฯ พระพุทธทวงนะ)

ความรู้เรื่องชีวิต

๑. ชีวิตคืออะไร

คำว่า ชีวิต มีอยู่ ๒ อย่าง คือ ชีวิตรูป และ ชีวิตนาม

๑.๑ ชีวิตรูป

ชีวิตรูป หรือ **รูปชีวิต** เป็นรูปรูปหนึ่ง ในจำนวนรูปที่เกิดจากกรรม จะมีหน้าที่รักษารูปอื่น ๆ ที่เกิดจากกรรมเดียวกันให้ดำรงอยู่

ชั่วขณะหนึ่ง แล้วก็ดับสลายไปพร้อมกับรูปทั้งหมดที่เกิดจากกรรมนั้น และมีการเกิดขึ้นใหม่สืบต่อกันเรื่อย ๆ ไปไม่ขาดสายตลอดชีวิต

รูปชีวิตนี้ จะหล่อเลี้ยงรักษารูปอื่น ๆ ที่เกิดจากกรรมมิให้แตกสลายไปก่อนกำหนด เหมือนน้ำในแจกัน ที่หล่อเลี้ยงรักษาดอกไม้ในแจกันไม่ให้เหี่ยวแห้งไปก่อนกำหนด

รูปชีวิตนี้ เป็น *กรรมรูป* คือ เป็นรูปที่เกิดขึ้นจากกรรม ได้แก่ กุศลกรรม และ อกุศลกรรม ที่บุคคลทั้งหลายได้กระทำไว้ในอดีตชาติ แล้วผลักดันให้เกิดเป็นชีวิตคน สัตว์ เทวดา พรหม เพื่อแสวงความสุขบ้าง ทุกข์บ้างตามที่ตนได้ทำ เหมือนกับการหว่านพืชผล ถ้าหว่านพืชที่ให้รสเปรี้ยว ก็จะได้รับผลที่มีรสเปรี้ยว ถ้าหว่านพืชที่มีรสหวาน ก็จะได้รับผลที่มีรสหวาน สัตว์ทั้งหลายเกิดมาทำกรรมทั้งที่เป็นบาปและบุญมาแล้วด้วยกันทั้งนั้น ผลที่ได้รับจึงมีทั้งความทุกข์บ้าง สุขบ้างสลับกันไป

สำหรับสิ่งที่ไม่มีชีวิต เช่น ต้นไม้ โต๊ะ เก้าอี้ บ้านเรือน ฯลฯ เหล่านี้เป็นรูปธรรม เป็นสิ่งที่ไม่มีชีวิตจิตใจ ไม่มีวิญญาณครอง (*อนุปาทินนกลังขาร*) บางคนเข้าใจว่าต้นไม้มีชีวิต จึงเป็นความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง **ต้นไม้ไม่มีอตุเป็นสมุฏฐาน** คือ เป็นรูปที่เกิดจากอตุ มีเพียงอวินิพโยกรูป ๘ เท่านั้น ส่วนคน สัตว์ มีรูป ๒๘ รูป ซึ่งเกิดจากสมุฏฐานทั้ง ๔ คือ กรรม จิต อตุ และอาหาร ต้นไม้ไม่ได้เกิดจากกรรม จึงไม่มีชีวิตรูป คอยอนุบาลรักษาเหมือนสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลาย

๑.๒ ชีวิตนาม

ชีวิตนาม หรือ นามชีวิต คือ ชีวิตินทรีย์เจตสิก นั้นเอง จะเกิดพร้อมกับนามธรรมอื่น ๆ เช่น ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา เอกัคคตา มนสิการ เป็นต้น และทำหน้าที่รักษานามธรรมที่เกิดพร้อมกันกับตนให้ตั้งมั่นในอารมณ์แล้วดับไป

ดังนั้น ชีวิต ในความหมายของพระอภิธรรมนั้นหมายถึง ชีวิตรูป และ ชีวิตนาม ทั้ง ๒ อย่าง ดังที่กล่าวแล้ว

๒. ชีวิตมาจากไหน

ชีวิตมาจากไหน คำว่า ชีวิตในความหมายของพระอภิธรรม หมายถึง ชีวิตรูป ชีวิตนาม ซึ่งก็คือรูปธรรมนามธรรมนั้นเอง แต่ว่าโดยไวยาหาร หรือสิ่งที่เรียกขานในทางโลกแล้ว ก็คือ ร่างกายและจิตใจของคน สัตว์ เทวดา รูปพรหม อรูปพรหม ซึ่งการที่จะเกิดเป็นคนหรือสัตว์ หรือเทวดา นั้นก็ด้วยอำนาจของกรรม คือ กุศลกรรม และอกุศลกรรม

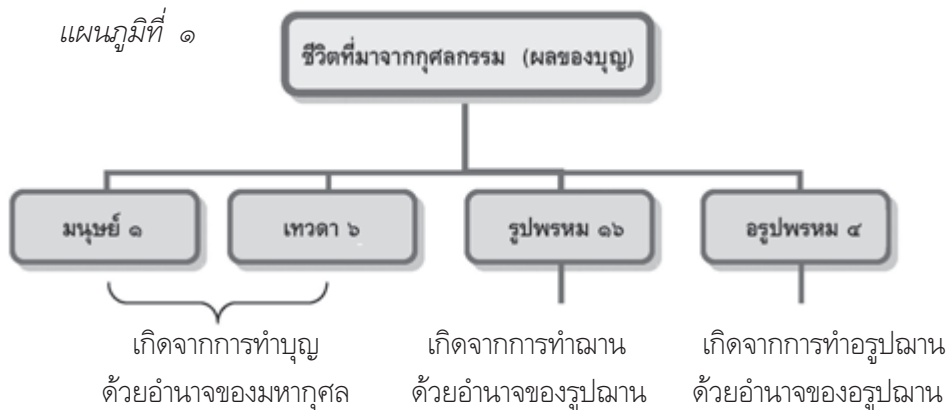
๒.๑ ชีวิตที่มาจากกุศลกรรม (ผลของบุญ)

กุศลกรรม จะส่งผลให้ได้เกิดเป็น มนุษย์ เทวดา รูปพรหม หรือ อรูปพรหม กุศลกรรม คือ การทำความดี การทำความดีทำได้ ๓ ทาง คือ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ เช่น การทำงาน

การรักษาศีล การเจริญภาวนา การอ่อนน้อมถ่อมตน การช่วยเหลือ
 งานที่เป็นกุศล การอุทิศส่วนกุศล การอนุโมทนากุศล การฟังธรรม
 การแสดงธรรม การตั้งตนไว้ในทางที่ชอบ และการทำสมาธิจนได้รูปฌาน
 อรูปฌาน กุศลกรรมที่ได้ทำไว้ดีแล้วเหล่านี้ เมื่อชีวิตสิ้นไปแล้ว
 กุศลกรรมนั้นก็จะสร้างชีวิตให้เกิดในสุคติภูมิ ได้แก่ มนุษย์ เทวดา
 รูปพรหม หรือ อรูปพรหม ตามแต่ชนิดของกุศลนั้น ๆ ดูแผนภูมิที่ ๑

แผนภูมิที่ ๑

๒.๒ ชีวิตที่มาจากอกุศลกรรม (ผลของบาป)

อกุศลกรรม จะส่งผลให้ได้เกิดในอบายภูมิ อกุศลกรรม คือ
 การกระทำความป การทำบาปนั้นทำได้ ๓ ทาง คือ ทางกาย ทางวาจา
 และทางใจ เช่นเดียวกันกับกุศลกรรม การทำบาปทางกาย เรียกว่า
กายทุจริต ๓ ได้แก่ การฆ่าสัตว์ตัดชีวิต การฉ้อฉลลักขโมย การ
 ประพฤติดิฉินในกาม การทำบาปทางวาจา เรียกว่า **วจีทุจริต ๔** ได้แก่
 การพูดเท็จ คือ การพูดที่ไม่ตรงกับความจริง การพูดส่อเสียด คือ
 การพูดยุยงทำให้เขาแตกแยกจากกัน การพูดคำหยาบ คือ การพูด

ด่าทอสาปแช่ง หรือการกล่าวคำที่มีความหมายหยาบคาย การพูดเพ้อเจ้อ คือ การพูดที่เหลวไหลไร้สาระไม่เกิดประโยชน์แก่ผู้ฟัง ส่วนการทำบาปทางใจ เรียกว่า **มโนทุจริต ๓** ได้แก่ การเพ่งเล็งในทรัพย์สินสิ่งของ ๆ คนอื่นเพื่อจะนำมาเป็นของตน การคิดพยาบาทอาฆาตมุ่งที่จะทำร้ายบุคคลอื่นให้เกิดความเสียหาย และความเห็นผิดจากความเป็นจริง เช่น คิดว่าบุญบาปไม่มี ไม่ให้ผล เห็นว่าชาติหน้าไม่มี นรกสวรรค์ไม่มี เป็นต้น

ถ้ากระทำความปอกุศลสำเร็จแล้วไม่ว่าจะทำทางกาย ทางวาจา หรือทางใจ บาปนั้น ๆ ย่อมส่งผลให้ไปเกิดในอบายภูมิ ๔ คือ นรก เปรต อสุรกาย ดิรัจฉาน ต้องได้รับความทุกข์ทรมาน เพราะเป็นผลของบาปกรรมนั้น ดูแผนภูมิที่ ๒ ประกอบ

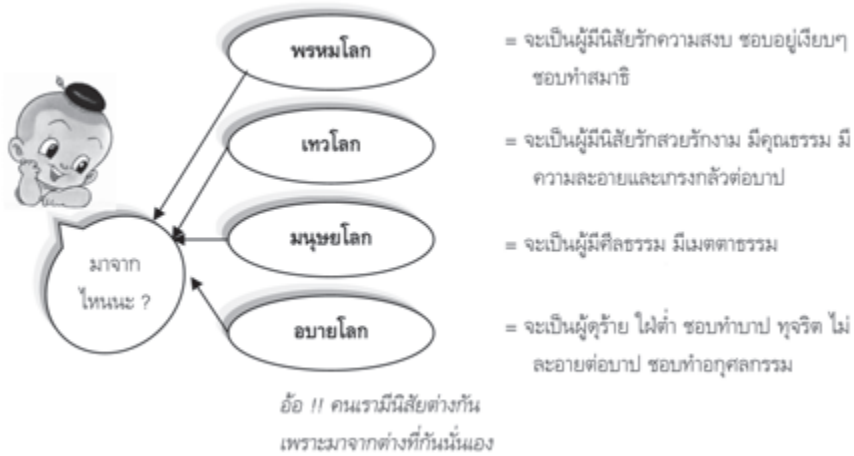

๓. ชาติที่แล้วเป็นใคร มาจากไหน ?

คนเราโดยทั่วไปไม่ค่อยจะคิดว่า เราเป็นใครมาจากไหน เพราะอะไรจึงเกิดมามีรูปร่างหน้าตาอุปนิสัยใจคอไม่เหมือนกัน ทั้ง ๆ ที่คน

บางคนเกิดมาจากบิดามารดาเดียวกัน ลองหาคำตอบดูจากภาพ
แผนภูมิที่ ๓

๔. ชีวิตนี้จะไปไหน ?

ชีวิตนี้จะไปไหน ? ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายไม่ว่าจะอยู่ในชั้น
อบายภูมิ หรือชีวิตมนุษย์ เทวดา พรหม เหล่านี้ทั้งหมดดลันแล้วแต่
จะต้องเวียนเกิดเวียนตายอยู่ในสังสารวัฏฏ์ ซึ่งเต็มไปด้วยความทุกข์
ทั้งสิ้น ทุกข์จากการเกิด แก่ เจ็บ ตาย ทุกข์เหล่านี้เกิดขึ้นเพราะอำนาจ
ของอวิชชา คือ ความไม่รู้ ไม่รู้ในความเป็นจริงของชีวิต จึงได้ทำ
กรรมต่าง ๆ ด้วยอำนาจของกิเลสที่อยู่ภายในจิตใจ เป็นตัวผลักดัน
ให้มีการแสวงหาสิ่งที่ชอบสิ่งที่พอใจ สิ่งที่สวยงาม ๆ งาม ๆ รับประทาน
ข้าวเคล้าเสียงเพลง เป็นต้น ซึ่งจะเป็นสื่อชักนำให้เกิดความเคลิบเคลิ้ม
หลงใหล เป็นความมัวเมาประมาท ให้กระทำการที่จะก่อให้เกิดความ
ทุกข์ความเดือดร้อนต่อไป ชีวิตนี้จะไปไหนก็ขึ้นอยู่กับเหตุที่ได้ทำไว้
ดังนี้

๔.๑ ถ้าทำบาปอกุศล มีการฆ่าสัตว์ เป็นต้น เมื่อทำบาปแล้ว ความเดือดร้อนก็ย่อมติดตามมาหาความสุขความสงบใจไม่ได้ มีความหวาดกลัววิตกกังวล ฝันร้าย เห็นภาพหลอนต่าง ๆ บาปที่ทำนี้เมื่อส่งผลจะทำให้ในขณะที่ยายลงย่อมจะไปเกิดในทุคติภูมิเป็นสัตว์นรก เปรต อสุรกาย หรือ ดิรัจฉาน อย่างใดอย่างหนึ่ง ตามแต่อกุศลกรรมที่ตนได้กระทำไว้

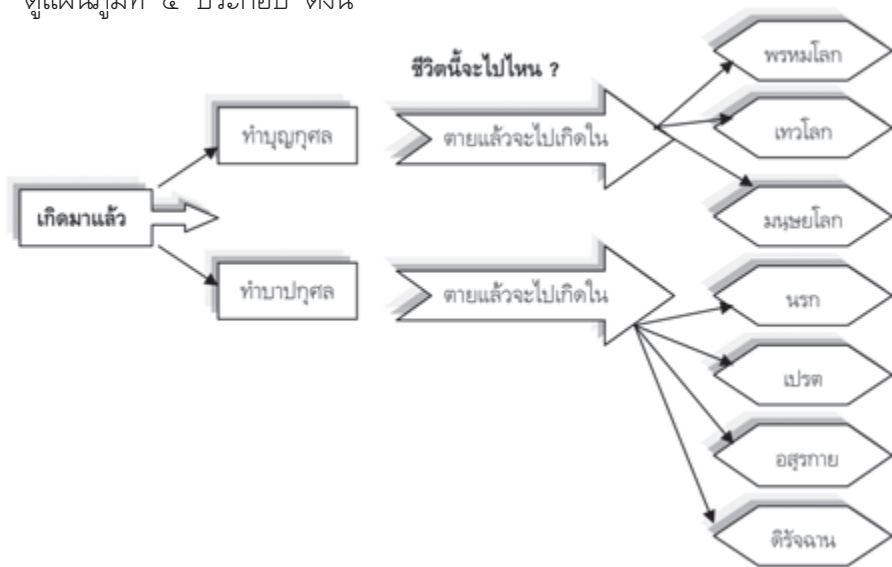
๔.๒ ถ้าทำดีเป็นบุญเป็นกุศล ก็จะได้รับความสุขความเจริญ การทำบุญกุศลมีหลายอย่างด้วยกัน เช่น การทำงาน การใส่บาตร การรักษาศีล การเจริญภาวนา การช่วยเหลือเกื้อกูลคนแก่คนชรา เป็นต้น บุญที่ทำนี้เมื่อส่งผลจะทำให้ในขณะที่ยายลงย่อมจะไปเกิดในสุคติภูมิไปเกิดเป็นมนุษย์ หรือ เทวดา ภูมิใดภูมิหนึ่ง ตามแต่กุศลกรรมที่ตนได้กระทำไว้

๔.๓ ถ้าทำสมาธิจนได้รูปฌาน ผู้ที่เจริญรูปฌาน ถ้าฌานยังไม่เสื่อมเมื่อถึงเวลาตาย รูปฌานจะส่งผลให้ไปเกิดในพรหมโลก เป็นรูปพรหมที่มีรูปร่างสวยงาม มีความสุขจากผลของฌาน รูปพรหมมีถึง ๑๖ ชั้นด้วยกัน ถ้าทำสมาธิจนได้รูปฌาน คือ ผู้ที่เจริญฌานผ่านรูปฌานมาแล้ว และเจริญอรุปรฌานต่อ อรูปฌานย่อมจะส่งผลให้ไปเกิดเป็นอรุปรพรหม ๔ ชั้น ซึ่งเป็นพรหมที่ไม่มีรูปร่างกาย มีแต่นาม คือจิตและเจตสิกเท่านั้น

ฉะนั้น การทำบุญทำกุศล การทำทาน การรักษาศีล การเจริญสมาธิภาวนา ตลอดจนการทำบาปอกุศล ย่อมจะส่งผลให้ต้องเวียนเกิดเวียนตายอีกต่อไปหาที่สิ้นสุดไม่ได้ ตราบเมื่อยังไม่ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ แต่ถ้ามีการปฏิบัติเจริญวิปัสสนาจนสำเร็จเป็น

พระโสดาบัน จึงจะรู้ว่า สามารถปิดประตูบายนได้อย่างแน่นอน และ
จะเกิดต่อไปอีกไม่เกิน ๗ ชาติ จะเวียนเกิดเวียนตายเป็นมนุษย์บ้าง
เทวดาบ้าง จนกว่าจะสำเร็จเป็นพระอรหันต์ ฉะนั้น **ชีวิตนี้จะไปไหน ?**
ดูแผนภูมิที่ ๔ ประกอบ ดังนี้

๕. ชาติหน้ามีจริงหรือ ?

ชาติหน้ามีจริงหรือ ? คำตอบก็คือ ตราบใดที่ยังมีกิเลสและ
ทำกรรมอยู่ คือ มีการทำกรรมทั้งที่เป็นส่วนบุญ และที่เป็นส่วนบาป
อยู่ ก็ต้องมีการเกิดอีก การเกิดใหม่ คือ ชาติหน้า ชาติหน้าที่จะไป
เกิดมีทั้งหมด ๓๑ ภูมิ ซึ่งจะได้กล่าวต่อไปในเรื่องภูมิ ๓๑

๖. เรามีชีวิตอยู่เพื่ออะไร ?

คนเรามีชีวิตอยู่เพื่ออะไร ? และอะไรเป็นเป้าหมายที่แท้จริง
ของชีวิต หลักคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าสอนถึงเรื่อง

เป้าหมายสุดท้ายของชีวิต คือ เพื่อมุ่งไปสู่การหลุดพ้นจากบ่วงทั้งหลาย เพื่อให้หลุดพ้นจากการเวียนเกิดเวียนตายทั้งในมนุษยโลก เทวโลก และพรหมโลก สุดท้ายคือให้ได้บรรลุมรรค ผล นิพพาน นั่นเอง

สัตว์โลกทั้งหลายที่เป็นอยู่ทุกวันนี้ **ล้วนแต่มีชีวิตความเป็นอยู่เพื่อการเกิดต่อไปทั้งสิ้น** ดำรงชีวิตอยู่เพื่อแสวงหา เพื่อเสาะหาความสุขจาก รูป รส กลิ่น เสียง และสัมผัสต่าง ๆ โดยไม่รู้หรือไม่ได้คิดเลยว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่เราแสวงหามานั้น มันไม่มีแก่นสารสาระต่อชีวิตเลย ทรัพย์สมบัติ เงินทอง ลูก หลาน ล้วนเป็นสิ่งที่ เป็นประโยชน์ต่อเราในปัจจุบันชาติเท่านั้น **แต่ลืมคิดไปว่าอะไรหนอที่จะเอื้อประโยชน์ต่อชีวิตข้างหน้าในชาติต่อ ๆ ไป** จนกระทั่งถึงที่สุดคือ ไม่ต้องเกิดอีกต่อไป

ความรู้เรื่องสังสารวัฏ (ภุมิ ๓๑)

ภพภูมิ หมายถึง สถานที่เกิดของสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย ภพภูมิ มีทั้งหมด ๓๑ ภูมิ ดังนี้

๑. **อบายภูมิ** มี ๔ ภูมิ เป็นภูมิที่อยู่ของสัตว์ที่เต็มไปด้วย ความทุกข์ ความทรมาน ต้องอดอยากหิวโหยอยู่ตลอดเวลา ผู้ที่จะ ไปเกิดในอบายภูมิ ไปด้วยบาปอกุศลที่กระทำไว้แล้ว หรือเรียกว่า กรรมชั่วนำเกิดนั่นเอง

๒. **มนุษย์ภูมิ** มี ๑ ภูมิ เป็นภูมิที่อยู่ของมนุษย์ซึ่งเป็นภูมิ ที่มีความเป็นอยู่ที่มีความสุขมากกว่าความทุกข์ ผู้ที่จะไปเกิดใน มนุษย์ภูมิได้ต้องอาศัยกุศลที่เกี่ยวกับทานกุศลบ้าง ศีลกุศลบ้าง ภาวนา กุศลที่ยังไม่ถึงฌานบ้าง ที่เคยทำไว้นำไปเกิด หรือเรียกว่า บุญนำเกิด

๓. **เทวภูมิ** มี ๖ ภูมิ เป็นที่อยู่ของเทวดาบนเทวโลก ๖ ชั้น เรียกว่า จกามาพจรสวรรค์ ๖ เสพกามคุณทั้ง ๕ อันเป็นทิพย์ เป็น โลกที่มีแต่ความสุข เสวยผลวิบากจากการให้ทาน รักษาศีล ในอดีต ชาติได้ทำไว้นำไปเกิด หรือเรียกว่า บุญนำเกิด

๔. **รูปภูมิ** มี ๑๖ ภูมิ เป็นที่อยู่ของรูปพรหม ซึ่งเป็นภูมิที่มี ความสุข ที่เป็นผลของรูปฌานที่ทำไว้แล้ว ผู้ที่จะไปเกิดในรูปภูมิได้ ต้องอาศัยฌานกุศลที่ทำแล้วและยังไม่เสื่อมไปนำเกิด หรือเรียกว่า รูปฌานนำเกิด

๕. **อรูปภูมิ** มี ๔ ภูมิ เป็นภูมิที่อยู่ของอรูปพรหม ซึ่งเป็น ภูมิที่มีความสุข ที่เป็นผลของอรูปฌานที่ทำไว้แล้ว ผู้ที่จะไปเกิดใน อรูปภูมิได้ ต้องอาศัยอรูปฌานกุศล ที่ทำแล้วและยังไม่เสื่อมไปนำเกิด

หรือเรียกว่า อรูปฌานนำเกิด

ดังนั้น เจตนาในการทำ บุญ บาป และทำสมาธิ หรือฌาน (สมถกรรมฐาน) จึงเป็นตัวผลักดันให้ต้องโคจรไปเกิดยังภพภูมิต่าง ๆ ดังกล่าว ดูแผนภูมิภาพที่ ๖ เพื่อให้รู้จักภูมิทั้งหมด

อบายภูมิ

อบายภูมิ เป็นภูมิที่เต็มไปด้วยความทุกข์จึงเรียกได้อีกชื่อหนึ่งว่า ทุกคติภูมิ อบายภูมิ มี ๔ คือ นรกภูมิ เปตภูมิ อสุรกายภูมิ และ ตีรจنانภูมิ อบายภูมิเป็นภูมิที่ปราศจากความสุข เป็นภูมิที่ขวางต่อ นิพพาน ผู้ที่ทำบาปอกุศลมีการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ เป็นต้น เมื่อ อกุศลกรรมส่งผลให้ไปเกิดในอบายภูมิแล้ว จะมีโอกาสน้อยมากที่จะ ได้ทำกุศล เพราะต้องไปชดใช้บาปกรรมที่สร้างไว้ บาปอกุศลทำได้ ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ เรียกว่า อกุศลกรรมบถ คือ การ กระทำอกุศลที่เป็นหนทางไปสู่อบายภูมิ มี ๑๐ เป็นไปได้ ๓ ทาง คือ

เป็นไปทางกายทวาร (กายกรรม ๓)	เป็นไปทางวจีทวาร (วจีกรรม ๔)	เป็นไปทางมโนทวาร (มโนทวาร ๓)
มี ๓ คือ ๑. การฆ่าสัตว์ ๒. การลักทรัพย์ ๓. การประพฤติดิฉินในกาม	มี ๔ คือ ๑. พุดปด ๒. พุดส่อเสียด ๓. พุดคำหยาบ ๔. พุดเพื่อเจ้อ	มี ๓ คือ ๑. อภิชณา (อยากได้) ๒. พยาบาท (ปองร้าย) ๓. มิจฉาทิฎฐิ (เห็นผิด)

๑. การทำบาปทางกาย

การทำบาปทางกาย เรียกว่า อกุศลกายกรรม หรือ กายทุจริต มี ๓ คือ

๑. การฆ่าสัตว์ คือ การทำให้สัตว์นั้นถึงแก่ความตาย
๒. การลักทรัพย์ คือ การถือเอาของ ของผู้อื่นมาเป็นของตน โดยที่เจ้าของมิได้ให้

๓. การประพาศติผิดในกาม คือ การกำล่งประเวณีในหญิงอื่นที่มีไ้ภรรยาคาน

สุภมาณพไ้ทูลถามปัญหาพระลัมมาลัมพุทเจ้า พระองค์ทรงตรัสตอบ โดยประมวลไ้เป็น ๗ คู่ ดังนี้

- ๑ ชอบฆ่าสัตว์ —————> เป็นเหตุไ้ อายุสั้น
ไม่ฆ่าสัตว์ มีความเมตตากรุณาต่อสัตว์ —> เป็นเหตุไ้ อายุยืน
- ๒ ชอบเบียดเบียนสัตว์ —————> เป็นเหตุไ้ มีโรคมาก
ไม่เบียดเบียนสัตว์ —————> เป็นเหตุไ้ มีโรคน้อย
- ๓ ผู้ที่ชอบโกธ —————> เป็นเหตุไ้ ผิวพรรณทราม ไม่สวยงาม
ผู้ไม่โกธ —————> เป็นเหตุไ้ ผิวพรรณผุดผ่อง สวยงาม
- ๔ ชอบริษยาผู้อื่น —————> เป็นเหตุไ้ มีอำนาจน้อย
ไม่ริษยาผู้อื่น —————> เป็นเหตุไ้ มีอำนาจมาก
- ๕ ตระหนั ไม่บริจาคทาน —————> เป็นเหตุไ้ ยากจน
ขัดสน อดธา
ชอบบริจาคทาน —————> เป็นเหตุไ้ มีทรัพย์สมบัติมาก ร่ำรวย
- ๖ กระด้าง ถือตัว —————> เป็นเหตุไ้ เกิดในตระกูลต่ำ
ไม่กระด้าง ไม่ถือตัว บูชาบุคคลที่ควรบูชา —> เป็นเหตุไ้ เกิดในตระกูลสูง
- ๗ ไม่อยากรู้ธรรมะ ไม่ไ้ถามผู้มีปัญญา —> เป็นเหตุไ้ มีปัญญาน้อย
อยากรู้ธรรมะ หมั่นไ้ถามผู้มีปัญญา —> เป็นเหตุไ้ มีปัญญามาก

การทำกายทุจริต ๓ ที่สำเร็จเป็นกรรมได้ ต้องเป็นการทำที่ครบองค์ประกอบของการทำบาป เช่น การฆ่าสัตว์ต้องมีองค์ประกอบ ๕ คือ สัตว์นั้นมีชีวิต ...ตลอดจนถึง สัตว์ตายเพราะการฆ่านั้น เช่น ถ้าไม่มีเจตนาฆ่ามด แต่เดินไปเหยียบมดตาย อย่างนี้ไม่ครบองค์ประกอบของการฆ่าสัตว์ เพราะไม่มีจิตคิดที่จะฆ่ามด และไม่ได้พยายามฆ่ามด เมื่อกรรมที่ทำไม่ครบองค์ประกอบก็ไม่สามารถส่งให้ไปเกิดในอบายภูมิได้ แต่สามารถส่งผลเบียดเบียนชีวิตให้ได้รับความทุกข์ความเดือดร้อนหลังจากเกิดแล้วได้

กายทุจริต ๓ ที่ตามมาให้ผลในภพนี้

(ข้อพิสูจน์ผลกรรมเก่าที่ทำไว้)

การฆ่าสัตว์ ส่งผล ๙ ประการ	การลักทรัพย์ ส่งผล ๗ ประการ	การประพฤติดิฉินในกาม ส่งผล ๑๒ ประการ
๑. ร่างกายทุพพลภาพ ๒. รูปร่างขี้เหล่ ไม่งาม ๓. ร่างกายอ่อนแอ ๔. ปัญญาความจำไม่ดี ๕. เป็นคนขลาดหวาดกลัว ๖. ฆ่าตัวตายหรือถูกฆ่า ๗. มีโรคภัยเบียดเบียน ๘. ไม่มีบารมี ๙. อายุสั้น	๑. เป็นผู้มีทรัพย์น้อย ๒. ยากจนเข็ญใจ ๓. ออดอยากหิวโหย ๔. ได้ในสิ่งที่ไม่ต้องการ ๕. คำขายขาดทุน ๖. ประสบกับภัยพิบัติไฟไหม้ ๗. น้ำท่วม โจรปล้น ถูกเวนคืน ฯลฯ	๑. มีผู้เกลียดชังมาก ๒. มีศัตรูปองร้าย ๓. ขัดสนทรัพย์สิน ๔. ออดอยากยากจน ๕. เกิดเป็นหญิง ๖. เกิดเป็นกะเทย ๗. เป็นชายในตระกูลต่ำ ๘. มักได้รับความ อับอายเสมอ ๙. ร่างกายไม่สมประกอบ ๑๐. เป็นผู้คิดมากวิตกกังวล ๑๑. ครอบครัวยากแค้น ๑๒. ไม่ได้อยู่กับคนที่รัก

๒. การทำบาปทางวาจา

การทำบาปทางวาจา เรียกว่า **อกุศลวจีกรรม** หรือ **วจีทุจริต** มี ๔ คือ

๑. **การพูดโกหก** คือ การพูดโกหกหลอกลวง การพูดที่ไม่ตรงกับความจริง

๒. **การพูดส่อเสียด** คือ การพูดยุแหย่ทำให้คนที่เขารักสามัคคีกันเข้าใจผิดกันโกรธกัน

๓. **การพูดคำหยาบ** คือ การด่าทอกัน การพูดไม่สุภาพ

๔. **การพูดเพ้อเจ้อ** คือ การพูดเรื่องไร้สาระ เป็นการพูดที่ไม่เป็นไปเพื่อการสำรวมอินทรีย์ทั้งหลาย

องค์ประกอบของวจีทุจริต ๔ ที่มีกำลังแรง

๑. การพูดโกหก	๒. การพูดส่อเสียด	๓. การพูดคำหยาบ	๔. การพูดเพ้อเจ้อ
๑. พูดเรื่องไม่จริง ๒. คิดจะพูดเรื่องไม่จริง ๓. พยายามพูดเรื่องไม่จริง ๔. ผู้อื่นมีความเชื่อตามเนื้อความที่ไม่จริงนั้น	๑. มีผู้ถูกทำให้แตกแยก ๒. คิดที่จะพูดให้เขาแตกแยก ๓. ทำความเพียรให้แตกแยกกัน ๔. ผู้ฟังรู้เนื้อความนั้น	๑. มีความโกรธ ๒. มีผู้ถูกด่า ๓. กล่าววาจาต่ำ	๑. คิดจะพูดในสิ่งที่ไม่มีประโยชน์ ๒. พูดในสิ่งที่ไม่มีประโยชน์

เมื่อทำบาปทางวาจา คือ การพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ และพูดเพ้อเจ้อ นั้น ถ้าทำอย่างครบองค์ประกอบของการทำวจีทุจริตแล้ว ก็ถือว่าเป็นบาปที่มีกำลังแรง ถ้าบาปอกุศลนี้ส่งผล จะทำหน้าที่

เป็นชนกกรรมนำเกิดในอบายภูมิได้ หรือถ้าได้เกิดเป็นมนุษย์ ผลของการทำวจีทุจริต ที่ยังตามส่งผลได้มีอีกหลายประการ ดังนี้

วจีทุจริต ๔ ที่ตามมาให้ผลในภพนี้

(ข้อพิสูจน์ผลกรรมเก่าที่ทำไว้)

การพูดโกหก ส่งผล ๘ ประการ	การพูดส่อเสียด ส่งผล ๔ ประการ	การพูดคำหยาบ ส่งผล ๔ ประการ	การพูดเพ้อเจ้อ ส่งผล ๔ ประการ
๑. เกิดมาพูดไม่ชัด ๒. ฟันไม่เรียบ ๓. มีกลิ่นปาก ๔. มีไอตัวร้อน ๕. ตาส่อน ๖. พูดด้วยปลายลิ้น ปลายปาก ๗. บุคลิกไม่ดี ๘. ดูล้ายคนวิกลจริต	๑. ชอบตำหนิตนเอง ๒. มักเป็นผู้ถูกใส่ ความ ๓. ถูกผู้ใหญ่ติเตียน เสมอ ๔. มักแตกแยกกับ มิตรสหาย	๑. ทรัพย์สิน สูญหาย ๒. ได้ยินแต่เสียง ที่ทำให้รำคาญ ๓. มีกายวาจา หยาบ ๔. หลงตาย	๑. เป็นบุคคลที่ชอบ พูดพว้า ๒. ไม่มีคนเชื่อถือใน คำพูด ๓. เป็นผู้มีอำนาจ ๔. เป็นคนวิกลจริต

๓. การทำบาปทางใจ

การทำบาปทางใจ เรียกว่า อกุศลมนกรรม หรือ มโนทุจริต มี ๓ คือ

๑. **อภิชฌา** คือ การคิดเพ่งเล็งอยากได้ทรัพย์สินของคนอื่น เพียงแต่คิดก็เป็นบาปทางใจแล้ว จึงต้องระมัดระวังเป็นพิเศษในเรื่องของความนึกคิด

๒. **พยาบาท** คือ การคิดพยาบาทปองร้ายคนอื่น เพียงคิดที่จะกระทำแต่ยังไม่ได้กระทำก็เป็นบาปแล้ว มีความเร่าร้อนทางจิตใจเกิดขึ้น และเป็นเหตุให้กระทำความบาปทางกายและวาจาต่อไป

๓. **มิจจาทิฏฐิ** คือ การหลงผิดจากความจริง เป็นการเข้าใจที่ผิดแล้วคิดว่าตนนี้เข้าใจถูก เช่น คนที่เข้าวัดฟังธรรม ถือศีล แต่กลับเป็นคนงมงาย คิดว่าการทำบุญ ทำบาปไม่มีผล ไม่เชื่อคุณบิดามารดา ไม่เชื่อว่าชาติหน้ามีจริง ไม่เชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม ไม่เชื่อเรื่องนรก สวรรค์ ฌาน อภิญญา มรรค ผล นิพพาน ไม่เชื่อในคุณของพระรัตนตรัย

องค์ประกอบของมโนทุจริต ๓ ที่มีกำลังแรง

๑. อภิขมา	๒. พยาบาท	๓. มิจจาทิฏฐิ
๑. มีทรัพย์สินของผู้อื่นเป็นเป้าหมาย ๒. คิดอยากได้ทรัพย์สินนั้นมาเป็นของตน	๑. มีศัตรูผู้ไม่พอใจเป็นเป้าหมาย ๒. คิดให้เกิดความพินาศแก่ศัตรู	๑. ยึดมั่นในสิ่งที่ผิดคิดว่าเป็นถูก ๒. มีความเห็นว่าเป็นจริง

เมื่อทำบาปทางใจ คือ อภิขมามีความเพ่งเล็งอยากได้ มีความพยาบาทปองร้าย และมีมิจจาทิฏฐิ เห็นผิด ถ้าทำบาปทางใจอย่างครบองค์ประกอบ ก็เชื่อว่าเป็นบาปที่มีกำลังแรง ถ้าบาปอกุศลนี้ส่งผล จะทำหน้าที่เป็นชนกรรมนาเกิดในอบายภูมิได้ หรือถ้าได้เกิดเป็นมนุษย์ ผลของการทำมโนทุจริต ที่ยังตามส่งผลได้ก็มีอีกหลายประการ ดังนี้

มโนทุจริต ๓ ที่ตามมาให้ผลในภพนี้

(ข้อพิสูจน์ผลกระทบแก่ที่ทำได้)

อภิขมา ส่งผล ๔ ประการ	พยาบาท ส่งผล ๔ ประการ	มิจจาทิฏฐิ ส่งผล ๔ ประการ
๑. เลื่อมจากทรัพย์สินและคุณความดี ๒. เกิดในตระกูลต่ำ ๓. มักได้รับคำตำหนิติเตียน ๔. ไม่มีโชคลาภ	๑. มีรูปร่างไม่สวยงาม ๒. มีโรคภัยเบียดเบียน ๓. มีอายุสั้น ๔. ตายด้วยการถูกละ	๑. อยู่ห่างไกลจากรัตนียะของพระธรรม ๒. ปัญญาไม่ดี ๓. เกิดมาเป็นคนป่าคนดอย ๔. เป็นผู้มีความต่ำต้อย

อบายภูมิ เป็นดินแดนที่เสวยผลบาป

บาปอกุศลกรรมทั้งหลายที่ทำสำเร็จแล้วจะไม่สูญหายไปไหน เมื่อมีโอกาสส่งผลก็จะติดตามส่งผลให้ได้รับความทุกข์กาย ทุกข์ใจ แต่ถ้ายังไม่มีโอกาสส่งผล บาปอกุศลกรรมนี้ ก็จะติดตามไปทุกภพทุกชาติ (อปฺรํยเวทนียกรรม) จนกว่าจะเข้าสู่นิพพาน บาปอกุศลกรรมที่ทำสำเร็จแล้วจะส่งผลเป็นชนกรรมนาลัตถ์นั้นไปเกิดในอบายภูมิ ๔ คือ นรกภูมิ เปรตภูมิ อสุรกายภูมิ และดิรัจฉานภูมิ

๑. นรกภูมิ

นรกเป็นแดนเกิดของสัตว์ที่ทำบาป เมื่อตายไปก็ต้องไปเสวยผลของบาปที่ทำไว้ ให้ได้รับความทุกข์ทรมานแสนสาหัส นรกภูมิมี ๘ ชุม เรียกว่า “มหานรก ๘ ชุม”

มหานรก ๘ ชุม

ชุมที่ ๑ สัตว์ชีวนรก เป็นที่เกิดของพวกที่ทำบาปอกุศล ได้แก่ พวกมหาโจร ปล้นทำลายทรัพย์สิน ผู้มีอำนาจบาตรใหญ่ข่มเหงผู้ต่ำต้อย เมื่อตาย จะไปอยู่ในนรกชุมนี้ นายนิรบาลจะใช้อาวุธที่มีแสงฟาดพันร่างกายขาดออกเป็น ๒ ท่อน ตายแล้วกลับฟื้นขึ้นมาใหม่แล้วถูกฟาดพันให้ตายลงไปเป็นเช่นนี้อีกเรื่อยไปจนกว่าจะสิ้นกรรม

ชุมที่ ๒ กาฬสัตตะนรก เป็นที่เกิดของพวกที่ทำบาปอกุศล ได้แก่ พวกเพชฌฆาต พวกที่ฆ่านักบวช ภิกษุ สามเณร หรือผู้ทุศีล

อลัชชี พวกนี้เมื่อตายจะไปจะไปสวดยทุกข์ในกาฬสัฏตะนรก นายนิรยบาล จะให้เชือกสีดำนัดไปยี่ร่างกาย แล้วใช้มีด ขวาน หรือเลื่อย ตัด ถาก หรือเลื่อย ตามรอยเชือกที่ติดไว้ ได้รับความทุกข์ทรมานแสนสาหัส

ขุมที่ ๓ สังฆาตะนรก เป็นที่เกิดของพวกที่ทำบาปอกุศล ได้แก่ พวกพรานนก พรานเนื้อ หรือพวกที่ชอบทรมานเบียดเบียนสัตว์ที่ตน ใ้ประโยชน์ เช่น วัว ควาย โดยขาดความเมตตา สงสาร บุคคล เหล่านี้เมื่อตายจะไปสวดยทุกข์ในสังฆาตะนรก ซึ่งจะถูกรูขี้เหล็กที่มี เปลวไฟลุกโพล่งเคลื่อนไหวมาดทับขี้ร่างกายจนแหลกละเอียดเป็นจุณไป

ขุมที่ ๔ โรรุระนรก เป็นที่เกิดของพวกที่ทำบาปอกุศล ได้แก่ พวกเมาสุราอาละวาด พวกเผาไม้ทำลายป่า พวกกักขังสัตว์ไว้ฆ่า พวกชาวประมง เมื่อตาย ย่อมไปสวดยทุกข์ในโรรุระนรก จะถูก นายนิรยบาลทรมานด้วยคว้นไฟอันร้อนระอุให้เข้าไปสู่ทวารทั้ง ๔ ร้อง รมด้วยความเจ็บปวดทรมานแสนสาหัส

ขุมที่ ๕ มหาโรรุระนรก เป็นที่เกิดของพวกที่ทำบาปอกุศล ได้แก่ พวกที่ลักเครื่องสักการบูชา ขโมยทรัพย์สมบัติของพ่อแม่ ครู อาจารย์ หรือภิกษุสามเณร นักบวชต่าง ๆ บุคคลเหล่านี้เมื่อตายแล้ว ย่อมไปสวดยทุกข์ในมหาโรรุระนรก โดยถูกไฟเผาตามทวารทั้ง ๔ ร้องครวญครางด้วยเสียงอันดัง

ขุมที่ ๖ ตาปนนะนรก เป็นที่เกิดของพวกที่ทำบาปอกุศล ได้แก่ พวกเผาบ้านเผาเมือง เผาโบสถ์วิหาร ศาลาการเปรียญ บุคคลเหล่านี้ ตายแล้วต้องไปสวดยทุกข์ในตาปนนะนรก จะถูกนายนิรยบาลให้นั่งตมิ่ง ด้วยหลาวเหล็กอันร้อนแรงและมีไฟลุกท่วมร่างกาย

ขุมที่ ๗ มหาตปณะ เป็นที่เกิดของพวกที่ทำบาปอกุศล ได้แก่ พวกมิจจาภิภูจุบุคคล เห็นผิดเป็นชอบปฏิเสธเรื่องบุญ เรื่องบาป เห็นว่าตายแล้วสูญ หรือ เห็นว่าทุกสิ่งทุกอย่างเที่ยงไม่มีการเปลี่ยนแปลง ทำแต่ทุจริตกรรม บุคคลเหล่านี้ตายแล้วย่อมไปเสวยทุกข์ในมหาตปณะนรก จะถูกนายนิรยบาลไล่ให้ขึ้นไปบนเขาเหล็กที่กำลังร้อนแรง เมื่อสิ้นตกลงมาเบื้องล่างก็จะถูกหลาวเสียบและมีไฟไหม้ทรมาร่างกายของสัตว์เหล่านั้น

ขุมที่ ๘ อเวจีมหานรก เป็นที่เกิดของพวกที่ทำบาปอกุศล ได้แก่ พวกทำบาปหนักที่เป็นอนันตริยกรรม คือ ฆ่าบิดามารดา ฆ่าพระอรหันต์ ทำให้พระพุทธรูปเจ้าห่อพระโลหิต ทำสังฆเภท คือ ยุยงสงฆ์ให้แตกแยกกัน หรือเป็นผู้ทำลายพระพุทธรูป พระพุทธรูปเจดีย์ ต้นโพธิ์ที่พระพุทธรูปเจ้าตรัสรู้ พวกติเตียนพระอริยสงฆ์ บุคคลเหล่านี้เมื่อตายแล้วย่อมไปเสวยทุกข์ในอเวจีมหานรก จะถูกนายนิรยบาลตรึงเสียบด้วยหลาวเหล็กอันร้อนแรงทั้ง ๖ ด้าน คือ จากซ้ายทะลุขวา หน้าทะลุหลัง ที่ศีรษะและเท้าถูกครอบตรึงด้วยเหล็กที่ร้อนแรง

มหานรกทั้ง ๘ ขุม เป็นที่เกิดของสัตว์นรกทั้งหลายที่ก่อกรรมทำบาปต่าง ๆ ไว้ แต่ละขุมก็ล้วนแล้วแต่มีการทรมานสัตว์นรกด้วยเครื่องมือต่าง ๆ ด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่ทำให้สัตว์นรกได้รับทุกข์โทษอย่างแสนสาหัสตลอดเวลาที่อยู่หรือนรกไม่มีเวลาวางวันเลย อายุของสัตว์นรกบางพวกมีอายุยืนยาวมาก แต่เมื่อสิ้นเวรจากนรกทั้ง ๘ ขุมแล้ว ถ้ายังไม่หมดกรรมก็ต้องไปเกิดในนรกบรืวารขุมเล็ก ๆ ที่อยู่รายรอบมหานรกอีก เพื่อรับทุกข์โทษอย่างแสนสาหัสอีก ต่อไปจะศึกษาเรื่องนรกบรืวาร ที่มีชื่อว่า *อุสสหนรก*

อุสสทนรก ๔ ชุม

อุสสทนรก เป็นนรกขุมย่อย ล้อมรอบอยู่ตามประตูมหานรก ทั้ง ๔ ทิศ ๆ ละ ๔ ชุม ฉะนั้น มหานรก ชุมหนึ่งจะมีอุสสทนรก ๑๖ ชุม มหานรกมี ๘ ชุม ชุมหนึ่ง ๆ มีอุสสทนรก ๑๖ ชุม ฉะนั้นจึงมีอุสสทนกรรวม ๑๒๘ ชุม ($๘ \times ๑๖ = ๑๒๘$) และมีชื่อเหมือนกันทุกประตู จะต่างกันที่โทษหนักหรือเบาเท่านั้น **อุสสทนรก** มีชื่อดังนี้

คุณนรก นรกอุจจาระเน่า นรกขุมนี้จะเต็มไปด้วยอุจจาระที่เน่าเหม็น อยู่ติดกับมหานรก เมื่อสัตว์นรกชดใช้กรรมในอเวจีมหานรกแล้วจะมาเสวยทุกข์ต่อในนรกขุมนี้

กุกกุสนนรก นรกหลุมขี้เถ้าร้อน เมื่อสัตว์นรกพ้นจากนรกอุจจาระเน่าแล้ว และยังไม่หมดกรรม จะต้องมาเสวยทุกข์เวทนาต่อที่นรกขุมนี้

สิมปลิวนะนรก นรกป่าจิ้งจอก เมื่อสัตว์นรกพ้นจากนรกขี้เถ้าร้อนแล้ว และยังไม่หมดกรรมจะต้องไปเสวยทุกข์เวทนาในนรกป่าจิ้งจอกอีก ในนรกขุมนี้ยังเป็นที่อยู่ของป่าไฟไม่ดับด้วย เรียกว่า อสิปัตตวณะนรก ซึ่งเป็นนรกขุมเดียวกัน

เวตตรถีนนรก นรกน้ำเค็ม เป็นนรกที่เต็มไปด้วยหนามหวายอยู่ในน้ำเค็ม เมื่อสัตว์นรกพ้นจากนรกขุมตัน ๆ แล้ว และยังไม่หมดกรรม จะต้องเสวยทุกข์ในนรกขุมนี้ต่อไปอีก

ยมโลกนรก ๑๐ ชุม

สัตว์นรกทั้งหลายจะได้รับทุกขเวทนาอย่างมากมายในนรกชุมต่าง ๆ และถ้าผู้ใดที่ทำบาปกรรมไว้นักมาก ๆ เมื่อไปเสวยทุกขเวทนาในมหานรก และ อุตสहनรกแล้ว ยังจะต้องเสวยทุกขในยมโลกนรกอีก ยมโลกนรก ๑๐ ชุมนี้จะตั้งเรียงรายล้อมรอบอุตสहनรก ทั้ง ๔ ทิศ ทิศละ ๑๐ ชุม มหานรกหนึ่ง ๆ จึงมียมโลกนรก ๔๐ ชุม เมื่อรวมยมโลกทั้งหมดที่มีอยู่ในมหานรกทั้ง ๘ ชุม จึงรวมได้ทั้งหมด ๓๒๐ ชุม

ยมโลกนรก ๑๐ ชุม มีชื่อดังต่อไปนี้

๑. โลหกุมภินรก นรknน้ำร้อน นรกชุมนี้จะมีหม้อเหล็กขนาดใหญ่ที่มีน้ำร้อนเดือดพล่านอยู่ตลอดเวลา

๒. สิมพลินรก นรกป่าจิว จะเต็มไปด้วยจิวที่มีหนามแหลมคม และมีพิษ จะลงโทษชายหญิงที่ประพฤติดีในกาม

๓. อสินขนรก นรกที่มีเล็บมือเล็บเท้าที่แหลมคม โดยจะใช้เล็บมือเล็บเท้าของตนเองนี้ขุดตะกุนเนื้อหนังของตนกินเป็นอาหาร

๔. ตามโพทกนรก นรknน้ำทองแดง ในนรกชุมนี้จะมีหม้อเหล็กขนาดใหญ่ที่มีน้ำทองแดงเดือดพล่านอยู่

๕. อโยคัพนรก นรknก้อนเหล็กแดง ในนรกชุมนี้จะเต็มไปด้วยก้อนเหล็กแดงอยู่เกลื่อนกลาดทั่วไป สัตว์นรกเป็นอาหารก็บริโภคเข้าไปได้รับความทุกขเวทนา

๖. ปิสสกะปัพพตนรก นรknภูเขาใหญ่ ซึ่งอยู่ ๔ ทิศ จะเคลื่อนเข้ามาหากันและบดขยี้สัตว์นรกให้แหลกละเอียดเป็นจุณ

๗. ธุสนรก นรกอดน้ำ ผู้ที่ตกนรกขุมนี้จะมีความทุกข์ทรมานจากการหิวกระหายน้ำ

๘. สิตโลสินนรก นรกน้ำเยือกเย็น เป็นนรกที่มีน้ำเย็นเย็นที่สุด สัตว์นรกจะต้องตายเพราะความเย็น และเกิดใหม่ทันที และทันทีที่เกิดใหม่ก็จะถูกนายนิรบาลจับโยนลงไปอีกเป็นอยู่อย่างนี้ชั่วนาน

๙. สุนขนรก สุนัขนรก จะเต็มไปด้วยสุนัขนรกที่ดุร้าย หิวโหย และกัดกินกันเอง

๑๐. ยันตปาสาณนรก นรกเขากระทบกัน ผู้ที่ตกในนรกขุมนี้ จะถูกนายนิรบาลจับโยนเข้าไปในระหว่างเขา ๒ ลูก ซึ่งกระทบกันอยู่ตลอดเวลา

โลกันตนรก

โลกันตนรก เป็นนรกขุมใหญ่พิเศษ ซึ่งตั้งอยู่ระหว่างช่องว่างของขอบจักรวาลทั้ง ๓ ที่มาเชื่อมต่อกัน ซึ่งมีแต่ความมืดสนิท สัตว์ที่อุบัติในโลกันตนรกนี้จะมีร่างกายใหญ่โตมหึมา มีเล็บเท้ายาวใช้เกาะอยู่ตามขอบเชิงจักรวาลห้อยโหนตัวอยู่ตลอดเวลา เมื่อไปพบพวกเดียวกันก็คิดว่าเป็นอาหารจึงไล่ตะปบกิน จนตกลงมาในน้ำกรดที่เย็นเยือก สัตว์นั้นก็จะเป็นจุนหายไป แล้วอุบัติเกิดขึ้นใหม่ที่ขอบจักรวาลนั้น ห้อยโหนตัวอยู่ไปมา และเมื่อพบกันก็ตะปบกิน ต่อสู้กัน พลาดพลั่งก็ตกลงไปในน้ำกรด ร่างก็ละลาย เป็นเช่นนี้ไปตลอดเวลา

ผู้ที่เกิดในโลกันตนรกนั้นทำบาปอะไร ?

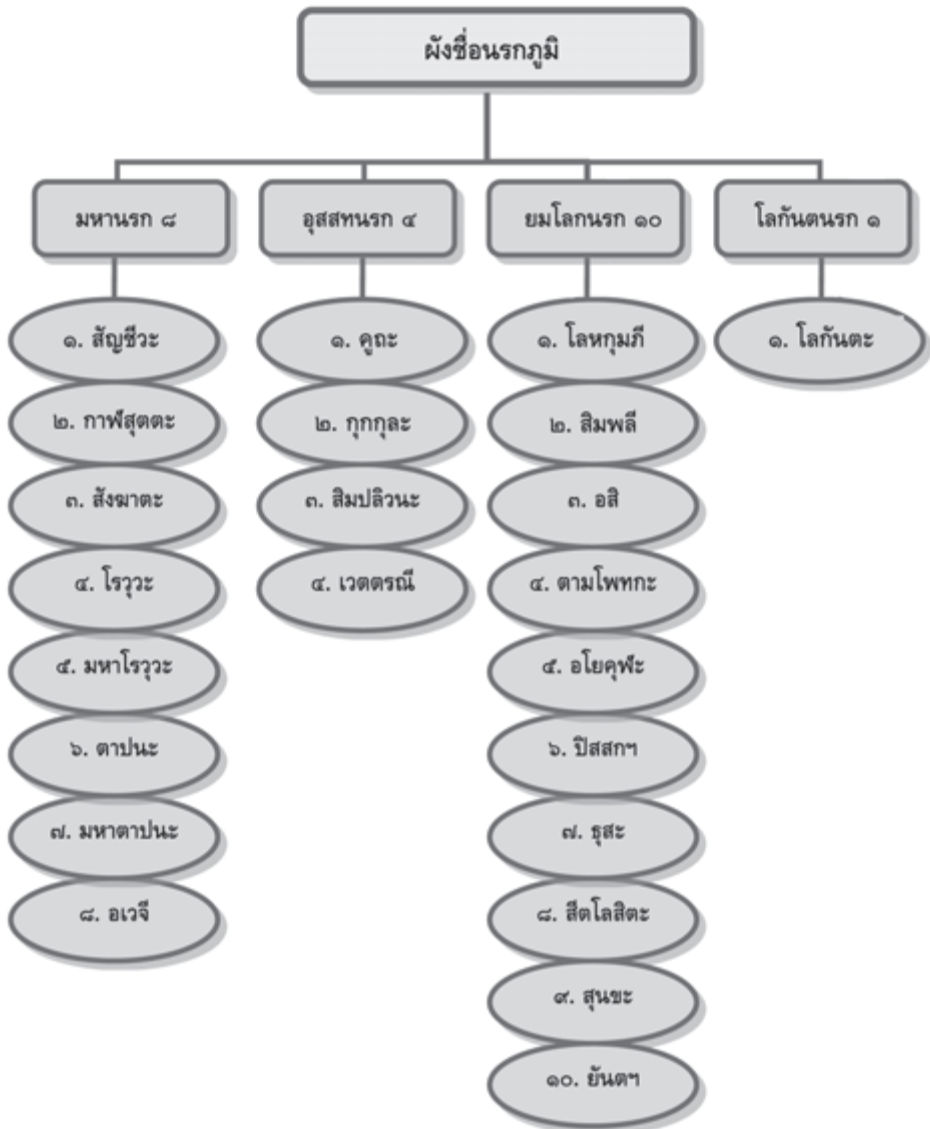
ผู้ที่เกิดในโลกันตนรกนั้นทำบาปดังนี้ คือ

๑. เป็นผู้ประทุษร้ายทรมานบิดามารดา ปราศจากความกตัญญู
กตเวที

๒. เป็นมิฉนาคปฏิรูปบุคคล คือ ไม่เชื่อบุญบาป ไม่เชื่อนรกสวรรค์
แล้วทำบาปอยู่เป็นนิจ

๓. ประทุษร้ายต่อผู้ทรงศีล ทรงธรรม หรือกระทำปาณาติบาต
ฆ่าสัตว์ตัดชีวิตเป็นประจำทุกวัน

ด้วยอำนาจของกรรมหนักเหล่านี้ จึงชักนำไปเกิดในโลกันตนรก
ซึ่งมีตมิตอยู่เป็นนิตย์ตลอดกาลนาน ครั้นเมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
อุบัติขึ้นในโลก จึงมีโอกาสดูเห็นแสงสว่างขึ้นแวบหนึ่งประมาณชั่วฟ้าแลบ
หรือชั่วลัดนิ้วมือเดียวเท่านั้น

๒. เปรตภูมิ

เปรตภูมิ เป็นที่อยู่ของพวกที่ทำบาปเบากว่าพวกที่ไปเกิดในนรกภูมิ เพราะภูมินรกเป็นภูมิที่มีการทรมานสัตว์นรกด้วยวิธีการต่าง ๆ ตามกรรมที่ได้ทำไว้ **ส่วนเปรตภูมิ** เป็นภูมิที่เป็นเรื่องของการถูกรทรมานด้วยการอดอยากหิวโหย เช่น การอดข้าวอดน้ำ เปรตบางชนิดต้องกินหนองเลือด เสมหะ อุจจาระ เป็นอาหาร

ที่อยู่ของเปรต เปรตไม่มีที่อยู่โดยเฉพาะ จะอยู่ทั่ว ๆ ไปตามป่าภูเขา เหว เกาะ แก่ง ทะเล มหาสมุทร ป่าช้า เป็นต้น เปรต เป็นประเภทโอปปาติกกำเนิด ประเภทกายละเอียดที่ผุดขึ้นโตทันที

ชนิดของเปรต เปรตมีหลายจำพวก มีทั้งพวกที่ตัวเล็ก ตัวใหญ่ บางพวกแปลงกายได้ เป็นเทวดา มนุษย์ผู้ชาย มนุษย์ผู้หญิง ดาบส พระ เณร หรือชี ทำให้ผู้พบเห็นเข้าใจว่า เป็นเทวดา เป็นชายหญิง หรือพระเณร จริง ๆ เจตนาของการแปลงกายก็เพื่อจะช่วยเหลือเกื้อกูลแก่ผู้พบเห็นนั้น ส่วนการแปลงกายที่มุ่งจะทำร้ายให้เกิดความเกรงกลัวเสียขวัญตกใจ ก็จะแปลงกายเป็นวัว ควาย ช้าง สุนัข มีทั้งสีดำ แดง เทา รูปร่างใหญ่โตน่าเกลียดน่ากลัว พระพุทธรูปหรือผู้ปฏิบัติธรรมในป่ามักจะพบเห็นกันเสมอ ๆ

อาหารของเปรต เปรตทั้งหลายต้องเสวยทุกขเวทนาคือการอดข้าวอดน้ำ เปรตบางพวกจึงเข้าไปกินเศษอาหารที่ชาวบ้านเขาทิ้งไว้ บางพวกกินเสมหะ น้ำลาย ของโสโครกต่าง ๆ ท่านได้กล่าวไว้ว่า เปรตที่อาศัยอยู่ตามภูเขา เช่น ที่ภูเขาศิชมภู นอกจากจะอดอาหารแล้วยังต้องถูกรทรมานเหมือนสัตว์นรกด้วย

ต่อไปจะแสดงเปรตประเภทต่าง ๆ ตามพระอรรถกถาและพระคัมภีร์ ดังนี้

ในอรรถกถา เปรตวัตถุ แสดงเปรตไว้ ๔ จำพวก คือ

๑. **ปรทัตตูปชีวิกเปรต** เป็นเปรตที่มีชีวิตอยู่ด้วยการอาศัยส่วนบุญที่ญาติมิตร เขาอุทิศให้ ถ้าไม่มีผู้อุทิศให้ก็ต้องอดอยากหิวโหยได้รับทุกขเวทนานอยู่เช่นนั้น

๒. **ขุปปิปาสิกเปรต** เป็นเปรตที่อดอยาก หิวข้าวหิวน้ำอยู่เป็นนิตย์ ไม่มีเรี่ยวแรงแม้จะลุกขึ้น ต้องนอนแช่อยู่เหมือนคนป่วยที่ใกล้จะตาย

๓. **นิชฌามัตถนทิกเปรต** เป็นเปรตที่มีไฟเผาให้เร่าร้อนอยู่เสมอ

๔. **กาลกัญจิกเปรต** เป็นเปรตจำพวกอสุรกาย หรือ อสุรา

ปรทัตตูปชีวิกเปรต เป็นเปรตประเภทเดียวเท่านั้นที่สามารถรับส่วนกุศลที่มนุษย์แผ่ไปให้ได้เพราะอยู่ใกล้ ๆ กับมนุษย์และสามารถที่จะรู้ว่าเขาแผ่ส่วนกุศลให้และอนุโมทนาส่วนบุญนั้นถ้าไม่รู้หรือไม่ได้อนุโมทนาจึงไม่ได้รับส่วนบุญที่ญาติมิตรแผ่ไปให้

สำหรับพระโพธิสัตว์เมื่อได้รับพยากรณ์แล้ว ถ้าจะเกิดเป็นเปรตก็จะเกิดเป็นเปรตได้ประเภทเดียวเท่านั้น คือ ปรทัตตูปชีวิกเปรต

ปรทัตตูปชีวิกเปรต เป็นเปรตจำพวกเดียวเท่านั้นที่สามารถรับส่วนบุญกุศลที่มีผู้อุทิศให้ เพราะมีอกุศลบางเบา จึงมีจิตยินดีที่จะอนุโมทนาส่วนกุศล โดยที่ตนมีความหิวข้าวและน้ำเป็นกำลัง จึงท่องเที่ยวซัดเซไปมานึกถึงหมู่ญาติของตนว่าใครอยู่ที่ไหนบ้าง และไปคอยอยู่ใกล้ ๆ เพื่อคอยทำอยู่ว่า เมื่อใดญาติของเรา จะทำบุญทำกุศล

แล้วอุทิศมาให้เราบ้าง ครั้นญาติทำบุญทำกุศลแล้วลืมนุทิศให้ หรืออุทิศให้แก่คนอื่น ไม่ได้อุทิศให้ตน เขาก็จะเดินวนเวียนไปมาด้วยใบหน้าหม่นหมองเศร้าสร้อยด้วยความผิดหวัง บางทีก็มีความน้อยใจถึงกับเป็นลมฟุบสลบลงไปด้วยความทวิโหย ด้วยความทรมาน และก็จะได้แต่หวังอยู่อีกว่า ครั้งต่อไป เขาคงไม่ลืมเรา เขาคงอุทิศให้แก่เราบ้าง เปรตพวกนี้ได้แต่หวังอย่างนี้มาแสนนาน บางทีก็ได้สมประสงค์ บางทีก็ไม่ได้ตามประสงค์ เพราะพวกญาติมิตรเป็นคนมีศรัทธาทำบุญ แต่หลงลืมไม่อุทิศให้ เมื่อเป็นเช่นนี้เขาก็ยอมไม่ได้รับผลบุญ ต้องทนทุกข์ช็อคอยากทวิโหยอยู่นานแสนนาน

ฉะนั้น เมื่อทำบุญกุศลทุกครั้งควรอุทิศส่วนกุศลให้ญาติทั้งหลายของเราทั้งในอดีตชาติและปัจจุบันชาติ เพราะในสังสารวัฏที่ผ่านมานี้อาจมีญาติของเราซึ่งคอยการอุทิศส่วนกุศลจากเราอยู่ ปรทัต-ตูปชีวิกเปรต เป็นเปรตที่อยู่ใกล้กับมนุษย์ซึ่งเกิดอยู่ในบริเวณบ้านเรือนของญาติมิตรนั้น เนื่องจากเวลาใกล้จะตายมีความห่วงใยอาลัยอาวรณ์ในทรัพย์สินเงินทอง ห่วงใยในสามีภรรยา ลูกหลานหรือมิตรสหาย เมื่อตายก็จะอยู่ในบริเวณบ้านเรือนนั่นเอง ที่เราเรียกว่า ผีหรือเปรต ถึงแม้ว่าจะเกิดเป็นเปรตอยู่ในบริเวณนั้น แต่ถ้าไม่รู้ว่ามีผู้อุทิศส่วนกุศลให้ก็ไม่มีโอกาสได้อนุโมทนาทานนั้น เปรตก็จะไม่ได้รับส่วนบุญนั้น แต่บุญที่อุทิศให้แก่ญาติผู้ตายแล้วนั้น หากไม่ถึงหรือไม่สำเร็จ บุญนั้นก็สูญหายไปไหน คงเป็นบุญที่ติดตัวแก่ผู้อุทิศให้ นั่น ซึ่งจะส่งผลให้ผู้ทำบุญได้รับความสุขความเจริญในชาติต่อ ๆ ไป

ในคัมภีร์โลกบัญญัติประการ และคัมภีร์จกคติที่ปณีประการ แสดงเปรตไว้ ๑๒ จำพวก

คัมภีร์ทั้งสองได้แสดงเรื่องเปรตที่อาศัยอยู่ที่เชิงภูเขามาลัยในป่าแห่งหนึ่ง ชื่อว่า **วิฆนาฏวี** มี ๑๒ จำพวก คือ

๑. วันตาสเปรต เปรตที่กิน น้ำลาย เสมหะ และอาเจียน
เป็นอาหาร
๒. กุณปาสเปรต เปรตที่กิน ซากศพคน หรือสัตว์ เป็น
อาหาร
๓. คุทธาทกเปรต เปรตที่กิน อุจจาระต่าง ๆ เป็นอาหาร
๔. อัคคิชาลมุขเปรต เปรตที่มีเปลวไฟลุกอยู่ในปากเสมอ
๕. สุกฺกิมุขเปรต เปรตที่มีปากเท่ารูเข็ม
๖. ตัณห์ภูฏิตเปรต เปรตที่ถูกตัณหาเบียดเบียน ให้หิวข้าว
หิวน้ำอยู่เสมอ
๗. สุนิฆมามกเปรต เปรตที่มีตัวดำเหมือนตอไม้ที่เผา
๘. ลัตถังคเปรต เปรตที่มีเล็บมือเล็บเท้ายาวและคม
เหมือนมีด
๙. ปัพพตังคเปรต เปรตที่มีร่างกายสูงใหญ่เท่าภูเขา
๑๐. อชครังคเปรต เปรตที่มีร่างกายเหมือนงูเหลือม
๑๑. เวมานิกเปรต เปรตที่ต้องเสวยทุกข์ในเวลากลางวัน
แต่กลางคืนได้ไปเสวยสุขในวิมาน
๑๒. มหิทฺธิกเปรต เปรตที่มีฤทธิ์มาก

ในพระวินัยและลักษณะสังยุตตพระบาลี แสดงเปรตไว้ ๒๑

จำพวก คือ

๑. อัญญุสังขลิกะ	เปรตที่มีกระดูกติดกันเป็นท่อน ๆ
๒. มังสเปลิิกิ	เปรตที่มีชิ้นเนื้อ แต่ไม่มีกระดูก
๓. มังสปีณทะ	เปรตที่มีเนื้อเป็นก้อน
๔. นิจนวิปริสะ	เปรตที่ไม่มีหนัง
๕. อสิโลมะ	เปรตที่มีขนเป็นพระชรรค์
๖. สัตติโลมะ	เปรตที่มีขนเป็นหาง
๗. อสุโลมะ	เปรตที่มีขนยาวเป็นลูกธนู
๘. สู้จิโลมะ	เปรตที่มีขนเป็นเข็ม
๙. หุติยสู้จิโลมะ	เปรตที่มีขนเป็นเข็มชนิดที่ ๒
๑๐. กุมภันทะ	เปรตที่มีลูกอ้นทะใหญ่โตมาก
๑๑. คุฏกุปนิมุคคะ	เปรตที่จมอยู่ในอุจจาระ
๑๒. คุถขาทกะ	เปรตที่กินอุจจาระ
๑๓. นิจนวิตกะ	เปรตหญิงที่ไม่มีหนัง
๑๔. หุคคันธะ	เปรตที่มีกลิ่นเหม็น
๑๕. โอคิลินี	เปรตที่มีร่างกายเป็นถ่านไฟ
๑๖. อสีสะ	เปรตที่ไม่มีศีรษะ
๑๗. ภิกขุ	เปรตที่มีรูปร่างเหมือนพระ
๑๘. ภิกขุณี	เปรตที่มีรูปร่างเหมือนภิกษุณี
๑๙. ลิกขมานะ	เปรตที่มีรูปร่างเหมือนลิกขมานา
๒๐. สามเณระ	เปรตที่มีรูปร่างเหมือนสามเณร
๒๑. สามเณรี	เปรตที่มีรูปร่างเหมือนสามเณรี

บาปที่ทำให้เกิดเป็นเปรต

สัตว์ที่เกิดอยู่ในภูมิเปรต ต้องเสวยความทุกข์ทรมานเพราะความอดอยากหิวโหย กระหาย อย่างแสนสาหัส เพราะเนื่องจากบาปที่ตนได้กระทำไว้ ได้แก่ บาป ๑๐ ประการ เรียกว่า อกุศลกรรมบถ ๑๐ ได้แก่ การทำบาปทางกาย ๓ อย่าง คือ การฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ และการประพฤติดิฉินในกาม การทำบาปทางวาจา ๔ อย่าง คือ การพูดเท็จ การพูดส่อเสียด การพูดคำหยาบ และการพูดเพ้อเจ้อเหลวไหลไร้สาระ การทำบาปทางใจ ๓ อย่าง คือ โลภอยากได้ของเขา พยาบาทปองร้ายเขา และมิจฉาทิฎฐิ คือ เห็นผิดจากทำนองคลองธรรม ซึ่งบาปอกุศลทั้ง ๑๐ ประการนี้ ถ้าทำสำเร็จแล้วมีโอกาสนำผลให้ไปเกิด คือ จะไปเสวยทุกข์เวทนาต่าง ๆ ในนรกเสียก่อน เมื่อสิ้นกรรมจากนรกแล้ว เศษบาปยังมีอยู่จึงส่งผลไปเกิดเป็นเปรตอีกในภายหลัง

จะเห็นได้ว่าการทำบาปแม้เพียงเล็กน้อยที่มนุษย์ทั้งหลายทำไปเพราะประมาท เช่น การตกปลาเพื่อเป็นเกมกีฬา เพื่อความสนุกเพลิดเพลิน ถ้าบาปอกุศลที่ทำไว้มีโอกาสนำผล จะส่งผลให้อย่างมากมายหิวโหย คือ ทำให้ไปเกิดในนรก ตายจากนรกถ้ายังไม่หมดกรรมก็ต้องมาเกิดเป็นเปรต ตายจากเปรตถ้ามีโอกาสกลับมาเกิดเป็นมนุษย์ก็จะได้รับเศษกรรมตามมาสนองให้เป็นคนที่มีอายุสั้นบ้าง ตายเพราะถูกทำร้ายบ้าง **ฉะนั้นจงอย่าประมาทในอกุศล แม้เพียงเล็กน้อย**

นิมิตก่อนตาย

สิ่งมีชีวิตทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นคน สัตว์ เทวดา หรือพรหม ถ้าได้กระทำความชั่วทั้งที่เป็นบาป และส่วนที่เป็นบุญไว้ กรรมนั้นก็จะทำให้เกิดอีกในภพต่อไป ก่อนที่จะตายผู้ตายจะได้สัมผัสกับอารมณ์หรือที่เรียกว่านิมิตอย่างใดอย่างหนึ่งก่อนตาย นิมิตนี้เองที่จะเป็นตัวกำหนดให้ผู้ที่กำลังจะตายทราบล่วงหน้าแล้วว่า ตนจะไปเกิดในภพใดต่อไป นิมิตหรืออารมณ์ก่อนตายมี ๓ ประการ คือ กรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ คตินิมิตอารมณ์

กรรมอารมณ์ เป็นนิมิตเกิดกับผู้ใกล้ตาย ทำให้ระลึกถึงบุญหรือบาป คือ กุศลอกุศลเจตนากรรมที่ได้กระทำไว้ เป็นอารมณ์ชนิดที่ไม่มีภาพปรากฏให้เห็น (เป็นสภาพธรรมล้วน ๆ ที่เป็นนามธรรม คือ ตัวเจตนาไม่ใช่เป็น สี เสียง กลิ่น รส เย็น ร้อน อ่อนแข็ง หย่อน ตึง แต่ประการใด) ด้วยเหตุนี้ กรรมอารมณ์ จึงปรากฏแต่ทางใจเท่านั้น

กรรมนิมิตอารมณ์ เป็นนิมิตเกิดกับผู้ใกล้ตาย ปรากฏได้ทั้งทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เช่น เห็นภาพเครื่องมือในการทำบาป ได้แก่ เคยฆ่าสัตว์ ก็จะได้เห็นเครื่องมือของการทำบาป เช่น ดาบ มีด ปืน แห อวน อาวุธต่าง ๆ ที่เป็นเครื่องมือในการทำบาป อุปกรณ์เหล่านี้จะเป็นภาพปรากฏให้เห็น เมื่อตายลงก็ย่อมไปสู่ทุกข์คติ ถ้ากรรมนิมิตฝ่ายดีปรากฏ เช่น เห็นภาพเครื่องมือในการทำบุญ เช่น ชันข้าว ทักพีหนังสือพระไตรปิฎกที่เคยซื้อถวายพระ เครื่องกลึง โบสถ์ พระเจดีย์ เป็นต้น เมื่อตายลงก็ย่อมไปสู่สุคติด้วยอำนาจของบุญนั้น หรือผู้เจริญภาวนาจนได้ฌาน ถ้าก่อนตายฌานยังไม่เสื่อม กรรมนิมิตที่เกี่ยวกับ

ฉานก็จะเกิดขึ้น และทำให้ไปเกิดในพรหมภูมิ

คตินิมิตอารมณ์ เป็นนิมิตที่เกิดขึ้นกับผู้ใกล้ตาย ปรากฏได้ทั้งทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ คือ อารมณ์ ๖ ที่จะได้พบได้เสวยในภพหน้า เช่น เห็นภาพซึ่งเป็นสถานที่ที่ผู้ทำบุญหรือทำบาปไว้จะต้องไปเกิด เช่น เห็นหมู่สัตว์นรกกำลังถูกทรมาน เห็นไฟนรก เห็นหมู่เปรตที่หิวโหย เห็นหมู่สัตว์เดรัจฉาน เมื่อตายลงก็ย่อมไปเกิดในภูมินั้น ๆ ด้วยอำนาจของบาปที่ทำไว้ ถ้าเห็นเป็นวิมานเทวดา เห็นหมู่เทวดา หรือเห็นครรภ์ของมารดา เห็นมวลหมู่มนุษย์ที่กำลังทำบุญ ทำกุศลกัน เมื่อผู้นั้นตายก็จะไปเกิดเป็นเทวดาหรือมนุษย์ตามภูมิที่ได้เห็นนั้น

ในนิมิตทั้ง ๓ อย่างนี้ ผู้ใกล้ตายคนหนึ่ง ๆ จะมีนิมิตปรากฏเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่สำหรับพระอรหันต์จะไม่มนิมิตก่อนตาย เพราะพระอรหันต์เมื่อเข้าสู่นิพพานแล้วจะไม่มีเกิดอีก

เรื่องนายโคปกสิวลี นายโคปกสิวลี ได้สร้างพระเจดีย์ไว้ที่วัดตาลปิฎก-ฐิกะ พระเจดีย์นั้นได้มาปรากฏ แก่เขาผู้นอนอยู่บนเตียงที่ใกล้จะตาย เขาได้ถือเอานิมิตนั้น ตายแล้วไปเกิดในเทวโลก

เทวทูต ๕

บุคคลที่เกิดมาในโลกนี้ เมื่อเกิดมาแล้วก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่จะต้องชดใช้กรรม พร้อมกันนั้นก็ต้องสร้างกรรมใหม่ขึ้นอีก ฉะนั้นจึงจำแนกบุคคลไว้ได้ ๓ ประเภทด้วยกัน คือ

๑. ทำบาป มากกว่า ทำบุญ
๒. ทำบุญ มากกว่า ทำบาป
๓. ทำบุญ และทำบาป เสมอกัน

บุคคลในโลกนี้เมื่อจัดแล้วก็จะอยู่ในบุคคล ๓ ประเภท ดังกล่าว สำหรับคนที่ทำบาปมากกว่าทำบุญ เมื่อใกล้ตายก็ย่อมระลึกนึกถึงบาปที่ตนทำไว้ ฉะนั้นก็จะมีทุกขคติเป็นที่หวังได้ คนที่ทำบุญมากกว่าทำบาป เมื่อใกล้ตายก็ย่อมระลึกนึกถึงกุศลที่ตนทำไว้ ฉะนั้นก็จะมีสุคติเป็นที่หวังได้แต่สำหรับบุคคลที่ทำบุญและทำบาปใกล้เคียงกันเสมอกัน เมื่อตายลงจะยังไม่ตรงไปเกิดในนรกภูมิด้วยอำนาจของอกุศลกรรม หรือตรงไปบังเกิดเป็นเทวดาด้วยอำนาจของกุศลกรรมทันที แต่เมื่อเขาตายลงก็ย่อมจะได้มีโอกาสพบท่านพระยายมราช ซึ่งเป็นใหญ่ในยมโลกนรก ท่านพระยายมราชจะอนุเคราะห์สัตว์นรานั้นโดยการถามถึงปัญหา ๕ ข้อ หรือที่เรียกว่าสอบถามถึงเทวทูต ๕ ประการ เพื่อจะได้เป็นเครื่องตัดสินว่าสัตว์นรกผู้นี้จะพอระลึกถึงบุญกุศลที่เคยทำได้หรือไม่ ถ้าระลึกได้ก็ไม่ต้องเสวยทุกข์ในนรก แต่ไปเสวยสุขจากบุญกุศลได้ แต่ถ้าระลึกไม่ได้ก็ต้องเสวยผลอกุศลในนรก

เทวทูต ๕ ประการที่ท่านพระยายมราชถามมีดังนี้

เกิดเทวทูตที่ ๑ พระยายมราชผู้มีจิตกรุณาที่จะไต่ถามว่า “ดูก่อนท่านผู้เจริญ ท่านเคยเห็นเด็กแดง ๆ ยังอ่อนนอนแบบเบาะนอนเปื้อนมูลธาตุของตนบ้างไหม เห็นแล้วเคยนึกถึงตนเองว่าจะต้องเกิดอีกหรือไม่ ?” **ถ้าตอบว่า** “เห็น แต่ไม่มีความรู้สึกอย่างไร” พระยายมราชก็จะบอกให้ทราบว่าเป็นผู้มีความประมาท ไม่กระทำความดีทาง กาย วาจา ใจ ไม่เคยคิดเลยหรือว่า การเกิดมานั้นเป็นทุกข์ ดังที่เห็นอยู่ เมื่อท่านประมาทเช่นนั้นนายนิรยบาลจะทำการลงโทษท่าน ต่อจากนั้นพระยายมราชก็จะปลอบใจผู้กระทำความผิดแล้วถามปัญหาที่ ๒ ต่อไป

แก้เหตุมุตที่ ๒ พระยายมราชผู้มีจิตกรุณาก็จะไต่ถามปัญหาต่อไปว่า “ดูก่อนท่านผู้เจริญ ท่านเคยเห็นคนแก่ อายุ ๘๐, ๙๐, ๑๐๐ ปี หลังโค้ง หลังงอ ถือไม้เท้า ผมหงอก หนังเหี่ยว ตกกระในหมู่ มนุษย์บ้างไหม เห็นแล้วเคยนึกถึงตนเองว่าจะต้องแก่หรือไม่ ?” **ถ้าตอบว่า** “เห็น แต่ไม่มีความรู้สึกอย่างไร” พระยายมราชก็จะกล่าวชี้แจงให้ทราบว่าเป็นผู้มีประมาท ไม่พิจารณาเห็นโทษของความแก่ ไม่ชวนช่วยในการทำบุญทำกุศล ตั้งอยู่ในความประมาท นายนิรบาลจะทำการลงโทษท่าน ต่อจากนั้นพระยายมราชก็จะปลอบใจผู้กระทำความผิด แล้วถามปัญหาที่ ๓ ต่อไป

เจ็บเหตุมุตที่ ๓ พระยายมราชผู้มีจิตกรุณาก็จะไต่ถามปัญหาต่อไปว่า “ดูก่อนท่านผู้เจริญ ท่านเคยเห็นคนป่วยไข้ที่กำลังได้รับทุกข์เวทนาบ้างหรือไม่ เห็นแล้วเคยนึกถึงตนเองจะต้องเจ็บป่วยหรือไม่ ?” **ถ้าตอบว่า** “เห็น แต่ไม่รู้สึกอย่างไร” พระยายมราชก็จะชี้แจงให้ทราบถึงเหตุผลว่า การเจ็บป่วยนั้นเป็นทุกข์ที่ไม่สามารถจะหลีกเลี่ยงได้ จะต้องชวนช่วยในการทำความดียิ่ง ๆ ขึ้น เพื่อให้พ้นจากสิ่งเหล่านี้ ท่านได้เชื่อว่าเป็นผู้ประมาท นายนิรบาลจะทำการลงโทษท่าน ต่อจากนั้นพระยายมราชก็จะปลอบใจผู้กระทำความผิด แล้วถามปัญหาที่ ๔ ต่อไป

นักโทษเหตุมุตที่ ๔ พระยายมราชก็จะไต่ถามปัญหาวัยจิตกรุณาต่อไปว่า “ท่านเคยเห็นคนที่ถูกจองจำ เช่น โจร ผู้ร้าย ผู้กระทำความผิด ซึ่งถูกทำการลงโทษด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น การโบยด้วยแส้ โบยด้วยหวาย ตีด้วยกระบอง ถูกตัดมือ ตัดเท้า ตัดหู ตัดจมูก ถูกยิงเป้า

เขวณคอ บ้างหรือไม่ เห็นแล้วรู้สึกอย่างไร” ถ้าตอบว่า “เห็น แต่ไม่รู้สึกอย่างไร” พระยายมราชจะชี้แจงให้ทราบว่าคุณเป็นผู้ตกอยู่ในความประมาท ไม่ชวนชวายเป็นการทำบุญทำกุศล เพื่อให้พ้นจากวิญญูทุกข์เหล่านี้ นายนิรยบาลจะทำการลงโทษท่าน ต่อจากนั้น พระยายมราชก็จะปลอบใจผู้กระทำความผิด แล้วถามปัญหาที่ ๕ ต่อไป

ตายเหวทูตที่ ๕ พระยายมราชก็จะไต่ถามปัญหาดังนี้ จิตกรุณาต่อไปว่า “ท่านเคยเห็นคนตายบ้างหรือไม่ เห็นแล้วรู้สึกอย่างไร?” ถ้ายังตอบเหมือนเดิมอีก คือ “เห็น แล้ว ไม่มีความรู้สึกอย่างไร” พระยายมราชจะชี้แจงให้ทราบว่าคุณเป็นผู้ตกอยู่ในความประมาท ไม่ชวนชวาย ในการทำบุญทำกุศล เพราะเห็นคนตายแล้วก็ไม่ได้น้อมระลึกมาถึงตัวเองว่าสักวันหนึ่งเราก็จะเป็นเช่นนั้น ไม่เร่งชวนชวายในทาน คีล ภาวนา ก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้ตกอยู่ในความประมาท

ท่านพระยายมราชสอบถามปัญหาทั้ง ๕ ข้อแล้ว ลัตวันรูกบางตนก็ยังระลึกถึงบุญกุศลไม่ได้เลย เพราะว่าเมื่อตอนที่ยังมีชีวิตอยู่ ไม่เคยชวนชวายในการทำบุญการกุศล การชวนชวายในบุญกุศลนั้นเป็นเรื่องเฉพาะตน ใคร ๆ จะทำแทนให้ไม่ได้ ฉะนั้น การที่ลัตวันรูกจะต้องตกนรกไปนั้นก็ไม่ใช่เป็นความผิดของบิดามารดา ญาติพี่น้อง มิตรสหาย หรือเทวดา แต่อย่างใดเลย แต่เป็นเพราะความผิดของเขาเอง เมื่อพระยายมราชได้พูดปลอบใจแล้ว นายนิรยบาลก็จะจับลัตวันรูกเหล่านั้น **ทำการจองจำ ๕ ประการด้วยกัน คือ** **ตรึงตะปูด้วยเหล็กแดงที่มีมือทั้ง ๒ ข้าง ตรึงตะปูด้วยเหล็กแดงที่เท้าทั้ง ๒ ข้าง และตรึงตะปูที่กลางทรวงอก** ลัตวันรูกเหล่านั้นย่อมเสวยทุกขเวทนาแรงกล้า แต่ก็ไม่ตาย ต้องเสวยกรรมในนรกไปจนกว่าจะหมดกรรม

๓. อสุรกายภูมิ

อสุรา คำว่า “อสุร” หมายถึง สัตว์ที่มีความเป็นอยู่ไม่รุ่งโรจน์ คือ ไม่มีอิสระ และไม่มีความสุขรื่นเริง คำว่า “กาย” ในที่นี้หมายถึง หมู่ ฉะนั้น คำว่า อสุรกาย จึงหมายถึง หมู่แห่งอสุระทั้งหลาย

อสุรกายภูมิ เป็นภูมิที่อยู่ของสัตว์ที่เป็นโอปปาติกกำเนิดอีก ภูมิหนึ่ง สัตว์ที่มากเกิดอยู่ในภูมินี้ เป็นสัตว์ที่มีชีวิตความเป็นอยู่อย่าง เร้นแค้นผิดเคือง ดอดอยาก ยากแค้น ต้องทนทุกข์ ทรมาน ลำบาก ยากแค้น จิตใจหดหู่เหี่ยวแห้งไม่สนุกสนานรื่นเริง อสุรา แบ่งออกเป็น ๓ พวกใหญ่ ๆ คือ

๑. เทวอสุรา ได้แก่ อสุรกายที่เป็น เทวดา
๒. เปตตอสุรา ได้แก่ อสุรกายที่เป็น เปรต
๓. นiryaso อสุรา ได้แก่ อสุรกายที่เป็น สัตว์นรก

เทวอสุรา

เทวอสุรา คือ อสุรกายจำพวกเทวดา บางพวกก็พอจะมีความสุขอยู่บ้างเป็นครั้งคราว แต่ส่วนใหญ่มักจะไม่ค่อยมีความสุข มีอยู่ ๖ พวกด้วยกัน คือ

๑. เวปจิตตอสุรา
๒. ราหูอสุรา
๓. สุพลอสุรา
๔. ปหารทอสุรา
๕. สัมพรตอสุรา
๖. วินิปาติกอสุรา

อสุรา ๕ พวกแรก จะอยู่ใต้ภูเขาลิเนรุ และเป็นศัตรูกับ

เทวดาชั้นดาวดึงส์ มีเรื่องกล่าวไว้ว่า เดิมอสุราทั้ง ๕ เคยอยู่บนชั้นดาวดึงส์ ต่อมาสมัยที่ มหมานพและบริวาร ๓๒ คน ขึ้นไปเกิดบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ มหมานพเกิดเป็นพระอินทร์ และบริวาร ๓๒ คน เกิดเป็นเทวดาในชั้นนี้ (รวมกันเป็น ๓๓ องค์ คำว่า ดาวดึงสะ แปลว่า ๓๓) เมื่อได้มาเกิดก็มีการฉลองกันเป็นการใหญ่ เมื่ออสุราทั้ง ๕ พวกนี้เมาสุราจนได้ที่แล้ว พระอินทร์และบริวารจึงจับพวกอสุราโยนลงจากยอดเขาลิเนรุ ทำให้ต้องมาอยู่ใต้เขาลิเนรุจนกระทั่งทุกวันนี้ ด้วยเหตุนี้เองทำให้อสุรา ๕ พวกนี้ แค้นเทวดาชั้นดาวดึงส์มาก และได้เคยยกพวกขึ้นเขาลิเนรุไปรบกับเทวดาชั้นดาวดึงส์หลายครั้ง บางครั้งก็ชนะบางครั้งก็แพ้

สำหรับอสุรกายลำดับที่ ๖ คือ วินิปาติกอสุรา เป็นอสุราที่มีรูปร่างเล็ก มีอำนาจน้อยกว่าเทวดาชั้นดาวดึงส์ อาศัยอยู่ในมนุษย์โลกนี้จะอยู่ตามป่า ตามเขา ตามต้นไม้ และตามศาลที่เขาปลูกไว้ เป็นบริวารของภุมมัญญ์เทวดา จัดส่งเคราะห์เข้าในพวกเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา

เปตตอสุรา

เปตตอสุรา คือ อสุรกายชนิดที่เป็นเปรต ซึ่งมีความเป็นอยู่ยากลำบากกว่าพวกอสุรกายที่เป็นเทวดา มีรูปร่างที่น่าเกลียดน่ากลัว แบ่งได้เป็น ๓ ชนิด คือ

- ๑.กาลกัญญิกเปรตอสุรา (อ่านว่า กา-ละ-กัน-จิ-กะ-เปรต-อะ-สุ-รา)
- ๒.เวมานิกเปรตอสุรา (อ่านว่า เว-มา-นิ-กะ-เปรต-อะ-สุ-รา)
- ๓.อาวูฏิกเปรตอสุรา (อ่านว่า อา-วู-ฏิ-กะ-เปรต-อะ-สุ-รา)

๑. *กาลกัญจิกเปรตอสฺสุรา* เป็นเปรตที่มีรูปร่างกายใหญ่โต แต่ไม่ค่อยมีเรี่ยวแรง มีเลือดฝาดน้อย มีสีสันทึกลายใบไม้แห้ง ตาโปนออกมาเหมือนตาปู มีปากเล็กเท่ารูเข็มอยู่บนกลางศีรษะ หิวน้ำอยู่ตลอดเวลา เดินหาน้ำอยู่ตามลำธารน้ำไหลกลางป่าทั้ง ๆ ที่เดินท่องอยู่บนลำธารน้ำไหล แต่กลับมองเห็นน้ำที่ไหลมาขาวเหมือนหินอ่อน ได้ยินเสียงน้ำไหลแต่มองไม่เห็นน้ำ เพราะกรรมบันดาลให้มองไม่เห็นน้ำ กินน้ำก็ไม่รู้จักอิ่มเพราะปากเล็กเท่ารูเข็ม พระพุทธรูปบูชาแม่จะช่วยกันกรอกน้ำใส่ปาก น้ำที่ไหลออกหมดเพราะเล็กเท่ารูเข็มเท่านั้น จึงต้องหิวโหยอยู่ตลอดเวลา

๒. *เวมานิกเปรตอสฺสุรา* เป็นเปรตชนิดที่เสวยทุกข์ในเวลากลางวัน แต่เสวยสุขในเวลากลางคืนเหมือนกับความสุขของเทวดาในชั้นดาวดึงส์เพราะทำบุญกับบาปพร้อมกันไป เปรียบได้กับการฆ่าไก่เพื่อถวายเป็นอาหารแก่พระพุทธรูป หรือการได้ทรัพย์มาโดยทางทุจริตแต่ก็นำเอาทรัพย์นั้นมาทำบุญใส่บาตรอีกต่อหนึ่ง

๓. *อาวุจิกเปรตอสฺสุรา* เป็นเปรตชนิดที่ต้องประหารกันด้วยอาวุธ มีแต่ความไม่พอใจซึ่งกันและกันตลอดเวลา ซึ่งตรงกันข้ามกับเทวดาชั้นดาวดึงส์ที่มีความรักใคร่กลมเกลียวกัน ผู้ที่เกิดเป็นเปรตพวกนี้ ได้แก่ คนที่เป็นนักเลงหัวไม้ หรือจ้วงวานฆ่าทำร้ายร่างกายหรือประหารชีวิตผู้อื่น เมื่อสิ้นชีวิตลงจะต้องไปเสวยทุกข์ในนรก เมื่อพ้นจากนรกแล้วก็ต้องมาเสวยทุกข์ทรมานด้วยการเป็นเปรตประเภทนี้อีก

นิริยอสุรา

นิริยอสุรกาย เป็นสัตว์จำพวกเดียวกันที่เกาะอยู่ตามขอบจักรวาลที่มีตมิด มีลักษณะเหมือนค้างคาว มีความหิวกระหายเป็นกำลัง เกาะไปพลาง ไต่ไปพลาง พอไปพบพวกเดียวกันจะโผเข้าหากันเพื่อกินเป็นอาหาร ก็จะพลัดตกไปในน้ำกรดข้างล่างละลายหายไปทันที แล้วเกิดขึ้นมาใหม่ ตกตายไปอีกรวนเวียนเช่นนี้จนกว่าจะหมดกรรม

โดยสรุปแล้ว ในอสุรกายภูมิจี้ *สงเคราะห์เข้าในเปรตภูมิ* แต่พวกที่มีความเป็นอยู่เป็นพิเศษที่เป็นปฏิปักษ์หรือเป็นศัตรูกับเทวดาชั้นดาวดึงส์เท่านั้น เรียกว่า อสุรกาย

อสุรกาย ๓ จำพวก ได้แก่

สุคติภูมิ ๑) เทวดาอสุรกาย (เทวอสุรา) เช่น ท้าวเวปจิตติจอมอสุร (เป็นพ่อตาท้าวสักกะ เป็นข้าศึกของเทวดา ซึ่งถูกท้าวสักกะ (มฆะมานพกับพวก) จับโยนลงมาจากดาวดึงส์เพราะเหตุเมาสุรา) อสุรินทราหู และปหาราทอสุร เป็นต้น

ทุคติภูมิ ๒) เปรตอสุรกาย (เปตติอสุรา)

๓) สัตว์นรกอสุรกาย (นิริยอสุรา)

ปหาราทอสุตร ปหาราทจอมอสุร กราบทูลตอบพระบรมศาสดาว่า มหาสมุทรเป็นที่พำนักอาศัยที่น่ายุติของเหล่าอสุรเพราะมีธรรมอันน่าอัศจรรย์ ๘ ประการ เพราะว่า

มหาสมุทรลาดลุ่มลึกไปโดยลำดับไม่โกรกชันเหมือนเหว ๑
เต็มเปี่ยมอยู่เสมอไม่ล้นฝั่ง ๑ ไม่เคลื่อนด้วยซากศพด้วยขัดเข้าหาฝั่ง

๑ แม่น้ำสายใหญ่ไหลลงแล้วเปลี่ยนชื่อ ๑ ไม่ปรากฏว่าพร่องหรือเต็มล้น
 ๑ มีรสเค็มเป็นรสเดียว ๑ มีแก้วมณีนิพรัตน์มากมายหลายชนิด ๑
 เป็นที่พำนักอาศัยของสิ่งมีชีวิตใหญ่ ๆ (เช่น ปลาหมึกยักษ์ อสุรี นาค
 คนธรรพ์ มีร่างกายตั้งแต่ร้อยถึงพันโยชน์) อีก ๑

พระบรมศาสดา ทรงตรัสว่า ภิกษุในพระศาสนานี้ ย่อม
 อภิรมย์ในธรรมวินัยอันน่าอัศจรรย์ ๘ ประการ เหมือนกัน

การศึกษาปฏิบัติพระธรรมมีมรรคผลเป็นไปโดยลำดับ ๑ เต็ม
 เปี่ยมอยู่เสมอ ด้วยไม่ล่วงเกินสิกขาบท ๑ สงฆ์ย่อมไม่อยู่ร่วมกับผู้
 ไม่สะอาดดูจกคพ ๑ วรรณะทั้งสี่ออกบวชแล้วย่อมละโคตรตระกูลเดิม
 ๑ ภิกษุยอมถึงอนุปาทเสสนิพพานธาตุ ด้วยความไม่มีพร่องหรือเต็ม
 ๑ มีรสเดียว คือ วิมุตติรส ๑ มีโพธิปักขิยธรรม ดุจรัตนอันมาก ๑
 เป็นที่พำนักของพระอริยบุคคลสี่คู่แปดบุคคลที่ยิ่งใหญ่อีก ๑ นี่เป็น
 ธรรม ๘ ประการ อันน่าอภิรมย์ของเหล่าภิกษุในธรรมวินัยนี้

๔. ตีรัจฉานภูมิ

ตีรัจฉาน หรือ ตีรัจฉาน เป็นสัตว์ที่ขวางต่อมรรคผล คือ
 หหมดโอกาสที่จะทำบุญ ทำทาน รักษาศีล หรือเจริญภาวนาให้ถึงพระ-
 นิพพานได้ โดยส่วนมากมีแต่จะสร้างบาปอกุศลกรรมอยู่รำไป (ยกเว้น
 พระโพธิสัตว์ถ้าถือกำเนิดในบรรดาตีรัจฉานเหล่าใดเหล่าหนึ่งแล้วก็ยัง
 สร้างกุศลได้) สัตว์ทั้งหลายมี เลื้อ นก งู ฯลฯ สัตว์เหล่านี้ตลอด
 ชีวิตก็ดำรงชีวิตอยู่ได้โดยอาศัยชีวิตผู้อื่น เป็นเครื่องเลี้ยงชีพตนเองทั้ง
 ล้น ตีรัจฉานทั้งหลายไม่มีที่อาศัยของตนเองโดยเฉพาะคงอาศัยอยู่ใน

มนุษย์โลกนี้

สัตว์ดิรัจฉานมีสัตตชาติญาณ หรือ สัตตญา ๓ อย่าง คือ

๑. กามสัตตญา คือ รู้จักเสวยกามคุณ

๒. โจรสัตตญา คือ รู้จักกินนอน

๓. มรณสัตตญา คือ รู้จักกลัวตาย

สัตตญาทั้ง ๓ นี้มีแก่สัตว์ดิรัจฉานทั้งหลาย คือสัตว์รู้จักสืบพันธุ์ รู้จักกิน รู้จักนอน และกลัวตาย แต่มนุษย์นั้นมีสัตตญาต่างกับ สัตว์ดิรัจฉาน คือ มนุษย์มีธรรมสัตตญา มนุษย์จึงรู้ดี รู้ชอบ รู้ผิด รู้ถูก รู้จักบุญ รู้จักบาป สัตว์ดิรัจฉานทั่วไปไม่มีธรรมสัตตญาอย่างมนุษย์ แต่ดิรัจฉานที่เป็นพระโพธิสัตว์จะมีธรรมสัตตญาเหมือนมนุษย์

ในบรรดาดิรัจฉานทั้งหลายมีทั้งสัตว์บก สัตว์น้ำ หรือสัตว์ปีก ทั้งตัวเล็กและตัวใหญ่ เมื่อจำแนกแล้วแบ่งได้ ๔ อย่าง คือ

๑. อป/ทติรัจฉาน (อ่านว่า อะ-ปะ-ทะ-ติ-รัต-ฉาน)

ได้แก่ ดิรัจฉานที่ไม่มีขา เช่น ปลา งู ไส้เดือน เป็นต้น

๒. ทวิป/ทติรัจฉาน (อ่านว่า ทะ-วิ-ปะ-ทะ-ติ-รัต-ฉาน)

ได้แก่ ดิรัจฉานที่มี ๒ ขา เช่น นก เป็ด ไก่ เป็นต้น

๓. จตุปป/ทติรัจฉาน (อ่านว่า จะ-ตุ-ปะ-ทะ-ติ-รัต-ฉาน)

ได้แก่ ดิรัจฉานที่มี ๔ ขา เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย เป็นต้น

๔. พหุปป/ทติรัจฉาน (อ่านว่า พะ-หุ-ปะ-ทะ-ติ-รัต-ฉาน)

ได้แก่ ดิรัจฉานที่มีขามากกว่า ๔ ขาขึ้นไป เช่น ปู แมงมุม ตะขาบ เป็นต้น

พระโพธิสัตว์ทั้งหลาย เมื่อได้รับพุทธพยากรณ์แล้ว ย่อมไม่
เกิดเป็นดิรัจฉานที่มีขนาดเล็กกว่านกกระจาบและใหญ่กว่าช้าง

ดิรัจฉานโดยทั่วไป มีทั้งอดอยาก อ้วนพี มีความเดือดร้อน
ที่มีสุขมากก็มีเหมือนกันแต่มีจำนวนน้อย ส่วนใหญ่จะมีความเดือดร้อน
มาก มีความสุขน้อย

สัตว์เดรัจฉาน ๕ จำพวก ได้แก่

๑) สัตว์กินหญ้าเป็นภิกษา ได้แก่ ช้าง ม้า วัว ควาย ลา
แพะ เนื้อ เป็นต้น

๒) สัตว์กินคูกเป็นภิกษา ได้แก่ สุนัข สุนัขป่า เป็นต้น

๓) สัตว์ที่เกิด แก่ เจ็บ ตายในมิด ได้แก่ ตั๊กแตน มอด
ไส้เดือน เป็นต้น

๔) สัตว์ที่เกิด แก่ เจ็บ ตายในน้ำ ได้แก่ เต่า ปลา จระเข้
 เป็นต้น

๕) สัตว์ที่เกิด แก่ เจ็บ ตายในของโสโครก ของเน่า ได้แก่
 สัตว์ในน้ำคร่ำ และหลุมโสโครก สัตว์ในปลาเน่า สัตว์ในศพเน่า เป็นต้น

เหตุให้เกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน

“คนพาลในโลกนี้ เป็นผู้กินอาหารด้วยความติดใจในรส ทำกรรม
อันลามก เมื่อตายไปย่อมเกิดในสัตว์เดรัจฉานชนิดต่าง ๆ...

สัตว์ที่เกิด แก่ ตายในน้ำ อันมีปลาอานนท์ ปลาปนันทะ
 เป็นต้น ปลาอานนท์ ตัวยาวพันโยชน์ ทำน้ำให้กระเพื่อมไหวได้ไกล
แปดร้อยโยชน์ อาศัยมหาสมุทรลึก ๘๔,๐๐๐ โยชน์ จะรู้สึกว่ามีน้ำใน
มหาสมุทรไม่ลึกไม่ได้ ฉะนั้นใด

ปฏิจจสมุปบาทนี้ อานนท์เธอจะกล่าวว่า ปฏิจจสมุปบาทไม่
ลึกซึ้งนั้น ไม่ควรกล่าวเช่นนั้น...”

พระอานนท์ เป็นพหูสูตและผู้ฉลาด ท่านไม่เห็นว่าเป็นปฏิจจ
สมุปบาทเป็นธรรมที่ลึกซึ้งแต่อย่างใด เพราะเหตุนี้พระพุทธรองค์จึง
ตรัสห้ามว่า อานนท์เธออย่ากล่าวอย่างนั้น มหาสมุทรรลึกตั้ง ๘๔,๐๐๐
โยชน์ เธอจะบอกว่าไม่ลึกไม่ได้ แต่สำหรับปลาต่าง ๆ (ปลาหมาตมิ
ยารพันโยชน์ ปลาติมิยงคละยาวห้าร้อยโยชน์ ปลาติมิยงคละยาวสาม
ร้อยโยชน์ ปลาเหล่านี้ไม่รู้ลึกว่าลึก เช่น ปลาอานนท์มีตัวยาวตั้ง
พันโยชน์

นาค ๔ จำพวก ได้แก่

นาคกำเนิดโอปปาติกะ ๑ ลังเสทชะ ๑ ชลาพุชะ ๑ อัมณฑชะ ๑

เหตุปัจจัยให้เกิด เพราะด้วยกุศลกรรมและอกุศลกรรมทาง
กาย วาจา ใจ ทำทานแก่สมณพราหมณ์ ด้วยของ ๑๐ อย่าง มี ข้าว
น้ำ ผ้า ยาน(รองเท้า) มالا ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่ปัก ที่นอน
ประทีปโคมไฟ แล้วตั้งความปรารถนาขอให้พึงเข้าถึงความเป็นสหาย
ของพวกนาค เพราะเหตุว่ามีอายุยืน วรรณะงาม มีความสุขมาก

ที่อยู่ของนาค ได้แก่

๑) ภูเขาเวภารบรรพต

๒) ภูเขาสิเนรุ ได้แก่ นางนาคกัมพล นางนาคอัสดร

๓) แม่น้ำยมุนา มีท้าววรุณนาคราช มีบุตร ชื่อ รัตน

๔) มหาสมุทร มีนางนาคมาณวิกา สมสู่กับพระดาบสโสมทัต

โอรสเจ้ากรุงพาราณสี มีโอรสชื่อ สาครพรหมทัต และราชิดา ชื่อ

สมุทรสาคร

๕) แม่น้ำจำปา อยู่ระหว่างรัฐอังคะและแคว้นมคธ มีนาคชื่อ
จำเปยยนาคราช

ครุฑ ๔ จำพวก ได้แก่

ครุฑกำเนิดโอปปาติกะ ๑ สังเกตชะ ๑ ชลาพุชะ ๑ อัณฑชะ ๑
เหตุปัจจัยให้เกิด เช่นเดียวกันกับนาค เพราะเห็นว่ามีอายุยืน
วรรณงาม มีความสุขมาก ทำกุศล ๑๐ อย่าง แล้วตั้งความ
ปรารถนาขอให้พึงเข้าถึงความเป็นสหายของพวกครุฑ

รูปร่างครุฑ สูง ๑๕๐ โยชน์ ปีกยาวข้างละ ๑๕๐ โยชน์
หางยาว ๖๐ โยชน์ เท้า ๑๒ โยชน์ ปาก ๙ โยชน์ กินลมไปไกล
๘๐๐ โยชน์

ครุฑที่มีชาติกำเนิดที่ประณีตกว่า มีอำนาจเฉี่ยวเอานาคที่มี
ชาติกำเนิดที่ประณีตต่ำกว่าได้ แต่นาคที่ครุฑเฉี่ยวเอาไปไม่ได้ ๗ ประเภท
ได้แก่ นาคที่มีชาติกำเนิดประณีตสูงกว่า ๑ นาคกัมพลอัสดร ๑ นาค
ธวัฐฐ์ ๑ นาคบนิมาน ๑ นาคบญูเขา ๑ นาคบนแผ่นดิน ๑
นาคบนผืนน้ำในมหาสมุทรลัตตนาที่สี่พันดร ๑

สรุปเนื้อหาเชิงปฏิบัติท้ายบท

บทนี้ขอเน้น ๒ เรื่อง คือ เรื่องกรรมจตุกะ และมรณจตุกะ

๑. กรรมจตุกะ ควรศึกษาละเอียดเรื่องชนกรรมนำเกิดด้วย
ปฏิสนธิจิต อาจิณณกรรม-อาสันนกรรมด้วยจุติจิต อโหสิกรรมด้วย
การอุทิศบุญ ให้เป็นอุปการะเจตนาในปัตติทานมัย

๒. มรณจิตฺตะ พึงศึกษาความตาย ๓ อย่าง ชนิกรมณะ
สมมุติมรณะ สมุจเจทมรณะ

ความตายเป็นเรื่องของการเกิด-ดับในทุกขณะจิต ทุกภพชาติ
เกี่ยวโยงไปถึงอาสันนกรรม ชนกรรม จุติจิต ปฏิสนธิจิต ฯลฯ เป็น
วิบากภพชาติต่อไป

จึงเป็นหน้าที่ของผู้ปฏิบัติให้เข้าไปรู้การเกิด-ดับของรูปนาม
การเกิด-ตายของภพชาติ ว่าเป็นทุกข์ แล้วพึงแสวงหาหนทางที่พ้นจาก
ทุกข์ดับไม่เหลือเป็นสมุจเจท

ปริจเฉทที่ ๒
รูปสังคหวิภาคและนิพพาน

ปริจเฉทที่ ๒

รูปสังคหวิภาคและนิพพาน

รูปปรหมัตถ์

แบ่งการศึกษาออกเป็น ๕ หมวด ได้แก่

- ๑) รูปสมุทเทสสังคหะ คือ การแสดงรูปโดยย่อ มีมหาภูตรูป ๔ อุปาทายรูป ๒๔
- ๒) รูปวิภาคลังคหะ คือ การจำแนกรูปออกไป
- ๓) รูปสมุฏฐานสังคหะ คือ การแสดงที่เกิดของรูป
- ๔) รูปกลาปสังคหะ คือ การแสดงหมวดหมู่ของรูป
- ๕) รูปปวัตติกมสังคหะ คือ การแสดงการเกิด-ดับของรูป

รูป คือ ธรรมชาติใด ย่อมแตกสลายได้ เพราะเหตุนั้น
ธรรมชาตินั้นชื่อว่ารูป

สภาวะของรูป ๔ ประการ คือ

- ๑) มีการแตกสลายเป็นลักษณะ (เพราะเหตุแห่งความเย็น-ความร้อน)
- ๒) มีการผันแปรกลับกลายเป็นกิจ (อุปจยะ-สันตติ-ชรรตา-อนิจจตา)
- ๓) มีภาวะไม่เป็นบุญไม่เป็นบาปเป็นผล (ไม่รู้อารมณ์)
- ๔) มีวิญญูชนเป็นเหตุใกล้ (ตามหลักปัจจัยการปฏิเสธสมุปบาท)

รูปสมุทเทสสังคหะ

รูป มี ๒ อย่าง ได้แก่

๑) มหาภูตรูป ๔ ได้แก่ ดิน น้ำ ไฟ ลม

๒) อุปาทายรูป ๒๔ ได้แก่

๒.๑) ปสาทรูป ๕ ได้แก่ ประสาทตา หู จมูก ลิ้น กาย

๒.๒) โคจรรูป ๔ (หรือ ๗) ได้แก่ รูปารมณ ลัทธารมณ คันธารมณ รสารมณ (โผฏฐัพพารมณ ๓ ได้แก่ ธาตุดิน คือ อ่อน-แข็ง ธาตุไฟ คือ เย็น-ร้อน ธาตุลม คือ ตึง-หย่อนหรือไหว)

๒.๓) ภาวรูป ๒ ได้แก่ บุริสภาวรูปและอิตถิภาวรูป

๒.๔) หทยรูป ๑ (ก้อนเนื้อหทัยวัตถุ)

๒.๕) ชีวิตรูปหรือชีวิตินทรีย์ ๑

๒.๖) อาหารรูป ๑ (กพพีการาหารคือ ข้าว น้ำ)

๒.๗) ปริจเณทรูป ๑ (ช่องว่างของรูปเป็นอากาศธาตุ)

๒.๘) วิญญัตติรูป ๒ ได้แก่ กายวิญญูติ วจวิญญูติ คือ กายไหว-วจีไหว (ไหวที่เกิดจากจิต)

๒.๙) วิการรูป ๓ ได้แก่ รูปลหุตา (เบา) รูปมธุตา (อ่อน) รูปกัมมัณฺญตา (ควรแก่การงาน)

๒.๑๐) ลักขณรูป ๔ ได้แก่ อุปจยะ (เกิดขึ้น) สันตติ (สืบต่อ) ชรตา (แก่) อนิจจตา (แตกสลายหรือเสื่อม)

ปสาทรูป ๕ ได้แก่ จักขุปสาทรูป โสตปสาทรูป ฆานปสาทรูป ชิวหาปสาทรูป และกายปสาทรูป ปสาทรูป ๕ นี้ มีความใสตั้งอยู่ กลางแก้วตา กลุ่มขนกลางแก้วหู โพรงจมูกกับเพะ ส่วนกลางลิ้น

คล้ายกลับบัวหลวงและผิวกายทั้งหมดทั้งร่างกาย คือ กายปสาทรูป

อนึ่ง ในรูปพรหมมีปสาทรูปเพียง ๒ ได้แก่ จักขุปสาทรูป
โสตปสาทรูป ส่วนมานะ ชิวหา กายปสาทรูปไม่มี เพราะทำลาย
กามตัณหาและนิรณหำได้ ส่วนเทวดายังคงมีปสาทรูป ๕ ครบถ้วน
เพราะเป็นภูมิที่เสวยกามคุณทั้ง ๕

สำหรับชีวิตรูป ชีวิตมาจากคำว่าอาหาร หรือ รส ชีวิตเป็น
อยู่ได้ด้วยอาหารหรือรสอาหารบางอย่าง จึงเปรียบประดุจยารักษาโรคได้
จะเห็นได้จากบางคนกินอาหารที่ชอบแล้วหายโรคในสมัยกำเนิดโลก
สัตว์ในพรหมโลกก็หลงรสจวนดิน กินจวนดินและพืชในเวลาต่อมา
รสอาหารในปัจจุบันเสื่อมลง อายุของมนุษย์จึงน้อยลง (ตรงกับความ
หมายในธรรมกถุสสูตร ๒๑/๘๖ ที่พระพุทธองค์ทรงพยากรณ์ว่า “สมัย
ใดผู้นำชาติบ้านเมือง ไม่ตั้งอยู่ในธรรม.. ฯลฯ ข้าวกล้าสุกไม่พร้อมกัน
คนจึงอายุน้อยมีโรคมาก อาพาธมาก ฯลฯ”)

โคจรรูป หมายถึง “ธรรมชาติที่เป็นอารมณ์ คือ อินทริย
ย่อมเกี่ยวไปในรูปนี้ เพราะเหตุนี้รูปนี้จึงชื่อว่า โคจร” โคจรเป็น
ชื่อของอารมณ์ เพราะมีภาวะเป็นอารมณ์ปัญญาญาณจิต

โคจรรูป มี ๔ ได้แก่ รูปารมณ์ สัทธารมณ์ คันถารมณ์
รสารมณ์ (ว่าโดยสภาวะ โคจรรูปมี ๗ เพิ่มโณฏฐัพพารมณ์อีก ๓
ได้แก่ เย็นหรือร้อน (เตโชธาตุ) อ่อนหรือแข็ง (ปลววิธาตุ) ตึงหรือ
หย่อนไหว คือ วาโยธาตุ)

ส่วนอารมณ์ทั้งหมดมี ๖ ได้แก่ รูปารมณ์ สัทธารมณ์ คันถารมณ์
รสารมณ์ โณฏฐัพพารมณ์ และธรรมารมณ์ (เรื่องราวคิดนึกทางใจ)

อารมณ์ ๖ นี้ ท่านเปรียบได้กับการจับเอาสัตว์ ๖ ชนิด ซึ่งมีโคจรต่างกัน ได้แก่ ฐ จระเข้ นก สุนัขบ้าน สุนัขป่าและลิง มาผูกด้วยเชือกอันเหนียวแน่น ครั้นแล้วจึงขมวดปมเอาไว้ตรงกลางแล้วปล่อยไป

ที่นั่นแล สัตว์ทั้ง ๖ ชนิดต่างก็ดิ้นเข้าหาโคจรและวิสัยแห่งตน ฐ พึ่งดึงมาด้วยคิดว่าจะเข้าสู่จอมปลวก จระเข้พึ่งดึงมาด้วยคิดว่าจะลงสู่ น้ำ นกพึ่งดึงมาด้วยคิดว่าจะบินขึ้นสู่อากาศ สุนัขบ้านพึ่งดึงมาด้วยคิดว่าจะเข้าบ้าน สุนัขป่าพึ่งดึงมาด้วยคิดว่าจะเข้าสู่ป่า ลิงพึ่งดึงมาด้วยคิดว่าจะเข้าสู่ป่าและเขา

สัตว์ใดมีกำลังมากกว่าสัตว์อื่น ๆ ก็จะไปคล้อยตามไปสู่อำนาจแห่งสัตว์นั้น ฉันทา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ย่อมพึงจุดไปในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ อันเป็นที่พอใจ ย่อมเป็นของปฏิภูลความไม่สังวรสำรวมระวังย่อมเป็นทุกข์... ฯลฯ ฉะนั้น

อีกพระสูตรหนึ่ง ท่านเปรียบว่าร่างกายคนเราเปรียบเหมือนกับจอมปลวก มี ฐ ๖ ฐ มีมหาโคธา (เหี้ย) คลานเข้า-คลานออก ฐ นั้น ฐ นี้ ฐ ทั้ง ๖ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ โคธาเปรียบได้แก่จิต ถ้าต้องการจับโคธาให้ได้จะต้องปิด ฐ อีก ๕ ฐ แล้วจึงอยู่ที่ ฐ เดียว ก็จะจับได้โดยง่าย เปรียบเหมือนการดูจิต (เจริญจิตตานุปัสสนา สติปัฏฐาน) จะต้องสำรวมระวังอินทรีย์หรือปิดทวารทางตา หู จมูก ลิ้น และกายเสียก็จะจับจิตได้ง่าย

หทัยวัตถุรูป เป็นที่อยู่ของจิต ซึ่งจิตอาศัยอยู่ได้ตามปสาทรูปทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และหทัยวัตถุ จิตมิได้อาศัยที่สมอง แต่สมองเป็นเพียงเครื่องมือของจิตเท่านั้น

ชีวิตรูป เป็นกัมมรูป เพราะเกิดจากกรรมมิใช่เกิดจากจิต อุตุ และอาหาร ทำหน้าที่ตามรักษาและเกิดร่วมกับรูปอื่นที่เกิดเป็น สหชาติธรรมให้มีความเป็นไปได้ ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเพราะเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

ต้นไม้มิได้เกิดจากกรรม แต่เกิดจากอุตุและอาหาร ต้นไม้จึง ไม่มีชีวิตรูปหรือชีวิต (ไม่มีจิตและเจตสิกไม่มีเจตนา) ที่พระพุทธองค์ ทรงห้ามภิกษุตัดต้นไม้เพราะเป็นที่อยู่ของเทวดา และเป็นทรัพย์สิน ของหลวงที่ทางบ้านเมืองหวงห้าม

อาหารรูป ได้แก่ กพพิการาหาร คือ อาหารขำน้ำที่กลืนกิน มีโอชารูปทำให้รูปเจริญ ทุก ๆ ปริมาณในร่างกายจะมีโอชารูปอยู่ทุก ๆ รูป แยกออกจากกันไม่ได้เป็นอวินิพโกรูป (ส่วนนามอาหารมี ๓ ได้แก่ ผัสสาหาร มโนสังขเจตนาหาร วิญญาณาหาร) อาหารทำให้ชีวิตสัตว์ ดำรงอยู่ได้ ดังนั้น อาหารจึงเป็นที่หนึ่งในโลก

รูป ๑๘ ได้แก่ มหาภูตรูป ๔ ปสาทรูป ๕ โคจรรูป ๔ ภาวรูป ๒ อาหารรูป ๑ หทัยวัตถุรูป ๑ ชีวิตรูป ๑ มีชื่อเรียกถึง ๕ ชื่อ คือ **สภาวะรูป** (คงสภาพของตน) **สลักขณรูป** (เป็นสามัญลักษณะ) **นิปผันนรูป** (รูปปรมาตม์แท้ที่เกิดจากกรรม จิต อุตุ อาหาร) **รูปรูป** (เสื่อมสลายได้) **สัมมสนรูป** (รูปอารมณ์วิปัสสนาญาณ)

รูปเกิดพร้อมกับจิตและดับพร้อมจิต จิตดับขณะที่ ๑๗ รูป จึงดับ ๑ ขณะ

ปริจเฉทรูป คือ ที่ใดขีดเขียนไม่ได้เรียกว่าอากาศ ได้แก่ ท้องฟ้าอากาศ เรียกว่า ปริจเฉทะ คือ การค้นรูปต่อรูปมิให้ติดกัน เป็นการจำแนกรูปให้ปรากฏ

อากาศ ๔ ได้แก่

๑) อชฎากาศ ได้แก่ อากาศห่อหุ้มโลกและดาวเคราะห์แต่ละดวง หรือเรียกว่า อวกาศ

๒) ปริจฉินนาอากาศ ได้แก่ ช่องอากาศเฉพาะที่มีขอบเขต เช่น ช่องประตู หน้าต่าง

๓) กลินฺหุคาติมาอากาศ ได้แก่ อากาศที่เพิกจากกลินแล้ว (ไม่สนใจกลินแต่สนใจช่องว่างนั้น)

๔) ปริจเณทาอากาศ ได้แก่ ปริจเณทรูป คือ อากาศที่อยู่ระหว่างช่องว่างของรูปกลาปแต่ละรูป ปริจเณทรูป เอาไปกำหนดเป็นอารมณ์ไตรลักษณ์ไม่ได้ เพราะไม่ใช่รูปในรูป ๑๘ (นิปผันนรูป)

วิญญัตติรูป คือ รูปใดทำให้ผู้อื่นรู้ความประสงค์ รูปนั้นชื่อว่า วิญญัตติ มี ๒ รูป ได้แก่ กายวิญญัตติ และวจีวิญญัตติ

วิญญัตติ ๒ ได้แก่ จงใจให้ผู้อื่นรู้ความหมาย ๑ และไม่จงใจให้ผู้อื่นรู้ (เคลื่อนไหวธรรมดา) ๑

วการรูป คือ อาการอันเป็นของนิปผันนรูป เรียกว่า วการ มี ๓ รูป ได้แก่ รูปลหุตา มุทุตา กัมมัณฺญตา คือ อาการที่เบา อ่อน ควรแก่การงานของนิปผันนรูป ๑๘

ลักขณรูป คือ ความเกิดของรูป (อุปจยยะ) ความเจริญของรูป (สันตติ) ความเสื่อมของรูป (ชรตา) ความแตกดับของรูป (อนิจจตา) เรียกว่า ลักขณรูป ๔

เกิดกับธรรมที่เป็นสังขตะ คือ มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง จึงอยู่ในสภาวะไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา

รูปวิภาคสังคหะ

รูปทั้ง ๒๘ รูป มีชื่อเรียกเป็นรูปวิภาคสังคหะเป็น ๘ อย่าง ได้แก่

๑) **อเหตุกรูป** คือ ไม่ประกอบด้วยสัมปยุตตเหตุ (เหตุ ๖) รูปไม่มีความรัก ความชัง ความหลง

๒) **สปัจจัยรูป** คือ เป็นไปด้วยปัจจัยเหตุ ๔ อย่าง ได้แก่ กรรม คือกรรมรูป จิตคือจิตตชรูป อุตฺตคืออุตฺตชรูป อาหาร คืออาหารชรูป

๓) **อาสวรูป** คือ เป็นที่ตั้งแห่งกามาสวะ ทิณฺฐาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะ

๔) **สังขตรูป** คือ รูปที่ปรุงแต่งได้ด้วยปัจจัย ได้แก่ กรรม จิต อุตฺต และอาหาร เมื่อหมดปัจจัย รูปก็อยู่ไม่ได้

๕) **โลกียรูป** คือ รูปที่เนื่องอยู่ด้วยโลกียะ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาทั้งสัตวโลก สังขารโลก และโอกาสโลก

๖) **กามาวจรรูป** คือ รูปที่เป็นอารมณ์ของกามตัณหา

๗) **อนารัมมณรูป** คือ รูปที่รู้อารมณ์ไม่ได้ (กายวิมฺญาน เป็นผู้รู้)

๘) **อัปปหัตตัพพะ** คือ รูปที่ไม่สามารถละด้วยตทังคปหาน คือ ไม่สามารถทำอะไรได้เอง ต้องอาศัยกรรม จิต อุตฺต อาหาร กิเลส ทั้งปวงเกิดขึ้นที่นามธรรม การปหานต้องปหานที่นามธรรมไม่ใช่ที่รูป

จำแนกรูปออกไปเป็นคู่ (ทุกาทิมาติกา)

๑) **ปสาทรูป ๕** เรียก **อัมมัตติกกรูป** (เด่นกว่า สำคัญกว่า) ที่เหลืออีก ๖๓ รูปเป็น **พาหิรรูป** (สำคัญน้อยกว่า)

๒) **วัตถुरูป** คือ ปสาทรูป ๕ หทยวัตถुरูป ๑ ที่เหลืออีก ๒๒ รูปเป็นอวัตถुरูป วัตถुरูปทั้ง ๖ นี่เป็นที่ตั้งของจิตและเจตสิก

๓) ทวารรูป คือ ปสาทรูป ๕ วิญญัตติรูป ๒ รวม ๗ รูปที่เหลืออีก ๒๑ รูป เป็นอทวารรูป ทวารรูปทั้ง ๗ เป็นที่ทำให้เกิดวิจิตรกายกรรมและวจีกรรมมีสภาพเหมือนทวารประตู ซึ่งจะเปิดหรือปิดการรับอารมณ์เมื่อใดก็ได้ วิธีควบคุมจิตจึงให้ควบคุมที่ทวารรูป ๗ นี้

๔) อินทริยรูป ได้แก่ ปสาทรูป ๕ ภาวรูป ๒ ชีวิตรูป ๑ รวม ๘ รูปที่เหลืออีก ๒๐ รูป เป็นอนินทริยรูป (อินทริยรูป คือรูปที่เป็นใหญ่ในการทำหน้าที่)

๕) โสฬาริกรูป (รูปหยาบ) ได้แก่ ปสาทรูป ๕ วิสยรูป ๗ รวม ๑๒ รูปที่เหลืออีก ๑๖ รูป เป็นสุขุมรูป (ละเอียด) (รูปหยาบหมายถึง รูปที่กำหนดพิจารณาด้วยปัญญาแล้วเห็นได้ชัดเจนมาก)

๖) โสฬาริกรูป เป็น สันติเกรูป (รูปใกล้รู้ด้วยปัญญาได้ง่าย ส่วนสุขุมรูปเป็น ทุเรูป (รูปไกล)

๗) โสฬาริกรูปเป็นสัมปปฏิขรูป (รูปกระทบได้) ส่วนสุขุมรูปเป็นอปปปฏิขรูป (กระทบไม่ได้)

๘) อุปาทินนกรูป เป็นกรรมชรูปที่เกิดมาแต่กรรม ๑๘ รูป ส่วนจิตตชรูป ๑๕ อุตขรูป ๑๓ อาหารชรูป ๑๒ เป็นรูปที่ไม่ได้เกิดมาแต่กรรม จึงมีชื่อว่า อนุปาทินนกรูป

๙) สนิทสนนรูป ได้แก่ รูปารมณ ส่วนอีก ๒๗ รูปเป็นอนิทสนนรูป

๑๐) โคจรคคาหิกรูป (รูปที่สามารถรับเอาอารมณ์) ได้แก่ ปสาทรูป ๕ ส่วนอีก ๒๓ รูป เป็นอโคจรคคาหิกรูป

๑๑) อวินิพโภครูป (รูปที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้) ๘ ได้แก่ มหาภูตรูป ๔ วัณณะ คันธะ รสะ โอชา ส่วนอีก ๒๐ รูป เป็นวินิพโภครูป

รูปสมมุฐานสังคหะ

รูปสมมุฐานนัย คือ สมมุฐานให้เกิดรูป ๔ อย่าง ได้แก่

- ๑) รูปที่เกิดจากกรรม เรียกว่า กัมมชรูป (กรรม ๑๖)
- ๒) รูปที่เกิดจากจิต เรียกว่า จิตตชรูป
- ๓) รูปที่เกิดจากอุตุ เรียกว่า อุตุชรูป
- ๔) รูปที่เกิดจากอาหาร เรียกว่า อาหารชรูป

รูปสมมุฐาน ๒ ได้แก่ อุตุสมมุฐานและอาหารสมมุฐาน รูปสมมุฐานทั้ง ๒ นี้ จะเกิดร่วมกับนามสมมุฐาน ๒ ได้แก่ กัมมสมมุฐานและจิตตสมมุฐานเพื่อเป็นปัจจัยคอยปรุงแต่งให้รูปทั้งหมดทรงตัวอยู่ได้ ถ้าขาดสมมุฐานทั้ง ๔ เสียแล้ว รูปทั้งหมดก็ทรงตัวอยู่ไม่ได้

รูปกลาปสังคหะ(หมวดหมู่ของรูป)

รูปกลาป คือ รูปที่เกิด-ดับพร้อมกัน มีวัตถุที่อาศัยคือ มหาภูตรูปอย่างเดียวกัน ธรรมชาติที่นับเป็นคณะนั้น ชื่อว่า กลาป

ขนาดของรูปกลาป ไม่สามารถมองเห็นด้วยสายตา โดยอนุमान คือ ๑ กลาปเท่ากับ ๑ ปริมาณ (เล็กกว่าศีรษะเหาหลายล้านเท่า)

รูปกลาป มี ๒๑ ประเภท ได้แก่

- ๑) กัมมสมมุฐาน ๙ กลาป
- ๒) จิตตสมมุฐาน ๖ กลาป
- ๓) อุตุสมมุฐาน ๔ กลาป
- ๔) อาหารสมมุฐาน ๒ กลาป

กัมมสมุฏฐานกาลาป

กัมมสมุฏฐานกาลาป มี ๙ กาลาป คือ

๑) จักขุทสกกาลาป ได้แก่ ชีวีตรูป ๑ อวินิพโภครูป ๘
จักขุปสาท ๑ จักขุทสกกาลาป ๑

๒) โสตทสกกาลาป ได้แก่ ชีวีตรูป ๑ อวินิพโภครูป ๘
โสตปสาท ๑ โสตทสกกาลาป ๑

๓) ฆานทสกกาลาป ได้แก่ ชีวีตรูป ๑ อวินิพโภครูป ๘
ฆานปสาท ๑ ฆานทสกกาลาป ๑

๔) ชิวหาทสกกาลาป ได้แก่ ชีวีตรูป ๑ อวินิพโภครูป ๘
ชิวหาปสาท ๑ ชิวหาทสกกาลาป ๑

๕) กายทสกกาลาป ได้แก่ ชีวีตรูป ๑ อวินิพโภครูป ๘
กายปสาท ๑ กายทสกกาลาป ๑

๖) อิตถิภาวทสกกาลาป ได้แก่ ชีวีตรูป ๑ อวินิพโภครูป ๘
อิตถิภาวะ ๑ อิตถิทสกกาลาป ๑

๗) ปุริสภาวทสกกาลาป ได้แก่ ชีวีตรูป ๑ อวินิพโภครูป ๘
ปุริสภาวะ ๑ ปุริสทสกกาลาป ๑

๘) วัตถุทสกกาลาป ได้แก่ ชีวีตรูป ๑ อวินิพโภครูป ๘
หทยวัตถุ ๑ วัตถุทสกกาลาป ๑

๙) นวกทสกกาลาป ได้แก่ ชีวีตรูป ๑ อวินิพโภครูป ๘
รวมเป็น ๙ ชื่อว่า ชีวิตนวกกาลาป

กัมมชกาลาปทั้ง ๙ นี้ ได้แก่ รูปที่เกิดจากกรรม คือ กัมมชรูป

๑๗ (เว้นปริจเฉทรูป)

จำแนกกัมมชกาลาป ๙ โดยกาย ออกเป็น ๓ ส่วน ดังนี้

๑) อุपरिमกาย กายเบื้องต้น นับตั้งแต่คอขึ้นไปตลอดศีรษะ

๒) มัชฌิมกาย กายเบื้องกลาง นับตั้งแต่คอลงมาถึงสะดือ

๓) เหนือภูมิกาย กายเบื้องต่ำ นับตั้งแต่สะดือลงมาถึงเท้า

อุपरิมกาย มีกัมมชกกลาป ๗ กลาป ได้แก่ จักขุทสก ๑
โสทรทสก ๑ ฆานทสก ๑ ชิวหาทสก ๑ กายทสก ๑ ภาวทสก ๑
และชีวิตนวก ๑

มัชฌิมกาย มีกัมมชกกลาป ๔ กลาป ได้แก่ กายทสก ๑
ภาวทสก ๑ วัตรทสก ๑ ชีวิตนวก ๑

เหนือภูมิกาย มีกัมมชกกลาป ๓ กลาป ได้แก่ กายทสก ๑
ภาวทสก ๑ ชีวิตนวก ๑

จิตตสมุฏฐานกลาป

จิตตสมุฏฐานกลาป มี ๖ กลาป คือ

๑) สุทฐัญญูกกลาป มีอวินิพโกรูป ๘ (มีอาการโกรธ เกลียด
กลัว หน้าซีด หน้าแดง เป็นต้น)

๒) กายวิญญูตินวกกกลาป มีอวินิพโกรูป ๘ กายวิญญูติ ๑
(มีอาการเคลื่อนไหวร่างกาย)

๓) วจีวิญญูติสัทททสกกลาป มีอวินิพโกรูป ๘ วจีวิญญูติ
๑ สัททรูป ๑ (เวลาขณะพูด)

๔) ลหุตาทีเอกาทสกกลาป มีอวินิพโกรูป ๘ วิการรูป ๓
(มีอาการเกิดปีติขณลก ขนพอง เป็นต้น)

๕) กายวิญญูติลหุตาทีทวา ทสกกลาป มีอวินิพโกรูป ๘
วิการรูป ๓ กายวิญญูติ ๑

๖) วจีวิญญูติสัททลหุตา ทีเตรสกกลาป มีอวินิพโกรูป ๘

วិการรูป ๓ วจีวิญญติ ๑ ลัททรูป ๑

จิตตชกลาป ทั้ง ๖ นี้ ได้แก่ รูปที่เกิดจากสมุฏฐาน คือ จิต
จำแนกออกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่ ข้อ ๑)-๓) เรียกว่า “มูล” ส่วน
ข้อ ๔)-๖) เรียกว่า “มูลี”

อุปริมกาย มีจิตตชกลาปเกิดได้ทั้ง ๖ กลาป

มัชฌิมกาย และเหตุภูมิกาย เกิดได้ ๔ กลาป ได้แก่ ข้อ ๑)
ข้อ ๒) ข้อ ๔) และข้อ ๕)

อุตุสมุฏฐานกลาป

อุตุ คือ เตโชธาตุ ๒ ได้แก่ สีสเตโช และอุณหเตโช ย่อม
ยังอุตุสมุฏฐานรูป ให้เกิดขึ้นตั้งแต่จุติขณะ (เมื่ออุปาทนขณะล่วงพ้นไป
แล้ว) ทั้งอวัชตติกรุป (รูปภายใน) และพหิททรูป (ภายนอก) ตาม
สมควร

เตโชธาตุ อุสมาเตโชธาตุ คือ ไอรุ่นรักษาชีวิตินทรีย์ (ทั้งรูป
และนาม) ให้ตั้งมั่นอยู่ได้

๑) สุทฐัญจุก กลาป มี อวินิพโกรูป ๘ (เกิดขณะอ่อนเพลีย
ไม่สบาย)

๒) ลัททนวก กลาป มี อวินิพโกรูป ๘ ลัททรูป ๑ (เสียง
ท้อร้อง กรน ตีร่างกาย)

๓) ลหุตาภิเภาทสก กลาป มี อวินิพโกรูป ๘ วิการรูป ๓
(มีเสียงชัดเจนมากขึ้นกว่าข้อ ๒)

๔) ลัททลหุตาภิทวาทสก กลาป มี อวินิพโกรูป ๘ วิการรูป
๓ ลัททรูป ๑

อุตุสมุฏฐานกลาปทั้ง ๔ นี้ เป็นรูปที่เกิดจากเตโชธาตุ จำแนก

ออกเป็น ๒ ประการ คือ ธาตุไฟภายใน (อัมมัตติกเตโชธาตุ) และ ธาตุไฟภายนอก (พหิทธเตโชธาตุ)

และจำแนกออกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่ มูล (รูปกลาปโดยตรง) ได้แก่ ข้อ ๑) และข้อ ๒) ซึ่งอาจเกิดกับสิ่งที่ไม่มีชีวิตก็ได้ และได้แก่มูลี คือ ข้อ ๓) และข้อ ๔)

กลาปทั้ง ๔ นี้ ข้อ ๑) และข้อ ๓) เกิดได้ทุกส่วนร่างกาย และเกิดประจำ ส่วนข้อ ๒) และข้อ ๔) เกิดเป็นบางเวลาไม่เกิดประจำ

อาหารสมุฏฐานกลาป

อาหาร คือ โอชಾಯ่อมยังอาหารสมุฏฐานรูปให้เกิดขึ้นตั้งแต่ฐิติขณะของจิตในการกลืนกินซึ่งอาหารเข้าไปสู่ภายใน

“โอชาที่ส่งเสริมให้เกิดรูปได้นั้น ชื่อว่าอาหาร”

ชีวิตที่เริ่มปฏิสนธิ ในครรภ์ตั้งแต่กลรูปในสัปดาห์ที่ ๒ กลรูปที่ใสสะอาดแปรสภาพ เป็นอัมพุชะเป็นฟองขึ้น แล้วจากฟองเป็นเมือกเป็นเปติ จากเมือกเป็นชิ้นเนื้อเยื่อเป็นขณะเป็นก้อน จากก้อนมาเป็นหัวปมปัญญาสาขารูปเหล่านี้เจริญมาได้จากอัมมัตติกโอชา คือ โอชาที่เกิดภายในรูปและกัมมชโอชา คือ โอชารูปที่เกิดจากกรรมเป็นสมุฏฐานจนเป็นทารกจึงอาศัยโอชาทางสายสะดือจากมารดา

อาหารสมุฏฐาน มี ๒ กลาป คือ

- ๑) สุทฐัญญูก กลาป มีอวินิพโกรูป ๘ (เมื่อกินลงไปยังไม่รู้สึก)
- ๒) ลหุตาทีเอกาทสก กลาป มีอวินิพโกรูป ๘ วิการรูป ๓ (รู้สึกสดชื่นแข็งแรง)

อาหารชกลาปทั้ง ๒ นี้ เกิดเฉพาะในร่างกายของสัตว์

อาหารนี้ บางครั้งเป็นยาที่ร่างกายต้องการ เช่น บางครั้งที่เราอยากกินอะไร ๆ แสดงว่าร่างกายต้องการอาหารนั้น ๆ เป็นยารักษาร่างกาย
จำแนกอาหารชกลาป ๒ นี้ โดยกาย ๓ ส่วน ย่อมเกิดได้ทั้ง ๒ กลาปในกายทั้ง ๓ ส่วน

สรุป

กัมมสมุฏฐาน จิตตสมุฏฐาน อุตุสมุฏฐาน อาหารสมุฏฐาน เป็น ๒๑ กลาป คือ มี ๙-๖-๔-๒ กลาปโดยลำดับ

อนึ่ง อากาธธาตุ ๑ และลักษณะรูป ๔ ไม่เป็นองค์ของกลาป เพราะเป็นธรรมชาติแห่งการแสดงเครื่องหมายของรูปกลาปเท่านั้น เพียงแต่แสดงการเกิด การแก่ และการดับของรูปกลาป จึงไม่นับเข้าเป็นองค์ของรูปกลาป

รูปวัตติกมสังคหะ

รูปวัตติกม คือ การแสดงลำดับการเกิด-ดับของรูป ๒๘

๑) รูปในปฏิสนธิกาล (เวลาขณะเกิด)

ก. สัณเสหชะและโอปปาติกะ มีความสมบูรณ์ครบ ๗ กลาป มีจักขุ โสตะ ฆานะ ชิวหา กาย ภาวะ และวัตถุทสกกลาปครบบริบูรณ์

ข. คัพภุสยยกบุคคล มี ๓ กลาป ได้แก่ กายทสกกลาป ภาวะทสกกลาป และวัตถุทสกกลาป และในปวัตติกาล มีรูปกลาปอื่น (จักขุ โสตะ ฆานะ ชิวหา) ย่อมบังเกิดขึ้นตามมาโดยลำดับ

ค. อนึ่ง รูปที่เกิดไม่ได้ในปฏิสนธิกาล คือ สัททรูป ๑ วิศวกรูป ๕ ชรตารูป ๑ อนิจจตารูป ๑ รวม ๘ รูป

๒) รูปในปวัตติกาล (เวลาตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย)

ก. กัมมสมุฏฐาน ย่อมเกิดขึ้นตั้งแต่อุปาทนขณะของปฏิสนธิจิต

ข. จิตตสมุฏฐาน ย่อมเกิดขึ้นตั้งแต่อุปาทนขณะของจิตดวงที่ ๒ คือ ภาวจิต ซึ่งต่อจากปฏิสนธิจิต

ค. อุตฺตสมุฏฐาน ย่อมเกิดขึ้นตั้งแต่จิตฺติขณะของปฏิสนธิจิต

ง. อาหารสมุฏฐาน ย่อมเกิดขึ้นตั้งแต่กาลกลืนกินอาหารอันโอชะแผ่ซาบซ่านไป

รูปย่อมเกิดสืบต่อเนื่องกันไปโดยไม่ขาดสายตลอดอายุขัย ประดุจเปลวประทีปกำลังโพลงและประดุจกระแสแห่งน้ำที่กำลังไหลจะนั้น

อนึ่ง ในปวัตติกาล รูปทั้ง ๒๘ ย่อมเกิดขึ้นได้ทั้งหมด

๓) รูปในมรณกาล

ในกาลใกล้จะตาย กัมมชรูปย่อมไม่เกิดขึ้นตั้งแต่จิตฺติขณะของจิตดวงที่ ๑๗ โดยพ้นจากจุติ จิตถอยหลังขึ้นไป ส่วนกัมมชรูปที่เกิดขึ้นในกาลก่อน ๆ ย่อมทยอยดับไปตามลำดับ

ต่อจากลำดับนั้นไป จิตตชรูป อาหารชรูป ย่อมดับลง

ต่อจากลำดับนั้น อุตฺตชรูปยังคงเกิดได้อยู่ แม้ซากศพจะกลายเป็นเถ้า หรือดินตลอดไป สำหรับสัตว์สังเสทชะและคัพภุสยยะ ส่วนโอปปาติกะ อุตฺตชรูปย่อมดับลงพร้อมกันเพราะไม่มีซากศพเหลือ

หมายเหตุ

๑) รูปในปฏิสนธิกาลของรูปภูมิ ไม่มีขมานะ ชิวหา กายทสก-กลาป ภาวทสกกลาปและอาหารชกลาป

รูปภูมิมีเพียง ๔ กลาป คือ จักขุ โสตะ วัตถุทสกกลาป และ ชีวิตนวกกลาป (รูปพรหมไม่กินอาหารแต่กินปีติทางฌานเป็นอาหาร)

๒) ในปวัตติกาลของรูปภูมิ ย่อมเกิดจิตตสมุฏฐานกลาปและ อุตตสมุฏฐานกลาป

๓) รูปกลาปทั้งหลาย ย่อมไม่เกิดแก่อสังขณีสัตตพรหม แม้ จิตตชรูปก็ไม่เกิด จะมีเกิดอย่างเดียวก่อนนั้น คือ ชีวิตนวกกลาปใน ปฏิสนธิกาล และเกิดอุตตสมุฏฐานรูปในปวัตติกาล

๔) โดยสรุป

ก. กามภูมิ ๑๑ (ปัญจโวการภูมิ) ย่อมเกิดได้ ๒๘ รูป ครอบถ้วนเพราะเป็นรูปที่ส่วยกามสุข

ข. รูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสังขณีสัตตภูมิ) เกิดได้ ๒๓ รูป (ไม่มีมานะ ชิวหา กายปสาทรูป และถารูป ๒ เพราะเป็นภูมิที่ไม่มีความสุข มีแต่ความสุขทางฌาน

ค. อสังขณีสัตตพรหม เกิดได้ ๑๗ รูป (ไม่มีปสาทรูป ๕ ลัททรูป ๑ ถารูป ๒ หทยรูป ๑ วิญญูติรูป ๒ และดับนามขันธ์ เพราะเห็นว่านามเป็นทุกข์

ง. อรูปภูมิ ไม่มีรูปอย่างใดเกิดขึ้นเลย เพราะอำนาจการ เจริญฌานด้วยรูปวิภาค ลัญญาภาวนา ปราศจากความยินดีในรูป ด้วยเห็นว่ารูปเป็นทุกข์ (พระพุทธรองค์ไม่ทรงสรรเสริญเพราะเป็นภูมิ ที่วิบัติจากคุณธรรมยิ่งใหญ่ คือ มรรคผลนิพพาน)

การเรียนรู้เรื่องกลาปรูปและนามเป็นการเรียนรู้ชีวิตของเรา เข้าใจตัวเองมากขึ้น ก่อให้เกิดปัญญา ทำให้ทุกข์น้อยลง ต่างกับการ เรียนรู้ทางโลกที่เรียนเรื่องนอกตัว ยิ่งเรียนยิ่งห่างไกลตัวเองมากขึ้น

หลงทางมากขึ้นและทุกข์มากขึ้น

สิ่งอำนวยความสะดวกทางวัตถุเริ่มถึงจุดอิ่มตัว ผู้มีปัญญาเริ่มมองเห็นทุกข์โทษของวัตถุ จึงเริ่มแสวงหาความสุขทางใจกันมากขึ้น ด้วยการปฏิบัติธรรม

กำเนิดหรือโยนิ คือ กำเนิดของสัตว์ทั้งหลาย มี ๓ อย่าง คือ

๑) สังเสทชะ คือ เกิดในที่ที่มีความชื้น

๒) โอปปาติกะ คือ เกิดโตทันที คล้ายตกลงมาจากที่สูง

๓) คัพภไสยยะ คือ เกิดในครรภ์มารดา แบ่งออกเป็น ๒ อย่าง

ก. อัณฑชะ คือ เกิดในฟอง

ข. ชลาพุชะ คือ เกิดในมดลูก

กำเนิดทั้ง ๔ มีได้ในมนุษย์ สัตว์เดรัจฉาน เปรต

ส่วนในเทวภูมิ ๖ ชั้น (เวณภูมิเทวดา และนิชฌามัตถนิกเปรต) ไม่เกิดในสังเสทชะ อัณฑชะ ชลาพุชะ แต่เกิดได้ในโอปปาติกะเท่านั้น

ในรูปภูมิคงเกิดได้ในโอปปาติกกำเนิดอย่างเดียว

นิพพานปรมัตถ์

นิพพาน คือ โลกุตตรธรรม อันมรรคญาณทั้ง ๔ พึงกระทำให้แจ้ง

ธรรมที่พ้นจากเครื่องเกี่ยวโยง คือ ตัณหา (นิ=พ้น วาน= ตัณหา-เครื่องเกี่ยวผูก) คือ ธรรมชาติที่ออกไปจากตัณหาเครื่องร้อยรัด

นิพพาน ๒ ได้แก่

๑) สอุปาทิเสสนิพพาน นิพพานที่เป็นไปกับขันธ ๕ ได้แก่ นิพพานของพระอรหันต์ที่ยังมีชีวิตอยู่

๒) อนุปาทิเสสนิพพาน นิพพานที่ไม่มีขันธ ๕ คือ วิบากและกัมมชรูปเหลืออยู่ ได้แก่ นิพพานของพระอรหันต์ที่ปรินิพพานแล้ว

นิพพาน ๓ ได้แก่

๑) สุญญตนิพพาน คือ นิพพานที่มีสภาพที่สูญสิ้นจากกิเลสและขันธ ๕ ไม่มีอะไรเหลืออยู่เลย

๒) อนิมิตตนิพพาน คือ นิพพานที่ไม่มีนิมิตเครื่องหมายรูปร่างสัญญาณ สีสันวรรณะแต่อย่างใด

๓) อัปปรณิหิตนิพพาน คือ นิพพานที่ไม่มีอารมณ์ที่น่าปรารถนาด้วยโลภะและไม่มีตัณหาที่เป็นตัวต้องการอยู่ในพระนิพพาน นั้น

คุณของพระนิพพาน ๕ บท ได้แก่

๑) ปทัง แปลว่า ธรรมที่เข้าถึงได้

๒) อัจจุตัง แปลว่า ธรรมที่ไม่ตาย (ไม่มีเกิด ไม่มีตาย)

๓) อัจจันตัง แปลว่า ธรรมที่ก้าวล่วงจากขันธ ๕ ที่เป็นอดีตและอนาคต เป็น “กาลวิมุติ” และ “ขันธวิมุติ”

๔) อสังขตัง แปลว่า ธรรมที่ไม่ถูกปรุงแต่งด้วยปัจจัย ๔ อย่างใดอย่างหนึ่ง (เช่น กรรม จิต อุตุ อาหาร)

๕) อนนุตตรัง แปลว่า เป็นธรรมที่ประเสริฐ ธรรมอื่นจะประเสริฐกว่านิพพานไม่มีเลย

สรุปเนื้อหาเชิงปฏิบัติท้ายบท

คำศัพท์ภาษาบาลีซึ่งไม่คุ้นเคย ขออย่าได้กังวล พึงทำความเข้าใจในเรื่องของรูปดังนี้

๑. รูป เป็นปรมัตถธรรม ๔ (จิต-เจตสิก-รูป-นิพพาน) เป็นธรรมที่มีอยู่จริงในโลก (ไม่มีอย่างอื่นมากกว่านี้)

รูปไม่ใช่นาม รูปไม่รู้อารมณ์แต่ถูกรู้โดยนาม รูป-สัตว์ที่ไม่มีนาม คือ ศพ ศพแม่มีตา, หู ก็ไม่ได้เห็น ไม่ได้ยิน ที่ได้เห็น ได้ยิน เพราะร่างกายมีนามหรือจิต หรือวิญญาณ รู้ได้เพียงเท่านี้ ก็จะสามารแยก रूप แยกนามออกจากกันได้แล้ว คือ ญาณที่ ๑ นามรูปปริจเฉทญาณ

๒. รูป มหาภูตรูปใหญ่ ได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ และมีรูปอาศัยรูปใหญ่นี้อีก ๒๔ รูป เช่น ภาวรูป เพศหญิง เพศชาย เป็นต้น

๓. รูปและนามอาศัยกันและกัน มีสภาวะธรรมเกิด-ดับ อยู่ตลอดเวลา ตั้งแต่เกิดจนตาย รูปนามลงไตรลักษณ์ เกิดขึ้น-ตั้งอยู่ชั่วขณะ-ดับไป เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ไม่ใช่คนสัตว์ ผู้หญิง ผู้ชาย ยึดถืออะไรไม่ได้ เกิด-ดับ ๆ ๆ มีเหตุปัจจัยอาศัยกันเกิด-ดับ ๆ

ส่วนนิพพานปรมัตถ์ เป็นสภาวะที่พ้นแล้วจากการเกิด-ดับ วางพ้นจากรูปนาม นิพพาน ไม่ใช่สถานที่เมืองแก้ว เมืองสวรรค์ อย่างที่เข้าใจ นิพพานไม่มีตัวตน เป็นอนัตตา

“ลัทธิเพ ธัมมา อนัตตาฯ ธรรมทั้งหลายเป็นอนัตตาฯ

“โย ธัมมัง ปัสสตี โสมัง ปัสสตี โย มัง ปัสสตี โส ธัมมัง ปัสสตี, ฯ ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่า เห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นชื่อว่า ย่อมเห็นธรรม (วัคคิลสูตร ๑๗/๑๒๙ พระพุทธทวณะ)

ปริเฉทที่ ๗
สมุจจยสังคหวิภาค

ปริจเฉทที่ ๗ สมุจจยสังคหวิภาค

(การสงเคราะห์รวมลงแห่งหมวดธรรม)

แบ่งเป็น ๔ สังคหะ

๑. อกุศลสังคหะ
๒. มิสสสังคหะ (กุศล อกุศล อัพยาगत)
๓. โพธิปักขิยสังคหะ
๔. ลัทธิสังคหะ (จิต เจตสิก รูป นิพพาน มีรายละเอียด
คำอธิบายอยู่ในปริจเฉทก่อน)

อกุศลสังคหะ

แบ่งเป็น ๙ หมวด ได้แก่

๑. อาสวะ ๔ ได้แก่ กามาสวะ ภวาสวะ ทิณฺฐาสวะ
อวิชชาสวะ
๒. โสมะ ๔ ได้แก่ กามโสมะ ภโวสมะ ทิณฺฐโสมะ
อวิชโสมะ
๓. โยคะ ๔ ได้แก่ กามโยคะ ภวโยคะ ทิณฺฐโยคะ
อวิชชาโยคะ
๔. คັນถะ ๔ ได้แก่ อภิชฌนากายคันถะ พยาบาทกายคันถะ
สึลฺลพตปรมาสกายคันถะ

- อิทังสังจาณินเวสกายคันถะ
๕. อุปาทาน ๔ ได้แก่ กามุปาทาน ทิฏฐุปาทาน
สึลัปปตูปาทาน อัตตวาหุุปาทาน
๖. นีวรณ ๕ ได้แก่ กามฉันทนีวรณ พยาบาทนีวรณ
ถีนมัทธนีวรณ อุทัจจกุกกุจจนีวรณ
วิจิกิจฉานนีวรณ (นีวรณ ๖ เพิ่ม
อวิชชานีวรณ)
๗. อนุลัย ๗ ได้แก่ กามราคานุลัย ปฏิฆานุลัย
ทิฏฐานุลัย มานานุลัย
วิจิกิจฉานุลัย ภวราคานุลัย
อวิชชานุลัย
๘. สังโยชน ๑๐ ได้แก่ ลักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา
สึลัปปตปรามาส กามราคะ ปฏิฆะ
รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทัจจจะ
อวิชชา
๙. กิเลส ๑๐ ได้แก่ โลภะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ
วิจิกิจฉา ถีนะ อุทัจจจะ อหิริกะ
อโนตตปปะ

อาสวะ ○ โสมะ ○ โยคะ ○ คันถะ

○ **อาสวะ** คือ เครื่องหมักดองอยู่ในกามคุณ ภพชาติ ความเห็นผิดและความหลงไม่รู้ ความเป็นจริง

○ **โสมะ** คือ ธรรมชาติที่ทำให้สัตว์จมลงอยู่ในห้วงแห่งกามคุณ ภพชาติ ความเห็นผิดและความไม่รู้สภาพความเป็นจริง

○ **โยคะ** คือ ธรรมชาติที่เป็นเครื่องประกอบสัตว์ให้ติดในกามคุณ ภพชาติ ความเห็นผิดและความติดหลงไม่รู้สภาพธรรมตามความเป็นจริง

อกุศลที่เป็นอาสวะ โสมะ โยคะ องค์ธรรมได้แก่ โลภเจตสิก ทิฏฐิเจตสิก โมหเจตสิก ที่ประกอบในอกุศลมูลจิต ๑๒

○ **คันถะ** คือ ธรรมชาติที่คล้องสัตว์ร้อยรัดผูกพันรูปกาย นาม-กายให้อยู่ในกามคุณ ความโกรธ ความเห็นผิด และความยึดมั่นในความเห็นถูกของตน ส่วนคนอื่นเห็นผิด

องค์ธรรม ได้แก่ โลภเจตสิก ในโลภมูลจิต ๘ โทสเจตสิก ในโทสมูลจิต ๒ ทิฏฐิเจตสิก ในทิฏฐิคตสัมปยุตตจิต ๔

อุปาทาน

อุปาทาน การยึดมั่นถือมั่นในอารมณ์ คือ ยึดมั่นถือมั่นในรูป (รูปารมณ) ในเสียง (สัททารมณ) ในกลิ่น (คันธารมณ) ในรส (รสารมณ) ในสัมผัส (โผฏฐัพพารมณ) ในเรื่องราวต่าง ๆ (ฉัมมารมณ) อย่างเหนียวแน่น ไม่ยอมปล่อย หรือ ยึดมั่นในความเห็นผิดไม่ยอมคลาย หรือ ในการปฏิบัติผิด คิดว่าเป็นทางหลุดพ้น

หรือเห็นว่าอารมณ์ต่าง ๆ ที่ตนกำลังได้รับอยู่นั้นเป็นตัวเป็นตน เป็นเขาเป็นเรา อย่างแรงกล้า ความยึดมั่นอย่างนี้ชื่อว่า **อุปาทาน**

ความยินดีติดใจในอารมณ์ต่าง ๆ ในครั้งแรก ๆ ที่เกิดความยินดีพอใจ ความยินดีนี้ยังเป็น ตัณหา แต่เมื่อมีความยินดีพอใจ ติดใจ ยึดมั่นในอารมณ์นั้น ๆ อย่างเหนียวแน่น ความยินดีในครั้งหลัง ๆ นี้เป็นอุปาทาน ตัณหานั้นเปรียบเหมือนต้นไม้เล็กที่เริ่มปลูกใหม่ ย่อมถอนได้ง่าย ส่วนอุปาทาน เหมือนต้นไม้ที่ปลูกไว้นานโตแล้วถอนได้ยาก เพราะรากแก้วยึดมั่นเสียแล้ว **อุปาทาน** จึงเป็นความยึดมั่นไว้ในอารมณ์อย่างเหนียวแน่นกว่า **ตัณหา**

อุปาทาน มี ๔ ประการ คือ

๑. **กามอุปาทาน** ความยึดมั่นในอารมณ์ ๖ มี รูปารมณ์ เป็นต้น ได้แก่ **โลกเจตสิก** ที่ในโลภมูลจิต ๘ ละได้ด้วยอนาคามิ มรรคจิต

๒. **ทิฏฐุปาทาน** ความยึดมั่นใน ความเห็นผิด ที่นอกจาก สลัปปตปราคาสทิฏฐิ และอัตตวาททิฏฐิ ได้แก่ **ทิฏฐิเจตสิก** ที่ในทิฏฐิคตสัมปยุตตจิต ๔

๓. **สลัปปตูปาทาน** ความยึดมั่นใน การปฏิบัติผิด มีการปฏิบัติเยี่ยงโค เยี่ยงสุนัข โดยคิดว่าเป็นการปฏิบัติที่จะนำตนให้พ้นทุกข์ได้ (ซึ่งเป็นการปฏิบัติที่นอกไปจาก มัชฌิมาปฏิปทา) ได้แก่ **ทิฏฐิเจตสิก** ที่ในทิฏฐิคตสัมปยุตตจิต ๔

๔. **อัตตวาทูปาทาน** ความยึดมั่นในขั้น ๕ ว่าเป็นตัวเป็นตนหรือมีตัวมีตนอยู่ในขั้น ๕ ได้แก่ **ลักกายทิฏฐิ** คือ **ทิฏฐิเจตสิก** ที่ในทิฏฐิคตสัมปยุตตจิต ๔

อุปาทาน ข้อ ๒, ๓, ๔ ละได้ด้วยโสดาปัตติมรรคจิต

เวสาลีสูตร ๑๘/๑๒๓ “อนุปาทานโน ปรินิพายะติฯ ผู้ไม่มี
อุปาทาน ย่อมบรรลุนิพพาน (พระพุทธทวณะ)”

นิเวรณ

นิเวรณ เป็นธรรมที่เป็นเครื่องกันความดี เครื่องขัดขวางใน
การทำความดี มีให้กุศลต่าง ๆ คือ ทาน ศีล ภาวนา ฌาน มรรค
ผล อภิญญา สมาบัติ เกิดขึ้น และทำให้กุศลบางอย่าง เช่น ฌาน
ที่เกิดอยู่แล้วทำให้เสื่อมสิ้นไปได้ บุคคลทั่วไป พอลึกคิดจะทำกุศลสูงขึ้น
ก็มักจะถูกนิเวรณธรรมที่เรียกว่า กิเลสมาร เกิดขึ้นขัดขวางมิให้กุศล
ธรรมเจริญก้าวหน้า เช่น เกิดความเบื่อหน่าย ง่วงซึมไม่อยากจะทำ
ความดีต่อไป

นิเวรณ มี ๖ ประการ คือ

๑. **กามฉันทนิเวรณ** ขัดขวางไว้เพราะความชอบใจอยากได้
ในกามคุณอารมณ์ เมื่อชอบใจและต้องการในกามคุณอารมณ์แล้ว ก็
ย่อม ขาดกำลังใจ ในอันที่จะทำความดี มีฌานและมรรคผล หรือ
ขาดศรัทธา สติ ปัญญา ในการบำเพ็ญทาน ศีล ภาวนา เป็นต้น องค์
ธรรมได้แก่ โลกเจตสิก ที่ในโสกมูลจิต ๘ ละได้ด้วยยอนาคามิมรรคจิต

๒. **พยาบาทนิเวรณ** ขัดขวางไว้เพราะความไม่ชอบใจในอารมณ์
เมื่อจิตใจมีแต่ความขุ่นเคืองไม่ชอบใจแล้ว ก็ย่อมขาดปีติ ความอิ่มใจ
ในการทำความดี คือ การบำเพ็ญทาน ศีล ภาวนา เป็นต้น องค์ธรรม
ได้แก่ โทสเจตสิก ที่ในโทสมูลจิต ๒ ละได้ด้วยยอนาคามิมรรคจิต

๓. ถิ่นมัทธนีวรรณ์ ขัดขวางไว้เพราะความหดหู่ท้อถอย เป็นเหตุให้เกิดความเกียจคร้านไม่อยากที่จะทำความดี เมื่อจิตใจหดหู่ท้อถอยเสียแล้วก็ย่อมขาดวิตก คือไม่มีแก่ใจที่จะนึกคิดให้ติดอยู่ในอารมณ์ที่จะกระทำความดี องค์ธรรมได้แก่ ถิ่นเจตสิก มัทธเจตสิก ที่ใน อกุศลสังขาริกจิต ๕ ละได้ด้วยอรหัตตมรรคจิต

๔. อุทัจจกุกกุจจนีวรรณ์ ขัดขวางไว้เพราะคิดฟุ้งซ่าน รำคาญใจ อันเนื่องมาจากการสูญเสีย (พยชนะ ๕) คือ ๑. สูญเสียญาติ ๒. สูญเสียโภคทรัพย์ ๓. โรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียน ๔. ศีลวิบัติ ๕. ภูมิวิบัติ เห็นผิดใฝ่ใจไปในทางที่เป็นบาป เมื่อจิตใจเป็นดังนี้ก็ย่อมขาดความสุข ในอันที่จะกระทำความดี องค์ธรรมได้แก่ อุทัจจเจตสิก ที่ในอกุศลจิต ๑๒ และ กุกกุจเจตสิก ในโทสมูลจิต ๒ ละได้ด้วยอรหัตตมรรคจิต

๕. วิจิกิจฉานีวรรณ์ ขัดขวางเพราะความสงสัย ลังเลใจ เมื่อจิตใจเกิดความลังเลสงสัยแล้ว ย่อมขาดพิจารณา ในอันที่จะพินิจพิจารณาในการกระทำความดี องค์ธรรมได้แก่ วิจิกิจฉาเจตสิก ที่ในวิจิกิจฉาสหคตจิต ๑ (เป็น ๑ ใน ๑๐ ของสังโยชน์ ละได้ด้วยโสดาปัตติมรรคจิต)

๖. อวิชชานีวรรณ์ ขัดขวางเพราะความไม่รู้ มีการทำให้หลงลืมขาดสติ เช่น ไม่รู้แจ้งในอารมณ์ของสติปัญญานที่ตนกำหนดอยู่ เป็นการกั้นต่อมรรค ผล นิพพาน มิให้เกิดขึ้น องค์ธรรมได้แก่ โมหเจตสิก ที่ในอกุศลจิต ๑๒ ละได้ด้วยอรหัตตมรรคจิต ตรึงไปในอริยสังขัง ๔

นิวรรณ์ ๑-๕ (เว้น อวิชชา) ได้ชื่อว่า เป็นเครื่องกั้น ฌานในการเจริญสมถภาวนา

นิเวรณที่ ๖ คือ อวิชชานิเวรณ ได้ชื่อว่า เป็นเครื่องกัน มรรค
ผล นิพพาน

อนุสัย

อนุสัย เป็นกิเลสอย่างละเอียด ช้อนเร้นนอนเนื่องอยู่ในชั้นธ
สันดานของสัตว์ทั้งหลาย เมื่อได้เหตุอันสมควรแล้ว ก็ปรากฏขึ้นเมื่อ
นั้น อุปมาเสมือนตะกอนที่นอนก้นภาชนะ เมื่อมีสิ่งหนึ่งสิ่งใดมา
กระทบกับภาชนะ ตะกอนหรือกิเลสก็จะฟุ้งขึ้นมาทันที ทำให้จิตใจ
เร้าร้อนเศร้าหมอง

กิเลสมี ๓ ระดับ คือ

วิตักกมกิเลส กิเลสอย่างหยาบ ที่ก้าวล่วงออกมาทางกาย
ทางวาจา เมื่อมีอารมณ์มากระทบทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ
ก็จะแสดงออกทางกาย ทางวาจา ทันที เหมือนน้ำที่เดือดพล่านย่อม
จะดันฝาที่ปิดให้กระเด็นออกมาได้

ปริยฎฐานกิเลส กิเลสอย่างกลาง เป็นกิเลสที่กลุ้มรุมจิตใจ
เป็นกิเลสที่เกิดขึ้นภายในใจยังไม่ปรากฏก้าวล่วงให้เห็นออกมาทางกาย
ทางวาจา เปรียบเหมือนน้ำที่เริ่มร้อนขึ้น ๆ ยังไม่ถึงจุดเดือด

อนุสัยกิเลส กิเลสอย่างละเอียด เป็นกิเลสที่ช้อนเร้นนอน
เนื่องอยู่ในชั้นธสันดานของสัตว์ทั้งหลาย ข้อเปรียบเทียบระหว่างกิเลส
ทั้ง ๓ กับไม้ขีดไฟ

อนุสัยกิเลส เปรียบเหมือนไฟที่อยู่ในหัวไม้ขีด อารมณ์ต่าง ๆ
ที่มากระทบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เปรียบเหมือนเอาก้าน
ไม้ขีดไปขีดที่ข้างกล่อง เมื่อไฟปรากฏขึ้น ไฟนี้เปรียบเหมือน

ปริยฐานกิเลส และเมื่อเอาไฟที่ปรากฏขึ้นนี้ไปจุดเข้ากับวัตถุสิ่งใดสิ่งหนึ่งแล้ว ไฟที่จุดติดวัตถุนั้น ๆ เปรียบเหมือนวितกกมกิเลส ดังนี้

ธรรมที่ประหาณกิเลสทั้ง ๓ คือ

ศีลกุศล	ประหาณ	วิตกกมกิเลส
สมาธิกุศล	ประหาณ	ปริยฐานกิเลส
ปัญญาในมคคจิต	ประหาณ	อนุสัยกิเลส

อนุสัยกิเลส มี ๗ ประการ คือ

๑. **กามราคานุสัย** คือ ความยินดีติดใจในกามคุณอารมณ์ กามราคานุสัยนี้จะนอนเนื่องอยู่ในขั้นธัมมทาน เมื่อมีอารมณ์ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส เรื่องราวคิดนึกต่าง ๆ มากระทบทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ซึ่งเป็นกามคุณอารมณ์แล้ว กามราคานุสัยนี้ก็จะแปรสภาพเป็น ปริยฐานกิเลส คือ กิเลสอย่างกลางคอยกลุ้มรุมจิตใจ ได้แก่ โลกเจตสิก ที่ในโลภมูลจิต ๘ ละได้ด้วยอนาคามิมรรคจิต

๒. **ภวราคานุสัย** ความยินดีติดใจใน รูปภาพ อรูปภาพ หรือ รูปฌาน อรูปฌาน อันนอนเนื่องอยู่ในขั้นธัมมทาน เมื่อมีอารมณ์มากระทบก็จะแปรสภาพเป็นปริยฐานกิเลส ได้แก่ โลกเจตสิก ที่ในทวิจฺจติวิปปยุตตจิต ๔ ละได้ด้วยอรหัตตมรรคจิต

๓. **ปฏิฆานุสัย** ความไม่ยินดีไม่พอใจในอารมณ์ อันนอนเนื่องอยู่ในขั้นธัมมทาน เมื่อมีอารมณ์มากระทบก็จะแปรสภาพเป็น ปริยฐานกิเลส ได้แก่ โทสเจตสิก ที่ในโทสมูลจิต ๒ ละได้ด้วยอนาคามิมรรคจิต

๔. **มานานุสัย** คือความทงตน โอ้อวด ถือตัว ไม่ยอมลงให้กับใคร ที่นอนเนื่องอยู่ในขั้นธัมมทาน เมื่อมีอารมณ์มากระทบก็จะ

แปรสภาพเป็นปริยฐานกิเลส ได้แก่ มานเจตสิก ที่ในทวิขัตติยวิป-
ยุตตจิต ๔ ละได้ด้วยอรหัตตมรรคจิต

๕. ทิฏฐินุสัย คือความเห็นผิดที่นอนเนื่องอยู่ในขันธสันดาน
เมื่อมีอารมณ์มากระทบก็จะแปรสภาพเป็นปริยฐานกิเลส ได้แก่
ทิฏฐิเจตสิก ที่ประกอบในทวิขัตติยวิปยุตตจิต ๔ ละได้ด้วย
โสดาปัตติมรรคจิต

๖. วิจิกิจฉานุสัย คือ ความลังเลสงสัยในสิ่งที่ควรเชื่อที่ยัง
ไม่ปลงใจเชื่อ ที่นอนเนื่องอยู่ในขันธสันดาน เมื่อมีอารมณ์มากระทบ
ก็จะแปรสภาพเป็นปริยฐานกิเลส ได้แก่ วิจิกิจฉาเจตสิก ที่
ประกอบในวิจิกิจฉาวิปยุตตจิต ๑ ละได้ด้วยโสดาปัตติมรรคจิต

๗. อวิชขานุสัย คือความลุ่มหลงมัวเมา ที่นอนเนื่องอยู่ใน
ขันธสันดาน เป็นความโง่เขลาบาปบุญญา ที่ไม่รู้สภาพธรรมตามความ
เป็นจริง เมื่อมีอารมณ์มากระทบก็จะแปรสภาพเป็นปริยฐานกิเลส
ได้แก่ โมหเจตสิก ที่ในอกุศลจิต ๑๒ ละได้ด้วยอรหัตตมรรคจิต

สังโยชน์

ธรรมเหล่าใดย่อมผูกสัตว์ทั้งหลายไว้ ธรรมเหล่านั้น ชื่อว่า
สังโยชน์ เป็นการผูกเหล่าสัตว์ทั้งหลายให้ติดอยู่ในวัฏฏทุกข์ เหมือน
เชือก ๑๐ เส้น ที่ล่ามสัตว์ไว้กับหลักไม่ให้หลุดออกไปได้ กามคุณทั้ง
๕ นี่แหละเป็นเรือนที่สัตว์ถูกผูกไว้ไม่ให้หนีออกไปได้ **สังโยชน์ธรรม
๑๐ ประการ** มีโดยสองนัย คือ

สังโยชน์ ๑๐ ตามนัยแห่งพระอภิธรรม

๑. กามราคสังโยชน์ ได้แก่ โลก
เจตสิก ที่ในโลภมูลจิต ๘
๒. ภวราคสังโยชน์ ได้แก่ โลก
เจตสิก ที่ในทิฏฐิตวิปปยุตตจิต ๔
๓. ปฏิฆสังโยชน์ ได้แก่ โทสเจตสิก
ที่ในโทสมูลจิต ๒
๔. มานสังโยชน์ ได้แก่ มานเจตสิก
ที่ในทิฏฐิตวิปปยุตตจิต ๔
๕. ทิฏฐิสังโยชน์ ได้แก่ ทิฏฐิเจตสิก
ที่ในทิฏฐิตสัมปยุตตจิต ๔
๖. สีลพทปราคาสังโยชน์ ได้แก่
ทิฏฐิเจตสิก ที่ในทิฏฐิตสัมป-
ยุตตจิต ๔
๗. วิจิกิจฉาสังโยชน์ ได้แก่ วิจิกิจฉา
เจตสิก ที่ในวิจิกิจฉาสัมปยุตตจิต ๑
๘. อิตสาสังโยชน์ ได้แก่ อิตสา
เจตสิก ที่ในโทสมูลจิต ๒
๙. มัจฉริยสังโยชน์ ได้แก่ มัจฉริย-
เจตสิก ที่ในโทสมูลจิต ๒
๑๐. อวิชชาสังโยชน์ ได้แก่ โมหเจตสิก
ที่ในอกุศลจิต ๑๒

สังโยชน์ ๑๐ ตามนัยแห่งพระสูตร

๑. กามราคสังโยชน์ ได้แก่ โลก
เจตสิก ที่ในโลภมูลจิต ๘
๒. รูปราคสังโยชน์ ได้แก่ โลกเจตสิก
ที่ในทิฏฐิตวิปปยุตตจิต ๔
๓. อรูปราคสังโยชน์ ได้แก่ โลก
เจตสิก ที่ในทิฏฐิตวิปปยุตตจิต ๔
๔. ปฏิฆสังโยชน์ ได้แก่ โทสเจตสิก
ที่ในโทสมูลจิต ๒
๕. มานสังโยชน์ ได้แก่ มานเจตสิก
ที่ในทิฏฐิตวิปปยุตตจิต ๔
๖. ทิฏฐิสังโยชน์ ได้แก่ ทิฏฐิเจตสิก
ที่ในทิฏฐิตสัมปยุตตจิต ๔
๗. สีลพทปราคาสังโยชน์ ได้แก่
โลกเจตสิก ที่ใน ทิฏฐิตสัมป-
ยุตตจิต ๔
๘. วิจิกิจฉาสังโยชน์ ได้แก่ วิจิกิจฉา
เจตสิก ที่ในวิจิกิจฉาสัมปยุตตจิต ๑
๙. อุทธัจจสังโยชน์ ได้แก่ อุทธัจจ-
เจตสิก ที่ในอกุศลจิต ๑๒
๑๐. อวิชชาสังโยชน์ ได้แก่ โมหเจตสิก
ที่ในอกุศลจิต ๑๒

การประหาณสังโยชน์

โอรัมภาคียสังโยชน์ คือ สังโยชน์เบื้องต่ำ ๕	ทิฏฐิสังโยชน์ วิจิกิจฉาสังโยชน์ สลัปปตปราคาสังโยชน์	} ถูกประหาณโดย โสตาปัตติมัคคจิต
	กามราคะและ ปฏิฆะอย่างหยาบ	} ถูกประหาณ โดยสกทาคามีมัคคจิต
	กามราคะและ ปฏิฆะอย่างละเอียด	} ... ถูกประหาณโดย อนาคามีมัคคจิต

อุทรมภาคียสังโยชน์ คือ สังโยชน์เบื้องสูง ๕	รูปราคสังโยชน์ อรูปราคสังโยชน์ มานสังโยชน์ อุทัจจสังโยชน์ อวิชชาสังโยชน์	} ทั้ง ๕ ประการนี้ ถูกประหาณโดย อรหัตตมัคคจิต
---	--	--

กิเลส

กิเลส เป็นสิ่งที่ชั่วร้ายเกิดขึ้นเมื่อใดก็จะทำให้ผู้นั้นรู้สึกเดือดร้อนรำคาญใจ กิเลสเป็นเจตสิก ชนิดหนึ่งเมื่อประกอบกับจิต จะทำให้จิตนั้นเศร้าหมองเศร้าร้อน โดยปกติชีวิตประจำวันของบุคคลตั้งแต่เช้าตื่นขึ้น จนเข้านอนหลับไป กิเลสทั้งหลายก็เข้าครอบงำจิตใจได้เกือบตลอดเวลาอยู่แล้วทั้งเวลาหลับและเวลาตื่น และถ้ากิเลสเกิดขึ้นในเวลาขณะกำลังตายก็เป็นเครื่องบอกได้ว่าผู้นั้นจะไปเกิดในอบายภูมิ ๔ ถ้าบุคคลทั้งหลายระมัดระวังมิให้กิเลสเข้าครอบงำจิตใจได้ จิตใจก็จะ

สบาย ปลอดภัย โปร่ง หน้าตาผ่องใส เป็นที่สบายตาสบายใจแก่ผู้พบเห็น
เมื่อตายลงก็จะไปสู่สุคติภาพ

กิเลส มี ๑๐ อย่าง คือ

๑. โลภกิเลส เป็นความเศร้าหมองเร่าร้อนที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของคนเรา โลภะ คือ ความยินดี ติดใจใน รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ แล้วทำบาปอกุศลลงไป เมื่อตายลง จะนำไปเกิดเป็นเปรต อสุรกาย ได้แก่ โลกเจตสิก ที่ในโลกมุลจิต ๘

๒. โทสากิเลส เป็นความเศร้าหมองเร่าร้อนที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของคนเรา โทสะ คือ ความโกรธความไม่พอใจในอารมณ์ต่าง ๆ ที่ประสบ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ แล้วทำบาปอกุศลกรรมลงไป เมื่อตายลงจะนำไปเกิดเป็น สัตว์นรก ได้แก่ โทสเจตสิก ที่ในโทสมุลจิต ๒

๓. โมหากิเลส เป็นความเศร้าหมองเร่าร้อนที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของคนเรา โมหะ คือ ความโง่ ความหลง ความมัวเมาใน รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ แล้วทำบาปอกุศลกรรมลงไป เมื่อตายลงจะนำไปเกิดเป็น สัตว์เดรัจฉาน ได้แก่ โมหเจตสิก ที่ในอกุศลจิต ๑๒

๔. มานกิเลส เป็นความเศร้าหมองเร่าร้อนที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของคนเรา มานะ คือ ความเย่อหยิ่ง ถือตนดีกว่าเขา ต่ำกว่า

หรือเสมอเขา แล้วทำบาปอกุศลกรรมลงไป เมื่อตายลงจะนำไปเกิดในทุคติภูมิ ได้แก่ มานเจตสิก ที่ในทิวฐิตวิปปยุตตจิต ๔

๕. ทิวฐิตเจตสิก เป็นความเศร้าหมองเร่าร้อนที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของคนเรา ทิวฐิต คือ ความเห็นผิดจากเหตุผลตามความเป็นจริง แล้วทำบาปอกุศลกรรมลงไป เมื่อตายลงจะนำไปเกิดในทุคติภูมิ ได้แก่ ทิวฐิตเจตสิก ที่ในทิวฐิตคัมภีรยุตตจิต ๔

๖. วิจิกิจฉาเจตสิก เป็นความเศร้าหมองเร่าร้อนที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของคนเรา เพราะความลังเลสงสัยในสิ่งที่ควรเชื่อ มีพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ เป็นต้น แล้วทำบาปอกุศลกรรมลงไป เมื่อตายลงจะนำไปเกิดในทุคติภูมิ ได้แก่ วิจิกิจฉาเจตสิก ที่ใน วิจิกิจฉาคัมภีรยุตตจิต ๑

๗. ถีนกิลเลส เป็นความเศร้าหมองเร่าร้อนที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของคนเรา ถีนะ คือ ความหดหู่ท้อถอยจากอารมณ์ ทำให้ไม่มีความเพียรพยายามในการทำความดี แล้วทำบาปอกุศลกรรมลงไป เมื่อตายลงจะนำไปเกิดในทุคติภูมิ ได้แก่ ถีนเจตสิก ที่ในอกุศลสังขาริกจิต ๕

๘. อุทธัจจกิลเลส เป็นความเศร้าหมองเร่าร้อนที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของคนเรา อุทธัจจะ คือ ความฟุ้งซ่าน ซัดส่ายไปในอารมณ์ต่าง ๆ แล้วทำบาปอกุศลกรรมลงไป เมื่อตายลงจะนำไปเกิดในทุคติภูมิ ได้แก่ อุทธัจจเจตสิก ที่ในอกุศลจิต ๑๒

๙. อหิริกิลเลส เป็นความเศร้าหมองเร่าร้อนที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของคนเรา เพราะความไม่ละอายต่อตนเองในการที่จะทำบาป แล้วทำบาปอกุศลกรรมลงไป เมื่อตายลงจะนำไปเกิดในทุคติภูมิ ได้แก่

อหิริกเจตสิก ที่ให้อกุศลจิต ๑๒

๑๐. อนัตตปภิกเลส เป็นความเศร้าหมองเร้าร้อนที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของคนเรา อนัตตปปะ คือ ความไม่เกรงกลัวต่อบาป และผลของบาป ไม่เกรงกลัวต่ออาญาแผ่นดิน แล้วทำบาปอกุศลกรรมลงไป เมื่อตายลงจะนำไปเกิดในทุคติภูมิ ได้แก่ อนัตตปเจตสิก ที่ให้อกุศลจิต ๑๒

การประหาณกิเลส

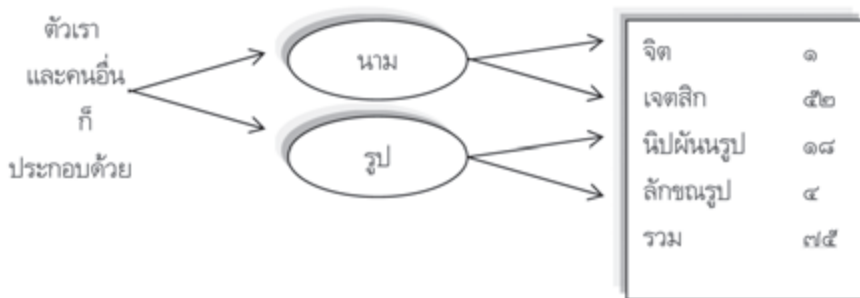
ทิฏฐิกิเลส วิจิกิจฉากิเลส โสภิกิเลส	ถูกประหาณโดย โสดาปัตตมคคจิต อนาคามมคคจิต
โลภกิเลส โมหกิเลส มานกิเลส ถีนกิเลส อุทธัจจกิเลส อหิริกกิเลส อนัตตปภิกเลส	ถูกประหาณโดย อรหัตตมคคจิต

กิเลส ๑๕๐๐

ทำไม ? กิเลส มีถึง ๑,๕๐๐ ที่เรียกว่า กิเลส ๑,๕๐๐ เพราะมีวิธีคิดได้ดังนี้

สิ่งที่ทำให้เกิดกิเลส หรือ อารมณ์ของกิเลส ที่เกิดจากภายใน คือ ตัวเรา มี ๗๕ และ กิเลสที่เกิดจากภายนอก คือ คนอื่น มี ๗๕ รวมเป็น ๑๕๐

กิเลสภายใน คือ ตัวเรา มี ๗๕ เป็นอารมณ์ให้คนอื่น เกิดกิเลสได้ เช่น มีคนมารักเรา หรือ เกลียดเรา

กิเลสภายนอก คือ คนอื่น มี ๗๕ เป็นอารมณ์ให้เรา เกิดกิเลสได้ เช่น ทำให้เรารัก หรือ ทำให้เราเกลียด

กิเลส มี ๑๐ (คือ โลภะ... โอนัตตตัปปะ) อารมณ์ของกิเลสมี ๑๕๐ (๑๕๐×๑๐=กิเลส ๑,๕๐๐)

อาการของกิเลส

กิเลสทั้งหลายไม่ว่าจะนับว่ามี ๑๐ หรือ มี ๑,๕๐๐ ก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงอาการของกิเลสแล้ว กิเลสทั้งหลายก็มีอาการ ๓ ประการ คือ (กิเลส ๓ ระดับดังที่ได้แสดงไปแล้วในหมวดอนุสัยกิเลส)

๑. กิเลสที่นอนสงบนิ่ง เรียกว่า อนุสัยกิเลส
๒. กิเลสที่กลุ่มรุ่มอยู่ภายใน เรียกว่า ปริยฐานกิเลส
๓. กิเลสที่สิ้น เรียกว่า วิตีกกมกิเลส

อุปกิเลส

ความเศร้าหมองอีกนัยหนึ่ง ชื่อว่า “อุปกิเลส” มีจำนวน ๑๖ ประการ คือ

๑. อภิชฌาวิสมโลกะ พงเล็งอยากได้ของเขา องค์ธรรมได้แก่ โลภเจตสิก
๒. พยาบาท ความร้ายกาจ การทำลาย องค์ธรรมได้แก่ โทสเจตสิก
๓. โกธะ ความโกรธ องค์ธรรมได้แก่ โทสเจตสิก
๔. อุปกนาหะ การผูกโกรธไว้ องค์ธรรมได้แก่ โทสเจตสิก
๕. มักขะ การลบหลู่คุณท่าน องค์ธรรมได้แก่ ทิฏฐิเจตสิก
๖. ปลาสะ การตีเสมอ ยกตนเทียมท่าน องค์ธรรมได้แก่ มานเจตสิก
๗. อีสสาการริษยา องค์ธรรมได้แก่ อีสสาเจตสิก
๘. มัจฉริยะ ความตระหนี่ องค์ธรรมได้แก่ มัจฉริยเจตสิก
๙. มายามารยา เจ้าเล่ห์ องค์ธรรมได้แก่ โลภเจตสิก
๑๐. สาถะยยะ ใ้อวด องค์ธรรมได้แก่ มานเจตสิก
๑๑. ถัมภะ หัวดี้อ องค์ธรรมได้แก่ มานเจตสิก
๑๒. สारัมภะ แข่งดี องค์ธรรมได้แก่ มานเจตสิก
๑๓. มานะ ถือตัว องค์ธรรมได้แก่ มานเจตสิก
๑๔. อติมานะ ดูหมิ่นท่าน องค์ธรรมได้แก่ มานเจตสิก
๑๕. มทะ มัวเมา องค์ธรรมได้แก่ โมหเจตสิก
๑๖. ปมทะ เล่นเล่อ องค์ธรรมได้แก่ โมหเจตสิก

ตัณหา ๑๐๘

ตัณหา คือ ความปรารถนา ความอยากได้ ความต้องการ เป็นตัว สมุทัย เป็นต้นเหตุให้เกิดทุกข์โทษต่าง ๆ ติดตามมามากมาย ตราบเมื่อคนเรายังมีตัณหาอยู่ ก็จะต้องเวียนว่ายในสังสารทุกข์ต่อไปอีกช้านาน

ชนิดของตัณหา มี ๓ (คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา)

อารมณ์ของตัณหา มี ๖ (คือ รูปารมณ์ ลัทธารมณ์ คันถารมณ์ รสารมณ์ โภกฺกัปปารมณ์ ฐัมมารมณ์)

การเกิดของตัณหา มี ๒ ทาง

- ตัณหาที่เกิดภายในมี ๑๘
- ตัณหาที่เกิดภายนอกมี ๑๘

$$\text{ฉะนั้น } (๓ \times ๖) = ๑๘$$

$$\text{ฉะนั้น } (๑๘ \times ๒) = ๓๖$$

$$\text{ฉะนั้น } (๓๖ \times ๓) = ๑๐๘$$

ตัณหา ๓๖ เกิดได้ทั้ง ๓ กาล (คือ อดีต ปัจจุบัน อนาคต)

การศึกษาเรื่องของอกุศลทั้ง ๙ กอง คือ อาสวะ โสมะ โยคะ คันถะ อุปาทาน นิวรณ์ อนุสัย สังโยชน์ และ กิเลส ซึ่งอกุศลทั้งหลายที่มีอยู่ในตนนั้น มีทั้งที่เป็นแบบที่เกิดขึ้นและเรารู้ได้และมีทั้งอย่างที่ยึดแน่นเป็นยางเหนียวขัดล้างออกได้ยาก กิเลสทั้งหลายจะถูกประหารณได้เด็ดขาดราบคาบก็ต้องเจริญวิปัสสนาจนมัลลจิตเกิด

(หมายเหตุ ตัณหานำมาซึ่งชั้น ๕ หรืออาหาร ๔ คือ รูปอาหาร คือ คำข้าว ๑ นามอาหาร ๓ ได้แก่ผัสสาหาร ๑ มโนสัญญาเจตนาหาร ๑ และวิญญาณหาร ๑ จะตัดตัวตัณหาสมุทัยต้องตัดที่อาหาร ๔ ชั้น ๕)

สรุปอภุศลสังคหะ

อภุศลสังคหะ ทั้ง ๙ กอง มีองค์ธรรมเป็นอภุศลเจตสิก ๑๔ ดวง ได้แก่

๑. โลกเจตสิก เป็นองค์ธรรมของอภุศลทั้ง ๙ กอง
๒. ทิณฺณเจตสิก เป็นองค์ธรรมของอภุศล ๘ กอง (เวทนินฺวรณ) มีลักกายทิณฺณ สัณฺโชน และสึลฺพพตสัณฺโชน ที่ต้องละของ โสตาปัตติมรรค
๓. มานเจตสิก เป็นองค์ธรรมของอภุศล ๓ กอง คือ อนุสัย สัณฺโชน กิเลส
๔. โทสเจตสิก เป็นองค์ธรรมของอภุศล ๕ กอง คือ คันถะ นิวรณ อนุสัย สัณฺโชน กิเลส
๕. อีสสาเจตสิก เป็นองค์ธรรมของอภุศล ๑ กอง คือ สัณฺโชน (ปฏิกมฺะ)
๖. มัจฉริยเจตสิก เป็นองค์ธรรมของอภุศล ๑ กอง คือ สัณฺโชน (ปฏิกมฺะ)
๗. กุกกุกจเจตสิก เป็นองค์ธรรมของอภุศล ๑ กอง คือ นิวรณ
๘. โมหเจตสิก เป็นองค์ธรรมของอภุศล ๗ กอง (เวทนคันถะ อุปาทาน)
๙. อหิริกเจตสิก เป็นองค์ธรรมของอภุศล ๑ กอง คือ กิเลส

๑๐. อนัตตตัปปเจตสิก เป็นองค์ธรรมของอกุศล ๑ กอง คือ กิเลส
๑๑. วิจิกิจจาเจตสิก เป็นองค์ธรรมของอกุศล ๔ กอง คือ นีวรณ อหุสย สังโยชน์ กิเลส มีวิจิกิจจาสังโยชน์ที่ต้องละของ โสตาปัตติมรรค
๑๒. ถีนเจตสิก เป็นองค์ธรรมของอกุศล ๒ กอง คือ นีวรณ กิเลส
๑๓. มितฺถเจตสิก เป็นองค์ธรรมของอกุศล ๑ กอง คือ นีวรณ
๑๔. อุทธัจจเจตสิก เป็นองค์ธรรมของอกุศล ๓ กอง คือ นีวรณ สังโยชน์ กิเลส

อนึ่ง โสตาบันบุคคล ฟังละสักกายทิฏฐิสังโยชน์ สิ้นพหุ-
 ปรามาสสังโยชน์ ในทิฏฐิเจตสิก ประทุแต่งโลภมูลจิต ฟังละวิจิกิจจา-
 สังโยชน์ในวิจิกิจจาเจตสิก โมหมูลจิต จึงฟังให้ความสนใจศึกษาโดย
 ละเอียดในอกุศลสังคหทั้ง ๔ กองนี้ เพื่อรู้เขารู้เรา กำจัดข้าศึก เพื่อ
 เดินเข้าสู่กระแสพระนิพพาน

มิสฺสกลังคหะ (ธรรมที่ปะปนกันทั้งกุศล-อกุศล)

แบ่งออกเป็น ๗ สังคหะ

- ๑) เหตุสังคหะ (เหตุ ๖) ๒) ฌานังคหะ
 ๓) มัคคังคหะ ๔) อินทริย์

๕) พละ

๖) อธิปัตติ

๗) อาหาร

เหตุสังคหะ

ธรรมที่ให้ผลเกิดขึ้น เรียกว่า เหตุ มี ๖ ประการ ได้แก่
โลกเหตุ โทสเหตุ โมหเหตุ อโลกเหตุ อโทสเหตุ อโมหเหตุ

ฉานังคะ ๗

ฉานังคะ เป็นธรรมชาติที่ทำให้จิตจดจ่อต่ออารมณ์ หรือเพ่ง
อารมณ์ มีกสิณ เป็นต้น ในฉานังคะ มีองค์ฉาน ๗ ได้แก่ วิตก
วิจาร์ ปัตติ เอกัคคตา โสมนัส โทมนัส และอุเบกขา แต่เรามักคุ้น
เคยกับองค์ฉาน ๕ คือ วิตก วิจาร์ ปัตติ สุข และเอกัคคตา ทั้งนี้
เพราะเนื้อหาที่ศึกษาในหมวดมิสสกะนี้ มุ่งแสดงธรรมที่ละเอียดลึกซึ้ง
ไปทั้งที่เป็นอกุศล กุศล และอพยายกฤต จึงนับเอาเวทนา ๓ คือ โสมนัส
โทมนัส และอุเบกขา รวมเข้ากับ สุขนั่นเอง

ฉาน จะช่วยเพาณิวรรณทั้งห้า **วิตก** เพาณิณะมิทระ **วิจาร์**
เพาวิกิจฉา **ปัตติ** เพาพยาบาท **เอกัคคตา** เพากามฉันทะ **อุเบกขา**
เวทนา เพาอุทัจจกุกกัจจ

นิวรรณ เปรียบประดุจตะปู้ตริงจิตหรือสนิมเหล็ก **ฉาน**จะช่วย
ถอนตะปู้ตริงจิตออก หรือสกัดสนิมที่กัดกินเนื้อเหล็กออกฉะนั้น

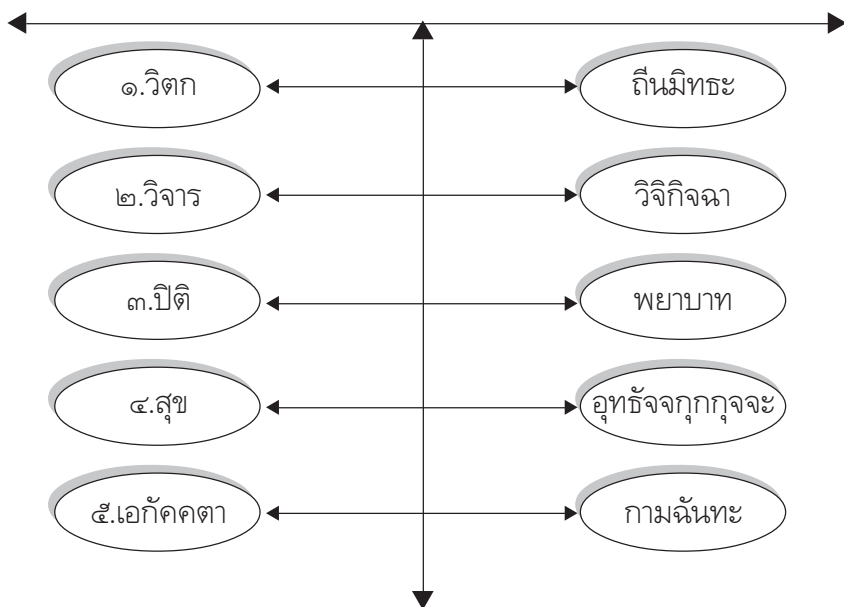

แผนผังขององค์ฌาน ๗ มี ดังนี้

**ในฌานทั้ง ๗ นี้ โทมนัส* เกิดได้เฉพาะในอกุศลจิต อย่างเดียว ทำหน้าที่เผา หทยวัตถุให้เหือดแห้งไป ส่วนที่เหลืออีก ๖ นั้นเกิดได้ทั้งในจิตที่เป็นอกุศล กุศล และอพยากฤต

ธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อ องค์ฌาน ๕ คือ นิวรณ์ ๕

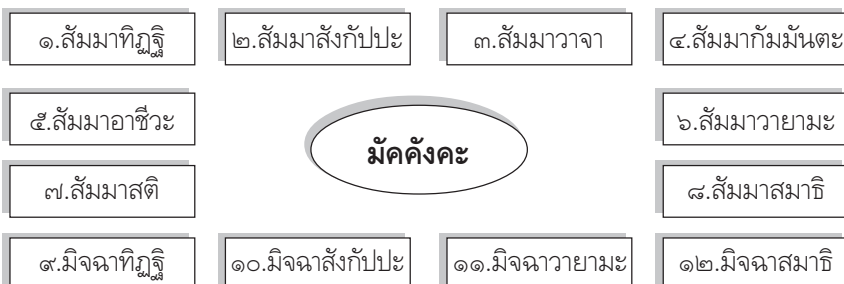

- ** ในการเจริญสมถกรรมฐาน หรือ การทำสมาธิ องค์ฌาน จะเกิดขึ้นเพื่อกำจัดนิวรณ์ธรรม ๕ เช่น ในขณะที่เพ่ง กสิณ อยู่
- ถ้า่วงเหงาหาวนอน(**ถีนมิทธะ**) เกิดขึ้น สมาธิก็เกิดไม่ได้ ต้องยกจิต(**วิตก**)ขึ้นสู่
การเพ่งกสิณอยู่เรื่อยๆ
 - ถ้าเกิดความลึ้งเล่งสัย(**วิจิกิจฉา**) ,, ,, ต้องพิจารณาคำสอนของ
พระพุทธเจ้า(**วิจาร์**)
 - ถ้ามีโทษะ พยาบาท(**พยาปาทะ**) ,, ,, ต้องแผ่เมตตาทำจิตใจให้
อิมเอิบอยู่ในอารมณ์(**ปีติ**)
 - ถ้าจิตฟุ้งซ่าน(**อุทธัจจกุกกุกจะ**) ,, ,, ต้องทำจิตให้ยึดเหนี่ยว
อยู่ในอารมณ์ที่ติดตาม(**สุข**)
 - ถ้าจิตปรารถนากามคุณ(**กามฉันทะ**) ,, ,, ต้องทำจิตให้ตั้งมั่นอยู่
เฉพาะในกสิณ (**เอกัคคตา**)
โดยไม่ส่งจิตไปในเรื่องอื่นๆ

มัคคังคะ ๑๒

มัคคังคะ (มรรค) แปลว่า ทาง หมายถึง เครื่องนำไปสู่ที่หมาย อันได้แก่ กุศลและอกุศล ซึ่งเป็นทางนำไปสู่ ทุกคติภูมิ สุกคติภูมิ และ นิพพาน

ธรรมที่เรียกว่า ทาง หรือ องค์มรรค มี ๑๒ ประการ คือ

มรรค หรือ ทาง แบ่งออกเป็น ๒ สาย คือ

๑. **สัมมามรรค** คือ หนทางที่ประกอบด้วยองค์มรรค ๘ ประการ มี สัมมาทิฏฐิ เป็นต้น

๒. **มิจจามรรค** คือ หนทางที่ประกอบด้วยองค์มรรคที่เหลืออีก ๔ ประการ มี มิจจาทิฏฐิ เป็นต้น

๑. สัมมามรรค มี ๘ ประการ คือ

๑. **สัมมาทิฏฐิ** คือ ความเห็นถูก อันประกอบด้วยความรู้ที่ถูกต้องในอริยสัจ ๔ การมีความรู้ที่ถูกต้องในเรื่องของกุศลและอกุศล หรือมีความรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับการทำดีทำชั่ว ว่าย่อมมีผล เป็นทางให้เข้าถึงสุคติและนิพพาน องค์ธรรม ได้แก่ ปัญญาเจตสิก ที่ในติเหตุกจิต ๔๗ หรือ ๗๙

๒. **สัมมาสังกัปปะ** คือ ความดำริถูก หรือความนึกคิดในทางที่ถูกต้อง เป็นทางให้เข้าถึงสุคติ และนิพพาน องค์ธรรมได้แก่ วิตก เจตสิก ที่ในกามาวจรโสภณจิต ๒๔ และปฐมฌานจิต ๑๑

โดยทั่วไปแล้ว บุคคลทั้งหลายก็มีความดำริที่เป็นไปตามกาม-กิเลสเป็นปกติ กล่าวคือ เมื่อปุถุชนรับรู้อารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น การเห็น ได้ยิน ได้สัมผัส เป็นต้น ย่อมจะเกิดความรู้สึกอย่างใดอย่างหนึ่งใน ๒ อย่าง คือ ถ้าถูกใจในอารมณ์นั้นก็ชอบ ติดใจอยากได้ พัวพัน คล้อยตาม แต่ถ้าไม่ถูกใจก็ไม่ชอบ ขัดเคืองใจเกลียดชัง ผลักออก เป็นปฏิปักษ์ จากนั้นความดำรินึกคิดต่าง ๆ ก็ จะดำเนินไปตามแนวทางหรือแรงผลักดันของความชอบและไม่ชอบที่เกิดขึ้นนั้น

๓. สัมมาวาจา คือ การกล่าววาจาถูก หมายถึง การมีคำพูดที่ถูกต้อง เว้นจากวจีหุจริต ๔ คือ มุสาวาท การกล่าวคำเท็จ, ปิสุณวาจา การส่อเสียดินินหาผู้อื่น, ผรุสวาจา การพูดคำหยาบ และ สัมผัสปลापะ การพูดเพื่อจ้อเหลวไหล ตลอดจนการพูดที่ไม่ก่อให้เกิดการปรุ้งแต่งกามกิเลสขึ้นมาด้วย องค์ธรรมได้แก่ สัมมาวาจาเจตสิก ที่ในมหากุศลจิต ๘ โลกุตตรกุศลจิต ๘ หรือ ๔๐

๔. สัมมากัมมันตะ คือ การงานถูก หมายถึง การกระทำในด้านร่างกายที่ถูกต้อง ซึ่งในที่นี้หมายถึง การเว้นจากกายหุจริต ๓ คือ ปาณาติปาต การฆ่าสัตว์, อทินนาทาน การขโมย น้อยฉลของผู้อื่น หรือทำลายของสาธารณประโยชน์ และกาเมสุมิฉฉาจาร การประพฤตินิผิดในกาม องค์ธรรมได้แก่ สัมมากัมมันตะเจตสิก ที่ในมหากุศลจิต ๘ โลกุตตรกุศลจิต ๘ หรือ ๔๐

๕. สัมมาอาชีวะ คือ การเลี้ยงชีพถูก หมายถึง การมีสัมมาอาชีวะหรือการเลี้ยงชีพที่ถูกต้อง โดยเว้นจากกายกรรมหุจริต ๓ วจีกรรมหุจริต ๔ ไม่เบียดเบียนผู้ใดจนทำให้เขาได้รับความเดือดร้อนหรือเสียประโยชน์ องค์ธรรมได้แก่ สัมมาอาชีวะเจตสิก ที่ในมหากุศลจิต ๘ โลกุตตรจิต ๘ หรือ ๔๐

การประกอบอาชีพที่ไม่ควรประกอบที่เรียกว่า มิจฉาวณิชชา ๕ มีดังนี้ คือ ๑) ค้าขายอาวุธ ๒) ค้าขายมนุษย์ ๓) ค้าขายเนื้อสัตว์ ๔) ค้าขายน้ำเมา ๕) ค้าขายยาพิษ

๖. สัมมาวายามะ คือ ความเพียรถูก หมายถึง ความพยายามในทางที่ถูกต้อง เพื่อให้เกิดความเห็นแจ้งชัดในความจริง และจะได้พบกับความสงบเยือกเย็นภายในจิตใจอันเป็นเป้าหมายสุดท้ายของชีวิตที่

สมบูรณ์ เช่น ความเพียรพยายามในการฝึกฝนอบรมทางกาย วาจา และเพียรอบรมจิตใจให้ตั้งมั่นแน่วแน่ ไม่หวั่นไหวไปกับความยั่ววน ของกิเลสและความอยาก องค์ธรรมได้แก่ วิริยเจตสิก ที่ในโสภณจิต ๕๙ หรือ ๙๑

๗. สัมมาสติ คือ การระลึกถึง หมายถึง ความรำลึก ประจำใจที่ถูกต้อง คือ มีการตื่นตัวอยู่เสมอ เราต้องรู้ตัวในทุก ๆ อิริยาบถอยู่เสมอ มีความตื่นตัวต่อหน้าที่ พร้อมเสมอที่จะรับรู้สิ่งต่าง ๆ ที่มาเกี่ยวข้อง เมื่อดีใจ เสียใจ หรือเฉย ๆ ก็ให้รู้ตัวว่ากำลัง ดีใจ เสียใจ หรือเฉย ๆ การระลึกแต่ในเรื่องการทำบุญทำกุศล ระลึกถึงทาน ศีล ภาวนา ที่เคยได้ทำมาแล้วหรือตั้งใจว่าจะทำอีก องค์ธรรม ได้แก่ สติเจตสิก ที่ในโสภณจิต ๕๙ หรือ ๙๑

สติ นอกจากจะหมายถึง ระลึกได้ จำได้แล้ว ยังหมายถึง ความไม่เพลา ไม่ประมาทเลินเล่อ ไม่พ่นเพื่อนเลือนลอยด้วย สติจึงเป็นธรรมสำคัญ เพราะเป็นตัว ควบคุม ระวัง เตือน การปฏิบัติหน้าที่ และคอยป้องกันยับยั้งตนเองที่จะไม่ให้หลงเพลินไปตามความชั่ว หรือ ไม่ให้ความชั่วเล็ดลอดเข้ามาในจิตใจได้ เตือนตนเองในการทำความคิดดี และไม่เปิดโอกาสแก่ความชั่ว หรือเรียกในทางธรรมว่าเป็น อัปปมาทธรรม

อัปปมาทธรรม เป็นหลักธรรมสำคัญยิ่ง สำหรับความก้าวหน้า การเป็นอยู่โดยไม่ขาดสติ ซึ่งขยายความได้ว่า การระมัดระวังอยู่เสมอ ไม่ยอมถลำลงไปทางเสื่อม และไม่ยอมพลาดโอกาสสำหรับความเจริญก้าวหน้า ตระหนักดีถึงสิ่งที่จะต้องทำ และต้องไม่ทำ ใส่ใจ สำนึกอยู่เสมอในหน้าที่ ไม่ปล่อยปละละเลย กระทำการด้วยความจริงจัง

และพยายามก้าวรูดหน้าอยู่ตลอดเวลา มีคำเปรียบเทียบกับว่า สติ เหมือนเสาหลัก เพราะปักแน่นในอารมณ์ หรือ เหมือนนายประตู เพราะเฝ้าอายตนะต่าง ๆ ที่เป็นทางรับอารมณ์ ตรวจดูอารมณ์ที่ผ่านเข้ามา เพื่อพิจารณาจัดการอย่างใดอย่างหนึ่งต่อไป

๘. สัมมาสมาธิ คือ การตั้งมั่นถูก หมายถึง การตั้งมั่นแห่งจิต ภาวะที่จิตแน่วแน่ต่ออารมณ์ หรือสิ่งที่กำหนดซึ่งปราศจากโทษ เพื่อให้จิตได้ยึดไว้ องค์ธรรมได้แก่ เอกัคคตาเจตสิก ที่ในโสภณจิต ๕๙ หรือ ๙๑

คำจำกัดความของ สมาธิ ที่พบอยู่เสมอ คือ คำว่า เอกัคคตา ซึ่งแปลว่า ภาวะที่จิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง คือ การที่จิตกำหนดแน่วแน่อยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ไม่ฟุ้งซ่านหรือส่ายไป

สมาธิ แบ่งได้เป็น ๓ ระดับ คือ

๑. **ขณิกสมาธิ** สมาธิชั่วขณะ ซึ่งบุคคลทั่วไปสามารถนำมาใช้ประโยชน์ ในการปฏิบัติหน้าที่กิจการงาน ในชีวิตประจำวัน ให้ได้ผลดี

๒. **อุปจารสมาธิ** สมาธิเฉียด ๆ หรือจวนจะแน่วแน่

๓. **อัปปนาสมาธิ** สมาธิที่แน่วแน่ แนบสนิท เป็นการเจริญสมาธิในชั้นฌาน (ทั้งที่มีรูปและไม่มีรูป) ถือว่าเป็นความสำเร็จสูงสุดของการเจริญสมาธิ

ผู้ปฏิบัติธรรมสามารถเจริญวิปัสสนาได้โดยใช้สมาธิเพียงขั้นต้น ๆ ที่เรียกว่า วิปัสสนาสมาธิ ซึ่งเป็นสมาธิในระดับเดียวกับขณิกสมาธิ และอุปจารสมาธิ

ประโยชน์ของสมาธิ

๑. ทำให้จิตเหมาะสมแก่การทำงาน เพื่อเป็นฐานให้ปัญญาปฏิบัติกรอย่างได้ผลดีที่สุด สมาธิที่ใช้เพื่อการนี้ไม่จำเป็นต้องถึงขั้นสูงสุด ในทางตรงข้าม ลำพังสมาธิอย่างเดียว แม้จะเจริญถึงขั้นฌานสูงสุด แต่หากไม่ก้าวสู่ขั้นการใช้ปัญญาแล้ว ย่อมไม่สามารถทำให้ถึงจุดหมายของสูงสุด คือ บรรลุมรรคผลนิพพานได้

๒. ภาวะของการได้ฌาน เป็นการหลุดพ้นเพียงชั่วคราว เพราะกิเลสทั้งหลายไม่ได้ถูกทำลายอย่างราบคาบ เป็นเพียงระงับไว้ได้ด้วยกำลังของฌาน เปรียบเหมือนเอาแผ่นหินทับหญ้า ยกแผ่นหินออกเมื่อใด หญ้าย่อมกลับงอกงามขึ้นได้ใหม่

๓. ประโยชน์ที่แท้ของสมาธิก็คือ การใช้สมาธิเพื่อประโยชน์ทางปัญญา หรือเป็นบาทฐานของวิปัสสนาโดยตรง เพื่อบรรลุจุดหมายสูงสุด คือ ความหลุดพ้นสิ้นอาสวะ

สัมมามรรคทั้ง ๘ ประการนี้ ยังสามารถนำมาจัดเป็นระบบได้ ๓ อย่าง เรียกว่า **ไตรสิกขา** คือ **ศีล สมาธิ ปัญญา** โดยเทียบได้ดังนี้ คือ

๑. สัมมาทิฐิ

๒. สัมมาสังกัปปะ

}

ปัญญา (อริปัญญานิกขา)

๓. สัมมาวาจา

๔. สัมมากัมมันตะ

๕. สัมมาอาชีวะ

}

ศีล (อริศีลสิกขา)

๖. สัมมาวายามะ

๗. สัมมาสติ

๘. สัมมาสมาธิ

สมาธิ(อธิจิตตสิกขา)

*ศีล(อธิศีลสิกขา) คือ ความปกติ เป็นการตั้งใจรักษาความปกติของตนเอง ศีลนั้นเป็นหลักแห่งการประพฤติดีที่ไม่ทำให้ตนเองและผู้อื่นเดือดร้อน จำแนกไว้เป็นศีล ๕ ศีล ๘ และศีล ๑๐ เป็นต้น

*สมาธิ(อธิจิตตสิกขา) เป็นการฝึกอบรมทางด้านจิตหรือกระบวนการทำสมาธิ จิตที่เกิดจากสัมมาสมาธิจะเป็นจิตที่นำไปสู่ความไม่เศร้าหมอง ไม่ฟุ้งซ่าน และอยู่ในสภาพที่จะปฏิบัติหน้าที่ของมโนจนฝึกฝนจิตได้ถึงที่สุด มีผลเกิดขึ้นเป็นความตั้งมั่นของจิตที่เรียกว่า สมาธิ

*ปัญญา(อธิปัญญาสิกขา) เป็นการฝึกฝนอบรมทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจอันถูกต้องและสมบูรณ์ถึงที่สุดในบรรดาสิ่งทั้งปวงตามที่มันเป็นจริง ปัญญาสิกขานี้มีความเกี่ยวเนื่องกับสมาธิสิกขา เพราะเมื่อจิตเป็นสมาธิแล้วก็มีลักษณะพร้อมที่จะปฏิบัติหน้าที่ สามารถน้อมจิตไปสู่การพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้ตามที่มันเป็นจริงจนมีความเห็นแจ้ง มีผลให้เกิดความรู้ลึกเบือนหายสลดสังเวช ถอนตนออกจากสิ่งทั้งปวงที่ตนเคยรักเคยยึดถือ เกิดความบริสุทธิ์สะอาด สว่าง และสงบเย็น ดังนั้นคำว่า ปัญญา ในทางพุทธศาสนาจึงหมายถึง การถอนตนออกมาจากสิ่งทั้งปวงโดยทำลายความยึดมั่น ถือมั่น ให้หมดสิ้นไป อันเป็นการปลดปล่อยจิตใจให้พ้นจากความเป็นทาสหรือไม่อยู่ใต้อำนาจของสิ่งใด ๆ

๒. มิจฉามรรค ๔ ประการ คือ

๙. **มิจฉาทิฏฐิ** คือ ความเห็นผิด ซึ่งเป็นความเห็นผิดที่เกี่ยวกับสุขทุกข์และความเป็นไปในชีวิตของมนุษย์ องค์ธรรมได้แก่ ทิฏฐิเจตสิก ที่ในทิฏฐิคตสัมปยุตตจิต ๔ อาจสรุปได้ ๓ ประเภทใหญ่ๆ ดังนี้ คือ

๑) **บุพเพกเหตุวาท** การถือว่าสุขทุกข์ทั้งปวงในปัจจุบันเป็นเพราะกรรมเก่าเท่านั้น จะยอมรับเฉพาะการได้รับสุขหรือทุกข์อยู่นี้ เพราะเกิดจากวิปาก (คือผลของกรรมในอดีตภาพอย่างเดียว) เช่น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสโรคไว้ ๘ อย่างเหล่านี้ คือ อาพาธมีน้ำดี (กำเริบ) เป็นสมุฏฐาน ๑ อาพาธมีเสมหะเป็นสมุฏฐาน ๑ อาพาธมีลมเป็นสมุฏฐาน ๑ อาพาธที่เกิดจากโรคดี โรคเสมหะ โรคลม มาประชุมกัน ๑ อาพาธที่เกิดจากเปลี่ยนฤดู ๑ อาพาธที่เกิดจากการบริหาร (ร่างกาย) ไม่ถูกต้อง ๑ อาพาธที่เกิดจากการพยายาม (ทำให้เกิดขึ้น) ๑ อาพาธที่เกิดจากวิปากกรรม ๑ ในโรคทั้ง ๘ อย่างนั้น มิจฉาทิฏฐิกบุคคลปฏิเสธโรค ๗ อย่างข้างต้นแล้วยอมรับเฉพาะโรคชนิดที่ ๘ เท่านั้น

๒) **อิสสรนิมมานเหตุวาท** การถือว่าสุขทุกข์ทั้งปวงเป็นเพราะการบันดาลของเทพผู้เป็นใหญ่เท่านั้น เช่น เหตุแห่งการเกิดโรค ๘ อย่างที่พระพุทธองค์ทรงกล่าวไว้แล้ว บุคคลผู้มีมิจฉาทิฏฐินี้จะปฏิเสธทั้งหมดและเชื่อว่าโรคที่เกิดขึ้นเป็นเพราะการบันดาลของเทพเจ้าเท่านั้น

๓) **อเหตุกปัจจัยวาท** การถือว่าสุขทุกข์ทั้งปวงนั้นไม่ได้เกิดขึ้นอย่าง ๒ ข้างต้น แต่สุขทุกข์เกิดขึ้นเอง

๑๐. มิจาสังกับปะ คือ ความดำริผิด องค์ธรรมได้แก่ วิตกเจตสิก ที่ในอกุศลจิต ๑๒ ที่เรียกว่า มิจาสังกับปะ เพราะมีความดำริไปใน ๓ ประการ คือ

๑) **กามสังกับปะ หรือ กามวิตก** คือ ความดำริที่เกี่ยวข้องกับกาม ความนึกคิดในทางที่จะแสวงหาสิ่งเสพ ความคิดอยากได้ หรือหมกมุ่นพัวพัน ติดข้องอยู่กับสิ่งสนองความต้องการทางประสาททั้ง ๕ หรือสิ่งสนองตัณหา อุปาทานต่าง ๆ ความคิดในทางเห็นแก่ตัวนั้น จึงเป็นความนึกคิดในฝ่ายราคะหรือโลภะ

๒) **พยาบาทสังกับปะ หรือ พยาบาทวิตก** คือ ความดำริที่ประกอบด้วยความขัดเคือง ไม่พอใจเคียดแค้น ชิงชัง คิดเห็นในแง่ร้ายต่าง ๆ ความขาดเมตตา เป็นความนึกคิดในฝ่ายโทสะแ่ฏกกระทบ

๓) **วิหิงสาสังกับปะ หรือ วิหิงสาวิตก** คือ ความดำริในทางที่จะเบียดเบียนทำร้าย การคิดที่จะข่มเหงรังแก ต้องการก่อทุกข์ ทำให้คนและสัตว์ทั้งหลายเดือดร้อน ขาดความกรุณา เป็นความนึกคิดในฝ่ายโทสะ

๑๑. มิจาวายามะ คือ ความเพียรผิด เป็นความเพียรในข้อปฏิบัติที่ผิดทาง เช่น เพียรปฏิบัติตนเยี่ยงโค เยี่ยงสุนัข ปฏิบัติแบบไม่มุ่งผ้า นั่งหรือนอนบนของมีคมเพื่อทรมานตน เป็นต้น องค์ธรรมได้แก่ วิริยเจตสิก ที่ในอกุศลจิต ๑๒

๑๒. มิจาสมาริ คือ ความตั้งมั่นผิด มีความตั้งมั่นในอารมณ์ที่ผิด ซึ่งอารมณ์นั้นไม่นำไปสู่การเจริญทั้งสมถและวิปัสสนา มีนัยตรงกันข้ามกับสัมมาสมาริดังที่ได้กล่าวมาแล้ว องค์ธรรมได้แก่ เอกัคคตาเจตสิก ที่ในอกุศลจิต ๑๑ (เว้นวิจิกิจจาสัมปยุตตจิต ๑)

อินทรีย์ ๒๒

อินทรีย์ หมายถึง ความเป็นใหญ่ เป็นผู้ปกครอง ธรรมใดที่เกิดขึ้นพร้อมกับตน ต้องเป็นไปตามอำนาจปกครองของตน

ในการเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การรู้รส และการรู้ถูก ต้องสัมผัสนั้น มีธรรมที่เป็น **อินทรีย์** อยู่หลายประการ เช่น การเห็น มีจักขุปสาทรูปเป็นอินทรีย์ เรียกว่า **จักขุนทรีย์** เพราะเป็นใหญ่เป็นผู้ปกครองในการรับรูปรามณ์ ถ้าไม่มีจักขุปสาทรูปแล้ว รูปอื่น ๆ จะไม่สามารถรับรูปรามณ์ได้เลย นอกจากจักขุนทรีย์แล้ว **รูปชีวิตินทรีย์** ยังเป็นผู้ปกครองรักษา **กัมมชรูป** รวมทั้งจักขุปสาทรูปที่เกิดพร้อมกับตนด้วยแล้ว **มโนทรีย์** คือ จักขุวิญญาณ เป็นผู้ปกครองในการเห็นรูปรามณ์ ดังนี้ เป็นต้น นี่คือตัวอย่างในการเห็นโดยมีธรรมที่เป็นอินทรีย์เกิดขึ้นพร้อม ๆ กันได้หลายอินทรีย์ ที่เป็นเช่นนี้เพราะมีแบ่งหน้าที่ โดยมีหัวหน้าเป็นผู้ปกครองนั่นเอง

ในการได้ยิน ได้กลิ่น รู้รส รู้ถูกต้องสัมผัส นึกคิดอารมณ์ ก็ล้วนแต่มีอินทรีย์เกิดขึ้นในทำนองเดียวกันนี้ซึ่งทุก ๆ อินทรีย์ก็มีหัวหน้าปกครอง หรือกระทำสภาวะธรรมที่เกี่ยวข้องกับตนให้เป็นไปตามอำนาจ ของตนด้วย

หมายเหตุ ดูรายละเอียดที่ปริจเฉทที่ ๙ เรื่องวิปัสสนาภูมิ ๖ เรื่องอินทรีย์ เป็นอารมณ์วิปัสสนาสำคัญ โปรดทำความเข้าใจใส่ใจ โยนิโสมนสิการให้มาก เป็นทางให้เห็นธรรมบรรลुธรรมได้อีกทางหนึ่ง ได้แก่ อินทรีย์ ๖ ทางอายตนะ หวาร ๖ อินทรีย์ ๕ ในโพธิปักขิยธรรม เป็นต้น

ผละ

ผละ คือ ความมีกำลัง โดยพิสดารมี ๙ อย่าง

- ๑) สัทธาผละ
- ๒) วิริยาผละ
- ๓) สติผละ
- ๔) สมาธิผละ
- ๕) ปัญญาผละ
- ๖) หิริผละ
- ๗) โอตตัปปผละ
- ๘) อหิริกะผละ
- ๙) อโนตตัปปผละ

ผละ แปลว่า ไม่หวั่นไหว ธรรมชาติที่ไม่หวั่นไหว มีความอดทน ต่อสู้ปฏิบัติกษธรรม(ธรรมฝ่ายตรงกันข้าม)

อธิบดี

อธิปติสังคหะ หรือ อธิบดี คือ ธรรมที่เป็นเจ้าแห่งธรรม หรือธรรมที่เป็นใหญ่ที่มีอำนาจยิ่ง มี ๔

- ๑) ฉันทาธิบดี
- ๒) วิริยาธิบดี
- ๓) จิตตาธิบดี
- ๔) วิมังสาธิบดี

เมื่อธรรมองค์ใดองค์หนึ่งเป็นใหญ่องค์อื่น ๆ ก็คล้อยตามหาได้เป็นใหญ่พร้อม ๆ กันไม่

อาหาร

อาหารสังคหะ หรืออาหาร คือ ธรรมเหล่าใดโดยอมนำมาซึ่งผลของตน มี ๔ ประเภท

๑) กพพีการาหาร คือ อาหารคือคำข้าวและน้ำอันเป็นอาหารรูป โอหารูป เกิดขึ้น

๒) ผัสสาหาร คือ อาหารคือ ผัสสะ ๖ ได้แก่ สัมผัสทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

๓) มโนสัณฺเจตนาหาร คือ อาหารคือเจตนา ได้แก่ เจตนาเจตสิก เป็นผู้ทำให้ภวังคจิต จุตติจิต ปฏิสนธิจิตและวิปากจิตเกิดขึ้นรับอารมณ์ต่าง ๆ ทางทวาร ๖

๔) วิญญานาหาร คือ อาหารคือวิญญาน ได้แก่ วิญญาน ๖ คือ เห็น ได้ยิน รู้กลิ่น รู้รส รู้สัมผัสทางกาย รู้คิดนึกทางใจ รู้ทำให้จิตและเจตสิกเกิดขึ้น

กรรมเกิดได้ ๓ ทาง ได้แก่

กรรมทวาร ๓ ได้แก่ กายทวาร วจิตวาร มโนทวาร

กรรม ๓ ได้แก่ กายกรรม วจกรรม มโนกรรม

บุญกิริยาวัตถุ ๓ ได้แก่ ทาน ศีล ภาวนา

บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ได้แก่

๑. ทานมัย ปัตติทานมัย ปัตตนาโมทนามัย

๒. ศีลมัย ไวยาวัจจมัย อปายนมัย

๓. ภาวนามัย ธรรมเทศนามัย ชัมมัสสนามัย

ทิฏฐชุกัมม (สัมมาทิฏฐิ)

มรณปัตติจตุกะ

มรณปัตติจตุกะ เหตุให้เกิดความตาย ๔ อย่าง

๑. ตายเพราะสิ้นอายุ
๒. ตายเพราะสิ้นกรรม
๓. ตายเพราะสิ้นอายุและสิ้นกรรม
๔. ตายเพราะกรรมตัดรอน

ท่านเปรียบชีวิตมนุษย์เหมือนตะเกียงที่ต้องมีไส้ตะเกียง น้ำมัน และอากาศ ถ้าไส้หมดตะเกียงดับ หมายถึงการสิ้นอายุ ถ้าน้ำมันหมดตะเกียงก็ดับ หมายถึง สิ้นกรรม ถ้าตะเกียงทั้งไส้ก็หมดน้ำมัน ก็หมด หมายถึง ตายเพราะสิ้นอายุและสิ้นกรรมพร้อมกัน หรือถ้า ตะเกียงมีทั้งไส้และน้ำมันแต่ถูกลมพัดหรือมีลมมาเป่าให้ดับ ก็หมายถึง การตายโดยเพราะมีกรรมมาตัดรอน

อกุศลมูล ๓ ได้แก่ โลภะ โทสะ โมหะ

นิยตมิจฉาทิฎฐิ ๓ ประการ

๑) นัตถิมิจฉาทิฎฐิ คือ เห็นว่ากรรมไม่มีผล ความดี-ความชั่ว บุญ-บาปไม่มี **ปฏิเสธผลว่าไม่มี**

๒) อเหตุกมิจฉาทิฎฐิ คือ เห็นว่าการที่ ได้รับผลนั้นไม่มีเหตุให้เกิดผล **ปฏิเสธเหตุว่าไม่มี**

๓) อกิริยมิจฉาทิฎฐิ คือ เห็นว่าการกระทำต่าง ๆ ไม่สำเร็จ เป็นบุญบาป **ปฏิเสธการกระทำ**

กรรมบถ ๑๐ ได้แก่ กายกรรม ๓ วจีกรรม ๔ มโนกรรม ๓

กุศลกรรมบถ ๑๐

๑) กายกรรมสุจิริต ๓ ได้แก่ เว้นปาณาติบาต เว้นอนินนาทาน เว้นกาเมสุมิฉาจาร

๒) วจีกรรมสุจิริต ๔ ได้แก่ เว้นมุสาวาท เว้นผรุสวาท เว้นปิสุณวาท เว้นสัมผัปปลาปะวาท

๓) มโนกรรมสุจิริต ๓ ได้แก่ ไม่อภิชฌาโลภะ ไม่พยาปาทะ ไม่เห็นผิดเป็นมิจจาภิภูติ

ส่วนอกุศลกรรมบถ ๑๐ คือ การทุจริตทางกาย วาจา ใจ เป็นกรรมที่กระทำตรงกันข้าม

ลัปป์ริสทาน ๕ ทานที่ลัปบุรุษกระทำแล้วมีอานิสงส์มาก ๕ ประการ

๑) ทำทานด้วยศรัทธามีจิตแจ่มใสเบิกบาน

๒) ทำทานด้วยความเคารพในทานและผู้รับ

๓) ทำทานให้เหมาะสมกับกาลเวลา

๔) ทำทานโดยการเสียสละแท้จริง

๕) ทำทานโดยไม่เบียดเบียนตนและคนอื่น

อภัยทาน คือ การให้อภัยผู้อื่นด้วยใจมีเมตตาแก่ทุกคน เป็นทานมีอานิสงส์มาก (เป็นทานที่ไม่ใช้เงิน)

อปจายนมัย คือ การอ่อนน้อมเป็นบุญ มี ๒ อย่าง

๑) อปจายนะสามัญ ได้แก่ ความอ่อนน้อมต่อบิดา มารดา ครูอาจารย์ ฯลฯ

๒) อปจายนะพิเศษ ได้แก่ การเคารพบูชา กราบไหว้ พระรัตนตรัย (อภิวาทนลิลิสสนิจจัง วุฒทาปจายีโน ฯลฯ)

โสดาบันบุคคล ละสังโยชน์ ๓ ได้แก่ สักกายทิฏฐิ
สีลัพพตปรามาส และวิจิกิจฉา

สักกายทิฏฐิ และ **สีลัพพตปรามาส** ได้แก่ โภกมมูลจิต ๔
ดวงใน ๘ ดวง ซึ่งประกอบด้วยโลกทิฏฐิคติสัมปยุตตจิต ๔ ดวง
องค์ธรรมได้แก่ ทิฏฐิเจตสิก

พระโสดาบัน ไม่มีมิจฉาทิฏฐิ ไม่อาจทำบาปได้อีก ปิดอบาย-
ภูมิได้ และไม่ยึดถือโซกลาง ถกษยาม พิธีกรรมในสีลัพพตปรามาส
แต่ยังมีโลกทิฏฐิคติวิปปยุตตจิต (ไม่ประกอบทิฏฐิแต่ยังมีมานเจตสิก
เหลืออยู่อีก ๔ ดวง) ซึ่งมีมานเจตสิกที่พระอรหันต์เท่านั้นจึงจะละได้ ดัง
นั้น เมื่อนางวิสาขากุบาสิกา และพระอานนท์ พุทธอุปัฏฐาก จึง
ละได้เพียงทิฏฐิเจตสิกในโภกมมูลจิต ๔ ดวง จึงยังมีความเศร้าโศก
และร้องไห้เมื่อคราวที่หลานนางวิสาขาทาย และพระอานนท์รู้ว่า
พระพุทธร่องจะปลงพระชนมายุสังขารอีกสามเดือนจึงร้องไห้

ส่วนวิจิกิจฉา องค์ธรรม ได้แก่ วิจิกิจฉาเจตสิกในโมหมูลจิต
๑ ดวงใน ๒ ดวง ของโมหมูลจิต พระโสดาบันละได้แล้ว ไม่มี
ความสงสัยในพระรัตนตรัยและธาตุชั้นอรูปดิตตอนาคต

ส่วนโมหมูลจิต อีก ๑ ดวง ได้แก่ อุทธัจจะ และอวิชชา
พระอรหันต์เท่านั้นจึงจะละได้

พระสกิทาคามีบุคคล ละกิเลสสามราคะ และปฏิบัติได้เบา
บางแต่ยังไม่เด็ดขาด ส่วนพระอนาคามีบุคคลจึงจะละได้เด็ดขาด

พระอรหันต์ ละกิเลสสังโยชน์ ที่เหลืออีก ๕ อย่างได้ทั้งหมด
ได้แก่ รูปราคะ อรูปราคะ อุทธัจจะ มานะ อวิชชา

โพธิปักขิยสังคหะ

คือ องค์ธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งความตรัสรู้ เป็นธรรมที่
เกี่ยวพันแก่อริยมรรค มี ๓๗ ประการ ได้แก่

- ๑) สติปัฏฐาน ๔ ดูรายละเอียดในวิปัสสนากรรมฐาน ปริจเฉท ๙
- ๒) สัมมปปชาน ๔
- ๓) อิทธิบาท ๔ ดูรายละเอียดในอธิปตีสังคหะ
- ๔) อินทรีย์ ๕
- ๕) พละ ๕
- ๖) โพชฌงค์ ๗
- ๗) มรรคมมีองค์ ๘

องค์ธรรมนี้จะเกิดขึ้นพร้อมกันเป็นสมังคีทั้ง ๓๗ ประการ
เป็นผลให้มรรคจิตเกิด

สัมมปปชาน ๔ คือ ความเพียร เป็นความเพียรชอบใน
สัมมาวายามะ มี ๔ อย่าง

- ๑) สัจจปปชาน เพียรระงับบาปอกุศลที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น
- ๒) ปหานปปชาน เพียรละบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว
- ๓) ภาวนาปปชาน เพียรเจริญกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น
- ๔) อนุรักขนาปปชาน เพียรรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้
ไพบูลย์ขึ้นมิให้เสื่อมไป

อินทรีย์ ๕ พละ ๕

อินทรีย์ คือ ความเป็นใหญ่

พละ คือ ความมีกำลัง

องค์ธรรม ๕ อย่าง เหมือนกัน ได้แก่

- ๑) ศรัทธา ได้แก่ ศรัทธาเจตสิก เป็นสัทินทรีย์ และสัทธาพละ
- ๒) วิริยะ ได้แก่ วิริยะเจตสิก เป็นวิริยินทรีย์ และวิริยาพละ
- ๓) สติ ได้แก่ สติเจตสิก เป็นสตินทรีย์ และสติพละ
- ๔) สมာธิ ได้แก่ เอกัคคตาเจตสิก เป็นสมาธินทรีย์ และสมาธิพละ
- ๕) ปัญญา ได้แก่ ปัญญาเจตสิก เป็นปัญญินทรีย์ และปัญญาพละ

โพชฌงค์ ๗

โพชฌงค์ แปลว่า ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ เป็นเหตุแห่งการตรัสรู้อริยสัจ ๔ เป็นเหตุให้เกิดความรู้ยิ่ง โพชฌงค์นี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สัมโพชฌงค์

สัมโพชฌงค์ แบ่งเป็น ๗ อย่าง คือ

- ๑) สติ คือ สติเจตสิก ระลึกรู้รูปนามในสติปัฏฐานทั้ง ๔
- ๒) ฌัมมวิจยะ คือ ปัญญาเจตสิก การสอดคลองเลือกเฟ้นธรรม (ปัญญารู้รูป-นาม)
- ๓) วิริยะ คือ วิริยะเจตสิก เป็นความสัสมัปปธาน ทำลายโกสัยชะความเกียจคร้าน
- ๔) ปีติ คือ ปีติเจตสิก เป็นความชุ่มชื่นอิมเิบทำลายอรรถิความไม่ยินดีให้หมดไป
- ๕) ปัสสัทธิ คือ กาย-จิตปัสสัทธิเจตสิก ได้แก่ ความสงบกาย-จิต ทำลายความกระต้าง เตือดร้อนให้หมดไป มีชีพัสสัทธิ-อุปกิเลสที่ทำให้เกิดความสงบเฉยไม่รู้จะอะไร

๖) **สมาธิ** คือ **เอกัคคตาเจตสิก** มีจิตตั้งมั่นไม่ฟุ้งซ่าน ทำลายอุทธัจจะให้หมดไป

๗) **อุเบกขา** คือ **ตัตรัมชฌัตตตาเจตสิก** ทำให้ศรัทธากับปัญญาและวิริยะกับสมาธิปรับให้เป็นอินทรีสมดา สมดุลกัน

๑. สติสัมโพชฌงค์ สติที่มีความเจริญ คือ ตั้งอยู่ได้ติดต่อกันในอารมณ์ของสติปัญญานี้ทั้ง ๔ ด้วยอำนาจแห่งวิปัสสนาภาวนา แล้วทำลายความประมาท และทำให้สัมโพธิญาณ คือ มรรคทั้ง ๔ เกิดขึ้น องค์ธรรมได้แก่ สติเจตสิก ที่ประกอบในมหากุศลจิต ๘ มหาภิรียาจิต ๘ และอัปปนาชวนะ ๒๖

๒. ัมมวิจยสัมโพชฌงค์ ปัญญาที่มีความเจริญ คือ รู้อยู่ในรูป นาม ชันธ ๕ และเห็นความเกิดดับของรูปนาม ด้วยอำนาจวิปัสสนาภาวนา ทำลายโมหะ และทำให้สัมโพธิญาณ คือ มรรค ทั้ง ๔ เกิดขึ้น องค์ธรรมได้แก่ ปัญญาเจตสิก ที่ประกอบใน มหากุศลญาณ สัมปยุตตจิต ๔ มหาภิรียาญาณสัมปยุตตจิต ๔ อัปปนาชวนะ ๒๖

๓. วิริยสัมโพชฌงค์ วิริยะที่มีความเจริญ คือ มีความพยายามอย่างแรงกล้าในการละอกุศล การป้องกันระวังไม่ให้อกุศลเกิด การทำให้อกุศลใหม่เกิด การทำให้อกุศลตั้งมั่นและเจริญขึ้น ด้วยอำนาจแห่งวิปัสสนาภาวนา แล้วทำลายโกธัสสะ คือ ความเกลียดชังได้แล้ว ทำให้สัมโพธิญาณ คือ มรรคทั้ง ๔ เกิดขึ้น องค์ธรรมได้แก่ วิริยเจตสิก ที่ประกอบใน มหากุศลจิต ๘ มหาภิรียาจิต ๘ อัปปนาชวนะ ๒๖

๔. ปิตติสัมโพชฌงค์ ปิตติที่มีความเจริญ คือ มีความชื่นใจในอารมณ์ของวิปัสสนาภาวนา แล้วทำลายอหังการ คือ ความไม่ยินดี และทำให้สัมโพธิญาณ คือ มรรคทั้ง ๔ เกิดขึ้น องค์ธรรมได้แก่

ปีติเจตสิก ที่ประกอบในมหากุศลโสมนัส ๔ มหาภิรียาโสมนัส ๔
สัปปีติกอัปปนาชวนะ ๓๐

๕. ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ คือ ความสงบกายสงบใจ ในการ
เจริญสติปัฏฐานอยู่ในอารมณ์ของรูปนาม ด้วยความเป็นไตรลักษณ์
ความสงบนี้เกิดขึ้นด้วยอำนาจของวิปัสสนาภาวนา สามารถทำลาย
ความหยาบกระด้างทางกาย และทำลายความเร่าร้อนทางใจลงได้
ทำให้เข้าถึงสัมโพธิญาณ คือ มรรคทั้ง ๔ เกิดขึ้น องค์ธรรมได้แก่
กายปัสสัทธิ และจิตตปัสสัทธิ ที่ประกอบใน มหากุศลจิต ๘
มหาภิรียาจิต ๘ อัปปนาชวนะ ๒๖

๖. สมာธิสัมโพชฌงค์ คือ สมာธิที่มีความเจริญ คือตั้งมั่น
อยู่ในอารมณ์ของสติปัฏฐาน ด้วยอำนาจของการเจริญวิปัสสนาภาวนา
จนสามารถทำลายความฟุ้งซ่าน และทำให้สัมโพธิญาณ คือ มรรคทั้ง
๔ เกิดขึ้น องค์ธรรมได้แก่ เอกัคคตาเจตสิก ที่ประกอบใน มหากุศลจิต
๘ มหาภิรียาจิต ๘ อัปปนาชวนะ ๒๖

๗. อุเบกขาสัมโพชฌงค์ ตัตรมัชฌัตตตาเจตสิกที่มีความเจริญ
คือ ไม่ตกไปในอภิชฌาและโทมนัส ขณะที่วิปัสสนาญาณมีความเจริญ
มาก สามารถกระทำให้องค์ธรรมแห่งการตรัสรู้อรียสัจ ๔ ทำหน้าที่
ของตน ๆ อย่างสม่าเสมอ องค์ธรรมได้แก่ ตัตรมัชฌัตตตาเจตสิกที่
ประกอบในมหากุศลจิต ๘ มหาภิรียาจิต ๘ อัปปนาชวนะ ๒๖

เหตุเกิดโพชฌงค์ ๗

พระพุทธองค์ทรงเปรียบเทียบว่า “กายนี้มีอาหารเป็นที่ตั้ง ดำรง
อยู่ได้เพราะอาศัยอาหาร เมื่อไม่มีอาหารก็ดำรงอยู่ไม่ได้ แม้จิตใจ
โพชฌงค์ ๗ ก็มีอาหารเป็นที่ตั้ง ดำรงอยู่ได้เพราะอาศัยอาหาร เมื่อ

ไม่มีอาหารก็ดำรงอยู่ไม่ได้ ฉะนั้นเหมือนกัน

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็อะไรเล่าเป็นอาหาร(เหตุ)ให้สติสัมโพชฌงค์ (ตลอดจน ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์.....อุเบกขาสัมโพชฌงค์) ที่ยังไม่เกิด ได้เกิดขึ้นหรือที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญบริบูรณ์? ดูภิกษุทั้งหลาย ธรรมทั้งหลายเป็นที่เหตุแห่งสติสัมโพชฌงค์มีอยู่ **การกระทำให้มากซึ่ง โยนิโสมนสิการในธรรมเหล่านั้น นี่เป็นอาหารให้สติสัมโพชฌงค์** ที่ยังไม่เกิด ได้เกิดขึ้น หรือที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญบริบูรณ์”

จากพระพุทธพจน์ แสดงให้เห็นว่า “โยนิโสมนสิการ” ทำให้โพชฌงค์ทั้ง ๗ เกิดขึ้นได้ “โยนิโสมนสิการ” คือ การพิจารณาใส่ใจในอารมณ์ต่าง ๆ ที่มาปรากฏด้วยความแยบคาย พิจารณาไปตามลำดับ ไม่ละทิ้ง พิจารณายู่งเนื่อง ๆ พิจารณาอย่างใส่ใจ พิจารณาอย่างพิเศษ เพื่อให้สติเกิดขึ้น เพื่อให้ปัญญาเกิดขึ้น แต่ก็ไม่ไปบังคับให้รู้อยู่กับอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่ง โดยการไปกระทำขึ้นมาเอง หากแต่ให้เป็นสติที่กำหนดรู้อยู่ในอารมณ์ต่าง ๆ ที่เป็นไปตามธรรมชาตินั่นเอง มิใช่ตั้งใจว่าจะทำ เช่น ไม่เดินแบบช้า (ตั้งใจ) มาก เพื่อให้สติระลึกได้ทันอย่างนี้ไม่ถูกต้อง แต่ต้องเป็นโยนิโสมนสิการ คือ การมีสติที่มีการตามเข้าไปกำหนดรู้อารมณ์ต่าง ๆ ที่มาปรากฏให้เห็นตามอาการตามสภาพปกติจึงจะเหมาะสม

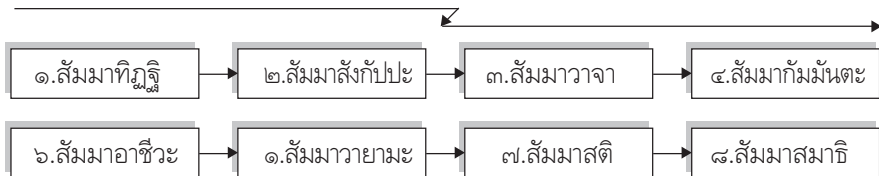
มรรคมืองค์ ๘

มรรค แปลว่า ทาง ในที่นี้ หมายถึงทางปฏิบัติ หรือข้อปฏิบัติที่ทำให้เข้าถึงพระนิพพาน คือธรรมที่เป็นเครื่องดับทุกข์ เรียกอีกอย่างว่า มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า ทางสายกลาง อันหมายถึง

ข้อปฏิบัติที่ไม่สุดโต่ง ๒ อย่าง กล่าวคือ ไม่ย่อหย่อนเกินไป (กาม-
สุขัลลิกานุโยค) และไม่เคร่งในทางที่ผิด (อัตตกิลมณานุโยค)

มรรค แบ่งเป็น ๘ อย่าง คือ

มรรค ๘

๑. สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ หมายถึง การเห็นแจ้งอริยสัจ ๔ โดยกิจ ๔ เห็นแจ้งใน ทุกขสัจจะโดย ปริณญากิจ (กำหนดรู้ ทุกขสัจ) เห็นแจ้งใน สมุทยสัจจะ โดยปหานกิจ (การละสมุทัย) เห็นแจ้งใน นิโรธสัจจะ โดยสังคิณกรณกิจ (การรู้แจ้ง นิโรธ) เห็นแจ้งใน มัคคสัจจะ โดยภาวนากิจ (การเจริญมรรค) **องค์ธรรม ได้แก่ ปัญญาเจตสิก** ที่ประกอบใน มหากุศลญาณ สัมปยุตตจิต ๔ มหาภิริชาญาณสัมปยุตตจิต ๔ อัปปนาขณะ ๒๖

๒. สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ หมายถึง ความตรึกอยู่ในเรื่องราวที่เป็นกุศล **องค์ธรรม ได้แก่** วิตกเจตสิก ที่ประกอบใน มหากุศลจิต ๘ มหาภิริชาจิต ๘ ปฐมฌานขณะ ๑๐

๓. สัมมาวาจา การกล่าววาจาชอบ หมายถึง การเว้นจาก วจีหุจริต ๔ ที่ไม่เกี่ยวกับอาชีพ คือ เว้นจากการพูดปด พูดส่อเสียด พูดหยาบคาย พูดเพ้อเจ้อ **องค์ธรรม ได้แก่** สัมมาวาจาเจตสิก ที่ใน มหากุศลจิต ๘ โลกุตตรจิต ๘

๔. สัมมากัมมันตะ การทำงานชอบ หมายถึง การเว้นจากกายทุจริต ๓ ที่ไม่เกี่ยวกับอาชีวะ คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประพฤติดีในกาม **องค์ธรรมได้แก่สัมมากัมมันตะเจตสิก** ที่ในมหากุศลจิต ๘ โลกุตตรจิต ๘

๕. สัมมาอาชีวะ อาชีวะชอบ หมายถึง ความเพียรพยายามในอาภรณ์กรรมฐานตั้งแต่การเจริญสติปัฏฐานดำเนินไปตามสัมมปปธาน ๔ และการงดเว้นจากกายทุจริต ๓ ที่เกี่ยวข้องกับอาชีวะ **องค์ธรรมได้แก่สัมมาอาชีวะเจตสิก** ที่ใน มหากุศลจิต ๘ โลกุตตรจิต ๘

๖. สัมมาวายามะ ความเพียรชอบ หมายถึง ความเพียรพยายามในอาภรณ์กรรมฐาน **องค์ธรรมได้แก่ วิริยเจตสิก** ที่ประกอบในมหากุศลจิต ๘ มหาภิริยาจิต ๘ อปฺปนาชวนะ ๒๖

๗. สัมมาสติ ความระลึกชอบ หมายถึง ความรำลึกประจําใจที่ถูกต้อง คือ สติระลึกอยู่แต่เฉพาะอารมณ์ของสติปัฏฐาน ๔ จนถึงมรรค ผล เป็นที่สุดเท่านั้น **องค์ธรรมได้แก่ สติเจตสิก** ที่ในมหากุศลจิต ๘ มหาภิริยาจิต ๘ อปฺปนาชวนะ ๒๖

๘. สัมมาสมาธิ ความตั้งใจมั่นชอบ หมายถึง ความตั้งมั่นในอาภรณ์วิปัสสนากรรมฐาน **องค์ธรรมได้แก่ เอกัคคตาเจตสิก** ที่ในมหากุศลจิต ๘ มหาภิริยาจิต ๘ อปฺปนาชวนะ ๒๖

มิตรดีกับการเจริญอริยมรรค

การมีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี และผู้ปฏิบัติมีความเพียรอย่างดี ก็จะพากันชวนชวาย ชักชวนกันในการปฏิบัติ ซึ่งก็จะเป็นหนทางแห่งการเจริญอริยมรรคได้ ในปัจจุบันมิตรดีที่สุดก็ยังมีอยู่ มิตรดีนั้น ก็คือ คำสอนของพระพุทธเจ้าที่มีอยู่ในพระวินัย พระสูตร

พระอภิธรรม คำสอนนั้น ๆ เป็นมิตรดี คือ กัลยาณมิตร เมื่อได้ศึกษาและปฏิบัติตามก็เป็นหนทางสู่ความดับทุกข์ได้

อริยมรรคมีเฉพาะในพระพุทธศาสนาเท่านั้น

คำสอนเรื่องการพ้นทุกข์ ออกไปจากทุกข์ ออกไปจากการเวียนตายเวียนเกิด ออกไปจากสงสารวัฏ ออกไปจากวัฏฏะ มีอยู่เพียงในพระพุทธศาสนาเท่านั้น มรรคมีองค์ ๘ เป็นหนทาง เป็นเส้นทางไปสู่ความดับทั้งหลาย ฉะนั้น เมื่อเราเป็นชาวพุทธได้พบพระพุทธศาสนา เป็นผู้สนใจในคำสอนของพระพุทธองค์ จงรีบชวนชวายในการศึกษาเล่าเรียนหลักคำสอนจากพระไตรปิฎก รีบชวนชวายปฏิบัติธรรม แม้ชีวิตปฏุนอย่างเรา ๆ จะเต็มไปด้วยหนทางแห่งกิเลส แต่ถ้าเรายึดหลักซื่อรักษากาย ประคองใจ ที่กล่าวไว้แล้วในโพธิปักขิยธรรมนี้ จะเป็นหนทางไปสู่เส้นทางสายนิพพานได้

ธรรมที่เป็นอุปการะมากเพื่อความเกิดขึ้นแห่งอริยมรรค

ธรรมที่เป็นอุปการะแก่อริยมรรค ได้แก่

๑. กัลยาณมิตร ความเป็นผู้มีมิตรดี ดังที่ได้กล่าวแล้วในข้อมิตรดี
๒. ศีล ความเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีล เพราะว่าศีลเป็นบาทฐานแห่งสมาธิและปัญญา ศีลนั้นจะรักษากาย วาจาของผู้ปฏิบัติให้บริสุทธิ์ ก็เป็นเหตุให้จิตใจเบาสบาย เหมาะแก่การประพฤติธรรม

๓. **ฉันทะ** ความเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยฉันทะ คือการเป็นผู้มีความพอใจ ชอบใจ มุ่งหมายในเรื่องการเจริญมรรค
๔. **มีตนถึงพร้อม** ไม่บกพร่องเรื่องสุขภาพร่างกาย เมื่อกายพร้อมไม่เจ็บป่วยก็จะเป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติธรรม
๕. **มีความเห็นถูกต้อง** การมีความเห็นถูกต้องเป็นหนทางให้ถึงพระนิพพาน เพราะเมื่อมีความเห็นถูกต้อง การปฏิบัติก็จะปฏิบัติได้ถูกต้องทาง ถ้ามีความเห็นผิดเสียแล้ว ก็อย่าหวังความสำเร็จในเรื่องการปฏิบัติธรรม เพราะเมื่อมีความเห็นผิด การปฏิบัติก็ผิดทาง ทำให้กลายเป็นมิจจามรรค ความเห็นผิดอย่างนี้จะพาไปสู่หนรกได้
๖. **ไม่ประมาท** คือ ไม่ประมาทในวัยว่ายังเด็กอยู่ ยังหนุ่มยังสาวอยู่ หรือประมาทโดยการผัดวันประกันพรุ่งอยู่เรื่อยไปไม่เร่งชวนชวนในการปฏิบัติ

บทสรุป สติปัฏฐาน ๔ สัมมปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ มรรค ๘ ทั้งหมดนี้ คือ ธรรมเครื่องตรัสรู้รวมเป็น ๓๗ เรียกว่า โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ธรรมแต่ละประการก็มีหน้าที่มีความสำคัญต่างกันไป แต่ทุกประการก็เอื้ออำนวยแก่การตรัสรู้ธรรมทั้งสิ้น

ลัทธิสังคหะ

แบ่งเป็น ๕ หมวด

๑) ชันธ ๕

๒) อุปาทานชันธ

๓) อายตนะ

๔) ธาตุ

๕) สัจจะ

} มีรายละเอียดอยู่ในปริกเฉท ๙
เรื่องวิปัสสนาภูมิ ๖

ชันธ ๕ อายตนะ ธาตุ และสัจจะ เป็นองค์ของวิปัสสนา
ลัทธิสังคหะ คือ การแสดงหมวดธรรมที่สงเคราะห์ปรมัตถ-
ธรรมทั้งหมดลงในสภาวะธรรมเหล่านี้

ขันธสังคหะ มี ๕ ได้แก่ รูปขันธ เวทนาขันธ สัญญาขันธ
สังขารขันธ และวิญญานขันธ

ขันธ คือ ธรรมทั้งหลายที่ถูกทุกข์ต่าง ๆ เคี้ยวกิน ทุกข์ได้แก่
ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นธรรมที่แสดงถึงความว่างเปล่าจาก
อัตตาตัวตน (เป็นแต่เพียงขันธ ไม่มีตัวตน)

๑. รูปขันธ ได้แก่ มหาภูตรูป ๔ อุปาทายรูป ๒๔ รวม
๒๘ รูป **รูปไม่รู้อารมณ์**

๒. เวทนาขันธ ได้แก่ เวทนาเจตสิก ความรู้สึกเสวยอารมณ์

๓. สัญญาขันธ ได้แก่ สัญญาเจตสิก ความจำอารมณ์

๔. สังขารขันธ ได้แก่ สังขารเจตสิก ๕๐ ดวง ธรรมชาติที่
ปรุงแต่งจิตเป็นกุศล-อกุศล

๕. วิญญานขันธ ได้แก่ จิต ๘๙ หรือโดยพิสดาร ๑๒๑

ดวง ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ กามาวจรจิต ๒๔ อเหตุกจิต ๑๘
รูปาวจรจิต ๑๕ อรูปาวจรจิต ๑๒ โลกุตตรจิต ๘ หรือ ๔๐
เป็นธรรมชาติที่รู้อารมณ์

ขั้นที่เกิดขึ้นแล้วดับไปเป็นอดีต ขั้นกำลังเกิดเป็นปัจจุบัน ขั้น
ที่ยังไม่เกิดเป็นอนาคต ขั้นในตัวเป็นขั้นภายใน ขั้นนอกตัวเป็น
ขั้นภายนอก ขั้นหยاب-ละเอียด ฯลฯ เป็นต้น

นิพพาน เป็นกาลวิมุตติ คือ พ้นกาล ไม่มีปัจจุบัน อดีต อนาคต
ไม่มีการเกิดขึ้น ไม่มีตั้งอยู่ ไม่มีดับ ไม่มีภายนอก-ภายใน ไม่มีเบื้อง
หน้า-เบื้องหลัง นิพพานไม่เป็นขั้น ไม่มีอัสสัคตะ (ภายใน) นิพพาน
อยู่นอกตัว (พหิทฺธะ) ไม่เป็นโอฬาริก แต่เป็นสุขุมเพราะเป็นอารมณ์
ต้องรู้ต้องถึงด้วยใจไม่เป็นหิณะ (หยาบ) มีแต่ปณีตะ (ประณีต)

ดังนั้น นิพพานจึงไม่อยู่ภายใต้อำนาจของขั้นและกาลเวลา
จึงเป็นขั้นวิมุตติพ้นจากขั้น เป็นกาลวิมุตติพ้นกาลเวลา

อุปาทานขั้น คือ ขั้นอันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ ยึดถือ
ในรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ยึดถือแล้วเป็นทุกข์ เมื่อ
คลายความยึดถือจิตก็หลุดพ้น

ขั้น ๕ ของพระอริยบุคคล ไม่มีอุปาทาน จึงให้พิจารณา
ขั้น ๕ ที่มีอุปาทานในตัวเอง ฉะนั้น อุปาทานขั้นจึงเป็นอารมณ์วิปัสสนา

เหตุแห่งความยึดถือ (อุปาทาน) ๒ อย่าง

๑) โลภะ คือ โลภเจตสิก ได้แก่ ความอยาก (ตัณหา)

๒) ทิฏฐิ คือ ทิฏฐิเจตสิก ได้แก่ มิจฉาทิฏฐิ ว่าเป็นสุขะ
นิจจะ สุข อัตตา (มิจฉาทิฏฐิ เป็นวิปัสสนา ๔)

อุปายสัลดอกซึ่งอุปาทานขันธ

พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย...

สุขโสมนัส อาคัยรูปเกิดขึ้น... (เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ
เกิดขึ้น) นี่เป็นคุณของวิญญาณ

วิญญาณ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ แปรปรวน เป็นธรรมดา นี่เป็น
โทษของวิญญาณ

การกำจัดฉันทราคะ การละฉันทราคะในรูป... (เวทนา สัญญา
สังขาร วิญญาณ) เสียได้ นี่เป็นการสลัดออกซึ่งวิญญาณ”

เหตุแห่งการไม่มีอหังการ มมังการ และมานานุสสัย

อหังการ คือ การถือตัวเราว่าเป็นเรา การถือตัว เยอหยิ่ง ทะนง
ตัว ความก้าวร้าวด้วยถือตัว หยิ่ง จองหงอ อวดดี

มมังการ คือ ความถือความเป็นของเรา

มานานุสสัย คือ ความถือตัวที่เป็นนิสัยที่นอนเนื่องในขันธสันดาน

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย...

รูป อย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต ปัจจุบันก็ดี
ทั้งที่เป็นภายใน ภายนอกก็ดี... อริยสาวกย่อมพิจารณาเห็นรูปทั้งหมดนั้น
ด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เรา
ไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา

เวทนา อย่างใดอย่างหนึ่ง...

สัญญา อย่างใดอย่างหนึ่ง...

สังขาร อย่างใดอย่างหนึ่ง...

วิญญาน อย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ทั้งที่เป็นภายในภายนอกก็ดี... อริยสาวกย่อมพิจารณาเห็นวิญญานทั้งหมดนั้นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อบุคคลรู้้อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้แล จึงจะไม่มัวหังการ มมังการ และมานานุสัย ในกายที่มีวิญญานนี้ และสรรพนิमितภายนอก”

พิจารณาขันธห้าดวงของว่างเปล่า

พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย

...แม่น้ำพัดพาเอาฟองน้ำ...

...เมื่อฝนตกเม็ดใหญ่ ในสทสมัยฤดูใบไม้ร่วง ต่อม่น้ำจะเกิดขึ้นและดับไปในน้ำ...

...เมื่อเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง (รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาน) ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบันก็ดี ทั้งที่อยู่ในที่ไกล หรือที่ใกล้ก็ดี...

...เมื่อฤดูร้อนเวลาเที่ยง พยับแดดเด่นระยิบระยับ..

...บุรุษผู้ต้องการหาแก่นไม้ มองเห็นต้นกล้วยใหญ่ในป่า...

...นักเล่นกล แสดงมายากล

บุรุษผู้มีตาดี เธอพึงเพ่งพินิจพิจารณาโดยแยบคายในฟองน้ำนั้น...ในต่อน้ำนั้น...ในเวทนานั้น...ในพยับแดดนั้น...ในต้นกล้วยนั้น...ในมายากลที่แสดงนั้น...ก็จะปรากฏว่าเป็นของว่าง เป็นของเปล่า หาสาระมิได้เลย

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สาระในสังขารทั้งหลายจะพึงมีได้อย่างไร?”

ความเกิดขึ้นและดับไปแห่งขันธ์ห้า

พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย

ความเกิดขึ้นแห่งรูป ย่อมมีเพราะความเกิดแห่งอาหาร ความดับไปแห่งรูป ย่อมมีเพราะความดับแห่งอาหาร

ความเกิดขึ้นแห่งเวทนา ย่อมมีเพราะความเกิดขึ้นแห่งผัสสะ ความดับไปแห่งเวทนา ย่อมมีเพราะความดับแห่งผัสสะ

ความเกิดขึ้นแห่งสัญญา ย่อมมีเพราะความเกิดขึ้นแห่งผัสสะ ความดับไปแห่งสัญญา ย่อมมีเพราะความดับแห่งผัสสะ

ความเกิดขึ้นแห่งสังขาร ย่อมมีเพราะความเกิดขึ้นแห่งผัสสะ ความดับไปแห่งสังขาร ย่อมมีเพราะความดับแห่งผัสสะ

ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณ ย่อมมีเพราะความเกิดขึ้นแห่งนามรูป ความดับไปแห่งวิญญาณ ย่อมมีเพราะความดับแห่งนามรูป

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ คือ สัมมาทิฐิ เป็นต้น นี่เป็นปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งวิญญาณ”

เมื่อรู้ยิ่งซึ่งวิญญาณอย่างนี้ รู้ยิ่งซึ่งความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณอย่างนี้ รู้ยิ่งซึ่งความดับแห่งวิญญาณอย่างนี้ รู้ยิ่งซึ่งข้อปฏิบัติอันให้ถึงความดับแห่งวิญญาณอย่างนี้ ปฏิบัติแล้วเพื่อความหน่าย เพื่อความคลายกำหนด เพื่อความดับวิญญาณ นี่ชื่อว่าปฏิบัติดีแล้ว

ชนเหล่าใดปฏิบัติดีแล้ว ชนเหล่านั้นชื่อว่ายังลงในธรรมวินัยนี้ รู้ยิ่งซึ่งข้อปฏิบัติอันให้ถึงความดับแห่งวิญญาณอย่างนี้ เป็นผู้หลุดพ้นแล้ว เพราะเบื่อหน่าย เพราะคลายกำหนด เพราะความดับ เพราะความไม่ถือมั่นในวิญญาณ เป็นผู้มีกำลังสามารถเป็นของตน

ความวณเวียนเพื่อความเกิดย่อมไม่มีแก่นเหล่านั้น...”

(เวสาลีสูตร ๑๘/๑๒๓ “ผู้ไม่มีอุปาทาน ย่อมบรรลุนิพพาน-อนุปาทาโน
ปรีติพพะยาตะติฯ”)

หมายเหตุ เรื่องชั้นนี้ อายตนะ ๓๓ มีรายละเอียดในปริจเฉท
ที่ ๙ เรื่องวิปัสสนาภูมิ ๖

อริยสังคหะ

อริยสังกะ คือ ธรรมที่เป็นความจริงของพระอริยเจ้าทั้งหลาย
มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นต้น ย่อมรู้แจ้งแทงตลอดในสังคหธรรม
พระผู้มีพระภาคจึงตรัสเรียกสังคหธรรมว่า “อริยสังกะ” คือ ธรรมที่
เป็นความจริงของพระอริยะ เป็นสังกะอันแท้จริง ไม่ผิดพลาด ไม่
คลาดเคลื่อน

สังคหธรรมเหล่านั้น ปุถุชนทั้งหลายรู้ไม่ได้ คือ เข้าไม่ถึง
ความลึกซึ้งของสังคหธรรมนั้น ฉะนั้น จึงแสดงว่าใครก็ตามที่เข้าถึง
สังคหธรรมนั้น ย่อมสำเร็จความเป็นพระอริยะ พระพุทธองค์ทรงตรัส
ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ตถาคตผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า
ที่ชาวโลก เรียกว่า “พระอริยะ” เพราะเป็นผู้ตรัสรู้อริยสังนี้แลตาม
ความเป็นจริง”

อริยสัง ๔ คือ อริยสังคหะ มี ๔ คือ

- ๑) ทุกขอริยสังกะ อริยสัง คือ ทุกข์
- ๒) ทุกขสมุทัยอริยสังกะ อริยสัง คือ ทุกขสมุทัย
- ๓) ทุกขนิโรธอริยสังกะ อริยสัง คือ ทุกขนิโรธะ
- ๔) ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสังกะ อริยสัง คือ ทุกข-
นิโรธคามินีปฏิปทา

ทุกขอริยสัจจะ ได้แก่ โลกียจิต ๘๑ (เว้นโลกุตตรจิต ๘)
เจตสิก ๕๑ (เว้นโลกเจตสิก) รูป ๒๘ มีแต่ทุกข์เท่านั้นที่เกิดขึ้น
ตั้งอยู่ ดับไป ไม่ใช่สัตว์บุคคล (ชั้น ๕ ยกเว้นโลกเจตสิก)

ทุกขสมุทัยอริยสัจจะ ได้แก่ โลกเจตสิก คือ ตัณหา ๓
ได้แก่ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา

ทุกขนิโรธอริยสัจจะ ได้แก่ ความดับทุกข์ คือ ดับตัณหา
ได้สิ้นเชิง เป็นภาวะปลอดทุกข์ เพราะไม่มีทุกข์จะเกิดขึ้นได้ หมายถึง
พระนิพพาน

ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจจะ ได้แก่ อริยมรรค มืองค์
๘ ได้แก่ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์

๑. ทุกขสัจจะ มีลักษณะ ๔ ประการ คือ

๑.๑ ธรรมที่เป็นทุกข์ตามความเป็นจริง คือ สภาพธรรม
นั้น ๆ ถูกเบียดเบียนอยู่เป็นนิตย์ ทางทวาร ๖ เช่น มีตา ก็ถูก
เบียดเบียนด้วยรูปารมณฺ์ทั้งที่ชอบและไม่ชอบ ถูกเบียดเบียนด้วยโรค
ตา เป็นต้น

๑.๒ ธรรมที่เป็นทุกข์ตามความเป็นจริง คือ สภาพธรรม
นั้น ๆ ที่ต้องได้รับการบำรุงปรุงแต่งอยู่เนื่อง ๆ

๑.๓ ธรรมที่เป็นทุกข์ตามความเป็นจริง คือ สภาพธรรม
นั้น ๆ มีความเร่าร้อนในอารมณ์ทั้ง ๖ อยู่ไม่ว่างเว้น เร่าร้อนใน
อารมณ์ ทำให้เกิดทุกข์ต่าง ๆ มากมาย เพราะเพียงแค่ได้เห็น หรือ
เพียงแค่ได้ยิน เป็นต้น

๑.๔ ธรรมที่เป็นทุกข์ตามความเป็นจริง คือ สภาพธรรม
นั้น ๆ มีความไม่คงที่แปรปรวนเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอมิได้ว่างเว้น

เมื่อกกล่าวโดยย่อแล้ว ทุกขสัจจะ คือ รูปกับนาม ทั้งกายและ

ใจที่เป็นไปในภูมิ ๓ คือ กามภูมิ รูปภูมิ อรูปภูมิ เป็นความจริงของทุกขสัจจะ

การจะละทุกขสัจจะได้ ต้องละด้วยปริยญาภิชา คือ เป็นกิจที่ต้องกำหนดรู้ หมายถึง ทุกขสัจจะนั้นมีประจำอยู่แล้ว แต่เราไม่ได้กำหนดรู้ ฉะนั้น การละทุกขได้ก็ต้องด้วยการกำหนดรู้นามและรูปตามความจริง

ทั้งนามและรูป จะต้องเข้าใจให้ถูกว่า รูปคืออะไร นามคืออะไร ถ้าท่านยังไม่เข้าใจว่ารูป-นาม คืออะไร ท่านก็อย่าหวังว่าจะรู้จักทุกข

๒. สมุทยสัจจะ

สมุทยสัจจะ คือ ธรรมที่ทำให้ทุกขเกิดขึ้น เป็นแดนเกิดแห่งทุกข ทำให้ประกอบไว้ซึ่งทุกข ทำให้ไม่พ้นไปจากสังสารทุกข ทำให้กังวลอยู่แต่ในกองทุกข โดยพระสูตรได้แสดงเหตุให้เกิดทุกข ได้แก่ ตัณหา ๓ คือ

๑. กามตัณหา คือ ความปรารถนาในกามภพ มีความยินดีติดใจในกามคุณทั้ง ๕

๒. ภวตัณหา คือ ความปรารถนารูปภพ อรูปภพ คือ ยินดีในรูปฌาน อรูปฌาน

๓. วิภวตัณหา คือ ความปรารถนาที่จะขาดจากภพ เพราะมีอุจเฉททิฏฐิ คือ ความเห็นผิด

ตัณหาในภพทั้ง ๓ นี้ คือ ธรรมที่เป็นเหตุแห่งทุกขสัจจะ เรียกว่า สมุทยสัจจะ เมื่อกล่าวโดยนัยแห่งพระอภิธรรมแล้ว สมุทยสัจจะ ได้แก่ โลกเจตสิก

๓. นิโรธสัจจะ

นิโรธสัจจะ เป็นชื่อของธรรมที่ดับทุกข จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ทุกขนิโรธ คำว่า “นิ” หมายถึง พ้น, ออก “โรธ” หมายถึง การ

ท่องเที่ยวไป ฉะนั้น “นิโรธ” หมายถึงไม่มีการท่องเที่ยวไป “ทุกขนิโรธ” จึงหมายความว่า “ไม่มีการท่องเที่ยวไปในทุกข์” หรือ การไม่ท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏฏ์ เพราะเป็นสัจจะที่ว่างจากคติ คือ การเวียนเกิดเวียนตายในภพภูมิทั้งปวง องค์ธรรมของทุกขนิโรธสัจจะ ได้แก่ พระนิพพาน

๔. มัคคสัจจะ

มัคคสัจจะ หมายถึง สภาวะที่นำออกจากสังสารวัฏฏ์ สภาวะที่เป็นเหตุให้ถึงพระนิพพาน สภาวะที่เห็นพระนิพพาน สภาวะที่เป็นใหญ่ในการเห็นพระนิพพาน

มัคคสัจจะ เป็นข้อปฏิบัติที่เป็นเหตุให้เข้าถึงพระนิพพาน จึงมีชื่อเรียกว่า *ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา* เป็นปฏิปทาเพื่อบรรลุความดับทุกข์นั่นเอง

มรรค ได้แก่ อัฐังคิกมรรค คือ องค์มรรค ๘ เป็นองค์ปฏิบัติ (ที่ไม่ใช่เราปฏิบัติ) ที่มีหน้าที่ทั้งประหัตถ์กิเลสด้วย บรรลุถึงพระนิพพานด้วย องค์มรรค ๘ ได้แก่ ๑) สัมมาทิฐิ ๒) สัมมาสังกัปปะ ๓) สัมมาวาจา ๔) สัมมากัมมันตะ ๕) สัมมาอาชีวะ ๖) สัมมาวายามะ ๗) สัมมาสติ ๘) สัมมาสมาธิ

หน้าที่ของอริยสัจทั้ง ๔ ประการ คือ

๑. ทุกขสัจจะ เป็น**ปริยญฺเอยยกิจ** คือ กิจที่ควรกำหนดรู้ หมายความว่า รูปนามขั้นต้น โดยสภาวธรรม ๑๖๐ ประการ (คือ โลเกียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๑ (เว้นโลกเจตสิก) รูป ๒๘ รวมเป็น ๑๖๐ ประการ) เป็นทุกขสัจ ที่จะต้องกำหนดรู้ เพราะธรรมทั้ง ๑๖๐ ประการนี้ เป็นผลที่เกิดจากเหตุ คือ *สมุทัยสัจจโลกเจตสิก*

๒. สมุทฺยสังขจะ เป็น**ปหานกิจ** คือ กิจที่จะต้องละให้หมดไป หมายความว่า ตัณหา ๓ โดย สภาวะ ได้แก่ โลภเจตสิกนั้น เพียงแต่กำหนดรู้เท่านั้นไม่ได้ เพราะเป็นเหตุให้เกิดทุกข์สังขจะ ฉะนั้น จะต้องทำให้หมดสิ้นไป เมื่อสามารถทำให้หมดไปได้มากเท่าใด ทุกข์สังขจะอันเป็นผลก็จะหมดสิ้นไปเท่านั้น

๓. นิโรธสังขจะ เป็น**สังขิกิริยากิจ** คือ เป็นธรรมที่ต้องทำให้แจ้ง ได้แก่ พระนิพพาน เป็นธรรมที่ดับทุกข์และดับตัณหาอันมีหน้าที่จะต้องทำให้แจ้ง คือ เมื่อละตัณหาอันเป็นธรรมที่ควรละจนตัณหาหมดไป จึงจะถึงพระนิพพาน

๔. มัคคสังขจะ เป็น**ภาวนากิจ** คือ กิจที่จะต้องเจริญให้ยิ่งขึ้น มัคคสังขจะนี้เป็นผู้ทำงาน ไม่ใช่เป็นตัวอารมณ์กัมมัฏฐาน เพียงแต่จะกำหนดรู้เท่านั้นไม่ได้ เป็นเหมือนผู้เดินทางที่จะต้องเดินทางไปให้ถึงจุดหมาย คือ นิโรธสังขจะ ด้วยเหตุนี้ กิจของมัคคสังขจะจึงต้องปฏิบัติให้เกิดขึ้น ตามนัยแห่งพระสูตรสงเคราะห์ด้วยการปฏิบัติ สมณะและวิปัสสนา โดยนัยแห่งมหาสติปัฏฐานสงเคราะห์ด้วยการเจริญสติปัฏฐาน ๔

ในอริยสัจ ๔ นี้ พระพุทธองค์ทรงชี้ให้เห็นธรรมที่เป็นไปเพื่อทุกข์ คือ การเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วย ทุกข์สังขจะกับสมุทฺยสังขจะ และทรงชี้ให้เห็นธรรมที่เป็นไปเพื่อความหลุดพ้นจากการเกิด แก่ เจ็บ ตาย พ้นจากทุกข์ด้วยมัคคสังขจะและนิโรธสังขจะ

หนทางในการทำให้เกิดปัญญาเพื่อให้ถึงซึ่งความพ้นทุกข์ มี ๒ ทาง คือ

๑. การศึกษาปริยัติศาสนา ให้เข้าใจทุกข์และสมุทัย ตลอดจนถึงขั้นธ ายตนะ ธาตุ และต้องเรียนรู้ถึงนิโรธสังขจะและมัคคสังขจะว่า พระนิพพานมีสภาพอย่างไร และการแสวงหาพระนิพพานนั้นจะต้อง

อาศัยปฏิบัติอย่างไร ตลอดจนรู้นามรูปด้วยวิปัสสนาปัญญา

๒. ปัญญาที่เกิดขึ้นพร้อมกับอริยมรรค ทำกิจในการประหาณกิเลส และให้รอบรู้อริยสัจจะทั้ง ๔ ประการทันที อันที่จริงปฏิเวธญาณ คือ ปัญญาที่เข้าไปแจ้งอริยสัจ ๔ นั้น จะเกิดขึ้นได้ก็แค่เฉพาะ โลกุตตรปฏิเวธญาณเท่านั้น (แต่โดยโวหารเทศนาที่สงเคราะห์เอา โลกียปฏิเวธ คือ เมื่อเรียนรู้ให้เข้าใจดีเสียก่อนแล้ว ก็ช่วยอุปการะแก่การปฏิบัติเพื่อแสวงหา โลกุตตรปฏิเวธญาณได้สะดวกยิ่งขึ้น ถ้าปราศจากการเรียนรู้ปริยัติศาสนาแล้ว ก็จะไม่รู้ว่าอะไรเป็นทุกข์ เป็นทุกข์อย่างไร อะไรเป็นผู้ทำให้เกิดทุกข์ และจะละเหตุให้เกิดทุกข์นั้นได้อย่างไร และความดับทุกข์จะมีสภาพอย่างไร ตลอดจนการบรรลุนิพพานเป็นอย่างไร)

พระนิพพาน มีชื่อเรียกแทนพระนิพพานเป็นอนันต์ เช่น

นิโรธ ความดับ, อเสสโตวิราโค ความสละออกโดยไม่เหลือ, จาโค ความสละ, ปฏิณิสสัคโค ความสละคืน, มุตติ ความพ้น, อนาลโย ความไม่มีอาลัย, รากักขโย ความสิ้นราคะ, โทลักขโย ความสิ้นโทสะ, โมหักขโย ความสิ้นโมหะ, ตัณห์หักขโย ความสิ้นตัณหา, อนุปปาโท ความไม่เกิดขึ้น, อัปวัตตัง ความไม่เป็นไป, อนิมิตตัง ความไม่มีเครื่องหมาย, อัปภินิหัง ความไม่มีที่ตั้ง, อนาญูหนัง ความไม่พยายาม, อัปปฏิสนธิ ความไม่ปฏิสนธิ, อัปปฏิวัตติ ความไม่กลับเป็นไป, อคติ ความไม่มีคติ, อชาตัง ความไม่มีชาติ, อชรััง ความไม่แก่, อัพยติ ความไม่เจ็บ, อมตัง ความไม่ตาย, อโสกัง ความไม่โศก, อปริเทวัง ความไม่ปริเทวะ, อนุปายาสัง ความไม่มีอุปายาส (ความแค้นใจ), อสังกิลิฏฐัง ความไม่เศร้าหมอง

พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงตรัสว่า

“...ความไม่มีแห่งตัณหา อันมรรคตัดแล้ว แม้อาศัยพระนิพพาน

แล้ว ก็ถึงความไม่เป็นไปในวัตถุ เป็นที่ตั้งอันใด ทรงแสดงความเกิดของมันไว้ในที่นั้นนั่นแหละ จึงตรัสคำว่า “สาไซ ปเนสา” แปลว่า “กัณฑ์หานี้นั่นแหละ” เป็นต้น...”

“...บุรุษผู้เห็นถาบบวมเกิดในนา แล้วพึงแสวงหารากไปตั้งแต่ยอดแล้วก็ตัดเสีย บวมขมนั้นก็เหี่ยวแห้งถึงความไม่มีบัญญัติ แต่นั้นถาบบวมในนานั้น บุคคลก็พึงกล่าวไว้ว่า อันตรธานไปแล้ว ถูกทำลายแล้ว ฉันใด

ตัณหาในอารมณ์ทั้งหลาย มีจักขุเป็นต้น ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ดุจถาบบวมในนา ตัณหานั้นถูกอริยมรรคตัดรากแล้วเพราะอาศัยพระนิพพาน จึงถึงความเป็นไปไม่ได้ กัณฑ์หานี้ก็ถึงความเป็นไปอย่างนี้ ก็ย่อมไม่ปรากฏในวัตถุที่ตั้งเหล่านั้น ดุจถาบบวมในนาไม่ปรากฏอยู่ ฉะนั้น”

สรุปเนื้อหาเชิงปฏิบัติท้ายบท

ควรให้ความสำคัญในเรื่องดังนี้

๑. อุปาทาน ๔ มีกิเลสอยู่ ๓ ตัว ที่โสดาปัตติมรรคจิตต้องประหาณ ได้แก่ ทิฏฐุปาทาน สัมผัสอุปาทาน อัตตวาทุปาทาน ให้ท่านพึงนึกถึงนิทานเด็กเลี้ยงควายเป่าขลุ่ยกับถุงทองคำรางวัล (เวสาลีสูตร ๑๘/๑๒๓ “ผู้ไม่มีอุปาทาน ย่อมบรรลุนิพพาน”)

๒. สังโยชน์ ๓ ที่โสดาปัตติมรรคจิตพึงต้องประหาณ ได้แก่ ลักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สัมผัสอุปาทาน

ส่วนวิจิกิจฉาสังโยชน์ พึงมีสัทธา ๔ ให้มั่นคง ได้แก่ เชื่อกรรม เชื้อผลกรรม เชื่อว่าสัตว์โลกมีกรรมเป็นของตน และเชื่อในพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เมื่อมีสัทธา ๔ มั่นคง ย่อมละวิจิกิจฉาเสียได้

ปริเฉทที่ ๘
ปัจจัยสังคหวิภาค

ปริเฉทที่ ๘

ปัจจัยสังคหวิภาค

“ธรรมทั้งหลายเหล่านี้ คือ สังขตธรรม อสังขตธรรม และ บัญญัติธรรม เป็นปัจจัยช่วยอุปการะแก่ปัจจุบันธรรมเหล่านั้น คือ สังขตธรรม โดยอาการต่าง ๆ มีเหตุลักติ อารัมณลักติ เป็นต้น”

บัดนี้ ในปัจจัยสังคหะนี้ จะแสดงซึ่งประเภทต่าง ๆ แห่ง อำนวยการอุปการะของปัจจัย

สังขตธรรม คือ ธรรมที่เกิดขึ้นโดยอาศัยเหตุปัจจัย

อสังขตธรรม คือ ธรรมที่เกิดขึ้นโดยไม่อาศัยเหตุปัจจัย

บัญญัติธรรม คือ สภาวธรรมที่ได้บัญญัติขึ้น ซึ่งมีใช้
ปรমัตถธรรม

“...พึงทราบว่ ในปัจจัยสังคหะนี้ มีนัย ๒ ประการ คือ ปฏิจจสมุปบาทนัยอย่าง ๑ และปฏิฐานนัยอย่าง ๑ ฯลฯ”

ปัจจัยสังคหวิภาค พระอนุรุทธาจารย์ ได้แสดงแนวทางการศึกษาไว้ ๒ นัย คือ ๑) ปฏิจจสมุปบาทนัย ๒) ปฏิฐานนัย

ปฏิจจสมุปบาท

คือ สิ่งที้อาศัยกันจึงเกิดมีขึ้น ได้แก่ อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป นามรูปเป็นปัจจัยให้เกิดอายตนะ ฯลฯ

คำว่า “ปัจจัยะ” แปลว่า ปัจจัย คือ สิ่งทีช่วยอุปการะ อุปการะ

มี ๒ อย่าง ได้แก่ อุปการะแก่ปัจจุบันธรรมที่ยังไม่เกิด ให้เกิด ๑ และ อุปการะแก่ปัจจุบันธรรมที่ต้งขึ้นแล้ว ให้ตั้งมั่นถาวรหรือเจริญขึ้น ๑

ปฏิจจนสมุปบาท คือ “หมู่แห่งเหตุอันใด มีอวิชชา เป็นต้น จนถึงชาติ ย่อมทำให้ผลธรรม มีสังขาร เป็นต้น ถึงอุปายาสเกิดขึ้น สม่่าเสมอพร้อมกัน โดยอาศัยความพร้อมเพรียงแห่งปัจจัย ฉะนั้น หมู่แห่งเหตุอันนั้น จึงชื่อว่า ปฏิจจนสมุปบาท”

“ผลธรรม มีสังขาร เป็นต้น เมื่อได้อาศัยการประชุมร่วมกัน แห่งปัจจัยแล้ว ย่อมเกิดขึ้นสม่่าเสมอพร้อมเพรียงกัน เพราะอาศัยเหตุต่าง ๆ มีอวิชชา เป็นต้น ฉะนั้นเหตุต่าง ๆ มีอวิชชา เป็นต้น เหล่านั้น จึงชื่อว่า ปฏิจจนสมุปบาท ได้แก่ อวิชชา เป็นต้น จนถึงชาติ...” หรือ

“นัยที่พระพุทธองค์ทรงเทศนาในปฏิจจนสมุปบาท ชื่อว่า ปฏิจจนสมุปบาทนัย”

“เย ธัมมา เหตุปภวา เตสััง เหตุัง ตถาคโต เตสัณฺญ จ โย นิโรธั จ เอวััง วาที มหาสมโณ” (วินัย ๔/๖๙ พระเถรคาถา)

“สิ่งใดเกิดแต่เหตุ ทรงแสดงเหตุและความดับของสิ่งนั้น พระพุทธองค์ทรงกล่าวอย่างนี้”

“โย ปฏิจจนสมุปปาหัง ปัสสตี โส ธัมมัง ปัสสตี

โย ธัมมัง ปัสสตี โส ปฏิจจนสมุปปาหัง ปัสสตี” (มหาหัตถิปโท-
ปมสูตร ๑๒/๒๙๘ พระเถรคาถา)

“ผู้ใดเห็นปฏิจจนสมุปบาท ผู้นั้นย่อมเห็นธรรม ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นย่อมเห็นปฏิจจนสมุปบาท”

(หมายเหตุ ให้ดูภาพประกอบคำอธิบาย ที่หน้า ๓๔๙ เรื่องสรุปย่อ
แผนภูมิวิปัสสนา)

๑. อวิชาปัจจัยาสังขาร

สังขาร ๓ ย่อมอาศัยอวิชาเป็นเหตุให้เกิด ได้แก่

- ๑) ปุณณาสังขาร
- ๒) อปุณณาสังขาร
- ๓) อเนญจาสังขาร

อวิชา ความไม่รู้ในเหตุ ๘ ประการ ได้แก่

๑) ไม่รู้ทุกข์	} ไม่รู้ริยสัจ ๔
๒) ไม่รู้เหตุที่ทำให้ทุกข์เกิด	
๓) ไม่รู้ธรรม อันเป็นที่ดับแห่งทุกข์	
๔) ไม่รู้หนทางให้เข้าถึงความดับทุกข์	
๕) ไม่รู้ในขั้นnth อายุตนะธาตุ ที่เป็นอดีต	
๖) ไม่รู้ในขั้นnth อายุตนะธาตุ ที่เป็นอนาคต	
๗) ไม่รู้ในขั้นnth อายุตนะธาตุ ที่เป็นอดีตและอนาคต	
๘) ไม่รู้ในรูปนาม ที่เกิดขึ้นโดยอาศัยมีเหตุให้เกิด ตามนัย	

ปฏิจจสมุปบาท

“ชนเหล่าใดมีความเห็นยึดมั่นในสิ่งที่ไม่เป็นสาระ ว่าเป็นสาระ และในสิ่งที่เป็นสาระ ว่าไม่เป็นสาระ ชนเหล่านั้นเป็นผู้มีความดำริผิด สนใจในอารมณ์ที่ผิด ย่อมเป็นผู้ไม่ได้ซึ่งศีลคุณ สมาธิคุณ ปัญญาคุณ อันเป็นสาระที่สามารถนำไปเข้าสู่พระนิพพาน” (พระพุทธทวณะ)

ลักษณะของอวิชา

- ๑) มีความหลง อันเป็นเหตุไม่รู้จริง
- ๒) ทำให้มีติดบอด แยกผิดชอบชั่วดีไม่ออก

๓) เป็นธรรมชาติที่ปกปิดสภาวะที่มีในอารมณ์นั้น ๆ ของผู้มีปัญญา

๔) มีอสวะ ๓ เลี้ยงตัว เป็นเหตุไถ่ (กามาสวะ, ทิณฺณาสวะ, ภวาสวะ เว้นวิชชาสวะ คือตัวเองเป็นที่ ๔)

สังขาร คือ ธรรมชาติที่ปรุงแต่งกุศลธรรม อกุศลธรรม หรือ วิบากธรรม ธรรมชาตินั้นเรียกว่า สังขาร

“ธรรมเหล่าใด ย่อมปรุงแต่งสังขตธรรมที่เป็นผลโดยตรง ธรรมเหล่านั้นชื่อว่า สังขาร อันได้แก่เจตนาที่เกิดขึ้นในอกุศลและโลกียกุศล”

“สัตว์ทั้งหลายย่อมปรุงแต่งกายกรรม วาจกรรม มโนกรรม ที่เป็นสังขตธรรมโดยเจตนาเหล่านั้น เจตนาที่ปรุงแต่งเหล่านั้น ชื่อว่า สังขาร”

สังขตธรรม คือ ธรรมที่เกิดขึ้นจากปัจจัยปรุงแต่ง ได้แก่ รูป กับนาม (จิต, เจตสิก, รูป) ตกอยู่ในลักษณะ ๓ ประการ ได้แก่ อนิจจลักษณะ ทุกขลักษณะ อนัตตลักษณะ

สังขาร มี ๖ ประการ ที่ยังอาศัยอวิชชาเป็นเหตุให้เกิด ได้แก่

๑) ปุณฺณยาสังขาร ด้วยมหากุศลจิต ๘ รูปาวจรกุศลจิต ๕ เป็นโลกียกุศล

๒) อปุณฺณยาสังขาร ด้วยอกุศลวิบาก เกิดขึ้นจากการปรุงแต่ง อกุศลจิต ๑๒

๓) อเนญชยาสังขาร อรูปาวจรวิบาก เกิดขึ้นจากการปรุงแต่ง อรูปาวจรกุศลจิต ๔

๔) กายสังขาร คือ เจตนาที่ปรุงแต่งกายทุจริต-สุจริต ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ มหากุศลจิต ๘

๕) วีสังขาร คือ เจตนาที่ปรุงแต่งวีสหจิต-สหัสจิต ได้แก่

อภุคฺคจิต ๑๒ มหาภุคฺคจิต ๘

๖) จิตสังขาร คือ เจตนาที่ปรุงแต่งมโนหุจจิต-สหัสจิต ได้แก่

อภุคฺคจิต ๑๒ มหาภุคฺคจิต ๘

อวิชชา เป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร ๖ ดังกล่าวข้างต้นนี้ ด้วย
ความไม่รู้

บุญ คือ “ธรรมชาติโดยย่อมีสาระชั้นธรรมาณของคนที่ให้สะอาด
ธรรมชาตินั้นชื่อว่า บุญ (สะอาดจากความเศร้าหมองกิเลสโลภโกรธหลง
เป็นความสุขใจ มีโชภคทรัพย์ ลาภ ยศ สรรเสริญ ฯลฯ)”

สังขารที่ไม่ถูกอวิชชาปรุงแต่ง ๗ ได้แก่

๑) สังขตสังขาร ได้แก่ เกิดปัจจัย ๔ ปรุงแต่ง ได้แก่ กัมมชรูป
จิตตชรูป อุตฺตชรูป อาหารชรูป

๒) อภิสังขตสังขาร ได้แก่ รูป-นามปรุงแต่ง ได้แก่ โลเกีย-
วิปาก และกัมมชรูป

๓) อภิสังขารณกสังขาร ได้แก่ โลเกียวิปากและกัมมชรูป
ซึ่งได้แก่โลกียภุคฺคเจตนา ๑๗

๔) ปโยคาสังขาร ได้แก่ วิริยเจตสิก

๕) กายสังขาร ได้แก่ ลมหายใจเข้า-ออก

๖) วีสังขาร ได้แก่ วิตก, วิจารเจตสิก

๗) จิตสังขาร ได้แก่ สัมมัญญาเวทนา และสังขารเจตสิก ๕๐ ดวง

“ผู้ที่ถูกคลุมด้วยอวิชชา ย่อมพยายามสร้างสังขาร ๓ (รวม
ถึงสังขาร ๖ ด้วย) มีปัญญาวิสังขารเป็นต้น อันเป็นเหตุแห่งทุกข์
ทั้งปวง เหมือนผู้กระโดดลงในเหว โดยอาศัยความอยากได้เทพธิดา

หรือเหมือนแมลงเม่าบินเข้าสู่กองไฟ มีความยินดีในแสงสว่างของไฟ หรือเหมือนผู้ที่เสียคมมีดที่ทาน้ำผึ้งไว้ โดยอาศัยความยินดีในรสแห่งน้ำผึ้ง หรือเหมือนทารกที่หลงใหลเล่นอุจจาระของตนเอง หรือผู้ที่ดื่มยาพิษเพราะอาศัยความเสียใจเพราะอยากตาย หรือเหมือนผู้ที่หลงทางไปในนครปีศาจ....” (อรรถกถาจารย์)

๒. สังขารปัจจัยวิญญูณ

สังขาร ได้แก่ สังขาร ๓ หรือ ๖ โดยพิสดาร องค์ธรรม ได้แก่ เจตนา ๒๙ (มหาวิปาก ๘ อกุศลจิต ๑๒ รูปาวจร ๕ อรูปาวจร ๔)

สังขาร เป็นผลผลิตของอวิชชา กลับมาเป็นเหตุให้เกิดวิญญูณ

วิญญูณ คือ “ธรรมชาติที่รู้อารมณ์เป็นพิเศษ ธรรมชาตินั้นเรียกว่า วิญญูณ”

องค์ธรรม ได้แก่ โลกียกุศลวิปาก ๓๒ ดวง (มหากุศลวิปาก ๘ อเหตุกจิตกุศล-อกุศลวิปาก ๑๕ มหัคคตกุศลวิปาก ๙)

รู้อารมณ์เป็นพิเศษ ได้แก่ วิญญูณทางทวาร ๖ มีจักขุวิญญูณ เป็นต้น กล่าวคือ วิญญูณชั้นคือ **วิญญูณรู้อารมณ์ ๓ อย่าง** ได้แก่ รู้สุขทุกข์ในเวทนาชั้น ๑ รู้จำในสัญญาชั้น ๑ รู้ชอบ-ชังในสังขารชั้น ๑ (อารมณ์ที่ได้รับคือวิปากกรรมในอดีตชาติ ที่ต้องชดใช้ให้หมดไป ไม่ควรปฏิเสธ รีบชดใช้เร็ว วิปากกรรมก็จะหมดเร็ว ทั้งกุศลและอกุศลวิปาก)

สังขาร เป็นเหตุ วิญญูณเป็นผล ผลนี้จะเป็นจิตฺติในมรณาสันนกาล และปฏิสนธิจิตในปฏิสนธิกาลต่อไป

๓. วิญญาณปัจจัยยานามรูปัง

ปฏิสนธิวิญญาณ ๑๙ ดวง ได้แก่ อุเบกขาสันตীরณกุศล ๑
อุเบกขาสันตীরณกุศล ๑ มหากุศลวิบาก ๘ รูปาวจร ๕ อรูปาวจร
๔ เกิดในปฏิสนธิกาล โดยอาศัยสังขาร ๓ วัตถุ ๖ และอารมณ์ ๖

ปฏิสนธิวิญญาณ เป็นเหตุ นามรูป เป็นผล

นาม หมายถึง นามเจตสิก

รูป หมายถึง รูปขันธ์ หรือ กัมมชรูป (ชีวิตรูป, วัตถุรูป, ภาवरูป)

กัมมชรูป ที่เกิดพร้อมปฏิสนธิจิต ในปฏิสนธิกาลและปวัตติกาล
(ได้แก่ ปสาทรูป ฯลฯ เป็นต้น)

ปฏิสนธิวิญญาณ ๒ ประการ

๑) วิบากวิญญาณ

๒) กัมมวิญญาณ

๔. นามรูปปัจจัยาสฬายตัง

สฬายตัง คือ อายตนะภายใน ๖ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น
กาย ใจ “ธรรมชาติใดทรงไว้ซึ่งวิญญูสงสารที่ยืนยาว สภาวะธรรมนั้น
ชื่อว่า อายตนะ”

อายตนะ ได้แก่ อายตนะภายใน ๖ และอายตนะภายนอก ๖
คือ อายตนะ ๑๒

ปิยรูป = รูปที่น่ารัก สาทรูป = รูปที่น่ายินดี เป็นที่ตั้งแห่ง
ตัณหา เป็นตัณหา ๖ ได้แก่ รูปตัณหา สัททตัณหา คันธตัณหา

รสตัณหา โภจณัฏฐัพพตัณหา ธรรมตัณหา ซึ่งเข้ามาทางทวาร ๖ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

ทุกขธรรมสูตร ๑๘/๒๒๑ “ปิย รุปร่าง สาท รูปร่าง อย่าง วุจจติ อริยัสส วินเย กัณฺฐโกฯ รูปที่น่ารักและน่าพอใจ เป็นหนามในวินัยของพระอริยเจ้า” (พระพุทธทวณะ)

อายตนะ ๖ เปรียบได้กับสัตว์ ๖ จำพวก ที่ดึงไปด้วยวิสัยแห่งตน จึงต้องผูกด้วยเชือก (สติ) หรือเปรียบเหมือนรู ๖ รู ในจอมปลวก ที่พญาโคธา (จิต) ใช้เข้าออกตลอดเวลา เปรียบได้กับการใช้หนี้กรรม (วิบาก) ในอดีต ได้รับกรรมมาก ใช้หนี้ได้มาก หนี้หมดเร็ว วัฏฏะจะสั้นลงเร็ว

อนึ่ง ปัจจัยการนี้ ควรโยนิโสมนสิการในการควบคุมและรับอารมณ์ทางทวาร ๖ พึงสังวรสำรวมระวังอินทรีย์ทั้ง ๖ ด้วยสติ ไม่พึงเพละเลเลินไปในนันทิราคะ พิจารณากำหนดความรู้สึกตัวในสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นบ่อย ๆ เนื่อง ๆ ตัณหาและวัฏฏสงสารก็จะสั้นลง (ให้ดับตรงที่กระทบ ไม่ยึดในนิमितและอนุพยัญชนะ....เห็นลัทธิว่า...ฯลฯ)

อายตนะ ๖ หรือ ๑๒ นี้ มีขึ้นได้เพราะมีรูปร่างเป็นปัจจัยให้เกิดอายตนะ จึงได้ชื่อว่า “นามรูปปัจจัยาสฬายตนะ” เพราะมีเจตสิก (นาม) และกัมมชรูป (รูป) เป็นปัจจัย แล้วทำหน้าที่ของตน ๆ ทางทวารอินทรีย์ต่าง ๆ

สังยุตตนิคาย สฬายตน วรรค ๑๘/๑๖ “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ผู้ใด ชื่นชมตา หู... ชื่นชมรูป เสียง... ชื่นชมสิ่งที่รู้ได้ด้วยใจ(มีเห็น ได้ยิน...เป็นต้น) ผู้นั้นชื่อว่าชื่นชมทุกข์

ผู้ใดชื่นชมทุกข์ ผู้นั้น เรากล่าวว่า ย่อมไม่พ้นไปจากทุกข์ได้” (พระพุทธทวณะ)

๕. สฬายตนะปัจจยาผัสโส

อายตนะ คือ “ธรรมเหล่าใดมีสภาพเพื่อยังผลของตนให้เกิดขึ้น ธรรมเหล่านั้นชื่อว่า อายตนะ” (สฬายตนะ=อายตนะภายใน ๖)

อายตนะ ๑๒ ได้แก่ ตา-รูป หู-เสียง จมูก-กลิ่น ลิ้น-รส กาย-โณภูมิลัพพะ ใจ-ธรรมารมณ์

อายตนะ ๑๒ ทำให้เกิดวิญญาณ ๖ ได้แก่ เห็น-ได้ยิน-รู้ กลิ่น-รู้รส-รู้สัมผัส-รู้อารมณ์คิดนึก

เหตุให้เกิดวิญญาณ ๖ ได้แก่ **ผัสสะ** แปลว่า กระทบ ผัสสะ เป็นเหตุให้เกิดวิญญาณ (รับรู้อารมณ์)

ผัสสะ ๖ ได้แก่ จักขุสัมผัสผัสสา โสตสัมผัสผัสสา ฆานสัมผัสผัสสา ชิวหาสัมผัสผัสสา กายสัมผัสผัสสา และมโนสัมผัสผัสสา

สรุป

๑) **อายตนะภายใน หรือ สฬายตนะ ๖** หรือ ทวาร ๖ ก็ เรียก ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

๒) **อายตนะภายนอก ๖** หรือ **อารมณ์ ๖** ก็เรียก ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์

๓) **วิญญาณ ๖** ได้แก่ เห็น ได้ยิน รู้กลิ่น รู้รส รู้สัมผัส รู้เรื่องราวคิดนึก

๔) **ทวาร ๖** กับ **อารมณ์ ๖** กระทบกันด้วยมี “ผัสสะ ๖” จึงเกิดวิญญาณ ๖

๕) ผัสสะจึงเป็นผลอันเนื่องมาจากการปัจจยาของสฬายตนะ

พระพุทธองค์ ตรัสสอนพระปุณณณเถระขณะไปขอกรรมฐานว่า

“เมื่อเธอเห็นรูป ได้ยินเสียง ฯลฯ เป็นต้น เธอไม่พึงติดเพติดเพลิน ในนั้นทราคะในรูป ในเสียง ฯลฯ และธรรมที่น่าปรารถนา รักใคร่ ชอบใจ เมื่อดับความเพติดเพลินได้ ก็ดับทุกข์ได้ ... ฯลฯ” (ปุณณโณวาทสูตร ๑๔/๔๐๘ พระพุทธทวณะ)

อายตนะ ๖ เป็นเหตุปัจจัย ผัสสะเป็นผล จึงชื่อว่า “สฬายตนะปัจจัยยาผัสโส”

๖. ผัสสะปัจจัยยาเวทนา

เวทนา คือ การเสวยอารมณ์ ด้วยมีผัสสะเป็นปัจจัย โดยมี ผัสสะ ๖ ทางสฬายตนะ ๖ เกิดเป็นเวทนา ๖ ได้แก่ จักขุสัมผัสผัสสาเวทนา โสตสัมผัสผัสสาเวทนา ฆานสัมผัสผัสสาเวทนา ชิวหาสัมผัสผัสสาเวทนา กายสัมผัสผัสสาเวทนา มโนสัมผัสผัสสาเวทนา

เวทนา คือ การเสวยอารมณ์เป็น ๓ ได้แก่ สุขเวทนา ทุกขเวทนา และอุเบกขาเวทนา

เวทนา ๕ หรือ อินทรีย์ ๕ ในเวทนา (เวทนินทรีย์) ได้แก่ สุขินทรีย์ ทุกขินทรีย์ โสมนัสสินทรีย์ โทมนัสสินทรีย์ และอุเบกขินทรีย์

เวทนา องค์ธรรมได้แก่ เวทนาขันธ์ (นาม) ในเวทนาเจตสิก
เวทนา เป็นผล อันมีผัสสะเป็นเหตุ จึงชื่อว่า “ผัสสะปัจจัยยาเวทนา”

สภาวะหรือลักษณะของเวทนา ๔ ประเภท

- ๑) มีการเสวยอารมณ์เป็นลักษณะ
- ๒) มีการเสวยรสของอารมณ์เป็นกิจ

๓) มีอาการสุขและทุกข์เป็นต้น เป็นอาการปรากฏ

๔) มีผัสสะเป็นเหตุใกล้ให้เกิด

ให้มีสติกำหนดรู้ในเวทนาที่เกิดด้วยเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน ไม่ให้ยึดในความสุขหรือทุกข์ หรือเฉย ๆ เพราะไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เกิดขึ้น-ตั้งอยู่-แล้วดับไป

จุฬัตถมหาสังขยสูตร ๑๒/๓๗๘ “เมื่อเธอเสวยเวทนาใด ๆ ไม่ว่าสุข ทุกข์ ไม่สุขไม่ทุกข์ ก็พิจารณาเห็นความไม่เที่ยง ความคลาย ความดับไป พิจารณาเห็นด้วยการปล่อยวางเวทนานั้น ไม่ถือมั่น

เมื่อไม่ถือมั่น ก็ไม่สะดุ้งตื่นรน เมื่อไม่สะดุ้งตื่นรน ก็ดับเย็น เป็นนิพพาน เฉพาะตนรู้ว่าชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์ ทำหน้าที่เสร็จแล้ว...” (พระพุทธทวงนะ)

โสตาปนนสูตร (รู้การเกิดดับแห่งเวทนา)

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! อินทรีย์ ๕ ประการนี้เป็นไฉน คือ สุนทรีย์ ทุกขินทรีย์ โสมนัสสินทรีย์ โทมนัสสินทรีย์ อุเบกขินทรีย์

เมื่อใด อริยสาวกรู้ชัดซึ่งความเกิด-ดับ คุณ-โทษ และอุบาย เครื่องสลัดออกแห่งอินทรีย์ ๕ ประการนี้ตามความเป็นจริง อริยสาวกนี้เรียกว่า โสตาปน มีความไม่ตกต่ำ เป็นผู้เที่ยงที่จะตรัสรู้เป็นเบื้องหน้า...” (พระพุทธทวงนะ)

๗. เวทนาปัจจุยัตถมหา

ตัณหา คือ “ธรรมชาติโดยอ้อมติดใจซึ่งวัตถุทุกาม ธรรมชาตินั้นชื่อว่า ตัณหา”

องค์ธรรม ได้แก่ โลกเจตสิก

ตัณหา ๖ ได้แก่

๑) รูปตัณหา	๔) รสตัณหา
๒) สัมผัสตัณหา	๕) โผฏฐัพพตัณหา
๓) คันธตัณหา	๖) ธรรมตัณหา

ตัณหา ๓ ได้แก่

๑) **กามตัณหา** คือ ความยินดีในอารมณ์ ๖ อันเกิดจาก
ตัณหา ๖ โดยปราศจากทัญญู

๒) **ภวตัณหา** คือ ความยินดีพร้อมกับสัสสตทัญญู โดย
อาศัยอารมณ์ ๖ ว่าเที่ยงแท้ถาวร

๓) **วิภวตัณหา** คือ ความยินดีพร้อมกับอุทเทททัญญู โดย
อาศัยอารมณ์ ๖ เมื่อเกิดขึ้นแล้วสูญหายไป แล้วเกิดความยินดีใน
ความสูญหายไปไม่เกิดขึ้นอีก

ตัณหา เป็นผล อันมีเวทนา เป็นเหตุ จึงชื่อว่า “เวทนาปัจจุยา-
ตัณหา”

ลักษณะสภาวะของตัณหา ๔ ประการ

- ๑) มีการเป็นเหตุของทุกข์ทั้งปวงเป็นลักษณะ
- ๒) มีความยินดีพอใจในอารมณ์ในภุมิในภพเป็นผล
- ๓) มีความไม่อึดในอารมณ์ของจิตเป็นอาการปรากฏ
- ๔) มีเวทนาเป็นเหตุก่อให้เกิด

ความอยากนิพพาน ไม่เป็นตัณหา เพราะไม่เข้าลักษณะของ
ตัณหาข้างต้น

๘. ตัณหาปัจจัยยาอุปาทานัง

อุปาทาน คือ ความยึดมั่นถือมั่น

“ธรรมเหล่าใดยึดถืออย่างแรงกล้า คือยึดถือไว้ไม่ปล่อย ธรรมเหล่านั้นชื่อว่า อุปาทาน” (ได้แก่ ตัณหาและทวิฏฐิที่มีกำลังมาก)

องค์ธรรม ได้แก่ โลกมุขจิต ๘ และโลกเจตสิก เป็นองค์ธรรมเดียวกันกับตัณหา

อุปาทาน ๔ ประการ ได้แก่

- ๑) กามุปาทาน คือ ความยึดมั่นถือมั่นในกาม (กามอารมณ์ ๖)
- ๒) ทิฏฐุปาทาน คือ ความยึดมั่นถือมั่นในความเห็นผิด (วิจิกิจฉา)
- ๓) สีสัพพตูปาทาน คือ ความยึดมั่นถือมั่นในศีลพรตที่ผิด (ศีลพทปรามาส)
- ๔) อัตตวาหุอุปาทาน คือ ความยึดมั่นถือมั่นในฉันท์ห้า หรือ ระบุนามว่าเป็นตัวตน (ลักกายทิฏฐิ)

อุปาทาน ๖ ประการ ได้แก่

๑) รูปกามุปาทาน	๔) รสกามุปาทาน
๒) สัททกามุปาทาน	๕) โผฏฐัพพากามุปาทาน
๓) ฆานกามุปาทาน	๖) ธรรมกามุปาทาน

พระพุทธองค์ ตรัสสอนเปรียบเทียบว่า ตัณหาเปรียบเหมือนแม่ อุปาทานเปรียบเหมือนพ่อ ที่ก่อกำเนิดกิเลสทั้งปวง และทวิฏฐิเปรียบได้แก่ พระราชาทั้ง ๒ ได้แก่ สัสสตทิฏฐิ และ อุทเทหทิฏฐิ แคว้นแคว้นที่พระองค์ให้ฆ่าเสีย ได้แก่ อายตนะ และให้ทำลายแคว้นแคว้น

เสีย แล้วจะอยู่เป็นสุข

นียตมิจฉาทิฏฐิ ได้แก่ ความเห็นผิด ปฏิเสธใน ทสวัตถุ กัมมสกตาปัญญา ๑๐ ประการ (บุญทาน, การบูชา, การบวงสรวง มีผล, ทำดี-ชั่วมีผล, โลกนี้-โลกหน้ามี, ทำดีชั่วต่อพ่อ-แม่มีผล, โอปปาติกะมี มรรคผล นิพพานมี) เป็นศัตรูร้ายกาจต่อสัมมาทิฏฐิ และทำให้ลัทธิ ๔ ไม่เกิด (ไม่เชื่อกรรม ๑ ผลกรรม ๑ ลัทธิโลกมี กรรม ๑ พระปัญญาตรัสรู้ ๑) เป็นลัทธิการห้ามสวรรค์ นิพพานห้ามนิพพาน และตายไปตกนรกอบายภูมิโลกันตนรกมีติดอยู่ที่ขอบจักรวาล นานแสนนานหนักหนา

อุปาทาน เป็นผล อันมีปัจจัยมาจากเหตุ คือ ตัณหา (ดับตัณหาได้ ก็ดับอุปาทานได้)

๙. อุปาทานปัจจัยภาโว

ภพ คือ ผลย่อมเกิดขึ้นโดยอาศัยกรรมนั้น กรรมที่เป็นเหตุของผลเรียกว่า ภาวะ หรือ ภพ หรือ “กรรมนั้นแหละเป็นเหตุให้ผลเกิด กรรมนั้นแหละชื่อว่า ภพ”

องค์ธรรม ได้แก่ อกุศลเจตนา ๑๒ และโลกียกุศลเจตนา ๑๗ (มหากุศลวิบาก ๘ มหัคคตกุศลวิบากรูปาวจร ๕ อรูปาวจร ๔)

ภพ จำแนกเป็น ๒ อย่าง

๑) **กรรมภพ** คือ เจตนาหรือการกระทำที่เป็นเหตุให้เกิดผลเป็นกามภพ รูปภพ อรูปภพ กรรมภพ ก็คือ กรรมเป็นเหตุให้เกิดภพนั่นเอง เป็นเพราะด้วยอำนาจของกรรม ซึ่งเป็นผลของอุปาทาน

๒) **อุปัตติภาพ** คือ ธรรมชาติใดที่เข้าไปเกิดในภพใหม่ ธรรมชาติ นั้นเรียกว่า อุปัตติภาพ ได้แก่ รูปและนาม อุปัตติภาพ ก็คือ การเกิดใหม่ของรูปนามนั่นเองที่เกิดขึ้นเพราะผลของอุปาทาน

อุปาทาน เป็นปัจจัยให้เกิดภพ คือ กรรมภพ ด้วยเจตนา เป็นตัวกรรม ได้แก่ กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม เป็นปัจจัยให้เกิดภพในชาติปัจจุบัน

ถ้ายึดมั่นในอุปาทานเป็นเหตุ ผลก็คือการเกิดใหม่ในภพทั้ง ๒ ได้แก่ กรรมภพ และอุปัตติภาพ และภพทั้ง ๓ ที่จะต้องไปเกิดใน กามภพ รูปภพ และอรุภพ ด้วยโลกียกุศลเจตนาและอกุศลเจตนา แล้วยึดว่าเป็นเรา ตัวเราเป็นผู้กระทำความกรรม เราเป็นผู้รับวิบากกรรม

๑๐. ภวปัจจัยชาติ

ชาติ คือ “การเกิดขึ้นของขั้น ๕ ชื่อว่า ชาติ” สังขารธรรมทั้งหลายย่อมปรากฏเกิดขึ้นเพราะอาศัยธรรมชาตินั้น ฉะนั้น ธรรมชาติที่เป็นเหตุปรากฏของสังขารธรรมเหล่านั้นชื่อว่า ชาติ

ชาติ กล่าวโดยธรรม มี ๒ อย่าง

๑) **นามชาติ** หมายถึง การเกิดขึ้นของนามธรรม (นามขั้น ๕)

๒) **รูปชาติ** หมายถึง การเกิดขึ้นของรูปธรรม (รูปขั้น ๕)

ปัจจัยไวยาการภูมิ คือ ภูมิของสัตว์ที่มีขั้น ๕ ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณขั้น

ชาติ กล่าวโดยกาล มี ๓ ชาติ

๑) **ปฏิสนธิชาติ** คือ ปฏิสนธิกาล ได้แก่ ชาติปัจจุบัน

๒) สันตติชาติ คือ การเกิดที่สืบต่อจากปฏิสนธิกาล เรียกว่า ปวัตติกาล หรือ ปัจจุบันกาล

๓) ชณิกชาติ คือ การเกิดชั่วขณะเล็ก ๆ ของรูปนาม เรียกว่า ชณิกมรณะ เกิดขึ้น-ตั้งอยู่-ดับไป ทุกขณะจิต

ปฏิสนธิชาติ กล่าวโดยกำเหนิด มี ๔

๑) ชลาพุชกำเหนิด คือ เกิดในมดลูก เช่น คน สุนัข ช้าง ฯลฯ

๒) อัณฑชกำเหนิด คือ การเกิดในไข่ เช่น เป็ด ไก่ นก ฯลฯ

๓) สัมภเวชชกำเหนิด คือ การเกิดในที่เปียกชื้น เช่น หนอน เชื้อโรคต่าง ๆ

๔) โอปปาติกกำเหนิด คือ การเกิดของสัตว์ในอบายภูมิ เทวภูมิ และรูปภูมิ

สัตว์ที่จะไปเกิดในภพภูมิใด แล้วแต่กรรมภพของสัตว์นั้น กรรมจึงจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีตต่างกันไป

“แม้จะมีสายโลหิตและอาหารซึ่งเป็นเหตุภายนอกอันเดียวกัน แต่ทารกฝาแฝดนั้นยังมีสิ่งต่างกันให้เห็นได้” (พระพุทธโฆษาจารย์)

๑๑. ชาติปัจจุชาชาวมรณัง

ชาติ การเกิดของขั้นที่ ๕ ได้แก่ รูปและนาม เมื่อรูปนามเกิดแล้ว ก็มีความแก่ชราและความตายมรณา โสกะปริเทวทุกขโทมนัสอุปายาสก็มีมา

ชรา คือ ความแก่ “ความแก่ของวิปากนามขั้นที่ ๕ และนิพผันนรูปชื่อว่า ชรา” (ความแก่มีมาตั้งแต่เกิด ในขณะที่แรกที่เกิดว่าอุปาทะขณะเกิดขึ้น และ ฐิตีขณะตั้งอยู่ แล้วก็ถึงถึงกัณณะดับไป

นี้เรียกว่า แก่เกิดขึ้นแล้วตั้งแต่บัดนั้น เรียกว่า ชณิกชรา)

มรณะ คือ ตาย “ความจุติ ความเคลื่อนไหว ความแตกทำลาย ความหายไป มฤตยู ความทำกาล ความพวกลงขันร้ ความทิ้งซากศพไว้ ความขาดไปแห่งชีวิตินทรีย์จากหมู่สัตว์นั้น ๆ ของเหล่าสัตว์นั้น ๆ อันใด อันนั้นเรียกว่า มรณะ”

ชรา จำแนกเป็น ๙ ประเภท

- ๑) วโยวฏฺทชรา ได้แก่ ความแก่ที่ปรากฏเกิดขึ้นตามลำดับ
- ๒) สันตติชรา ได้แก่ ความแก่ของรูปนามที่เกิดขึ้นสืบต่อไม่ขาดสาย ตั้งแต่เกิดจนตาย
- ๓) ชณิกชรา ได้แก่ ฐิติขณะของรูปนามที่เกิดขึ้นติดต่อกัน
- ๔) ปากฺกชรา ได้แก่ ความแก่ที่ปรากฏชัด ความเหี่ยว ผมหงอก
- ๕) ปฏิจฺฉันนชรา ได้แก่ ความแก่ปกปิด เช่น ทารกเพิ่งเกิด ก็มีความแก่แล้ว
- ๖) อวิจิตรชรา ได้แก่ ความแก่ที่ไม่มีทางจะรู้ได้ เช่น ดวงดาว, วัตถุต่าง ๆ
- ๗) สวิจิตรชรา ได้แก่ ความแก่ที่มีทางรู้ได้ เช่น อาคารบ้านเรือน ต้นไม้
- ๘) ปรมัตถชรา ได้แก่ ความแก่ตามสภาวะแห่งปรมาตถธรรม
- ๙) บัญญัติชรา ได้แก่ ความแก่ที่สมมุติกกันขึ้นมา

อายุคน แบ่งออกเป็น ๓ วัย คือ

- ๑) ปฐมวัย คือ อายุตั้งแต่ ๑-๒๕ ปี
- ๒) มัชฌิมวัย คือ อายุตั้งแต่ ๒๕-๕๐ ปี
- ๓) ปัจฉิมวัย คือ อายุตั้งแต่ ๕๐-๗๕ ปี

วัยแบ่งออกได้ ๑๐ วัย ดังนี้

- ๑) มัณฑสภวัย ตั้งแต่เกิด-๑๐ ปี
- ๒) ขีปทาตสภวัย ตั้งแต่ ๑๐-๒๐ ปี
- ๓) วรณตสภวัย ตั้งแต่ ๒๐-๓๐ ปี
- ๔) พลตสภวัย ตั้งแต่ ๓๐-๔๐ ปี
- ๕) ปัญญาตสภวัย ตั้งแต่ ๔๐-๕๐ ปี
- ๖) หานิสภวัย ตั้งแต่ ๕๐-๖๐ ปี
- ๗) ปภารตสภวัย ตั้งแต่ ๖๐-๗๐ ปี
- ๘) วังกตสภวัย ตั้งแต่ ๗๐-๘๐ ปี
- ๙) โมมฺหตสภวัย ตั้งแต่ ๘๐-๙๐ ปี
- ๑๐) สยณตสภวัย ตั้งแต่ ๙๐-๑๐๐ ปี

พระพุทธองค์ ทรงทำหน้าที่ ๓ ประการ

- ๑) พุทธัตถจริยา หน้าที่ของความเป็นพระพุทธองค์
- ๒) โลกัตถจริยา หน้าที่สงเคราะห์ชาวโลกอย่างสมบูรณ์
- ๓) ญาตัตถจริยา หน้าที่สงเคราะห์พระประยูรญาติ

บัณฑิตพึงดำเนินรอยตามพระพุทธองค์ ควรวางแผนทางดำเนินชีวิตแต่ละวัย ๆ ว่าควรจะทำชีวิตอย่างไร

มรณะ ๔ ประเภท คือ

- ๑) สมมุติมรณะ คือ ความตายโดยสมมุติ
- ๒) สันตติมรณะ คือ ความตายที่เกิดสืบต่อกัน
- ๓) ขณิกมรณะ คือ ความตายชั่วขณะ ความดับของ
รูปนามทุกขณะจิต

- ๔) สมุจเฉทมรณะ คือ ความตายโดยเด็ดขาดของ
พระอรหันต์
- ๕)ชาติกขยมรณะ คือ ความตายที่สิ้นสุดในภพหนึ่ง
- ๖) อุปกมมรณะ คือ ความตายที่กำหนดอายุและกรรม
ที่ยังไม่สิ้น
- ๗) สรตมรณะ คือ ความตายที่ถึงกำหนด ทั้งอายุและ
กรรม
- ๘) ปุญฺยขยมรณะ คือ ความตายที่กำหนดขึ้นหมดบุญ
และกรรม
- ๙) กัมมขยมรณะ คือ ความตายเพราะสิ้นกรรม

ชาติ ความเกิดเป็นเหตุปัจจัยา **ชรามรณะ** จึงเป็นผลเกิดขึ้น
และนอกจากนี้ยังมีผลให้เกิดตามมาอีก ได้แก่ โสกะ (เศร้าโศก)
ปริเทวะ (รำไรรำพัน) ทุกขะ (ความทุกข์กาย) โทมนัส (ความทุกข์ใจ)
และอุปายาส (ความแค้นใจ) **อุปมาดังเริ่มโสกะ** คือการเอากะทะน้ำมัน
ตั้งไฟเดือด จนกระทั่งแห้งไปดังอุปายาส นี่คือนอกกตทุกข

เหตุที่เกิดโสกะ ฯลฯ เพราะ ญาติภยสนะ (ผู้สูญเสียญาติ)
โภคภยสนะ (สูญเสียทรัพย์) โรคภยสนะ (สูญเสียเพราะโรคภัย)
ศีลภยสนะ (ศีลวิบัติ) ทิฏฐิภยสนะ (สูญเสียเพราะมีจิตทิฏฐิ)

ชรามรณะ โสกะปริเทวะทุกขโทมนัสอุปายาสนี้ จะก่อให้เกิด
เป็นอนุสัยกิเลสนอนเนื่องเป็นอนุสัย และอนุสัยนี้ย่อมเป็นปัจจัยให้
เกิดอวิชชาต่อเนื่องกันไปเช่นนี้อย่างไม่ขาดสาย

อดีตกาล ได้แก่ อวิชชา-สังขาร

ปัจจุบันกาล ได้แก่ วิญญาณ-นามรูป-สฬายตนะ-ผัสสะ-เวทนา-

ตัณหา-อุปาทาน-ภพ

อนาคตกาล ได้แก่ ชาติ-ชรา-มรณะ-โสกะ ฯลฯ

นี่คือ อัทธา คือ กาล จำแนกเป็น ๓ กาลดังกล่าวข้างต้น

สันธิ คือ ธรรมที่เป็นเหตุและผลพึ่งต่อกัน ที่นั่นเรียกว่า สันธิ หมายถึง การสืบทอดของอดีต ปัจจุบัน อนาคต มีการสืบทอดหรือเชื่อมต่อกัน

กรรมมีอุปมาดังเมล็ดพืชที่มีพีชะอยู่ในเมล็ด เมื่อประสบกับ กาลสมัยอันควร มีเหตุปัจจัยสมควร ผลของกรรมก็เกิดขึ้น ดัง วิญญาณลงปฏิสนธิ วิญญาณเป็นเหตุปัจจัยในปัจจุบันกาล

สันธิ ๓ ได้แก่

๑) **สังขาร** เป็นอดีตเหตุ เชื่อมกับวิญญาณ เป็นปัจจุบันผล

๒) **เวทนา** เป็นปัจจุบันเหตุ เชื่อมกับตัณหา เป็นปัจจุบันผล (ให้เจริญสติที่ตัวผัสสะ)

๓) **กรรมภพ** เป็นปัจจุบันเหตุ เชื่อมกับชาติ เป็นอนาคตผล (ระหว่างตายกับเกิดใหม่) นี่คือการแสดงปฏิจลสมุปบาทโดยอนุโลม เป็นวิภูจจักร วิภูจสงสารอันยาวนานอันไม่ไม่เจือต้นเจือปลาย เป็นข้อควรคิดว่า เราจะตัดวิภูจสงสารที่เป็นวงจรอุบาทว์นี้ที่ตรงจุดไหน ?

เช่น แสดงตรงกลางถึงปลาย ได้แก่ เริ่มที่เวทนา-ตัณหา-อุปาทาน-ภพ-ชาติ-ชรา-มรณะ-อวิชชา-สังขาร-วิญญาณ-นามรูป-สฬายตนะ-ผัสสะ นี่ทำให้รู้ว่าตายแล้วต้องเกิดอีก

หรือ แสดงปฏิโลมจากปลายมาหาต้น ได้แก่ อวิชชา มีชาติชรา-มรณะเป็นปัจจัย ชาติชรา-มรณะมีภพเป็นปัจจัย .. ฯลฯ สังขารมีอวิชชาเป็นปัจจัย นี่ทำให้รู้ว่า อะไรหนอเป็นต้นเหตุให้เกิดสิ่งนี้ ๆ

หรือ แสดงตั้งแต่กลางมาถึงต้น ได้แก่ ตัณหา มีเวทนาเป็นปัจจัย .. ฯลฯ สังขารมีอวิชชาเป็นปัจจัย นี่ทำให้รู้ว่าชีวิตของเราในปัจจุบันนี้เป็นทุกข์ และทุกข์เกิดมาจากอะไรเป็นปัจจัย ควรจะแก้ปัญหาคือจุดใด ในกรณีนี้เมื่อสาวไปหาเหตุที่ทำให้ทุกข์เวทนาเกิด เพราะมีผัสสะเป็นเหตุ เพราะมีสพ่ายตนะ เพราะมีนามรูป เพราะมีวิญญาณ เพราะมีสังขาร เพราะมีอวิชชาเป็นปัจจัย

เมื่อรู้อวิชชาเป็นต้นเหตุ เราจึงหาทางแก้ไขที่ต้นเหตุว่าเราจะดับอวิชชาได้อย่างไร ? และแน่นอนว่าไม่มีทางอื่นใดนอกจากการปฏิบัติธรรมเท่านั้น ทำอวิชชาให้เกิดขึ้นมาดับอวิชชา และการทำอวิชชาให้เกิดขึ้นคือ ปัญญา ปัญญาคือ สุตมยปัญญา จินตามยปัญญา และภาวนามยปัญญา การภาวนาตามคำสอนของพระพุทธองค์ ได้แก่ การเจริญสมถวิปัสสนากรรมฐาน หรือ การเจริญสตินั่นเอง ได้แก่ สติปัฏฐาน วิปัสสนาภูมิ โพธิปักขิยธรรม (องค์ตรัสรู้) ฯลฯ เป็นต้น

ดังนั้น เมื่อรู้เช่นนี้แล้ว ก่อนที่จะปฏิบัติธรรมหรือเจริญสติ ควรศึกษาแนวทางการปฏิบัติให้เข้าใจอย่างดีเสียก่อน หากเปรียบเหมือนการเดินทางไปสู่จุดหมาย จำเป็นจะต้องศึกษาแผนที่เดินทางสำรวจเส้นทางและรายละเอียด ตลอดจนความพร้อมสำหรับการเดินทางนั้นได้ การปฏิบัติธรรมก็เช่นเดียวกันนั้น

การจำแนกปฏิจจสมุปปาท ออกเป็น ๔ หมวด คือ

- ๑) อวิชชา กับ สังขาร คือ **อดีตเหตุ**
- ๒) วิญญาณ-นามรูป-สพ่ายตนะ-ผัสสะ-เวทนา คือ **ปัจจุบันผล**
- ๓) ตัณหา-อุปาทาน-กรรมภพ คือ **ปัจจุบันเหตุ***
- ๔)ชาติ-ชรา มรณะ คือ **อนาคตผล**

ปัจจุบันเหตุ* ได้แก่ ตัณหา*-อุปาทาน-กรรมภาพ การจำแนก
แนวนี้ แสดงให้พิจารณาตัณหาปัจจุบันเหตุ เมื่อดับตัณหา*ได้ อวิชชา
ก็ดับ เมื่ออวิชชาดับชาติ-ชรามรณะ ฯ ที่เป็นอนาคตผล ก็ไม่มี

วิญญะ คือ การหมั่นเวียน “ธรรมเหล่านี้โดยอ้อมหมั่นเวียนอยู่
เรื่อย ๆ ธรรมเหล่านั้นเรียกว่า วิญญะ” มีอยู่ ๓ อย่าง

๑) กิเลสวิญญ์ ได้แก่ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน สมุฏฐาน คือ
โสกะปริเทวทุกขฯ กลายมาเป็นอาสวธรรม ๓ ได้แก่ กามาสวะ
ภิกขุสสวะ และภวาสวะ (ส่วนอวิชชาสวะเป็นที่ ๔ ได้แก่ตัวอวิชชา)

๒) กรรมวิญญ์ ได้แก่ กรรมภาพ

๓) วิปากวิญญ์ ได้แก่ ชาติ ชรามรณะโสกะปริเทวทุกขฯ

มูล ได้แก่ ตัณหา อุปาทาน

ภวจักร ๒ ได้แก่ อวิชชา* -สังขาร-๗๗ ผัสสะ-เวทนา
คือ ภวจักรแรก (ปุพพันธภวจักร)

ตัณหา* -อุปาทาน-ภพ-ชาติ-ชรามรณะ ฯ คือ ภวจักรหลัง
(อปปรันตภวจักร)

ปฏิฐานนัย คัมภีร์ปฏิฐาน หรือ มหาปฏิฐาน

ปฏิฐาน คือ ปกรณ์ ๑ ใน ๗ ปกรณ์ของพระอภิธรรม ซึ่งประกอบด้วย สังคณี วิภังค์ บุคคลบัญญัติ กถาวัตถุ ธาตุกถา ยมก และปฏิฐาน

ปฏิฐาน เป็นคัมภีร์หรือปกรณ์ที่มีเนื้อหามากที่สุด ได้แสดงเนื้อหาเกี่ยวกับปัจจัยไว้ถึง ๒๔ ปัจจัย ได้แก่

๑) เหตุปัจจัย	๒) อารัมมณปัจจัย
๓) อธิปตปัจจัย	๔) อนันตรปัจจัย
๕) สมันตรปัจจัย	๖) สหชาตปัจจัย
๗) อัญญมัญญปัจจัย	๘) นิสสยปัจจัย
๙) อุปนิสสยปัจจัย	๑๐) ปุเรชาตปัจจัย
๑๑) ปัจจชาตปัจจัย	๑๒) อาเสวนปัจจัย
๑๓) กรรมปัจจัย	๑๔) วิปากปัจจัย
๑๕) อาหารปัจจัย	๑๖) อินทริยปัจจัย
๑๗) ฌานปัจจัย	๑๘) มรรคปัจจัย
๑๙) สัมปยุตตปัจจัย	๒๐) วิปยุตตปัจจัย
๒๑) อัตถปัจจัย	๒๒) นัตถปัจจัย
๒๓) วิคตปัจจัย	๒๔) อวิคตปัจจัย

ปฏิฐาน คือ “ที่ชื่อว่าปฏิฐานด้วยอรรถที่ว่า แสดงปัจจัยมีประการต่าง ๆ มีเหตุปัจจัย เป็นต้น”

“เมื่อแสดงโดยละเอียด ย่อมแสดงถึงอรรถคือปัจจัย ฐานะ

คือปัจจัยทั้งหลาย มีประการต่าง ๆ มีเหตุเป็นต้น เพราะอยู่ในภพภพนี้ เพราะเหตุนี้ชื่อว่า ปฏิจจกัน

พระอัสสิ แสดงธรรมให้อุปติสสะ (พระสารีบุตร)

“เอ อัมมา เหตุปฏิกวา เตสัง เหตุง ตถาคโต
เตสัณ จ โย นิโรธ จ เอวัง วาที มหาสมโณฯ

ธรรมทั้งหลาย ย่อมเกิดแต่เหตุ พระตถาคตย่อมตรัสเหตุ และ
ความดับของสิ่งนั้น พระพุทธองค์ทรงสอนอย่างนี้” (วินัย ๔/๖๙ เภรคาถา)

“ธรรมทั้งหลาย” หมายถึง กุศลธรรม อกุศลธรรม อัพยาทธรรม

“ย่อมเกิดแต่เหตุ” หมายถึง ด้วยอำนาจแห่งปัจจัย ได้แก่ ปัจจัย
๒๔ ที่จะกล่าวต่อไปนี้

๑) เหตุปัจจัย ปัจจัยคือ เหตุ ได้แก่ เหตุ ๖ คือ โลภะ โทสะ
โมหะ อโลภะ อโทสะ อโมหะ

๒) **อารัมมณปัจจัย** คือ อารมณ ๖ ได้แก่ รูปารมณ ฌัทารมณ
คันธารมณ รสารมณ โผฏฐัพพารมณ และธรรมารมณ

อารมณนี้หลีกเลี่ยงไม่ได้ เมื่อเกิดขึ้นต้องต้อนรับ แต่จะใช้
จิตดวงไหนพิจารณาทั้งอารมณที่ดี และไม่ดียด้วยโยนิโสมนสิการ เช่น
เมื่อมีอารมณโกรธ ก็จะต้องมีสติต้อนรับอารมณนี้ให้ได้ หรือแม้
กระทั่งอารมณดีก็ทำนองเดียวกัน เป็นโลกธรรม อารมณทุกอย่างลง
ไตรลักษณ์ทั้งหมด ยึดหลักชดใช้กรรมเร็ว หมดเร็ว วัฏฏะสั้นเร็ว !

“อารมณแก่ไม่ได้ ต้องแก้ที่ใจตนเอง”

๓) **อธิปัตติปัจจัย*** คือ ปัจจัยอุดหนุนกันโดยความเป็น
อธิปัตติเป็นใหญ่ ได้แก่ อธิบาท อธิปัตติ ๔ คือ ฉันทาธิปัตติ วิริยธิปัตติ
จิตตธิปัตติ วิมังสาธิปัตติ ๔ ประการนี้เป็นคุณเครื่องไปสู่ความสำเร็จ
ทั้งทางคตโลกและคตธรรม

๔) อนันตรปัจจัย คือ ปัจจัยที่ไม่มีระหว่างกัน ได้แก่ การเกิดของจิตดวงแรกเกิดขึ้นและมีจิตดวงที่สองเกิดสืบต่อทันที ไม่มีระหว่างกัน เช่น โคตรภูญาณเกิดแล้วดับแล้วมรรคจิตเกิดสืบต่อทันทีที่ไม่มีระหว่างกัน

๕) สมันตรปัจจัย คือ ปัจจัยที่ไม่มีระหว่างกันแน่นอน มีความหมายเช่นเดียวกับอนันตรปัจจัย ซึ่งเป็นการยั่วว่าไม่มีระหว่างกันอย่างแน่นอน เว้นจิตดวงสุดท้ายของพระอรหันต์

๖) สหชาติปัจจัย คือ ปัจจัยโดยเกิดร่วมกัน ได้แก่ นามรูป เป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน มหาภูตรูปเป็นปัจจัย จิตและเจตสิกทั้งหลายเป็นปัจจัยช่วยอุดหนุนแก่จิตตชรูป นามและรูปเป็นปัจจัยขณะปฏิสนธิ รูปทั้งหลายอุดหนุนนามบางขณะได้ บางขณะไม่ได้

๗) อัญญมัญญปัจจัย คือ ปัจจัยที่อาศัยซึ่งกันและกัน ได้แก่ การอาศัยกันเกิดขึ้นของรูปนามขันธ์ ๕ จิต เจตสิก รูป กล่าวคือ นามขันธ์ ๕ เป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน มหาภูตรูป กรรม จิต อุตุ อาหารเป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน นามและรูปเป็นปัจจัยซึ่งกันและกันในปฏิสนธิขณะ

๘) นิสสยปัจจัย คือ ปัจจัยโดยเป็นที่อาศัย ได้แก่ การอาศัยกันเกิดของรูปนาม คือ จิต เจตสิก รูป

๙) อุปนิสสยปัจจัย คือ ปัจจัยโดยเป็นที่อาศัยอย่างแรงกล้าของปัจจุบันธรรม อันได้แก่ กุศล อกุศล อัพยาท จิต เจตสิก รูป และนิพพาน แยกได้ ๓ ประเภท ได้แก่ (๑) อารัมมณ (อารมณ์ ๖)

(๒) อนันตรูปนิสสยปัจจัย (ช่วยอุดหนุนอย่างไม่มีระหว่างกันอย่างแรงกล้าของปัจจุบันธรรม) (๓) ปกตูปนิสสยปัจจัย คือ ธรรมที่ทำแล้วด้วยดี ด้วยกุศล อกุศล อัพยาทเป็นปกติด้วยอำนาจของปัญญา-

ศรัทธา หรือกิเลสโลภ โกรธ หลง และได้รับผลนั้นสมควรแก่เหตุ (อุปาทกเหตุ) เพราะตนทำเอง ๑ และเกิดเพราะสิ่งภายนอก แล้วนำมาพิจารณาให้เป็นกุศล-อกุศล-อัปยาคตได้ ๑ (อุปเสวิกเหตุ)

๑๐) ปุเรชาตปัจจัย คือ ปัจจัยโดยการเกิดก่อน

๑๑) ปัจฉิมชาตปัจจัย คือ ปัจจัยโดยการเกิดทีหลัง

ผู้ปฏิบัติ พึงพิจารณาว่า นามรูปที่เกิดก่อนและนามรูปที่เกิดทีหลังโดยอาศัยปัจจัยเป็นที่อาศัย ปัจจัยข้อ ๘) ๙) ๑๐) ๑๑) นี้มีความสำคัญยิ่ง เพราะเหตุว่าปัจจุบันธรรมเกิดที่รูปนามชั้น ๕ และดับที่รูปนามชั้น ๕ การพิจารณาสภาวธรรมไม่พึง หลีกหนีรูปนามชั้น ๕ เป็นอันขาด พึงกำหนดไปที่วัตถุ ๖ คือ ทวาร ๖ อารมณ์ ๖ คือ รูปวิมูขณ ๖ คือนาม สภาวธรรมปัจจุบันเกิดที่ไหนดับที่นั่น พึงกำหนดตรงนี้ให้ทันปัจจุบัน

๑๒) อาเสวนปัจจัย คือ ปัจจัยโดยการทำบ่อย ๆ หรือ ทำให้ชิน ได้แก่ การเสพอารมณ์ของชวนจิต มีอำนาจส่งผลให้จิตดวงต่อ ๆ กันไปให้เกิดผลด้วย จึงให้ทำกุศลบ่อย ๆ นึกถึงบุญบ่อย ๆ หรือ เบิกบุญอุทิศบุญบ่อย ๆ ทั้งวัน เป็นต้น

๑๓) กรรมปัจจัย คือ ปัจจัยโดยกรรม คือ เจตนา ได้แก่ กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม กรรมบถ ๑๐ และกรรม ๑๖ เป็นต้น การกระทำการเกิดเพราะใจเป็นผู้สั่ง “เจตนาคือตัวกรรม” คือ เจตสิกภายในจิต จึงให้คิดพิจารณาโยนิโสมนสิการเสียก่อนแล้วจึงทำ และโยงไปถึงสหชาตปัจจัยที่เกิดร่วม

๑๔) วิปากปัจจัย คือ ปัจจัยโดยความเป็นผลกรรม ได้แก่ วิปากในวิมูขะ ๓ วิปากเกิดจากกรรม กรรมเกิดจากกิเลส กิเลสเกิดจากวิปาก จึงเป็นวิมูขะ ๓ วิปากปัจจัยคือ วิปากจิต ทำหน้าที่

จติ-ปฏิสนธิ-ภวังคจิตไปในวิภูฏสงสาร

๑๕) **อาหารปัจจัย** คือ ปัจจัยโดยการเป็นเครื่องหล่อเลี้ยง ได้แก่ รูปอาหาร ๑, นามอาหาร ๓, เป็นปัจจัยบันนิกรรม (ธรรมที่ไม่เป็นปัจจัย) อาหารมีส่วนกระตุ้นร่างกายจิตใจเป็นเหตุกุศล อกุศล และอภัยกตได้ และอาหารสัปปายะเป็นเหตุแห่งการบรรลุธรรม ถ้าไม่สัปปายะก็เกิดอกุศลได้ ทั้งนี้รวมไปถึงอุตุและอากาศด้วย

๑๖) **อินทรีย์ปัจจัย** คือ ปัจจัยโดยความเป็นใหญ่ในหน้าที่ ได้แก่ อินทรีย์ ๕ ในเวทนา อินทรีย์ ๕ ในโผธิปักขิยธรรม อินทรีย์ ๖ โดยทวาร ๖ และอินทรีย์ ๒๒ (เว้นการรูป ๒)

๑๗) **ฌานปัจจัย** คือ ปัจจัยที่จิตเป็นฌาน ได้แก่ องค์ฌาน ๕ คือ วิตก วิจาร ปีติ สุข และ เอกัคคตา (อัญญสมานาเจตสิก ๔ ดวง) สุนิหรีย์ในเวทนา เอกัคคตา-อุเบกขา (อุเบกขินทรีย์ในเวทนา) ทำหน้าที่ต่าง ๆ กันไป

๑๘) **มรรคปัจจัย** คือ ปัจจัยโดยเป็นมรรค ได้แก่ มรรคมีองค์ ๘, มรรคจิต ๔ พึงพิจารณาปัจจัยโดยความก้าวสู่กระแสพระนิพพาน (โสดาปัตตียังคะ ๔) โสดาปัตนสูตร (อินทรีย์ ๕ ในเวทนา) ปฐมโสดาสสูตร (อินทรีย์ ๕ ในโผธิปักขิยธรรม)

๑๙) **สัมปยุตตปัจจัย** คือ ปัจจัยประกอบกันได้แก่ นามเป็นปัจจัยกับนาม กล่าวคือ สัพพจิตตสาธารณเจตสิกที่เกิดกับจิตได้ทุกดวงและเจตสิกอื่นที่ประกอบจิตเป็นสัมปยุตตปัจจัยให้มีการเกิด-ดับพร้อมกัน อาศัยวัตถุเดียวกัน มีอารมณ์อย่างเดียวกัน จิตเป็นผู้คิด เจตสิกเป็นผู้ปรุง เช่นนี้ตลอดไป

๒๐) **วิปยุตตปัจจัย** คือ ปัจจัยที่ไม่ประกอบกัน ได้แก่ นามรูปประกอบกับนามรูปโดยอำนาจวิปยุตตที่ไม่พร้อมด้วย ๔

ประการเหมือนลัมปยุตตปัจจัย กล่าวคือ เกิด-ดับพร้อม แต่ไม่กลมกลืน ดุจเอารสเปรี้ยว, หวาน, เค็ม, ขม, เผ็ด มารวมกัน แต่รสของแต่ละรสต่างเป็นเอกเทศกัน ดังนี้ ทำให้สามารถแยก रूप แยกนาม เห็นความเกิด-ดับได้ชัดเจนขึ้น อุทัยพพญาณเกิดชัดเจนขึ้น

๒๑) *อตฺถิปัจจัย* คือ ความมีเป็นปัจจัย ได้แก่ ธรรมที่เป็นปัจจัยกับปัจจัยันธรรมของรูปกับนามอุปถัมภ์กัน ดุจปัจจัยคือแผ่นดิน และต้นไม้คือปัจจัยันธรรม หมายถึงจิต เจตสิก และรูปที่มีอุปาทะลีสติ-ภังคขณะ (ไม่มีนิพพานเพราะเป็นปัจจนิกธรรม ไม่เป็นปัจจัยใน ๒๔) ดุปัจจัยข้อ ๑๐-๑๑ ประกอบ จะทำให้เห็นนามรูปปริจเฉทญาณชัดเจนขึ้น

๒๒) *นตฺถิปัจจัย* คือ ความไม่มีเป็นปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยันธรรมที่เกิดขึ้นได้เพราะความไม่มีของจิตดวงอดีตและอนาคต คงมีเฉพาะดวงปัจจุบัน เรียกว่า นตฺถิ เพราะไม่มีปัจจัยแรกและหลัง ดุจต้องมีตำแหน่งว่างลง จึงทำให้เกิดการแต่งตั้งบรรจเจ้าหน้าทีคนใหม่ให้ดำรงตำแหน่ง และมีเฉพาะตำแหน่งปัจจุบันเท่านั้น จะเห็นภังคขณะชัดเจนขึ้น

๒๓) *วิคตปัจจัย* คือ ปัจจัยที่ต้องปราศไป ได้แก่ ปัจจัยันธรรมเก่าหมดไป ทำให้ปัจจัยันธรรมเกิดขึ้น จิตดวงแรกเป็นอุปาทะลีสติ-ภังคะ แล้วจิตดวงปัจจุบันจึงเกิดขึ้นได้ ดุจตะวันลับฟ้าจึงมีดวงจันทร์ขึ้นนั้น

๒๔) *อวิคตปัจจัย* คือ สภาวะที่ไม่ต้องปราศไป ได้แก่ ปัจจัยันธรรมยังคงมีอยู่ ปัจจัยันธรรมจึงเกิดขึ้นได้ ดุจเต่าปลา ต้องอาศัยน้ำที่มีอยู่ จิตและเจตสิกก็เช่นเดียวกัน อารมณมีอยู่ วิญญาณจึงเกิดความหมายเหมือนอตฺถิปัจจัย

ปัจจัย ๒๔ เกิดได้ในจิต ๗๑ ดวง กล่าวคือ จิตทั้งหมด ๘๙ มีจิตที่เป็นเหตุกจิต ๑๘ ดวงเท่านั้น ที่ปัจจัย ๒๔ เกิดไม่ได้ ดังนั้น จิต ๗๑ ดวงจึงมีปัจจัย ๒๔ ประจักษ์ ซึ่งมีทั้งกุศลจิต อกุศลจิต และอัปายกต และปัจจัยดังกล่าวเป็นปัจจัยบั้นธรรม (มีบางปัจจัยไม่เป็นปัจจัยบั้นธรรม เรียกว่า ปัจจัยนิกรรม เช่น อาหารปัจจัย เป็นต้น)

อัปายกตธรรม เป็นธรรมอุดหนุนแก่อัปายกตธรรมได้ในจิตของพระอรหันต์ ด้วยอำนาจอารมณ์ปัจจัย ได้แก่ กามาวจรวิบากจิต ๒๓ กามาวจรกิริยาจิต ๑๑ อากิญจัญญายตนจิต ๑ เนวสัญญานาสัญญายตนจิต ๑ กิริยาอภิญญาจิต ๑ และผลจิต ๔ เจตสิก ๓๖ เช่น ขณะกำลังพิจารณานิพพาน

สรุปเนื้อหาเชิงปฏิบัติท้ายบท

เรื่องปฏิฐานทั้ง ๒๔ ปัจจัยนี้ พิจารณาแล้วสรุปลงที่รูปนามขันธ์ ๕ आयตนะ ธาตุ อินทรีย์ ลัทธิและปฏิจลสมุปปาท นั่นคือ วิปัสสนาภูมิทั้ง ๖ และอยู่ที่ในตัวเราทั้งหมดทั้ง ๒๔ ปัจจัย

จงพิจารณาเหตุปัจจัยอันเป็นเหตุที่ทำให้เกิดรูปนามเหล่านี้ให้เข้าใจชัด ผลที่จะได้รับคือ ความรู้ หรือญาณที่รู้เหตุปัจจัยแห่งการเกิดรูปนาม เรียกว่า “ปัจจัยปริคคหญาณ” ญาณที่ ๒ ในญาณ ๑๖ และเมื่อมีอินทรีย์แก่กล้าขึ้น ท่านอาจเห็นความเกิดดับของรูปนามในสัมมสนญาณเป็นลำดับต่อไป เพราะทุกสิ่งล้วนเกิดขึ้น-ตั้งอยู่-ดับไป เกิด-ดับ ๆ อยู่ตลอดเวลา เป็นอนิจจัง-ทุกขัง-อนัตตา

“ผู้พิจารณาไตรลักษณ์อยู่อย่างไม่มีกลางวันกลางคืน ท่านทั้งหลายเหล่านั้นคือ ผู้ที่ได้ถือกุญแจเปิดประตูพระนิพพานไว้ในกำมือแล้ว” (ภักทเทรตตคาถา)

ปริเฉทที่ ๔
กรรมฐานสังคหวิภาค

ปริเฉทที่ ๔ กัมมัญฐานสังคหวิภาค

กรรมฐาน คือ ฐานที่ตั้งแห่งการงานของจิต มี ๒ อย่าง ได้แก่

- ๑) สมถกรรมฐาน
- ๒) วิปัสสนากรรมฐาน

๑. สมถกรรมฐาน

สมถกรรมฐาน คือ *ธรรมชาติโดยอ้อมยังกิเลสให้สงบ ธรรมชาตินั้นเรียกว่า สมถะ* (กิเลสหมายถึง ปริยัญฐานกิเลส ได้แก่ กิเลสชั้นกลางที่ฟุ้งภายในจิต)

สมถสังคหะ มี ๗ สังคหะ ๔๐ วิธี

- ๑.๑ กสิณสังคหะ ๑๐ วิธี
- ๑.๒ อสุภสังคหะ ๑๐ วิธี
- ๑.๓ อนุสติสังคหะ ๑๐ วิธี
- ๑.๔ พรหมวิหาร ๔ วิธี
- ๑.๕ อาหาเรปฏิกูลสัญญา ๑ วิธี
- ๑.๖ จตุธาตุววัตถาน ๑ วิธี
- ๑.๗ อรูปกรรมฐาน ๔ วิธี

คนจริต ๖ ควรเจริญกรรมฐานให้เหมาะกับจริต ดังนี้

๑. ราคจริต ให้เจริญอสุภกรรมฐาน
๒. โทสจริต ให้เจริญเมตตา (อัปมัณญา) หรือวรรณกสิณ

(แดง,ขาว,เหลือง,เขียว)

๓. โมหะจิต ให้เจริญกุศลดิน น้ำ ลม ไฟ (ภูตกุศล)

๔. สัทธาจิต ให้เจริญอนุสติ เช่น พุทธานุสติ หรือ จาคานุสติ เป็นต้น

๕. พุทธิจิตหรือปัญญาจิต ให้เจริญกายคตาสติ จตุธาตุววัตถาน หรือ อาหาเรปฏิกูลสัญญา

๖. วิตกจิต ให้เจริญอานาปานสติ

สาธารณจิต สำหรับคนทั่วไปที่มีจิตไม่แน่นอน ได้แก่ อรูปกรรมฐาน ภูตกุศล (มหาภูตรูปกุศล ๔) อาโปกุศล อากาสกุศล เป็นต้น

อภ્યાส ๖ ประการ สำหรับผู้ปฏิบัติธรรม บังเกิดผลดี ควรมีอภ્યાส ดังนี้

๑) อโลภทัชชาสย (อโลภ)

๒) อโทสทัชชาสย (อโทส)

๓) อโมหทัชชาสย (อโมห)

๔) เนกขัมมทัชชาสย (ละกาม)

๕) ปวิเวกทัชชาสย (สงบสงัด)

๖) นิสสรณทัชชาสย (สละออก)

ผู้ปฏิบัติ ควรจดจำคำพูดที่เป็นไตรปิฎก ๓๒ ประการ เพราะเป็นคำกล่าวที่ขัดขวางต่อมรรคผลนิพพาน (มีรายละเอียดอยู่ในเล่ม ๔ ข้อ ๒๕ หน้า ๒๕-๒๗ ข้อ ๑๒๖ หน้า ๑๑๖-๑๑๗)

อนึ่ง ให้จดจำกับบุคคล สถานที่ และสิ่งที่ไม่สมควร ดังนี้

๑) บุคคลผู้มีปกติชอบบำรุงประจบประหม่อมร่างกาย (รักสวยรักงาม)

- ๒) บุคคลที่ชอบพูดติรัจฉานกถา ๓๒ ประการ (พูดเพ้อเจ้อ)
 - ๓) บุคคลที่ไม่มีศีลคุณ สมาธิคุณ (ทุศีล)
 - ๔) ให้งดเว้นอาหารที่ไม่ควร เช่น อาหารที่ไม่พอใจ (อาหารที่ไม่พอใจ จิตใจย่อมชุ่มชื่นอารมณ์ดี) อาหารรสจัด เป็นต้น
 - ๕) ให้งดเว้นอากาศที่ไม่สบาย
 - ๖) พึ่งหลักอิริยาบถที่ไม่สบาย เช่น นั่งพิง เป็นต้น
 - ๗) พึ่งหลักสถานที่ที่ทําให้วุ่นเหิงหาวนอน เช่น ให้ออกไปอยู่กลางแจ้ง หรือ ทำอาโลกสัญญา
 - ๘) พึ่งหลักเลี้ยงเครื่องแต่งกายที่รัดตึงเกินไป รวมทั้งเครื่องประดับตกแต่งร่างกายอื่น ๆ
 - ๙) อย่าตั้งความหวังหรือคาดหวัง พึ่งสัจจะความวุ่นวายทั้งหลายออกให้หมดและทำจิตใจให้ร่าเริงสบาย ๆ
- อัปนาโกศล** คือ ความฉลาดในการใช้ปัญญาปฏิบัติสมาธิ ๑๐ ประการ
- ๑) พึ่งท้าวตฤให้สลวย ได้แก่ สุขภาพร่างกายและเครื่องแต่งกายสะอาด รวมถึงจิตใจด้วย
 - ๒) อินทรีย์สมตฺตา คือ อินทรีย์เสมอกันในศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา
 - ๓) ฉลาดในนิมิต คือ มีผู้รู้หรือครูอาจารย์ที่เป็นกัลยาณมิตรที่ดีแนะนำใกล้ชิด
 - ๔) ยกจิตในสมัยที่ควรยก ได้แก่ การยกจิตขึ้นสู่อารมณ์ (มิให้ละจากกรรมฐาน) ให้เป็นปัจจุบัน

๕) ข่มจิตในสมัยที่ควรข่ม ได้แก่ เมื่อขาดความเพียรท้อใจ ให้เพิ่มความอดิเรม ลงมือ และบากบั่น ปลุกใจ ถ้าฟุ้งก็ให้ข่มใช้ ความเพียรพยายามยิ่งขึ้น

๖) ทำจิตให้รำเริง โดยพิจารณาสังเวควัตถุ ๘ ได้แก่ ๑. นึกถึงว่าเกิดใหม่เป็นทุกข์ ๒. ชราเป็นทุกข์ ๓. เจ็บเป็นทุกข์ ๔. ตายเป็นทุกข์ ๕. อบายภูมิเป็นทุกข์ ๖. วัฏฏมूलเป็นทุกข์ ๗. การแสวงหาปัจจัยสี่เป็นทุกข์ ๘. นึกถึงพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ

๗) เพ่งดูจิตอยู่เฉย ๆ ในสมัยที่ควรเฉย ได้แก่ มีสติรู้ตัวสม่ำเสมอ

๘) หลีกจากบุคคลที่ไม่ควรเสพ ได้แก่ คนที่มีจิตไม่สงบ คนที่ไม่เคยปฏิบัติธรรม

๙) เสพแต่บุคคลที่ควรเสพ ได้แก่ คนที่ตั้งใจปฏิบัติและกัลยาณมิตร

๑๐) น้อมจิตไปในสมานนั้น ๆ ได้แก่ การน้อมจิตไปในเป้าหมาย คือ ความพ้นทุกข์

บัณฑิตไม่พึงละสัมมาวายามะ ความเพียรนี้เสีย ดุจแมลงผึ้งรู้เวลาค้างเคล้าหาน้ำหวานเกสรดอกไม้ยามเช้า ไม่เร็วจนเลยไป และไม่เฉื่อยช้าจนตะวันฉาย

ผู้ปฏิบัติต้องเตรียมความพร้อม ด้วยการปล่อยวางในเรื่องดังต่อไปนี้

๑) ห่วงที่อยู่	๒) ห่วงพ่อ-แม่ ลูก ภรรยา คนใกล้ชิด
๓) ห่วงญาติตระกูล	๔) ห่วงลาภ,ทรัพย์สิน, รายได้

- ๕) ห่วงหมู่คณะและบริวาร ๖) ห่วงการศึกษา
 ๗) ห่วงธุรกิจทางไกล ๘) ห่วงสุขภาพ, โรคภัย, อาหาร
 ๙) ห่วงการแสดงฤทธิ์ ๑๐) ห่วงการงานก่อสร้าง
 ๑๑) ห่วงสถานที่และทิศทาง ๑๒) อื่น ๆ เช่น วิตกกังวลนานา
 แวดล้อมแห่งใหม่

**สถานที่ที่ควรเลือกสำหรับผู้ปฏิบัติที่เริ่มต้นปฏิบัติใหม่ ควรด
 วนสถานที่ดังต่อไปนี้**

๑) วิหารใหม่	๒) วิหารเก่า
๓) วิหารใหญ่เกินไป-เล็กเกินไป	๔) ไกลสระน้ำ
๕) ไกลสวนดอกไม้	๖) ไกลสวนผลไม้
๗) ไกลต้นไม้กินได้	๘) ไกลสถานที่ที่คน
๙) ไกลทางเดิน	ไปมาบ่อย
๑๐) มีวิสาขาคบคูล (คนพาล)	๑๑) ไกลเมือง-นคร
๑๒) ไกลมหรสพ	๑๓) ไกลสถานที่ที่มีผีดู
๑๔) สถานที่ที่ไม่มีกัลยาณมิตร	

การเจริญสมถกรรมฐาน เพื่อให้เกิดสมาธิมี ๓ ขั้น คือ

- ๑) บริกรรมภาวนา
- ๒) อุปจาระภาวนา
- ๓) อัปปนาภาวนา

องค์ฌาน ฌาน คือ การเพ่งอารมณ์ จนใจแน่วแน่เป็น
 อัปปนาสมาธิ ภาวะจิตสงบ ประณีต ซึ่งมีสมาธิเป็นองค์ธรรมหลัก

ฌาน ๔ คือ

๑) ปฐมฌาน มีองค์ ๕ คือ วิตก วิจาร์ ปีติ สุข เอกัคคตา

๒) ทุติยฌาน มีองค์ ๓ คือ ปีติ สุข เอกัคคตา

๓) ตติยฌาน มีองค์ ๒ คือ สุข เอกัคคตา

๔) จตุตถฌาน มีองค์ ๒ คือ อุเบกขา เอกัคคตา

ฌาน ๕ ตามแบบพระอภิธรรม เพิ่มทุติยฌานเป็นองค์ ๔ คือ วิจาร์ ปีติ สุข เอกัคคตา และจนถึงฌาน ๕ ปัญจฌาน

คำเตือน อนึ่ง สำหรับผู้ปฏิบัติสมถกรรมฐาน การนั่งสมาธิ ส่วนใหญ่ มักจะติดความสุขสงบอยู่แค่องค์ฌาน ปีติ และ สุข และ ก็พอใจ (นิกันติ) อยู่เพียงเท่านั้น ทำให้การปฏิบัติไม่ก้าวหน้า เพราะ นิกันติความพอใจเป็นอุปกิเลส และเรื่องการเจริญฌานเป็นของยาก ต้องมีบารมีสั่งสมมาแต่อดีตชาติ ถึงแม้จะได้ฌานแล้วก็ตามก็ยังไม่ พ้นทุกข์ เพราะจะติดอยู่ในอิทธิฤทธิ์ของฌานว่ามีคุณวิเศษสามารถรู้ วาระจิตผู้อื่น เป็นต้น ในสมัยที่พระพุทธองค์เป็นพระโพธิสัตว์ได้เคย ไปเรียนฌานกับท่านอาจารย์อาฬารดาบสและอุทกดาบส จนสำเร็จ ฌานสมาบัติ แต่พระองค์ไม่ทรงสรรเสริญ เพราะไม่ใช่ทางพ้นทุกข์ จึงปลื้มตัวออกไปมุ่งหาโมกขธรรมจนสำเร็จ

อย่างไรก็ดี ผู้มาใหม่ถ้ามีพื้นฐานสมถะ (สมาธิ) มาบ้างก็ สามารถจะศึกษาและเข้าใจการปฏิบัติเจริญวิปัสสนาได้ดีขึ้น จึงควร ศึกษาวิปัสสนากรรมฐานและปฏิบัติต่อไป อย่าพอใจอยู่เพียงความ สงบหรือติดสุขในฌาน

๒. วิปัสสนากรรมฐาน

วิปัสสนากรรมฐาน คือ การฝึกอบรมเจริญปัญญา ให้เกิดความรู้ ความเข้าใจให้รู้เท่าทันตามความเป็นจริง เห็นไตรลักษณ์ ถอนความหลงผิดในสังขาร จนเกิดปัญญารู้แจ้งชัดภาวะของสิ่งทั้งหลายตามที่เป็นจริง

กิลีส ๓ ระดับ

๑) **วิติกมกิลีส** ได้แก่ กิลีสหายาบที่แสดงออกทางกาย วาจา ทำจัดได้ด้วยศีล

๒) **ปริยฐานกิลีส** ได้แก่ กิลีสอย่างกลาง ทำให้เกิดความพึงในจิตใจ ทำจัดด้วยสมาธิ

๓) **อนุสัยกิลีส** ได้แก่ กิลีสที่นอนเนื่องอยู่ในชั้นธัมมทาน เมื่อกระทบกับอารมณ์จะฟุ้งดวงกวนตะกอนกันภาชนะ ต้องทำจัดด้วยการเจริญภาวนา หรือ วิปัสสนากรรมฐาน

อนุปัสสนา ๓ ได้แก่

๑) **อนิจจานุปัสสนา** คือ การพิจารณาเห็นโดยอาการไม่เที่ยง

๒) **ทุกขานุปัสสนา** คือ การพิจารณาเห็นโดยอาการเป็นทุกข์

๓) **อนัตตานุปัสสนา** คือ การพิจารณาเห็นโดยอาการที่เป็นอนัตตาไม่มีตัวตน

ไตรลักษณ์ คือ ลักษณะ ๓ คือ อาการที่เป็นเครื่องกำหนดหมายให้รู้ถึงความจริงของสภาวะธรรมทั้งหลายที่เป็นอย่างนั้น ๆ ๓ ประการ ได้แก่

๑) **อนิจจตา** คือ ความเป็นของไม่เที่ยง

๒) **ทุกข์ตา** คือ ความเป็นทุกข์, ความทนอยู่ไม่ได้

๓) **อนัตตตา** คือ ความมีตนแต่มีใช่ตน, ความเป็นของมีใช่ตัวตน

วิปัสสนาญาณิก คือ ผู้มีวิปัสสนาเป็นยาน ได้แก่ ผู้เจริญวิปัสสนาโดยยังไม่ได้ผ่านสมาบัติมาก่อน (**สมถญาณิก** คือ ผู้มีสมถะเป็นยาน หมายถึง ผู้เจริญสมถกรรมฐาน จนได้ผ่านก่อนแล้วจึงเจริญวิปัสสนาต่อ)

วิปัสส ๔ ได้แก่ ความเห็นคลาดเคลื่อนจากความจริง ๔ ประการ

๑) **สุขวิปัสส** เห็นคลาดเคลื่อนว่าร่างกายสวยงาม (ความจริงเป็นอสุภะ ไม่สวยงาม)

๒) **สุขวิปัสส** เห็นคลาดเคลื่อนว่าเป็นสุข (ความจริงเป็นทุกข์ ทนอยู่ไม่ได้)

๓) **นิจจวิปัสส** เห็นคลาดเคลื่อนว่าเที่ยง (ความจริงเป็นอนิจจัง ไม่เที่ยง)

๔) **อัตตวิปัสส** เห็นคลาดเคลื่อนว่ามีตัวตน (ความจริงเป็นอนัตตา ไม่ใช่ตัวตน บังคับบัญชาไม่ได้)

สติปัฏฐาน

สติปัฏฐาน คือ ธรรมอันเป็นฐานที่ตั้งแห่งสติ ข้อปฏิบัติมีสติเป็นประธาน การตั้งสติกำหนดพิจารณา สิ่งทั้งหลายให้รู้เท่าทันตามความเป็นจริง การมีสติกำกับดูสิ่งต่าง ๆ และความเป็นไปทั้งหลาย โดยรู้เท่าทันตามสภาวะของมัน ไม่ถูกครอบงำด้วยความยินดี-ยินร้าย ที่ทำให้มองเห็นเพี้ยนจากความจริงด้วยอำนาจของกิเลส

สติปัฏฐาน มี ๔ อย่าง คือ

สติเจตสิกมีดวงเดียว แต่จำแนกเป็น ๔ ด้วยอำนาจแห่งอารมณ์ เพื่อให้ละวิปัสสา ๔ จึงได้แสดงสติปัฏฐานไว้มี ๔ (อุปมานายช่างผู้ฉลาดนำไม้ไผ่ลำเดียว มาแบ่งเป็น ๔ ท่อน แล้วนำเอาแต่ละท่อนไปจักสานใช้ประโยชน์ได้เหมือน ๆ กัน)

๑. **กายานุปัสสนา สติปัฏฐาน** คือ การตั้งสติกำหนดพิจารณา กาย มีสติรู้เท่าทันกาย การพิจารณากาย แบ่งเป็น ๖ ส่วน

๑.๑) อานาปานบรรพ	๑.๔) ปฏิภูมณสิการบรรพ
๑.๒) อิริยาบทบรรพ	๑.๕) ธาตุบรรพ
๑.๓) สัมปชัญญะบรรพ	๑.๖) นวสีลวิการบรรพ

กายานุปัสสนา มีรูปขันธ์ พิจารณาเป็นอารมณ์ เพื่อให้ละสุกวิปัสสา

กายานุปัสสนา ในการพิจารณาปฏิภูมบรรพในอาการ ๓๒ (โกฏฐาส ๓๒) ช่วยป้องกันความวิปัสสาในความสวयงามร่างกาย กำจัดราคะตัณหาเสียได้ด้วย “อุคคหโกคัลลสะ ๗” คือ วิธีทำให้นฉลาดในกรรมฐาน ๗ วิธี ได้แก่

๑) **โดยวาจา** คือการท่องบ่น สาธยายทั้งอนุโลม-ปฏิโลม โดยแบ่งเป็นวรรคๆ ละ ๕ ในธาตุดิน ๒๐ และวรรคละ ๖ ในธาตุน้ำ ๑๒ ดังนี้ “ผม, ขน, เล็บ, ฟัน, หนัง-เนื้อ, เอ็น, กระดูก, เยื่อในกระดูก, ไต-หัวใจ, ตับ, พังผืด, ม้าม, ปอด-ไส้ใหญ่, ไส้เล็กๆ, อาหารใหม่, อาหารเก่า, สมอง-น้ำดี, เสมหะ, หนอง, เลือด, เหงื่อ, มันทัน-น้ำตา, น้ำมันเหลว, น้ำลาย, น้ำมูก, น้ำไขข้อ, น้ำมูล”

๒) **โดยใจ** คือการท่องบ่นทางใจเพื่อพิจารณาซ้ำ

๓) **โดยสี** คือพิจารณาสีของแต่ละโกฏฐาส

๔) **โดยทิศ** (เบื้องบน-ล่างของรูปกาย)

๕) **โดยสังฐาน** คือ ความเป็นรูปร่าง

๖) **โดยโอกาสที่ตั้ง** คือ การกำหนดขอบเขต

๗) **โดยตัดตอน** คือตัดตอนด้วยสิ่งเดียวกับตน (สภาคปริจ-
เนท) และตัดตอนสิ่งที่ต่างกับตน (วิสภาคปริจเนท)

มนสิการโกศลละ ๗

๑) โดยลำดับ

๒) โดยไม่เร่งนัก

๓) โดยไม่ชำนาญ

๔) โดยไม่หยุดเพื่อป้องกันฟุ้งซ่าน

๕) โดยล่วงบัญญัติให้เห็นความปฏิกุลแต่เพียงอย่างเดียว

๖) โดยการปล่อยลำดับ คือทั้งอาการที่ไม่ปรากฏเอาเฉพาะ
อาการที่ปรากฏ

๗) โดยอัปนา เมื่อถึงอัปนาสามารถเพ่งได้ทุกอาการ และ
ให้อาการเฉพาะที่ชัดที่สุด

อนึ่ง อดีตชาติหนึ่งของยสกุลบุตร ได้เคยพิจารณาอสุกกรรม-
ฐาน นวสีติกาปาฐาทั้ง ๙ จนได้ปฐมฌาน เป็นเหตุปัจจัยให้มาถึง
ชาติสุดท้าย เมื่อแลเห็นนางบำเรอหลับใหลขาดสติกลางดึกในคืนหนึ่ง
ดุจด่าข้าฝั่ติบจนสลดสังเวชใจ เดินออกจากปราสาท จนไปพบพระพุทธเจ้า
ได้ฟังธรรมและบรรลุธรรม (พระภิกษุณีโสณาเถรีก็เจริญกายคตาสติบรรลु
อรหัตต์เช่นเดียวกัน)

อิริยาบถบรรพ อิริยาบถ ๔ เรื่อง เดิน ขึ้นล้มมสนญาณ
จะเห็นการเกิด-ดับ มี ๖ จังหวะ “ยก-ย่าง-ย้าย-หย่อน-เหยียบ-ยัน”
เป็นมหาภูตรูปทั้ง ๔ เกิด-ดับ ทั้ง ๖ จังหวะ อาศัยจิตตชวาโย (ธาตุ
ลมอันเกิดจากจิต) หย่อน-ตั้ง ขณะเดินแต่ละก้าวเดิน อย่างนี้ เรียก
ว่า มีสติในอิริยาบถเดิน และเป็นวิปัสสนาญาณ

มหาภูตรูป ๔ ได้แก่ ความรู้สึก แข็งหรืออ่อน คือ ปรวิชาติ
เย็นหรือร้อน คือ เตโชชาติ หย่อนหรือตึง คือ วาโยชาติ ส่วนที่
เกาะกุมทั้ง ๓ ชาติไว้ คือ อาโปชาติ

๑ ขณะ ใน ๖ ขณะ ได้แก่ ยก-ย่าง-ย้าย-หย่อน-เหยียบ-ยัน
นี่ **มหาภูตรูป เกิด-ดับ** ทุกขณะอย่างก้าว ยกก็เกิด-ดับ, ย่างก็เกิด-ดับ,
ย้ายก็เกิด-ดับ, หย่อนก็เกิด-ดับ, เหยียบก็เกิด-ดับ, ยันก็เกิด-ดับ

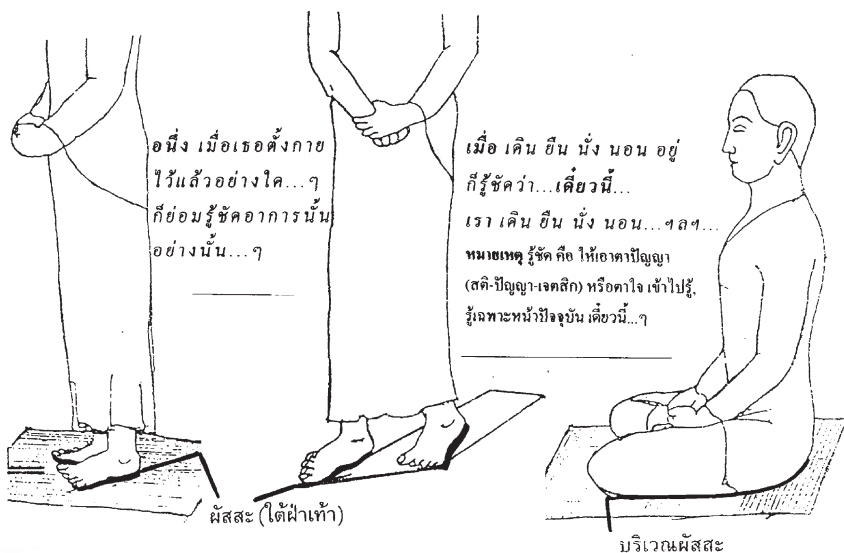
“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย.....เมื่อเดินอยู่ ก็รู้ชัดว่า (เดี๋ยวนี้) เราเดิน
หรือ

เมื่อยืนอยู่ ก็รู้ชัดว่า (เดี๋ยวนี้) เรายืน หรือ

เมื่อนั่งอยู่ ก็รู้ชัดว่า (เดี๋ยวนี้) เรานั่ง หรือ

เมื่อนอนอยู่ ก็รู้ชัดว่า (เดี๋ยวนี้) เรานอน

อนึ่ง เมื่อเธอตั้งกายไว้แล้วอย่างใด ๆ ก็ย่อมรู้ชัดอาการ
กายอย่างนั้น ๆ”

สัมปชัญญบรรพ

สัมปชัญญะ ๔

การเลไปข้างหน้า การเหลียวซ้าย-ขวา ฟังพร้อมด้วยสัมปชัญญะ ๔ ได้แก่

๑) สาทถกสัมปชัญญะ ฟังพิจารณาว่า การกระทำนั้นเป็นสาระหรือไม่เป็นสาระ ประโยชน์ หรือมิใช่ประโยชน์ กุศล หรืออกุศล

๒) สัมปายะสัมปชัญญะ ฟังพิจารณาว่า การกระทำนั้นเป็นที่สบาย หรือไม่สบาย

๓) โคจรสัมปชัญญะ ฟังพิจารณาว่า การกระทำนั้นนำเอากรรมฐานไป และนำเอากรรมฐานกลับหรือไม่

๔) อสัมโมหสัมปชัญญะ ฟังพิจารณาว่า การกระทำนั้นไม่ใช่หญิง ไม่ใช่ชาย ไม่ใช่สัตว์ หรือบุคคล เป็นแต่เพียงธาตุชั้นหยาบหรือเป็นแต่ นาม-รูป เกิดแล้วดับไป ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา ธาตุสี่มาประชุมพร้อมทำหน้าที่กันและกัน

สัมปชัญญะ ๔ นี้ ฟังมีทุกขณะที่ใช้สอยปัจจัยสี่ อิริยาบถสี่ อิริยาบถย่อย และคุ้มครองทางทวารในอินทรีย์ ๖

๒. เวทนานุปัสสนา สติปฏิฐาน คือ การตั้งสติกำหนดพิจารณา
 เวทนา มีสติกำกับรู้เท่าทันเวทนา

การพิจารณาเวทนา (ความรู้สึกอารมณ์) ๙ อย่าง

๒.๑) สุข	๒.๖) ทุกข์ประกอบด้วยอามิส
๒.๒) ทุกข์	๒.๗) ทุกข์ไม่ประกอบด้วยอามิส
๒.๓) ไม่สุข-ไม่ทุกข์	๒.๘) ไม่ทุกข์ไม่สุขประกอบด้วยอามิส
๒.๔) สุขประกอบด้วยอามิส	๒.๙) ไม่ทุกข์ไม่สุข ไม่ประกอบ
๒.๕) สุขไม่ประกอบด้วยอามิส	ด้วยอามิส

อามิส แปลว่า สิ่งของเครื่องล่อใจหรือเหยื่อ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส

เวทนานุปัสสนา มี เวทนาชั้นพิจารณาเป็นอารมณ์ เพื่อให้ละ
 สุขวิปลาส

เวทนานุปัสสนา ๕ (เวทนิทริย์ ๕)

๑) สุขเวทนา มีลักษณะ ๔ ได้แก่

- ๑.๑) มีการสัมผัสโณภูมิจัณฐูปการมณที่ดีเป็นลักษณะ
- ๑.๒) มีการทำให้สัมผัสยุตตธรรมเจริญเป็นกิจ
- ๑.๓) มีความยินดีทางกายเป็นผล
- ๑.๔) มีกายปลาทเป็นเหตุไกล

๒) ทุกขเวทนา มีลักษณะ ๔ ได้แก่

- ๒.๑) มีการสัมผัสโณภูมิจัณฐูปการมณที่ไม่ดีเป็นลักษณะ
- ๒.๒) มีการทำให้สัมผัสยุตตธรรมเศร้าหมอง
- ๒.๓) มีอาพาธทางกายเป็นผล
- ๒.๔) มีกายปลาทเป็นเหตุไกล

๓) โสมนัสเวทนา มีลักษณะ ๔ ได้แก่

- ๓.๑) มีการเสวยอารมณ์ ๖ ที่ดีเป็นลักษณะ
- ๓.๓) มีการประจวบกับอารมณ์ที่น่าปรารถนาเป็นกิจ
- ๓.๓) มีความเข้มข้นยินดีพอใจเป็นผล
- ๓.๔) มีความไม่กระวนกระวายเป็นเหตุไถ่

๔) โทมนัสเวทนา มีลักษณะ ๔ ได้แก่

- ๔.๑) มีการเสวยอารมณ์ ๖ ที่ไม่ดีเป็นลักษณะ
- ๔.๒) มีการประจวบกับอารมณ์ที่น่าพอใจเป็นกิจ
- ๔.๓) มีความอาพาธทางใจกลุ้มใจเป็นผล
- ๔.๔) มีความไม่สงบกระวนกระวายใจเป็นเหตุไถ่

๕) อุเบกขาเวทนา มีลักษณะ ๔ ได้แก่

- ๕.๑) มีการเสวยอารมณ์ปานกลางเป็นลักษณะ
- ๕.๒) มีการรักษาสัมปยุตตธรรมไม่ให้เจริญ และไม่ให้เกิดรา
หมองเป็นกิจ
- ๕.๓) มีความสงบเป็นผล (สงบกว่าโสมนัสเวทนา เช่น ฌาน
เป็นต้น)
- ๕.๔) มีจิตที่ไม่ประกอบด้วยปีติเป็นเหตุไถ่

นอกจากนี้ยังแยกเวทนาออกเป็นมีอามิส (กามคุณ ๕) และ
ไม่มีอามิส (มหัคคจิต หรือ ฌาน) สุขเวทนา-โสมนัสเวทนาไม่มี
อามิสกว่าไม่มีอามิส ได้แก่ การเกิดของญาณมรรคจิต-ผลจิต ของ
พระอริยบุคคล อุเบกขาเวทนาไม่มีอามิสกว่าไม่มีอามิส ได้แก่ การ
เกิดของอรหัตตมรรค-อรหัตตผล ในปัญจฌาน

เวทนา ๖ ทางอารมณ์ ๖ มีจักขุสัมผัสสชาเวทนา เป็นต้น
 เวทนา ๑๘ ได้แก่ เวทนา ๓ ทางทวาร ๖
 เวทนา ๓๖ ได้แก่ เวทนา ๓ ทางทวาร ๖ มีอำมิสและไม่มีอำมิส
 เวทนา ๑๐๘ ได้แก่ เวทนาอดีต-ปัจจุบัน-อนาคตอย่างละ ๓๖
 เวทนาที่ควรเสพและไม่ควรเสพ เวทนาที่อาศัยเรื้อน ๖ และ
 เวทนาออกจากเรื้อน ๖ (เนกขัมมเวทนา) แยกได้ดังนี้

โสมนัสเวทนาไม่ควรเสพ ได้แก่ เวทนาที่อาศัยเรื้อน ๖
 (กามคุณทั้ง ๕) ควรเสพโสมนัสเนกขัมมะ ๖

โทมนัสเวทนาไม่ควรเสพ ได้แก่ เวทนาที่อาศัยเรื้อน ๖ แล้ว
 ไม่ได้ ควรเสพโทมนัสเนกขัมมะ ๖ เห็นความเกิด-ดับ ไม่เที่ยง
 แม้จะเกิดโทมนัสยังไม่บรรลุธรรม พึงพยายามเพียรเนกขัมมะต่อไป

อุเบกขาเวทนาไม่ควรเสพ ได้แก่ อุเบกขาเวทนาที่อาศัยเรื้อน
 ๖ และหลงมิกิเลสโง่ไม่ใส่ใจ ไม่ได้ศึกษาธรรม ควรเสพอุเบกขา
 เวทนาที่อาศัยเนกขัมมะ ๖ เห็นความเกิด-ดับ ไม่เที่ยง ใส่ใจโยนิโส-
 มนสิการอารมณ์ ๖ (สังขารูปেকชาญาณ)

“ภิกษุทั้งหลาย พึงเห็นสุขโดยความเป็นทุกข์ พึงเห็นทุกข์
 โดยความเป็นลูกศร พึงเห็นอนุทุกขมสุขเวทนา (อุเบกขา) โดยความ
 เป็นของไม่เที่ยง”

๓. จิตตานุปัสสนา สติปัญญา คือ การตั้งสติกำหนด พิจารณา
 จิต มีสติกำกับดูรู้เท่าทันจิต หรือสภาพและอาการของจิต

การพิจารณาจิต ๑๖ อย่าง

๑-๒ จิตมีราคะ - ปราศจากราคะ

๓-๔ จิตมีโทสะ - ปราศจากโทสะ

- ๕-๖ จิตมีโมหะ - ปราศจากโมหะ
 ๗-๘ จิตหดหู่ - พุ่งซ่าน
 ๙-๑๐ จิตใหญ่ - ไม่ใหญ่ (ถึงฉาน - ไม่ถึงฉาน)
 ๑๑-๑๒ จิตมีสิ่งอื่นยิ่งกว่า - ไม่มีสิ่งอื่นยิ่งกว่า
 ๑๓-๑๔ จิตตั้งมั่น - ไม่ตั้งมั่น
 ๑๕-๑๖ จิตหลุดพ้น - ไม่หลุดพ้น

จิตตานุปัสสนา มีวิญญูณชั้น ๗ พิจารณาเป็นอารมณ์ เพื่อให้
 ละนิวาปการ

จิตตานุปัสสนา มีลักษณะ ๔ ได้แก่

- ๑) มีการรู้อารมณ์เป็นลักษณะ
- ๒) มีการเป็นประธานเป็นกิจ
- ๓) มีการเกิดสืบต่อไม่ขาดสายเป็นผล
- ๔) มีนาม-รูป เป็นเหตุใกล้

(จิตเหมือนคนแก่ อารมณ์ คือ ไม้เท้า จิตเหมือนนายมายากล เกิดดับ
 ตลอดเวลา)

จิตมีราคะให้รู้-จิตไม่มีราคะก็ให้รู้ ลักษณะของโลภะ ๔ ได้แก่

- ๑) มีความยึดอารมณ์เป็นลักษณะ
- ๒) มีความติดข้องเป็นกิจ
- ๓) มีความไม่ยอมละเป็นผล
- ๔) มีความนำยินดีในธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งสังโยชน์เป็นเหตุใกล้

จักขุวิญญูณ ทำกิจเห็น มีลักษณะ ๔ ได้แก่

- ๑) มีการอาศัยจักขุแล้วรู้แจ้งซึ่งรูปเป็นลักษณะ
- ๒) มีการทำแต่รูปอย่างเดียวเป็นอารมณ์เป็นกิจ

- ๓) มีความเป็นธรรมชาติที่มุ่งมั่นต่อรูปเป็นผล
- ๔) มีความปราศไปแห่งกิริยามโนธาตุอันมีรูปเป็นอารมณ์เป็นเหตุใกล้

โสทวิญญาน ทำกิจได้ยนิ มีลักษณะ ๔ ได้แก่

- ๑) มีการอาศัยโสตรู้แจ้งซึ่งเสียงเป็นลักษณะ
- ๒) มีการทำแต่เสียงอย่างเดียวเป็นอารมณ์เป็นกิจ
- ๓) มีความเป็นธรรมชาติมุ่งมั่นต่อเสียงเป็นผล
- ๔) มีความปราศไปแห่งกิริยามโนธาตุอันมีเสียงเป็นอารมณ์เป็นเหตุใกล้

จักขุสัทท มีลักษณะ ๔ ได้แก่

- ๑) มีความใสแห่งมหาภูตรูปที่กระทบรูปเป็นลักษณะ
- ๒) มีความแสวงหา หรือชักมาซึ่งรูปเป็นกิจ
- ๓) มีความเป็นที่อาศัยเกิดแห่งจักขุวิญญานเป็นผล
- ๔) มีมหาภูตรูปซึ่งเกิดแต่กรรมเป็นเหตุใกล้

รูปารมณ มีลักษณะ ๔ ได้แก่

- ๑) มีการกระทบจักขุเป็นลักษณะ
- ๒) มีความเป็นอารมณ์แห่งจักขุวิญญานเป็นกิจ
- ๓) มีความเป็นที่โคจรเป็นผล
- ๔) มีมหาภูตรูป ๔ เป็นเหตุใกล้

สัมปฏิจจันนจิต มีลักษณะ ๔ ได้แก่

- ๑) มีการรู้แจ้งซึ่งรูปารมณมีรูปเป็นต้นเป็นลักษณะ
- ๒) มีการรับอารมณ์มีรูปเป็นต้นเป็นกิจ

๓) มีความเป็นที่โคจรเป็นผล

๔) มีมหาภูตรูป ๔ เป็นเหตุใกล้

สันตীরณจิต มีลักษณะ ๔ ได้แก่

๑) มีการรู้แจ้งอารมณ์สัมผัสปัจจุฉันทะเป็นลักษณะ

๒) มีการพิจารณาอารมณ์เป็นต้นเป็นกิจ

๓) มีความเป็นสันตীরณะ (พิจารณา) เป็นผล

๔) มีหทัยวัตถุเป็นเหตุใกล้

โงฐัพพนจิต มีลักษณะ ๔ ได้แก่

๑) มีการรู้แจ้งซึ่งอารมณ์ ๖ เป็นลักษณะ

๒) มีโงฐัพพะ (ตัดสิน) ทางปัญจทวารเป็นกิจ

๓) มีความเป็นโงฐัพพนะ (ตัดสินอารมณ์) เป็นผล

๔) มีความปราศไปแห่งสันตীরณจิตเป็นเหตุใกล้

จิตมิโทสะให้รู้-จิตปราศจากโทสะก็ให้รู้ ลักษณะของโทสะ ๔

ได้แก่

๑) มีความดุร้ายเป็นลักษณะ (ดุจอสรพิษกัดตี)

๒) มีความกระสับกระส่ายเป็นกิจ (ดุจนกวางยาพิษ)

๓) มีการประทุษร้ายเป็นผล (ดุจศัตรูผู้ได้โอกาส)

๔) มีวัตถุอันเป็นที่ตั้งแห่งความอาฆาตเป็นเหตุใกล้

จิตมิโมหะให้รู้-จิตปราศจากโมหะก็ให้รู้ ลักษณะของโมหะ ๔

ได้แก่

๑) มีความไม่รู้ของจิต หรือไม่รู้สภาวะธรรมเป็นลักษณะ

๒) มีความไม่เที่ยงตลอด หรือปกปิดสภาวะธรรมเป็นกิจ

๓) มีความมีดีมนในสภาวะธรรม หรือความไม่ปฏิบัติชอบเป็นผล

๔) มีโยนิโสมนสิการเป็นเหตุใกล้

ลักษณะของอุทธัจจะ ๔ ได้แก่

๑) มีความไม่สงบเป็นลักษณะ

๒) มีความไม่ตั้งมั่นอารมณ์เดียวเป็นกิจ

๓) มีความพล่านไปในอารมณ์เป็นผล

๔) มีโยนิโสมนสิการเป็นเหตุใกล้

ลักษณะจิตมหัคคตะ-จิตไม่เป็นมหัคคตะก็ให้รู้ ลักษณะ

มหัคคตจิต ๔ ได้แก่

๑) มีความสงบเป็นอารมณ์เดียวเป็นลักษณะ

๒) มีความตั้งมั่นในอารมณ์เป็นกิจ

๓) มีความปิติเป็นผล

๔) มีโยนิโสมนสิการเป็นเหตุใกล้

จิตหลุดพ้น-จิตไม่หลุดพ้นก็ให้รู้ (รู้จิตที่เป็นโลกีย ๘๑ ยกเว้น
โลกุตตรจิต ๘ ยังรู้ไม่ได้)

ตทังคปหาน คือ การหลุดพ้นเป็นพัก ๆ ชั่วขณะ วิขัมภน-
ปหาน คือ การหลุดพ้นด้วยการข่มเอาไว้ ได้แก่ ฌาน ส่วนสมุจเจท-
ปหาน คือ การหลุดพ้นเด็ดขาด ได้แก่ นิโรธ คือ นิพพาน

๔. ธรรมานุปัสสนา สติปัญญา คือ การตั้งสติกำหนดพิจารณา
ธรรม มีสติกำกับดูรู้เท่าทันในธรรม

ธรรมานุปัสสนา มีสัญญาขั้นและสังขารขั้น พิจารณาเป็น
อารมณ์ เพื่อให้ละอัสติวิปัสสา

การพิจารณาธรรม แบ่งออกเป็น ๕ ส่วน

- ๔.๑) นีรณบรรพ
- ๔.๒) ชันธบรรพ
- ๔.๓) อายตนบรรพ
- ๔.๔) โพชฌงคบรรพ
- ๔.๕) ลัจจบรรพ

นีรณบรรพ

กามฉันทะ มีลักษณะ ๔ ได้แก่

- ๑) มีความยึดในอารมณ์เป็นลักษณะ (ดุจลิงติดตัง)
 - ๒) มีความติดข้องเป็นกิจ (ดุจขึ้นเนื้อในกระทะร้อน)
 - ๓) มีความยึดไม่ยอมละเป็นผล (ดุจสีผสมน้ำมัน)
 - ๔) มีความนำยินดีในธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งสังโยชน์เป็นเหตุไถ่
- เหตุเกิดกามฉันทะ ๒ ได้แก่

- ๑) สุกุมิตเป็นอาหารของกาม
- ๒) มื้อโยนิโสมนสิการเข้าประกอบ

เหตุละกามฉันทะ ๒ ได้แก่

- ๑) อสุภะ
- ๒) โยนิโสมนสิการ

ธรรม ๖ สำหรับนำไปละกามฉันทะ ได้แก่

- ๑) เรียนอสุกุมิต
- ๒) ตามประกอบอสุกาวนา

๓) คຸ້ມครองทวาร์ในอินทรียั้ทั้งหลาย

๔) ประมาณในโฆชนะ

๕) มีกัลยาณมิตร

๖) เรื่องสัปปายะ

พยาปาหะ มีลักษณะ ๔ ได้แก่ (๑)-(๔) เหมือนกันกับ
ลักษณะของโทสะ

เหตุเกิดพยาปาหะ ๒ ได้แก่

๑) ปฏิฆะนิมิต หรืออนิฏฐารมณั้เป็นอาหาร

๒) อโยนิโสมนสิการ

เหตุละพยาปาหะ ๒ ได้แก่

๑) เจริญเมตตาคะโตวิมุติ

๒) โยนิโสมนสิการ

ธรรมะ ๖ สำหรับนำไปละ ได้แก่

๑) ถือเอาเมตตานิมิต

๒) เมตตาทานา

๓) พิจารณาว่า ลัทธิทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน

๔) มีความเป็นผู้พิจารณาเพียรพยายามมาก

๕) มีกัลยาณมิตร

๖) เรื่องสัปปายะ

ถีนมิทระ มีลักษณะ ๔ ได้แก่

๑) มีความไม่อุตสาหะไม่สามารถการงานเป็นลักษณะ

๒) มีการกั้้นกำบังลั้มปยุตตธรรมอารมณ์ ๖ เป็นกิจ

๓) มีความหดหู่โง่กั้้งงว่เป็นผล

๔) เมื่อโยนิโสมนสิการเป็นเหตุใกล้

เหตุเกิดถีนมิทธะ ได้แก่ มีความไม่ยินดีในความเพียร
เกียจคร้านการทำงาน ความเมาอาหาร ความที่จิตหดหู่ มีความไม่ริเริ่ม
เหตุละถีนมิทธะ ได้แก่ (๑) ริเริ่ม บากบั่น เพียรพยายาม

(๒) โยนิโสมนสิการ

ธรรมะ ๖ สำหรับนำไปละ ได้แก่

๑) ถือเอานิมิตฺโฆชนะส่วนเกิน

๒) เปลี่ยนอิริยาบถ

๓) มนสิการอาโลกสัญญา

๔) อยู่กลางแจ้ง

๕) มีกัลยาณมิตฺร

๖) เรื่องสปปายะ

อุทฺธัจ มีลักษณะ ๔ ได้แก่

๑) มีความฟุ้งซ่านของจิตเป็นลักษณะ

๒) มีความไม่ตั้งมั่นของจิตเป็นกิจ

๓) มีความไม่สงบแห่งอารมณ์เป็นผล

๔) เมื่อโยนิโสมนสิการ

กุกฺกัจ มีลักษณะ ๔ ได้แก่

๑) มีความเดือดร้อนใจเป็นลักษณะ

๒) มีความเศร้าโศกเนื่อง ๆ เป็นกิจ

๓) มีความร้อนใจเป็นผล

๔) มีกรรมชั่วที่ทำแล้วและกรรมดีที่ยังไม่ได้ทำเป็นเหตุใกล้

เหตุเกิดอุทัจจกุกุกจ ๒ ได้แก่ (๑) มีความไม่สงบใจ (๒)
อโยนิโสมนสิการ

เหตุละอุทัจจกุกุกจ ได้แก่ โยนิโสมนสิการในความสงบ
ธรรมะ ๖ สำหรับนำไปละ ได้แก่

- ๑) ความเป็นพหูสูตร
- ๒) ความเป็นผู้ไต่ถาม
- ๓) ความชำนาญในพระวินัย
- ๔) การคบหาพระเถระผู้แก่
- ๕) มีกัลยาณมิตร
- ๖) เรื่องสัพปาเย

วิจิกิจฉา มีลักษณะ ๔ ได้แก่

- ๑) มีความเคลือบแคลงสงสัยเป็นลักษณะ
- ๒) มีความหวั่นไหวเป็นกิจ
- ๓) มีความตกลงใจไม่ได้เป็นผล
- ๔) มีอโยนิโสมนสิการเป็นเหตุใกล้

เหตุเกิดวิจิกิจฉา มีอโยนิโสมนสิการในธรรม ๘ ประการ ได้แก่
สงสัยในพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ ไตรสิกขา (ศีล, สมาธิ, ปัญญา)
ขันธอดีต ขันธอนาคต ขันธอดีตและอนาคต และปฏิจจสมุปบาท

เหตุละวิจิกิจฉา พึงมีโยนิโสมนสิการในธรรม ๘ ประการ ข้างต้น
เหล่านั้น และทั้งกุศล และอกุศลธรรม

ธรรมะ ๖ สำหรับนำไปละ ได้แก่

- ๑) ความเป็นพหูสูตร
- ๒) ความเป็นผู้ไต่ถาม

- ๓) ความชำนาญพระวินัย
- ๔) มากด้วยอธิโมกข์น้อมใจเชื่อ
- ๕) มีกัลยาณมิตร
- ๖) เรื่องสัพปายะ

ชั้นบรรพ

ชั้น ๕	รูปชั้น ๑	สภาวะรูป (รูปหยาบที่ควรแก่การพิจารณาวิเสส ลักษณะ) ๑๘ รูป ได้แก่ มหาภูตรูป ๔ วิสยรูป หรือโคจรรูป ๔ (รูป, เสียง, กลิ่น, รส) ปสาทรูป ๕ สภาวะรูป ๒ อาหารรูป ๑ ชีวิตินทรีย์รูป ๑ หทัย-วัตถุรูป ๑ อสภาวะรูป (รูปละเอียดเห็นยากไม่ควรนำมาพิจารณา) ๑๐ รูป ได้แก่ ลักษณะรูป ๔ วิการรูป ๓ วิญญูติรูป ๒ ปริจเฉทรูป ๑
	นามชั้น ๔	เวทนาชั้น เวทนาในโลกียจิต ๘๑ ดวง (เวทนาโลกุตตรจิต ๘) สัญญาชั้น สัญญาสัมปยุตตกับโลกียจิต ๘๑ ดวง สังขารชั้น สังขารปรุงแต่งสังขตธรรม วิญญานชั้น วิญญานที่รับรู้อารมณ์ ได้แก่ จิต ทั้ง ๘๙ ดวง หรือ ๑๒๑ ดวง

รู้ชั้นบรรพ เพื่อรู้นามรูปปริจเฉทญาณ (ญาณที่ ๑ ใน ญาณ ๑๖) อาจกำหนดได้อีกโดยอายตนะ หรือโดยธาตุ ก็กำหนดรู้ได้เหมือนกัน

(หมายเหตุ เรื่องรูปชั้น มีรายละเอียดอยู่ในปริจเฉทที่ ๖ รูปสังคหวิภาค ส่วนเรื่องนามชั้น มีอยู่ในปริจเฉทที่ ๑ จิตตสังคหวิภาค)

อายตนะบรรพ

ปสาทรูป ๕ ได้แก่ จักขุปสาทรูป โสตปสาทรูป ฆาน-
ปสาทรูป ชิวหาปสาทรูป และกายปสาทรูป กับหทัยวัตถุรูปอีก ๑
รวมเป็น ๖ เรียกว่า “อายตนะภายใน ๖”

อายตนะภายใน ๖ (สฬายตนะ ๖) ได้แก่ จักขายตนะ
โสตายตนะ ฆานายตนะ ชิวหายตนะ กายายตนะ และมนายตนะ

อายตนะภายนอก ๖ หรือรูปารมณ ๖ ได้แก่ รูปายตนะ
สัททายตนะ คันธายตนะ รสายตนะ โภฏจุฬัพพายตนะ ัมมายตนะ

อายตนะ ๑๒ ได้แก่ (อายตนะภายใน ๖ และ อายตนะ
ภายนอก ๖ รวมเป็น ๑๒)

- ๑) จักขายตนะ ได้แก่ จักขุสัมมการรูป และจักขุปสาทรูป
- ๒) โสตายตนะ ได้แก่ โสตสัมมการรูป และโสตปสาทรูป
- ๓) ฆานายตนะ ได้แก่ ฆานสัมมการรูป และฆานปสาทรูป
- ๔) ชิวหายตนะ ได้แก่ ชิวหาสัมมการรูป และชิวหาปสาทรูป
- ๕) กายายตนะ ได้แก่ กายสัมมการรูป และกายปสาทรูป
- ๖) มนายตนะ ได้แก่ มนสสัมมการรูป และหทัยวัตถุรูป
- ๗) รูปายตนะ ได้แก่ รูปารมณหรือวรรณรูป (สี)
- ๘) สัททายตนะ ได้แก่ สัททารมณหรือเสียง
- ๙) คันธายตนะ ได้แก่ คันธารมณหรือกลิ่น
- ๑๐) รสายตนะ ได้แก่ รสารมณหรือรส
- ๑๑) โภฏจุฬัพพายตนะ ได้แก่ โภฏจุฬัพพารมณหรือสัมผัสถูกต้อง

เย็นหรือร้อน (ธาตุไฟ) อ่อนหรือ
แข็ง (ธาตุดิน) ตึงหรือไหว (หย่อน)
(ธาตุลม)

๑๒) ัมมายนะ ได้แก่ ธรรมารมณหรือเรื่องราวคิดนึก,
เรื่องหรือความหมาย

อายตนะภายนอกหรือรูปารมณ (หรืออารมณ) กระพวกัน
กับอายตนะภายใน (สพายนะ) หรือทวารหรือวัตถุ ซึ่งเป็นที่ตั้งของ
ปสาทรูป วิญญานจึงอาศัยเกิดขึ้นที่ปสาทรูปนั้น ๆ

อายตนะภายนอก และอายตนะภายในเป็นรูปขันธ์ ส่วน
วิญญานที่อาศัยปสาทรูปเกิดเป็นวิญญานขันธ์

รู้อายตนะเพื่อรู้ปัจจัยปริคคหณาน รู้เหตุปัจจัยการเกิดขึ้น
ของรูปนาม เป็นญาณที่ ๒ ในญาณ ๑๖ หรืออาจรู้รูปนามได้โดยธาตุ
๑๘ ได้อีกเหมือนกัน (ไปดูรายละเอียดเรื่อง ธาตุ ๑๘ ในวิปัสสนาภูมิ ๖)

อนึ่ง จักขุวิญญาน โสตวิญญาน ฆานวิญญาน ชิวหาวิญญาน
มีการรับรู้ารมณเวทนาเป็นอุเบกขาเวทนา ส่วนกายวิญญานรับรู้
ารมณเวทนาเป็น ๒ อย่าง ได้แก่ สุขเวทนา และทุกขเวทนา การ
รับรู้เวทนาดังกล่าวก็ให้รู้การเกิด-ดับของนามรูป ไม่ใช่เวทนาของสตร
บุคคลเราเขา

อายตนะภายใน ๖ มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “อินทรีย์ ๖”
กล่าวคือ มีความเป็นอินทรีย์ คือ เป็นใหญ่ในหน้าที่เฉพาะของตน ๆ
เช่น จักขุนทรีย์ มีความเป็นใหญ่ในการเห็นเป็นต้น บุคคลผู้มี
อินทรีย์สังวรได้ชื่อว่า เจริญสติปัญญา

เช่น ตาเห็นรูปแล้วไม่ถือเอานิमित และอนุพยัญชนะ ย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวมจักขุนทรีย์ ซึ่งถ้าไม่สำรวมแล้วจะเป็นเหตุให้อกุศลธรรมอันลามกมีอภิขมา (พอใจ) และโทมนัส (ไม่พอใจ) ครอบงำจิตได้ นี่ย่อมรักษาจักขุนทรีย์ย่อมสำรวมจักขุนทรีย์ ชื่อว่า “อินทรีย์สังวร”

...ได้ยินเสียงแล้ว... ฯลฯ (ได้กลิ่น ลิ้มรส กายถูกต้องสัมผัส ใจคิดนึก รู้เรื่องราวความหมาย)... ฯลฯ ชื่อว่า “อินทรีย์สังวร”

การไม่สำรวมอินทรีย์ เปรียบประดุจดั่งไม่ปิดประตูเมือง ความไม่ได้คุ้มครองทรัพย์ย่อมมีขึ้นแล้ว ใจย่อมมีช่องทางเข้าไปได้

อินทรีย์สังวรศีล เป็น ๑ ในจตุปาริสุทธิศีล ๔

“ดูก่อนพาหิยะ...เมื่อเธอเห็นรูป...สักแต่ว่าเห็น ได้ยิน...สักแต่ว่าได้ยิน... ฯลฯ เธอย่อมไม่ถือเอานิमितและอนุพยัญชนะ เธอย่อมรักษาจักขุนทรีย์...โสณินทรีย์ ฯลฯ เป็นต้น เธอมีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ ย่อมถอนความพอใจ (อภิขมา) และความไม่พอใจ (โทมนัส) ในโลก (ขันธโลก) ออกเสียได้...อันนี้เรากล่าวว่า หนทางนี้แลเป็นหนทางอันประเสริฐ (อริยมรรค)...”

เหตุของการไม่สำรวมเกิดได้อย่างไร ? เกิดขึ้นได้ด้วยเหตุ ๕ ประการ ได้แก่

- ๑) การทุศีล
- ๒) ความหลงลืมสติ
- ๓) ความไม่รู้ (สภาวะธรรมปัจจุบัน)
- ๔) ความไม่อดทน (ไม่เพียร)

๕) ความเกียจคร้าน

อนึ่ง การไม่รู้จักรักรวมจักขุนทรีย์ เปรียบประดุจเอาชีเหือกแหลมแทงลูกนัยน์ตาอย่างดีเสียกว่า การไม่สำรวมโสตินทรีย์...ฯลฯ

(พระมหาติสสะเถระ เดินสวนทางแลเห็นหญิงหัวเราะเห็นพັນ ท่านพิจารณาเจริญอสุกกรรมฐาน เห็นเป็นแต่โครงกระดูกเดินได้ บรรลูลุรหัต จึ่งได้ตอบสามีของหญิงนั้นไปว่า “ไม่รู้ว่ายหญิงหรือชาย เห็นแต่โครงกระดูกเดินผ่านไปทางหนทางใหญ่...”)

“...เหตุเพราะมีจักขุ มีรูป จึงมีจักขุวิญญาณเกิดขึ้น จักขุวิญญาณเกิดขึ้นเพราะมีผัสสะเกิด และเวทนาจึงเกิด...จักขุวิญญาณดับ รูปดับ เวทนาจึงดับ เห็นเป็นความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่สัตว์ บุคคล...เกิดความเบื่อหน่าย คลายกำหนด เกิดปัญญญาณ วิมุตติ หลุดพ้น...”

“พึงพิจารณาธรรมภายในบ้าง (อายตนะภายในของตนเอง) พิจารณาเห็นธรรมภายนอกบ้าง (อายตนะภายนอกของผู้อื่น)...”

“พึงพิจารณาธรรมที่เกิดขึ้นบ้าง พิจารณาถึงธรรมที่เสื่อมบ้าง...ย่อมไม่ถื้อมันอะไร ๆ ในโลก (ชั้นโลก) ด้วยว่านี่เป็นเรา นี่เป็นของเรา (เป็นเพียงชั้นอายตนะธาตุ)”

โพชฌคบรรพ

แปลว่า องค์แห่งการตรัสรู้ มี ๗ ประการ ได้แก่

๑) สติสัมโพชฌงค์ องค์ธรรม ได้แก่ สติเจตสิก มีความตั้งมั่นเป็นลักษณะ

๒) รัสมิวิจยสัมโพชฌงค์ องค์ธรรม ได้แก่ ปัญญาเจตสิก มีการค้นคว้าเป็นลักษณะ

๓) วิริยสัมโพชฌงค์ องค์ธรรม ได้แก่ วิริยเจตสิก มีความอดทนไม่ย่อท้อเป็นลักษณะ

๔) ปีติสัมโพชฌงค์ องค์ธรรม ได้แก่ ปีติเจตสิก มีความชุ่มชื่นอิมเิบใจเป็นลักษณะ

๕) ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ องค์ธรรม ได้แก่ กาย-จิตปัสสัทธิเจตสิก มีความสงบกาย-สงบใจเป็นลักษณะ

๖) สมาธิสัมโพชฌงค์ องค์ธรรม ได้แก่ เอกัคคตาเจตสิก มีความไม่ฟุ้งซ่านเป็นลักษณะ

๗) อุเบกขาสัมโพชฌงค์ องค์ธรรม ได้แก่ ตัตตรัมชฌัตตตาเจตสิก มีการเพ่งวางเฉยในอารมณ์เป็นลักษณะ (ไม่ลำเอียง รักคนนั้น-ชังคนนี้)

รู้โพชฌงค์ ฟังรู้จัก ๔ ประการ ได้แก่

๑) มีโพชฌงค์ประกอบจิตก็ให้รู้

๒) ไม่มีโพชฌงค์ประกอบจิตก็ให้รู้

๓) มีเหตุปัจจัยให้เกิดโพชฌงค์ก็ต้องรู้

๔) มีความเจริญเต็มที่แห่งโพชฌงค์อย่างไรก็ต้องรู้

อาหารบำรุง**สัมโพชฌงค์**ให้เกิด ได้แก่ โพธิปักขิยธรรม ๓๗ และโยนิโสมนสิการ

อาหารของ**สติสัมโพชฌงค์** ได้แก่ โยนิโสมนสิการ

เหตุเกิดของธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ (ปัญญาเจตสิก) ๗ ประการ

- ๑) ความเป็นผู้ไต่ถาม (ในธาตุชั้นธรรมาตนะ ในกุศล-อกุศล)
- ๒) ความเป็นผู้มีวิัตถุสละสลวย (สะอาดกายสะอาดใจ)
- ๓) ปรับอินทรีย์ให้เสมอกัน (อินทรีย์สมตทา)
- ๔) หลีกเว้นบุคคลผู้ทราบบัญญา
- ๕) คบหาบุคคลผู้มีปัญญา (กัลยาณมิตร)
- ๖) การพิจารณาปาฐะที่ใช้ปัญญาลึกซึ้ง (พหุสูตร)
- ๗) น้อมจิตไปในธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ (ในอิริยาบถ ๔ ประจำวัน)

เหตุเกิดของวิริยสัมโพชฌงค์ (วิริยเจตสิก) ๑๑ ประการ

- ๑) พิจารณาเห็นภัยในอบาย
- ๒) เห็นอานิสงส์โลกุตตรธรรม
- ๓) เห็นทางดำเนินของพระพุทธรเจ้า
- ๔) เคารพในปิณฑบาท (สัมมาอาชีวะ)
- ๕) พิจารณาเห็นอริยทรัพย์
- ๖) พิจารณาเห็นคุณของพระศาสดา
- ๗) พิจารณาเห็นความเป็นใหญ่แห่งชาติ คือ การเกิดอีก
- ๘) พิจารณาเห็นความเป็นใหญ่แห่งสพรหมจรรย์
- ๙) หลีกเว้นบุคคลผู้เกียจคร้าน
- ๑๐) คบหาบุคคลผู้ปรารภความเพียร
- ๑๑) น้อมจิตไปในวิริยสัมโพชฌงค์

เหตุเกิดของปีติสัมโพชฌงค์ (ปีติเจตสิก) ๑๑ ประการ

- ๑) ระลึกถึงพุทธานุ
- ๒) ระลึกถึงธรรมานุ
- ๓) ระลึกถึงสังฆานุ
- ๔) ระลึกถึงคุณของศีล
- ๕) ระลึกถึงคุณของจาคะสละออก
- ๖) ระลึกถึงคุณแห่งการเกิดเป็นเทวดา
- ๗) ระลึกถึงคุณของพระนิพพาน
- ๘) หลีกเว้นบุคคลผู้เศร้าหมอง
- ๙) คบหาบุคคลผู้ผ่องใส
- ๑๐) พิจารณาพระสูตรอันชวนให้เลื่อมใส
- ๑๑) น้อมจิตไปในปีติสัมโพชฌงค์

เหตุเกิดปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ (กาย-จิตปัสสัทธิเจตสิก) ๗

ประการ

- ๑) เสพโภชนะประณีต (อาหารรสปรายะ, อาชีวะรสปรายะ)
- ๒) เสพฤดูเป็นสุข (อุตุรสปรายะ, อาวาสรสปรายะ)
- ๓) เสพอิริยาบถเป็นสุข (สถานที่และทิศทาง) เป็นอิริยาบถ-รสปรายะ
- ๔) ประกอบความเพียรเป็นกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา)
- ๕) หลีกเว้นบุคคลผู้กระสับกระส่าย (บุคคลแวดล้อมรสปรายะ)
- ๖) คบหาบุคคลผู้สงบ (กัลยาณมิตรรสปรายะ)
- ๗) น้อมใจไปในปัสสัทธิสัมโพชฌงค์

เหตุเกิดสมาธิสัมโพชฌงค์ (เอกัคคตาเจตสิก) ๑๑ ประการ

- ๑) ความเป็นผู้มีวัตรอุสละสลวย (สะอาดกาย-สะอาดใจ)
- ๒) อินทรีย์สมตทา (มีอินทรีย์ทั้ง ๕ ได้แก่ ลัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา เสมอกัน)
- ๓) มีความฉลาดในนิมิต
- ๔) รู้จักยกจิตในสมัย
- ๕) รู้จักข่มจิตในสมัย
- ๖) รู้จักทำจิตให้ร่าเริง
- ๗) รู้จักพิจารณาตุจฺจิตฺตฺในสมัย
- ๘) หลีกเว้นผู้ไม่มีความสงบ
- ๙) คบหาบุคคลผู้สงบ
- ๑๐) พิจารณาวิโมกข์ (ความหลุดพ้น) จากกิเลส ๓ ได้แก่
 - (๑) หลุดพ้นด้วยอนัตตา (สุญญตวิโมกข์) (๒) หลุดพ้นด้วยอนิจจัง (อนิมิตตวิโมกข์) (๓) หลุดพ้นด้วยเห็นทุกข์ (อัปปนหิตวิโมกข์)
- ๑๑) น้อมจิตไปในสมาธิสัมโพชฌงค์

เหตุเกิดอุเบกขาสัมโพชฌงค์ (ตตรมัชฌมัตตตาเจตสิก) ๕

ประการ

- ๑) ความวางเฉยในสัตว์บุคคล (ไม่ลำเอียงรักคนนั้น-ชังคนนี้)
- ๒) วางเฉยในปัจจุบัน
- ๓) หลีกเว้นบุคคลผู้พัวพันอยู่ในสัตว์บุคคล
- ๔) คบหาบุคคลผู้วางเฉยในสัตว์บุคคล
- ๕) น้อมใจไปในอุเบกขาสัมโพชฌงค์

สังขบรรพ

อริยสัง ๔ ประการ ได้แก่ นีทุกข์ นีทุกขสมุทัย นีทุกขนิโรธะ นีทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

๑) **ทุกขอริยสัง** คือ ทุกข์ ๑๒ ประการ ได้แก่ชาติ ชรา มรณะ โสก-ปริเทว-ทุกข-โทมนัส-อุปายาส ประจวบกับสิ่งที่ไม่เป็นที่รัก พลัดพรากจากสิ่งที่เป็นที่รัก ปราารถนาสิ่งใดไม่ได้สิ่งนั้น อุปาทานขันธทั้ง ๕ เป็นทุกข์

๒) **ทุกขสมุทัยอริยสัง** คือ ตัณหา ความยินดีเพิลิตเพิลิน ความทะยานอยาก (องค์ธรรม คือ โลภเจตสิก) ได้แก่ ตัณหา ๓ (กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา)

ทุกขสมุทัยอริยสัง มีลักษณะ ๔ ประการ

๑) ยึดมั่นในอารมณ์ (อารมณ์ ๖) เป็นลักษณะ

๒) ติดข้องในอารมณ์เป็นกิจ

๓) มีความไม่ยอมละเป็นผล

๔) มีความยินดีในธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งสังโยชน์เป็นเหตุไถ่

“ตัณหา เมื่อจะเกิดย่อมเกิดในที่รักที่เจริญใจในโลก (ขันธโลก)

ได้แก่ ตา หู เป็นต้น

...ตา หู ฯลฯ เป็นที่รักที่เจริญใจในโลก ที่ตัณหาจะตั้งอยู่ ก็ตั้งอยู่ที่นี้

...รูป เสียง เป็นต้น ย่อมเป็นที่รักที่เจริญใจในโลก ที่ตัณหาจะตั้งอยู่ ก็ตั้งอยู่ที่นี้

...จักขุวิญญาณ โสทวิญญาณ เป็นต้น ย่อมเป็นที่รักที่เจริญ

ใจในโลก ที่ตัณหาจะตั้งอยู่ ก็ตั้งอยู่ที่นี้

...ตาหู...รูปเสียง...วิญญาณ ย่อมเป็นที่รักที่เจริญใจ ที่ตัณหา
จะตั้งอยู่ ก็ตั้งอยู่ที่นี้ ที่จะดับก็ดับที่ตรงนี้...”

๓) ทุกขนิโรธอริยสัง คือ ความสำรอก ความสละ ความส่ง
คืน ความปล่อยวาง ความดับไม่เหลือ ความไม่มีอะไร ๆ ในตัณหา
นั้น องค์ธรรม ได้แก่ พระนิพพานปรมัตถสังขละ (ตัณหาจะดับได้
อย่างไรให้ดูรายละเอียดในข้อ ๒) ทุกขสมุทัยอริยสัง และข้อ ๔)
ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา (โดยเฉพาะเรื่องสติปัฏฐานและวิปัสสนาภูมิ ๖)

๔) ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา คือ มรรคมรรค ๘ ได้แก่ สัมมา-
ทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ
สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ

มรรค แปลว่า หนทาง คือ เจตสิก ๘ ดวง ได้แก่ ปัญญา
วิตก วิรตี ๓ วิริยะ สติ และเอกัคคตาเจตสิก (เป็นสังขารชั้น
ไม่ใช่สัตว์บุคคล)

๔.๑) สัมมาทิฏฐิ คือ ปัญญาเจตสิก ความรู้ในอริยสัง
๔ ปัญญาเป็นสังขารชั้น ไม่ใช่สัตว์บุคคล รู้อริยสัง ๔ และให้
เข้าไปรู้ในสติปัฏฐาน ๔

๔.๒) สัมมาสังกัปปะ คือ วิตกเจตสิก ความดำริหรือ
ตรึกในการออกจากกามเนกขัมมวิตก ๑ อพยาปาทวิตก ๑ อวิหิงสา
วิตกไม่เบียดเบียนผู้อื่น ๑

๔.๓) สัมมาวาจา คือ วิรตีเจตสิก การงดเว้น วจีหุจจิต
๔ (เว้นพูดเท็จ-ส่อเสียด-คำหยาบ-เพ้อเจ้อ)

๔.๔) สัมมากัมมันตะ คือ วิรติเจตสิก การงดเว้นจาก ปานาติปาต อทินนาทาน กาเมสุมิถาจาร (กายกรรม ๓)

๔.๕) สัมมาอาชีวะ คือ วิรติเจตสิก การเลี้ยงชีพชอบ ละการเลี้ยงชีพที่ผิด (มิจฉาวณิชชา) อาชีพที่ไม่เป็นไปในวจีทุจริต ๔ และกายกรรม ๓

๔.๖) สัมมาวายามะ คือ วิริยเจตสิก

๔.๗) สัมมาสติ คือ สติเจตสิก มีความระลึกรู้ กาย เวทนา จิต ธรรม กำจัดอวิชชา (ความพ้อใจ) และโหมันส (ความไม่พ้อใจ) ในโลก (ขันธโลก) ออกเสียได้

๔.๘) สัมมาสมาธิ คือ เอกัคคตาเจตสิก ความมีอุเบกขา ความตั้งมั่นวางเฉยให้สติเกิดอยู่ ได้แก่ สมาบัติ ๘ (ฌาน) เป็นองค์แห่งมรรค บังเกิดความสงบจากกาม อกุศลธรรม และนิวรณ์ ๕

องค์ฌานมี ๕ ได้แก่ วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา (เอกัคคตา คือ อุเบกขา)

อริยสัจ ๔ ประกอบด้วยเจตสิก ๘ องค์ เป็นสังขารชั้นที่ไม่ใช่สัตว์บุคคลเราเขา มีเกิดขึ้น-ตั้งอยู่-ดับไป ไม่เที่ยง-เป็นทุกข์-เป็นอนัตตา

อนึ่ง การพิจารณา กาย เวทนา จิต ธรรม ทั้ง ๔ นี้ นอกจากดังได้กล่าวมาแล้ว ยังมีรายการพิจารณาที่ตรงกันอีก ๖ ประการ คือ

๑)-(๒)-(๓) ที่อยู่ภายใน-ภายนอก-ทั้งภายในและภายนอก

๔)-(๕)-(๖) ที่เกิดขึ้น-เสื่อมไป-ทั้งเกิดขึ้นและเสื่อมไปเป็นธรรมดา

อานิสงส์สติปัฏฐาน

ครั้นแล้ว ทรงสรุปผลของการปฏิบัติในการตั้งสติ ๔ อย่างนี้ว่า จะเป็นเหตุให้ได้บรรลุผลอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ บรรลุอรหัตตผลในปัจจุบัน ถ้ายังมีเชื้อเหลือ ก็จะได้บรรลุความเป็นพระอนาคามี (ผู้ไม่กลับมาเกิดในโลกนี้อีก) ภายใน ๗ ปีหรือลดลงมาโดยลำดับถึงภายในเจ็ดวัน

“เอกายโน อยัง ภิกขเว

มคโค สัตตาทัง วิสุทธียา
โสกะปริเวทานัง สมตักกมาย
ทุกขโทมนัสสาณัง อตถังคมาย
ญายัสส อริคมาย
นิพพานัสส สัจฉิกิริยาย
ยทิทัง จัตตาริ สติปัฏฐานา

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
หนทางนี้เป็นหนทางที่เป็นไปอันเอก
เพื่อความหมดจดของสัตว์ทั้งหลาย
เพื่อความก้าวล่วงซึ่งความโศก และความรำไร
เพื่อความอัสดงดับไปแห่งทุกข์และโทมนัส
เพื่อบรรลุญาบรรพ (ธรรมที่เป็นโลกุตตระ)
เพื่อกะทำให้พระนิพพานให้แจ้ง
หนทางนี้ คือ สติปัฏฐาน ๔”
(มหาสติปัฏฐานสูตร-พระพุทธทวงนะ)

วิปัสสนาภูมิ ๖ (ภูมิแห่งวิปัสสนา ๖ อย่าง)

อารมณ์แห่งกรรมฐานของวิปัสสนา เรียกว่า วิปัสสนาภูมิ ๖

๑) **ขั้นที่ ๕** ได้แก่ รูปชั้น เวทนาชั้น สัญญาชั้น
สังขารชั้น วิญญาณชั้น ย่อลงเหลือ ๒ ได้แก่ รูปชั้น กับนามชั้น

๒) **อายตนะ ๑๒**

ก. อายตนะภายใน (สฬายตนะ) ๖ ได้แก่ ตา หู จมูก
ลิ้น กาย ใจ

ข. อายตนะภายนอก ๖ ได้แก่ รูป(สี) เสียง กลิ่น รส
สัมผัส ธรรมารมณ์

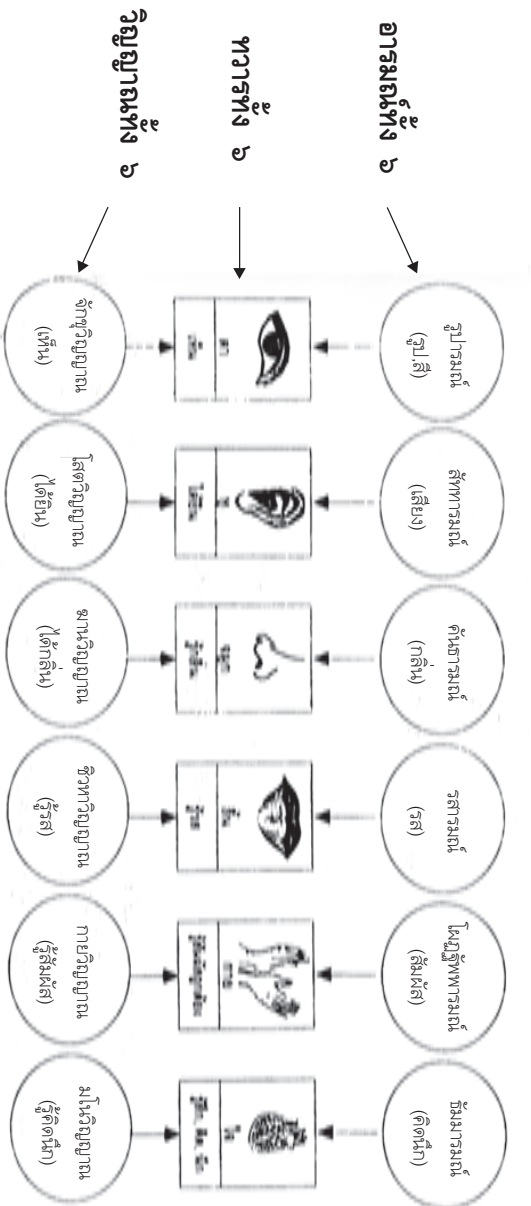
๓) ชาติ ๑๘

- ก. จักขุชาติ สุตชาติ ฆานชาติ ชิวหาชาติ กายชาติ
มโนชาติ (ทวาร ๖ เป็นรูปชั้น)
- ข. จักขุวิญญาณชาติ สุตวิญญาณชาติ ฆานวิญญาณ
ชาติ ชิวหาวิญญาณชาติ กายวิญญาณชาติ และ
มโนวิญญาณชาติ (วิญญาณ ๖ เป็นนามชั้น)
- ค. รูปชาติ สัททชาติ คันธชาติ รสชาติ โผฏฐัพพ-
ชาติ ธรรมชาติ (อารมณ์ ๖ เป็นรูปชั้น)

๔) อินทรีย์ ๒๒ ได้แก่

- ๔.๑) อินทรีย์ ๖ ได้แก่ จักขุนทรีย์ สุตินทรีย์ ฆานิน-
ทรีย์ ชิวหินทรีย์ กายินทรีย์ และมโนินทรีย์ (ทวาร
หรืออวัยวะ ๖)
- ๔.๒) อินทรีย์ ๕ ในโพธิปักขิยธรรม ได้แก่ สัทินทรีย์
วิริยินทรีย์ สตินทรีย์ สมาธิินทรีย์ ปัญฺินทรีย์
- ๔.๓) อินทรีย์ ๕ ในเวทนา (เวทินินทรีย์ ๕) ได้แก่ สุขินทรีย์
ทุกขินทรีย์ โสมนัสสินทรีย์ โทมนัสสินทรีย์ อุเบกขินทรีย์
- ๔.๔) อินทรีย์ ๓ ได้แก่ ปุริสสินทรีย์ อิตถินทรีย์ ชิวิตินทรีย์
- ๔.๕) อินทรีย์ ๓ ในมรรคผล ได้แก่ อนันฺณตฺณฺณสสามิ
ตฺณฺณทฺธิ (อินทรีย์แห่งโสดาปัตติมรรคญาณ) อณฺณทฺธิ
(อินทรีย์แห่งโสดาปัตติผลญาณถึงอรหัตตมรรคญาณ)
อณฺณทฺธาวิินทฺธิ (อินทรีย์แห่งอรหัตตผลญาณ)

รูปแสดงความสัมพันธ์ระหว่างอายตนะ ๖ ทวาร ๖ วิญญาณ ๖

โดยมีผัสสะเจตสิกเป็นต่อประสาน

ปฐมโณวาทสูตร ๑๔/๕๐๘ "เมื่อเธอเห็นรูป...ได้ยินเสียง... ฯลฯ เมื่อไม่พึงติดเพติดเพลินในนั้นหรือจะไม่รูป เสียง... ฯลฯ และธรรมะที่หน้าปารัตนารักใคร่ชอบใจ เมื่อมีความเพลิดเพลินได้... ก็ดับทุกข์ได้... ฯลฯ" (พระพุทธทวจาณะ)

๕) **สังขะ ๔** หรือ อริยสังข ๔ ได้แก่

- ๕.๑) ทุกขสังขจะ ๕.๓) นิโรธสังขจะ
๕.๒) สมุทัยสังขจะ ๕.๔) มัคคสังขจะ

๖) **ปฏิจจสมุปบาท ๑๒** ได้แก่

๑. อวิชชา ๒. ลังขาร ๓. วิญญาน ๔. นามรูป
๕. สฬายตนะ ๖. ผัสสะ ๗. เวทนา ๘. ตัณหา
๙. อุปาทาน ๑๐. ภพ ๑๑. ชาติ ๑๒. ชรามรรณะ

โพธิปักขิยธรรม ๓๗ คือ ธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งการตรัสรู้
ธรรมที่เกี่ยวพันแก่อริยมรรค ๓๗ ประการ

- ๑) สติปัฏฐาน ๔ ๒) สัมมัปปธาน ๔ ๓) อิทธิบาท ๔
๔) อินทริย์ ๕ ๕) พละ ๕ ๖) โพชฌงค์ ๗
๗) มรรค ๘

วิปัสสนาญาณ คือ ญาณที่นับเข้าในวิปัสสนา หรือญาณที่
จัดเป็นวิปัสสนามี ๙ ญาณ คือ

๑. อุทยัพพยานุปัสสนาญาณ คือ ญาณตามเห็นความเกิด-
ดับแห่งนามรูป
๒. กังคานุปัสสนาญาณ คือ ญาณตามเห็นความดับเด่นชัดขึ้น
๓. กายตูปัฏฐานญาณ คือ ญาณที่มองเห็นสังขารเป็นของน่ากลัว
๔. อาทีนนานุปัสสนาญาณ คือ ญาณคำนึงเห็นโทษ
๕. นิพพิทานุปัสสนาญาณ คือ ญาณเห็นความเบื่อหน่ายคลาย
กำหนัด
๖. มุญจิตุกัมมตาญาณ คือ ญาณหยั่งรู้ที่จะใคร่ให้พ้นไปเสีย
(מצจิติตขาย)

๗. ปฏิสังขานุปัสสนาญาณ คือ ญาณอันพิจารณาทบทวน เพื่อหาทางออกไป

๘. สังขารูปกชาญาณ คือ ญาณวางเฉยต่อสังขาร

๙. สัจจานุโลมิกญาณ หรืออนุโลมญาณ คือ ญาณเป็นไป โดยควรแก่การหยั่งรู้หรือริยสัจ

อนึ่ง วิปัสสนาญาณ ๑๐ ในอภิธัมมัตถสังคหะ ท่านเพิ่ม สัมมสนญาณ” (ญาณที่กำหนดนามรูป คือ ขั้นที่ ๕ ตามแนว ไตรลักษณ์) เข้ามาเป็นข้อที่ ๑ จึงรวมเป็นวิปัสสนาญาณ ๑๐

อีกแบบหนึ่ง กล่าวถึง ญาณ ๑๖ (โสฬสญาณ) เพิ่มนาม รูปปริจเจทญาณ ปัจจยปริคคหญาณ สัมมสนญาณ เป็นญาณ ๑-๓ (ส่วนญาณ ๔-๑๒ ตรงกับวิปัสสนาญาณ ๙) ญาณ ๑๓-๑๖ เพิ่ม โคตรภูญาณ มรรคญาณ ผลญาณ และปัจจเวกชนญาณ

วิปัสสนูปกิเลส คือ อุปกิเลสแห่งวิปัสสนา เป็นเครื่องเศร้าหมองแห่งวิปัสสนา ซึ่งเกิดแก่ผู้ได้วิปัสสนาญาณอ่อน ๆ ทำให้เข้าใจผิดว่าตนบรรลุมรรคผลแล้ว จึงไม่ก้าวหน้าต่อไปในวิปัสสนาญาณ อุปกิเลส มี ๑๐ ข้อ (มีคำอธิบายละเอียดพร้อมคำแนะนำแก้ไขของหลวงปู่เทสก์ เทสรังสี เรื่องอุปกิเลส ๑๐ ในหนังสือเล่ม ๒ หน้า ๘๙)

๑. โอภาส แสงสว่าง (หลงผิด)
๒. ปิติ ความอิ่มใจ (จนลืมตัว)
๓. ญาณ ความรู้ (ญาณเร็ว หรือ ธรรมะผูกหรือธรรมะผ่าน)
๔. ปัสสัทธิ ความสงบกายและจิต (จิตแช่เพลิน)
๕. สุข ความสบายกายสบายจิต

๖. อธิโมกษ์	ศรัทธาแก่กล้าเกินพอดี
๗. ปัคคาหะ	ความเพียรกล้าเกินพอดี
๘. อุပ္ปูลฺลาณ	สติชัดแข็งขาดสัมปชัญญะ
๙. อุเบกขา	ความวางจิตเฉย
๑๐. นิกันติ	ความพอใจในตณหา

เมื่อพิจารณารูปและนามตามสภาพความเป็นจริง จะทำให้
สภาวะของปรมัตถ์ ปรากฏชัดและความเป็นบัญญัติก็หมดไป เมื่อผู้
ปฏิบัติเข้าใจสภาวะความเป็นจริงของเส้นผมว่า สิ่งที่สมมุติเรียกว่า
เส้นผมนี้ แท้จริงแล้วไม่ใช่เส้นผม เป็นเพียงปฏิจาตุนิสัง ความหนาแน่น
ของปฏิจาตุนิสังที่เรียงติดต่อกันแน่นอยู่ภายในเส้นที่เรียว ๆ ยาว ๆ นี้
เมื่อรู้ถูก พิจารณาถูก ก็จะคลายความยึดมั่นถือมั่น ความพิเศษแห่ง
บัญญัติและปรมัตถ์

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้มีกล่าวถึงเรื่องบัญญัติและปรมัตถ์ไว้
ซึ่งสรุปได้ดังนี้ คือ

ถามว่า: ท่านถือเอาสภาวะธรรมโดยอำนาจบัญญัติที่เกิดขึ้น
จากการกระทำนั้น ๆ มิใช่หรือ ?

ตอบว่า: ใช่ ถือเอาแต่ตอนต้น ๆ เท่านั้น แต่เมื่อเจริญวิปัสสนา
ภาวนานานเข้า ๆ จิตจะก้าวล่วงบัญญัติเสียและตั้งอยู่ในสภาวะธรรมล้วน ๆ

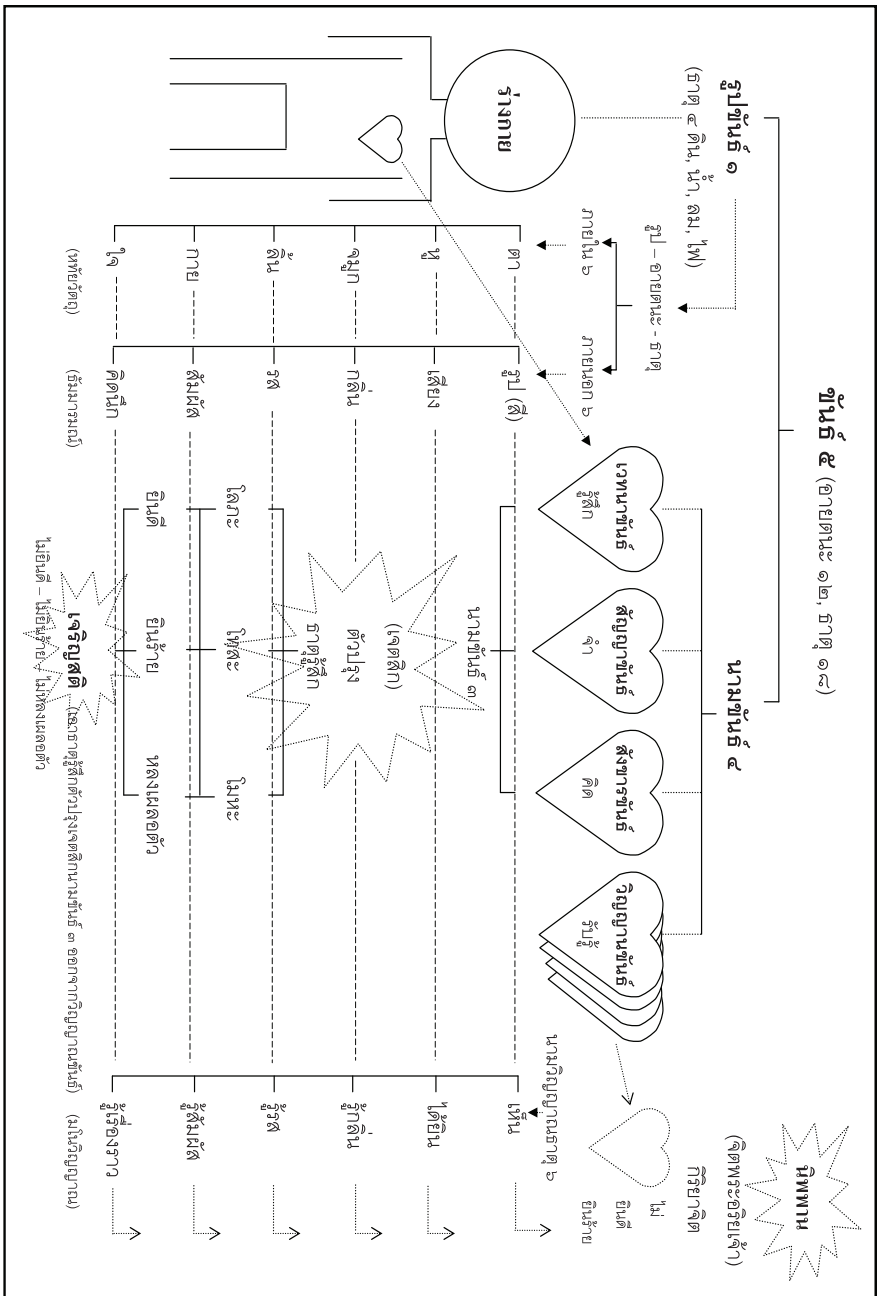
อธิบายได้ว่าในการเจริญวิปัสสนานั้นขั้นต้น ๆ เมื่อตั้งสติ
กำหนดรูปนาม โดยการเดินจงกรม เป็นต้น คนทั้งหลายก็อาจสงสัย
ในวิธีการว่า การกำหนดอย่างนี้เป็นการกำหนดบัญญัติ เมื่อกำหนด
บัญญัติอยู่จะจัดเป็นการเจริญวิปัสสนาได้อย่างไร ?

ความสงสัยเช่นนี้ก็ถูกต้อง แต่ว่าถูกไม่หมด เพราะในขั้นต้นนั้นก็พึงให้ผู้ปฏิบัติกำหนดอารมณ์บัญญัติไปก่อน มิฉะนั้นจิตจะไม่มีที่กำหนด เพราะปรมาตมเป็นสภาวะที่เห็นได้ยาก เมื่อกำลังภาวนาตั้งมั่นอารมณ์บัญญัติเหล่านี้จะหายไป เหลือแต่สภาวะปรมาตมความเป็นรูปนามชั้น ๕ ล้วน ๆ ตอนแรกเริ่มปฏิบัติกำหนดอารมณ์ยังเป็นบัญญัติอยู่ อตตาก็ยังปรากฏอยู่ อนตตาก็ไม่ปรากฏ แต่เมื่อปัญญาภาวนาแก่กล้าขึ้น อารมณ์บัญญัติก็หายไป อารมณ์ปรมาตมก็เกิดขึ้นแทน ในช่วงที่อารมณ์ปรมาตมเกิดขึ้นนี้เอง อนตตาก็ปรากฏ อตตาก็หายไป

เมื่อผู้ปฏิบัติกำหนดพิจารณาในสังขารธรรม รูปนามชั้น ๕ ที่เกิดอยู่เฉพาะหน้าตามสภาวะที่เกิดจากเหตุปัจจัยอยู่ สันตติบัญญัติและฉนบัญญัติที่ปกปิดการเกิดดับของสังขตธรรมในรูปนามชั้น ๕ ก็ขาดแตกไป ความเห็นที่บริสุทธิ์เช่นนี้เกิดขึ้นในเวลาใด เวลานั้นวิปัสสนาญาณของผู้ปฏิบัติก็เข้าถึง ความเป็นอนัตตานุปัสสนา ก็ปรากฏขึ้นได้

สำหรับท่านที่กำหนดสังขตธรรมรูปนามชั้น ๕ ที่เกิดอยู่เฉพาะหน้า โดยมีสติรู้อยู่ติดต่อกันไม่ขาดสายนั้น ก็จะสามารถรู้ทะลุปรุโปร่งในฉนบัญญัติที่ปกปิด การเกิดดับของสังขตธรรมรูปนามชั้น ๕ ในระยะเวลาที่ได้เห็น ได้ยิน รู้รส ได้สัมผัสกับความเย็น ร้อน อ่อน แข็ง หย่อน ตึง เมื่อย เจ็บ ปวด ดีใจ เสียใจ คิดนึกต่าง ๆ เหล่านี้ ขาดลงเป็นตอน ๆ ไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและไม่มีแก่นสารปราศจากเรา-เขาที่จะบังคับบัญชาให้เป็นไปตามความต้องการ เมื่อปฏิบัติได้เช่นนี้ ญาณปัญญาที่เกิดขึ้นเข้าถึงความเป็นอนัตตานุปัสสนาได้

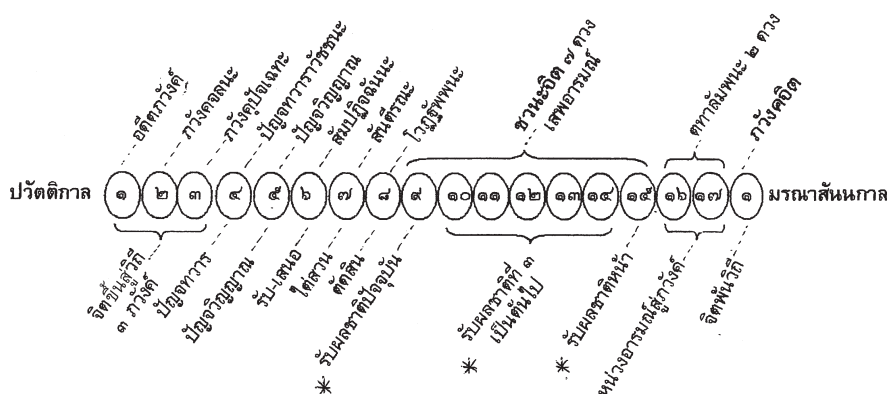

ภาพแสดง
การเกิดวิถิจิตขึ้นรับอารมณ์ (๑๗ ขณะจิต)

*** **

** มรณาสันนกาล (มรณาสันนวิถี) – จุตติจิต – ปฏิสนธิจิต (ปวัตติกาล) – มรณาสันนกาล **

** ปวัตติกาล - จิตขึ้นสู่วิถี * ภาวคจิต ๓ ขณะ – ปัญจทวาร – ปัญจวิญญาณ – รับอารมณ์
- ไตสวณ – ตัตถิน – เสพอารมณ์ ๗ ขณะ – หน่วงอารมณ์ ๒ ขณะ – พินวิถี *

วิถิจิต

สมอกรรมฐาน มีอารมณ์รับรู้ฟัง (ฉาน) จ้องอารมณ์เดียว เมื่อออกจากฉานหรือสมาธิแล้ว กิเลสยังคงเดิม (หินทับหญ้า) ไม่เกิดปัญญา กลับติดปิติ-สุข-เอกัคคตารมณ์ให้อยากปฏิบัติอีก ครั้นตายขณะอยู่ในฉานจะไปเกิดบนพรหมโลกที่มีอายุชัวยาวนานมาก โอกาสที่จะได้ฟังธรรมเพื่อมรรคผลนิพพานมีน้อย

วิปัสสนากรรมฐาน พิจารณารับรู้อารมณ์กระทบทวารทั้งหกด้วยสติ สอนจิตด้วยปัญญา ให้ละลด ละโลก โกรธหลง เบาบางลง เกิดละคลายเป็นปัญญาอุเบกขา หรือโสมนัส ญาณสัมปยุตอสังขาริก จิตพัฒนาขึ้นสู่มหากิริยาจิต และโลกุตตรจิตตามลำดับ เป็นชีวิตที่มีจุดจบถึงที่สุดแห่งทุกข์ เป็นวิวิฏฐะไม่เวียนเกิดเวียนตาย

ญาณ ๑๖

๑. นามรูปปริจเจตญาณ
๒. ปัจจยปริคคหญาณ
๓. สัมมสนญาณ
๔. อุทยัพพญาณ
๕. ภังคญาณ
๖. ภยญาณ
๗. อาทีนวญาณ
๘. นิพพิทาญาณ
๙. มุญจितุกัมยตาญาณ
๑๐. ปฏิสังขาญาณ
๑๑. สังขารูปেকชาญาณ
๑๒. อนุโลมญาณ
๑๓. โคตรภูญาณ
๑๔. มรรคญาณ
๑๕. ผลญาณ
๑๖. ปัจจเวกชนญาณ

๒ ญาณแรก เพียงแต่ละทิวฐิได้ รู้จักนามรูป แต่ยังไม่มีส่วนของไตรลักษณ์ปรากฏ ยังไม่จัดเป็นวิปัสสนาญาณโดยตรง

ตั้งแต่ญาณที่ ๓-๑๒ คือ สัมมสนญาณ - อนุโลมญาณ รวม ๑๐ ญาณ จัดเป็น วิปัสสนาญาณ เพราะเป็นปัญญาที่มีพระ ไตรลักษณ์ปรากฏ

ตั้งแต่ โคตรภูญาณ-ปัจจเวกชนญาณ รวม ๔ ญาณ จัดเป็นขั้นผลของวิปัสสนาญาณ เลยขั้นของวิปัสสนาญาณแล้ว ขั้นนี้มีพระ นิพพานเป็นอารมณ์

วิปัสสนาญาณ ๑๖ (โสฬสญาณ)

๑. นามรูปปริจเจทญาณ

การกำหนดรูปนาม ทางขั้น ๕

สรีระร่างกายนั้นประกอบด้วย รูป ๒๘ รูป คือ นิปผันนรูป ๑๘ ได้แก่ มหาภูตรูป ๔ ปสาทรูป ๕ วิสยรูป ๔ ภาวรูป ๒ หทยรูป ๑ ชีวิตรูป ๑ อาหารรูป ๑ (และอนิปผันนรูป ๑๐ ได้แก่ ปริจเจทรูป ๑ วิญญัตติรูป ๒ วิการรูป ๓ ลักษณะรูป ๔) การกำหนดรูปขั้นนี้ต้องกำหนดที่นิปผันนรูป ๑๘ (ส่วนอนิปผันนรูป ๑๐ ไม่ต้องกำหนดรู้เพราะไม่สามารถนำมาพิจารณาโดยความเป็นไตรลักษณ์ได้)

นาม เจตสิก ๕๒ กำหนดเวทนาเจตสิกที่ประกอบกับโลกียจิต ๘๑ กำหนดเป็นเวทนาขั้นนี้ สัญญาเจตสิกและสังขารเจตสิกที่ประกอบในโลกียจิต ๘๑ กำหนดเป็นสัญญาขั้นนี้และสังขารขั้นนี้ ส่วนโลกียจิต ๘๑ กำหนดเป็นวิญญูณขั้นนี้ ในลำดับต่อมาผู้ปฏิบัติจะพิจารณารูปขั้นนี้ว่าเป็นรูปธรรม และพิจารณานามขั้นนี้ ๔ ว่าเป็นนามธรรม นี่คือการกำหนดรูปนามทางขั้น ๕ เป็นหลัก

การบำเพ็ญวิปัสสนาภาวนาจนบรรลุถึงญาณที่ ๑ คือ นามรูปปริจเจทญาณนี้แล้ว เพื่อป้องกันการเข้าใจผิดในภายหลัง จึงขอชี้แจงไว้ดังนี้ว่า ที่เรียกว่าได้บรรลุถึงนามรูปปริจเจทญาณ คือ มีปรีชากำหนดรูปนามได้อย่างชัดเจนดังที่กล่าวมานั้น พึงเข้าใจว่าต้องเป็น การรู้เห็นโดยปัญญา อันเกิดจากการเจริญภาวนาของตนจริง ๆ ไม่ใช่รู้ได้จากการศึกษาพระธรรม การเรียนรู้และนึกคิดเอาเองอย่างนี้ไม่ใช่วิปัสสนาญาณ

เมื่อผู้ปฏิบัติมีความรู้ว่ามีแต่รูปกับนามเพียง ๒ อย่างเท่านั้น ไม่มีผู้หญิงผู้ชาย ไม่มีตัวตน เรา เขา ความเข้าใจ ถูกต้องอย่างนี้จะประหาณสักกายทิฎฐิ ทำให้เป็นผู้มีความเห็นตรง เห็นถูกต้องบริสุทธิ์ คือ ทิฎฐิวินิสุทธิ การกำหนดรู้รูปและนามโดยความเป็นสังขารทั้งหมดนี้คือ ปัญญาที่ปรากฏเกิดขึ้นจากการเห็นแจ้งรูปนามตามความเป็นจริง คือ นามรูปปริจเฉทญาณ

๒. ปัจจัยปริคคหญาณ

คือ ปัญญาที่กำหนดรู้เหตุปัจจัยของรูปนามตามความเป็นจริง เป็นญาณที่ข้ามพ้นความสงสัยในอดีต ปัจจุบัน อนาคต ด้วยการกำหนด รู้นามได้ชื่อว่า กังขาวิตรณวิสุทธิ คือ ความบริสุทธิ์ด้วยการข้ามพ้นความสงสัย อีกด้วย (ดังที่กล่าวมาแล้วในเรื่องวิสุทธิ ๗) ผู้ปรารถนาบรรลุในญาณปัญญาขั้นสูงขึ้นไป ต้องค้นหาเหตุปัจจัยของรูปนาม อุปมาเหมือนนายแพทย์ที่ชาญฉลาดเมื่อพบโรคแล้วก็ค้นหาสมุฏฐานของโรคนั้นต่อไป

เหตุปัจจัยของรูปนามตามนัยอภิธรรม แสดงไว้ว่า กรรม จิต อุดุ อาหาร เป็นเหตุปัจจัยของรูป โดยแยกออกได้ดังนี้

- กรรม ที่เป็นอดีตเท่านั้นที่เป็นเหตุของรูปที่เกิดจากกรรม คือ กรรมรูป ได้แก่ จักขุปสาท เป็นต้น

- จิต เป็นเหตุปัจจัยของรูป ได้แก่ จิตตารูป คือ รูปที่เกิดจากจิต ได้แก่ อิริยาบถ ยืน เดิน นั่ง นอน คู้เหยียด เคลื่อนไหว เป็นต้น

- อุดุ เป็นเหตุปัจจัยของอุดุรูป ได้แก่ ความเย็นความร้อน

ภายในร่างกาย

- อาหาร เป็นเหตุปัจจัยของอาหารรูป ได้แก่ สารอาหาร วิตามินต่าง ๆ ที่หล่อเลี้ยงร่างกาย

ขั้นทั้งหลายที่เกิดขึ้นแล้วในอดีตเพราะมีกรรมเป็นปัจจัยก็ดับไปแล้วในอดีต ส่วนขั้นที่เกิดขึ้นใหม่ในภพนี้ก็เป็นอีกพวกหนึ่ง มิได้เป็นขั้นที่มาจากอดีตภพ ส่วนขั้นที่จักเกิดในภพหน้าก็เป็นอีกพวกหนึ่งมิได้เป็นขั้นที่ไปจากปัจจุบันภพนี้ มีอุปมาเปรียบได้ดังนี้

อุปมาระหว่างเหตุกับผล เปลวประทีปอันหนึ่งกับเปลวประทีปอีกอันหนึ่งมิใช่ไล่เดียวกัน แต่เปลวประทีปอีกอันหนึ่งจะเกิดขึ้นได้นั้นต้องอาศัยเปลวประทีปก่อน ๆ ที่เกิดแล้วหรือเชื้อไฟอันอื่นเป็นเหตุปัจจัย

ธรรมทั้งหลายจากอดีตภพมิได้ติดตามไปในปัจจุบันภพหรืออนาคตภพแต่อย่างใดเลย แต่ขั้น อายตนะ ธาตุ ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันภพนี้ต้องอาศัย ขั้น อายตนะ ธาตุ ในอดีตภพเป็นปัจจัย และขั้น อายตนะ ธาตุ ที่จักเกิดขึ้นในอนาคตนั้นก็ต้องอาศัย ขั้น อายตนะ ธาตุ ในปัจจุบันภพเป็นปัจจัย

บุคคลผู้พิจารณาตามความเป็นจริงในเหตุปัจจัยของนามรูปอยู่เช่นนั้นเอง ๆ ความเป็นจริงย่อมปรากฏ เมื่อนั้นปัญญาที่ชื่อว่า ปัจจยปริคคหญาณก็เกิดขึ้น

๓. สัมมสนญาณ

คือ ปัญญาที่เห็นรูปนามโดยความเป็นไตรลักษณ์ เรียกว่า สัมมสนญาณ องค์ธรรม ได้แก่ ปัญญาเจตสิกที่ประกอบกับมหากุศลญาณสัมปยุตตจิต สัมมสนญาณ เป็นปัญญาสิกขา เพราะมีปัญญา

ประกอบการศึกษา และเป็นที่รู้กันประจักษ์ เพราะมีการกำหนดรู้ด้วยการไตร่ตรอง และเทียบได้กับมัคคัมคคณญาณทัสสนวิสุทธิ

ผู้ปฏิบัติเมื่อเจริญวิปัสสนาจนนามรูปปัจจุเจกณญาณและปัจจัยปริคคณญาณเกิดขึ้นนั้น เพียงแต่มีรูปนามเป็นอารมณ์เท่านั้น เมื่อเข้าสู่ขั้นสัมมสนญาณผู้ปฏิบัติต้องพิจารณารูปนามนั้นโดยพระไตรลักษณ์ คือ ความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา

ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาในสัมมสนญาณ ปราภาวจะบรรลุญาณขั้นสูงต่อไป คือ บรรลุมัคคัมคคณญาณทัสสนวิสุทธิ ในเบื้องต้นต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับการพิจารณาสภาพธรรมที่เป็นหมวดเป็นกอง (กลาปสัมมสนะ) ก่อน เมื่อวิปัสสนูปกิเลส เช่น โสภัสแสงสว่าง หรือญาณเป็นต้น เกิดขึ้นก็แสดงว่า มัคคัมคคณญาณทัสสนวิสุทธิ ได้บังเกิดขึ้นแล้ว และกลาปสัมมสนญาณจึงเป็นญาณเริ่มต้นของวิปัสสนาญาณที่กำลังจะเป็นไป

มัคคัมคคณญาณทัสสนวิสุทธิ นี้เกิดขึ้นและเป็นไปในตัตถปริญญา ตัตถปริญญาจะบังเกิดขึ้นต่อจากญาตปริญญา เพราะฉะนั้นผู้ปราภาวจะบรรลุมัคคัมคคณญาณทัสสนวิสุทธิ จะต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับการกำหนดพิจารณาสภาพธรรมที่เป็นหมวดเป็นกองเสียก่อน ด้วย ปัญญา ๓ อย่าง คือ

๑. ปัญญาที่กำหนดรู้วิเสสลักษณะปัจจุบันเฉพาะหน้าของสภาวะธรรมทั้งหลาย เช่น ปถวิธาตุ มีลักษณะแข็งอ่อน ซึ่งเป็นรูป, เวทนา มีลักษณะเสวยอารมณ์ ซึ่งเป็นนาม ปัญญาที่เกิดจากการพิจารณารูปและนามตามลักษณะเฉพาะเช่นนี้ เรียกว่า ญาตปริญญา

๒. ปัญญาที่มีพระไตรลักษณ์เป็นอารมณ์ คือ การยกเอา สภาวธรรมทั้งหลายอันเป็นปัจจุบันดังกล่าวแล้วข้างต้นขึ้นสู่สามัญลักษณะ เช่น รูป มีสามัญลักษณะ คือ มีความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เวทนา ก็มีสามัญลักษณะ เช่นเดียวกัน คือ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ปัญญาที่เกิดจากการพิจารณารูปและนามตามลักษณะไตรลักษณ์เช่นนี้ เรียกว่า **ตீรณปริญา**

๓. ปัญญาที่มีพระไตรลักษณ์เป็นอารมณ์ และเป็นไปพร้อมกับการละวิปัสสาสธรรม ได้แก่ นิจจสัญญา ความสำคัญว่าเที่ยง เป็นสุข ว่าเป็นตัวตน เป็นต้น ปัญญาเช่นนี้เรียกว่า **ปหานปริญา**

เมื่อผู้ปฏิบัติวิปัสสนาบรรลุญาณตปริญาเพราะได้ทำนามรูป ปริจเฉทญาณ และปัจจัยปริคคหญาณให้เกิดขึ้นแล้ว ปริญาอีก ๒ อย่างก็ควรบรรลุด้วย เมื่อตี่รณปริญยากำลังเป็นไปอยู่นั้น มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิก็จะบังเกิดขึ้น และตี่รณปริญยาก็จะบังเกิดต่อจากญาณตปริญา ฉะนั้นผู้ปรารถนาบรรลุมัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ จะต้องทำความเพียรอย่างมากในการกำหนดรู้เฉพาะหน้าของสภาวธรรมทั้งหลาย (คือ รูปกับนาม) โดยเป็นหมวดเป็นกองให้ได้เสียก่อน ญาณต่าง ๆ จึงจะเกิดตามมา ถ้าไม่สามารถทำให้นามรูปปริจเฉทญาณเกิดขึ้นได้แล้ว ญาณขั้นสูงอื่น ๆ ก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้เลย

วิธีเจริญวิปัสสนาญาณให้สูงขึ้น

เมื่อผู้ปฏิบัติต้องการให้วิปัสสนาญาณสูงขึ้น ต้องทำอินทรีย์ ๕ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิและปัญญาให้แก่งล้ายิ่งขึ้น ด้วยวิธีการทั้ง ๔ ดังนี้

๑. พยายามกำหนดให้รู้ชัดถึงความดับไปของสังขาร(รูปและนาม) ที่ได้เกิดขึ้นแล้ว
๒. ในขณะที่เห็นความดับไปของสังขารทั้งหลายนั้นควร พยายามให้ถึงพร้อมด้วยการมีสติ
๓. พยายามให้วิปัสสนาญาณนั้น ๆ เกิดต่อเนื่องกันไป
๔. พยายามให้วิปัสสนาญาณนั้น ๆ ดำเนินไปด้วยความสะดวกสบาย
๕. พยายามให้วิปัสสนาญาณนั้น ๆ กำหนดนิमितของสมาธิ
๖. พยายามให้วิปัสสนาญาณนั้น ๆ ดำเนินไปโดยความเหมาะสม ของโพชฌงค์ ๗
๗. พยายามไม่อาลัยในร่างกายและชีวิต (อนาลโย = อนาลัย*)
๘. พยายามไม่อาลัยในร่างกายและชีวิตด้วยวิธีข่มไว้ (ข่มทุกข-เวทนาที่เกิดขึ้น)
๙. พยายามไม่อาลัยในร่างกายและชีวิตด้วยการไม่ละเลิกหรือ หยุดพักเสียในระหว่างกลางคัน และหลีกเลี่ยง อสัปปายะ คือ สิ่งที่ไม่เป็นที่สบาย ๗ แล้วเสสัปปายะ คือสิ่งที่เป็น ที่สบาย ๗ (อवास, อาหาร, อุตฺตุ, อิริยาบถ, โคจร, วาจา, กัลยาณมิตร)

วิธีกำหนดรู้รูปนามในสัมมสนญาณ

ผู้ปฏิบัติควรดูการเกิดขึ้นของรูปตามธรรมดา รูปเกิดขึ้นมา เพราะเหตุ ๔ อย่าง คือ เกิดจากกรรม จิต อุตฺตุ อาหาร ใน ๔ อย่าง นั้นรูปของสัตว์ทั้งหลายต้องเกิดมาจากการมาก่อนเป็นครั้งแรก กรรม เป็นเครื่องจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีตต่างกันไป และจิตเกิดขึ้นพร้อม

กันกับรูปในขณะปฏิสนธิ ฉะนั้นจิตมีอยู่ตราบใด รูปก็คงเป็นไปอยู่
ตรานั้น เมื่อผู้ปฏิบัติกำหนดรู้รูปก็สามารถเห็นความเกิดของรูปได้ด้วย
เช่นเดียวกับเมื่อกำหนดรู้นามก็สามารถเห็นความเกิดของนามได้ด้วย

วิธีการเห็นความเกิดของนามมีวิธีการกำหนดพอสรุปได้ดังนี้

๑. พิจารณาความยึดถือและปล่อยวาง คำว่า การยึดถือ หมายถึง ปฏิสนธิ(เกิด) ปล่อยวาง หมายถึง จุติ(ตาย) การกำหนดสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นตอนหนึ่ง การกำหนดการหมดไปขาดไปสิ้นไปเป็นอีกตอนหนึ่ง แล้วพิจารณาในสังขารทั้งหลายว่า

“สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง เพราะมีความเกิดขึ้นและเสื่อมไป มีความแปรปรวน มีความเป็นไปเพียงชั่วขณะ มีความขัดแย้งกับความเที่ยง

สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ เพราะถูกเบียดเบียนอยู่เนื่อง ๆ เป็นทุกข์ทนได้ยาก เป็นที่ตั้งแห่งทุกข์ ขัดกับความสุข ไม่อยู่ในอำนาจแห่งการบังคับบัญชาใด ๆ ได้

สังขารทั้งปวงเป็นอนัตตา เพราะเป็นของว่างเปล่า ไม่มีเจ้าของ ไม่เป็นไปในอำนาจ และปฏิเสธอนัตตา”

๒. พิจารณาความแตกดับของรูปที่เติบโตขึ้นตามวัย คือ รูปในวัยเด็กก็ไม่ตั้งอยู่ถึงวัยกลางคน รูปในวัยกลางคนก็ไม่ไปถึงวัยชรา รูปในวัยชราก็ไม่ตั้งอยู่ได้ภายหลังการตาย ในวันหนึ่ง ๆ รูปที่เป็นไปในตอนเช้ายังไม่ทันถึงตอนกลางวันก็ดับเสียแล้วในตอนเช้านั้นเอง รูปที่เป็นไปในเวลากลางคืนยังไม่ทันถึงตอนเช้าวันรุ่งขึ้นก็ดับเสียแล้วในกลางคืนนั้นเอง หรือแม้ในขณะที่เดินไปข้างหน้า ยังไม่ทันถอยกลับรูปก็ดับไปในการเดินไปข้างหน้านั้นเอง รูปที่เป็นไปในการกู่ไม่ทันถึงการ

เหยียดออกก็ดับไปในการคู้มันเอง เพราะฉะนั้น รูปนั้นจึงเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

อธิบายเพิ่มเติม การกำหนดรูปร่างนี้ นาม ที่ผ่านมาแล้วในขั้นของนามรูปปริเฉทญาณและรู้เหตุปัจจัยของนามรูปในปัจจุบันปริเฉทญาณนั้น เป็นการปฏิบัติเพียงแค่รู้จักความจริงของรูปนามเท่านั้น แต่ยังไม่เพิกถอน ตณหา มานะ ทิณฺณิ ตอเมื่อได้พิจารณาในสัมมสนญาณว่ารูปนามนั้นไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา จึงจะเพิกถอน ตณหา มานะ และทิณฺณิได้ เมื่อเพิกถอนได้แล้ว ความจำได้หมายความว่าเที่ยง เป็นสุข เป็นอัตตาตัวตนก็ถูกเพิกถอนออกไปได้

๔. อุทยัพพญาณ

อุทยัพพญาณ คือ ปัญญาเห็นความเกิดขึ้นและการปรวนแปรไปของปัจจุบันธรรมทั้งหลาย ได้แก่ เห็นรูปเกิด เห็นลักษณะแห่งความเกิดของรูปนั้น เห็นลักษณะที่รูปนั้นแปรผันไป การพิจารณาเห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปของรูปขันธ์ พิจารณาเห็นลักษณะดังนี้

๑. พิจารณาเห็นความเกิดขึ้นของรูปขันธ์ โดยเหตุปัจจัยว่า เพราะอริสาเกิดรูปจึงเกิด เพราะตณหาเกิดรูปจึงเกิด เพราะกรรมเกิดรูปจึงเกิด เพราะอาหารเกิดรูปจึงเกิด เมื่อพิจารณาเห็นลักษณะของความเกิด ผู้ปฏิบัติย่อมเห็นความเกิดขึ้นของรูปขันธ์ได้ (การพิจารณา เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน ยังต้องพิจารณาต่อไปอีกว่า รูปขันธ์เกิดเพราะอาหารเกิด เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ เกิดเพราะผัสสะเกิด วิญญาณขันธ์เกิดเพราะนามรูปเกิด)

๒. พิจารณาเห็นความเสื่อมไปแห่งรูปชั้น โดยเหตุปัจจัยว่า เพราะอวิชชาดับรูปจึงดับ เพราะตัณหาดับรูปจึงดับ เพราะกรรมดับรูปจึงดับ เพราะอาหารดับรูปจึงดับ เมื่อพิจารณาถึงความเสื่อมความแปรปรวนไปของรูป ผู้ปฏิบัติย่อมเห็นความเสื่อมไปของรูปชั้นได้ (การพิจารณาเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน)

ปัญญาขั้นอุทยัพพญาณ มี ๒ คือ

๔.๑ ตรุณอุทยัพพญาณ

๔.๒ พลวอุทยัพพญาณ

๔.๑ ตรุณอุทยัพพญาณ

ผู้ปฏิบัติเมื่อพิจารณาปัจจุบันธรรมเหล่านั้นโดยไตรลักษณ์ เข้าใจการเกิดการเสื่อมไปสิ้นไปของรูปนามอย่างชัดเจนแล้วตรุณอุทยัพพญาณ หมายถึง อุทยัพพญาณอย่างอ่อน ที่ยังมีวิปัสสนูปกิเลส เกิดปะปนอยู่ย่อมเกิดขึ้น คือ ยังอยู่ในระหว่างการวินิจฉัยว่าใช่ทางหรือไม่ใช่ทาง

วิปัสสนูปกิเลส มี ๑๐ คือ

๔.๑.๑ โสภาส คือ แสงสว่าง หมายถึงแสงสว่างในวิปัสสนา สำหรับผู้ปฏิบัติแต่ละท่าน จะมีกำลังของแสงสว่างไม่เท่ากัน บางท่านส่องสว่างเพียงที่หนึ่ง ส่องสว่างตลอดภายในห้อง ส่องสว่างภายนอกห้องด้วย ส่องสว่างไปทั่ววิหารทั้งหมด เป็นต้น ส่องสว่างไปไกลเป็นโยชน์ ๆ (แต่ของพระพุทธเจ้า ส่องสว่างไปตลอด ๑๐,๐๐๐ โลกธาตุ) เมื่อเกิดขึ้นอย่างนี้ผู้ปฏิบัติก็คิดว่า “แสงสว่างเช่นนี้ไม่เคย

ปรากฏแก่ตัวเราเลยเราคงบรรลุมรรคผลแน่แล้ว”
เมื่อเข้าใจผิดเช่นนี้ก็ยึดถือเอาแสงสว่างนั้นเองว่า
เป็นมรรคผล จึงเป็นเหตุให้วิปัสสนาญาณออกไป
นอกทาง เพราะผู้ปฏิบัติจะละทิ้งอารมณ์
วิปัสสนาเดิม แล้วกลับไปนั่งชื่นชมแสงสว่างนั้น
อยู่ด้วยอำนาจของตัณหา มานะ และทิฐิ

๔.๑.๒ ญาณ หมายถึง วิปัสสนาญาณ ในขณะที่ผู้ปฏิบัติ
กำลังเทียบเคียงไตรตรองรูป และนามทั้งหลาย
อยู่นั้น ญาณซึ่งมีกระแสอันปราดเปรียวแหลม
คมแก่กล้าชัดแจ้งก็บังเกิดขึ้นรู้อะไรต่าง ๆ ผ่านเข้า
มาบางทีก็เรียกว่า ธรรมะผุดหรือธรรมะผ่านจน
ตามไม่ทันจริงบ้างไม่จริงบ้าง (ญาณรู้) ประดุจดั่ง
วชิระของพระอินทร์ที่ทรงชดออกไป ก็ทำให้ผู้
ปฏิบัติจะหลงติดอยู่ในปัญญานั้นและทำให้เข้าใจ
ผิดได้ว่าเราบรรลุแล้วหนอ เพราะปัญญาอันแก่กล้า
เช่นนี้ที่ไม่เคยเกิดได้เกิดขึ้นแก่เรา ทำให้ละทิ้ง
อารมณ์กรรมฐานที่ควรเจริญไปเสีย

๔.๑.๓ ปีติ หมายถึง ความเอิบอิ่มที่ประกอบด้วยวิปัสสนา
แล้วลืมหัด ปีติที่เกิดขึ้นในระยะนี้มี ๕ อย่าง
คือ ๑. ขุททกปีติ ความเอิบอิ่มเล็กน้อย
๒. ขณิกาปีติ ความเอิบอิ่มที่เกิดขึ้นชั่วขณะ
๓. โลกกัณฐิกาปีติ ความเอิบอิ่มที่เกิดเป็น

ระลอก ๆ

๔. อุพเพงคาปีติ ความเอิบอิมโลดแล่น

๕. ผรณปีติ ความเอิบอิมซาบซ่านแผ่ไป
ทั่วกาย

๔.๑.๔ ปัสสัทธิ หมายถึง ความสงบในวิปัสสนา ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนากำลังอยู่ในที่พักกลางคืนหรือกลางวันก็ตาม ในขณะที่นั้นทั้งกายและใจของผู้ปฏิบัติจะปราศจากสิ่งรบกวนทั้งหลาย เช่น ความกระวนกระวาย ความหนัก ความแข็งกระด้าง ความไม่ควรแก่การงาน ความเจ็บไข้ แต่กายและใจของผู้ปฏิบัติจะประกอบไปด้วย ความสงบ ความเบา ความอ่อน ความควรแก่การงาน ความผ่องใส ความเที่ยงตรง บุคคลที่ประกอบไปด้วยปัสสัทธิเช่นนี้แล้วก็就会有ความเพลิดเพลिनยินดีอยู่อย่างนั้น ทำให้ทั้งอารมณ์กรรมฐาน ไม่สามารถทำให้ญาณปัญญาในขั้นสูงเกิดขึ้นเพราะติดอยู่ในปัสสัทธิ

๔.๑.๕ สุข หมายถึง ความสุขที่ประกอบด้วยวิปัสสนาคือ ในขณะที่ผู้ปฏิบัติบำเพ็ญวิปัสสนาอยู่นั้น ความสุขอันประณีตยิ่งก็จะเกิดขึ้นมาก ชนิดท่วมท้นไปทั่วสรีระ เป็นสุขชนิดที่ท่วมท้นหัวใจ ไม่สามารถที่จะบรรยายได้ เพราะเป็นสุขที่มีรสอันล้ำลึก เป็นสุขที่ประเสริฐกว่าความสุขธรรมดาที่มนุษย์พบเห็น

สรุปว่า บรรดาความสุขทั้งหลาย อะไรจะมาสุข
เท่าสุขในวิปัสสนาไม่มี ฉะนั้นถ้าพิจารณาในสุข
อย่างนี้ไม่รอบคอบจะทำให้ผู้ปฏิบัติเข้าใจผิด ยึด
ว่าสุขนี้เป็นมรรค เป็นผล

๔.๑.๖ อธิโมกข์ หมายถึง ความเชื่อ หรือศรัทธาที่ประกอบ
ด้วยวิปัสสนา อธิโมกข์ที่เป็นวิปัสสนูปกิเลสนี้ จะ
มีลักษณะความผ่องใสอย่างยิ่งของจิตและเจตสิก
เป็นศรัทธาที่มีกำลังมาก เพราะจิตและเจตสิกผ่องใส
เป็นอย่างยิ่งด้วยอำนาจศรัทธากล้า พาให้นึกคิด
ไปใหญ่โต เช่น คิดถึงคนทั้งหลายอยากให้เขาได้
เข้ากรรมฐานอย่างตนบ้าง นึกถึงบุญคุณของพระ
พุทธศาสนา บุญคุณของอาจารย์ผู้สอน เป็นต้น
เมื่อคิดเพลิดเพลินไปด้วยศรัทธาอันแรงกล้าทำให้
ผู้ปฏิบัติลืมอารมณ์กรรมฐาน ละเลยอารมณ์กรรม
ฐาน ทำให้เสียเวลาในการปฏิบัติวิปัสสนา ที่เป็น
เช่นนี้ก็เพราะมีตัณหา มานะ ทิฏฐิ เข้ามาผสมกับ
ศรัทธานี้ก็ยิ่งทำให้การบำเพ็ญไม่มั่นคง ไม่ก้าวหน้า

๔.๑.๗ ปัดคาหะ หมายถึง ความเพียรกล้าที่ไม่หยุดหย่อน
ท้อถอย มีญาณความรู้คอยกระชับเตือนให้ทำอยู่
เสมอ พยายามในการปฏิบัติวิปัสสนาอย่างไม่รู้จัก
เหน็ดเหนื่อย แต่ก่อนแม้อาจารย์จะคอยเตือนให้
พยายามทำความเพียรก็รู้สึกเหน็ดเหนื่อย อ่อนเพลีย
หมดความเพียร แต่บัดนี้ความคิดเช่นนั้นหายไปสิ้น

เกิดความขุ่นขึ้นเป็นพิเศษจนทำให้ตนเองแปลกใจว่า เหตุใดตนจึงมีวิริยะมากไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อยในการปฏิบัติเช่นนี้ และเมื่อพิจารณาไม่ดี ใส่ใจไม่ถูกก็จะเข้าใจผิดไปว่าได้มรรคผลแล้ว

๔.๑.๘ **อุปัฏฐานะ** หมายถึง สติที่ประกอบด้วยวิปัสสนา ซึ่งเป็นสติที่เข้าไปตั้งอยู่อย่างแข็งแกร่ง อยู่ในอารมณ์นั้นอย่างมั่นคง ผังลัก ไม่หวั่นไหว ประดุจภูเขาหลวงแต่ขาด**สัมปชัญญะ** ไม่รู้สิ่งที่ควรและไม่ควร สติที่เป็นชนิดอุปัฏฐานะนี้เมื่อเกิดแก่ผู้ปฏิบัติแล้ว ถ้ารำพึงหรือนึกถึงอารมณ์ใด อารมณ์นั้นก็ปรากฏชัดเจนมากที่สุด ชนิดว่าไม่เคยเกิดกับตนเช่นนี้มาก่อน ทำให้ผู้ปฏิบัติหลงเข้าใจผิดว่า ตนนั้นเป็นผู้วิเศษแล้ว แต่ที่จริงแล้วยังถูกรอบำด้วย **ตัณหา มานะ ทิฏฐิ**

๔.๑.๙ **อุเบกขา** หมายถึง วิปัสสนูปেকขา และ อารัชชูปেকขา วิปัสสนูปেকขา ได้แก่ ความเป็นกลางในสังขารทั้งปวง ส่วนอารัชชูปেকขา ได้แก่ ความเป็นกลางที่เกิดขึ้นในมโนทวารนั่นเอง **อุเบกขา** ทั้งสองนี้เกิดขึ้นแก่โยคีบุคคลผู้ซึ่งเริ่มต้นบำเพ็ญวิปัสสนา เมื่ออุเบกขากำลังดำเนินไปอย่างนี้ ผู้ปฏิบัติรำพึงถึงอารมณ์ใด อุเบกขานั้นก็จะดำเนินไปอย่างแก่กล้าแหลมคม ไม่ยินดียินร้ายต่อทุกสิ่งเหมือนคนไม่มีกิเลสวางเฉยได้ทุกประการ จน

ตนเองก็เปล่งใจในภาวะที่เปลี่ยนแปลงไปเช่นนี้
เป็นยิ่งนัก ถ้าเข้าใจผิดก็จะคิดไปว่าตนเป็น
พระอรหันต์แล้วเพราะวางเฉยได้เป็นอย่างดีแล้ว

๔.๑.๑๐ นิกันติ หมายถึง ความยินดีพอใจในวิปัสสนา
นิกันตินี้ เป็นสภาพที่มีอาการสุขุมและเมื่อเกิดแก่
ผู้ปฏิบัติแล้ว ย่อมทำความจิตใจหรืออาลัยต่อ
วิปัสสนูปกิเลส ได้แก่ โสภาส เป็นต้น นิกันติใน
วิปัสสนานี้เป็นความยินดีพอใจที่ใคร ๆ ไม่สามารถ
กำหนดรู้ได้ว่าเป็นกิเลส เพราะเป็นสภาพของกิเลส
ที่ละเอียดมาก

การที่ธรรมทั้ง ๑๐ ประการนี้ จัดเป็นกิเลสของวิปัสสนากิ
เพราะว่า เมื่อธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นจะทำให้ติดอยู่ในอารมณ์
นั้นแล้วจะทำให้รู้สึกว่าเป็นสุข เป็นเหตุให้เกิดความพอใจ เมื่อความ
พอใจเกิดขึ้น การพิจารณารูปนามว่าไม่เที่ยงเป็นทุกข์ก็ไม่เกิดขึ้น จิต
จะละเลยการปฏิบัติทำให้ไม่สามารถพิจารณาธรรมให้เห็นถึงไตรลักษณ์
จึงเป็นเหตุให้ไม่บรรลุมรรคผลได้เลย

วิปัสสนูปกิเลสทั้ง ๑๐ ประการนี้ ย่อมเกิดขึ้นแก่ผู้ปฏิบัติทุก
คนที่เป็นปุถุชนมากบ้างน้อยบ้าง เมื่อบรรลุถึงอุทยัพพญาณอย่างอ่อน
จะนั้น เมื่อวิปัสสนูปกิเลสเกิดขึ้นก็ให้พิจารณา ให้มีสติรู้ตัวให้มากขึ้น
พึงทำความรู้เท่าอย่างอ่อนจิตส่งไปตาม อย่าหลงอยู่ในวิปัสสนูปกิเลส
เหล่านี้เป็นอันขาด เพราะจะทำให้การปฏิบัติหยุดชะงักไม่ก้าวหน้า
ถึงญาณเบื้องสูง (มีรายละเอียดวิธีการแก้วิปัสสนูปกิเลส ในหนังสือมนุษย์
เกิดมาทำไม ? เล่ม ๒ เรื่องอุปกิเลส ๑๐ หน้า ๘๙)

๔.๒ พละอุทฺทพพยญาณ

หมายถึง อุทฺทพพยญาณอย่างแก่ อุทฺทพพยญาณอย่างอ่อน ในเบื้องต้นนั้นไม่สามารถกำหนดรู้พระไตรลักษณ์ตามความเป็นจริงได้ เพราะถูกอุปกิเลส ๑๐ ครอบงำอยู่ ผู้ปฏิบัติจึงต้องทำความเพียร พยายามรู้ตัวให้มากขึ้นต่อไปอีกจนสามารถพ้นจากอุปกิเลส ๑๐ แล้ว อุทฺทพพยญาณอย่างแก่ที่ชื่อว่า พละอุทฺทพพยญาณก็จะเกิดขึ้น จึงสามารถกำหนดรู้พระไตรลักษณ์ได้อย่างชัดเจน

เหตุใดพระไตรลักษณ์จึงไม่ปรากฏ

๑. การที่อนิจจลักษณะไม่ปรากฏ เพราะสันตติปิดบังไว้ และเพราะไม่มนสิการ (พิจารณา) ความเกิดและความดับ (จึงให้จับปัจจุบันขณะให้ได้)

๒. การที่ทุกขลักษณะไม่ปรากฏ เพราะอริยาบถทั้งหลายปิดบังไว้ และเพราะไม่มนสิการ ความเบียดเบียนเฉพาะหน้าด้วยความเกิดขึ้นและความดับไป (จึงให้เข้าไปกำหนดรู้ก่อนเปลี่ยนอริยาบถ)

๓. การที่อนัตตลักษณะไม่ปรากฏ เพราะวามนสัญญาคือความเป็นก้อนเป็นแท่ง หรือกลุ่มก้อนปิดบังไว้ และเพราะไม่มนสิการ ถึงความสลายตัวของธาตุต่าง ๆ (จึงให้เจริญกายคตาสติโกฏฐาส ๓๒)

๕. ภัทตญาณ

คือ ปัญญาในการกำหนดรู้อารมณ์แล้วเห็นเนื่อง ๆ ซึ่งความดับไป เมื่อผู้ปฏิบัติกำหนดใคร่ครวญพิจารณาในรูปนามทั้งหลายว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา อยู่เสมอ ๆ วิปัสสนาญาณก็มีกำลัง แก่กล้าขึ้น สภาวธรรมเหล่านี้ปรากฏรวดเร็วมาก ทำให้วิปัสสนาญาณ

กำหนดไม่ทันความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ ความดับไป หรือนิมิตของ
สังขารทั้งหลาย สติและวิปัสสนาญาณ คงกำหนดตั้งมั่นอยู่เฉพาะ
ความสิ้นไปความเสื่อมไปได้เพียงอย่างเดียว

การกำหนดเห็นเนื่อง ๆ ในอารมณ์โดยความดับไปความสิ้นไป
ความเสื่อมไป เห็นเนื่อง ๆ ในอารมณ์นั้น**โดยความไม่เที่ยง** เห็นเนื่อง ๆ
โดยความเป็นทุกข์ เห็นเนื่อง ๆ **โดยความเป็นอนัตตา** ทำให้เกิด
ความเบื่อหน่าย ทำให้เกิดความปราศจากกำหนด ทำให้เกิดความ
ดับไปทำให้เกิดการสลัดทิ้งไป

เมื่อผู้ปฏิบัติเห็นเนื่อง ๆ ในสังขารทั้งปวงโดยความไม่เที่ยง
เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ซึ่งทำให้เกิดการสละกิเลสทั้งหลายพร้อมทั้งขั้น
ทั้งหลาย การสลัดทิ้งไปด้วยการสละหรือทำให้เกิดการมุ่งหน้าเข้าไปสู่
พระนิพพานอันเป็นสภาวะตรงข้ามกับสังขตธรรม หรือน้อมไปสู่
พระนิพพานนั้นด้วยการเห็นโทษของสังขตธรรม เป็นการสลัดทิ้งไป
ด้วยการมุ่งหน้าเข้าไปสู่พระนิพพาน

ผู้ปฏิบัติกำหนดรู้จิตที่มีรูปเป็นอารมณ์ โดยความดับไปนั้น
มีลักษณะ ๒ ประการ คือ

๑. กำหนดรู้ความสิ้นไปเสื่อมไปของรูป (หมายถึงรูปที่มา
เป็นอารมณ์ของจิต)

๒. กำหนดรู้ความสิ้นไปเสื่อมไปของจิต (หมายถึงจิตที่มีรูป
เป็นอารมณ์) ด้วยจิตอีกดวงหนึ่ง

การพิจารณารูปนามอยู่เนื่อง ๆ ว่าดับไปสิ้นไป มีลักษณะ ๓
ประการ คือ

๑. การย้ายไปสู่อารมณ์ หมายความว่า เมื่อเห็นความดับของรูปด้วยจิตดวงใดแล้ว ก็พึงเห็นความดับของจิตได้ด้วยจิตดวงอื่นต่อไปอีก

๒. คงที่อยู่ในการมรรค หมายความว่า ในขณะที่กำหนดรู้อยู่เนื่อง ๆ นั้น ก็พิจารณาแน่วแน่แต่ในความดับไปของสังขารเท่านั้น ไม่พึงพิจารณาถึงความเกิดขึ้น

๓. มีกำลังเข้มแข็งในการนึกคิด หมายความว่า มีความสามารถในความนึกคิดติดต่อกันไปไม่มีหยุดคั่นเลย คือ เมื่อเห็นความดับของรูปแล้ว ก็เห็นความดับไปของจิตต่อไปอีก (การคิดให้รู้คิดเห็นคิด)

๖. ภาวนา

คือ ภาวนาที่กำหนดรูปนาม โดยความเป็นของน่ากลัว เป็นภาวนาที่เป็นไปด้วยอำนาจพิจารณาถึงสังขตธรรมทั้งหลายโดยความเป็นของน่ากลัว

เมื่อผู้ปฏิบัติเจริญภาวนาให้แก่กล้ามากขึ้น ด้วยการกำหนดรู้ความสิ้นไปเสื่อมไปหรือความแตกดับของสังขารทั้งปวงเป็นอารมณ์อยู่สังขารทั้งหลายซึ่งมีความแตกดับอยู่ในภาพ ๓ กำเนิด ๔ คติ ๕ วิญญาณ-ฐิติ ๗ สัตตาวาส ๙ ก็จะปรากฏเป็นสภาพที่น่ากลัวมาก เช่นเดียวกับ พยัคฆะ เลือเหลื่อง หมี เลือดดาว ยักษ์ รากษส โคดฺ สุณฺหตุ ช้าง ดุตกมัน อสรพิษร้าย ปาฐา หรือหลุมถ่านเพลิงที่ลุกโชติช่วง เป็นต้น ซึ่งปรากฏเป็นที่น่ากลัวมากแก่บุรุษซึ่งฉลาดที่ปรารถนาจะมีชีวิตอย่างสุขสบาย

เมื่อผู้ปฏิบัติกำหนดรู้ชัดว่าสังขารทั้งหลายที่เป็นอดีตก็ดับไปแล้ว ที่เป็นปัจจุบันก็กำลังดับ แม้จะเกิดในอนาคตก็จักดับไปเช่นนี้ ภยญาณ หรือเรียกได้อีกอย่างว่า ภายตูปัญฐานญาณ ก็บังเกิดขึ้นแล้ว

ความกลัวโดยทั่วไปกับภยญาณต่างกันอย่างไร

ภายตูปัญฐานญาณไม่ใช่เป็นญาณที่ประกอบด้วยความกลัว แต่ภายตูปัญฐานญาณเป็นญาณที่ไตร่ตรองว่า “สังขารทั้งหลายที่เป็นอดีตก็ดับไปแล้ว ที่เป็นปัจจุบันก็กำลังดับ ที่เป็นอนาคตก็จักดับ” ฉะนั้น เปรียบเหมือนกับบุคคลที่เห็นหลุมถ่านเพลิง ๓ หลุมที่ใกล้ประตูเมือง ตัวเขาเองไม่รู้สึกลัว เพียงแต่เกิดความคิดไตร่ตรองว่า ถ้ามีคนตกลงไปในหลุมทั้ง ๓ นี้ คงได้รับความทุกข์ทรมานอย่างแน่นอน

ไตรลักษณ์กับความกลัวเป็นอย่างไร

เมื่อผู้ปฏิบัติมนสิการสังขารทั้งปวงโดยความไม่เที่ยง นิमित คือความดับไปของสังขารทั้งที่เป็นอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ก็จะปรากฏเป็นสภาพที่น่ากลัวแก่ผู้ปฏิบัติ

เมื่อผู้ปฏิบัติมนสิการทั้งปวงโดยความเป็นทุกข์ ความเป็นไปของสังขารคือความบีบคั้น เฉพาะหน้าเข้าใจกันว่าเป็นสุข ทั้งที่เป็นไปในรูปภพและอรูปรภพเห็นว่าเป็นสุขนั้น จริง ๆ ก็ไม่พ้นไปจากสภาพอย่างหนึ่งจริงอย่างนี้ไปได้ คือ มีแต่ความทุกข์ ก็จะปรากฏเป็นสภาพที่น่ากลัว

เมื่อผู้ปฏิบัติมนสิการสังขารทั้งปวงโดยความเป็นอนัตตา นิमित และความเป็นไปของสังขารก็ปรากฏเป็นของว่างเปล่าเป็นของสูญไม่มีผู้นำ เป็นประดุกบ้านร้าง พยับแดด และวิมานในอากาศ ด้วยเหตุนี้ นิमितและความเป็นไปของสังขารจึงปรากฏเป็นสภาพที่น่ากลัวแก่ผู้ปฏิบัติ

๗. อาทีนวญาณ

คือ ญาณที่เห็นสังขารรูปนามเป็นโทษ เป็นญาณที่เป็นไปด้วยอำนาจการเพ่งถึงสังขารเป็นของน่ากลัวซึ่งตนได้เห็นแล้วนั้นโดยความเป็นโทษ เมื่อผู้ปฏิบัติทำกายตูปัญฐานญาณให้เจริญมากยิ่งขึ้นแล้วไม่ยึดเหนี่ยวในสังขารทั้งหลายที่เป็นไปในภาพ ๓ กำเนิด ๔ คติ ๕ วิญญาณฐิติ ๗ สัตตवास ๙ เพราะว่าภพภูมิทั่วทุกหนแห่งเหล่านั้นไม่มีที่ต้านทาน ไม่มีที่หลบหลีก ไม่ว่าจะอยู่ในภาพใดก็หลีกเลี่ยงหนีจากความทุกข์ทั้งปวงไปไม่พ้น

อาทีนวญาณ คือ ปัญญาที่พิจารณาเห็นทุกข์โทษของรูปนาม การปฏิบัติคือในขณะที่เห็นว่ารูปนามไม่ดีน่าเกลียดน่าเบื่อ เป็นของปฏิญญ์ทั้งนั้น เมื่อเห็นอย่างนี้แล้ว โลภะ โทสะ โมหะ ก็เบาบางลงไปตาม แต่ยังไม่เด็ดขาด ยังจัดเป็นสมุจเฉตปหานไม่ได้ จะได้ก็ต่อเมื่อถึงมรรคญาณแล้วเท่านั้น

๘. นิพพิทาญาณ

นิพพิทาญาณ หมายความว่า ญาณที่พิจารณาเห็นรูปนามโดยอาการเบื่อหน่าย เพราะเมื่อพิจารณาเห็นรูปนามเป็นของไม่เที่ยงเป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เป็นของน่ากลัว เต็มไปด้วยทุกข์โทษนานาประการแล้วเกิดความเบื่อหน่ายในรูปนาม ไม่ต้องการเกิดอีก ต้องการเข้าถึงพระนิพพานโดยเร็ว ปัญญาในที่นี้มุ่งหมายเฉพาะภาวนามยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดแก่ผู้เจริญวิปัสสนากรรมฐานถึงญาณนี้เท่านั้น ไม่หมายรวมถึงสุตมยปัญญา และจินตามยปัญญาเลย

ความเบื่อหน่าย หมายถึงความเบื่อหน่ายในสังขารธรรม คือ

รูปนามมีอุปมา เช่น นกที่จับมาขังไว้ในกรงเงินกรงทองกรงแก้วมณีเพชรนิลจินดา ล้วนมีค่ามาก แต่นกนั้นก็ไม่ได้มีความพอใจปรารถนาจะอยู่ในกรงนั้นเลย มุ่งหน้าแต่จะพยายามหาหนทางออก เพื่อจะบินหนีไปให้พ้นจากกรงขังอันแสนจะน่าเบื่อหน่ายนั้น อย่างนี้ฉันใด ผู้ปฏิบัติธรรมเมื่อถึงนิพพิทาญาณก็ฉันนั้น ย่อมเบื่อหน่ายในรูปนาม เบื่อหน่ายในภพ เบื่อหน่ายในกำเนิด ๔ คติ ๕ วิญญาณฐิติ ๗ สัตตาวาส ๘ (กำเนิด ๔ คือ ชลาพุชะ, อัมมชะ, ลิงเกชะ, โอปปาติกะ, คติ ๕ คือ ทุกคติ ๓ ได้แก่ นรก, เปต-อสุรกาย, สัตว์เดรัจฉาน และสุคติ ๒ ได้แก่ มนุษย์และเทพ, วิญญาณฐิติ ๗ คือ กามาวจรภูมิ ๑๑, สัตว์ในปฐมฉานภูมิ พรหมที่มีกาย-สัญญาต่างกัน พวกอภิสราพรหม, พรหมที่มีกาย-สัญญาเหมือนกัน พวกสุภิกิณหพรหม, และอรุพพรหม ๓ พวกอากาศานัญญา, วิญญาณัญญา และอากิญจัญญา (เว้นแนวสัญญานาสัญญาตนะ) สัตตาวาส ๘ คือ สัตว์ในกามาวจร ๑๑, รูปพรหม ๔ และอรุพพรหม ๔)

เมื่อผู้ปฏิบัติได้เจริญวิปัสสนากรรมฐาน มีวิปัสสนาญาณผ่านขึ้นมาโดยลำดับ นับแต่นามรูปปริจเฉทญาณ จนกระทั่งถึงญาณนี้ ถ้าขณะใดพิจารณาเห็นรูปนามปรากฏเป็นภัย คือ เป็นของน่ากลัว ขณะนั้นก็จัดเป็นภยญาณ ถ้าขณะใดพิจารณาเห็นรูปนามปรากฏเป็นโทษ ขณะนั้นก็จัดเป็นอาทีนวญาณ ถ้าขณะใดพิจารณาเห็นรูปนามปรากฏเป็นของน่าเบื่อหน่าย และเมื่อเบื่อหน่ายในรูปนามแล้วใจก็น้อมไปในความสงบ ขณะนั้นก็จัดเป็นนิพพิทาญาณ

๙. มุญจितุกัมยตาญาณ

คือ ญาณที่มีความปรารถนาใคร่จะพ้นจากรูปนาม โดยที่พิจารณาเห็นรูปนามเป็นของน่ากลัว มีทุกข์ มีโทษ เป็นเหยื่อลวงให้หลงติดอยู่ในวัฏฏสงสาร เป็นสังขารผู้ปรุงแต่งให้ได้รับความเดือดร้อนและมีความแปรปรวนอยู่เป็นนิตย์ จิตก็เกิดความเบื่อหน่ายอยากออกอยากหนี อยากหลุด อยากพ้นจากสังขตธรรม อยากพ้นจากสังสารวัฏ ใจก็น้อมไปสู่พระนิพพาน

มุญจितุกัมยตาญาณ ผู้ปฏิบัติจะมีจิตใจอุปมาได้ ๘ อย่าง คือ

๑. มัจฉาติดข่าย ติดแห ติดอวน ย่อมตื่นรนกระวนกระวาย อยากหลุดออกไปจากข่าย จากแห จากอวนฉันใด ผู้ปฏิบัติก็ฉันนั้น

๒. กบฏคาบในปากงู อยากออกอยากกระโดดหนี ทั้งตื่นทั้งร้อง จนสุดความสามารถฉันใด ผู้ปฏิบัติก็ฉันนั้น

๓. ไก่ป่าติดบ่วง ถูกจับได้นำมาขังไว้ในกรง ย่อมตื่น กระวนกระวายไม่มีความสุข มีแต่ทุกข์ทรมาน อยากออก อยากบินหนีไปอยู่ป่าอันแสนกว้างแสนสบายตามที่ตนเคยอยู่อย่างอิสระฉันใด ผู้ปฏิบัติก็ฉันนั้น

๔. เนื้อติดบ่วง ย่อมพยายามดิ้นจนสุดความสามารถเพราะอยากออก อยากหลุด อยากพ้นไปจากบ่วงฉันใด ผู้ปฏิบัติก็ฉันนั้น

๕. งูอยู่ในมือหมอ ย่อมอยากออกไปให้พ้นมือ อยากจะเล่นหนีไปอยู่ในป่าดงพงทึบตามความพอใจของตนฉันใด ผู้ปฏิบัติก็ฉันนั้น

๖. ช้างติดหล่ม อยากจะถอนตนให้ขึ้นจากหล่ม พยายามทุกวิถีทางที่จะช่วยตัวเองให้พ้นจากหล่มฉันใด ผู้ปฏิบัติก็ฉันนั้น

๗. นาคในปากพญาครุฑ ย่อมอยากออก อยากหลุดหนีไปให้พ้นฉันใด ผู้ปฏิบัติก็ฉันนั้น

๘. ผู้ถูกขี้ค้ำล้อม อยากจะหนีออกไปให้พ้นต้องพยายามหาหนทางที่จะออก ที่จะหนีให้พ้นฉันใด ผู้ปฏิบัติก็ฉันนั้น

ผู้ปฏิบัติเมื่อเป็นดังเช่นข้ออุปมา ๘ ข้างต้นแล้ว ย่อมไม่ชอบ ไม่ติดอยู่ในรูปนาม ซึ่งมีแต่ความแตกสลาย มีแต่ความสิ้นความเสื่อมอยู่เป็นนิตย์ บรรดาผู้ที่อยู่ในภาพ ๓ กำเนิด ๔ คติ ๕ วิญญาณฐิติ ๗ สัตตาวาส ๙ จิตของผู้ปฏิบัติมีแต่อยากจะออก อยากหนี อยากหลุด อยากพ้นจากสังขารทั้งปวง ปราศจากความอาลัยในสังขารทุกอย่าง สังขารทั้งหลายมีแต่ภัย ทุกข์โทษมากมายเป็นที่น่าเบื่อหน่าย จึงอยากจะหนีอยากจะพ้นไปเสียโดยเร็ว แล้วก็พยายามปฏิบัติต่อไป ไม่ท้อถอย

๑๐. ปฏิสังขญาณ

คือ ญาณพิจารณาเห็นรูปนามโดยละเอียดชัดเจนต่อจากมุกฺขจิตกัมมตาญาณ เป็นความรอบรู้ในกองสังขารตามความเป็นจริง ปฏิสังขญาณ คือ ปัญญาย้อนกลับไปพิจารณาสังขารแล้วยกขึ้นสู่พระไตรลักษณ์

ปฏิสังขญาณ คือ ปัญญาพิจารณาเห็นรูปนามเป็นทุกข์ เป็นโทษ เป็นของน่ากลัว เป็นเหยื่อของมาร เกิดความเบื่อหน่าย อยากออก อยากหนี อยากหลุดพ้น จึงตั้งใจปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเพื่อให้ได้บรรลุซึ่งมรรค ผล นิพพาน โดยหาอุปมาในการหลุดพ้น ๑๑ อย่าง คือ

๑. พิจารณาการเกิดขึ้นและการดับไปของรูปนาม แล้วตั้งใจปฏิบัติเพื่อให้ถึงพระนิพพาน

๒. พิจารณาความเป็นไปของรูปนามที่เกิดขึ้นแล้วกำลังเป็นไปไม่ขาดสาย แล้วตั้งใจปฏิบัติเพื่อให้ถึงพระนิพพาน

๓. พิจารณาลังขารนิมิต คือ ลักษณะของลังขารรูปนามว่าเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา แล้วตั้งใจปฏิบัติเพื่อให้ถึงพระนิพพาน

๔. พิจารณาเห็นรูปนามกำลังสังสมกรรม อันกรรมนั้นจะนำไปให้เกิดอีก จึงเบื่อหน่าย เพื่อหลุดพ้น แล้วตั้งใจปฏิบัติเพื่อให้ถึงพระนิพพาน

๕. พิจารณาเห็นรูปนามที่กำลังเกิดขึ้นมาใหม่ว่าเป็นทุกข์ น่ากลัว เพื่อหลุดพ้น แล้วตั้งใจปฏิบัติเพื่อให้ถึงพระนิพพาน

๖. พิจารณารูปนามที่กำลังตกอยู่ในคติต่าง ๆ มีทุกคติ สุกคติว่าเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แล้วตั้งใจปฏิบัติเพื่อให้ถึงพระนิพพาน

๗. พิจารณารูปนามที่กำลังเสื่อมไป ลึกลงไป แกว่ไป คร่ำคร่าไปว่าเป็นทุกข์เป็นโทษ น่ากลัว น่าเบื่อ แล้วเบื่อหน่ายอยากหลุดพ้น แล้วปฏิบัติเพื่อให้ถึงพระนิพพาน

๘. พิจารณารูปนามที่กำลังถูกพยาธิเบียดเบียน ครองงำว่าเป็นทุกข์ เป็นภัย เป็นโทษ ไม่มีสาระประโยชน์ไม่มีสุข จึงเกิดความเบื่อหน่าย อยากหนีอยากพ้น แล้วหาทางพ้นโดยปฏิบัติต่อไปเพื่อให้ได้บรรลุมรรค ผล นิพพาน

๙. พิจารณารูปนามที่กำลังแตกดับ คือ ตายอยู่ทุกขณะว่าเป็นทุกข์ น่ากลัว น่าเบื่อหน่าย เกิดความเบื่อหน่าย อยากหลุด อยากพ้น จึงตั้งใจปฏิบัติต่อไปเพื่อให้ถึงพระนิพพาน

๑๐. พิจารณารูปนามที่กำลังเศร้าโศก เพราะถูกความเลื่อม
 ครอบงำ แล้วเบื่อหน่ายอยากหลุดพ้น จึงตั้งใจปฏิบัติต่อไปเพื่อให้ได้
 ถึงพระนิพพาน

๑๑. พิจารณารูปนามที่กำลังร้องไห้อยู่ เพราะถูกความเลื่อม
 ๕ ประการ (เป็นความเลื่อมที่เกิดจากเหตุ ๕ อย่าง คือ เลื่อมญาติ
 มิโรคร้ายเบียดเบียน เลื่อมทรัพย์ เลื่อมจากศีล เลื่อมจากสัมมาทิฐิ)
 ครอบงำว่าเป็นของน่ากลัว เป็นทุกข์ เป็นโทษ นำเบื่อหน่าย อยาก
 หลุดพ้น แสวงหาทางพ้นโดยตั้งใจปฏิบัติต่อไปเพื่อให้ถึงพระนิพพาน

เมื่อผู้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานพิจารณารูปนามโดยแจ้ง
 ชัดอย่างนี้แล้ว ก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้มีวิปัสสนาญาณอันเจริญขึ้นแล้ว
 เพราะกำหนดสังขารพิจารณาได้ดี เพื่อจะยังอุปายแห่งการหลุดพ้นให้
 เกิดขึ้น ความอยากหนีอยากพ้น ก็มีอุปมาดังนี้

เปรียบเหมือนกับชายคนหนึ่งต้องการจะจับปลา เมื่อเอา
 สุ่ม ๆ ลงไปในน้ำแล้วเอามือล้วงลงไปในสุ่มเพื่อจับปลา แต่เขาจับได้
 งูเห่าที่อยู่^๕ในสุ่มนั้น

เมื่อผู้ปฏิบัติเห็นรูปนามโดยความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา
 ปรากฏเป็นของน่ากลัว จัดเป็นญาณตั้งแต่ต้นจนถึงภยญาณ เปรียบ
 เหมือนบุรุษดึงงูออกจากสุ่มเมื่อเห็นว่าเป็นงูแล้วกลัว

เมื่อผู้ปฏิบัติวิปัสสนาพิจารณารูปนามว่า เป็นทุกข์ เป็นโทษ
 เป็นภัย แล้วเกิดความเบื่อหน่ายเป็นนิพพิทาญาณ เปรียบเหมือนกับ
 บุรุษพิจารณาเห็นทุกข์ เห็นโทษ เห็นภัย อันจะเกิดขึ้นแก่ตนอย่าง
 ใหญ่หลวง เพราะการจับคองูนั้น

เมื่อผู้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน อยากหลุดพ้นจากรูปนาม
อยากหลุดพ้นจากสังสารวัฏนี้เป็นมุนิจิตกัมมตาญาณ เปรียบเหมือน
กับบุรุษที่จับคองูนั้นอยากจะเหวี่ยงงูให้พ้นไปจากตัว

เมื่อผู้ปฏิบัติยก รูปนาม ขึ้นสู่พระไตรลักษณ์นี้เป็น มุนิจิตกัมม-
ตาญาณอย่างแก่ และเข้าเขตปฏิสังขารญาณอย่างอ่อน เปรียบเหมือน
กับบุรุษแสวงหาวิธีจะเหวี่ยงงู แล้วทำการเหวี่ยงงูไปให้พ้น

เมื่อผู้ปฏิบัติวิปัสสนาพิจารณารูปนามยกขึ้นสู่พระไตรลักษณ์
บ่อย ๆ วนไปเวียนมาอยู่กับพระไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา
ทำให้กิเลสหมดกำลังลงจนไม่สามารถจะเห็นว่าเป็นของเที่ยง เป็นสุข
เป็นของสวยงาม เป็นตัวตน เรา เขา จะเห็นตรงกันข้ามคือเห็นว่าเป็น
อนิจจัง เป็นทุกขัง เป็นอนัตตา เป็นอสุภะ อย่างนี้เป็น ปฏิสังขาร-
ญาณ เปรียบเหมือนบุรุษจับงูแกว่งอย่างแรงเพื่อทำให้หมดกำลังจน
ไม่สามารถจะมากัดเขาได้ แล้วเหวี่ยงไปไกล ๆ ให้พ้นตัว ฉะนั้น

๑๑. สังขารูปกษญาณ

คือ ญาณพิจารณาเห็นรูปนาม โดยอาการวางเฉยในสังขาร
นิมิตอารมณ์ สังขาร คือ สภาวธรรมที่มีปัจจัยปรุงแต่ง ได้แก่ ชั้นที่ ๕
คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ย่อลงมาได้แก่ รูปกับนาม
ชั้นที่ ๑ เป็นรูป ชั้นที่ ๒-๓-๔-๕ เป็นนาม การวางเฉยนั้นคือ
เป็นกลาง ๆ ในสังขารูปกษญาณ นั้นปัญญาพิจารณากำหนดรู้รูป
นามเป็นของไม่เที่ยง ทนอยู่ไม่ได้บังคับบัญชาไม่ได้ วางเปล่าจากสัตว์
บุคคล ตัวตน เรา เขา แล้ววางเฉยมีสติกำหนดได้ดี โดยสรุปดังนี้

๑. ปัญญาพิจารณาเห็นความเกิดขึ้นของรูปนามว่า เป็นทุกข์ เห็นความเป็นไปของรูปนาม ที่เกิดขึ้นมาแล้วว่าเป็นทุกข์ เห็นนิमित คือ เครื่องหมายของรูปนามที่บอกให้รู้ว่า ไม่เที่ยงทนอยู่ไม่ได้ บังคับบัญชาไม่ได้ ว่าเป็นทุกข์ เห็นการสังสมกรรมเพื่อให้เกิดอีกว่าเป็นทุกข์ เห็นคติทั้ง ๕ ว่าเป็นทุกข์ เห็นปฏิสนธิว่าเป็นทุกข์ เห็นความบังเกิดของขันธ ๕ ว่าเป็นทุกข์ เห็นการเกิดเป็นไปของผลกรรมว่าเป็นทุกข์ เห็นโสกะว่าเป็นทุกข์ เห็นปริทเวะว่าเป็นทุกข์ เห็นอุปายาสะว่าเป็นทุกข์ เมื่อพิจารณาเห็นทุกข์อย่างนี้แล้วเกิดความเบื่อหน่าย อยากหลุดพ้น จึงมณสิการถึงพระไตรลักษณ์ซ้ำอีกแล้ววางเฉย จัดเป็นสังขารูปกชาญาณ

๒. ปัญญาพิจารณาเห็นความเกิดขึ้นของรูปนามว่าเป็นภัย เห็นความเป็นไปของรูปนามที่เกิดขึ้นมาแล้วเห็นภัย เห็นนิमितคือ เครื่องหมายของรูปนามที่บอกให้รู้ว่าไม่เที่ยง ทนอยู่ไม่ได้ บังคับไม่ได้ ว่าเป็นภัย เห็นการสังสมกรรมเพื่อให้เกิดอีกว่าเป็นภัย เห็นคติทั้ง ๕ ว่าเป็นภัย เห็นปฏิสนธิว่าเป็นภัย เห็นความบังเกิดขึ้นของขันธ ๕ ว่าเป็นภัย เห็นการเกิดซึ่งเป็นผลของกรรมว่าเป็นภัย เห็นชาติว่าเป็นภัย เห็นชราว่าเป็นภัย เห็นพยาธิว่าเป็นภัย เห็นมรณะว่าเป็นภัย เห็นปริทเวะว่าเป็นภัย เห็นอุปายาสะว่าเป็นภัย เมื่อพิจารณาเห็นภัยอย่างนี้แล้ว เกิดความเบื่อหน่ายอยากหลุดพ้น จึงมณสิการถึงพระไตรลักษณ์ซ้ำอีก แล้วจึงวางเฉย จัดเป็นสังขารูปกชาญาณ

๓. ปัญญาพิจารณาเห็นความเกิดขึ้นของรูปนามว่าสังขารคือ ผู้ปรุงแต่ง เห็นความเป็นไปของรูปนามที่บอกให้รู้ว่าไม่เที่ยง ทนอยู่ไม่ได้ บังคับบัญชาไม่ได้ว่าสังขารคือผู้ปรุงแต่ง เห็นการสังสมกรรมเพื่อให้เกิดอีกว่าเป็นสังขารคือผู้ปรุงแต่ง เห็นความบังเกิดขึ้นของขันธ ๕

ว่าเป็นสังขารคือ ผู้ปรุงแต่ง เห็นความเกิดขึ้นไปของวิบากว่าเป็นสังขารคือผู้ปรุงแต่ง เห็นชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ อุปายาสะ ว่าเป็นสังขารคือผู้ปรุงแต่ง เมื่อพิจารณาเห็นสังขารโดยอาการอย่างนี้แล้วเกิดความเบื่อหน่าย อยากหลุดพ้น จึงมณสิการถึงพระไตรลักษณ์ซ้ำอีก แล้ววางเฉย จัดเป็นสังขารูปกชาญาณ

๔. ปัญญาพิจารณาเห็นความเกิดขึ้นของรูปนาม ตั้งแต่ชาติจนถึงอุปายาสะ (ความคับแค้นใจ) เพราะถูกความเลื่อม ๕ ประการ คือ ความเลื่อมญาติ เลื่อมทรัพย์ เป็นต้น ถูกครอบงำเป็นไปด้วยเหี้ยมลอให้หลงติดอยู่ในวัฏฏะ จึงเบื่อหน่าย อยากหลุดพ้น จึงมณสิการถึงพระไตรลักษณ์ซ้ำแล้วซ้ำอีก แล้ววางเฉย จัดเป็นสังขารูปกชาญาณ

๕. ปัญญาพิจารณาเห็นว่าความเกิดขึ้นของรูปนาม ตั้งแต่ชาติจนถึงอุปายาสะ ว่าเป็นสังขารผู้ปรุงแต่งให้ได้รับความทุกข์ ความเดือดร้อนนานาประการแล้ววางเฉย สังขารเหล่านั้น ปัญญาเช่นนี้ จัดเป็นสังขารูปกชาญาณ

๖. ปัญญาพิจารณาเห็นว่าสังขารและอุปกชาทั้ง ๒ ก็เป็นสังขารแล้ววางเฉย สังขารเหล่านั้น จัดเป็นสังขารูปกชาญาณ

๗. จิตของปุถุชน พระเสขบุคคล พระอเสขบุคคล เมื่อถึงสังขารูปกชาญาณ จะมีอาการ ดังนี้

จิตของปุถุชน	จิตของพระเสขบุคคล (โสดาบัน สกทาคามี อนาคามี)	จิตของพระอเสขบุคคล (พระอรหันต์)
๑. ย่อมยินดีเพิลิตเพลิน ต่อสังขารูปกษณญาณ	๑. ย่อมยินดีเพิลิตเพลิน ต่อสังขารูปกษณญาณ	๑. ย่อมเห็นแจ้ง สังขารูปกษณญาณ
๒. ย่อมเห็นแจ้ง สังขารูปกษณญาณ	๒. ย่อมเห็นแจ้ง สังขารูปกษณญาณ	๒. ย่อมพิจารณา สังขารูปกษณญาณ แล้วเข้าผลสมบัติ
	๓. ย่อมพิจารณา สังขารูปกษณญาณ แล้วเข้าผลสมบัติ	๓. ครั้นวางเฉยต่อสังขาร นั้นแล้วย่อมอยู่ด้วย ธรรมเป็นเครื่องอยู่คือ สุญญตวิโมกข์บ้าง อนิมิตตวิโมกข์บ้าง อัปปณิหิตวิโมกข์บ้าง

๘. จิตของปุถุชนกับจิตของพระเสขบุคคล เมื่อถึงสังขารูปกษณญาณ จะมีลักษณะเหมือนกัน ๔ ประการ คือ

จิตของปุถุชน	จิตของพระเสขบุคคล (โสดาบัน สกทาคามี อนาคามี)
๑. เสร้าหมองเพราะยินดีต่อ สังขารูปกษณญาณ	๑. เสร้าหมองเพราะยินดีต่อ สังขารูปกษณญาณ
๒. เป็นอันตรายต่อภาวณา	๒. เป็นอันตรายต่อภาวณา
๓. เป็นอันตรายต่อปฏิเวธ คือ เป็น สิ่งที่จะมาตัดรอนต่อการรู้แจ้ง แห่งตลอดอริยสัจ ๔	๓. เป็นอันตรายต่อปฏิเวธ คือ เป็น สิ่งที่จะมาตัดรอนต่อการรู้แจ้ง แห่งตลอดอริยสัจ ๔
๔. เป็นปัจจัยต่อการปฏิสนธิในภพ ชาติต่อไปอีก	๔. เป็นปัจจัยต่อการปฏิสนธิในภพ ชาติต่อไปอีก

๙. จิตของปุถุชน พระเสขบุคคล วิตราคบุคคล (หมายถึง พระอรหันต์เช่นเดียวกับพระอเสขบุคคล) เมื่อถึงสังขารุปেকชาญาณแล้ว มีสภาวะเหมือนกัน คือเมื่อเห็นพระไตรลักษณ์ ก็เห็นแจ้ง สังขารุปেকชาว่าเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เหมือนกัน

๑๐. จิตของปุถุชน เสขบุคคล วิตราคบุคคล เมื่อถึงสังขารุปেকชาญาณแล้ว มีสภาวะต่างกัน คือ สังขารุปেকชาของปุถุชนกับของ พระเสขบุคคลเป็นกุศล แต่ของพระอรหันต์เป็นอัปายากฤต

๑๑. สังขารุปেকชาของปุถุชน พระเสขบุคคล พระอเสขบุคคล มีความต่างกัน คือ

ปุถุชน	พระเสขบุคคล	พระอเสขบุคคล
๑. สังขารุปেকชาญาณ ปรากฏชัดดีแต่รู้ได้ดี เฉพาะในเวลาเจริญ วิปัสสนา	๑. สังขารุปেকชาญาณ ปรากฏชัดดี คือ รู้ได้ดี ถึงแม้ไม่ได้เจริญ วิปัสสนา	๑. สังขารุปেকชาญาณ ปรากฏชัดดี คือ รู้ได้ดี ตลอดไป เพราะท่านละความ ยินดียินร้ายได้หมดแล้ว
๒. เจริญวิปัสสนาพิจารณา สังขารุปেকชาญาณ เพราะยังไม่ถึงที่สุด เนื่องจากยังทำ วิปัสสนากรรมฐาน ไม่สำเร็จ	๒. พระเสขบุคคลต้องเจริญ วิปัสสนากรรมฐาน พิจารณาสังขารุปেকชา ญาณต่อไปอีกเพราะยัง ไม่ถึงที่สุด คือยังทำ วิปัสสนาไม่สมบูรณ์	๒. พระอเสขบุคคลท่าน ทำวิปัสสนาสำเร็จแล้ว ละกิเลสได้หมดสิ้นแล้ว กิจที่ควรทำไม่มีอีกอยู่ จบพรหมจรรย์แล้ว
๓. พิจารณาสังขารุปেকชา ญาณ เพื่อละสังโยชน์ ๓ คือ ลักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สัมภพ ปรามาส เพื่อให้ได้ โสดาปัตติมรรค	๓. พิจารณาสังขารุปেকชา ญาณ เพื่อให้ได้มรรค ผลเบื้องสูงขึ้น จนถึง อรหัตตมรรค อรหัตตผล	๓. พิจารณาสังขารุปেকชา- ญาณ เพื่ออยู่เป็นสุข ในในปัจจุบันทันตาเห็น เพราะท่านละกิเลสได้ หมดทุกอย่างแล้ว

ยอดของวิปัสสนา

ธรรมดาดังนี้ไม่ต้องมียอดฉันใด วิปัสสนาก็มียอดฉันนั้น ยอดของวิปัสสนามี ๒ อย่าง คือ

๑. **สิกขาปัตตะ** วิปัสสนาที่ถึงยอดถึงปลายถึงความสูงสุด ได้แก่ สังขารุปেকชาญาณ ที่ครบองค์ ๖ คือ ๑. ไม่มีความกลัว ไม่มีความยินดียินร้าย ๒. ดีใจก็ไม่มี เสียใจก็ไม่มี ๓. วางเฉยในสังขารทั้งปวง ๔. ปล่อยาวแล้ววางเฉยได้ในที่สุดหรือสมาธิตั้งอยู่นานกำหนดอยู่ได้นาน ๆ ๕. มีความเป็นกลางในการตรวจสอบสังขารหรือตั้งอยู่ในอนุปัสสนา ๓ ๖. ไม่ปรารถนาในภาพต่าง ๆ

เมื่อครบองค์ ๖ แล้ว ผู้นั้นก็มีหวังจะได้บรรลุ มรรค ผล นิพพาน อย่างแน่นอน

๒. **วุฏฐานคามินี** วิปัสสนาที่ออกจากนิมิตจากวัตถุที่เป็นเหตุให้ยึดมั่นถือมั่น ได้แก่ ขั้นที่ ๕ ซึ่งเป็นอารมณ์ของวิปัสสนา และวิปัสสนาที่ออกไปจากมิจฉาทิฏฐิ ภายในชั้นธสันดานของตนและออกไปจากกองกิเลสที่เป็นไปตามมิจฉาทิฏฐินั้นเอง

๑๒. อนุโลมญาณ

คือ ญาณที่อนุโลมไปตามลำดับเพื่อสำเร็จกิจแห่งวิปัสสนาญาณทั้ง ๘ ญาณ โดยมีรูปนามเป็นอารมณ์ หรืออนุโลมไปตามโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการในเบื้องสูง ผลของอนุโลมญาณนั้นย่อมสามารถกำจัดความมืดคือกิเลสที่ปกปิดอริยสัจ ๔

อนุโลมไปตามลำดับมี ๒ ประการ คือ

๑. **อนุโลมตามญาณต่ำไปสู่ญาณสูง** โดยเริ่มตั้งแต่

- ๑.๑ อุทฺธยัพพญาณ พิจารณาเห็นความเกิดขึ้นและดับไปของรูปนาม
- ๑.๒ วัฏฏญาณ พิจารณาเห็นความดับไปของรูปนามอย่างเดียว
- ๑.๓ ภยญาณ พิจารณาเห็นรูปนามว่าเป็นของน่ากลัว
- ๑.๔ อาทีนวญาณ พิจารณาเห็นรูปนามว่ามีโทษมาก
- ๑.๕ นิพพิทาญาณ พิจารณาเห็นทุกข์โทษของรูปนามแล้วเบื่อหน่าย
- ๑.๖ มุญฺหจิตฺตัมมตญาณ พิจารณาเห็นทุกข์โทษเบื่อหน่ายแล้วอยากหลุดพ้น
- ๑.๗ ปฏิสังขญาณ พิจารณาเห็นรูปนามเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แล้วตั้งใจปฏิบัติอย่างเข้มแข็ง
- ๑.๘ สังขารูปกชาญาณ พิจารณาเห็นพระไตรลักษณ์แล้วมีใจวางเฉยอยู่กับรูปนาม

ทั้ง ๘ อย่างข้างต้น เรียกว่า อนุโลมตามญาณต้น เพราะมีกิจพิจารณาพระไตรลักษณ์ เป็นอารมณ์เหมือนกัน

เมื่ออนุโลมตามญาณต่ำได้กำลังพอแล้ว คือ ได้อินทรีย์ ๕ แก่กล้าแล้ว ก็เข้าเขตอนุโลมตามโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ

๒. อนุโลมตามโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ได้แก่ สติปัฏฐาน ๔ ลัมมุปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โภชณงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘

๑๓. โคตรภูญาณ

คือ ปัญญาที่ทำลายโคตรของปุถุชนแล้วเข้าสู่โคตรของ
พระอริยเจ้า ปุถุชน แปลว่า ผู้มีกิเลสหนา มีความหมาย ๔ ประการ

๑. ผู้มีกิเลสหนาด้วยประการต่าง ๆ ได้แก่ มีสักกายทิฏฐิ
วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส เป็นต้น
๒. ผู้หนาด้วยคติทั้ง ๕ ผู้ไม่ออกจากคติทั้ง ๕ ได้แก่ นiryคติ
ติริจฉานคติ ปิตติวิสยคติ มนุสสคติ เทวคติ
๓. ผู้สร้างสังขารทั้ง ๓ คือ ปุญญาภิสังขาร อปุญญาภิสังขาร
อาเนญชาภิสังขาร
๔. ผู้ถูกโอฆะทั้ง ๔ พัดไป คือ ถูกทัญญโฆชะ กาโมฆะ ภโวฆะ
อวิชโฆชะ พัดไป
๕. ผู้เร่าร้อนอย่างมากเพราะ ไฟคือราคะ ไฟคือโทสะ ไฟคือ
โมหะ เป็นต้น
๖. ผู้กำหนด ขอบใจ ตัดใจ ข้อง จม หลง พัวพันอยู่ในกามคุณ
ทั้ง ๕ อย่างหนาแน่น คือ พอใจอยู่ในรูป เสียง กลิ่น
รส สัมผัส
๗. ผู้ถูกนิวรณ ๕ ครอบงำท่วมทับหุ้มห่อปกปิดไว้
ถูกกามฉันทะ คือ ความพอใจในกามคุณ ๕ ปกปิดไว้
ถูกพยาบาท คือ อาฆาตจองเวรกันและกันปกปิดไว้
ถูกถีนมิทธะ คือ ความท้อใจ อ่อนใจ ท้อถอยหดหู่
ง่วงเหงาหาวนอนปกปิดไว้ ถูกอุทธัจจกุกกุกจะ คือ ความ
ฟุ้งซ่านรำคาญปกปิดไว้ ถูกวิจิกิจฉา คือความลังเลสงสัย
ในพระรัตนตรัย บุญ บาป เป็นต้น ปกปิดไว้

๘. ผู้ยังลงสู่ธรรมอันต่ำ สุ่มรยาทอันต่ำ ผู้หันหลังให้อารยธรรม อารยธรรมมี ๖ อย่าง คือ ไม่โกรธ ไม่ผูกโกรธ ไม่ลบหลู่บุญคุณท่าน มีความบริสุทธิ์ มีสัมมาทิฐิ และมีปัญญา

๙. ผู้ปราศจากสารธรรมทั้ง ๕ คือ ครัทธา คีล สุตตะ จาคะ และปัญญา

พระผู้มีพระภาคจำแนกปุถุชนไว้ ๒ พวก คือ อัมมปุถุชน และกัลยาณปุถุชน

๑. อัมมปุถุชน คือ ผู้ที่มีตบอดและมีกิเลสหนา ได้แก่ บุคคลที่ไม่ได้เรียน ไม่ได้สอบถาม ไม่ได้ฟัง ไม่ได้จำ ไม่ได้พิจารณาวิปัสสนาภูมิ ๖ ชั้น ๕ आयตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ เป็นต้น

๒. กัลยาณปุถุชน คือ คนมีกิเลสหนา แต่ได้ नामว่าเป็นคนดี เพราะได้เรียนรู้ ได้สอบถาม ได้ฟัง ได้จำ และได้พิจารณาวิปัสสนาภูมิ ๖ มีศีล ๕ และมีกัลยาณธรรม คือมี เมตตา จาคะ สันโดษ สัจจะ สติ

ปัญญาที่ทำลายโคตรของปุถุชนทั้ง ๒ ชนิด ที่หมุ่นออกไปจากสังขารนิमितภายนอก คือ โคตรภูญาณ

ลักษณะของโคตรภูญาณ

๑. เมื่อปฏิบัติถึงโคตรภูญาณแล้ว รูปนามก็ดับไป
๒. ปัญญาที่รู้ความเป็นไปไม่ขาดสายของรูปนามที่เกิดขึ้นมาแล้ว เพราะกรรมในภพก่อนเป็นปัจจัย

๓. ปัญญาที่รู้สังขารนิमित ไม่เข้าใจผิดคิดว่ารูปนาม เป็นสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา

๔. ปัญญาที่รู้ในกรรมที่เป็นเหตุให้เกิดในภพต่อ ๆ ไป เมื่อปฏิบัติถึงญาณนี้แล้วกรรมต่าง ๆ ที่จะนำบุคคลนั้นให้ไปเกิดในภพอื่นอีกคงเหลือเพียง ๗ ชาติเป็นอย่างมาก

๕. ปัญญาที่สามารถครอบงำการเกิด เพราะเมื่อโคตรภูญาณเกิดขึ้นกับบุคคลใด การเวียนเกิดในภพต่าง ๆ ก็ถูกครอบงำไว้ได้

๖. ปัญญาที่สามารถครอบงำคติทั้ง ๕ ได้ หมายความว่า เมื่อโคตรภูญาณเกิดขึ้นกับบุคคลใด คติคือที่เกิดจะไม่มีแล้ว

๗. ปัญญาที่ครอบงำความบังเกิดขึ้นแห่งชั้นทั้งหลายได้ หมายความว่า ชั้นที่เป็นอารมณ์ปัจจุบันในขณะนั้นดับไม่เกิด และชั้นในอนาคตก็ลดน้อยถอยลงไป จะเหลือเพียง ๑ ถึง ๗ ชาติเป็นอย่างมาก

๘. ปัญญาที่ครอบงำอุปบัติ คือ ความเกิดของวิบาก หมายความว่า ถ้าท่านผู้ใดปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานมาจนถึงโคตรภูญาณนี้แล้ว ท่านผู้นั้นจะพ้นจากผลกรรมต่าง ๆ ตามสมควร เพราะมีความเกิดลดน้อยถอยลงมาจะเกิดอีกเพียง ๗ ชาติเป็นอย่างมาก

๙. ปัญญาที่ครอบงำชาติได้ หมายความว่า ชาติคือความเกิดนี้ แบ่งออกเป็น ๓ คือ ปัจจุบัน อดีต อนาคต เมื่อโคตรภูญาณเกิดขึ้นแล้ว **ความเกิดขึ้นของรูปนามในขณะปัจจุบันก็ดับไปหมดเพราะขณะนั้นมีพระนิพพานเป็นอารมณ์**

๑๐. ปัญญาที่ครอบงำชราได้ หมายความว่า ขณะโคตรภูญาณเกิดขึ้น **รูปนามที่กำลังเสื่อมอยู่ดับไป เพราะมีพระนิพพานเป็นอารมณ์**

๑๑. เมื่อโคตรภูญาณเกิดขึ้นแล้วครอบงำ พยาธิ มรณะ โสกะ ปริเหวะ อุปายาสะ ย่อมสงบไปดับไปได้ เพราะมีพระนิพพานเป็นอารมณ์

๑๔. มรรคญาณ

โสดาปัตติมรรคญาณ

เมื่อโคตรภูญาณเกิดขึ้นแล้วดับไป โสดาปัตติมรรคก็เกิดขึ้น ติดต่อกันทันที ทั้งสองญาณมีพระนิพพานเป็นอารมณ์เหมือนกันแต่ทำหน้าที่ต่างกัน เมื่อโสดาปัตติมรรคเกิดขึ้นสามารถประหานกิเลสได้ อุปมาดังนี้ การยิงธนูของนักแม่นธนูที่มีผ้าผูกตา เมื่อได้ยินสัญญาณเคาะไม้กระดานที่วางซ้อนกันไว้ ๑๐๐ แผ่น ก็สามารถยิงธนูไปเจาะทะลุกระดานทั้ง ๑๐๐ แผ่น ทันที อุปมาโคตรภูญาณเปรียบเหมือนสัญญาณเคาะไม้ มรรคญาณเปรียบเหมือนนักยิงธนู การที่มรรคญาณไม่ลืมสัญญาณที่โคตรภูญาณให้ไว้แล้วทำพระนิพพานให้เป็นอารมณ์แล้วเจาะทะลุทำลายกองโลภะ โทสะ โมหะ ที่ไม่เคยทำลายมาก่อน เปรียบเหมือนนักยิงธนูที่ไม่ลืมสัญญาณเคาะไม้แล้วยิงธนูทะลุไม้กระดาน ๑๐๐ แผ่นทันที

อานิสงส์ของโสดาปัตติมรรค มีใช้แต่ทำการเจาะทะลุกองกิเลสเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ทำมหาสมุทรแห่งความทุกข์ในสังสารวัฏซึ่งไม่มีใครรู้เบื้องต้นและเบื้องปลายให้เหือดแห้งไปด้วย ปิดประตูบาปทั้งปวง ทำให้เป็นผู้มีอริยทรัพย์ ๗ ประการสมบูรณ์ สลัดทั้งหนทางดำเนินผิด ๘ ประการเสียได้ ทำเวรภัยทุกอย่างให้สงบลง นำให้เข้าถึงความเป็นบุตรอันเกิดจากพระอุระของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และเป็นไปเพื่ออานิสงส์อื่น ๆ อีกนานัปประการ

สภาคามีมรรคญาณ

เมื่อพระโสดาบันสำรวจทบทวนใน มรรค ผล นิพพาน และ กิเลส ด้วยปัจจเวกขณะญาณแล้วอาจจะนั่งอยู่ที่อาสนะเดิม หรือใน โอกาสต่อมาแล้วทำความเพียรในวิปัสสนาให้ยิ่งขึ้นเพื่อบรรลुสภาคามีมรรคญาณ เพื่อทำกามราคะและพยาบาทอย่างหยาบให้เบาบาง ท่าน จึงรวบรวมอินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ ทำให้สม่ำเสมอ กัน แล้วพิจารณาสังขารธรรม คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ด้วย ปัญญาที่กำหนดว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ทบทวนไปมา แล้วหยั่งลงสู่วิถีของวิปัสสนาญาณ เมื่อพระโสดาบันปฏิบัติเช่นนี้แล้ว อนุโลมญาณและโคตรภูญาณก็จะเกิดขึ้นต่อจากสังขารูปกชาญาณ แล้ว สภาคามีมรรคญาณจะบังเกิดต่อจากโคตรภูญาณ

อนาคามีมรรคญาณ

เมื่อพระสภาคามีสำรวจทบทวนดูมรรค ผล นิพพาน และ กิเลส ด้วยปัจจเวกขณะญาณแล้ว อาจจะนั่งอยู่ที่อาสนะเดิม หรือใน โอกาสต่อมาทำความเพียรในวิปัสสนาให้ยิ่งขึ้น เพื่อบรรลुอนาคามีมรรคญาณ เพื่อละสังโยชน์เบื้องต่ำอีก ๒ คือ กามราคะและพยาบาท อย่างละเอียดโดยไม่เหลือ ท่านจึงเจริญอินทรีย์ พละ และโพชฌงค์ ทำให้สม่ำเสมอ กัน แล้วพิจารณาสังขารธรรมด้วยปัญญาที่กำหนดว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ทบทวนไปมาแล้วหยั่งลงสู่วิถีของ วิปัสสนาญาณ เมื่อพระสภาคามีปฏิบัติเช่นนี้แล้วอนุโลมญาณและ โคตรภูญาณก็จะบังเกิดขึ้นต่อจากสังขารูปกชาญาณ แล้วอนาคามีมรรคญาณจะบังเกิดต่อจากโคตรภูญาณ

อรรถัตตมรรคญาณ

เมื่อพระอนาคามีสำรวจทบทวนดูมรรค ผล นิพพาน และกิเลสด้วยปัจจุเวกขณะญาณ แล้ว อาจจะนั่งอยู่ ณ อาสนะเดิม หรือในโอกาสต่อมาแล้วทำความเพียรในวิปัสสนาให้ยิ่ง ๆ ขึ้น เพื่อบรรลุอรรถัตตมรรคญาณ เพื่อละสังโยชน์เบื้องบนอีก ๕ คือ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชา โดยไม่มีเหลือ ท่านจึงเจริญอินทริย์พละ และโพชฌงค์ ทำให้สม่ำเสมอแล้วพิจารณาสังขารด้วยปัญญาที่กำหนดว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ทบทวนไปมาแล้วยังลงสู่วิถีของวิปัสสนาญาณ เมื่อพระอนาคามีปฏิบัติเช่นนี้แล้วอนุโลมญาณและโคตรภูญาณก็จะบังเกิดขึ้นต่อจากสังขารูปกชาญาณ และอรรถัตตมรรคญาณจะบังเกิดต่อจากโคตรภูญาณ

๑๕. ผลญาณ

โสดาปัตติผลญาณ

ในลำดับต่อจากโสดาปัตติมรรคจิตดับลงแล้ว ผลจิตที่เป็นวิบากของมรรคจิต ได้แก่ โสดาปัตติผลจิตหรือโสดาปัตติผลญาณก็เกิดขึ้น พระโสดาบันท่านยังต้องเกิดในมนุษยโลกและเทวโลกทั้งหลายอีก ๗ ชาติ แล้วก็จะเป็นผู้ทำที่สุดแห่งกองทุกข์ได้ การที่จะประหาณกิเลสตัณหาอันมีฤทธิ์ร้าย มีอยู่วิธีเดียวคือ การบำเพ็ญวิปัสสนาจนบรรลุเป็นพระอรหันต์ ด้วยการประหาณกิเลสตัณหาได้อย่างเด็ดขาดเป็นขั้น ๆ ไป

พระโสดาบันละกิเลส ๒ ได้เด็ดขาด คือ

๑. ทิฏฐิกิเลส ได้แก่ ลัทธิทิฏฐิ ความเข้าใจผิดในขั้น ๕ เข้าไปยึดมั่นถือมั่นว่าขั้น ๕ เป็นของตน เป็นสัตว์ บุคคล ตัวตน

เรา เขา ความเข้าใจผิดเช่นนี้ เชื่อว่าสักกายทิฏฐิแลเห็นผิดในสืลพรต อันเป็นความเห็นผิดที่ทำให้ติดอยู่ในความหม่นเวียนของวัฏฏสงสาร

๒. วิจิกิจฉากิเลส ได้แก่ ธรรมชาติที่ทำให้ตัดสินใจลำบาก คือ สงสัยในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์

สกทาคามีผลญาณ

เมื่อสกทาคามีมรรคจิตดับลง สกทาคามีผลจิตหรือสกทาคามีผลญาณก็เกิดขึ้นติดต่อกันได้โดยไม่มีระหว่างคั่น ทำนองเดียวกันกับ โสดาปัตติมรรคญาณและโสดาปัตติผลญาณ การบังคับเกิดขึ้นของ สกทาคามีผลญาณ ทำให้เป็นพระอริยบุคคล มีนามว่าพระสกทาคามี ซึ่งท่านจะกลับมาถืออุปนิสัยในโลกนี้เพียงครั้งเดียวเท่านั้น และท่านสามารถทำที่สุดแห่งกองทุกข์ได้ พระสกทาคามีบุคคลไม่ได้ประหาณกิเลสเพิ่ม แต่ทำราคะ โทสะ โมหะให้เบาบางลง

อนาคามีผลญาณ

เมื่ออนาคามีมรรคจิตดับลง อนาคามีผลจิตหรืออนาคามีผลญาณก็บังเกิดขึ้นติดต่อกันโดยไม่มีระหว่างคั่น ทำนองเดียวกันกับ สกทาคามีมรรคญาณและสกทาคามีผลญาณ และการบังเกิดของ อนาคามีผลญาณนี้ พระอริยบุคคลนั้นมีนามว่าพระอนาคามี สามารถฆ่ากิเลสที่ทำให้เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏฏสงสารได้อีก ๑ คือ โทสกิเลส โทสกิเลส แบ่งออกได้ ๒ คือ

๑. โทสะที่นำสู่อบายภูมิได้ เพราะความโกรธที่ดุร้ายสามารถทำอกุศลกรรมบถ มีการฆ่าสัตว์ เป็นต้น โทสะชนิดนี้พระโสดาบัน ละได้แล้ว

๒. โทสะที่ไม่นำไปสู่บาปบุญ ได้แก่ ความขัดใจ โกรธเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ไม่ถึงกับล่วงอกุศลกรรมบถ โทสะที่ละเอียดทั้งหมด พระอนาคามีละได้เด็ดขาดแล้ว

อรรถัตตผลญาณ

เมื่ออรรถัตตมรรคจิตดับลง อรรถัตตผลจิตหรืออรรถัตตผลญาณ ก็บังเกิดขึ้นติดต่อกันโดยไม่มีระหว่างกัน พระอริยบุคคลนั้นมีนามว่า พระอรหันต์หรือพระมหาชีณาสพ ผู้มีร่างกายนี้เป็นวาระสุดท้าย เป็นผู้ปลงภาระลงได้แล้ว เป็นผู้บรรลุถึงความต้องการของตนเอง เป็นผู้หมดสิ้นสังโยชนในภาพ เป็นผู้พ้นจากกองทุกข์ด้วยความรู้อันชอบแล้ว เป็นทักขิไณยบุคคลชั้นสุดยอดของมนุษยโลกและเทวโลก

๑๖. ปัจจเวกขณะญาณ

- พระอริยบุคคลสำรวจทบทวนดูมรรคว่า “ข้าพเจ้าสำเร็จมาด้วย
อำนาจแห่งมรรคนี้แน่แล้ว”
- สำรวจทบทวนดูผลว่า “อานิสงส์ดังกล่าวนี้
ข้าพเจ้าได้รับแล้ว”
- สำรวจทบทวนดูกิเลสที่ละได้แล้วว่า “กิเลสทั้งหลายชื่อนี้ ๆ
ข้าพเจ้าละได้แล้ว”
- สำรวจดูกิเลสที่ยังเหลืออยู่ว่า “กิเลสทั้งหลายชื่อนี้ ๆ
ของข้าพเจ้ายังเหลืออยู่”
- สุดท้ายก็สำรวจทบทวนดูพระนิพพานว่า “พระธรรมนี้ข้าพเจ้าแห่ง
ตลอดแล้ว”

ปัจจุเวกชนญาณของพระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี ต้องพิจารณา ๕ อย่าง ทั้งหมดข้างต้น แต่สำหรับพระอรหันต์ไม่ต้องพิจารณากิเลสที่เหลืออยู่แล้ว เพราะท่านประหาณกิเลสได้ทั้งหมดแล้ว

สรุปญาณ ๑๖

ญาณเหล่านี้เรียกว่า โสฬสญาณ เมื่อผ่านญาณ ๑๖ ไปแล้ว หมายความว่าโยคีบุคคลผู้นั้นได้ดำเนินถึงจุดหมายปลายทางอันยิ่งใหญ่ในชีวิตได้ประสบสมบัติอันเป็นอมฤต ซึ่งจะหาสมบัติอื่นใดมาเปรียบปานอีกไม่ได้ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า เพราะอาณิสสของพระอริยบุคคลมีพระโสดาบันเป็นต้น เป็นอาณิสสที่ยิ่งใหญ่

เปรียบเทียบวิสุทธิ ๗ กับวิปัสสนาญาณ ๑๖ (โสฬสญาณ)

วิสุทธิ ๗	วิปัสสนาญาณ ๑๖	กำหนด
๑. สีลวิสุทธิ ๒. จิตตวิสุทธิ		
๓. ทิณฺณวิสุทธิ ๔. กังขาวิตรณวิสุทธิ ๕. มัคคามัคคญาณ- ทัสสนวิสุทธิ	๑. นามรูปปริจเฉทญาณ ๒. ปัจจยปริคคหญาณ ๓. สัมมสนญาณ ๔. ๔.๑ ตรุณอุทยัพพญาณ	ฉาตปริณญา (กำหนดรู้ด้วยการรู้) ฉาตปริณญา, สุตมยปฺณญา, จินตามยปฺณญา ตีรณปริณญา(กำหนดรู้ด้วยการ ไตร่ตรอง) ตีรณปริณญา มีวิปัสสนูปกิเลส ๑๐ เกิดขึ้น
๖. ปฏิพาณาณ- ทัสสนวิสุทธิ	๔.๒ พลวอุทยัพพญาณ	ปหานปริณญา (กำหนดรู้ด้วย การละ)

วิสุทธิ ๗	วิปัสสนาญาณ ๑๖	กำหนด
	๕. ภังคญาณ ๖. ภยญาณ ๗. อาทีนวญาณ ๘. นิพพิทาญาณ ๙. มุญจิตุกัมมตาญาณ ๑๐. ปฏิสังขยาญาณ ๑๑. สังขารูปกชาญาณ ๑๒. อนุโลมญาณ	ภาวนามยปัญญา
๗. ญาณทัสสนวิสุทธิ มีโสตาปัตติมรรค ญาณ เป็นโลกุตตร- ธรรม	๑๓. โคตรภูญาณ ๑๔. มัคคญาณ ๑๕. ผลญาณ ๑๖. ปัจจเวกชนญาณ	

บุคคลเภท ได้แก่ พระอริยบุคคล ๒ ประเภท

๑) **สุขขวิปัสสกะ** คือ พระอริยบุคคลผู้บรรลุมรรคจิตด้วยปัญญาวิมุตติ ผู้พ้นจากกิเลสเพราะปัญญา โดยไม่มีฉานจิตเป็นบาท (ไม่ได้บรรลุฉานจิตไม่สามารถเข้าฉานสมาบัติได้ การนับประเภทจิตโดยนัยมี ๘๙ ดวง)

๒) **เจโตวิมุตติ** คือ พระอริยบุคคลผู้บรรลุมรรคจิตด้วยสมาธิ โดยมีฉานจิตเป็นบาท เป็นผู้บรรลุฉานพร้อมด้วยวสี พระอริยบุคคลผู้บรรลุมรรคผลนิพพานพร้อมด้วยองค์ของฉานจิตชั้นต่าง ๆ จึงเป็นเจโตวิมุตติ เพราะพ้นจากกิเลสด้วยปัญญาและความสงบของฉานจิตชั้นต่าง ๆ การนับประเภทจิตโดยนัยมี ๑๒๑ ดวง จึงนับโดยนัยของพระอริยบุคคลผู้เป็นเจโตวิมุตติ

สมาบัติ ๒ ประเภท

๑. ผลสมาบัติ ได้แก่ สมาบัติของพระอริยบุคคล คือ พระโสดาปัตติผล และพระสกทาคามีผล ที่ได้ฉานสมาบัติและต่อด้วยผลสมาบัติ

๒. นิโรธสมาบัติ ได้แก่ สมาบัติของพระอริยบุคคลชั้นอนาคามีผล และพระอรหันตผลที่ได้ฉานสมาบัติ ๘ (รูป ฌาน ๔ และอรูปรูปรู ๔) เมื่อต่อด้วยนิโรธสมาบัติจึงเรียกว่า สมาบัติ ๙ ซึ่งเรียกว่า อนุปุพพวิหารสมาบัติ ๙

มูลวัตถุ ๕ ที่ตั้งแห่งทุกข์

- ๑) อุปาทะ คือ การอุปบัติขึ้นของชีวิตเป็นทุกข์
- ๒) ปวัตตะ คือ การสืบทอดอย่างไม่ขาดสายเป็นทุกข์
- ๓) อายุหนะ คือ กรรมวิญญูแม้กุศลกรรมก็ต้องมีวิบากจะต้องรับในสุคติก็เป็นทุกข์
- ๔) นิमितตะ คือ การเกิดขึ้นชั่วคราวแล้วดับไปของรูป-นาม หาสาระแก่นสารมิได้ก็เป็นทุกข์
- ๕) ปฏิสนธิ คือ การเกิดอีกก็เป็นทุกข์

บทสรุป

“ภาโว ตัพพังปนิจเจวัง ภาวนาภายะมุตตมัง ปฏิปัตติรัสสสาทังปถยันเตนสาสเน”

“ภาวนาทั้งสองประการ มีผลอันสูงสุดอันพระโยคาวจรบุคคลปรารถนาความเข้มข้นในรสแห่งการปฏิบัติในพระพุทธศาสนาพึงปฏิบัติ

ได้ตามนัยที่กล่าวมานี้” ตามนัยที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ภาวนาทั้งสอง หมายถึงสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน

สมถกรรมฐาน มีการเพ่งปริกรรมให้เกิดสมาธิเกิดฌาน มีบัญญัติเป็นอารมณ์ พระพุทธองค์ทรงวางไว้ให้เลือกปฏิบัติ ๔๐ วิธี มีกสิณ ๑๐ อย่าง เป็นต้น

ส่วนวิปัสสนากรรมฐาน มีรูปนามเป็นอารมณ์ให้เกิดปัญญา เห็นคุณโทษ และการเกิดดับของรูปนาม อันได้แก่ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน ซึ่งเป็นปรมาัตถธรรม อารมณ์ของวิปัสสนา ได้แก่ วิปัสสนาภูมิ ๖ ได้แก่ ชั้นที่ ๕ आयตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ อริยสัจ ๔ และปัจจุจสมุปบาท ๑๒ ซึ่งย่อลงเหลือเพียง ๒ ได้แก่ รูปกับนาม

สำหรับวิธีปฏิบัติ ให้ศึกษาองค์ธรรมในโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ โดยเฉพาะมรรคมงคล ๘ และสติปัฏฐาน ๔ เป็นหลัก และมีอิทธิบาท ๔ สัมมปธาน ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ เป็นแนวทางที่ควรศึกษาถึงรายละเอียดให้เข้าใจก่อนลงมือปฏิบัติ

อนึ่ง สำหรับหนังสือมนุษย์เกิดมาทำไม ? เล่ม ๓-๔ คำถาม-คำตอบ จำนวน ๒๕๖ ข้อ จะช่วยท่านปูพื้นฐานวางแนวทางปฏิบัติสำหรับผู้มาใหม่ และเล่ม ๗ เป็นเล่มที่ให้แนวปฏิบัติจริงซึ่งได้รวบรวมพระอภิธรรมและพระสูตรตันตปิฎกคฤกเคลัระคนกัน อันจะช่วยท่านให้ทำความเข้าใจในการปฏิบัติมากขึ้น

หนังสือเล่ม ๘ นี้ไม่ใช่หนังสือพระอภิธรรมสมบูรณ์ และไม่ใช่ตำราทางวิชาการ เพียงแต่ต้องการให้ทราบถึงเค้าโครงความเป็นมา และประการสำคัญที่สุด คือต้องการให้ผู้อ่านทำความเข้าใจแล้วนำเอา

ไปปฏิบัติได้จริงในชีวิตประจำวันด้วยการใช้เวลาเรียนรู้ขั้นนั้น ซึ่งเป็นทางเลือกอีกทางหนึ่ง ที่จะนำท่านให้ได้เข้ามาใกล้และเริ่มสัมผัสพระอภิธรรม อ่านแล้วต้องขอคำอธิบายเพิ่มเติมจากกัลยาณมิตรอีกครั้ง เพราะไม่ต้องการให้หนังสือเล่มนี้มีความหนามากเกินไป **หากต้องการเรียนรู้พระอภิธรรมสมบูรณ์** ควรศึกษาค้นคว้าต่อไปอีกตามสำนักเรียนต่างๆ โดยเฉพาะที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ทำพระจันทร์ วัดสามพระยา บางลำพู และอีกหลายวัดในกรุงเทพมหานคร

ท่านที่สนใจศึกษาควรสมัครเรียนพระอภิธรรมทางไปรษณีย์ ของอภิธรรมโชติกะวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยเขียนจดหมายแจ้งชื่อและที่อยู่ ขอสมัครเรียนไปที่ มูลนิธิเผยแผ่พระลัทธิธรรม (ใกล้ห้างเซ็นทรัลปิ่นเกล้า) เลขที่ ๕/๑๐๘ ถนนบรมราชชนนี ๑๓ แขวงอรุณอมรินทร์ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ ๑๐๗๐๐ (โทรศัพท์ ๐-๒๘๘๔-๕๐๔๑ ถึง ๒) หรือประสงค์จะฟังเทปธรรมะ (M.P.3) ของพระเทพกิตติปัญญาคุณ (กิตติวุฒโฒภิกขุ) อภิธัมมัตถสังคหะ ๔ ปริจเฉท ติดต่อขอบริจาคไปที่มูลนิธิอภิธรรมมหาธาตุวิทยาลัย วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ทำพระจันทร์ แขวงบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๒ โทรศัพท์ ๐-๒๒๒๒-๘๐๐๔, ๐-๒๒๒๑-๕๕๑๘

นอกจากนี้ยังมีเทปธรรมะ (M.P.๓) ของท่านอาจารย์ทรงเกียรติ ลีมนันทรักษ์ อีกแห่งหนึ่ง ติดต่อได้ที่มูลนิธิอาจารย์ทรงเกียรติ ลีมนันทรักษ์ โทรศัพท์ ๐-๒๒๓๖-๐๕๑๗ (ท่านที่มีปัญหาทางปฏิบัติและสนใจฟังธรรมเพื่อการปฏิบัติตรง ผู้รวบรวมเรียบเรียงยินดีที่จะเป็นกัลยาณมิตรให้โปรดติดต่อได้ตามที่อยู่ปกหน้าด้านใน หรือที่โทรศัพท์ หมายเลข ๐-๒๕๓๖-๖๕๒๒)

บทสรุปเนื้อหา ๔ ประจักษ์ (โปรดอ่านบทนี้ก่อน)

ประจักษ์ที่ ๑ แสดงถึงเรื่องของจิต จำแนกจิตโดยภูมิ ได้แก่ กามาวจรภูมิ รูปาวจรภูมิ อรูปาวจรภูมิ โลกุตตรภูมิ จำแนกโดยชาติ ได้แก่ กุศล อกุศล วิบาก และกิริยา จำแนกโดยเวทนา ได้แก่ สุข ทุกข์ โสมนัส โทมนัส อุเบกขา จำแนกโดยโยคะ ได้แก่ สัมปยุตตจิต (ประกอบ) และวิปยุตตจิต (ไม่ประกอบ) จำแนกโดยสังขาร ได้แก่ สสังขาริกจิต (ต้องมีสังขารชักชวน) และอสังขาริกจิต (ไม่ต้องมีสังขารชักชวน)

จิต ๘๙ หรือ ๑๒๑ ดวง โดยพิสดารเป็นวิญญานชั้น ๖ เป็นนามชั้น ๖ เป็นสภาพรู้อารมณ์ และเป็นธรรมชาติที่คิด จะห้ามไม่ให้จิตไม่ให้รู้อารมณ์ และไม่ให้เกิดยึดมั่นไม่ได้

ดังนั้น จึงควรรู้เรื่องของจิตทั้งกุศลจิต และอกุศลจิต ที่รับรู้อารมณ์ผ่านเข้ามาทางทวาร ๖ โดยมีผัสสะ ๖ เป็นตัวเชื่อมกับตัวอารมณ์ ๖ เกิดเป็นเวทนา ๖ จึงเกิดเป็น ตัณหา อุปาทาน ภพ ชาติ จึงให้เข้าไปรู้ความเกิด-ดับตรงนี้ ซึ่งเกี่ยวพันไปถึงการเรียนรู้ในประจักษ์อื่นๆ

ประจักษ์ที่ ๒ แสดงถึงเรื่องของเจตสิก ธรรมชาติที่ประกอบกับจิต เกิด-ดับ พร้อมกับจิต รับรู้อารมณ์เดียวกันกับจิต

ในชั้น ๕ ประกอบด้วย รูปชั้น ๑ และนามชั้น ๔ ในนามชั้น ๔ ประกอบด้วยวิญญานชั้น ๓ ได้แก่ จิตทุกดวง ส่วนที่เหลือคือ นามชั้น ๓ คือ เจตสิก ได้แก่ เวทนาชั้น ๓ สัญญาชั้น ๓ และสังขารชั้น ๓ เป็นเวทนาเจตสิก สัญญาเจตสิก และสังขารเจตสิก

เจตสิกนามชั้น ๓ นี้ เป็นตัวปรุงแต่งจิตทั้งบุญและบาป ทำให้สัตว์โลกมีกิเลส กรรม และวิบาก ตกอยู่ในวัฏวนแห่งวัฏฏะเกิด-ตาย ๆ ๆ

เช่นนี้ตลอดไป ถ้าเรารู้จักตัวปรุงและหาวิธีการที่จะหยุดปรุงเสียได้ การเกิดและการตายก็ไม่มี นั่นคือ ดับกิเลสเสียได้เป็นนิโรธ ทางที่จะดับกิเลสให้ถึงนิโรธต้องเดินตามทางของอริยมรรค โดยเข้าไปรู้ว่าทุกข์ควรรู้ สมุทัยควรละ นิโรธควรทำให้แจ้ง และมรรคควรเจริญและปฏิบัติให้มาก ซึ่งเกี่ยวพันไปถึงการเรียนรู้ในปริจเฉทอื่นประกอบด้วย

ปริจเฉทที่ ๓ แสดงถึงการสงเคราะห์จิตกับเจตสิกด้วยอาศัยเหตุ ๖ ได้แก่ โลกะ โทสะ โมหะ อโลกะ อโทสะ อโมหะ ด้วยอาศัยทวาร ๖ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ด้วยอาศัยอารมณ์ ๖ ได้แก่ รูป (สี) เสียง กลิ่น รส สัมผัส เรื่องราวคิดนึก เกิดเวทนา เสวยอารมณ์เป็นเวทนา ๕ ได้แก่ สุขกาย ทุกข์กาย สุขใจ ทุกข์ใจ เจยไม่สุขไม่ทุกข์

คนเราปรารถนาแต่สุขเวทนา ปฏิเสธทุกขเวทนา แต่ธรรมชาติของจิตเจตสิกหรือสภาพธรรมนี้อยู่ภายใต้กฎแห่งไตรลักษณ์ คือ **เป็นอนิจจัง**ไม่เที่ยง **เป็นทุกขัง**ทนอยู่ไม่ได้ เกิดขึ้นแล้วต้องดับไป **เป็นอนัตตา**ไม่ใช่ตัวตนบังคับบัญชาไม่ได้ จึงให้เรียนรู้และเข้าใจตรงนี้

ปริจเฉทที่ ๔ แสดงถึงการสงเคราะห์จิตกับเจตสิกว่าด้วยวิมูขณ ๖ ได้แก่ เห็น ได้ยิน รู้กลิ่น รู้รส รู้สัมผัส รู้เรื่องราวคิดนึก รู้ความหมาย กุศล-อกุศล ว่าด้วยวิถีมุตตจิต ได้แก่ จุตติจิต ปฏิสนธิจิต และภวังกจิต และให้รู้ถึงอารมณ์ก่อนจติ (ตาย) ๓ อย่างได้แก่ กรรมอารมณ์ กรรมนิमितอารมณ์ และคตินิमितอารมณ์ ซึ่งทุกคนต้องตาย จึงควรเรียนรู้และเข้าใจให้ละเอียดลึกซึ้งถึงการปล่อยวางอารมณ์ ซึ่งจะต้องเกี่ยวพันไปถึงการเรียนรู้ในปริจเฉทอื่นประกอบกัน

ปริจเฉทที่ ๕ แสดงถึงอาการเป็นไปของจิตในปวัตติกาลของสัตว์โลกทั้ง ๓๑ ภูมิ ได้แก่ อบายภูมิ ๔ กามาวจรภูมิ ๗

(เทวภูมิ ๖ มนุษย์ภูมิ ๑) รูปภูมิ ๑๖ อรูปภูมิ ๔

เมื่อเรียนรู้การเวียนว่ายของสัตว์โลก ทำให้รู้ว่ากรรมจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีตต่างกัน ทำให้เกิดศรัทธาเชื่อกรรม เชื่อผลของกรรม เชื่อว่าสัตว์โลกมีกรรมของตน และเชื่อในพระปัญญาตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้วมีสัมมาทิฐิประพจน์อยู่แต่ในทาน ศีล สมณะ-วิปัสสนา ซึ่งต้องอาศัยการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องไปถึงปริจเฉทอื่น

ปริจเฉทที่ ๖ แสดงถึงเรื่องรูปปรมาณูและนิพพานปรมาณู ความสำคัญของรูป คือ ปสาทรูป ๕ ได้แก่ ปสาท ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ รูป ๗ ได้แก่ รูป (สี) เสียง กลิ่น รส สัมผัสเย็น-ร้อน อ่อน-แข็ง ตึง-ไหว (หย่อน) รูปเกิดจากสมุฏฐาน ๔ ได้แก่ กรรม จิต อุตฺต อาหาร

การรู้รูปปรมาณู ทำให้สามารถเข้าใจและแจกรูปชั้นนอกจากนามชั้นในเสียได้ ทำให้ญาณรู้เกิดขึ้นที่เรียกว่า “นามรูปปริจเฉทญาณ”

ปริจเฉทที่ ๗ แสดงถึงธรรมที่สังเคราะห์รวมลงแห่งหมวดธรรมเป็นอกุศล ๙ กอง ได้แก่ อาสวะ โสมะ โยคะ คันถะ อุปาทาน นิวรณ์ อนุสัย สังโยชน์ และกิเลส

ได้แสดงถึงโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ได้แก่ สติปัฏฐาน ๔ อธิบาท ๔ สัมมปปธาน ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ มรรค ๘

การเรียนรู้เรื่องของกิเลสทั้ง ๙ กอง เป็นการเรียนเพื่อรู้กำลังข้าศึก เรียกว่า “รู้เขา” ส่วนการเรียนรู้โพธิปักขิยธรรม รู้องค์แห่งการตรัสรู้ เรียกว่า “รู้เรา” การปฏิบัติธรรม คือ การกำจัดข้าศึก คือ กิเลสให้ราบคาบเป็นอโลภะ อโทสะ อโมหะ ซึ่งต้องเกี่ยวข้องไปถึงการเรียนรู้ในปริจเฉทอื่น ๆ ประกอบ

ปริจเฉทที่ ๘ แสดงถึงการสงเคราะห์ลงแห่งปัจจัยทั้งหลาย คือ ปัจจัย ๒๔ หรือเรียกว่า คัมภีร์มหาปัฏฐาน เป็นคัมภีร์ที่ละเอียดและลึกซึ้ง อาจเกินปัญญาของปุถุชนในยุคปัจจุบัน (มีคำเปรียบว่ามหาสมุทรที่กว้างและลึกยังมีทวีปทั้งสี่เป็นขอบเขต แต่คัมภีร์มหาปัฏฐานเป็นอนันตนัยไม่มีขอบเขต ซึ่งละเอียดลึกซึ้งยิ่งกว่า)

***ขอแนะนำ**ให้ศึกษาเปรียบเทียบกับ “ปัจจุสมุปบาท” อันมีปัจจัย ๑๒ ได้แก่ อวิชชา สังขาร วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพชาติ ชรามรณะ ฯ

ขอให้พิจารณาลงตรงที่...สฬายตนะ ๖ ผัสสะ ๖ ตัดผัสสะ เวทนา ตัณหา ฯลฯ ตัดผัสสะทวาร ๖ เห็น...สักว่า, ได้ยิน...สักว่า เป็นต้น รู้ลงไปที่เวทนาทวาร ๖ รู้ยินดี-รู้ยินร้าย ก็ให้ละ รู้เห็น...ก็ให้ละ รู้ได้ยิน...ก็ให้ละ รู้แล้วละ ฯ (รู้อารมณ์แต่ไม่ยึดอารมณ์ ไม่ยึดนิमितและอนุพยัญชนะ) รู้คิด ดูคิด เห็นคิด ให้ออกมานอกคิด เห็นคิดแล้วไม่ทุกข์ ให้พึงโยนิโสมนสิการลงไปที่วิบากจิตที่เป็นกุศล, อกุศลหรือกิริยาที่ได้รับมาทางทวารทั้ง ๖ แล้วกำหนดชวนจิตเสพอารมณ์แต่กุศลหรือกิริยาจิต อย่าพึงเสพชวนอกุศลจิตเลย เมื่อละวางอุปาทาน ภพชาติชรา ฯลฯ ก็จะหยุดลง ดังพระพุทธทวณะได้แสดงไว้ว่า

“อนุปาทาโน ปรินิพพายะติฯ ผู้ไม่มีอุปาทาน ย่อมบรรลุนิพพาน” (เวสาลีสูตร ๑๘/๑๒๓)

ปริจเฉทที่ ๙ แสดงถึงเรื่องของกรรมฐาน ๒ อย่าง ได้แก่ สมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน

ปริจเฉทนี้เป็นเรื่องของการเรียนรู้เพื่อการปฏิบัติโดยเฉพาะ โดยนำเอาเรื่องราวการเรียนรู้ทุกปริจเฉทมาลงมือปฏิบัติจริง จากปริจเฉท

ที่ ๑-๕ เป็นเรื่องของนามขันธ์ ปริจเฉทที่ ๖ เป็นเรื่องรูปขันธ์ ปริจเฉทที่ ๗-๘ เป็นการสงเคราะห์เรื่องกุศล-อกุศล และปริจเฉทที่ ๙ นี่เป็นเรื่องของการนำเอาปริจเฉทที่ ๑-๘ มาลงมือปฏิบัติ จากปริยัตินามาปฏิบัติให้บังเกิดปฏิเวธ

ขอเน้นย้ำความสำคัญอยู่ที่ตัววัดผลได้แก่ “ญาณ ๔” หรือ “ญาณ ๑๖” โดยเริ่มต้นที่รู้และเข้าใจสามารถแยกgruppenam ได้ที่ “นามรูปปริจเฉทญาณ” และค่อย ๆ ทำความเข้าใจญาณที่ ๒, ๓ ต่อไปเรื่อย ๆ

การปฏิบัติต้องอาศัยกัลยาณมิตรให้คำปรึกษาแนะนำและต้องมีความเพียร “อาตปปี สัมปชาโน สติมา” และควรมีสัมปายะทั้งหลายประกอบด้วย

ประการสำคัญอยู่ที่ว่า ขณะนี้ ท่านรู้สึกตัวเป็นแล้วหรือยัง?

ขอให้ท่านรู้สึกตัวให้เป็น มีสติรู้ตัวบ่อย ๆ เนือง ๆ จนถึงกระทั่งวินาทีสุดท้ายของชีวิตที่หมดลมหายใจเฮือกสุดท้าย ถ้าท่านสามารถทำอารมณ์ให้อยู่แต่ท่าน คือ สมถวิปัสสนา ท่านก็มีสุคติเป็นที่ไป หรือขณะจุติทำดีเหตุกปฏิสนธิบุคคลให้ได้ ภาวชาติจะสั้นลง

อนึ่ง เรื่องมรรคผลนิพพานนั้น เป็นของยากสำหรับยุคปัจจุบัน เพราะวามมนุษย์โลกยุคปัจจุบันนี้เป็นกาสียุค คือ ยุคที่มีสัปบุรุษอยู่เพียง ๑ ใน ๔ ส่วน นอกนั้นล้วนเป็นอัสปบุรุษอันธพาลชนไม่บริสุทธิ์ในศีล อริยบุคคลในโลกมนุษย์มีจำนวนน้อยกว่าอริยบุคคลในเทวโลก เพราะคนในโลกมนุษย์ไม่ค่อยสนใจในปริยัติและปฏิบัติพระศาสนา

การที่จะเป็นพระอริยบุคคลได้ จะต้องสร้างคุณธรรมไว้ถึง ๗ ประการด้วยกัน คือ

๑. ต้องเป็นดิเหตุกปฏิสนธิบุคคล (เกิดมาด้วยปฏิสนธิจิตที่

เป็นเหตุ ๓ คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ)

๒. เคยสร้างปัญญาบารมีในการเจริญวิปัสสนามาแล้วแต่ชาติปางก่อน

๓. ขวนขวายเจริญวิปัสสนาในชาติปัจจุบัน มีการคบบัณฑิต เป็นต้น

๔. เข้าใจการเจริญวิปัสสนาในพระพุทธศาสนา

๕. มีสิ่งสัปปายะเหมาะสมแก่การปฏิบัติ

๖. ไม่มีกัณโณปัทมาพจร

๗. ต้องใช้เวลาปฏิบัติอันสมควร

องค์ธรรมอันเป็นประธานที่ทำให้สำเร็จอริยบุคคลในชาตินี้ เรียกว่า “ปธานียังคะ” มี ๕ ประการ คือ

๑. เลื่อมใสพระรัตนตรัยมั่นคง (มีสัทธา ๔ มั่นคง, มีศีลบริบูรณ์ เป็นต้น)

๒. สุขภาพแข็งแรง ไม่มีโรคภัย

๓. ชื่อสัตย์ต่อตนเอง ทั้งไม่มีมารยาสาไถยต่อผู้ใด แม้อาจารย์หรือผู้ปฏิบัติด้วยกัน

๔. มีความเพียร ตั้งใจมั่นต่อการปฏิบัติ

๕. ต้องปฏิบัติจนถึงขั้นอุทยัพพญาณ (ญาณที่ ๔ ใน ญาณ ๑๖) พิจารณาเห็นรูปนาม เกิด-ดับ เกิดสันตติขาทเป็นห้วง ๆ

ส่วนการที่ปฏิบัติธรรมแล้วไม่ได้ดวงตาเห็นธรรมถึงขั้นพระอริยบุคคล ก็มีเหตุปัจจัยที่ตรงกันข้ามกับที่กล่าวแล้วข้างต้น

ติเหตุกปฏิสนธิบุคคลนั้น ในชาติปัจจุบันไม่อาจทราบได้ว่า เราเกิดมาด้วยเหตุ ๓ เป็น อโลภะ อโทสะ อโมหะ หรือไม่ แต่อนาคตชาติเราสามารถสร้างเหตุนี้ได้ด้วยพยายามปฏิบัติเหตุไปเรื่อย ๆ จนถึงลมสุดท้ายที่สิ้นใจ ให้มีปฏิสนธิจิตเป็นติเหตุเพื่อมรรคผล ใน

ชาติต่อ ๆ ไป

ผู้ปรารถนาพุทธภูมิไว้ในอดีตชาติใดชาติหนึ่งก็เป็นเหตุหนึ่งที่ไม่อาจบรรลุธรรมในชาตินี้ เพราะการบรรลุธรรมของพระโพธิสัตว์ผู้ปรารถนาพุทธภูมิก็คือ การตรัสรู้อันตรัสมาสัมผัสโพธิญาณเท่านั้น ไม่ใช่การบรรลุธรรมเป็นอริยบุคคลที่ละขั้น ๆ เหมือนสาวกภูมิ ถ้าเห็นว่าการบรรลุธรรมเป็นอริยบุคคลที่ละขั้น ๆ เหมือนสาวกภูมิ ถ้าเห็นว่าหรือสงสัยว่าตนมีอุปนิสัยปัจจัยอาจเป็นไปได้ในทางของพระโพธิสัตว์ เช่น มีความเมตตาปรารถนาจะช่วยเหลือคนหมู่มาก หรือประกอบกิจพระศาสนาเรื่องใหญ่ ๆ เป็นต้น ให้อริยฐานจิตขอคืนพุทธภูมิและขอปรารถนาสาวกภูมิ

อย่างไรก็ตาม ท่านผู้อ่านที่ได้อ่านมาถึงตรงนี้ เห็นว่าท่านเป็นผู้หนึ่งที่เคยสั่งสมอบรมวิปัสสนามาก่อนแล้วในอดีตชาติ จึงได้มาอ่านตรงนี้ได้ จึงขอให้ตั้งใจให้เป็นอรรถสัมมาปณิธิ มีสัมมาทิฐิ ให้มีความเห็นถูกต้องเห็นตรง และเพียรปฏิบัติเจริญสติปัฏฐานต่อไป ให้ฟังตั้งใจตั้งจิตอธิษฐานขอให้ได้พบครูบาอาจารย์อันเป็นกัลยาณมิตรมาแนะนำสั่งสอน และอุทิศบุญให้บ่อย ๆ เนื่อง ๆ เมื่อได้เกิดมาในปฏิรูปเทศถิ่นอันสมควรได้พบพระพุทธรูปอันเป็นมงคลอันสูงสุด แล้วฟังมีอนุตตรริยะ ๖ คือ ให้ฟังถึงภาวะอันยอดเยี่ยม ๖ ประการ กล่าวคือ ฟังให้ได้เห็นธรรมอันยอดเยี่ยม ฟังได้ฟังธรรมอันยอดเยี่ยม ฟังได้ลากคือ อริยทรัพย์อันเป็นทรัพย์อันยอดเยี่ยม ฟังได้ศึกษาธรรมอันยอดเยี่ยม ฟังประกอบกันอันเป็นบุญกิริยาอันยอดเยี่ยม และฟังระลึกถึงอนุสติอันยอดเยี่ยม แล้วเพียรพยายามใส่ใจในการเจริญสติปัฏฐานต่อไปอย่าได้ละได้ขาด

ถึงแม้เพียงแต่ในชาตินี้ ในขั้นต้น ๆ ถ้าเข้าใจและรู้ชัดถึง แม่เพียงญาณที่ ๑ นามรูปปริจเฉทญาณรู้แยก रूप แยกนาม เพียงเท่านี้

ก็นับเป็นเหตุปัจจัยไปในภพชาติต่อไป ปัญญาในวิปัสสนาญาณนี้ไม่เสื่อม เช่น ฌาน จึงขอให้ตั้งใจ พระสังฆกรรมจะตั้งอยู่ได้นานก็เพราะมีการปฏิบัติที่แหละ

“เมื่อบุคคลได้เจริญ ได้กระทำให้มากซึ่งสติปัฏฐาน ๔ พระสังฆกรรมจึงจะตั้งอยู่ได้นาน ในเมื่อตถาคตปรินิพพานแล้วฯ จตุณัง สติปัฏฐานานัง ภาวิตตตา พาหุลีกัตตตา ตถาคตปรินิพพุเต สัทธัมโม จิรฐฐิติโก โหติฯ” (พราหมณสูตร ๑๙/๒๑๘ พระพุทธวจนะ)

“...ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดพึงเจริญสติปัฏฐานทั้ง ๔ นั้น อย่างนั้นตลอด ๗ ปี, ๖ ปี, ๕ ปี, ๔ ปี, ๓ ปี, ๒ ปี, ๑ ปี ยกไว้

...ตลอด ๗ เดือน, ๖ เดือน, ๕ เดือน, ๔ เดือน, ๓ เดือน, ๒ เดือน, ๑ เดือน ยกไว้

...ตลอดทั้งเดือน, ตลอด ๗ วัน, ผู้นั้นพึงหวังผลทั้ง ๒ ผล อันใดอันหนึ่ง คือ พระอรหัตตผลในปัจจุบันชาตินี้ ๑ หรือเมื่ออุปาทิ คือ สังโยชน์ยังเหลืออยู่เป็นพระอนาคามี ๑

...ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นที่ไปอันเอก

...เพื่อความหมดจดวิเศษของสัตว์ทั้งหลาย

...เพื่อก้าวล่วงเสียซึ่งความโศกและความรำไร

...เพื่ออัสดงดับไปแห่งทุกข์และโทมนัส

...เพื่อบรรลุนิพพาน...เพื่อกระทำพระนิพพานให้แจ้งทางนี้คือ สติปัฏฐาน ๔ อย่าง ด้วยประการฉะนี้ ฯฯ”

พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสพระสูตรนี้จบแล้ว ภิกษุเหล่านั้นมี ใจยินดีเปลิดเปลิบนักซึ่งภาชิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยประการ ฉะนี้แลฯ

(...เพื่อความก้าวล่วงเสียซึ่งความโศก... เพื่อความดับไปแห่งทุกข์ และ โทมนัส...อย่างไรเล่า! ...ครั้งหนึ่ง สุปรหมเทพบุตรพิจารณาถึงมรณะแห่งตนจะต้องจุติแล้วไปเกิดในนรกตามนางอัสรบริวารทั้งห้าร้อยไปเช่นเดียวกันในไม่ช้านี้ จึงทั้งโศกทั้งทุกข์และโทมนัสยิ่งนัก ไม่แลเห็นผู้ใดอื่นจะช่วยได้ จึงไปเฝ้าพระบรมศาสดาเพื่อฟังธรรม)

พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสว่า

“นอกจาก ...ปัญญาเครื่องรู้ (สัมปชัญญะ)

....ตปะ เครื่องเผากิเลส (ความเพียร)

....ความสำรวมอินทรีย์ (สติ)

....ความสลัดคืนทุกสิ่งอย่าง (กำจัดอกุศลและโทมนัส)

....เรามองไม่เห็นความสวัสดิ์ของสัตว์ทั้งหลาย...”

สุปรหมเทพบุตร ฟังแล้ว บรรลุโสดาปัตติผล พร้อมทั้งบริวารอัสรห้าร้อย ไม่ต้องไปบังเกิดในนรก กำจัดอกุศลและโทมนัสเสียได้ ด้วยสติปัญญา ๔ อย่าง ด้วยประการฉะนี้)

อนึ่ง การปฏิบัติธรรมหรือการเจริญสติปัญญาจะมีมรรคผลเร็ว มีอานิสงส์เร็วย่อมขึ้นอยู่กับที่ตั้งใจด้วย ดังมีธรรมบทแสดงยืนยันว่า “เวลา จลักรัง สีสัน จิตตัสส อภิหาสนัง ติตถัญญจ ลัพพพุทธานัง ตัสสมา สีสันวิโสธเยฯ **ศีลเป็นท่าหยั่งลงมหาสมุทร คือ พระนิพพาน**” (สัลลเวรคาถา ๒๖/๓๕๒)

หมายเหตุ โปรดอย่าวิตกกังวลกับคำศัพท์ภาษาบาลีให้มากนัก ขอให้อ่านเอาความ คือ ทำความเข้าใจว่าคำศัพท์คำนี้เป็นฝ่ายกุศลหรืออกุศล ถึงแม้จะจำไม่ได้ก็อย่าได้กังวลใจ ทำความเข้าใจแล้วนำไปปฏิบัติ

อนึ่ง ท้ายบททุกปริจเฉทได้ทำ “สรุปเนื้อหาเชิงปฏิบัติท้ายบท” ไว้แล้วทุกบท เพื่อให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น ควรขอคำแนะนำเพิ่มเติมจากผู้รู้หรือกัลยาณมิตร ก่อนลงมือปฏิบัติ

ประวัติ นายสุวัฒน์ พัทธ์ชัย

ประวัติส่วนตัว

นายสุวัฒน์ พัทธ์ชัย เป็นบุตร นายถาวร และนางศิริ พัทธ์ชัย เกิดที่ อำเภอเมืองนครสวรรค์ เมื่อวันที่ ๓๑ มกราคม ๒๔๘๙ เป็นบุตรชายคนโต มีพี่น้องร่วมสายโลหิตอีก ๕ คนสมรสกับ นางจงดนอม พัทธ์ชัย มีบุตรชายหญิง รวม ๓ คน คือ นางพรรณศิริ ฤทธิ์เรืองเดช นางสาวกัญญาจันท์ พัทธ์ชัย และ นายพงศธร พัทธ์ชัย

การศึกษา

- สำเร็จประกาศนียบัตรมัธยมศึกษาตอนปลายสายอาชีพ แผนกเกษตรกรรม (ปวช.) จากวิทยาลัยเกษตรกรรมพระนครศรีอยุธยา
- นักธรรมศึกษาชั้นตรี จากยุวพุทธิกสมาคมพระนครศรีอยุธยา
- นิติศาสตร์บัณฑิต เนติบัณฑิตไทย จากสำนักอบรมศึกษากฎหมาย แห่งเนติบัณฑิตยสภา
- นักเรียนนายอำเภอรุ่น ๓๔ และ นักเรียนนักปกครองระดับสูงรุ่น ๓๗ จากวิทยาลัยการปกครอง กรมการปกครอง

หน้าที่การงาน

- ๑ ธันวาคม ๒๕๐๙ พนักงานชั่วคราว กรมการข้าว กระทรวงเกษตรและสหกรณ์
- ๑ ตุลาคม ๒๕๑๕ - ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๐ พนักงานเกษตรตรี
เจ้าหน้าที่การเกษตรระดับ ๒-๓ สำนักงานเกษตร
จังหวัดชัยนาท
- ๑๖ มีนาคม ๒๕๒๐ ปลัดอำเภอ (เจ้าพนักงานปกครองระดับ ๓) อำเภอป่าซาง
จังหวัดลำพูน
- ๓ มกราคม ๒๕๒๒ - ๑๕ ธันวาคม ๒๕๒๗ นิติกระดัด ๓,๔,๕ กรมการปกครอง
กระทรวงมหาดไทย
- ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๒๙ ปลัดอำเภอ อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี
- ๑๖ ธันวาคม ๒๕๓๓ ป้องกันจังหวัด (เจ้าพนักงานปกครองระดับ ๖) จังหวัด
ปทุมธานี
- ๑ มีนาคม-๑๗ กันยายน ๒๕๓๖ เข้าอบรมนักเรียนนายอำเภอรุ่นที่ ๓๔
- ๑ ธันวาคม ๒๕๓๖ ผู้ตรวจการส่วนท้องถิ่น ที่ทำการปกครองจังหวัดสระแก้ว
- ๒ พฤษภาคม ๒๕๓๗ ปลัดอำเภอผู้เป็นหัวหน้าประจำกิ่งอำเภอเขาฉกรรจ์
จังหวัดสระแก้ว

- ๑ มกราคม ๒๕๓๘ ปลัดอำเภอผู้เป็นหัวหน้าประจำกิ่งอำเภอจังหาร จังหวัดร้อยเอ็ด
- ๑ กันยายน ๒๕๓๘ นายอำเภอจังหาร จังหวัดร้อยเอ็ด
- ๑ พฤศจิกายน ๒๕๓๘ หัวหน้าฝ่ายวินัย สำนักบริหารการศึกษาศูนย์ท้องถิ่น กรมการปกครอง
- ๑ ธันวาคม ๒๕๓๙ นายอำเภอท่าช้าง จังหวัดสิงห์บุรี เข้าอบรมนักเรียน นักปกครองระดับสูง รุ่นที่ ๓๗
- ๑ พฤศจิกายน ๒๕๔๐ นายอำเภอไทรงาม จังหวัดกำแพงเพชร
- ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๒ นายอำเภอบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี
- ๓๐ กันยายน ๒๕๔๔ เกษียณอายุราชการก่อนกำหนด

เครื่องราชอิสริยาภรณ์

จักรพรรดิมาลา ทวีติยาภรณ์ช้างเผือก (ท.ช.)

ผลงานและรางวัลต่าง ๆ

- ๕ เมษายน ๒๕๓๖ ได้รับโล่เกียรตินิยม “ผู้ยิ่งป็นอาวุธประจำกายคะแนนสูงสุด” หลักรัฐบาลผู้บังคับกองร้อยกองอาสารักษาดินแดน รุ่นที่ ๙ ประจำปี ๒๕๓๖
- พ.ศ. ๒๕๓๗ ก่อตั้งมูลนิธิ กิ่งอำเภอเขานครรจ์ จังหวัดสระแก้ว สร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พระเจ้าตากสินมหาราช
- พ.ศ. ๒๕๓๘ ก่อตั้งมูลนิธิจังหารกาญจนาภิเษก จังหวัดร้อยเอ็ด สร้างแท่นพุดธานุสาวรีย์จังหาร ณ ที่ว่าการกิ่งอำเภอจังหาร จังหวัดร้อยเอ็ด
- พ.ศ. ๒๕๔๐ ก่อตั้งมูลนิธิอำเภอท่าช้างกาญจนาภิเษก จังหวัดสิงห์บุรี
- พ.ศ. ๒๕๔๑ ก่อตั้งมูลนิธิไทรงามประชานุเคราะห์ จังหวัดกำแพงเพชร สร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พระพุทธเจ้าหลวง (ร.๕)
- ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒ จัดอุปสมบทเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ๗๒ พรรษา จำนวน ๙๕ รูป ได้รับเงินบริจาค ๒๘๘,๔๒๐.๐๐ บาท และบริจาคสมทบมูลนิธิชัยพัฒนา
- พ.ศ. ๒๕๔๑ - ๔๓ ได้รับรางวัลชบวนแห่งานเทศกาลกินปลา จังหวัดสิงห์บุรี รางวัลชนะเลิศ ๓ ปี ช้อน (ปี ๒๕๔๑-๒๕๔๓) อำนวยการสร้างศิลปะนาฏศิลป์ ก่อกำเนิดเนื้อร้อง ทำนอง และทำรำระบำ “แม่ลาปลาหาง” ร่วมกับกรมศิลปากร

- และโรงเรียนบางระจันวิทยา
จัดตั้งกองทุนมูลนิธิคนดีศรีบางระจัน , กองทุนหยาดน้ำใจ
นักปกครอง และกองทุนช่วยเหลืออาสาสมัครป้องกันและ
บรรเทาสาธารณภัย อำเภอบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี
- ๑ เมษายน ๒๕๕๓ เกียรติบัตรและเข็มเชิดชูเกียรติครูทองคำ
ข้าราชการพลเรือนดีเด่น ปี ๒๕๕๒

ผลงานหลังเกษียณอายุราชการ

- ธันวาคม ๒๕๕๖ หนังสือ “มนุษย์เกิดมาทำไม?” เล่ม ๑ ภาคปริยัติธรรม
- ธันวาคม ๒๕๕๗ หนังสือ “มนุษย์เกิดมาทำไม?” เล่ม ๒ ภาคธรรมปฏิบัติ
สู่ธรรมปฏิเวธ และเล่ม ๓ ภาคปณิณณกรรม (ถาม-ตอบ
ปัญหาธรรมฯ)
- เมษายน ๒๕๕๘ หนังสือ “มนุษย์เกิดมาทำไม?” เล่ม ๔ ภาคปณิณณกรรม
(ถาม-ตอบเพื่อการศึกษาธรรมะในพระพุทธศาสนา)
- สิงหาคม ๒๕๕๘ จัดทำโครงการพิมพ์หนังสือ เล่ม ๔ ถวายพระสงฆ์ และ
มอบให้ห้องสมุดสถานศึกษาและเรือนจำทั่วประเทศ
จำนวนกว่า ๒๐,๐๐๐ เล่ม
- กรกฎาคม ๒๕๕๙ หนังสือ “คำสอนการอุทิศบุญที่ได้ผล พระอาจารย์เกษม
อาจิณฺณสีโล”
- ธันวาคม ๒๕๕๙ หนังสือ “มนุษย์เกิดมาทำไม?” เล่ม ๕-๖
ภาคปณิณณกรรม (ธรรมะจากภาพการ์ตูนธรรมะ)
- สิงหาคม ๒๕๕๐ หนังสือ “มนุษย์เกิดมาทำไม?” เล่ม ๗
ว่าด้วยภาคปฏิเวธธรรม (การทำความเข้าใจคำสอน
ในบทสวดมนต์แปลเพื่อปฏิบัติ และธรรมบรรยายเรื่อง
“อริยมรรค...เส้นทางพระอริยะ”)
- สิงหาคม ๒๕๕๑ หนังสือ “มนุษย์เกิดมาทำไม?” เล่ม ๘
ว่าด้วย พระอภิธรรมเชิงแนวปฏิบัติ
- บรรยายธรรม ตามวัด โรงเรียน สถานศึกษา
และกลุ่มปฏิบัติธรรมฯลฯ
- ก่อตั้งห้องสมุดธรรมะประจำหมู่บ้านและชุมชนทั่วไป

บรรณานุกรม

๑. พระไตรปิฎก ฉบับประชาชน ย่อความจากพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี ๔๕ เล่ม ของมหาหมกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ ฉบับพิมพ์ ครั้งที่ ๑๖/๒๕๓๙ โดยสุชีพ ปุญญานุภาพ
๒. หลวงปู่ฝักไฉ่ ของพระราชวุฒาจารย์ (หลวงปู่ดูลย์ อตุโล)
๓. ปรมัตถธรรม ๔ เรียบเรียงโดยพระเทพกิตติปัญญาคุณ (กิตติวุฒโฒภิกขุ)
๔. ถอดเทปบันทึกเสียงอภิธรรมมัตถสังคหะ ของมูลนิธิธรรมาภิบาลมหาวิทยาลัย โดยพระเทพกิตติปัญญาคุณ (กิตติวุฒโฒภิกขุ) รวม ๙ ปริฉเนท
๕. หนังสือคำบรรยายพระอภิธรรม โดยอาจารย์กิตติวุฒโฒภิกขุ ของมูลนิธิธรรมาภิบาลมหาวิทยาลัย
๖. พระไตรปิฎก ฉบับสาระ ของธรรมรักษา ข้อเขียนของพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต ป.๙)
๗. พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ โดยพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) พิมพ์ครั้งที่ ๑๐ พ.ศ. ๒๕๔๖
๘. พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยโดยพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)
๙. ตำราเรียนพระอภิธรรมโชติกะวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๑๐. สารานุกรมเกี่ยวกับพระอภิธรรม ของอภิธรรมโชติกะวิทยาลัย มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยวิศิษฐ์ ชัยสุวรรณ
๑๑. คู่มือการศึกษาพระอภิธรรม ๙ ปริฉเนท รวบรวมโดยท่านอาจารย์ทรงเกียรติ ลีมนันทรักษ์
๑๒. เทปธรรมะเรื่อง ธรรมวินัย คำบรรยายของท่านอาจารย์ทรงเกียรติ ลีมนันทรักษ์
๑๓. ปฐมสมโพธิ หลักสูตรนิกธรรมและธรรมศึกษา ของมหาหมกุฏราชวิทยาลัย โดยสมเด็จพระสังฆราช (ปัสสเทว) ทรงเรียบเรียง
๑๔. มนต์พิธี รวบรวมโดยพระครูสมุห์เอี่ยม สิริวัฒนโธ วัดราชบูรณะ อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี
๑๕. สวดมนต์แปล ของมหาหมกุฏราชวิทยาลัย โดยพระศาสนโสภณ (จัตตลลโลภิกขุ) วัดมกุฏกษัตริยาราม กรุงเทพมหานคร ผู้รวบรวมและแปล
๑๖. สารานุกรมพระพุทธรูป ประมวลจากพระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส มหาหมกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ พ.ศ. ๒๕๓๙

รายชื่อผู้มีจิตศรัทธาร่วมพิมพ์

โครงการพิมพ์หนังสือ มนุษย์...เกิดมาทำไม? เล่ม ๘ ว่าด้วยคู่มือพระอภิธรรมเชิงแนวปฏิบัติ แจกเป็นธรรมทานถวายพระธรรมทูต ครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน มอบห้องสมุด กศน. และห้องสมุดเรือนจำทั่วประเทศ จำนวน ๑,๔๐๐ เล่ม และเจ้าภาพนำไปแจกจ่ายเอง จำนวน ๕,๖๐๐ เล่ม (ถวายห้องสมุดสาขามหาวิทยาลัยสงฆ์ต่างจังหวัด และผู้ปฏิบัติธรรม)

สาขานามคุณคุณสุวัฒน์-จงอนอม พัทธกษัตริย์ จ.ปทุมธานี โทร.๐-๒๕๓๖-๖๕๒๒

คุณแม่ศิริ พัทธกษัตริย์ พร้อมบุตร และหลาน ๆ	๕๕,๐๐๐ บาท
คุณแม่ทองปาน ปานสมบุญ พร้อมบุตรและหลาน ๆ	๒๕,๐๐๐ บาท
คุณวิเชียร-คุณปราณี-ต.ญ.วิลาสินี-ต.ญ.วรรณัน ปิยะวารการ	๕,๐๐๐ บาท
อาจารย์เพ็ญจันทร์ ศรีสุขสวัสดิ์	๓,๐๐๐ บาท
คุณสมชาย-ดรุณี-ต.ญ.ณัฐธิดา ศุภปัญญาพงศ์ (สมชายวิสดูก่อสร้าง)	๒,๕๐๐ บาท
ครอบครัววันดีเดช	๒,๕๐๐ บาท
คุณสนอง-รอตขวัญ-ด.ช.ทวีทอง เชื้อไทย	๒,๕๐๐ บาท
น.อ.(พิเศษ) ทวิช ศรีสุขสวัสดิ์	๒,๐๐๐ บาท
คุณกันต์กนิษฐ์ จงยิ่งยศ	๒,๐๐๐ บาท
คุณจินห์จุฑา สุขวิไลและครอบครัว	๒,๐๐๐ บาท
คุณแม่สอน ศิลบุตร-คุณธนิตศักดิ์-ณัฐนันท์-ด.ช.กิตติธเนศ-ต.ญ.ภัทราภิชญู พิศาลกุลพัฒน์	๒,๐๐๐ บาท
รายละเอียด ๑,๐๐๐ บาท คุณกิมพิมพ จินตาคม, ร.ต.สุนทร-คุณนงเยาว์ ไหวพริบ,คุณกิติ-คุณผ่องฉวี ชาลี, คุณบุญมา-คุณนันทรี อินทราภิช, คุณเดชรัฐ ลิมศิริ, คุณชะโรจน์ วรแสน, คุณอัมพร ศิริวาจนะ,คุณเสริมศรี กฤติพร, พระครูสุทธิพงศ์ศิริวัฒน์เจ้าอาวาสวัดโสมนังคัล, คณะญาติธรรมวัดโสมนังคัล, คุณเพ็ญประภา ไชยสุทธิ และครอบครัว, คุณสุนท-คุณชมัย สุกลา และบุตรหลาน,คุณบำเพ็ญ-คุณอำพรณ นามบุรณะ และ บุตรหลาน, คุณวรรณทนา หลายศิริเรืองโร, คุณพ่อประสิทธิ์ เตชะกมลสุข อุทิศให้คุณแม่แดง เตชะกมลสุข, น.ท.ยวน-คุณศศิมา มั่นศักดิ์-คุณธิดาพัทธ์-คุณอดิเทพ มั่นศักดิ์, คุณสุดใจ พึ่งทองหล่อ, คุณพลทรัพย์ สาระพุทธิ, คุณสุนทรี แซ่จิ่ง และคณะญาติธรรมวัดบ่อแดง-ปักธงชัย, พระภิกษุจักรพงษ์ เขียนเอี่ยม-คุณพาน-คุณบุญส่ง เขียนเอี่ยม และญาติ ๆ, คุณอุบลพงศ์ธนเศรษฐ์กุล, คุณมาลา-อัมพรพร สุพรรณวรธา, คุณสนั่น-ปราณี อินทะกอก, คุณทวีสิน สุพัฒกุล, คุณธิดา ดิถินันท์, คุณอัมพร ศรีปลูก รายละเอียด ๙๐๐ บาท คุณวัลณา เกียรติประดิษฐ์ รายละเอียด ๘๐๐ บาท คุณพิศมัย พันธุ์วงค์, คุณไพบรียา สุ่มเมือง และญาติ รายละเอียด ๖๐๐ บาท คุณวารการณ จุณณปิยะ-คุณป้านอมสุข ทุคำมี รายละเอียด ๕๐๐ บาท ร.ต.หญิงศิริพร บุรณนิต, คุณปริดา สัลลกันนท์, อาจารย์หัตถสอน การประดิษฐ์, คุณรัชภูมิ แก้วพันธ์, คุณเพชรรัตน์ ไชยเสรี, ร.ต.เกษร วีระชาติ, คุณเชษฐา-คุณสมถวิล สิงห์อรุณ, คุณนันทิยา ไซตวรณ, คุณอรอนงค์ ภัทรวรรณ, คุณพงศ์ศิริ แสนสุข, ร.ต.ชาติกร อร่ามศรี-คุณมณีนพ เนียมเที่ยง, คุณพัทธ์ เนตรธรรมรัตน์, คุณเกียรติศักดิ์ ลาลีน, คุณสมลักษณ์ พูนสวัสดิพงศ์, คุณสมเกียรติ เอนกวิชกุล, คุณพิชัย หมั่นพวง-คุณจรรุณ ชนะพาล รายละเอียด ๓๐๐ บาท คุณจินดา แดงหล้า อุทิศให้คุณปู่และนายเสน แดงหล้า รายละเอียด ๒๕๐ บาท คุณประเสริฐ-สมถวิล ทะเลทราย รายละเอียด ๒๐๐ บาท คุณชนันฐา ทองหยด ร.ท.หญิงอรรณพ หยกอ้อม, คุณอรุณ วิวัฒน์ประไพ รายละเอียด ๑๐๐ บาท คุณอานนท์ กิตติคุณโรจน์	

สาขานามคุณคุณวิณี แซ่จิ่ง ชุมชนวัดประดู่ฯ บางซื่อ กรุงเทพฯ รวมเงิน ๙,๘๐๐ บาท

คุณวิณี แซ่จิ่ง พร้อมบุตรและญาติ	๒,๐๐๐ บาท
รายละเอียด ๑,๐๐๐ บาท คุณกุลภาพ-คุณพรทิพย์ จำนวนศรัทธา,คุณอนงค์ กิยะสูตร, คุณวัชร-คุณแจ่มจันทร์ แก้วเล็ก พร้อมบุตร, คุณบุญญาพร แก้วเล็ก, คุณสมเดช เดชวิไลเรือง-คุณวารินทร์ เอนกอนโรจน์กุล-คุณรัชกรณ เดชวิไลเรือง รายละเอียด ๕๐๐ บาท คุณมณฑา โพชนเจริญ, คลินิกพืชชาภรณ์ การแพทย์แผนไทย รายละเอียด ๒๐๐ บาท คุณประนอม บุณงค์, คุณวารี วิรุฬห์พันธ์ปาล, คุณปรกรณ์ อรัญยานนท์, คุณติเรก เหลืองทอง รายละเอียด ๑๐๐ บาท คุณวิภากรัตน์ เอี่ยมวงศ์, คุณธิดากร ปลั่งศิริ, คุณมาลัย ขาวจักร, คุณลาโย ภูกองชนะ, คุณบุญมา ขวัญชัย, คุณเกษม วิรุฬห์พันธ์ปาล, คุณบุญชัย วิรุฬห์พันธ์ปาล, คุณทองใบ วิรุฬห์พันธ์ปาล, คุณนพดล วิรุฬห์พันธ์ปาล, คุณรัตน์ ใจเย็น, คุณณัฐกร ปลั่งศิริ, คุณมิ่ง ปลั่งศิริ, คุณสุวรรณ สมชัย, คุณสมคิด สรรพานิช, คุณศิริวรรณ กิยะสูตร, คุณเฉลิม ชื่นนทวิต รายละเอียด ๕๐ บาท คุณอานวย อนันตวงค์ชัย, คุณอุไร มัลย์, คุณบุญสิทธิ์ บุญจาง, คุณวันชัย วิรุฬห์พันธ์ปาล, คุณสมนึก หอมตระกูล, คุณจินดา หอมตระกูล, น้องบุ๋ม หอมตระกูล, น้องนง หอมตระกูล	

สายบุญคุณนริศ-คุณรุ่งอรุณ ตรณโนภาส ดินแดง กรุงเทพฯ รวมเงิน ๒,๑๐๐ บาท
รายละเอียด ๕๐๐ บาท คุณนริศ-คุณรุ่งอรุณ ตรณโนภาส, คุณอะเคื้อ บุญญสิริ รายละเอียด ๓๐๐ บาท ม.ร.ว.แน่นน้อย
เชาวนปรีชา, คุณรุ่งรัตน์ ลีวเฉลิมวงศ์ รายละเอียด ๒๐๐ บาท คุณสมสุข แสงพานิช รายละเอียด ๑๐๐ บาท คุณณัฐนรี
ตรณโนภาส, คุณบัวบาน สุทธิประภา, คุณลัดดา ชุมโอวาท

สายบุญอาจารย์สมาน - คุณศรีอัมพร แสนวงศ์ จังหวัดอุบลราชธานี

โทร.๐๔๕-๒๔๔๖๕๔ รวมเงิน ๕,๕๖๐ บาท

พระราชธรรมโกศล เจ้าคณะจังหวัดอุบลราชธานี (ธ.)วัดใต้พระเจ้าใหญ่องค์ตื้อ ๒,๐๐๐ บาท
รายละเอียด ๖๐๐ บาท อาจารย์สมาน- คุณศรีอัมพร-คุณอนิรุทธ์ แสนวงศ์ รายละเอียด ๕๐๐ บาท คุณศรัทธ-คุณสายลม
เรืองเวชติวงษ์, คุณปรีชา งามโรจน์ รายละเอียด ๓๐๐ บาท คุณสมหมาย-คุณเจริญสุข ชัยปัดสา และครอบครัว รายละเอียด
๒๐๐ บาท คุณประจวบ เขมรัมย์, คุณพิมพ์รา กิตติกุลเพิ่มสิน รายละเอียด ๑๐๐ บาท คุณปิยะ ทองสา-คุณบุญนำ
โกลมศรี และบุตรหลาน, คุณวัชร ชูงาม, คุณสุพัตร์ จันทร์หัตต์, คุณสำราญ พาม, คุณบันเทิง ตั้งพานิช, คุณ
ประทีน ควรตั้งและบุตรหลาน, คุณนิพนธ์-คุณเหรียญก๊ กัลป์สมบัติ, คุณสายทอง เข้มวัง, คุณสมหมาย โกศลวิตร,
คุณสำราญ แสนวงศ์, คุณไพบูลย์ ใจเกื้อ, คุณกิมทอง แก้วคำพันธ์, คุณนาง ควรตั้ง และบุตรหลาน, รายละเอียด ๖๐
บาท คุณอนงค์ ผิวอ่อน

สายบุญอาจารย์สุภาณี สายันต์ โรงเรียนวชิรปราการวิทยาคม จ.กำแพงเพชร

รวมเงิน ๕,๘๐๐ บาท

รายละเอียด ๑,๐๐๐ บาท นางสาวกานต์สินี สายันต์ และคุณแม่สุภาณี สายันต์, คุณสุกิตรา-คุณขวัญภิณี ตันตลาภิรักษ์,
คุณพันธุ์ศิริ สายทองอินทร์ และครอบครัว รายละเอียด ๕๐๐ บาท จ.ส.ต.เอี่ยม-คุณบุญเรือง สุขสกุล และครอบครัว,
คุณธัญนิษา ทรงประดิษฐ์ รายละเอียด ๔๐๐ บาท คุณอัญชรี-คุณจิตทิภากร กัลป์พฤกษ์ รายละเอียด ๓๐๐ บาท คุณณฤมล
สุดไทย และครอบครัว, คุณสมบุรณ์-คุณเชนชนก-คุณพงศกร ลีอินทร์ รายละเอียด ๒๐๐ บาท คุณแก้ว-คุณสิริภา
หล้าเพ็ญ, คุณสุเทพ-คุณอารักษ์ ปานพรหม และครอบครัว, คุณดรุณี พิบูลณฤม และครอบครัว รายละเอียด ๑๐๐
บาท คุณศิรินุช ศิริชัย และครอบครัว, คุณวิมลสิริ มุสิกะปาน และครอบครัว

สายบุญคุณรัตนา ห้องหิรัญ โรงพยาบาลกำแพงเพชร จ.กำแพงเพชร รวมเงิน ๔,๐๐๐ บาท

ครอบครัวห้องหิรัญ, บริษัท พ.พัฒนา จำกัด, ครอบครัวคันธะวงศ์, คุณกิตติญา มีชนหมาก, คุณกรณิการ์ เรืองวงศ์ดี,
คุณจันทร์เพ็ญ ปัญญาเสน, คุณอมรรัตน์ ศฤงคาร, คุณสุภา ไทพาณิชย์, คุณจารุวรรณ จินดาสวัสดิ์, คุณดวง สมทอง,
คุณราพี วรณัฐ, คุณวชิรัตน์ บุญรักษ์, คุณสายบัว กิ่งคำ, คุณจิตรา ประดาอินทร์

สายบุญ น.อ.(พิเศษ) บุญมี-น.อ.หญิงเปรมจิตต์ กิตตะคุปต์ ดอนเมือง กรุงเทพฯ

รวมเงิน ๒,๓๕๐ บาท

รายละเอียด ๒๐๐ บาท น.อ.(พิเศษ)บุญมี-น.อ.หญิงเปรมจิตต์ กิตตะคุปต์, ร.ต.ต.ชูศักดิ์ เตียนพลกรัง, รายละเอียด
๑๔๐ บาท ร.ต.อาชีพ วัฒนางกูร รายละเอียด ๑๐๐ บาท คุณกิตติ จันทรบัวลา, คุณณรงค์ นรพงศ์, น.อ.ประยูร ริมปั้งซี่,
คุณคมขำ ริมปั้งซี่, น.อ.(พิเศษ)หญิงพูนศรี วัฒนางกูร, น.อ.(พิเศษ)สุพงษ์-ร.อ.พญ.พรรณงาม แยมศิริ,
น.อ.(พิเศษ)สุพจน์-คุณมาลี สิงห์กลางพล, คุณดาวพร ศรีสุข, พล.อ.ต.สมศักดิ์ สวนฉิมพลี, คุณแม่จิต สวนฉิมพลี,
น.ส.ประนอม สวนฉิมพลี, คุณไครสุดา กานันต์รัตน์, น.อ.โสภณ ทองสุข, คุณมนตรี วงศ์พิเศษ, น.อ.เรือง-คุณกฤษดา
มูลละ, รายละเอียด ๖๐ บาท คุณประทวน เข้มทอง รายละเอียด ๕๐ บาท คุณเตรียม สมุทรเสนโต, คุณศรีสุภรณ์ ถมปัด,
คุณสุรัตน์ ชาวทองจักร, น.อ.สำเนา-คุณประไพ ทามะรัตน์, คุณอรุณ- คุณนวลปราง เปล่งขำ

สายบุญคุณปิ่นทิวรา ก้อนทองคำ ลาดพร้าว กรุงเทพฯ รวมเงิน ๑,๙๐๐ บาท

รายละเอียด ๕๐๐ บาท คุณปิ่นทิวรา ก้อนทองคำ, คุณนุชนาถ บุญฤทธิ์ศรีพงษ์ รายละเอียด ๒๐๐ บาท คุณสังจา เอกกาญจนกร,
คุณมนทิวรา กันทะสี, คุณชุตินา บุญฤทธิ์ศรีพงษ์, คุณเมธี ตันวิเศษ, รายละเอียด ๑๐๐ บาท คุณสมยศ บุญฤทธิ์ศรีพงษ์

สายบุญคุณสิริชชา เลิศบุญสกุล โรงพยาบาลปทุมธานี จ.ปทุมธานี รวมเงิน ๒,๒๐๐ บาท

รายละเอียด ๓๐๐ บาท คุณอดิศักดิ์-กมลทิพย์ คงเจริญหลาย, คุณนฤนาถ ยืนยง, คุณจุฑามาศ เลิศบุญสกุล, คุณ
ปณิศา พันธุ์ไพโรจน์ รายละเอียด ๒๐๐ บาท คุณพูลศรี หาญสวัสดิ์, คุณสิริชชา เลิศบุญสกุล, คุณพิมพ์นรา ชาคำ
และครอบครัว รายละเอียด ๑๐๐ บาท คุณนงนุช คำไกรวุฒิ, คุณเอมอร เขียนนัย, คุณสมบัติ โกมลวิภาต, คุณมาลัย
คล้อยชัยภูมิ

สายบุญคุณจินตนา รัตนจรัสโรจน์ ธนาคารกรุงเทพ จำกัด (มหาชน)

หน่วยเงินสด จ.ขอนแก่น รวมเงิน ๓๒,๘๕๐ บาท

คุณมณฑา สุวัฒน์ศิลป์ และครอบครัว

๕,๐๐๐ บาท

คุณพ่อบุญจันทร์-คุณแม่เนย-น.ส.จินตนา รัตนจรัสโรจน์

๕,๐๐๐ บาท

รายละเอียด ๑,๐๐๐ บาท พระมหาเสกสรรค์ จิราภาโส, พระครูศรีสมุทรพาหะ, พระครูประสิทธิ์ชัยวิมล, คุณสมชัย-คุณเพชรา ก็จะมีรัศมีโยธิน และครอบครัว, คุณทวี-คุณอารีลักษณ์ พงษ์โสภา และครอบครัว, คุณสุภาณี รัตนจรัสโรจน์, น.พ.ประกาศน์-คุณบุญส่ง เขาวนปรีชา-น.พ.ประเสริฐ-คุณสมภารารณา ชัยวิรัตน์, คุณศักดิ์ชัย-คุณฉันทนา วาณิชชชาติ และครอบครัว อุทิศให้คุณแม่ฮั่น แซ่ฉั่ว, คุณมณฑา โล้ยชัยวิบูลย์, พ.อ.สำราญ เป็นเอก และครอบครัว, คุณสุเทพ ชื่นเมือง และครอบครัว รายละเอียด ๕๐๐ บาท คุณแพรวา แซ่เจียม, คุณทวีศักดิ์ คงทรัพย์, คุณผกามาศ บุญธรรม, คุณพิริยะ มหาจันทร์ และครอบครัว, คุณสมจิตร เป้าธรรม และครอบครัว, คุณทัศนพร ปานพรหม, คุณเกรียงไกร คุณดิวัฒน์, คุณสมชัย สีสะโกรรณ, คุณนงศรัย ยศพันธ์, คุณพุ่มรัตน์ พิเศษพร รายละเอียด ๓๐๐ บาท คุณอดิศักดิ์ ไทยศิริพงษ์, คุณสมลีสี่ ฐานิเศษ, คุณเพ็ญศรี ระวีวรรณ, คุณสิริกมล กลุณยานาวรรณ, คุณวรวิทย์-คุณน้อมจิต ยุวกาญจน์ และครอบครัว, คุณมนตรี-คุณวรรณภา ศรีธำรงสวัสดิ์ และครอบครัว, รายละเอียด ๒๕๐ บาท คุณสุรางค์ สิริพรหมมา รายละเอียด ๒๐๐ บาท คุณชญาพัฒน์ ธนโชติชัยทัศน์, คุณสุนทรี่ ละแมนชัย, คุณนิตยา จิราภณ, คุณมนูญ ทองพิต, คุณวิเศษ พูละพัฒน์, คุณวรา ลีทวีทรัพย์ และครอบครัว, คุณแสงทอง สรณะสมบูรณ์ และครอบครัว, คุณอุตม-คุณจิตรา แสงวูธ และครอบครัว, คุณจักรพงษ์ ชำคม และครอบครัว, คุณวรรณวิมล แซ่อึ้ง, คุณนุกูล รัตนจรัสโรจน์, คุณประพันธ์ คำพิทักษ์ และครอบครัว, คุณศุภชาติ เอื้อจริยกุล, คุณปริมดา แสนเมืองชิน, ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม ๑ ราย รายละเอียด ๑๐๐ บาท คุณเบญจรัตน์ สุจริตจันทร์, คุณฉันทนา รัตนจรัสโรจน์, คุณสุทิน รัตนจรัสโรจน์ และครอบครัว, คุณสุนทร เตชะพภาพงษ์ และครอบครัว, คุณอุษา เตชะพภาพงษ์, คุณนุชจริย ลิมประเสริฐ, คุณนุชวรา พ่วงพิศ, คุณจิราภรณ์ อักษร, คุณจุไรรัตน์ รูปชัยภูมิ, คุณเรณู ชื่นปรีชา, คุณกมล พิมพ์พาเรือ, คุณกัลยา ไกรสรกุล, คุณสุภาพ แสงรุ่ง, คุณอุทัย ใจจันทรี, คุณกฤษณ์ สุวรรณราช, คุณวรินทร์ พุ่มดารา, คุณแดง จันทร์ขามป้อม รายละเอียด ๕๐ บาท คุณสุริยนต์-คุณวิสาข นาทา, คุณภัทรวีร์ พิเศษพร, คุณปานัสม์ พิเศษพร, คุณกุศล นาชัย

สายบุญคุณแสงว อื่นสูงเนิน ชุมชนมหาชัย อ.เมือง จ.นครราชสีมา รวมเงิน ๓,๙๐๐ บาท

คุณแสงว-คุณสมใจ อื่นสูงเนิน, คุณแม่ใหญ่ จ่อง, คุณเพียร, คุณคง มาดี, คุณบุญธรรม บาดรโพธิ์, คุณประสิทธิ์ บาดรโพธิ์, คุณอุทัยรัตน์ บาดรโพธิ์, คุณทวี ชินวงศ์, คุณอำพร ชินวงศ์, คุณเทวรัตน์ ชินวงศ์, คุณสรศักดิ์ ชินวงศ์, คุณสาธิต มาดี, คุณหยุด-คุณจิตร-คุณเรณู, คุณเวียง-คุณเป้า-คุณเสนาะ-คุณชนานันท์, คุณสมพร, คุณยุพิน, คุณเป็ด, คุณต๋อย, คุณพร้อม, คุณจวน ปานเกิด, คุณอานวย ตัวช้าง, คุณสมจิตร จันทร์ลิม, คุณนาก, คุณสำเร็จ, คุณรี, คุณกบ, คุณโชค-คุณเป้า สิทธิเชื้อ, คุณเสียม สิทธิเชื้อ, คุณผ่น สิทธิเชื้อ, คุณพิต-คุณปลอด และครอบครัว, คุณลอย จันทร์ลิม, คุณละม่อม จันทร์ลิม, คุณเพ็ญ บุญเข้ียง, คุณอึ้ง พินศิริ, คุณเบญจมาศ สิทธิเชื้อ, คุณตุ้ย

สายบุญคุณพงศธร พิทักษ์วงษ์ กรมบังคับคดี กรุงเทพฯ โทร.๐๘๑-๖๕๑-๗๕๒๒

รวมเงิน ๒๓,๖๐๐ บาท

รายละเอียด ๑,๐๕๐ บาท คุณสุวิทย์ วิจิตรโสภา รายละเอียด ๑,๐๐๐ บาท คุณธรา อิมลา อุทิศถวายพระครูนิวาสธรรมขันธ์ (ลพ.เดิม พุทธโส) วัดหนองโพ จ.นครสวรรค์ และถวายพระครูวิฑูรย์กิจจานุการ (ลพ.ปาน โสนันโท) จ.พระนครศรีอยุธยา, คุณสุริยะ กองศรีมา, คุณนิรมล สุขวิไล, คุณราเชนทร์-คุณสุวรรณ-คุณภัทรานิช และเด็กชายปาน ัญญาผล รายละเอียด ๙๕๐ บาท คุณเพชรชัย สัมเกลี้ยง รายละเอียด ๗๕๐ บาท คุณพริ้ง-คุณสายสวาท-คุณพัศกร-นายแพทย์สิริภพ ทัพมงคล-คุณธารินต์ องค์สุทธิสวัสดิ์ รายละเอียด ๖๐๐ บาท คุณพงศ์ณัย-คุณณัฐวีร์-คุณธมน ภูติศ รายละเอียด ๕๐๐ บาท คุณนิพนธ์ ปันดา, คุณชนิดา ทองดี, คุณภาดากร ลิ้มลิขิต, คุณธรรมวิทย์ นวชัยนันท์, คุณพญาทิ จันทร์เทวลิขิต, ด.ญ.อัญรัตน์ เกื้อนสันเทียะ, คุณดาลัด รัชสวัสดิ์, คุณสมพร-ชวนพิศ ปิตักวงษ์, คุณอาทิตย์-คุณสถาพร-คุณนิภาวิศน์ ฤทธิรงค์-คุณวลีส โภคิน, คุณอรัญญา ทองนาคะโก รายละเอียด ๔๕๐ บาท คุณบุญยวีร์ นุสโส, คุณพูนกิตติ บุญโชคช่วย, คุณดาเนียร วิทยากุล รายละเอียด ๓๐๐ บาท คุณวิทยา ชูแก้ว, คุณอดิเทพ บัวกระสินธุ์ รายละเอียด ๒๕๐ บาท คุณวราภรณ์ ไฉยากุล, คุณกาญจนา สติน, คุณกนกจันทร์ สังข์ทิพย์, คุณเมธี อาษามาส, คุณอมรภรณ์ เม่นขำ, คุณพัศธรณ์ ศุภมาตร์, คุณวนิดา แซ่มพวงงาม, คุณเรืองชัย ทาเจริญ รายละเอียด ๒๐๐ บาท คุณขวัญสุดา วิริยะพันธ์, คุณพณีย์ ภูพูนทรัพย์, คุณสมพร สุพงศ์พานิช, คุณสมฤทัย ประเสริฐศิริบุญ, คุณศรินทิพย์ กลุณทิพย์, คุณสมภาร โสภณแสงชัย, คุณนภาพร ทองบุญชู, คุณอรุณ เสนิงวงศ์ ณ อยุธยา, คุณเพชรดาว เตชะติวงศ์ ณ อยุธยา, คุณวิรัช วิฑูพานิช, คุณอติมา เอี่ยมรักษา, คุณเวสสันดร วิยศิริ, คุณอรพิน วิสทอง,

คุณอุลิตา มาเขียว, คุณพลฤกษ์ เปานิล, คุณศิระพร นาคทั้ง, คุณนงลักษณ์ อุดมกุลศรี, คุณสรีมา เทียนงาม รายละเอียด ๑๕๐ บาท คุณนิยดา อีวัชรพร, คุณพรพุดธ ยศปิ่น, คุณณิธิตา สุขเกษมพร รายละเอียด ๑๐๐ บาท คุณปิยวรรณ หงษ์พิเศษกุล, คุณสุวิมล อ้วนนุ่ม, คุณสุภาพ ระหงษ์, คุณพรชัย ศรีดำรงค์, คุณกัญชัย เงินศรีสิทธิ์, คุณสุดา รัตน์ จันทวานิช, คุณธีรวัฒน์ สิทธิบุณย์, คุณเฟื่องเกียรติ พานิชกิจ, คุณสิริเดช เกียรติหนูทวี, คุณศัลยาคม ปิตยานนท์, คุณศิริลักษณ์ ทักษิยานนท์, คุณทพญา หนูเกื้อ, คุณชรรค์ชัย โดกราน, คุณระวีภาส มัลลิจารพงศ์, คุณสุทธา พลไตร, คุณปิยะ ชุนประเสริฐ, คุณวัฒน์ชัย ป้อมสุข, คุณนราภรณ์ แสงพันธุ์ตา, คุณสุทิน เม่นขำ, คุณจณันท์ แสงบัว, คุณแอนก อินตะวงศ์, คุณวิศิษฐ์ ปานนาค, คุณอริราช นามวงศ์, คุณพรประไพ ชัยวิวัฒน์ รายละเอียด ๕๐ บาท คุณประสารศักดิ์ มกรานนท์, คุณจิตติยา โอฬารปิตกุล, คุณวัชรา วงศ์ดาว, คุณกนิษฐา แก้วสาร, คุณนัฐพร พรหมมาสุข, คุณตรึงตรา วอขวา, คุณก่องกาญจน์ ขาวจันคง, ด.ช.กฤตวิทย์ หงษ์กำเนิด, คุณพรพรพร แก้วเกิดเดือน, คุณพรพรรณ ใจตรง, คุณประภา เม่นขำ, คุณนิภา แสงสุดใจ, คุณเทิดศักดิ์ ดำเนินยุทธ, คุณศิริ จันทรแย้ม, คุณชัญเจริญ ยิ่งสุนทรวัฒนา, คุณวันเพ็ญ ยิ่งสุนทรวัฒนา, คุณวิชัย ยิ่งสุนทรวัฒนา, คุณธีร์ เจริญแสง

สาขานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์ จังหวัดบุรีรัมย์

รวมเงิน ๖,๗๐๐ บาท

คุณสเรียมพงศ์-คุณพรพรศิริ-ด.ช.ศิริพงษ์คุณ ฤทธิ์เรืองเดช ๒,๐๐๐ บาท
คุณแม่ม่วย-กุลิสรา รุ่งมณี ๑,๒๐๐ บาท
รายละเอียด ๑,๐๐๐ บาท คุณกนกวรรณ สังข์เผือก รายละเอียด ๕๐๐ บาท คุณสุภาวดี วัจจันต์สุรการย์ รายละเอียด ๓๐๐ บาท
คุณธนพร เงินบำรุง รายละเอียด ๒๐๐ บาท คุณละม่อม-คุณจินดาพงษ์ ฤทธิ์เรืองเดช, คุณทองใบ-คุณนันทน์นัส-คุณภัสสรดา บุตรวงศ์ รายละเอียด ๑๐๐ บาท จ.ส.อ.สมชาย-คุณเสาวลักษณ์ สัมพันธ์, คุณเกศวสา-คุณณัฐพรทัย ประภาเสถียร, คุณนฤพันธ์ พัดมี, คุณจันทร์ทิพย์ ประสานพันธ์ และครอบครัว, คุณมนธยา ศรีเพชร และครอบครัว, ด.ช.ชัยมงคล เขียวชม

สาขานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์ จังหวัดบุรีรัมย์

รายละเอียด ๕๐๐ บาท นางอารี การินทร์, นายวิริยะ อารักษ์ภิบาล รายละเอียด ๒๐๐ บาท นายสมิต อารักษ์ภิบาล รายละเอียด ๑๐๐ บาท
นางสมพิศ อารักษ์ภิบาล นางหอมไกล ศันสนิรกุล รายละเอียด ๕๐ บาท นางบุญพิทักษ์ พิมพ์เพ็ง, นางสาวโนชา อารักษ์ภิบาล

สาขานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์ จังหวัดบุรีรัมย์

คุณ สนุ่น, คุณทองอยู่, คุณ ธนสิทธิ์ ศุภปัญญาพงศ์ ๒,๕๐๐ บาท
รายละเอียด ๑,๐๐๐ บาท คุณวัฒนา-คุณชมพูท วัจจันต์สุรการย์ รายละเอียด ๕๐๐ บาท คุณกัมพู-คุณรุ่งกานต์ วัจจันต์สุรการย์, คุณกมลทิพย์ อยู่พงษ์ไพบูรณ์, คุณวิภา นวมเพชร, คุณนงนุช ตามวงศาวัลย์, คุณประทุม-คุณพัชรภรณ์ ทดแทน, คุณสมเกียรติ-คุณพรพิมล ชื่นประสิทธิ์, ทนตแพทย์ สมพงศ์ คุณสิริวัลย์ ศรีประทีปบัณฑิต, คุณพงษ์ศักดิ์, คุณวิภา, คุณสุพร พงษ์อรกุลพานิช คุณประมวล-คุณนิตยา พรหมมา, คุณกัญจน์-คุณประจิม แดงดีมากร รายละเอียด ๕๕๐ บาท
คุณชน-คุณบุญรอด และครอบครัว รายละเอียด ๓๐๐ บาท ครอบครัวอินสว่าง, คุณวาสนา ศรีติลล คุณสุรัช, คุณสุรพล, คุณอานนท์ พงษ์อรกุลพานิช รายละเอียด ๒๕๐ บาท คุณสวาทศิริ ศุภปัญญาพงศ์, คุณณัฐพล ไยสำลี รายละเอียด ๒๐๐ บาท คุณภาณุภูมิ ฉิมพลี, คุณศรีสุดา ศุภปัญญาพงศ์, คุณพศิณี, ด.ญ.สุธาสิณี, ด.ญ. สุพรรณิศา รัตนไพบูรณ์
รายละเอียด ๑๐๐ บาท คุณ ประภัสสร อยู่เพชร, คุณวราวุธ บุญเรืองศักดิ์, คุณเสาวนีย์ จิรการพงษ์, คุณสุรีย์ ชัยชนะดี, คุณพิพัฒน์-คุณศรีสุดา ช่างหัวหน้า, คุณปรีชา, คุณปัญญา, คุณมนตรี เอี่ยมรอด คุณปวันพัสดร์ เพ็งลี

สาขานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์ จังหวัดบุรีรัมย์

อ.วัดสิงห์ จ.ชัยนาท รวมเงิน ๑๐,๗๐๐ บาท

รายละเอียด ๑,๐๐๐ บาท คุณชนทอง บุญเสริม, คุณวรรณทนา ชุมเพชร, คุณนันทน์ทิพย์ ธนกันยรัตน์
รายละเอียด ๕๐๐ บาท น.พ.ธวัชชัย แต่ประยูร, คุณสุวรรณี ภัทรเดชไพศาล, คุณอาจิน เย็นสำเภา, คุณเพ็ญภา เมฆพัฒน์, คุณรัตติกาล ชื่นสมบัติ, คุณอรุณชัย-คุณศุภลักษณ์ ชื่นนิม, คุณอรสา แสงแก้ว, คุณจันทน์, คุณแจ้ว, คุณศลิษา บุญมี รายละเอียด ๓๕๐ บาท คุณสุณัฐนัย หล่อทองและครอบครัว รายละเอียด ๓๐๐ บาท คุณจากุพจน์ จันทน์ศรี, คุณณฤทธิ-คุณสมโภชน์ เขื่อนน้อย รายละเอียด ๒๐๐ บาท คุณสอาด นุ่มละมัย, คุณสุชัย อ่อนศรี, คุณอำนาจ-คุณปรีชาดี แสงหงษ์, คุณเบญญา เงินช้าง และครอบครัว, คุณธิดารัตน์ นาทอรณกร, ส.ต.ท.สมบุญ-คุณศิวาภรณ์ เกษไชย, คุณนิธิต เขื่อนน้อย
รายละเอียด ๑๐๐ บาท คุณปัญญา จันทน์ศรี, คุณสุภาพร บุญช่วย, คุณราตรี มีมาก อาจารย์กัมพล-นางวัชรา เอี่ยมธรรม, คุณพลสิทธิ์ หล่อทอง, ด.ต.สมิทธิพล-คุณบุษกริกา วรรณกลิ้ง จ.ส.ต.อนุกูล-คุณศิริรัตน์ อุ่นคำ, คุณวันดี เถกิศันต์,

คุณเอมอร อยู่ตง, นางนิตประภา อ่อนเผือก, ด.ญ.ณิตยาภา นิลพงษ์ รายละ ๕๐ บาท คุณสมถวิล เฌรแซก, คุณรุจิภาญ์ จัน เสงี่ยม, ด.ญ.สุวิมล เมฆช้าง, คุณประจักษ์ ทรัพย์บริบูรณ์, คุณประจักษ์ ทรัพย์บริบูรณ์ อุทิศให้คุณพ่อแทน อ่อนศรี, คุณประจักษ์ ทรัพย์บริบูรณ์ อุทิศให้คุณแม่สอน อ่อนศรี, คุณมานิชา ดังหมื่น สร้างให้คุณพ่อสุรินทร์ ดังหมื่น, คุณแม่มะลิ สุกลำไย, คุณสุภาพร สุพัฒน์ สร้างให้คุณบุญสร้าง สุพัฒน์

สายบุญคุณแม่แจ่ม เมฆพัฒน์ บ้านท่าเรือทอง อ.วัดสิงห์ จ.ชัยนาท รวมเงิน ๑,๙๐๐ บาท
รายละ ๒๐๐ บาท คุณแจ่ม เมฆพัฒน์, คุณสมนึก-คุณทองน้อย ทิมงาม, คุณจรรยา ตรีนก, คุณอภิเดช-คุณละม่อม ช่วงบุญดี และครอบครัว รายละ ๑๐๐ บาท คุณสมจิตร-คุณมะยม ตรีนก, คุณธนศ ตรีนก, ด.ต.สมยา-คุณเพ็ญภา เมฆพัฒน์, ด.ญ.ญาณิศา เมฆพัฒน์, ด.ญ.ภาวิดา เมฆพัฒน์, คุณวีระพงษ์-คุณเปรมวดี วงษ์บ้านใหม่, ด.ญ.เมธาวร วงษ์บ้านใหม่ รายละ ๕๐ บาท คุณบรรยัด เมฆพัฒน์, คุณบรรยัด เมฆพัฒน์ อุทิศให้คุณพ่อเอื้อน เมฆพัฒน์, คุณจิ๋ว บุรณันท์, คุณสมบุญ ชุนโสภา, คุณกลั่น-คุณเล็ก สร้อยพลาย, คุณละมัย สร้อยพลาย, คุณสมเกียรติ สร้อยพลาย, คุณบุญมี สร้อยพลาย

สายบุญคุณเทียน กลัดทรัพย์ และครอบครัวทิพย์สิงห์ บ้านคลองคด อ.หันคา จ.ชัยนาท รวมเงิน ๓,๐๐๐ บาท
รายละ ๕๐๐ บาท คุณเทียน กลัดทรัพย์, คุณสมจิตร ทิพย์สิงห์ รายละ ๔๐๐ บาท คุณบุญส่ง-คุณไช ประทุมทอง รายละ ๒๐๐ บาท อาจารย์มานพ-อาจารย์บุญธรรม ทิพย์สิงห์, คุณเกษศินี นิลน้อย, คุณวรัทยา หลวงอินทร์ รายละ ๑๐๐ บาท คุณสมควร-คุณลำดวน ทิพย์สิงห์, จ.ส.ด.วิสุทธิ -คุณแต้ว ทิพย์สิงห์, คุณชื่น ศรีวิชาสร้อย, คุณละมัย โฉมแก้ว, คุณสมบุญ ใจแสน, คุณมะปราง มีเศรษฐี, คุณศิริพร หลวงอินทร์ รายละ ๑๕๐ บาท คุณบุญช่วย ช่วยประดิษฐ์ รายละ ๕๐ บาท คุณลำปาง กุมสดี, คุณสุพิน โฉมแก้ว, คุณจ่านงค์ โพธิ์งาม

สายบุญ คุณภัทรศรีน จริยคุณกุลภัทร์ ร้านโมเดิร์น แองเจิ้ล อ.เมือง จ.กำแพงเพชร รวมเงิน ๒,๑๐๐ บาท
รายละ ๑๐๐ บาท คุณภัทรศรีน จริยคุณกุลภัทร์, คุณรัตติพัชญ์ จริยคุณกุลภัทร์, คุณพราวพัทธ์ จริยคุณกุลภัทร์, อาม่าอยู่วัย แซ่เฮ้ง, คุณแม่สุปราณี จริยคุณ, คุณคงศักดิ์-คุณนันทิมา จริยคุณ, ร.ต.อ.ณัฐศักดิ์-คุณปิ่นภัส จริยคุณ, ด.ญ. อริศรา-ด.ช. นิติภัทร์ จริยคุณ, คุณบุญเรือง-คุณพิษณุ แก้วพงษ์, คุณพ่อแสง-คุณแม่บุญเชิญ พลดี, คุณเจ๊วดี-คุณจอมสุรางค์ พลดี, คุณรุ่งวิทย์-คุณศิริรัตน์ พลดี, คุณวีระชัย-คุณพัทธนันท์ พลดี, คุณริญญารัตน์ พลดี, ด.ช.รัฐพล-ด.ญ.ศรีน-ด.ญ.พิมพ์ชนก พลดี, คุณพ่อสุมินทร์-คุณแม่พิมพ์สิริ ทรัพย์กุลทรัพย์, คุณณัฐกิต-คุณวีรวิญญ์ ทรัพย์กุลทรัพย์, คุณอริสา เอี่ยมโชคชัยและครอบครัว, คุณสุนิตา วิไลสุขและครอบครัว, คุณอังคณา คำอ้าย-คุณเฉลิมเกียรติ จรรย์วัฒน์, คุณอักษร-คุณวันเพ็ญ ทองคุ่ม

สายบุญคุณนัยรัตน์ ลภัสเศรษฐศิริ สถานธรรมทานบางรัก กรุงเทพฯ โทร.๐๒-๒๖๘-๑๕๐๕ รวมเงิน ๑๐๐,๐๐๐ บาท
พระราชธรรมโกศล ๑๕,๐๐๐ บาท
รายละ ๑๐,๐๐๐ บาท คุณประสพ-คุณเกษณี-คุณปรีดา-คุณปิติ จิรวัฒน์วงศ์, คุณพ่อเกษมคม แซ่โจ-คุณแม่เสีเย้ง แซ่ซิ้ม-คุณแม่อัญชลี ต้นพัฒนาเจริญ-คุณชัชวาล-ด.ญ.อัญญา งามศิริถาวร-คุณกนกฐิภา สุรารักษ์ รายละ ๖,๐๐๐ บาท
ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม ประชาชน รายละ ๔,๕๐๐ บาท ร้านกิจเจริญ รายละ ๓,๗๕๐ บาท คุณสุจิตรา-คุณสมชัย-คุณแม่มี-คุณตาต้า-คุณปู้ บุญนำศิริ รายละ ๓,๐๐๐ บาท คุณปริญญา-คุณไสล ตูลยกุล รายละ ๒,๕๖๐ บาท
ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม ผ่านคุณวิไลลักษณ์ แสงชัย รายละ ๒,๕๐๐ บาท คุณเศรษฐาณี ตั้งคัต รายละ ๒,๒๒๐ บาท คุณจาวรรม ตริอรรณพ รายละ ๒,๑๐๐ บาท คุณพัฒน์ สดางค์วิวัฒน์ รายละ ๒,๐๐๐ บาท คุณวิวัฒน์ ตริรัตนกุลจรัส อุทิศให้คุณรัตมา คณิตสรพันธ์, คุณศิวพร เรณูมาร รายละ ๑,๕๗๓ บาท คุณอโนทัย กุมพชาติ รายละ ๑,๕๖๐ บาท คุณณัฐกานต์ ผังวิวัฒน์ รายละ ๑,๕๑๐ บาท คุณพรนิภา ชมเชย-คุณวรรณดี กุลจิตร รายละ ๑,๕๐๐ บาท
อุทิศให้คุณแม่อิม แซ่ก้วย รายละ ๑,๔๒๖ บาท คุณรัตน์า ศิริสัมพันธ์ รายละ ๑,๒๒๐ บาท คณะเกิดบุญ ผ่านคุณมนัพันธ์ รัชตะสัมพันธ์ รายละ ๑,๑๕๐ บาท ครอบครัวคุณเชียง-คุณชันมัย วิชรอนันต์-ครอบครัวคุณธนสิน-คุณลดาวดี ศิริเพ็ญพร รายละ ๑,๑๒๕ บาท คุณสวัสดิ์ ศิริเอียวพิกุล รายละ ๑,๐๐๐ บาท คุณวไล คุณาศิรินทร์, คุณชวรงค์ พงศ์เจริญพาณิชย์, ด.ช.กษิณ พึ่งสุขเกษม รายละ ๘๘๒ บาท คุณพรปวีณ์ การชำนัญ รายละ ๗๙๐ บาท
คุณศักดิ์า เจริญดี-คุณสมพิศ วงศ์แหวน รายละ ๗๓๕ บาท คุณธีรชัย ธิติธัญวัชร รายละ ๖๑๕ บาท คุณสุชาติา กฤษณรุ่งโรจน์ และครอบครัว รายละ ๕๗๐ บาท คุณเมตตา สักคณายก รายละ ๕๓๐ บาท คุณสมพร รงค์สถิต

รายละเอียด รายละ ๕๐๕ บาท อุทิศให้คุณชาลี คณีนางนิกกุล รายละ ๕๐๐ บาท คุณแม่ม่วยเฮียง แซ่ลี้,คุณแม่อู่เอี้ยง แซ่ตั้ง, คุณธวัชชัย-คุณศศิณท์-คุณภาณุภูมิ-คุณธนิตสรณ์-คุณชัยยศ พิพัฒน์ศิริขจร, คุณอดุลย์-คุณทิพวรรณ ดุลยพิรติส, คุณสมิตรา ผลประสิทธิ์กุล และครอบครัว, คุณเมทินทร์-คุณอรภา เตชะวรรณสิทธิ์ และครอบครัว.คุณจุลิน-คุณอาทิยา สุทาชัยพร และครอบครัว รายละ ๔๕๐ บาท คุณเอ็นดู ขาญชิต-คุณสุทิน พยนต์เลิศ รายละ ๓๖๐ บาท คุณกัญญฤทัย-คุณณัฐเสก-คุณสาธิต-คุณจุฬารัตน์-คุณบัณฑิต-คุณบุญญิต เสกนาโข-คุณธราปณ์ จวนฉิม รายละ ๓๑๓ บาท คุณวรรณพร แจ้งชัด รายละ ๓๑๐ บาท คุณณัฐศักย์ พันธพงศ์พิพัฒน์ รายละ ๓๐๐ บาท คุณอารียา รัตนพรศิริ, ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม, คุณสมเกียรติ เรื่องสิริสกุล, ลิบเอกพลวิสิษฐ์ นามิผล รายละ ๒๖๒ บาท คุณธันยนันท์ เทศศรีเมือง รายละ ๒๕๗ บาท คุณสมพร วิลาธธรรม อุทิศให้คุณพ่อฮั่งเฮง แซ่เล้า-คุณแม่เสียมหล้าง แซ่ฮ้อ รายละ ๒๕๕ บาท คุณสุรเชษฐ์ สัมมาสันติ, คุณสังวาลย์ เจริญรัมย์ รายละ ๒๐๕ บาท คุณนิสา ศิริสุโธ รายละ ๒๐๐ บาท คุณภรพรหม พฤษขอมรพันธ์-คุณละอองดาว พิมพ์ันธ์, คุณสร้อยเตียง นันทะการ, พระวัชรินทร์ อัครคัมโม, คุณศศิวรรณ ศิริมะณีวัฒนา, คุณหมวย-คุณธวัชชัย แซ่ลี้ม อุทิศให้อาม่าอึ้งศรี แซ่อึ้งและเจ้ากรรมนายเวร, คุณจิราภรณ์-ด.ช.กอร์ดอน เทวิส, คุณประสาน สุทวิธสิรรค์-คุณณฤมล สุวัฒน์พิเศษ, คุณธนิตสรณ์ พิพัฒน์ศิริขจร-คุณกนกกร สิริวัฒนะชัยกุล, คุณกมลรัตน์ วงศ์เศรษฐภูษิต, คุณธัญภรณ์ สกุลเดชะธนา รายละ ๑๔๘ บาท คุณปรีชา เสรีรัฐ รายละ ๑๔๕ บาท คุณสรวริชญ์ โคตา-คุณศันสนีย์ พลกัน รายละ ๑๔๐ บาท คุณฮุยจ้อ แซ่โง้ง, คุณธารินี ยาน้อย-คุณเพ็ญศรี ทิพย์รัตน์ รายละ ๑๓๕ บาท คุณญาณภัทร ปัญญาวงศ์ รายละ ๑๓๒ บาท คุณพิศพร ไรจบอิสรานนท์ รายละ ๑๐๕ บาท คุณชูชัย วิศวกรรมกิจ รายละ ๑๐๐ บาท คุณเสริมศักดิ์ แซ่ตั้ง, คุณสมศรี แซ่ฮู อุทิศให้บิดามารดา, คุณสมศรี นิธิกมลสุนทร, คุณยุทธพล นิธิกมลสุนทร, คุณวีรยุทธ มณีสาย, อุทิศให้คุณแม่ทองถัน พิมพ์ันธ์ ปู่ย่าตายายบรรพบุรุษและเจ้ากรรมนายเวร,คุณทัศนีย์ เหมสารจอต, คุณสมชาย แซ่ลี้ม, คุณเมธีรัตน์ ทักษิบุญลอย, คุณบัณฑิตย์ วิรุฬห์ธานี, คุณสมิณ หาญไทย และครอบครัว บิดามารดา ญาติพี่น้อง, คุณอัปสร เสถียรทิพย์, คุณยายธานี ปรีสุทธิกุล, คุณแสงโฉม จันทร์อุไร, คุณณิชาภา เชี่ยววงศ์ และครอบครัว, คุณสมพร ยิ้มยัง, คุณชัยทัต ปิยะเจริญกิจชัย, คุณปราณี-ด.ญ.มัลลิกา กิจบำรุงพร และครอบครัว, คุณสมนึก ชัยชาญกุล รายละ ๙๐ บาท ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม (2 ราย) รายละ ๘๗ บาท คุณวราภรณ์ โฉยากุล รายละ ๗๐ บาท คุณสุริยะ จันทร์แสงศรี

บริจาคผ่านคุณนัยรัตน์ ลภัสเศรษฐศิริ

รายละเอียด รายละ ๓๐๐ บาท คุณคลัง-คุณงามจิตต์-คุณศุภมาศ-คุณปิยะฉัตร-คุณเฉลิมศักดิ์ รุ่งเจริญรายยิ่ง, คุณปิยะฉัตร-คุณเสาวณีย์-ด.ญ.สรลพพร-ด.ญ.ณัฐนรี รุ่งเจริญรายยิ่ง รายละ ๑๐๐ บาท คุณเท่งหลี-คุณเฮีย แซ่ก๊วย และครอบครัว, คุณธัญทิพย์ ประทีปธีรานันต์, คุณสุภาพร เรื่องเดชมงคล, คุณนัยรัตน์ ลภัสเศรษฐศิริ และครอบครัว อุทิศให้คุณสุเทพ มานีเวศม์และคุณพ่อเด็กฮ้อ แซ่ตั้ง-คุณแม่เด็กฮ้อ แซ่ลี้, คุณธรรวัฒน์-คุณลัดดา-คุณเสาวณีย์ ตั้งวัฒนกุล, คุณอรดี เปรียมจันทร์, คุณอนุวัตร-คุณสุดจิต ศรีสตนานนท์ และครอบครัว, คุณพัทธีย์ ประทีปธีรานันต์, คุณปรีชา ประทีปธีรานันต์ และครอบครัว, คุณฐิติณัฐ ประทีปธีรานันต์, คุณพรศักดิ์-คุณรัชฎาพร-ด.ญ.ตรีประทับอุทัยเศรษฐวัฒน์ อุทิศให้คุณย่าเชี่ยมเกีย แซ่อึ้ง-คุณพ่อวิรุฬห์-คุณธรรพล-คุณพงศธร-ด.ญ.สุชาดา-ด.ช.พัลลิว-ด.ช.ตรีจักร เรื่องเดชมงคล-คุณประสิทธิ์ สันติวรพงษ์-คุณพ่อเชี่ยงจิว แซ่ตั้ง-คุณแม่เจ็กหงษ์ แซ่ฉั่ว-คุณแม่วิภา ผลใหญ่ รายละ ๕๐ บาท คุณทิวากร เวชขลัง และครอบครัว

บริจาคผ่านคุณชลพันธ์ เทพพรชัย

รายละเอียด รายละ ๕๐๐ บาท ตระกูลเทพพรชัย อุทิศให้บรรพบุรุษ เทวดาทุกชั้นฟ้า ทุกชั้นดิน ญาติมิตร เจ้ากรรมนายเวร สรรพสัตว์ทั้งหลาย ผู้ไร้ญาติขาดมิตร ตลอดจนปวงภูมิ ๑๐๘ พระองค์ รายละ ๒๐๐ บาท ตระกูลเทพพรชัย อุทิศให้คุณเทพ เทพพรชัย, คุณอำไพ เทพพรชัย, คุณชลพันธ์-คุณอมวาลี เทพพรชัย, คุณหทัยรัตน์-คุณเกษมสันต์ เทพพรชัย รายละ ๑๐๐ บาท คุณสุจิตรา เทพพรชัย, คุณพงษ์ศักดิ์-คุณเวชยันต์ เอกกิตติเสถียร

บริจาคผ่านคุณเอกรัตน์ เมษินทรีย์

รายละเอียด รายละ ๕๐๐ บาท คุณปัจฉัย-คุณเอกรัตน์ เมษินทรีย์ และบุตรธิดา รายละ ๒๐๐ บาท คุณฮุยจ้อ แซ่โง้ง และบุตรธิดา, ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม, คุณข้าวล้ง แซ่เฮียว, คุณฮุยเฮ้ง แซ่บ๊, คุณธวัช เตชานุรักษ์, คุณคมวุฒิ เมษินทรีย์, คุณธนฤต เมษินทรีย์, คุณณัฐนันท์ ตั้งปัญญาพิณิจ และครอบครัว

บริจาคผ่านคุณมณีนพณ์ รัชตะสัมฤทธิ์

รายละเอียด รายละ ๑๐๐ บาท คุณยังเกียก แซ่ลี้ม, คุณหยก ฉิมณรงค์, คุณลิมเฮง แซ่ลี้ม-คุณย่งเอ็ง แซ่อ้วง, คุณตัวจิ้น แซ่หว่อง, คุณมานพ รัชตะสัมฤทธิ์ และครอบครัว, คุณประพาสน์ รัชตะสัมฤทธิ์ และครอบครัว, คุณมณีนพณ์ รัชตะสัมฤทธิ์, คุณกันยา นันทสกุลการ และครอบครัว

รายการซื้อหนังสือที่จัดพิมพ์เผยแพร่แล้ว

ชุดท.พ.บัญชา ศิริไกร

ค่าส่งเล่มละ

- เทียวเมืองนรก	9 บาท
- เทียวเมืองสวรรค์	9 บาท
- วงเวียนกรรมของสัตว์โลก	9 บาท
- เส้นทางอริยะ	9 บาท
- ประวัติพระอรหันต์จี้กง	7 บาท
- ปราภฏการณ์นรกคนเป็น	7 บาท
- บันทึกเทียวเมืองตายโหง	7 บาท
- ธรรมญาณ	7 บาท
- 7 อริย์เจ้า	7 บาท
- สังสารวัฏ	7 บาท
- จะไปนิพพานไม่ใช่เรื่องยาก	7 บาท
- ร้อยชั้นดี	7 บาท
- อยู่เขินเหลาหมู่ พระแม่องค์ธรรมมารดา	7 บาท
- บันทึกหนึ่งอนันตเหตุปัจจัย: พระศรีอริยเมตไตรย	7 บาท
- ตรัยรัตน์กับเซ็น	9 บาท
- คัมภีร์กรรม 1-4	7 บาท

ชุด ข.วัฒนา

ค่าส่งเล่มละ

- บันทึกท่องนรกภูมิ	9 บาท
- แสงสว่างแห่งชีวิต	7 บาท

ชุด ท.เลียงพิบูลย์

ค่าส่งเล่มละ

- ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เล่ม 1, 2, 3	9 บาท
- ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เล่ม 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10	7 บาท

ชุด ทองทิว สุวรรณทัต

ค่าส่งเล่มละ

- วิญญาณมีจริงหรือ เล่ม 1-11	7 บาท
------------------------------	-------

ชุด ณรงค์ เสรีจินตกุล

ค่าส่งเล่มละ

- เล่ม 1 ท่องอเวจี	7 บาท
- เล่ม 2 เทวาไขปัญหา	7 บาท
- เล่ม 3 เสียจากสุชาติ	7 บาท
- เล่ม 4 พระโพธิสัตว์มาโปรด	7 บาท
- เล่ม 5 โอวาทเทวา 1	7 บาท
- เล่ม 6 พระโอวาท - เขียมชีเจ้าแม่กวนอิม	7 บาท
- เล่ม 7 โอวาทเทวา 2	7 บาท
- เล่ม 8 เรื่องสั้นสอนใจ	7 บาท
- เล่ม 9 เสียจากโลกทิพย์	7 บาท
- เล่ม 10 เรื่องสั้นจากจีน	7 บาท
- เล่ม 11 นิทานกฎแห่งกรรม	7 บาท
- เล่ม 12 70 ภาพกตัญญู	7 บาท
- เล่ม 13 พระคุณบิดามารดา	7 บาท
- เล่ม 14 ผลแห่งกรรม	7 บาท

ชุด องค์กร เสรีจินตกุล (ต่อ)**ค่าส่งเล่มละ**

- เล่ม 15 ทางสว่าง	7 บาท
- เล่ม 16 กำเนิดเขียน	7 บาท
- เล่ม 17 เสียงสวรรค์	7 บาท
- เล่ม 18 กรรมลิขิต	7 บาท
- เล่ม 19 พระคุณพ่อแม่ยากทดแทน	7 บาท
- เล่ม 20 รวมเรื่องเด่นจีน	7 บาท
- เล่ม 21 เต้า เซน สุขาวดี	7 บาท
- เล่ม 22 เต้า เต๋อ จิง	7 บาท

ชุด พระโพธิสัตว์กวนอิม**ค่าส่งเล่มละ**

- อภินิหารโปรดชาวโลก	7 บาท
- กำเนิดพระโพธิสัตว์กวนอิม (ท.พ.บัญชา ศิริไกร แปล)	7 บาท

ชุด สิริเทพ เทวาพร**ค่าส่งเล่มละ**

- เล่ม 1 คัมภีร์ละกาม เล่ม 1	7 บาท
- เล่ม 2 คัมภีร์โปรดโลก	7 บาท
- เล่ม 3 พระสูตรพันเคราะห์ภัย	7 บาท
- เล่ม 4 คัมภีร์ละกาม เล่ม 2	7 บาท
- เล่ม 5 เทิดทูนตัวหนังสือ	7 บาท
- เล่ม 6 ตำนานพระโพธิสัตว์	7 บาท

ชุด นิมิตพิศวง ของคุณไพศาล แสนไชย**ค่าส่งเล่มละ**

- เล่ม 1 พระเจ้าดาเขียว	7 บาท
- เล่ม 2 ปราสาทหินเขาพนมรุ้ง	7 บาท
- เล่ม 3 หลวงปู่ทวด และพระธาตุดอยสุเทพ	7 บาท
- เล่ม 4 เจ้าแม่หมอนเล้า	7 บาท
- เล่ม 5 ข้ามเวลามาในฝัน	7 บาท
- เล่ม 6 โยนกนคร	7 บาท
- เล่ม 7 พระธาตุกล่องข้าวน้อย และศึกบางระจัน	7 บาท
- เล่ม 8 พระเจ้าตนหลวง:พระธาตุศรีสองรัก:หลวงพ่อโสธร	7 บาท
- เล่ม 9 พระธาตุหริภุญชัย	7 บาท
- เล่ม 10 พระพุทธชินราช	7 บาท
- เล่ม 11 พระปฐมเจดีย์	7 บาท
- เล่ม 12 วัดพระพุทธรูปท่าสิริฉาย	7 บาท
- เล่ม 13 วัดพระพุทธรูปตากผ้า:พระธาตุพนม	7 บาท
- เล่ม 14 วัดน้ำบ่อหลวง:วัดใต้พระเจ้าใหญ่องค์ตื้อ	7 บาท
- เล่ม 15 นิมิตพิศวง:การสร้างวัดพระธาตุศรีจอมทอง	7 บาท

ชุด มนุษย์เกิดมาทำไม? ของสุวัฒน์ พิทักษ์วงษ์**ค่าส่งเล่มละ**

- เล่ม 1 ว่าด้วยภาคปริยัติ	10 บาท
- เล่ม 2 ว่าด้วยภาคธรรมปฏิบัติสู่ธรรมปฏิเวธ	12 บาท
- เล่ม 3-4 ว่าด้วยภาคปภินณกรรม (ถาม-ตอบปัญหาธรรมะ)	10 บาท
- เล่ม 5-6 ว่าด้วยภาคปภินณกรรม (ธรรมะจากภาพ เพื่อศึกษาพระพุทธศาสนา)	12 บาท
- เล่ม 7 ว่าด้วยภาคปฏิเวธธรรม (การทำความเข้าใจคำสอนในบทสวดมนต์แปล เพื่อปฏิบัติ และธรรมบรรยายเรื่อง “อริยมรรค...เส้นทางพระอริยะ”)	10 บาท

ชุด มนุษย์เกิดมาทำไม? ของสุวัฒน์ พิทักษ์วงษ์ (ต่อ)

- เล่ม 8 ว่าด้วยคู่มือพระอภิธรรมเชิงแนวปฏิบัติ
- เล่ม 9-10 ว่าด้วยพระสูตรตันตปฏิก (พระสูตร)
- คำสอนการปฏิบัติที่ได้ผล ของพระอาจารย์เกษม อัจฉินสีโล

ค่าส่งเล่มละ

15 บาท

15 บาท

7 บาท

หนังสือเล่มอื่นๆ

- ชุดผลบุญผลกรรม เล่ม 1-3 (เล่ม 1,2 หมด)
- ธรรมะจากต้นไม้ ของหลวงปู่ชา สุภัทโท
- หลวงปู่ฝากไว้ ของหลวงปู่ดูลย์ อตุโล
- คำสารภาพของวิญญาณบาป ของ น.พ.อาจินต์ บุญเกิด
- โอวาทของท่านเหลียวผ่าน มิสใจ แบล
- สุสานคำ ของ พระ อ.บุญช่วย จิตฺตสโร
- หนังสือสวดมนต์ ทำวัตรเช้า-ทำวัตรเย็น
- ประสบการณ์นิยมโลก ของพลโท สมาน วีระไวทยะ
- ประวัติปิยะเขียนใจข้อ
- การกินเจ และอาหารธรรมชาติ
- กินเจเว้นกรรม
- ศิริมานนทสูตร
- ท่านถามเราตอบ
- ความถูกต้องคืออะไร
- ผัก ผลไม้ ตำราวิเศษของเขียนอ้วน
- ชีวิตหนึ่งมีค่าคุณอนันต์ ท่านจั่งกมหาเถระ 1-3
- แค่อ้อม
- พระสงฆ์คืออะไร
- พระกษัตริศรรากโพธิสัตว์
- ไตรรัตน์ 1-3
- มนุษย์ยังจะบริโภคเนื้อสัตว์อีกหรือ? หากรู้ว่า
- ก้าวย่างบิณฑบาต
- มหามงคลคาถา
- พุทธมนต์คาถา
- พระอริยะหวั่งเพ็งอ๊ เล่ม 1
- พระอริยะหวั่งเพ็งอ๊ เล่ม 2
- มรดกธรรม ของ เสถียร โพธิ์นันทะ เล่ม 1
- มรดกธรรม ของ เสถียร โพธิ์นันทะ เล่ม 2
- ธรรมปฎิภาของอาหมอ ผู้สานต่อเส้นทางธรรม

ค่าส่งเล่มละ

7 บาท

หมด

7 บาท

7 บาท

7 บาท

หมด

7 บาท

7 บาท

7 บาท

7 บาท

7 บาท

7 บาท

7 บาท

หมด

7 บาท

7 บาท

7 บาท

7 บาท

7 บาท

7 บาท

7 บาท

9 บาท

7 บาท

7 บาท

7 บาท

7 บาท

7 บาท

7 บาท

7 บาท

หนังสือธรรมะแจกฟรีคนละ 1 เล่ม ผู้ใดต้องการมากกว่า

1 เล่ม กรุณาช่วยค่าพิมพ์

ผู้ใดต้องการ มนุษย์เกิดมาทำไม? เล่ม ๘ ติดต่อได้ที่

ทันตกิจคลินิก

ทันตแพทย์ บัญชา ศิริไกร (ธนาณัติสั่งจ่าย ปณ. ประตูนํ้า)
745/43-44 ถนนเพชรบุรี ปากซอยเพชรบุรี 19 เขตราชเทวี
กรุงเทพมหานคร 10400
โทร. 02-252-9484, 02-252-6297
ติดต่อได้ทุกวัน ตั้งแต่เวลา 9.00-19.00 น. (เว้นวันอาทิตย์)

คุณนัยรัตน์ ลภัสเศรษฐศิริ (ธนาณัติสั่งจ่าย ปณ.กลาง)
383 ซอยสันติภาพ 1 ถนนทรัพย์สินพระยา
บางรัก กรุงเทพมหานคร 10500
โทร. 02-268-1505, มือถือ 089-811-4437

โรงเจล้งเต็กตั้ง

236 ซอยอามาริรม (ข้างอาคารแสดงสินค้ากรมพาณิชย์
สัมพันธ์) ถนนรัชดา แขวงลาดยาว เขตจตุจักร กรุงเทพฯ
มหานคร 10900 โทร. 02-513-1056

ท่านที่ต้องการให้ส่งหนังสือทางไปรษณีย์
กรุณาส่งแสดมปีมาด้วย ค่าส่งเล่มละ 15 บาท

แจ้งข่าวการกุศล ปลดปล่อยชีวิตสัตว์

เนื่องในวันมาฆบูชา - วิสาขบูชา เป็นวันสำคัญทาง
พุทธศาสนา และวันที่ 5 ธันวาคม เป็นวันเฉลิมพระชนม
พรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดชฯ
ทางเราผู้จัดพิมพ์หนังสือธรรมะได้จัดให้มีการปลดปล่อย
ไถ่ชีวิตโค-กระบือและสัตว์น้ำ หากท่านผู้ใดมีจิตเมตตา
ร่วมสร้างบุญกุศล โปรดส่งจดหมายพร้อมชื่อ สกุล, ที่อยู่ และ
ชานาติในนามของดิฉัน ส่งจ่าย ปณ. ยานนาวา ตาม
ที่อยู่ข้างล่างนี้

คุณนัยรัตน์ ลภัสเศรษฐศิริ (ชานาติส่งจ่าย ปณ.กลาง)

383 ซอยสันติภาพ 1 ถนนทรัพย์ สีพระยา

บางรัก กรุงเทพมหานคร 10500

โทร. 02-268-1505, มือถือ 089-811-4437

ท่านผู้ใดรวบรวมเงินครบ 1 ตัว(15,000บาท) ทาง
โรงฆ่าสัตว์ และกรมปศุสัตว์จะมีใบเสร็จรับเงินและใบ
อนุโมทนา ส่งถึงท่านโดยตรง

จาก

นัยรัตน์ ลภัสเศรษฐศิริ

6 กันยายน 2547

หนังสือนี้
จัดพิมพ์เผยแพร่เป็นธรรมทาน ไม่จำหน่าย
เมื่อท่านไม่ต้องการใช้หนังสือนี้แล้ว
กรุณามอบให้ห้องสมุดหรือผู้อื่นใช้ประโยชน์ต่อไป
จะเป็นกุศลอย่างยิ่ง

ผู้ใดต้องการหนังสือติดต่อได้ที่

คุณนัยรัตน์ ลภัสเศรษฐศิริ (ธนาณัติสั่งจ่าย ป.ณ.กลาง ๑๐๕๐๐)
๓๘๓ ซอยสันติภาพ ๑ ถนนทรัพย์ สี่พระยา บางรัก กรุงเทพฯ ๑๐๕๐๐
โทร. ๐๒-๒๖๘๑๕๐๕, ๐๘๙-๘๑๑๔๔๓๗

(ท่านที่ต้องการให้ส่งหนังสือทางไปรษณีย์ กรุณาจัดส่งเงินค่าจัดส่งไปด้วย ค่าส่งเล่มละ ๑๕ บาท)

อนึ่ง ท่านที่ประสงค์พิมพ์หนังสือ ตั้งแต่ ๕๐๐ เล่มขึ้นไป เพื่อแจกเนื่องในโอกาสเทศกาล
งานบุญต่างๆ โปรดแจ้งล่วงหน้าอย่างน้อย ๓ วัน